КАРАЂОРЂЕ, КЊИГА ДРУГА: ИСТОРИЈА УСТАНКА ОД 1804–1807, 1912.

Садржај

Предговор

Глава прва: Ширење устанка по Шумадији и по Београдском Пашалуку

I Спаљивање хана у Орашцу. Подизање на оружје јужних села београдске нахије. Напад на Турке у Сибници. Поруке Ваљевцима и Шапчанима. Долазак ужичких Турака на Рудник. Повратак Карађорђев у Тополу

II Дахијска саветовања у Београду и покушај измирења преко мате калуђера. Саветовање дахија од 8-ог фебруара и изасланство Аганлијино пред устанике. Први сукоб у Дрлупи и значај његов. Саветовање дахија у Београду по повратку Аганлијином. Покушај мира у Паланци 21-ог фебруара. Поруке Карађорђеве Србима под Рудником

III Стање устанка под Рудником до доласка Карађорђева. Намере Турака са Рудника. Долазак Карађорђев на Рудник 29-ог фебруара. Преговори с рудничким Турцима. Освојење Рудника 6-ог марта

IV Дахијски план за гашење устанка од 28-ог фебруара. Одузимање оружја од београдских хришћана. Одлазак Кучук-Алијин из Београда. Сукоб у Врбици 15-ог марта. Кучук-Алија у Крагујевцу. Збегови. Зашто је Шумадија постала средиште устанка а Карађорђе врховни старешина?

V Ширење устанка у ваљевској нахији и заузеће Палежа 9-ог фебруара. Борбе на Бељину 23-ег и у Свилеуви 28-ог фебруара. Значај ових бораба. Спрема за освајање Ваљева. Заузеће Ваљева 6-ог марта. Опсада Шапца. Безуспешан напад на Лозницу. Ослобођење Чачка 25-ог марта

VI Ширење устанка преко Мораве. Опсада Смедерева и Пожаревца

VII Карађорђе под Београдом и сукоб с Турцима на Врачару 20-ог марта. Опсадна линија око Београда. Карађорђев у потеру за Кучук-Алијом 21-ог марта. Долазак Карађорђев у Крагујевац 23-ег марта 1804

Глава друга: Догађаји од одласка Кучук-Алијина у Крагујевац до доласка Бећир-пашина у Београд

I Кучук-Алија у Крагујевцу. Борбе с устаницима око Крагујевца и бегство Кучуково из Крагујевца. Карађорђев долазак у Крагујевац и одлазак Баточини

II Гушанац-Алија и његов рад 1804 године. Вероватна погодба између Гушанца и Пасван-огла у погледу Београдског Пашалука. Растанак Гушанчев с Пасван-оглом. Долазак Гушанчев на Мораву 8-ог марта и његови бојеви са Србима до састанка с Кучук-Алијом

III Карађорђе код Баточине и неуспешна борба с Турцима. Карађорђе у Штипљу. Пролаз Турака преко Липара. Бој код Баточине

IV Опсада јагодине и први бој 31-ог марта. Продирање Гушанца Београду. Други бој на Јагодини ноћу између 15-ог и 16-ог априла. Бегство Кучуково од Јагодине и потера за њим. Бој на Ропочеву и Лештанима. Повратак Кучуков у Београду

V Догађаји на западном крају Србије. Напад на Шабац (13-ог марта) и на Лозницу. Набавка муниције и првога топа. Бој на Чокешини и предаја Шапца

VI Опсада Београда и оскудица у храни међу Турцима у Београду. Бојеви од 4–16-ог априла. Неслога међу Турцима у Београду. Опсадна линија око Београда пред Ускрс 1804 године

VII Посредовање петроварадинског команданта Генејна. Оструженичка Скупштина и њен значај. Преговори у Земуну. Рад и решење Оструженичке Скупштине. Нереди међу Турцима у Београду. Борба 9-ог маја. Опсадна линија 10-ог маја и распоред српске војске око Београда. Предаја Пожаревца 12-ог маја и Смедерева 6-ог јула 1804 године. Бојеви око Београда по одласку Карађорђевом Пожаревцу. Долазак Бећирова изасланика у Београд. Бој с Турцима под Београдом око Видова-дне

Глава трећа: Турци и Порта према српском устанку 1804 год.

I Београдски Турци и спахије према устанку. Њихова помоћ

II Околне паше према устанку и њихова помоћ

III Порта и прве вести о устанку. Порта и устанак. Порта одређује босанскога везира Бећир-пашу за посредника између Срба и дахија. Његов долазак у Шабац и у Београд

IV Преговори између Срба и Бећир-паше. Бегство дахија из Београда и њихова погибија. Преговори Срба с Бећир-пашом после погибије дахија. Бећир-паша постаје зависан од Гушанац-Алије. Гушанац постаје стварним господарем Београда

V Долазак новога везира. Разне вести по Београду. Српске погодбе за мир. Одлазак старога везира и Бећир-паше из Београда. Превласт Гушанчева и над новим везиром. Митровски извештај новога везира Порти

VI Покушај Портин да преко влашкога кнеза Инсилантија умури Србе. Порта трпи пораз у свима покушајима за мир јер је немоћна да поврати законити ред у Београду

Глава четврта: Аустрија и Русија према српском устанку до почетка 1805 године

I Аустрија и први гласови о устанку. Развитак аустријског утицаја на Србе. Супарништво између Русије и Аустрије. Наде на Русију. Савез између ове две силе. Разочарање Срба. Мисли о аутономији под турском врховном власшћу. Устаници се обраћају Аустрији за помоћ у оружју, муницији и другим потребама; она их одбија. Срби желе да се ослободе Турака и да заснујуаутономну државу под врховном влашћу Хабсбуршког дома. Аустрија и то одбија. Устаници траже бар гарантију Аустрије и у преговорима с Бећир-пашом. Аустрија и то одбија. Зашто је све то Аустрија одбијала Србима?

II Постанак и развитак руског утицаја на Србе. Како се појавила мисао код устаника да траже заштиту Русије? Одређивање депутита и њихово пуномоћје. Полазак депутата и долазак у Петроград

III Како су дошле прве вести у Петроград о српском устанку и какав су утицај имале? Утицај српске молбе од 3-ег маја 1804 год. Дипломатски рад Русије у корист Срба пре доласка њихових депутата. Политички положај Русије у тренутку доласка српских депутата

IV Пријем депутата у Петрограду и њихова представка у има народа. Одговор на ту представку. Рад Русије на Порти у корист Срба преко својих представника. Повратак српских депутата

Глава пета: Развитак мисли о ослобођењу и независности Србије у 1804 години

I Аутономија Београдскога Пашалука и републике Јонских Острва. Утицај јонске аутономије на образовање Срба

II Мисао о обнови српске државе у предлогу херцеговачког архимандрита Арсенија Гаговића петроградском кабинету. Иста мисао у црногорскога владике Петра I и у бачког владике Ј. Јовановића. Мемоар карловачког митрополита Стевана Стратимировића. Његов пројекат о оснивању славено-српског царства

III Како се та мисао ширила међу устанике? Прве мисли о томе. Утицај школованих људи. Мисао о независности и ослобођењу за време Оструженичке Скупштине. Колебање између Аустрије и Русије

IV Устаници желе да ту мисао рашире и у остале српске крајеве под Турском. Иста мисао и међу херцеговачким племенима. Утицај устанка у Шумадији на Херцеговце и Брђане. Устаници позивају своју браћу Херцеговце, Брђане и Босанце у савез и заједничку борбу против Турака. Утицај Русије и сузбијање устаничког покрета у Брдима и у Херцеговини

V Положај владике Петра I и устаничке тежње Брђана и Херцеговаца. Предлог владике Петра I руском цару. Гледиште петроградског кабинета на херцеговачка племена. Сталне тежње Херцеговаца да се придруже шумадијском устанку

VI Мисао о потпуном ослобођењу од турске власти и стварање српске државе потпуно се развија и осваја умове устаничких старешина у Шумадији

Глава шеста: Стање устанка до борбе с Хафис-пашом (од краја 1804 до краја јула 1805 године)

I Устаници теже да ослободе цео Београдски Пашалук од Турака. Срби после одласка Бећир-пашина не полажу оружје. Устаници се вежабају оружју и ратној вештини. Завођење реда и дисциплине у устаничкој војсци. Материјалне окудице устанка. Безуспешан покушај Ј. Ненадовића да заузме Шабац

II Нереди и борбе међу Турцима у Београду. Устаници се опет лаћају оружја и прикупљају у логоре. Излазак једног дела јањичара и крџалија из Београда и њихова погибија

III Повратак српских депутата из Петрограда и поруке петроградског кабинета. Спрема устаника за нову борбу. Устаничко посланство црногорском владици и владичин одговор

IV Долазак Боже Грујовића у Србију марта 1805. Распоред устаничке војске пред Ускрс 1805 године. Састанак Пећанске Скупштине и избор депутата за Цариград

V Долазак изасланика влашких кнезова

VI Пећанска скупштина и прва молба султану од стране устаника. Утицај устаничке борбе на околне крајеве Београдскога пашалука

VII Утицај Аустрије и Русије на ток устанка прве половине 1805 године. Савети петроградског кабинета Србима

VIII Турска према устанку прве половине 1805 године

IX Српска депутација у Цариграду и њен рад. Постављање хафис-паше за београдскога управника и утицај тога акта на устанике

X Нереди у Карановцу и освојење Карановца. Последице пада Карановца и насиља у ужичкој нахији. Рад Омер-агин. Напад Срба на Ужице и освојење Ужица 20 јула 1805 године

Глава седма: Прва борба Срба устаника са султановом војском и спреме за велику борбу 1806 године

I Портине заповести Хафис-паши. Како је мислио Хафис-паша да изведе заповести Портине. Зашто су се Срби решили да се боре против српске војске? Поуздање Срба у своју снагу. Карађорђеве припреме против Хафиса. Стање у Србији пред борбу с Хафисом и распоред српске војске. Хафисова спрема и долазак у Параћин. Борбе на Иванковцу и на Параћину. Значај победе над Хафис-пашом

II Добре вести из Русије и жеља Срба да освоје Београд и СМедерево. Освајање Смедерева 8 новембра 1805 године. Повлачење српске војске Београду

III Утицај Хафис-пашина пораза на Порту и даље њене намере против Срба

IV Извештај Стевана Живковића о раду српске депутације у Цариграду. Смедеревска Скупштина и њена решења за одбрану земље од Турака. Спрема устаника за нову борбу

V Друга и трећа молба султану. Одговор на писмо цариградског патријарха. Молба руском цару од 30 новембра 1805 године. Молба бечком двору. Једнодушност и одушевљење Срба за нову борбу

VI Опсада Београда и чарке с београдским Турцима. Догађаји око Шапца

VII Срби се наново обраћају за посредовање бечком и петроградском двору. Четврта молба султану

VIII Размештај европских сила уочи нове устаничке борбе с Турцима. Положај Аустрије и Русије у почетку 1806 године

IX Рад српске депутације у Бечу и обећање бечког двора за посредовање

X Фебруарска молба српских депутата у Бечу руском цару. Неуспех посредништва бечког кабинета и двора

XI Српски цариградски депутати у Петрограду

XII Последице битке код Аустерлица. Петроградски кабинет према Турској и српским устаницима у првој половини 1806 године. Рад руског посланика у Цариграду и руског консула у Јашу у корист Срба

XIII Утицај Наполеонов на Порту и потпун неуспех руског и аустријског посредовања на Порти у корист Срба

XIV Наполеон против српског устанка

XV Спремање Турске против Срба и прикупљање румелијске и босанске војске. Француски план за турску војску о нападу на Србију

Глава осма: Година велике борбе, знаменитих победа и највећих успеха у српском устанку

I План за одбрану и тврда вера у успех. Распоред за напад у почетку 1806 године

II Ширење устанка и устанички успеси на истоку и југоистоку Србије. Пораз Пасван-огла

III Догађаји на западном крају Србије. Мачва у фебруару 1806 године за време турских напада с Дрине. Бој на Салашу и на Чучугама

IV Стање Србије у априлу 1806 године и везе с Црногорцима

V Нове борбе на Дрини и око Шапца после боја на Чучугама. Преговори за мир на Дрини крајем јуна 1806. Долазак турске војске под Шабац 5-ог јула

VI Шта се догађало под Београдом прве половине 1806

VII Стање у Србији у јуну 1806 године. Нова молба руском цару од 18-ог куна

VIII Мисија Петра Ичка у Цариграду

IX Велика навала Турака на Србију 1806 године. Победа над Турцима код Пореча и на Делиграду

X Напад Турака на ваљевску нахију и победа на Братачићу и на Крњићу 20-ог јула. Славна победа на Мишару 1-ог августа и у Китогу 7-ог августа

XI Славне победе на југу крајем августа

XII Упад Станоја Главаша у Лаб. Срби у Крајини

XIII Примирје од 2-ог септембра

XIV Рад Ичков у Цариграду. Повратак Ичков и долазак царскога мухасила Хасан-аге у СМедерево. Предлози Портини за мир

XV Преговори за мир и за предају Београда. Карађорђе Гушанцу 2-ог октобра. Босански везир зове Србе да преговарају о миру. Одговор Срба. Везе устаника са Стратимировићем. Одговор Гушанчев Карађорђу. Мухасил и Гушанац. Смедеревска Скупштина шаље српске депутате у Цариград

XVI Стање Србије пред освајањем Београда

XVII Спрема за освајање Београда. Долазак Кондин у српски стан. Његов предлог за упад у Београд. Распоред војске за напад

XVIII Освајање Београда. Освајање београдске тврђаве. Предаја Шапца. Последице заузећа Београда

Глава девета: Од освајања Београда до Тилзитскога Мира

I Политичке прилике у Европи крајем 1806 и почетком 1807 године. Француски утицај на Турску. Руска војска заузима Бесарабију, Молдавију и Влашку. Прекид веза између Русије и Турске

II Ичкове погодбе мира с Портом. Под утицајем руским Срби одбацују Ичкове погодбе мира

III Промена политике у Србији изазвана руским утицајем навела је Србе на сечу Турака у Београду и у Шапцу. Ко је одговоран за ту сечу?

IV Решења београдске скупштине од 26 фебруара до 6 марта 1807 године. Последњи покушај мухасилов да задобије Србе за Порту и његов одлазак

V Аустрија према Србији у почетку 1807 године. Русија у пролеће 1807 године. Русија према Турској до Тилзитског Мира

VI Турска под утицајем француског представника Себастијанија у пролеће 1807 год. и њена спрема против Срба

VII Рад српских депутата у Влашкој код Главне Команде

VIII Ратовање Срба у Крајини под Миленком Стојковићем. Хајдук-Вељко и ослобођење Црне Реке. Вељково ратовање на Горњем Тимоку 1807 године

IX Делиград и ратовање према Нишу до јуна 1807 године

X Догађаји и ратовање Срба на западној страни током пролећа 1807 године

XI Карађорђе и владика Петар I, њихове везе и њихови прогласи Херцеговцима и Босанцима. Страдање њихових изасланика

XII Даље борбе на западној страни. Ужице опкољено. Борбе Срба с Турцима преко Дрине између Власенице, Зворника, Јање и Бељине. Француска помоћ у оружју и војсци Турској и буна Сарајлија. Даље борбе на Дрини и сузбијање Срба из Босне

XIII Карађорђе због опсаде Миленка одлази од Ужица Штубику. Карађорђе побеђује Турке и ослобођава Миленка. Спајање с руском војском. Карађорђе незадовољан незнатном руском помоћу. Славна победа српско-руског оружја на Штубику и Малајници. Опсада Неготина. Предаја Ужица

XIV Паулучи и његова мисија у Далмацији и у Србији. Његов долазак у Београд. Аустријске интриге. Његова конвенција о Србији. Значај те конвенције и њен утицај на Карађорђа

XV Утицај српскога устанка на Србе преко Саве и Дунава. Тицанова Буна

Глава десета: Последице Тилзитскога Мира за Русију и Србију

I Стање у руској војсци пред Тилтитски Мир. Тилзитски преговори и Тилзитски Мир

II Спрема за преговоре с Турцима. Срби за време тилзитских преговора нису нигде споменути. Михељсон скреће цару пажњу на судбу Срба. Руско заузимање и турско мишљење о Србима за време преговора у Слобозији. Сви напори руски за Србе остају без успеха и Срби остају без примирја. Потпис и ратификовање уговора. Петроградски двор и кабинет према уговору у Слобозији

III Српски депутати траже рускога представника у Србији. Откуда та мисао? Ко је Родофиникин. Зашто је желео доћи У Србију? Жеље Родофиникинове поклапају се с политичким тежњама Русије. Инструкције дате Родофиникину. Писма Управном Савету и Карађорђу. Мржња Срба на Грке у опште и Гагићеве интриге

IV Стање у Србији током јула 1807. Аустријске сплетке. Саветско писмо од 16-ог јула Миленку. Миленкове везе с Русима. Спрема Турака на Србију

V Стање Карађорђево у јулу и узроци његова неповерења према Русима и Родофиникину. Особине руских представника на Балканском Полуострву. Особине Родофиникинове. Дочек Родофиникина у Смедереву И Београду. Састанак Карађорђев с Родофиникином. Први кораци рускога представника у Србији. Његов незгодни положај. Његов рад супротан ономе што је урађено у Влашкој. Савет Главној Команди у Влашкој. Мисија Ивана Југовића. Рад Родофиникинов да умири и задовољи Србе

VI Догађаји на Дрини септембра и октобра

VII Осуда и уговора у Слобозији и његових твораца с руске стране. Срби без примирја остају ипак на миру за све време примирја

Напомене

КАРАЂОРЂЕ

НАПИСАО
МИЛЕНКО М. ВУКИЋЕВИЋ

КЊИГА ДРУГА

ИСТОРИЈА УСТАНКА

од 1804—1807

У БЕОГРАДУ
ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ
1912

Инв. бр. 326

Од истога писца могу се добити и ове књиге:

Улога задруге у борби нашој за ослобођење. Београд 1892 . . . . . 0·30 дин.
Горски хајдуци. — Београд 1893 . . . . . 1·— дин.
Из српске историје. Личности и догађаји 1900 . 1·— дин.
Кратак преглед имовинских облика земље у старој српској држави 1903 . . . . . 1·— дин.
Последњих пет година живота и рада Доситеја Обрадовића. (У „Споменици Доситеја Обрадовића.“ Издање Српске Књижевне Задруге) . . 2·— дин.
Из војних установа Карађорђева времена. Београд 1912 . . . . . 1·— дин.
Историја Српскога Народа за средње школе I, пето издање . . . . . 2·— дин.
Историја Српскога Народа за средње школе II, пето издање . . . . . 2·— дин.
Знаменити Срби Мусломани I, издање Српске Књижевне Задруге . . . . . 2·— дин.
Карађорђе, књ. I (увод у Историју Устанка 1804 год.) 1907 . . . . . 4·— дин.
Карађорђе, књ. II (Историја Устанка од 1804 до 1807) 1912 . . . . . 5·— дин.

Ко поручи *обе књиге Карађорђа* добија их за *осам динара или круна*.

ПРЕДГОВОР

Кад је штампана прва књига овога дела, речено је у предговору да ће друга књига обухватити време устанка од 2 фебруара 1804 до 21 септембра 1813 године. Али према значају догађаја, које сам описивао и разних утицаја на њих, затим према потреби да се многа нејасна места у нашем устанку што боље разјасне и осветле према новој грађи, која ми је била при руци, учинили су: да је ова књига, и ако већа од прве, обухватила време од 2 фебруара 1804 до јесени 1807 године — управо до првих последица примирја у Слобозији.

Што се ова књига јавља тек пет година после прве, није кривица моја. Воља је била ту, али не и време потребно за рад ове врсте.

О Петрову-дне 1912 године,
у Београду.

Мил. М. Вукићевић.

ПРЕГЛЕД

СТРАНА

Предговор V

Глава прва: Ширење устанка по Шумадији и по Београдском Пашалуку

I — Спаљивање хана у Орашцу. — Подизање на оружје јужних села београдске нахије. — Напад на Турке у Сибници. — Поруке Ваљевцима и Шапчанима. — Долазак ужичких Турака на Рудник. — Повратак Карађорђев у Тополу 1

II — Дахијска саветовања у Београду и покушај измирења преко Мате калуђера. — Саветовање дахија од 8-ог фебруара и изасланство Аганлијино пред устанике. — Први сукоб у Дрлупи и значај његов. — Саветовање дахија у Београду по повратку Аганлијином. — Покушај мира у Паланци 21-ог фебруара. — Поруке Карађорђеве Србима под Рудником 4

III — Стање устанка под Рудником до доласка Карађорђева. — Намере Турака с Рудника. — Долазак Карађорђев на Рудник 29-ог фебруара. — Преговори с рудничким Турцима. — Освојење Рудника 6-ог марта 21

IV — Дахијски план за гашење устанка од 28-ог фебруара. — Одузимање оружја од београдских хришћана. — Одлазак Кучук-Алијин из Београда. — Сукоб у Врбици 15-ог марта. — Кучук-Алија у Крагујевцу. — Збегови. — Зашто је Шумадија постала средиште устанка а Карађорђе врховни старешина? . . 30

V — Ширење устанка у ваљевској нахији и заузеће Палежа 9-ог фебруара. — Борбе на Бељину 23-ег и у Свилеуви 28-ог фебруара. — Значај ових бораба. — Спрема за освајање Ваљева. — Заузеће Ваљева 6-ог марта. — Опсада Шапца. — Безуспешан напад на Лозницу. — Ослобођење Чачка 25-ог марта 34

СТРАНА

VI — Ширење устанка преко Мораве. — Опсада Смедерева и Пожаревца 51

VII — Карађорђе под Београдом и сукоб с Турцима на Врачару 20-ог марта. — Опсадна линија око Београда. — Карађорђев одлазак у потеру за Кучук-Алијом 21-ог марта. — Долазак Карађорђев у Крагујевац 23-ег марта 1804 53

Глава друга: Догађаји од одласка Кучук-Алијина у Крагујевац до доласка Бећир-пашина у Београд

I — Кучук-Алија у Крагујевцу. — Борбе с устаницима око Крагујевца и бегство Кучуково из Крагујевца. — Карађорђев долазак у Крагујевац и одлазак Баточини 56

II — Гушанац-Алија и његов рад 1804 године. — Вероватна погодба између Гушанца и Пасван-огла у погледу Београдског Пашалука. — Растанак Гушанчев с Пасван-оглом. — Долазак Гушанчев на Мораву 8-ог марта и његови бојеви са Србима до састанка с Кучук-Алијом 58

III — Карађорђе код Баточине и неуспешна борба с Турцима. — Карађорђе у Штипљу. — Пролаз Турака преко Липара. — Бој код Баточине 65

IV — Опсада Јагодине и први бој 31-ог марта. — Продирање Гушанца Београду. — Други бој на Јагодини ноћу између 15-ог и 16-ог априла. — Бегство Кучуково од Јагодине и потера за њим. — Бој на Ропочеву и Лештанима — Повратак Кучуков у Београд 67

V — Догађаји на западном крају Србије. — Напад на Шабац (13-ог марта) и на Лозницу. — Набавка муниције и првога топа. — Бој на Чокешини и предаја Шапца 74

VI — Опсада Београда и оскудица у храни међу Турцима у Београду. — Бојеви од 4—16-ог априла. — Неслога међу Турцима у Београду. — Опсадна линија око Београда пред Ускрс 1804 године 82

VII — Посредовање петроварадинског команданта Генејна. — Оструженичка Скупштина и њен значај. — Преговори у Земуну. — Рад и решења Оструженичке Скупштине. — Нереди међу Турцима у Београду. — Борба 9-ог маја. — Опсадна линија 10-ог маја и распоред српске војске око Београда. Предаја Пожаревца 12-ог маја и Смедерева 6-ог јула 1804 године. — Бојеви око Београда по одласку Карађорђевом Пожаревцу. — До-

СТРАНА

лазак Бећирова изасланика у Београд. — Бој с Турцима под Београдом око Видова-дне 86

Глава трећа: Турци и Порта према српском устанку 1804 год.

I — Београдски Турци и спахије према устанку. — Њихова помоћ 106

II — Околне паше према устанку и њихова помоћ . . . 111

III — Порта и прве вести о устанку. — Порта и устанак. — Порта одређује босанскога везира Бећир-пашу за посредника између Срба и дахија. — Његов долазак у Шабац и у Београд. 117

IV — Преговори између Срба и Бећир-паше. — Бегство дахија из Београда и њихова погибија. — Преговори Срба с Бећир-пашом после погибије дахија. — Бећир-паша постаје зависан од Гушанац-Алије. — Гушанац постаје стварним господарем Београда 126

V — Долазак новога везира. — Разне вести по Београду. — Српске погодбе за мир. — Одлазак старога везира и Бећир-паше из Београда. — Превласт Гушанчева и над новим везиром. — Митровски извештај новога везира Порти 139

VI — Покушај Портин да преко влашкога кнеза Ипсилантија умири Србе. — Порта трпи пораз у свима покушајима за мир, јер је немоћна да поврати законити ред у Београду 148

Глава четврта: Аустрија и Русија према српском устанку до почетка 1805 године

I — Аустрија и први гласови о устанку. — Развитак аустријског утицаја на Србе. — Супарништво између Русије и Аустрије. — Наде на Русију. — Савез између ове две силе. — Разочарање Срба. — Мисли о аутономији под турском врховном влашћу. — Устаници се обраћају Аустрији за помоћ у оружју, муницији и другим потребама; она их одбија. — Срби желе да се ослободе Турака и да заснују аутономну државу под врховном влашћу Хабсбуршког дома. — Аустрија и то одбија. — Устаници траже бар гарантију Аустрије и у преговорима с Бећир-пашом. — Аустрија и то одбија. — Зашто је све то Аустрија одбијала Србима? 154

II — Постанак и развитак руског утицаја на Србе. — Како се појавила мисао код устаника да траже заштиту Русије? —

СТРАНА

Одређивање депутата и њихово пуномоћје. — Полазак депутата и долазак у Петроград 170

III — Како су дошле прве вести у Петроград о српском устанку и какав су утицај имале? — Утицај српске молбе од 3-ег маја 1804 год. — Дипломатски рад Русије у корист Срба пре доласка њихових депутата. — Политички положај Русије у тренутку доласка српских депутата 181

IV — Пријам депутата у Петрограду и њихова представка у име народа. — Одговор на ту представку. — Рад Русије на Порти у корист Срба преко својих представника. — Повратак српских депутата 192

Глава пета: Развитак мисли о ослобођењу и независности Србије у 1804 години

I — Аутономија Београдскога Пашалука и републике Јонских Острва. — Утицај јонске аутономије на образовање Срба. 199

II — Мисао о обнови српске државе у предлогу херцеговачког архимандрита Арсенија Гаговића петроградском кабинету. — Иста мисао у црногорскога владике Петра I и у бачког владике Ј. Јовановића. — Мемоар карловачког митрополита Стевана Стратимировића. — Његов пројекат о оснивању славеносрпског царства 201

III — Како се та мисао ширила међу устанике? — Прве мисли о томе. — Утицај школованих људи. — Мисао о независности и ослобођењу за време Оструженичке Скупштине. — Колебање између Аустрије и Русије 204

IV — Устаници желе да ту мисао рашире и у остале српске крајеве под Турском. — Иста мисао и међу херцеговачким племенима. — Утицај устанка у Шумадији на Херцеговце и Брђане. — Устаници позивају своју браћу Херцеговце, Брђане и Босанце у савез и заједничку борбу против Турака. — Утицај Русије и сузбијање устаничког покрета у Брдима и у Херцеговини 209

V — Положај владике Петра I и устаничке тежње Брђана и Херцеговаца. — Предлог владике Петра I руском цару. — Гледиште петроградског кабинета на херцеговачка племена. — Стално тежње Херцеговаца да се придруже шумадијском устанку. 215

VI — Мисао о потпуном ослобођењу од турске власти и стварање српске државе потпуно се развија и осваја умове устаничких старешина у Шумадији 218

СТРАНА

Глава шеста: Стање устанка до борбе с Хафис-пашом (од краја 1804 до краја јула 1805 године)

I — Устаници теже да ослободе цео Београдски Пашалук од Турака. — Срби после одласка Бећир-пашина не полажу оружје. — Устаници се вежбају оружју и ратној вештини. — Завођење реда и дисциплине у устаничкој војсци. — Материјалне оскудице устанка. — Безуспешан покушај Ј. Ненадовића да заузме Шабац 221

II — Нереди и борбе међу Турцима у Београду. — Устаници се опет лаћају оружја и прикупљају у логоре. — Излазак једног дела јањичара и крџалија из Београда и њихова погибија 224

III — Повратак српских депутата из Петрограда и поруке петроградског кабинета. — Спрема устаника за нову борбу. — Устаничко посланство црногорском владици и владичин одговор 227

IV — Долазак Боже Грујовића у Србију марта 1805. — Распоред устаничке војске пред Ускрс 1805 године. — Састанак Пећанске Скупштине и избор депутата за Цариград 232

V — Долазак изасланика влашких кнезова 237

VI — Пећанска Скупштина и прва молба султану од стране устаника. — Утицај устаничке борбе на околне крајеве Београдскога Пашалука 240

VII — Утицај Аустрије и Русије на ток устанка прве половине 1805 године. — Савети петроградског кабинета Србима 246

VIII — Турска према устанку прве половине 1805 године 255

IX — Српска депутација у Цариграду и њен рад. — Постављање Хафис-паше за београдскога управника и утицај тога акта на устанике 258

X — Нереди у Карановцу и освојење Карановца. — Последице пада Карановца и насиља у ужичкој нахији. — Рад Омер-агин. — Напад Срба на Ужице и освојење Ужица 20 јула 1805 године 266

Глава седма: Прва борба Срба устаника са султановом војском и спреме за велику борбу 1806 године

I — Портине заповести Хафис-паши. — Како је мислио Хафис-паша да изведе заповести Портине. — Зашто су се Срби решили да се боре против царске војске? — Поуздање Срба у своју снагу. — Карађорђеве припреме против Хафиса. — Стање у Србији пред борбу с Хафисом и распоред српске војске. — Хафисова спрема и долазак у Параћин. — Борбе на Иванковцу и на Параћину. — Значај победе над Хафис-пашом 281

СТРАНА

II — Добре вести из Русије и жеља Срба да освоје Београд и Смедерево. — Освајање Смедерева 8 новембра 1805 године. — Повлачење српске војске Београду 294

III — Утицај Хафис-пашина пораза на Порту и даље њене намере против Срба 298

IV — Извештај Стевана Живковића о раду српске депутације у Цариграду. — Смедеревска Скупштина и њена решења за одбрану земље од Турака. — Спрема устаника за нову борбу 300

V — Друга и трећа молба султану. — Одговор на писмо цариградског патријарха. — Молба руском цару од 30 новембра 1805 године. — Молба бечком двору. — Једнодушност и одушевљење Срба за нову борбу 304

VI — Опсада Београда и чарке с београдским Турцима. — Догађаји око Шапца 310

VII — Срби се наново обраћају за посредовање бечком и петроградском двору. — Четврта молба султану 312

VIII — Размештај европских сила уочи нове устаничке борбе с Турцима. — Положај Аустрије и Русије у почетку 1806 године 317

IX — Рад српске депутације у Бечу и обећање бечког двора за посредовање 321

X — Фебруарска молба српских депутата у Бечу руском цару. — Неуспех посредништва бечког кабинета и двора . . 325

XI — Српски цариградски депутати у Петрограду . . . 327

XII — Последице битке код Аустерлица. — Петроградски кабинет према Турској и српским устаницима у првој половини 1806 године. — Рад руског посланика у Цариграду и руског консула у Јашу у корист Срба 333

XIII — Утицај Наполеонов на Порту и потпун неуспех руског и аустријског посредовања на Порти у корист Срба . . . 337

XIV — Наполеон против српског устанка 340

XV — Спремање Турске против Срба и прикупљање румелијске и босанске војске. — Француски план за турску војску о нападу на Србију 343

Глава осма: Година велике борбе, знаменитих победа и највећих успеха у српском устанку

I — План за одбрану и чврста вера у успех. — Распоред за напад у почетку 1806 године. 353

СТРАНА

II — Ширење устанка и устанички успеси на истоку и југоистоку Србије. — Пораз Пасван-огла 355

III — Догађаји на западном крају Србије. — Мачва у фебруару 1806 године за време турских напада с Дрине. — Бој на Салашу и на Чучугама 359

IV — Стање Србије у априлу 1806 године и везе с Црногорцима 367

V — Нове борбе на Дрини и око Шапца после боја на Чучугама. — Преговори за мир на Дрини крајем јуна 1806. — Долазак турске војске под Шабац 5-ог јула 373

VI — Шта се догађало под Београдом прве половине 1806 378

VII — Стање у Србији у јуну 1806 године. — Нова молба руском цару од 18-ог јуна 382

VIII — Мисија Петра Ичка у Цариграду 385

IX — Велика навала Турака на Србију 1806 године. — Победа над Турцима код Пореча и на Делиграду 387

X — Напад Турака на ваљевску нахију и победа на Братачићу и на Крњићу 20-ог јула. — Славна победа на Мишару 1-ог августа и у Китогу 7-ог августа 392

XI — Славне победе на југу крајем августа 406

XII — Упад Станоја Главаша у Лаб. — Срби у Крајини 411

XIII — Примирје од 2-ог септембра 414

XIV — Рад Ичков у Цариграду. — Повратак Ичков и долазак царскога мухасила Хасан-аге у Смедерево. — Предлози Портини за мир 417

XV — Преговори за мир и за предају Београда. — Карађорђе Гушанцу 2-ог октобра. — Босански везир зове Србе да преговарају о миру. — Одговор Срба. — Везе устаника са Стратимировићем. — Одговор Гушанчев Карађорђу. — Мухасил и Гушанац. — Смедеревска Скупштина шаље српске депутате у Цариград 423

XVI — Стање Србије пред освајањем Београда 430

XVII — Спрема за освајање Београда. — Долазак Кондин у српски стан. — Његов предлог за упад у Београд. — Распоред војске за напад 435

XVIII — Освајање Београда. — Освајање београдске тврђаве. — Предаја Шапца. — Последице заузећа Београда . . 439

СТРАНА

Глава девета: Од освајања Београда до Тилзитскога Мира

I — Политичке прилике у Европи крајем 1806 и почетком 1807 године. — Француски утицај на Турску. — Руска војска заузима Бесарабију, Молдавију и Влашку. — Прекид веза између Русије и Турске 453

II — Ичкове погодбе мира с Портом. — Под утицајем руским Срби одбацују Ичкове погодбе мира 455

III — Промена политике у Србији изазвана руским утицајем навела је Србе на сечу Турака у Београду и у Шапцу. — Ко је одговоран за ту сечу? 465

IV — Решења београдске скупштине од 26 фебруара до 6 марта 1807 године. — Последњи покушај мухасилов да задобије Србе за Порту и његов одлазак 471

V — Аустрија према Србији у почетку 1807 године. — Русија у пролеће 1807 године. — Русија према Турској до Тилзитскога Мира 478

VI — Турска под утицајем француског представника Себастијанија у пролеће 1807 год. и њена спрема против Срба . . 489

VII — Рад српских депутата у Влашкој код Главне Команде 491

VIII — Ратовање Срба у Крајини под Миленком Стојковићем. — Хајдук-Вељко и ослобођење Црне Реке. — Вељково ратовање на Горњем Тимоку 1807 године 494

IX — Делиград и ратовање према Нишу до јуна 1807 године 500

X — Догађаји и ратовање Срба на западној страни током пролећа 1807 године 504

XI — Карађорђе и владика Петар I, њихове везе и њихови прогласи Херцеговцима и Босанцима. — Страдање њихових изасланика 509

XII — Даље борбе на западној страни. — Ужице опкољено. — Борбе Срба с Турцима преко Дрине између Власенице, Зворника, Јање и Бељине. — Француска помоћ у оружју и војсци Турској и буна Сарајлија. — Даље борбе на Дрини и сузбијање Срба из Босне 512

XIII — Карађорђе због опсаде Миленка одлази од Ужица Штубику. — Карађорђе побеђује Турке и ослобођава Миленка. — Спајање с руском војском. — Карађорђе незадовољан незнатном руском помоћу. — Славна победа српско-руског оружја на Штубику и Малајници. — Опсада Неготина. — Предаја Ужица. 516

XIV — Паулучи и његова мисија у Далмацији и у Србији. — Његов долазак у Београд. — Аустријске интриге. — Његова

СТРАНА

конвенција о Србији. — Значај те конвенције и њен утицај на Карађорђа 529

XV — Утицај српскога устанка на Србе преко Саве и Дунава. — Тицанова Буна. 543

Глава десета: Последице Тилзитскога Мира за Русију и Србију

I — Стање у руској војсци пред Тилзитски Мир. — Тилзитски преговори и Тилзитски Мир 548

II — Спрема за преговоре с Турцима. — Срби за време тилзитских преговора нису нигде споменути. — Михељсон скреће цару пажњу на судбу Срба. — Руско заузимање и турско мишљење о Србима за време преговора у Слобозији. — Сви напори руски за Србе остају без успеха и Срби остају без примирја. — Потпис и ратификовање уговора. — Петроградски двор и кабинет према уговору у Слобозији 553

III — Српски депутати траже рускога представника у Србији. — Откуда та мисао? — Ко је Родофиникин. — Зашто је желео доћи у Србију? — Жеље Родофиникинове поклапају се с политичким тежњама Русије. — Инструкције дате Родофиникину. — Писма Управном Савету и Карађорђу. — Мржња Срба на Грке у опште и Гагићеве интриге 565

IV — Стање у Србији током јула 1807. — Аустријске плетке. — Саветско писмо од 16-ог јула Миленку. — Миленкове везе с Русима. — Спрема Турака на Србију 578

V — Стање Карађорђево у јулу и узроци његова неповерења према Русима и Родофиникину. — Особине руских представника на Балканском Полуострву. — Особине Родофиникинове. — Дочек Родофиникина у Смедереву и Београду. — Састанак Карађорђев с Родофиникином. — Први кораци руског представника у Србији. — Његов незгодан положај. — Његов рад супротан ономе што је урађено у Влашкој. — Савет Главној Команди у Влашкој. — Мисија Ивана Југовића. — Рад Родофиникинов да умири и задовољи Србе 582

VI — Догађаји на Дрини септембра и октобра 598

VII — Осуда и уговора у Слобозији и његових твораца с руске стране. — Срби без примирја остају ипак на миру за све време примирја 603

Напомене 607

ГЛАВА ПРВА

ШИРЕЊЕ УСТАНКА ПО ШУМАДИЈИ И ПО БЕОГРАДСКОМ ПАШАЛУКУ

I — Спаљивање хана у Орашцу. — Подизање на оружје јужних села београдске нахије. — Напад на Турке у Сибници. — Поруке Ваљевцима и Шапчанима. — Долазак ужичких Турака на Рудник. — Повратак Карађорђев у Тополу.

II — Дахијска саветовања у Београду и покушај измирења преко Мате калуђера. — Саветовање дахија од 8-ог фебруара и изасланство Аганлијино пред устанике. — Први сукоб у Дрлупи и значај његов. — Саветовање дахија у Београду по повратку Аганлијином. — Покушај мира у Паланци 21-ог фебруара. — Поруке Карађорђеве Србима под Рудником.

III — Стање устаника под Рудником до доласка Карађорђева. — Намере Турака с Рудника. — Долазак Карађорђев на Рудник 29-ог фебруара. — Преговори с рудничким Турцима. — Освајање Рудника 6-ог марта.

IV — Дахијски план за гашење устанка од 28-ог фебруара. — Одузимање оружја од београдских хришћана. — Одлазак Кучук-Алијин из Београда. — Сукоб у Врбици 15-ог марта. — Кучук-Алија у Крагујевцу. — Збегови. — Зашто је Шумадија постала средиште устанка а Карађорђе врховни старешина?

V — Ширење устанка у ваљевској нахији и заузеће Палежа 9-ог фебруара. — Борбе на Бељину 23-ег и у Свилеуви 28-ог фебруара. — Значај ових бораба. — Спрема за освајање Ваљева. — Заузеће Ваљева 6-ог марта. — Опсада Шапца. — Безуспешан напад на Лозницу. — Ослобођење Чачка 25-ог марта.

VI — Ширење устанка преко Мораве. — Опсада Смедерева и Пожаревца.

VII — Карађорђе под Београдом и сукоб с Турцима на Врачару 20-ог марта. — Опсадна линија око Београда. — Карађорђев одлазак у потеру за Кучук-Алијом 21-ог марта. — Долазак Карађорђев у Крагујевац 23-ег марта 1804.

I

Кад је свршен избор врховнога вођа у Орашцу 2 фебруара 1804 године и тиме у основи дато уређење устанка, требало је живо радити на подизању народа у осталим крајевима изван Крагујевачке Јасенице. С тога, пошто за-

пале хан у Орашцу, Карађорђе остави један део устаника с Петром Каром из Трешњевице да пазе на рудничке Турке и њиховога муселима Сали-агу, а с другим делом пође јужним селима београдске нахије палити ханове, и дизати народ против Турака. Идући из Орашца у сами заход сунца стигну у село Раниловић, где запале хан и покрену од сваке куће по једнога а од сваке задруге по двојицу или тројицу с оружјем, често пута нагонећи и претећи онима, који се не би хтели придружити устаницима, да ће бити погубљени, а имање да ће им се разграбити и куће попалити.[1]

Из Раниловића Карађорђе пошље Радоја Маринковића — Трнавца да подигне на оружје села: Венчане, Тулеж и Стрмово, а сам ноћу (између 2-ог и 3-ег фебруара) с устаницима дође у село Дрлупу, где такође запале хан и подигну народ на оружје, одатле исту ноћ пређу у село Рогачу, где застану Марка Катића и заједнички дигну на оружје Рогачане, па се исту ноћ упуте и дођу у село Дучину, где такође запале хан и побију Турке, затим у свануће 3-ег фебруара, стигну у село Стојник (београдске нахије). Баш у то време стигну два трговца Рудничанина: Тома терзија и Никола Ракић, који се враћаху из Београда, куда их беше послао Сали-ага с писмом своме брату Кучук-Алији, да му јави о убиству онога Турчина под Венчацем, што га беше убио Јаничије Ђурић с друговима на неколико дана пред Орашачку Скупштину. Карађорђе, испитујући ове трговце о Турцима у Београду и о томе да ли се чује где он Турке бије и пали турске ханове, сазна да је Кучук-Алија по пријему писма од свога брата, одмах послао око 20 људи на Рудник Сали-аги да као комисија испитају: ко уби онога Турчина под Венчацем? У исто време ови трговци кажу Карађорђу да ће ових 20 Турака стићи на конак у Сибницу. Карађорђе се спреми с устаницима да пође Сибници. При поласку дође му Арсеније Ломо из Драгоља с 80 Рудничана и придружи се устаницима, па се одатле упуте и дођу у Сибницу, где се распореде и ухвате згодне бусије, те кад Турци

наиђу неколико побију а остале живе похватају и метну под стражу. С Турака поскидају све чохане хаљине, одузму оружје и муницију и све то донесу пред Ђорђа. Карађорђе раздели турске чохане хаљине својим најбољим војницима те их обуку, а Турцима даде српске сукнене; отете коње и оружје Ђорђе подели својој свити. Међутим стигне и Радоје Маринковић—Трнавац и јави да није могао подићи на оружје села: Венчане, Стрмово и Тулеж с тога, што је некакав стари Томаш пушкар подговорио сељане Венчанце да никуда не иду и не слушају хајдуке, јер ће зло проћи сви они, који пристану уз хајдуке. Кад Карађорђе чује то, крене се с устаницима на села јужно од села Сибнице преко Миросаљаца, Тулежа и Стрмова, поведе собом од сваке куће по оружана војника, и падне на преноћиште с целом устаничком војском у село Венчане с намером, да ухвати Томаша пушкара и погуби пред војском. Али Томаш побегне како чује да Карађорђе иде с устаничком војском у Венчане. Тада Карађорђе ухвати Томашева сина, потера га с другим сељанима у војску, а о праг куће Томашеве обеси једнога од оних Турака, што их ухватише и заробише у Сибници.

Пошто подигну село Венчане на оружје Карађорђе и устаници упуте се 4-ог фебруара Даросави на конак, где преноћи код свога побратима Симе сердара. Сутра-дан, 5-ог фебруара, нађе у Даросави некаквог трговца Петронија, где лучи свиње, и боговаћског игумна Жарка (Василија Петровића) где проси милостињу за манастир. Карађорђе зовне обојицу преда се и рече им: „Црна ти трговина, трговче, „а теби калуђеру црна прошња и милостиња! Зар не ви„дите, шта ми радимо? Зар не чујете да ми Турке бијемо „по хановима и турске ханове палимо? Већ и ви овако да „радите и не чекајте да ја вас силом терам, јер кога ја „силом нагоним не пролази добро.“ [2] У исто време Карађорђе је поручио преко овога трговца Петронија и игумна Василија (Жарка) Петровића некојим главнијим људима у

ваљевској и шабачкој нахији као: Јакову Ненадовићу, Николи Грбовићу, Кедићу, Луки Лазаревићу, Остоји Спужу, и Илији Марковићу да устају на оружје и дижу народ против Турака, да убијају турске ханџије и пале ханове.[3] Учинивши наведене поруке преко поменутога трговца и боговаћског игумна Карађорђе се крене с устаницима из Даросаве у Буковик, а одатле у село Велику Врбицу, непрестано узимајући из свакога села од сваке куће по оружана човека, и дође на преноћиште у Орашац.

Преноћивши у Орашцу, сутра-дан, 6-ог фебруара, добије вест од Петра Каре из Трешњевице, старога и храброг јунака, да је рудничком муселиму, званом рудничком бйку, дошао у помоћ ужички дахија Халил-ага Цавић са 170 коњаника Турака на Рудник и да Турци прете: како ће кроз који дан изаћи у околна села да робе народ и да плене. С тога је он — Петар Кара — скупио до 400 оружаних војника код Јасенице на друму рудничком, те чува да Турци не би ударили на села под Рудником, у исто време пита Ђорђа, шта му ваља даље радити. Карађорђе преко Јанићија Ђурића нареди шта имају радити они око Рудника, па се из Орашца крене у Тополу где сутра-дан, 7-ог фебруара, у недељу осване.

II

Међутим док је Карађорђе с устаницима обилазио поменута села и дизао народ на оружје, дотле се прикупе све дахије у Београд. Међу њима било је људи, који су били противни сечи српских кнезова и главних људи, као и свима оним оштрим мерама, које су предузете, да дахије обезбеде своју власт. Међу такве људе наши мемоаристи истичу старога Фочу-ефендију, оца осионога Фочић-Мехмед-аге, човека мудра и разборита, који се опирао сечи кнезова. Филип Вишњић овековечио је паметне разлоге, које је износио стари Фочо против сече кнезова и првих људи у Београдском Пашалуку,[4] о чему смо раније говорили.

Дахије су виделе одмах, пошто им је измакао Карађорђе, да су крвавом сечом и насиљем узбунили људе и скоро цео народ отерали у шуму и у хајдуке, видели су да су погрешили што нису слушали добре савете старога Фоче, који их је саветовао да не употребљавају силу и не проливају крв, јер насиља у овом случају не могу добра донети. Увидевши све то састану се у Београду и стану размишљати и саветовати се, како да поправе оно што су покварили и погрешили. Саветујући се у први мах они се обрате митрополиту Леонтију, те им он даде калуђера Мату Жабарца,[5] да га пошљу с четворицом старих Турака (међу којима је био и момак Мула-Јусуфов, Мехмед-ага Кошанин), да моле Карађорђа, да се измири с дахијама. Калуђер Мата с поменутим Турцима дође у Тополу, застану Карађорђа и стану му говорити по дахијској поруци: да народ умири и поврати ред. Ако би то учинио, дахијски изасланици обећаваху му неколико стотина кеса. У исто време обећавали су Србима: да ће одсад мирно живети, да их више нико неће дирати, а ко је посечен — посечен, глава му се не може наставити; али ако би одсад који Турчин посекао Србина, тај је себе посекао, јер на њему више неће бити главе. Осим Турака овако је говорио и саветовао и калуђер Мата, али кад угради прилику, тајно каже Карађорђу поздрав од митрополита „да се нипошто не мири с дахијама и да Турцима „не верује, но да га више не пушта с Турцима натраг у „Београд.“[6] Карађорђе на то одговори калуђеру Мати: „иди „ти слободно с Турцима у Београд, ја ћу тебе лако извадити од Турака. Ја хоћу за неко време варати дахије, док „не дође лето и шума не озелени“, а Турцима рече нека се врате у Београд и нека кажу дахијама, да он пристаје на мир, само нека дахије кажу „на који начин они мисле „унапредак с народом поступати, а ханове и субаше неће „више трпети народ по селима нити подносити турски зулум „и срамоте. И ако се на то дахије сагласе, да за себе дају „јемство а аустријски двор да буде за дахије јемац.“[7]

Карађорђе се задржао у Тополи од недеље до среде (дакле 7, 8 и 9-ог фебруара) и прикупљао војску. За време свога бављења у Тополи послао је у Крагујевац муселиму оне Турке, што су их устаници заробили у Сибници, те за њих муселим пусти из затвора Младена Миловановића.[8]

За време док се Карађорђе бавио у Тополи, док је прикупљао војску са свих страна, спремао што му даље ваља радити и договарао с устаницима, дотле се врати калуђер Мата с оним Турцима у Београд и испоруче поруку Карађорђеву и устаничку дахијама. Дахије се тада састану и почну се договарати шта да раде. Шта се већало на том састанку београдских дахија засад се не може тачно рећи. Према ономе што пева Гаврило Ковачевић изгледа да је Аганлија предлагао да се попушта и благо поступа, а Мула-Јусуф и Мехмед-ага Фочић да се предузму још оштрије мере. Тако Г. Ковачевић пева да је Мула-Јусуф предлагао:

«Кад се ђаур на оружје диже,
«Ваља да се ми спремамо брже,
«Да пошљемо у нахије Турке,
«Нек повежу свим четником руке,
«И нека се амо не поврате,
«Докле Црног Ђорђа не ухвате,
«И нека све овамо доведу,
«Шта ће бити, очима да виду:
«Поглаваре све ћемо исећи,
«Ђорђа жива на колац натаћи,
«Онда ће се раја поплашити,
«И сва ће се буна утишати.
«На то Кучук-Алија пристаде,
«И за право Мул-Јусуфу даде.»

Кучук-Алија, усвојивши предлог Мула-Јусуфа, још је предлагао:

«Раја на нас оружје подиже,
«Примиче се к Београду ближе,
«Срамота је да ми то чекамо,
«Да ђаури на нас дођу амо.
«Дајте мени триста јањичара,

«Да ја пређем по преко Врачара
«Пак да идем доле у Србију...
. . . . . .
«Да их питам на кога се дижу,
«С ким војују, да ми они кажу,
«Па ћу онда ја њих потерати,
«И њихове чете растерати,
«Села ћу им ватром попалити,
«И на њих ћу бојем навалити
«Сатрћу их да с' корена не зна,
«С ким се бију нека сваки позна,
«Старо исеч' младо поробити,
«И са тим ћу рају умирити.»

Против ових оштрих мера устао је стари Фоча-ефендија, а уз њега као да је пристао и Аганлија. Г. Ковачевић вели, да је стари Фоча говорио како буна у народу није игра нити шала.

«Већ се ето народ узмутио,
«И вилает сасвим узбунио,
«Из тог може чудо произаћи,
«И велико зло нам на врат доћи.
«Него мене старца послушајте,
«Што вам кажем, оно покушајте:
«Да пошљемо нашег Аганлију
«Нека иде доле у Србију,
«Нека иде, нека рају мири.
«И нека се он свима завери,
«Да ће њима унапредак одсад,
«Боље бити, него што је досад,
«Па нека он Црном Ђорђу оде,
«И нека му двеста кеса даде,
«И нек њега он покорно моли,
«Да учини он нама по вољи,
«Да се смири и отпусти људе,
«Да међ' нама одсад мира буде.»[9]

Тако пева Гаврило Ковачевић о договору дахија који је морао бити по свој прилици 8 фебруара 1804 године.[10] Стеван Стратимировић, карловачки митрополит, у свом мемоару, који је 18 августа 1804 године поднео ерцхерцогу

Карлу, а у коме објашњава узроке устанка, овим дахијским одлукама, додаје још једну намеру, а та је: да је Аганлија изашао само под именом да води преговоре за мир, а у ствари где је могуће бегунце, које су они сад назвали хајдуцима, да растера и уништи.[11]

По свршеном договору сутра-дан рано 9 фебруара 1804 године крене се дахија Аганлија с 400 Турака из Београда и дође у село Сремчицу, одакле поручи свима кметовима и поповима из околних села, који су год права раја, да му сви дођу у Сремчицу. Кад му сви дођу, пошто се колубарска кнежина београдске нахије још није била побунила,[12] он их запита: „Рајо, ко попали ханове? Ко поби субаше? „— хајдуци! одговорише они. Море знате ли ви — рече „Аганлија — да смо се ми с два краља каурска — с Нем„цем и Московом — тукли, па нам ништа нису могли учинити, „а Црни Ђорђе подигао је чету и мисли да ће он бити кадар „нама досадити!“[13] Аганлија је преноћио у Сремчици и сутрадан, 10-ог фебруара, преданио, па 11-ог фебруара[14] пошао за село Дрлупу, где је стигао увече на конак. Уз пут Аганлија беше покупио из непобуњене колубарске кнежине неколико стотина Срба, те с њима заједно дошао у село Дрлупу.

Док су се дахије договарале шта да предузму против устанка и докле се Аганлија приближавао Космају дотле се и Карађорђе с устаницима кренуо из Тополе, 10-ог фебруара, и дошао у Лагњило на конак кући Саве Лазића, где чује да се Аганлија приближује Космају. Бојећи се да не дође између две ватре, између Аганлије и рудничких Турака, науми да опомене онај део устаника око Рудника: да добро обрате пажњу на рудничке Турке и да пазе да их како не заварају, да не продру у села око Рудника и да не пођу за њим. С тога позове проту буковичкога Атанасија, те напише писмо Михаилу Ранитовићу, Петру Кари и Андрији Пријанчевићу. То је било прво писмо (како вели Гаја Пантелић—Воденичаревић) које је писано од стране устаника, а све дотле су без писама радили. У поменутом писму ја-

вљао је Карађорђе старешинама оних устаника, који су чували Рудник, да су дошли Сали-аги рудничком муселиму у помоћ карановачки и ужички Турци, с тога им наређује да скупе што више људи и да не даду Турцима да улазе у околна села ни да се крену за устаницима, који су с њиме. У исто време јавља им како он одлази у Дрлупу пред Аганлију.[15] Писмо је послано по Гаји Пантелићу, а устаници и Карађорђе пређу преко Космаја и дођу 11-ог фебруара у Рогачу на преноћиште, где му заиста потврде да је Аганлија са својим Турцима и Колубарцима стигао у Дрлупу. П. Јокић казује да је Карађорђе с устаницима заноћио у Кораћици и да је ту дошао човек те му јавио за долазак Аганлијин, па је Карађорђе с устаницима ноћу прешао и пред зору дошао у Рогачу.[16] У исто време поједини мемоаристи наши (Ј. Ђурић) помињу да је Аганлија био послао људе да зову Карађорђа да се о миру разговарају, јер су га другови с тога и послали према устаничкој поруци преко Мате калуђера. Међутим ни Аганлији ни Карађорђу није било до мирења и до преговора. И један и други мислили су на борбу предвиђајући добро последице победе. Аганлија је мислио да преговорима завара устанике и да им у самом почетку зада што јачи удар било да ухвати или погуби Вожда, било да их што јаче разбије и растера. Исто тако и Карађорђе је с првим људима међу устаницима схватио добро значај овога састанка, а у случају и судара с Турцима, које води један од главних дахија. С тога, ма да је по послатим људима поручио Аганлији да ће му сутра доћи на договор, опет је још исте ноћи послао тајно људе оним Колубарцима, што су били с Аганлијом и позвао их да заједнички ударе на Аганлију, али Колубарци то одбију.[17]

Кад је устаницима и Карађорђу јављено да је Аганлија дошао у Дрлупу, онда (како казује П. Јокић) прота Атанасије рече: „Другојачије брађо не може бити, него да „ударимо још ноћас па један за све, а сви за једног! Ако „их ноћас не разбијемо, сви ћемо пропасти.“ Он то рече

не рече, а Карађорђе викну: „Хајд'! Брже се дигнемо сви „и кренемо преко Космаја. Иде снег милостиви Боже, ока „отворити не да. Хајде преко Космаја те у Рогачу, а већ „и зора. Овде старешине ућоше у Катићеву кућу а ми около „чувамо и ту неко наложи мало ватрице, а неко и не на„ложи — тек сви поспасмо.

„На један мах поче неко да удара као у клепало. Ми „пођипасмо а сунце се већ родило. Кад погледамо, а оно „један сикирицом лупа у прштац и прота већ метнуо пе„трахиљ на врат. Ту очита јутрењу. Ми, како који стижемо, „скидамо капе и молимо се Богу. Свршивши богомољу, прота „се окрете к нама и поче овако: Браћо! Ево дође и то да „се побијемо с Турцима. Немојте браћо ни један узмак„нути, нити се поплашити. Бог је с нама, па кога се другог „имамо бојати? Него треба опет да се закунете, да ћете „сложно ударати и да нећете издати? — Да се закунемо! гракну сав народ. — Дигните по три прста, рече прота. „Ми „дигосмо, а он изговори онакву заклетву као у Орашцу. „Најпосле рече: Један за све, сви за једнога, па или да „их растерамо, или баш сви да изгинемо!“ На то сви при„станемо и по трипут на заклетву рекнемо: „Амин“.

„Одатле се кренемо те у Дрлупу. Опет удари снег, „рекао би из неба и из земље“.[18]

Тада Карађорђе узме собом 10 најглавнијих старешина, одвоји се од војске и за пола пушкомета изађе напред и позове Аганлицу на договор, који дође такође с 20 најодабранијих старих Турака. Приближивши се један другом на два хвата места поздраве се, назвавши један другом: добро јутро! почну се разговарати. Аганлија је казао Ђорђу, да је послат од стране дахија, да га пита зашто народ буни и диже на оружје. Карађорђе му на то одговори: „Зар ви „не знате зашто смо се побунили и на оружје устали? Зар „не знате какав сте зулум чинили народу ви, ваше субаше „и ваше ханџије по селима, отимајући што сте год у кога

„Србина нашли, глобећи и тукући преко сваке мере, па вам „ни то доста није било већ оскврнисте и осрамотисте наше „жене и девојке. Народ то све трпљаше, а вама ни то не „би доста, већ почесте сећи кнезове, буљукбаше, кметове „и трговце па и мене хтедосте посећи само да ме могасте „ухватити. То се више није могло трпети, већ све устаде, „да гине с оружјем у руци или да победи. А ти то све „добро знаш, да је тако било, пак нас сад зовете да се „миримо, а сад и да се помиримо па кроз годину или две „ви ћете опет тако почети, да чините с народом и с кне„зовима“.[19]

Аганлија одговори на то Карађорђу: „Шта је било „треба заборавити а уверавам вас, да унапредак више неће „бити ни зулума, ни сече, ни бешчашћења, а по селима „неће више бити ни ханова, ни субаша. То ми верујте! „А теби даћемо само ашлука 500 кеса, а ако не верујеш „нама а ти иди у Немачку и тамо живи, купићемо ти у „Немачкој добре куће, баштину, виноград, воденице, све „боље него што имаш у Тополи, само остави народ на миру.“

На то Карађорђе: „Знам да би ви мени дали 500 кеса „само да ја идем у Немачку, а после би дали Немцима и „хиљаду кеса, те би ме Немци вама издали и ви би ме „посекли. Али дајем ти тврду веру и моју заклетву, да ја „од народа нити ћу бегати, нити ћу га оставити да га ви „опет газите и сечете, па да ми дате и пет хиљада кеса. „Ко вама може веровати? Ако се помиримо, ко ће за вас „јемац бити, да ћете ви вашу реч и вашу веру одржати и „да нећете преварити?“

„— Ви можете нами веровати“, рече Аганлија, „да „вас нећемо преварити, а биће тврдо и верно како угово„римо о миру. А за јемца цара немачкога, кога ви хоћете „да за нас добар буде, ми не можемо дати, а не можемо „ни кога другог краља, јер се с дворовима још нисмо добро „ни познали.“

На то ће рећи Ђорђе: „Па кад вас цареви не познају „и они вама неће веровати, како ћу вама ја с народом „веровати?“ [20]

Карађорђе још не беше ни довршио свој говор, а у селу пукне пушка од Аганлијиних војника; војска Карађорђева помисли да Турци гађају Карађорђа, нагрне као ватра и опали неколико пушака на Турке и убију Аганлијина Арапина, ране Аганлију у ногу и још неке Турке. Тако исто и Турци неколико пушака опале на Србе, који су били око Карађорђа, те убију Карађорђева момка Јована Ђауровића и ране у главу Станоја Главаша. Тако казује о догађају у Дрлупи Ј. Ђурић.[21]

П. Јокић не помињући преговоре описује борбу мало друкчије него други мемоаристи. Говорећи како су дошли у Дрлупу наставља: „Кућа Јанка Јевића бејаше у Дрлупи „на крају села овамо до Рогаче. Ми одовуд све ближе, док „дођосмо над кућу. Више куће бејаше њива; ту имаше „један плот и некаква клада. Карађорђе рече Станоју, да „с коњаницима оде даље, а нас шесторица и Карађорђе „седми стадосмо за ону кладу. У том доле од Станојеве „стране припуцаше пушке, а и ми опалисмо на оне Турке, „који беху близу нас. Карађорђу закисла пушка па је по„дасипа, а ми пунимо пушке, док из куће изађе један Тур„чин огрнуо ћурак на леђа. Карађорђе повика: — Удрите, „по души га, оно је Аганлија! Ми припуцасмо онамо на „њега, али пушка Симе Бељаковића заста, па тек после „наших пушака пуче. Онај се Турчин одмах врати у кућу „и рукав му од ћурка удари у врата, а он се мало задржа „онде на уласку. Турци се, међутим, дохватише коња. Ка„рађорђе рече те сиђемо у поток, у заседу, да нас Турци „не опколе. Станоје је већ био изашао горе на брег. И ми „се полако кренемо уз брдо, док пуче пушка и завика једно „момче из Загорица: — По Богу, немојте ме оставити! „Њега ударила пушка у ногу, па не може да макне. Ја и „још један узмемо га и изнесемо на брег. Ту Станоје седи

„и момци му бријy главу; њега Турци ранили, обили му „кост темењачу. Обријана га посуше балсамом, метнуше „мелем, па завише. Овде се искуписмо. Ту видимо, да је „Јован (Бауровић) из Стојника (крагујевачког) погинуо (по- „гинуо је још Панта из Меценца).

„Из Дрлупе пређемо у Иванчу на конак".[22]

Ј. Ђурић у својим мемоарима вели, да је после судара између Турака и устаника Аганлија остао у Дрлупи на конаку, а Карађорђе да се вратио на свој конак у Рогачу. Затим истиче, да је Аганлија мислио како ће измаћи, а Карађорђе се опет старао, како ће Турке сутра-дан опколити и побити.[23] Јокић казује, да су преноћили у Иванчи и ту други дан чекали, да на њих нападну Турци: „Дан „већ, подне, прича Јокић, а ми још седимо; док се запо- „деде човек озго низ Космај. Видимо га сви. Карађорђе „рече мени: — Иди доле те сретни оног човека, он носи „неки глас, па му реци да не казује људма, да се не по- „плаше ако буду Турци!

„Брже истрчим, а неки га већ узели питати. Ја викнух: „— Не говори ништа, него за мном! И доведем га Кара- „ђорђу. Горе беху: Карађорђе, Главаш и Марко Катић. — „Шта је брате? упита га Карађорђе.

„— Добро, хвала Богу! Турци утекоше у Београд."

„— Не може бити? Што би они бегали, кад су они „нас разбили?"

„— Бога ми они одоше. Ја сам био у кући и послу- „живао, прича даље онај човек — кад први пут припуцаше „пушке. Пуче неколико пушака озго више куће. Аганлија „изађе на поље. Опет пуче неколико пушака и он се врати „(ваљда осети куршуме) па корачи једном ногом у кућу, „а друга му још беше на прагу, док тек пуче једна само „пушка и погоди га баш у чланак, а он брже уђе у кућу „и стаде га јаук. Одмах га почеше парити. Јутрос му ногу „умоташе и метнуше је у зобницу пуну трица, попеше га „на коња и он пошто се намести на коњу, отиште право

„у Београд, а Турци сви за њим. Срби пак, који су били „с њима, прскоше куд који.

„Карађорђе упита Марка Катића: је ли ово поштен „човек, може ли му се ово веровати?

„Марко каже, да тај човек ништа неће слагати, него „мора да је све тако, како он казује.

„Онда он одмах викну: „— Хајд'! одмах да видимо! „Дошавши у Рогачу видесмо, да Турака нема.“[24]

Казивања Ј. Ђурића и П. Јокића не слажу се потпуно, а обојица су били присутни при овом првом боју у селу Дрлупи. Ј. Ђурић је описао јасније само преговоре између Карађорђа и Аганлије, а сукоб и борбу само помиње. Међутим П. Јокић казује само, како је био бој. Али кад се обрати пажња на казивања оба мемоариста и на време кад се догађало оно што они помињу, видеће се: да Ј. Ђурић описује преговоре, који су се десили изјутра, пре подне, 12-ог фебруара, а Јокић опет борбу, која је била по подне, управо око заранака. Према томе, дало би се одлучити, да су преговори били до подне, а сукоб се јавио после подне. Ђурић је управо умањио и ублажио онај део о борби,[25] докле јој је Јокић сву пажњу поклонио.[26]

Пошто је Аганлија оставио Дрлупу истога дана, 13-ог фебруара стигне у село Вранић, руча у кући Матије Мирковића, па одатле с Павлом Поповићем и Ђуром из Вранића оде у Београд.[27]

Овај успех Срба у првом сукобу с дахијама, у којем је проливена крв једнога од дахија, имао је велики значај за развитак устанка и за успехе устаничке. И Ст. Стратимировић је тачно оценио овај догађај у свом рапорту од 18 августа 1804 ерцхерцогу Карлу, кад вели: „Овај први „срећан покушај распалио је у њима (у устаницима) хра„брост за њихова даља предузећа.“

Исто тако цени овај први сукоб и Митезар, који је 17 маја 1807 год., подносећи извештај о догађајима у Србији, обележио овај сукоб као знак за општи устанак Срба и

вели, да се за 19 дана после овога сукоба скупило до 6000 устаника.[28]

Кад се Аганлија вратио у Београд онако рањен, каже својим друговима, како је прошао у предузетој мисији. Дахијама тек сада пуче пред очима и они могоше сагледати велике последице својих насиља, као и ону велику одговорност, коју морају примити на се за своја злочинства. Али и њих и њихове присталице највише је изненадило и пренеразило то, што се нашао међу рајом, оном покорном и угњетеном рајом, неко, који је могао ударити на једнога од њих дахија и као што вели Триандафил Дука „поднети им нож под грло.“[29] С тога се јако забринуше, шта ће и како ће. Као одметници од Порте нису могли рачунати на какву помоћ од Дивана, а међутим ниједан од њих није имао онај углед, који је имао Пасван-оглу, ни онакву војску, какву је имао Видински Пашалук, нити онога реда у војсци, који је владао у видинској војсци. Како су били одметници од Порте нису се могли надати помоћи ни од околних паша, једно што су околне паше биле Портини чиновници и њени привржениці, а друго што су они раније били у свађи и борби с по неким од околних паша. Шта више неки од наших мемоариста помињу да су неки од околних паша помагали устанике против дахија.[30] То исто помињу земунски дописници страних новина,[31] а помиње то и земунски прота Мих. Пејић у свом писму Ст. Стратимировићу.[32]

Изгледа да су се дахије могле надати помоћи од својега старог пријатеља и заштитника Пасван-оглу, али према извештајима онога времена, чини се да је било покварено пријатељство између њих, јер Пасван-оглу никако није одустајао од своје давнашње тежње да подчини под своју власт и Београдски Пашалук, а међутим дахије су желеле, да остану самостални господари Београдскога Пашалука. С тога је вероватна вест страних новина, да се устаници нису имали чега бојати од Пасван-огла, јер им је он ставио до знања

да одобрава њихово понашање.[33] Осим тога, зна се, да се Пасван-оглу обраћао Порти месеца јануара 1804 године и тражио да му се подчини Београд,[34] а у време ових првих устаничких покрета он је био болестан и мислило се да ће умрети.[35]

Налазећи се у оваком положају дахијама није остало ништа друго, већ да се ослоне на своју снагу и на најамнике, али у тренутку устанка они нису имали никакве војске осим нешто коњаника и грађана Турака, које су могли дићи собом. Међутим јаничари су се још раније, особито друге половине осамнаестога столећа, били изметнули у отмичаре, насилнике и самовољнике тако, да нису могли бранити ни себе, чим би се ставили с ким било у сукоб.[36] С тога су дахије по повратку рањенога Аганлије после дугога саветовања увиделе потпуно, како су им намере о насилном угушењу устанка сечом кнезова и првих људи биле кратковиде и неостварљиве. Тек тада се они сетише, да у Београду постоји законити представник султанове власти Хасан-ага паша, кога досад нису ни за што питали нити на њега пажњу обраћали. Зато се сад дигну и отиду Хасан-аги паши и потраже од њега, као од београдскога везира, да се заузме и умири побуњену рају, али им везир, незадовољан радом њиховим и својом ограниченом влашћу, одговори сасвим хладно: да он неће никако да се меша у посао, који се тиче побуњених хришћанских становника, јер није имао никаквога учешћа ни раније у том послу, с тога оставља дахијама свеколику одговорност за ову буну.[37] Али ипак им посаветује, да се обрате београдском митрополиту Леонтију и да га замоле, да он с још неким старим Турцима отиде Карађорђу и устаницима, те да посредује за мир.[38] Немајући другога излаза, дахије приме овај везиров савет, позову митрополита Леонтија и наређе му, да он, као српски митрополит, отиде Карађорђу и устаницима, те да их наговара на мир, обећавши му, ако успе, да ће га добро обдарити. Митрополит Леонтије склони се да пође. С њим

пође и поменути калуђер Мата. Од стране Турака пође стари Фоча-ефендија с тројицом виђених великаша с везирова двора и петнаесторица најугледнијих београдских Турака.[39] Из Београда пођу сви заједно и упуте се Паланци, где калуђер Мата пође тражити Карађорђа.

Време од одласка Аганлијина из Дрлупе (13-ог фебруара), до доласка депутације у Паланку и њенога састанка с устаницима (21-ог фебруара) Карађорђе је провео по селима између Авале, Космаја и Паланке, јер су устаници пошли одмах 13-ог фебруара с Карађорђем за Аганлијом, дођу у село Лисовић, где им се придружи Јанко Катић и кнез Сима Марковић, који су се били одметнули у планину, кад су дахије почеле сечу кнезова. У Лисовићу преноће, па сутра-дан дођу сви онако у село Липе (Јокић вели у Липовицу), где се старешине договоре, да кнез Сима пође са својом кнежином Железнику, а Катић Јанко Кнежевцу, па како је у Авали био Чарапић, то с њиме да се договоре и да чувају да Турци из Београда не би излазили, народ робили и села палили. Тако још у ово време, дакле пре преговора у Паланци, у главном је одређена опсадна линија Београда. Из Липа преко Малог Пожаревца стигне устаничка војска у смедеревску нахију у село Селевац, где застану око 200 људи, који се беху скупили око Ђуше Вулићевића из Азање и Обрада из Крсне, готови да иду куд год им ови рекну. Кад су видели Карађорђа и устаничку војску, јако су им се обрадовали и сви приђу устаницима, те се с њима измешају. Из Селевца пређу у Азању. Идући за Азању уз пут сретну Младена Миловановића, који се беше, опростивши се затвора, упутио да нађе Карађорђа и устанике. Нашавши се с Младеном који им исприча, шта крагујевачки Турци говоре о устаницима и како су се Турци уплашили, да устаници не пођу на Крагујевац, те су препоручивали Младену, да на некакав начин смири ове устаничке чете.[40] Пошто преноће у Азањи, крену се и дођу у Ратаре, где их нађе калуђер Мата Жабарац, послан од Леонтија и турске депутације. Нашавши Кара-

Ђорђа испоручи му поруку од митрополита и послатих Турака, али у исто време каже Карађорђу и тајну поруку митрополитову: да се ни по што не мири с дахијама и да устаници не гледају на то, што ће их митрополит склањати на мир за време преговора пред дахијским изасланицима. Још је митрополит поручивао Карађорђу, да га задржи са собом и не пушта да се с Турцима враћа у Београд.

Карађорђе кад то чује, пође из Ратара с целом устаничком војском, која је (како казује Ј. Ђурић) износила око 4000 људи, дође близу Паланке, где остави војску изван вароши, а он с четрдесет најглавнијих људи отиде у Паланку на састанак. Ту су му дахијски изасланици рекли, — „да су их дахије послале, заједно са митрополитом, да се „с вама разговарамо и да вама јавимо дахијско поздрављe. „Они вама препоручују да се тога посла и буне оканите и „народ утишате и да сваки иде својој кући, да буде рахат „и да раде, да се ништа не боје. Они уверавају народ и вас, „да неће бити више по селима ни ханова, ни субаша, нити „каква зулума ни бешчастија, као што је пре било. А што „је било и прошло све заборавите. Вама је све једно или „давали данак нама или везиру. Вама је све једно давати, „а наше ће дахије и са царем уговорити и цару царево „давати, као што су и везири давали, па ће се лако с царем „помирити. Турци вам данак неће по народу купити, но „ваши кнезови, па ће бити и за нас и за вас добро. А да „верујете да су све дахије вас поздравиле, да ће овако бити, „и да вас неће преварити, ето да вас увери ваш митрополит, „који је слушао све ове речи из уста свију дахија“.[41]

На ове речи дахијских изасланика митрополит Леонтије стане уверавати Карађорђа и присутне устаничке прваке, да су дахије заиста тако говориле и заклињале се, да ће одржати задану веру и испунити оно што обећавају. Осим тога Карађорђу су дахије обећавале 500 кеса (250.000 гроша) плате и положај најстаријега кнеза над целим Београдским Пашалуком, да ће с њим у пријатељству живети и о сва-

чему се с њиме договарати. Да ће то све тако бити дају му Бога за јемца.[42]

Карађорђе саслушавши шта изасланици предлажу у име дахија, изађе мало на страну с неколико главара, те се разговоре шта да им одговори, па пошто се врати, он им приповеди ону причу о змији, која је човеку смртно ујела сина, па он притрчао да је убије, а она успела да се сакрије у рупу и он ограбио само да јој реп одсече, па пошто му син умре, он га сахрани близу њене рупе. Идући једном покрај рупе змијине човек опази, како је змија помолила главу из рупе и позове је да се помире, али му она одговори да мира међу њима не може бити, докле год он гледа гроб сина свога, а она свој одсечени реп. „Тако је и међу нама. Докле год ми гледамо гробове наших посечених кнезова, а ви попаљене ханове и побијене Турке, међу нама мира не може бити.“ Затим је Карађорђе наставио: „Ја сам казао Аганлији, а ето и вама кажем да дахијама кажете, да ми дате кога краља за јемца да буде добар за дахије, да ће они тврду веру и реч одржати, па ако наруше задату веру, да падну под суд онога јемца, који буде за њих добар. Осим тога, да ми дате рока за месец дана да седимо с миром један од другога док ја скупим кнезове и народ од свију нахија Београдскога Пашалука, да се са свима разговорим и да објавим шта дахије од нас захтевају а шта ми од њих, и на какав начин мир да учинимо, па ако сви кнезови и народ пристану и поверују дахијама, то ћу дахијама глас послати и онда ћемо продужити разговор о миру“.[43]

Сви мемоаристи наши говоре да се у преговорима у Паланци није дошло до споразума, и да су Турци последњи одговор Карађорђев разумели као избегавање од мира и тежњу да се само добије времена, што се може узети као тачно, јер се ни дахије нису носиле озбиљном мишљу о миру, као што то помиње Триандафил Дука говорећи, да су по доласку Аганлијином у Београд одмах настављена саветовања о плановима, како да се Срби преваре тиме, што би

им се нудило измирење, како би се устанак стишао, а они после једнога по једнога да посатиру.[44] Али ни устаници ни Карађорђе такође нису мислили озбиљно на мир. Карађорђево мишљење истиче П. Јокић наводећи како су му Турци обећавали извадити ферман на оборкнештво, а он им одговорио: „Е, па добро, Турци, ви идите те извадите фер-„ман и донесите. Ако нам ферман буде по вољи, примићемо „га; а ако нам ферман не буде по вољи, ми ћемо чинити „што знамо“.[45]

Међутим треба још напоменути, да Роткирх[46] зна од некуда, да је неколико српских изасланика дошло пред турске изасланике: „па су и не силазећи с коња кратко и оштро „заискали, да им се предаду све четири дахије, па и не „дочекавши одговора брзо се врате. Карађорђе незадовољан „оваквим понашањем пошље своје погодбе за мир, које су „се у овоме састојале:

а) да се отвори слободна трговачка веза између Бе-„ограда и унутрашњости пашалука;

б) да Турци не смеју никад излазити у српска села, и

в) да Срби сами купе данак и сакупљен сами паши „предају“.[47]

Може бити да је Карађорђе, договоривши се с првацима устанка, дао дахијским изасланицима у Паланци овакав последњи одговор, као што га износи Роткирх, а можда га је и сам послао у намери да добије времена докле само гора озелени и докле се устанак јаче рашири и боље учврсти, обухвативши више нахија Београдскога Пашалука. Али да преговори вођени у Паланци 21 фебруара 1804 године[48] нису довели ни до каквих повољних резултата, знало се тачно у Земуну, одакле је јављено страним новинама 2 (14) марта 1804 године ово:

„Депутација, у којој су били: православни митрополит београдски, четворица великаша с везирова двора и пет-наесторица најугледнијих београдских Турака, која је била послана у Хасан-пашину Паланку да води преговоре са

српским депутатима, вратила се у Београд и није ништа свршила. Српски устаници неће ни главу да окрену на ма какве предлоге док им се не предаду све четири дахије живи у руке, јер су они, како се говори, кривци свију зала и насиља, које су Срби досад претрпели".[49]

III

Поменуто је раније како је Карађорђе наредио да се чува Рудник да не би Турци зликовци, који су се скупили на Рудник око Сали-аге, упадали у околна села, народ робили и пленили имовину. При поласку пред Аганлију Карађорђе је из Јагњила послао по Гаји Пантелићу — Воденичаревићу писмо старешинама устаничке војске, која је чувала Рудник.

„Поздрављам тебе, Михаило Ранитовићу из Трешњевице, „и тебе Петре-Каро, и тебе Андрија Пријанчевићу, да ску„пите људи колико можете више и боље... и добро чувајте „да не дођу Турци овамо, а ја одох у Дрлупу да с Аган„лијом дигнем у славу и да сломијем колач, па ето ме „к вама."[50]

Ово незапечаћено писмо Гаја однесе у Трешњевицу и сутра-дан по доласку Гајином (11-ог фебруара) скупе се људи на позив, да чују шта је у писму. Али писмо није имао ко да прочита, те Гаја, који је био присутан, кад је писмо писано, каже им усмено, шта је у писму, али они ипак пошљу у Брезовац за попа Арсенија Вујановића, да им дође и писмо прочита. Арсеније стигне тек сутра-дан (12-ог фебруара) а дотле се већ било скупило око 300 људи. Кад стигне поп Арсеније, прочита писмо, и каже им, да је у писму све онако, како им је Гаја већ рекао, чим је писмо донео. Међутим, народ је непрестано придолазио те се беше искупило око 5—600 људи. Ту се договоре да се издвоје њих неколико и да иду заваравати рудничке Турке, да не би пошли за Карађорђем или да не би ударили на околна села под Рудником. Тако се издвоје од остале војске Гаја, Ми-

јаило, Андрија, Петар Кара и Радојица из Ћуришевца па пођу уз Јасеницу, дођу на пушкомет места до Сали-агина конака. Одатле позову на разговор Ибрахим-агу Смаиловића и Пири-агу Мулагића. Ови се одазваше и пођу, али се њима придружи и Чолак-алија. Сви су били на коњима. После обичних поздрава они кажу агама: како су чули, да је дошла турска војска на Рудник пак се боје да им не учини какво зло, с тога су дошли и моле их да никакво зло не чине народу. Затим испричају агама, како су чули за буну и како ће им на тврду веру све јавити, штогод буду чули, само их моле, да народ буде на миру. Турци им на то одговоре:

„— Аферим, ви се не бојте од нас и од Бога тврду „вам веру дајемо, да ми нећемо док не видимо, а ви нама „јавите, ако што опазите“.[51]

Уговоривши тако с Рудничанима Турцима врате се натраг, па оставивши јака одељења војске у јасеничкој клисури, да чувају пролаз и да пазе на кретање Турака с Рудника, крену се с једним дѣлом оружаних људи и пођу за Карађорђем и састану се с њим после онога сукоба у Дрлупи. Ту известе Карађорђа шта су учинили под Рудником и како су поставили јаке страже да не могу Турци сићи низ Јасеницу, а од Карађорђа чују шта је било с Аганлијом. Како је Карађорђе мислио, да му ваља ударити на Рудник и осветити се Сали-аги, званом *рудничким биком*, то нареди војсци, која је дошла од Јасенице: „Идите, у „јутру рано онима, што сте их оставили и добро се чувајте. „Турцима никако не верујте. За два три дана, докле свршим „посла, доћи ћу и ја к вама“.[52]

Овај део рудничко-јасеничке војске, који је износио око 300 људи, врати се на Јасеницу, а осим тога изгледа да се и Арсеније Ломо био одвојио још у Тополи (око 8-ог фебруара) од устаничке војске и по заповести отишао у Драгољ да пази на кретање рудничких Турака. Међутим док се Карађорђе бавио по селима између Космаја, Авале

и Паланке и док су вођени преговори за мир у Паланци, дотле су се, нема сумње, по поруци београдских дахија, почели прикупљати Турци све више на Рудник. Како се беше скупило око 500 Турака туђинаца (јабанаца) у помоћ Салиаги, мислили су упутити се Београду. О овој намери Турака Арсеније Ломо и Петар Кара јаве писмом Карађорђу (18-ог фебруара). И с друге стране зна се, да су се многи Турци прикупили на Рудник с намером Београду поћи. Из једнога писма писаног у Земуну 9 и 14 марта 1804 године говори се о прикупљању Турака на Рудник:

„Како су се Турци Београђани, тј. четири дахије, „осведочили, да се поданици не склањају миру но једно„душно против њих оружје дигли, похитали су на све стране „помоћи искати, али је нису добили. Тада они пишу мусе„лиму у Рудник... да из осталих паланака војску скупе и „похитају Београду. На ову заповест дакле дође из Кара„новца муселим Харџи-баша Пљакић (неисказан зликовац) „с три стотине Турака на Рудник; исто тако и капетан „Цавић из Ужица са 400 а из Чачка Осман-баша, а у Ру„днику било је више од 600 Турака и скупе се сви у го„милу у Рудник и намисле Београду поћи“.[53]

Број скупљених Турака на Руднику, према наведеним вестима, мало је увеличан.

Карађорђе, примивши писмо од старешина рудничко-јасеничке војске, а после одласка турске депутације у Београд, задржао се око Паланке још неки дан. Међутим беше послао људе у Маслошево, Страгаре, Пласкавац и друга села и наредио да се испече хлеба и набави меса за његову војску, која ће туда проћи.[54]

Не зна се тачно кад је Карађорђе с устаницима пошао из околине Паланке, али је већ у задушну суботу (27-ог фебруара) био у Горовичу на јутрењу,[55] одакле је преко Маслошева и Страгара идући уз Јасеницу стигао под Рудник у недељу или понедељак (28-ог или 29-ог фебруара). Устаничка војска кад је стигла у Маслошево имала је заставу а до-

бони су били начињени од мерица, на којима је било избијено данце, па разапета кожа. Карађорђу и његовој војсци придружи се и она рудничко-јасеничка војска, а из Маслошева поруче и Милану Обреновићу из Бруснице и Рисги старом харамбаши из Каменице, да с Рудничанима дођу на Рудник. Последњег дана месеца фебруара или 1 марта 1804 године дошла је устаничка војска на Рудник и опколила Турке на Руднику.

По доласку на Рудник Карађорђе позове Турке Рудничане на разговор од којих дођоше њих тројица, међу којима је најугледнији био *Токатлић-ага*, старином Рудничанин, добар и душеван човек. Чим се састану и поздраве Карађорђе га упита:

„— Зашто сте дозвали толике јабанце Турке у Рудник, „те узнемирују и вас и народ? Зашто не истерате Сали-агу, „Алила Чавића ужичкога дахију и Пљакића, дахију карано„вачкога, нека иде сваки на своју страну. Ето, шта су они „својим доласком учинили, те сам на вас подигао толику „војску“.[56]

Токатлић и сам призна да није добро учињено: — „Видим, рече он, шта нам јабанци учинише, али сад да „тај посао угодимо, како је најбоље. Ми бисмо их исте„рали, али су они сад јачи од нас, те их трпимо, јер им „ништа не можемо“.

Чувши ово Карађорђе покуша да поцепа ове Турке на Руднику, па стане наговарати Токатлића и другове да истерају између себе дошљаке и насилнике, или да их предаду Србима живе у руке, па сви нека остану на миру. Најпосле Карађорђе предложи Токатлићу да доведе ону тројицу дахија на разговор те да с њима уговори, да им устаници дају тврду веру и таоце, па нека иду откуда су и дошли. Токатлић пристане на то и оде да се договори с дахијама. Српске старешине по његовом одласку договоре се да на том састанку убију сва три насилника, само ако им дођу. Али они не смедоше сви доћи, већ с Токатлићем дође само

Алил-ага Џавић. Кад то виде српске старешине не хтедоше нападати само на њега једнога, већ уговоре с њима: да се све три дахије: Сали-ага, Пљакић и Џавић с дошљацима Турцима иселе с Рудника, а мештани Турци и њихове породице да остану слободно у својим кућама и да живе на миру, као и раније што су живели.[57]

Међутим београдске су дахије знале куд је отишао Карађорђе с устаницима, па не мислећи на мир, поруче Рудничанима да се добро држе, јер ће им доћи Кучук-Алија у помоћ. Исто тако јавио им је Чолак-алија из Чачка да ће им доћи у помоћ. С тога су Турци на Руднику мислили, да доведу устаничку војску између две ватре и да је разбију. Зато после онога договора, Турци сутра-дан поруче Карађорђу да се Турци дошљаци не могу тако брзо иселити и растати од мештана, већ да траже 7 дана рока да би се могли спремити па тек онда уговор да изврше. Ако пак Карађорђе и устаници не би хтели пристати на ову измену у уговору, то су они вољни да се бију.

Али ако су се Турци на Руднику надали помоћи из Београда и из Чачка то је и Карађорђе увидео у каквој би неприлици била устаничка војска, кад би се нашла између две ватре, с тога не хтеде оклевати, већ се реши да нападне на Рудник. Тврђавица на Руднику налазила се под Великим и Малим Штурцем са северне стране сазидана од камена четвороугластог облика с по једном кулом на сваком углу. Стране зидова биле су једнаке а куле округле од неколико тавана. Врата су на кулама била изнутра. Осим тога куле су имале пушкарнице, кроз које се пуцало из пушака при одбрани тврђаве. Споља свуд унаоколо тврђава је била опточена широким и дубоким ровом, који је био ограђен палисадима. Око рова и око тврђаве била је турска варош и доста кућа, у којима су живели Турци мештани, међу којима је била и по која српска кућа. Чаршија је била калдрмисана а у чаршији је била ваљана чесма. Мало даље од ње испод града био је Сали-агин конак.[58]

Сутра-дан распореди се војска тако, да један део поведе уз Јасеницу сам Карађорђе, други је део војске имао ударити од Катрена, трећи од планине рудничке низ Јасеницу, а четврти од Звезде, који и отпочне борбу. Турци изађу из вароши и сударе се с Карађорђем, али их војска Карађорђева дочека храбро и сузбије натраг вароши где се они утврде у шанац. Срби пођу за њима, запале десетак кућа, нападну на шанац, где их опколе, те су се тукли до мрака, када је ноћ прекинула борбу. За време борбе погинуло 5—6 са српске стране, међу којима и Марко Милосављевић из Копљара. Сутра-дан отпочела је борба пре зоре. Срби беху направили неке топове од трешњевих стабала, које беху извукли на Звезду и на друге врхове, те су пуцали не да постигну какав успех, већ само да плаше Турке, како и они, као бајаги, имају и топова.[59] Међутим како је град Рудник био на брду, а ноћу од великог мраза снег се поледио, то је српским војницима било тешко узлазити уз брдо. П. Јокић казује како Србин војник, пењући се уз брдо, таман стане а ноге му се оклизну низ залеђен снег, закачи двадесет других војника и сви се сасуљају под брдо. Пред подне угреје мало сунце и снег омекша те су се војници могли лакше кретати. Како Карађорђе тога дана беше на другој страни Рудника, према селу Мајдану, опази човека на коњу где иде од Брусница а за њиме 60—70 момака пешице. Кад приђе ближе Карађорђе позна у њему Милана Обреновића, трговца из Брусница, који им, чим се поздрави с Карађорђем и Главашем, јави како иде од Чачка Чолак-алија с 30—40 људи Турцима у помоћ. Карађорђе тада нареди Станоју Главашу, да узме 200—300 људи и да из заседе дочека Чолак-алију. Станоје Главаш учини по заповести, узме одређен број оружаних људи, ухвати бусије, дочека Чолак-алију, сударн се с њим и у бој у Чолак-алија погине а разбијени Турци разбегну се ка селу Заграђу, куда су их Срби гонили отевши им храну и друге потребе, које су собом носили на Рудник.[61] После

овога Срби се опет скупе око Рудника и опколе га са свију страна. Турци видевши да им пропаде помоћ од Чачка и да немају доста хране за се и за своје коње сасвим клонуше, с тога послаше Токатлића Карађорђу с молбом, да пристане на оне погодбе, које су први пут при преговорима утврдили. Кад је Токатлић дошао Карађорђу и изнео му шта траже Турци, овај му је одговорио: „Јањичари нека иду, ја њих „терам, ерлије Турке не терам и њима нећу ништа учинити, „нека слободно остану“.[62]

После овога Токатлић се врати у град Турцима.

По одласку Токатлића Карађорђе се договори са Станојем Главашем и Миланом Обреновићем и по разговору предложи им:

„— Хајдете да утврдимо ову заседу. Турци су видели „да им је помоћ разбијена, па ће ноћас побећи, него да „гледамо, да их како год побијемо“.

После овога договора, како казује П. Јокић, „људи „одоше сваки на своје место. Карађорђе, Милан и Главаш „одоше у Заграђе у Ракића кућу, а нас неколико, који „њега пратимо наложисмо ватру на пољу, па ту поспасмо.

„Око пола ноћи викну Карађорђе: „— Устајте, хоће „Турци да беже! Милане, ово је твоје место, ти најбоље знаш „где треба засести.“ „Ја велим, рече Милан: да ухватимо „чак до наших ливада, па да заседнемо једни с једне а „други с друге стране, па кад Турци дубоко уђу у бусију, „онда ћемо јуришити.

„— То је, коекуде, све лепо и тако нека буде, само „ја идем горе на врх заседе, а ти с једне, Станоје пак „с друге стране, и кад ја горе припуцам онда ви с обе „стране опалите. Ако Бог да, ту их можемо све потући.

„Тако се и учини.

„Али на један мах повика стража, која је мотрила „куда ће Турци ударити и пушке почеше пуцати. Турци „се кренули али не ударише на заседу него десно путем „ужичким.

„Неки Јован Игњатијевић из Бање с неколико момака „(Милованом Пејићем из Липовца, Сретеном Томковићем, „Теофаном Томковићем, Антонијем Микићем, Павлом Зече„вићем, Јефтимијем Јовановићем и Арсенијем Вранићем из „Бање) пошао Карађорђу у заседу, па тек он на пут, а „Турци га бежећи на један мах опколе. Он куд ће, шта ће, „те за један цер, а дружина му за једну кладу, али га „Турци већ са свих страна опколе. Видећи да ће погинути „науми да бар себе добро замени. Угледа Турчина добро „одевена, узме га на око, и опали; Турчин се стрмоглави, „а коњ за оним другим Турцима...

„То је био ужички војвода Алил-ага Ћавић“.[63]

У овој ноћној борби погинуло је до 200 Турака. Поред ужичкога војводе Алил-Ћавића погинуо је и карановачки дахија Пљакић, а остали Турци са Сали-агом промакну и побегну.[64]

„Сали-ага преобучен у женско рухо са својом женом „утече а дете мушко од две године бацише и оставише. Дете „Срби донесоше Ђорђу и овај даде детету стопарац, па на„ђоше човека из Рудничке Нахије (која се још није била „сва одметнула) те га по њему оправише; овај стигне Турке „код Пожеге, где су бегунци били заноћили, и даде Сали-аги „дете“.[65]

Кад отиду Турци дошљаци остане у Руднику 40—50 турских кућа с породицама, тада „Карађорђе уђе у Рудник „и сазове у турску мехћему неколико главних и старих Ту„рака те их ослободи давши им веру, да се ништа не боје „но да седе на миру у својим кућама и да слободно у својим „дућанима продају народу што ко хоће да купи, заповедивши „свима својим старешинама да сваки закаже својим људима, „да нико од њих не би смео приступити к турској кући или „силом узети што једну пару вреди. Толико само Турцима „рекне, да ће Сали-агине конаке запалити и разорити до „темеља, које тако и буде. Затим Милана Обреновића по„стави за команданта целе рудничке нахије и нареди му,

„да добро чува, да не би когод Турке у Руднику узнемиривао, јер ће сваки главом платити, за кога би се дознало „да Турцима какву штету чини“.[66]

Осим тога наредио је Милану да иде и да диже народ у рудничкој нахији, јер још не беху сви устали.

Пошто је ово све свршено на Руднику, Страгарци замоле Карађорђа да им дође у село (Страгаре) у госте да га почасте. „— Кад смо — веле они — частили Сали-агу, душманина свога, зашто да не частимо тебе?“ А беху проштене покладе.... Тако бесмо на Беле Покладе у Страгарима у гостима“,[67] завршује П. Јокић.

Према томе завршена је борба и освајање Рудника на Беле Покладе 1804 године у *недељу 6-ог марта*. На основи тога Карађорђе се бавио око Рудника од последњега фебруара (29) до 6 марта 1804 године, дакле седам дана. Према томе тачна је белешка у земунском извештају, који је писан 9 и 14 марта и послан Ст. Стратимировићу, а у коме стоји како су се Турци на Руднику бранили седам дана.[68] На основи тога могло би се као поуздано тврдити, да је борба вођена 3, 4, 5, и ноћу између 5 и 6 марта, а преговори да су вођени 1 и 2 марта 1804 године.[69]

Карађорђе је, при поласку у Страгаре како је била Бела Недеља и проштене покладе, распустио своју војску кућама осим своје свите. Старешинама је наредио, да заповеде војницима, да се добро спреме с храном, оделом и новцем, па да после седам дана, дакле у недељу 13-ог марта, дођу сви на збориште у Велику Врбицу под Букуљом.[70]

Карађорђе је провео два-три дана у Страгарима и неки дан у Тополи, а већ у недељу 13-ог марта био је са својом свитом на рочишту, где је требала војска да се прикупи.[71]

Нема сумње да су устаници, освојивши Рудник, јавили оним четама око Београда за свој успех. Можда је Карађорђе позвао Јанка Катића, да му дође у Врбицу на договор шта даље да се предузме, или је можда Катић сам раније

дошао да се састане с Карађорђем. Било једно или друго, тек је 13-ог марта био у Врбици с Карађорђем и Јанко Катић.

IV

Међутим и дахије у Београду почеле су се спремати. Пошто се вратио митрополит Леонтије из Паланке у Београд и известио дахије о преговорима у Паланци, то се дахије састану 28 фебруара 1804 године и стану се договарати шта да раде. Има извештаја, који тврде, да је везир Али-Хасан паша саветовао, да се према Србима благо поступа и да пристану на погодбе које Срби траже.[72] Али дахије су увиделе, да устанак хвата све веће размере и да се ништа не може постићи преговорима и мирним путем, већ да се устанак мора савлађивати војском и оружјем. Изгледа да све дахије нису биле истога мишљења и да је на овом састанку било бурне распре између њих самих. Прота М. Нејић писао је Стратимировићу 9-ог марта како је слушао од једнога Турчина, да се појавила већ неслога између дахија и да ће се скоро између себе потући, будући да мало хране, муниције и дрва имају у граду.[73] Оскудица у храни и у другим потребама заиста се могла осећати у Београду, јер је Београд био опкољен устаничком војском, којој су заповедали Јанко Катић, Васа Чарапић и Сима Марковић, а који су по заповести Карађорђевој пазили на кретање београдских Турака.

Г. Ковачевић овако описује овај договор београдских дахија:

«Говорише, што који знадоше,
«Говорише, пак и престадоше,
«Онда Кучук-алија настави:
«Дајте мени шест стотин' Турака,
«И још к томе сто ока дуката,
«Ја ћу доле ка Морави сићи
«Арнауте љуте сакупити,
«Пак ћу онда оздол ударити,
«И Сербију почети робити,
«А ви отуд са свим устаните,

«И на рају сложно ударите,
«Сву Сербију ватром попалите,
«Поглаваре њихове побите.
«Онда ћемо све њих покорити,
«И сву ћемо рају умирити».[74]

Према свему могло би се свести, да се дахијски план за савлађивање устанка састојао у овоме: 1) да Кучук-алија оде на Мораву да најми Арбанасе, па да нападне устанике с југа; 2) да ужички, карановачки, чачански и руднички јањичари Турци нападну устанике са западне стране и 3) са севера да нападну дахије са заосталим јањичарима и Турцима из Београда.

У тој намери дахије су почеле чинити припреме. Прво покушају да наоружају београдско становништво, али у томе нису успели.[75] Да би пак охрабриле турско становништво у Београду и колико толико заплашиле устаничке чете, које су се око 4-ог марта појавиле око Београда и јако заплашиле турско становништво, дахије изађу с 400 јањичара коњаника, дођу у Остружницу, где нађу некаква чобана и посеку, а кад се врате натраг докаже им шпијун да се под Авалом у једном селу налази једна устаничка чета од 30 момака, пред којом је старешина Васа Чарапић. Турци их изненада нападну, разбију и осморицу убију, па се врате у Београд с одсеченим главама.[76]

После овога испада у београдску околину, једно што нису имали вере у хришћанско београдско становништво, а друго што нису имали доста оружја, дахије нареде да сви хришћани, који имају оружје, предаду јањичар-аги. Телал је ту наредбу објавио 9 марта 1804 претећи: да ће онај од хришћана, код кога се после тога дана нађе ма какво оружје, изгубити главу.[77]

Кучук-алија се спреми на пут и чим је отпразновао курбан-бајрам (9-ог марта) с 500—600 јањичара коњаника и с новцима пође у суботу 13-ог марта у унутрашњост пашалука. Устаничке чете дочекају га негде код Авале и добро

„прочешљају“, али он ипак продре.[78] Не знајући тачно шта је с Рудником он се не крете право Морави, већ удари на Губеревац, узме кнеза Максима да му пут показује, и пође Руднику надајући се, да ће стићи своме брату Салиаги у помоћ. Кнез Максим га проведе кроз београдску нахију 14-ог, на 15-ог марта дође у село Врбицу, где су били са својом свитом Карађорђе и Јанко Катић. Српска стража опази Турке још издалека, али је мислила да је то српска војска, која је требала тих дана да се искупи на рочиште. Кучук-алија нападне на Карађорђа и Јанка и разбије их. Станко из Врбице, који је био у свити Карађорђевој казивао је доцније проти М. Ненадовићу о том нападу ово:

„Удари Кучук-алија изненада, а ми се почесмо тући „и к плачини узмицати. Ту нам погибе тринаест момака „осим рањених. Једва уз поље узмакосмо у буковичку пла„нину. Ту се поискуписмо и чувамо, да не би Турци у пла„нину у робље ударили. Кучук-алија у Врбици заноћи. У два „сата ноћи повика један из његове војске: Ај чуј Србине! „одоше Турци путем на „Плочник“ (великим друмом). Ми „потрчимо, на Плочнику ухватимо бусију; но онај превари „и проведе Турке другим путем на Бању и Тополу (јербо „је онуда мали пут био) пак у Крагујевац. Ваљда је оно „викао Максим кнез из Губеревца, који га је свуда водио“.[79]

При оном узмицању Срба ка планини сеисана Карађорђева претури свој товар, који се састојао из пушкарског алата, наковња, неких ствари Ђорђевих и једнога ћурка. Све то падне Турцима у руке. Уз пут и у Врбици Кучук-алија тачно је сазнао, шта је било на Руднику, с тога није ни мислио ударати на Рудник, већ је хитао што пре Крагујевцу и Морави, те осване у Шљивовцу 16-ог марта где ухвати три човека и погуби, оде у Крагујевац и покаже сељацима Карађорђев ћурак говорећи: „Рајо, ја сам Црнога Ђорђа погубио и ево му ћурка“. Људи му ово поверују и почну доносити храну његовој војсци.[80] У Крагујевцу се придруже Кучук-алији још неки Турци и повећају број његових војника.[81]

Пошто измакне Кучук-Алија из Врбице и пошто се врате неки Срби, који су га гонили, Карађорђе се задржи онде још дан-два, док се не искупи војска, па онда један део војске пошље за Кучук-Алијом Крагујевцу да чува околину докле он с осталом војском не дође.

У време устанка, чим се које село одметало и пристајало уз устанике, одмах се старало да се нађе згодно место, где би се склонило старо и нејако. Таква места звала су се *збеговима*, а било их је више како по Шумадији тако и по другим крајевима, који су доцније пристајали уз устанак. Г. Ковачевић напомињући почетак устанка вели:

«Сви се сложно на ноге дигоше,
«Кад гласови по сели стигоше,
«Жене, децу у збег изведоше
«И око њих страже наредише
«Пак сви онда оружје узеше,
«И чете се купити почеше...»[82]

И Филип Вишњић у песми „Почетак буне против дахија“ пева, да је Карађорђе послао књиге на све стране:

«На све стране Ђорђе књиге посла,
«У свих градских седамнест нахија,
«На кметове селске поглаваре,
«Сваки свога убите субашу;
«Жене, ђецу у збјегове крите...»

Збегови су обично бивали по планинама дубоко у густој шуми или у дубоким увалама под планинским косама. У опште свако место, које је било неприступачно, заклоњено густом шумом, куда се Турци нису смели увлачити, служило је за збег. Букуља, Космај, Рудник, Авала, затим крагујевачка Собовица, Карановац, јагодински Црни Врх и Сугубина, у Гружи Борачки Крш са својим пећинама, осим тога манастири: Вољавча, Благовештење, јасеничко Никоље, рудничко Никоље и други служили су као згодна места за збегове. Али од свију места најзгодниј је била за збегове широка и дубока Клештевица планина, која се пружала од Букуље према Љигу и Колубари.

Кад су људи изводили своју нејач у збегове, они би им тамо направили колибе од дрвета. Места, која су била иоле приступачнија, утврђивали су засекама; око збега су постављали страже, које су пазиле, да их откуда Турци не изненаде.

Многа места и данас носе имена од збегова, као: *Збеговиште* код Јарменоваца и Трудеља у Качеру, код Орешковице и Везиваче у Млави, код села: Комарана, Лободера, Варварина, Белушића, Божуревца, у планинама Благотину итд. у јагодинском округу. Затим име *збег* носе многа места у појединим селима или поједини висови, нпр. вис код Витовнице у Млави, итд.[83]

Карађорђева породица била је склоњена у клештевичком збегу, недалеко од села Даросаве.

Пошто је Карађорђе упутио онај део војске Крагујевцу, он се с Јанком Катићем упути београдској нахији, да тамо прикупе војску и спреме диверзију према Београду.

Идући старим путем Београду Карађорђе се сврати у Клештевицу да види породицу.[84]

V

Раније у првој књизи, кад смо говорили о раду Срба Београдскога Пашалука на припремама за устанак, поменуто је да тај рад има у главноме два средишта: једно у Шумадији у крагујевачкој нахији, а друго у долини Колубаре и Тамнаве у ваљевској нахији. Исто тако, кад смо говорили о раду Карађорђевом на припремама за устанак, рекли смо да је круг његовога рада прелазио крагујевачку нахију; да је он хватао везе с људима из рудничке нахије (с Миланом Обреновићем из Брусница, Арсенијем Ломом из Драгоља, Ристом харамбашом из Каменице), с људима из јагодинске нахије (с Милојем Тодоровићем из села Црнче, браћом Јаковљевићима из Белушића итд.), с људима из ћупријске, пожаревачке и смедеревске нахије (с кнезом Петром из Гложана, са Стеваном Синђелићем и неким Марком из

Ресаве, с Миленком Стојковићем, с Обрадом из Крсне, с Ђушом Вулићевићем из Азање итд.).[85] Сви ови људи, који су мислили на устанак а који су остали живи после сече, чим су чули да је Карађорђе почео устанак у крагујевачкој нахији, почели су и сами понешто радити у својим крајевима, јер је већина њих била записана у онај дахијски списак људи које је требало погубити.

Међутим зна се да је Карађорђе после састанка у Орашцу поручио свима пријатељима, познаницима и првим људима по околним нахијама, да устају на Турке, да убијају субаше и пале ханове. Ј. Ђурић тврди у својим мемоарима, да је Карађорђе поручио свима виђенијим људима по околним нахијама да скупљају војску, да бију турске субаше и да ханове пале.[86]

Тако пева, као што је раније поменуто, и Филип Вишњић, а Г. Ковачевић вели:

«Прво поче Петровићу Ђорђе,
«Чету купит' и од куће пође,
«Београдску нахију подиже,
«И око ње које бјаху ближе.
«И поручи свуда на све стране,
«Да се сваки кућњег посла мане,
«Пак да узме хлеба и оружје,
«И у чету да се купи брже.[87]

Ст. Стратимировић вели да је Карађорђе после онога срећног сукоба у Дрлупи захтевао и од осталих хришћана који су код куће заостали, да узму оружје и да им похитају у помоћ. „Наједанпут, вели Стратимировић — доспеше све „околне нахије у устанак, дограбише оружје и ускоро беху „по неке утврђене паланке нападнуте и освојене“.[88] И Роткирх вели да је глас о устанку Црнога Ђорђа пукао по целој околини и дух народа оживотворио.[89]

Изгледа да је на народ, да се по другим нахијама диже на оружје, више утицао Карађорђев пример него порука. Сам рад Карађорђев одушевио је и охрабрио поједине људе у дру-

гим нахијама. Истина и ти појединци су устајали, јер је и њима претила опасност као и Карађорђу, али су они више гледали на кретање Карађорђево. Његови успеси све су их више загревали и подстицали на живљи рад. С тога Шумадија постаје средиште целога устанка, а Карађорђе се поред избора у Орашцу својим успесима све јаче истиче као врховни старешина и господар. С тога гледају на њега као на врховног старешину пограничии известиоци Ст. Стратимировића и Петроварадинске Команде, дописници страних новина, београдски Турци и околне паше.

Пошто је изложено како се устанак развијао у крагујевачкој нахији треба видети кретање устанка у ваљевској нахији.

Погибија три најбоља и најугледнија човека у ваљевској нахији (Алексе Ненадовића, Илије Михаиловића[99] — Бирчанина и Хаџи-Рувима) пала је као гром из ведра неба. Народ се јако пренеразио и узбунио, а угледнији и истакнутији људи у народу овога краја почели су се прибојавати за своје главе. С тога, по повратку из Ваљева кући, Јаков Ненадовић и прота Матија узму своју породицу и одведу је у планину Посово, где је био збег и 1788 године. И ако су оба Ненадовића, чим су побегли у шуму, били готови да се бију с Турцима, ипак нису могли очекивати, да ће народ пристати уз њих да се свети Турцима за погибију кнезова. С тога прота Матија остане у збегу а Јаков оде у Тамнаву и Посавину, куда је новац раздао за стоку, да је што пре отисне и у Немачку прегна да се и до пара дође, па после што Бог да. Међутим народ, покренут са својих огњишта и повучен у планину, био је узнемирен и сваки се час надао нечем, што ће доћи и што мора бити. У том је стигао глас, да је Црни Ђорђе запалио турски хан у Орашцу, да је отпочео борбу с Турцима и да их туче где их год нађе. Тај је глас јако утицао на узбуђен и узнемирен народ у ваљевској нахији. Сваком, коме је срце запојено мржњом и осветом према насилницима и дахијама, јасно је било шта му ваља

чинити.[91] Исто тако и ваљевски Турци осећали су шта им ваља радити. С тога Пореч-Алија, ваљевски муселим, одмах крене све Убљане Турке у Ваљево, одакле жене и децу пошљу у Сокô и у Ужице, а Турци одрасли за борбу остану у вароши. Прота Матија чим је видео да бегају Убљани отиде у Котешицу своме куму староме Сави Савковићу, где га нађе с неколико Котешана и упита као старијега:

— „Шта ћемо ми сад радити?“

— „А шта ћемо, кум-прото — одговори Савковић — шта је било, биће опет, но ми сви жене и децу у шуму за брдо, а ми пушке па на брдо, па што коме Бог да!“

— „Помози Боже, помислим ја — вели прота — кад овај „старији тако говори, који зна како је војевати. Одмах ја „одатле пошљем Живана из Котешице у Суводање Милићу „Кедићу (кога је Фочић окнежио, и који је такође код Бирча-„нина био буљубаша) и пишем му да купи чете, да тучемо „Пореч-Алију у Ваљеву, а тако сам исто кнезу Николи „Грбовићу писао. Вратим се кући, а није далеко и пошљем „у околна села: Раонићу, Арсенију у Лозницу, Живану „Петровићу у Каленић, Живку Дабићу зету у Јаутину и сва „та села и још друга с пушкама дођу на бранковачки вис. „Пошљем ја те се изнесе из бранковачке цркве барјак, који „је био од белога, црвенога и плавога мусулина, са три крста. „Тај барјачић пободемо. То је било 15 фебруара 1804-ог лета.

„Сутра дан ето ти почеше људи из ближњих села „с оружјем долазити и свима је чисто мило и накупи се „око 700 људи које старих које младих. Кажем им ја, да „сам разумео, да је Црни Ђорђе устао палити ханове и „Турке тући и они многи кажу да су то чули. Ја пошљем „за мога стрица да час пре иде овамо. — Људи кажу: „Ево војске, но нама треба џебане, од куда ћемо добити?“ „Ја кажем нека се они само купе а за џебану нека се не „брину, ја ћу из Немачке добити, а већ сви главни људи „знали да је мој отац код Немаца познат и верују да ће „Немци мени дати џебане. Други дан дође мој стриц. Он

„остане у војсци а ја одмах одем да тражим џебане и 17-ог „фебруара дођем у Забрежје, поручим и дођу ми Петар „Ерић из Звечке и Исаило Лазић и поп Леонтије из Уро„ваца. Ја не кажем одмах њима да сам оставио на вису „са Јаковом 700 људи, јер рад сам био да видим хоће ли „и они да се дижу. Петар Ерић беше убио једног Турчина „чамџију и ја га почнем карати говорећи: „Зашто, Петре, „замећеш кавгу с Турцима? Лако је теби, ви сте овде близу „Саве, пак ћете одмах побећи преко воде али ми смо да„леко, могу нас Турци све исећи и поробити“. — На то „се они на мене изрогаче: Та ми хоћемо да осветимо на„шега кнеза а твога оца“. — Ја им на то кажем, да ја „врло жалим мога оца“, али ако се ми пре подигнемо и „завадимо с Турцима ви ћете онда утећи преко Саве или „помирити се с Турцима“. Кад чуше они да ја тако гово„рим, а они се сви сневеселише и забринуше. Ја кад видим „да људи искрено говоре и да хоће да устају, само ако се „ми око Ваљева кренемо, поверим се њима и кажем: „Је ли „тврда вера, да Вам кажем?“ — „Јест, јест!“ одговоре они. — „Е, чујте, ја сам оставио са стрицем Јаковом у Бран„ковини сва села од Тамнаве до Ваљева сакупљена у гомили „и писао сам Кедињу и Грбовићу да и они чете купе да „бијемо у Ваљеву Пореч-Алију; а ја одох да тражим џебане „у Немачкој!“

„Онда сви они ђипе и весело повичу: „Ej, јуначе, зашто „одавно не кажеш него нас плашиш?“ Ту се наново изљу„бимо и ухватимо веру да ћемо се туђи, и одмах се дого„воримо, да они сву Посавину приуготове, док се ја вратим“.[92]

Осим тога што је Петар Ерић из Звечке био убио некаквога Турчина чамџију, изгледа да је он с Исаилом Лазићем, попом Леонтијем и с другим Посавцима, одмах после избора Карађорђевог, ударио на Палеж (данас Обреновац), истерао Турке оданде и освојио га. Роткирх вели, да је Палеж освојен 9-ог (21) фебруара.[93]

Прота Матија, пошто набави нешто муниције, врати се из Земуна, поведе собом некаквога Турчина по имену Дели-Ахмета, присталицу Хаџи-Мустафа-пашина сина Дервиш-бега. Овога Турчина узео је собом с тога, да би лакше дизао народ на оружје. Пошто се састане с Петром Ерићем, Исаилом Лазићем и попом Леонтијем, покаже им оно мало џебане, што је донео и каже им да је човек отишао у Варадин и да ће џебане добијати колико устреба. Они одмах скупе и крену што су имали готових 300 момака и док дођу до Грабовца било их је 500.

Да би народ охрабрио овде прота Матија почне говорити сакупљенима зашто су устали против дахија и како је и сам султан против њих. Затим како је син Хаџи-Мустафа-пашин Дервиш-бег измолио код султана ферман да може слободно купити војску и осветити се дахијама, што су му оца убили. С тога је сад преко Немачке послао свога бимбашу (показујући народу Дели-Ахмета) с царским ферманом да подигне Србе на зулумћаре и субаше, да их у градове затвори, па кад се скупи доста војске, да ће доћи и сам Дервиш-бег и довући топове и све дахије и субаше похватати и пашалук од зулума ослободити. Све ово потврђивао је Дели-Ахмет.

Ово је радио прота Матија само зато да би лакше подигао народ на оружје, а сам вели на једном месту: „Та „моја политика, да не рекнем лаж, с Дели-Ахметом узрок „је што ћете у многим историјама наћи: да је султан по„слао ферман Карађорђу да бије јаничаре, али није истина, „нити је цар послао пређе нити је после одобравао, но ми „смо доцније сви да би народ лакше подигли и да би га „слободили, говорили: да цар није против нас него да је „с нама против дахија.“

Из Грабовца прота Матија и дружина крену се у Љубинић на конак Веси Велимировићу главноме кмету, али Веса отишао у другу зграду и неће да изађе. Најпосле једва око три сата изађе. Наопако га дошао, вели прота

Матија. „Како дође поче питати: шта је то и шта хоћете „ви? — Ја одмах почнем весео и њему предиковати, као и „онима што сам пређе казивао. Веса неће да пристане него „једнако пита: шта је то и на шта ће то изаћи?... Мени „се већ досади казивати, док поп Леонтије из Уроваца: „О „Весо! а шта се ђогаш, кад знам да и ти желиш оно што „и ми? Но видиш ли како твога аге гори хан? Сад само „док устанем па узмем угарак с ватре па дунем у стрејy, „па ће и твоја кућа онако горети, а ти иди дахијама!“ — На то Веса рекне: „Брате ја хоћу но не знам на што ће „то изаћи“. — „На што изашло да изашло“ — повиче Ле„онтије — „хоћемо да се тучемо! А зар је Фочић мислио „на што ће изаћи, кад је кнезове исекао?“ Онда Веса зовне „мене на поље и изађе са мном у мрак. Кад смо били по„далеко од куће, рекне ми полако: „Несрећниче, ти мислиш „да она војска што си је на вису оставио и сад на гомили „стоји! Она је сва отишла кућама и Јаков једва с неко„лико одвојио се, а кметови отишли и однели у Ваљево „Пореч-Алији заиру“. — Доиста Весо? „Баш доиста прото! „одговори Веса. Ја се побојим да не чује ова војска и „кажем: „Весо, о том ћути, ником да ниси казао, јер једном „ако кажеш, тврда је вера, ти ћеш погинути“. Затим га „запитам „А где је Живан буљубаша, Раонић и Живко „Дабић?“ — „Отишли кућама“. — Опет му ја кажем за „главу да ћути.

„По том одем у кућу, кажем Ерићу, поп Леонтију... „Седите ви овде и у овим селима купите војску што више „можете, шаљите у села који није пошао нека вришко иде, „а ја ћу да одем на дан два до у горњу војску у Бран„ковину, да се договоримо кад ћемо се састати да на Ва„љево ударимо... Одатле одмах пишем и Живану буљубаши... „да он час пре поведе војску у Бабину Луку Грмићима и „кажем му да ће га онде мој један човек чекати... Пак онда „узјашем на коња и осванем у Бранковини.

Нађем мога стрица с 10—15 момака а више нема. Питам га: „Камо ти војска?“ А он ми каже: „Црна ти војска! Дођоше неколико њих те све покваришe и ја сам се једва „спасао а они букачи одоше са кнез-Пером те Пореч-Алији „однеше заиру и умирише се. „Премда ме је то врло тро-„нуло, али ја му опет весело кажем: „Хајде ти да видиш „Посавце какви су, као лавови, сваки мисли погинути а „ниједан не мисли се мирити...“ Испитам који су то кме-„тови, што су покварили и војску растурили и он ми их све „поименце каже. Ја одмах пошљем за свакога по једнога „момка, а они рано дођу и нови кнез Пеја.

„Питам ја њих зашто су тако урадили, да од Бога „нађу! Поче кнез Пеја говорити: „Па прото за Бога како „ћемо се ми са толиком силом тући?!... Та ако ти је отац „погинуо, није ти среће однео, остало ти је пријатеља“.

Прота им је тада говорио као и Посавцима зашто треба устати против дахија и како ће се повратити оно стање, које је било за време Хаци-Мустафа-пашино завршујући свој говор: „Зато ти кнеже Пејо ако мислиш царев кнез „бити, а ти иди царском човеку Дели-Ахмету који је ферман „донео, а кроз који ферман не може нас ни пушка ни топ „нити какво друго оружје убити. А већ имамо у Љубинићу „1000 војника код Петра Ерића, попа Леонтија и Исаила „Лазића из Уровца и у тој војсци је царски човек Дели-„Ахмет а и Црни Ђорђе већ је све ханове попалио и народ „подигао. А ти ако нећеш и неки кметови, а ви идите у „Ваљево Пореч-Алији па се са њиме затворите а ми ћемо „јамачно доћи на вас, а знајте да је јачи цар и сав народ „него твој Пореч-Алија. То слуша Ђорђе Крстивојевић из „Забрдице кмет, који је дошао с новим кнезом Пејом па „рече: „Чујеш, кнеже, Пејо! Да овај прота рекне: Ђорђе, „једи месо у петак и у среду ја ћу јести а камо ли нећу „Турке тући. Онда кнез Пеја одговори: Та брате хоћу и „ја, али како ће на послетку изаћи?“ — „Нема ту више „много разговора, но ти кнеже или идите у Ваљево Пореч-

„Алији и с њиме се затворите, а ја одох у Посавину пак „ето ме на вас или и ви хајте са мном“. Тако се они „склоне и сви одоше у Љубинић у војску. Ја дигнем Богу „руке, кад сам уклоних одавде оне раскидаче, да опет „гниздо савијем и војску купим“.[94]

Као што се јасно види устанак је у ваљевској нахији покренут после устанка у Шумадији, исто тако јасно је с каквом је муком и с колико напора прота Матија покретао људе на оружје. Јасно је да је и прота својим довијањем и претњом одржао покрет у народу. Међутим чим Турци Шапчани чују за устанички покрет у Шумадији и за скупљање устаничке војске у ваљевској нахији јако се забрину. Мус-ага Фочић, брат Фочић Мехмед-аге, како му је брат отишао из Шапца у Београд, одмах је написао писмо Али-бегу Видаићу у Зворник и јавио, да се раја посилила и да се одмеће, него да им пошље помоћи.

„Како Али-бегу дође та књига, бележи Вук Караџић, „он одмах сакупи своје субаше и накупи још неколико сто„тина других Турака по Зворнику и по паланкама звор„ничке нахије и прешавши у Лозницу, узме још неколико „стотина Срба из Јадра пак отиде у нахију ваљевску. Ње„гове субаше и сви остали тако су сад пошли први пут на „Србе, као у сватове. Сеидин, руњански субаша, вељаше „у Лозници на походу: „Јесу ли то они Власи, што ји ја по „двадесет на коњима и под оружјем сретам ђе воде ђевојку, „па како ме угледају, а они сви посјаују с коња, па пиштоље „и ножеве заклањају гуњевима? Ја ћу сам ударити на пе„десет“. А Мешан Авдурамановић, марвени трговац, одго„вори му: „Вала јолдаш! ја ћу на двадесет и пет“.[95]

Овако спремна војна помоћ дошла је Шапчанима, али су Срби Јадрани ускоро враћени својим кућама, јер су се Турци бојали да Срби у одсудном часу не пређу на страну српских устаника и сами се не окоме против Турака. Пошто су враћени Срби Јадрани Мус-ага Фочић и Али-бег Видаић остану у Шапцу држећи да није ни потребно на тако рђаве

непријатеље лично ићи, већ да ће доста бити ако њихове субаше с Бошњацима и нешто Турака јањичара пошљу из Шапца ваљевским Турцима у помоћ, те да науче рају памети. За ово сазнаду Ненадовићи на време, те Јаков узме неколико стотина Срба од ваљевске војске и похита да спречи овим Турцима улазак у ваљевску нахију и сусретну их код села *Бељина,* где се побију 23-ег фебруара и у бој погине с устаничке стране буљубаша Исаило Лазић, а од Турака између осталих ага Арап-Аџић бег, а рањених било је с обе стране.[96] Турци одбијени упуте се Ваљеву преко Свилеуве, јер је у том крају Лука Лазаревић био почео купити чету и у Свилеуви градити мали шанац, ограђен прошћем као какав обор. Срби кад опазе Турке не хтедоше или се не смедоше затворити у њега, већ изађу напоље и уклоне се у страну, а Турци уђу унутра. Чим Турци уђу, Срби их опколе и затворе, па стану помало пуцати на њих. Међутим дотле су се чете једнако прикупљале. Како је за овом турском војском, после сукоба у селу Бељину, ишао Јаков Ненадовић с попом Леонтијем, то се придруже војсци Луке Лазаревића. Прота Матија дошавши у село Грабовицу издвоји 200 момака међу којима беху и Браћа Недићи, хајдуци из села Осечине, па их све посла́ под командом Луке Милошевића из Котешице у помоћ Јакову и Луки противу Турака. Устаници нападну опкољене Турке, који су се храбро бранили и борили с устаницима, али кад им нестане хране и кад су видели да се Срби непрестано прикупљају и пуцајући убијају по шарампову коње и људе, онда се поплаше и стану довикивати Србима: „Ej, рајо! шта вам је те сте „полуђели? Ми нијесмо дошли да се с вама бијемо, него „да вас питамо, шта вам је и од кога вам је криво, те сте „се подигли?“ Нашто им Срби одговоре: „Ми с Бошњацима „немамо ништа, ви сви, који сте из Босанског Пашалука, „излазите напоље, па идите својим путем од куда сте и дошли, „а Биограчићи нек остану овђе, па ми с њима како разгр„немо; ми ћемо њима казати на кога смо се подигли и они

„ће знати зашто смо се подигли“. Онда Бошњаци повичу између себе: „Зашто ми овђе да мремо од глади и да ги„немо за другога? Ови како су рају зулумом својим побунили „тако нека јој и одговор дају“ па спремивши се нагну на„поље. А Биограчићи помисле у себи: Ако ови сад измакоше, „и ми остадосмо сами, све ће нас ајдуци побити“ пак навале „и они уз Бошњаке. Срби пак дочекају на заседама, које „су већ били напустили, па удри! и оне и оне. И тако „Бошњаци мислећи, да њих само зато бију што уз њих и „Биограчићи беже, а Биограчићи бежећи сами за Бошњацима, „разбију ји Срби све, да није знао један за другога, него „који продре жив, он нагне у Босну куд му се пређе учини“.[97]

О овој победи на Свилеуви писао је Јаков некаквом проти Луки 2-ог марта 1804 године и тражио да му пошље олова и барута. У исто време јавио му је да је у Свилеуви разбио Турке, који су били пошли од Шапца у Ваљево. „У овом боју на три бусије пало је 70 Турака мртви и 52 „коња, а остали који су побегли многе велике ране однели „су; од Срба погинуло је 6 а рањених мало је било“.[98]

Борба на Свилеуви била је 28-ог фебруара на Мéсне Покладе.[99]

Као год што је од великог значаја за шумадијски устанички покрет била борба у Дрлупи, тако је за ваљевску и шабачку нахију била знаменита борба и победа на Свилеуви. Осим Луке Лазаревића беху почели дизати народ у шабачкој нахији Андрија Витомировић из Дреновца, Михаило Ружичић из Метковића и Остоја Спуж. У Јадру је у то време хајдуковао Ђорђе Ћурчија који, чувши шта се ради у Шумадији и у ваљевској нахији, почне још чешће нападати на Турке.

Победа у Свилеуви имала је значаја и за Турке у Босни, који су мислили да је раја ништавна и да ће их се поплашити чим се појаве. Поменуто је напред с каквим су поносом пролазили кроз Лозницу, али кад се после боја бежећи вратише неки у Лозницу, тада казиваху чудеса за устаничке четнике. Један говораше: „Вала, јолдаш! ја сам био на Мо-

скову и на Нијемцу, али овога боја и оваке војске нијесам виђео, свако носи подоштрен проштац пред собом, па ударивши га у земљу иза њега пуца; е шта ћеш му чинити?“ Други опет казује: како су Срби брзо пушке пунили: „Као да си пред свакога метнуо раскриљену врећу танета, пак да захвата шакама и баца, тако често лете танета“. Трећи су казивали, како су обучени: „све у бијелијем гаћама и у црвеним ћурчићима“. А четврти опет како је видео Ћурчију и остале арамбаше и поглавице ће лете на бијелим атовима.[100]

Чим су се овакви гласови разнели по Лешници, Липници и Лозници одмах Турци из ових места покупе жене и децу, преведу преко Дрине и испрате у Босну, а врате се само они који су били за оружје и за борбу.

Међутим док је Јаков с Луком Лазаревићем држао опкољене Турке у Свилеуви и док су устаничке чете гониле Турке, дотле је прота Матија прикупио војску, дошао на Ваљево, позвао ваљевске Турке и тражио од њих, да истерају Пореч-Алију из Ваљева, пак сви кућама да иду и у миру да буду као и раније што су били. Још им је прота рекао: „ако ли га не истерате а ви нас чекајте, до пет „дана доћи ћемо, да га ми сами истерамо. Но ми опет не„ћемо на вас, који сте мирни и добри цареви Турци; ви „се одвојте до чаршије горе, а ми ћемо његов конак окру„жити пак ћемо се огледати“. Турци Ваљевци одговоре проти: „Е, мој прото, пошто дође војска у куће, ту се „онда неће знати ни прави ни криви“. На то им прота одговори, да друкчије не може бити, већ да устаници морају имати у рукама Пореч-Алију мртва или жива ако не побегне, а Турци Ваљевци, ако га почну бранити, то да не криве устанике за оно што их снађе.

За време овога разговора дође стари кнез Никола Грбовић и упаради своју војску према војсци проте Матије, а Јовица Милутиновић беше начинио од мараме барјак и носио га тамо амо поред војске. Кад Турци виде устаничку војску Сали-спахија, ћата посеченога кнеза Алексе Нена-

довића запита: „Ала, од куда вам онолика војска? На што му прота одговори: „Та ти имаш арачки тефтер у рукама, и „знаш колико има мушкараца: све је устало и старо и младо. „А то што видиш то је само до Словца и до Бранковине, „а Грбовић с војском башка је, а Кедић башка, а једну „војску имамо на Белом Брду, а другу на Палежу — чувају „од Београда — а једну имамо код Свилеуве у Гомилици, „према Шапчанима и Зворничанима...“ Најпосле рече прота Турцима: „Или Пореч-Алију из Ваљева истерајте или се „надајте, ето нас на Ваљево, па што ком Бог даде; а вера „је тврда за пет дана нећемо ударити, не би ли ви Пореч-„Алију сами истерали“. По том се растану.

Кад се врате с разговора стану се договарати шта да раде. У том нађу старог кнеза Николу Грбовића, где их чека. Никола запита проту: „Душо, кад ћемо ударити на „Ваљево, да палимо?“ — Ја му кажем, вели прота, да сам дао веру да за пет дана нећемо ударити; али због тога сам ја то учинио, што је доста Турака у Свилеуви и што сам тамо 200 најбољих момака у помоћ послао, да оне Турке разбију, пак онда сви скупа на Ваљево да ударимо. Кад саслуша он то рече ми: „Да ниси душо вјере задавао, ја „сам мислио баш вечерас да ударимо, али кад си на Свилеуву послао војску и на пет дана одгодио, нека остане „да видимо шта ће на Свилеуви бити; но велим да ја уз „пут испод Ваљева оно чардака, сена и сламе замунђам, „нека она пасја вера зна, да ћемо да палимо“. — „А ти „дела то кнеже, рекнем му ја, и одем у своју војску у „Жубер али по мраку. Сад да видите моје памети, које ме „уверило, да стари људи право кажу, прва војска за другога. Ја саставим војнике и рекнем онима из оближњих „села: „Вечерас су брао покладе, идите кућама те покладујте па рано у јутру дођите“. — И они одоше, само до „400 остаде с нама у Грабовици на конаку, а ја ослањајући се на оно што сам с Турцима ухватио веру да за „пет дана нећемо ударати, легнем без бриге да спавам. Ал

„у неко доба ноћи дотрча стражар, избуди нас и каже да „гори Ваљево и многе пушке пуцају. Устанем ја и погле- „дам, Ваљево доиста гори. Повичемо војску и скупимо, „пошљемо у оближња села да брже сви дођу и тек сад „видим, какву сам погрешку учинио за љубав поклада а с „друге стране чудио сам се ко удари на Ваљево и ко га „пали. Али ово је овако било: Кад је Грбовић преко Ко- „лубаре врло доцкан од нас отишао по мраку, нађе турска „сена и сламе и чардаке пô сата испод Ваљева и све по- „пали, пак се врати у Жубер у своју војску, пак без бриге „и он покладује и легне спавати. Но Кедић и Миливој „с друге стране Ваљева кад виде ватре испод Ваљева и „пламење, они помисле да је наша војска ударила и на дну „Ваљева почела палити, па један из Вране у српску варош, „а други на Брђане у турске куће слете и почну палити „Видрак.

„Кад Турци то виде, онда Пореч-Алија заповеди, те се „све куће око његове камене авлије попале, да би пушкама „плац учинио и тако се на ноћи чини, да се сво Ваљево „у огањ претворило. Сад ја запитам Живана буљубашу: „Шта ћемо сад? Ми синоћ дадосмо веру за пет дана, а они „без договора ударише и запалише Ваљево. Сад или је боље „одржати Турцима реч, а нашу браћу оставити да се сами „туку, или је боље реч погазити, а браћи у помоћ притећи?“ — Буљубаша Живан рече: „Обоје није добро, али је опет „боље реч погазити, кад је неотице, него браћу своју из- „дати. И тако пођемо ми одма сложно и таман дођемо у „поље под Кличевцом, а од љубостињске ћуприје просу се „око стотину пушака. На то се ми на ниже одбијемо. Ту „нам погибоше два врло добра момка из Вр̈овина. Запа- „лимо неколико кућа још̀те и Турке у велику сазидану „авлију затворимо и читав смо их дан из пушака тукли. „Пред ноћ пређем ја преко Колубаре, састанем се с кнезом „Николом Грбовићем и Кедићем, да се договоримо шта ћемо „сад радити. Стари кнез Грбовић каже: „Ови се Турци у

„онакву тврдоћу затворише, где им се душо без топа не „може ништа учинити. Но ваља их чувати, док се од глади „не предаду, али нема брашна (он тако зваше барут). Но „иди ти душо, тражи брашна, а ја ћу ову пасју веру чу„вати и ценити као и они што су мога Алексу и Бирча„нина ценили“.

„Те ноћи, кад смо се тукли на Ваљеву, видели смо „с брда сво небо црвено на Руднику, који је Карађорђе и „Јанко Катић запалио, и то кад види наша војска, врло се „охрабри; а тако су исто и они (као што ми је Катић после „казивао) видели пламен од Ваљева“.

Као што се види ова борба на Ваљеву била је на покладе 6 марта 1804 године.[101]

Прота Матија отишао је исте ноћи и стигао у Забреж где му мало затим дођу писма од Грбовића и других буљубаша да су Турци ону ноћ, кад је он отишао, побегли из Ваљева. О освајању Ваљева у једном земунском писму од 14 марта 1804 године налази се оваква вест: „Дне 7 „марта т. г. ударе Србијанци јуриш на Ваљево и с великом „ватром и храбростију ову варош одузму. У овом сраже„нију сви Турци остроту мача осетили су. Овде наши ба„рута 200 ока задобили јесу и новаца задовољно такође“.[102]

Куд су отишли они Турци, који су продрли кроз устаничку војску код Ваљева, видећемо мало доцније.

Пошто су разбијени Турци на Свилеуви Јаков Ненадовић пошље Луку Лазаревића у Посавину и Тамнаву да покупе што више људи и доведу војску. Михаило Ружичић скупи Поцерце а Андрија Витомировић Мачване, па се сви крену да опседну Шабац. Турци Шапчани у први мах мислили су да се неће бунити народ у њиховој околини нити оружја против њих дизати, с тога беху допустили да се житељи хришћани могу на цесарску страну слободно селити, а после кад чују да се војска к Шапцу приближује, разјаре се и учине јуриш из града у српски Баир и кога су год онде застали, мачу предаду. Овде ухвате два све-

штеника: Живка и Максима, и протосинђела, и уморе их на великим мукама.[103] Међутим стигне Јаков Ненадовић с устаничком војском и заузме згодно место на десној страни Думаче и јако притесни Турке затворивши им путове, који воде за Ваљево и Зворник. Марта 11-ог (23) одвоји Јаков до 400 Срба и пошље их на ћуприју на Думачи, која је слабо била утврђена а главну снагу устаничке војске прикрије по великој храстовој шуми, пославши једно одељење војске на десну страну уз Думачу, с тим, да на плићаку пређу реку, па да на уговорени знак јуришне на Турке и са стране и с леђа. Турци кад дођу до ћуприје нападну на оно 400 Срба, ови се повуку шуми, они заузму ћуприју, сјашу коње и пођу да гоне Србе, који су бегали по шуми. Али кад се Турци приближе, заори се вика на јуриш и осну јаку пушчану ватру на Турке. У исто време пређе плићаком реку оно одељење устаника, и с леве стране реке дође на ћуприју. Турци који беху заостали код привезаних коња, чим опазе ову војску појашу коње и похитају Шапцу, а оне што се беху упутили шуми Срби опколе и исеку. Срби изгубивши осморицу људи задобише доста оружја, барута, коња и новаца. Због овога пораза ражљућени Турци запале српску варош, спале преко 130 домова и побију оне од Срба, који беху ту заостали. Чувши за ово, Срби јуришне на турску варош, запале је, Турке из вароши истерају и у град (тврдињу) затворе, а оне Турке, који су им пали шака, такође исеку.[104] По казивању неких мемоариста ове борбе око Шапца трајале су два-три дана,[105] али не имајући топова устаници нису могли ништа учинити затвореним Турцима у шабачкој тврђави, нити су се смели ближе граду прикучити, већ су их само држали опсађене у тврђави. Међутим и Турци нису имали доста муниције и већ је Мус-ага послао 13-ог марта писмо дахијама у Београд, тражећи од дахија да му пошљу што пре муниције, иначе се не може у тврђави одржати нити од устаника одбранити.[106] Дахије су то хтеле учинити, али командант земунски није

хтео одобрити, да се пошље немачком страном. Пошто Јаков затвори Турке у шабачку тврђаву, Мачвани се подигну и крену да ударе на Лешницу, али се пре напада поизошијају, па ударе управо у варош, а Лешничани, који су онако на гласу пушкари, а сад, испративши жене и децу само војници остали и утврдили се, дочекају их и, пошто многе побију, узбију натраг. Тако остану Турци у Лешници а остане међа Цером до зворничке нахије.[107]

После боја на Руднику Милан Обреновић настао је да подигне на оружје и оне крајеве рудничке нахије који још не беху устали. У том послу између осталих помагали су га Лазар Мутап из Прислонице и Милић Дринчић из Теочина. Ова двојица прикупе нешто устаника из рудничке нахије (око 250—300) и пођу Чачку. Међутим Пореч-Алија, продревши из Ваљева и бежећи, хтео је у Арнаутлук, да купи војску. Г. Ковачевић о томе пева:

«После тога Пореч-Али-ага
«Из Ваљева диже се да бега,
«Арнаутма да он купи војску,
«Да удари на чету сербијску,
«Ал' га Сербљи јако потераше,
«И у Чачку њега сустигоше,
«И ту њега и Турке разбише,
«И сав Чачак ватром попалише».[108]

С друге стране дознајемо нешто више о овом нападу на Чачак у марту 1804 године: „Уочи Благовести била је „битка на Чачку с Турцима. Српске војске било је 250 а „турске 1500... Српску војску предводио је Лазар Мутап „из Прислонице и Милић Дринчић из Теочина. Српска војска „била је на Љубићском брду, а турска у Чачку и около „Чачка. Топова у Срба није било, а битка је трајала цео „дан. Српска је војска надјачала турску, Чачак очистила и „од Турака придобила".[109]

Турци из Чачка отишли су у Ужице и у Карановац, а да ли је устанак у то време обухватио и цео крај између

Чачка и Пожеге то се не може поуздано рећи. Изгледа да је у том крају до половине 1805 године остало половно стање, пошто су се Турци из тих крајева повукли у јача средишта као што су Сȍкȏ, Ужице и Карановац. Народ у сокȏској и ужичкој нахији, као и у неким деловима пожешке нахије, још није био устао против Турака, али је непрестано био на опрезу да га Турци откуда не поробе и не похарају.[110]

VI

Као год што се устанак ширио из Шумадије на запад према западној Морави, ширио се и на истоку и југоистоку од Шумадије. Напред је поменуто како је Смедеревска Јасеница пристала уз устанике чим се Карађорђе појавио у околини Паланке. По одласку устаника из Паланке Руднику устанак је пренесен на источну страну Пашалука преко Мораве. Један од наших мемоариста забележио је о покрету преко Мораве ово:

„У почетку подизања народа појави се неки Стојко „Кривокућа, који је имао под собом више од 1000 душа. „Био је из села Аџибеговца у смедеревском округу. Палећи „ханове он пређе у Ресаву, а оданде на параћинску границу. „Овде изађу Турци и побију се с њиме. Онај први дан он „се добро држао и ону ноћ вратио се натраг и станио се „у Грабовачком Потоку у подрумима. Ту га Турци затеку „и опколе. Док су имали барута (устаници) су се бранили, „а кад је барута нестало, онда куд који. Ту погине Стојко „и с њим много друга. Једнога Србина из Аџибеговца ухвате „Турци жива, садеру му живом кожу на плећима говорећи „му: То је за Србе чепкен! И овако бедан дође у Аџибеговац и умре“.[111]

Пошто погибе Стојко Кривокућа, који је пренео устанак преко Мораве, замене га Милован Ресавац и Стеван Синђелић, који су били у боју заједно са Стојком Кривокућом.

Кад оно Карађорђе беше дошао у смедеревску нахију и састао се с Ђушом Вулићевићем и Обрадом из Крсне, дого-

варао се с њима како би се подигли на оружје крајеви преко Мораве, а при поласку за Рудник поручио је преко Буше Вулићевића Момиру из Лучице, Миленку Стојковићу из Кличéвца и Петру Тодоровићу из Добрња да покрећу народ на устанак с оне стране Мораве. Др. А. Медовић забележио је по казивању многих старих људи из пожаревачкога округа да су Миленко, Момир и Петар Добрњац, добивши поруке од Карађорђа, сваки у свом крају подигли народ на оружје. Тако је Момир подигао целу Мораву и неки део Стига, Миленко Рам, Пек, Реку, Звижд и Поречку Реку, а Петар Добрњац горњу Млаву и цело Омоље.[112] Сви ови крајеви већ су били очишћени од Турака првих дана месеца марта,[113] што значи у исто време кад је Стојко Кривокућа дизао Ресаву на оружје. Турци који не беху побегли Јагодини, Ћуприји, или куд на другу страну, прикупили су се били у Пожаревац у коме је тада било око 1000 турских кућа и око 1500 добро наоружаних Турака. Очистивши пожаревачку нахију од Турака и попаливши ханове устаници се почеше приближавати Пожаревцу. Тако Момир пође с једне стране, Миленко Стојковић с друге, а буљубаша Стојан хајдук с треће. Ноћу на чисти понедељак (7-ог марта) пођу сви заједно на Пожаревац. У путу нађу на Турке и после омање чарке Турци се повуку у Пожаревац а Миленко се задржи у лугу код села Ћириковца. Турци притешњени и опкољени пођу селу Костóцу за жито, јер не имађаху доста хране. Срби их дочекају из лугова у Ћириковцу, где се заметне бој, који је трајао око два сата, у коме су Турци одбијени и после незнатних губитака враћени у Пожаревац. Око половине марта Миленко се једне ноћи крене из Ћириковца, допре до „брдње мале“ и начини добар шанац. Од тога времена устаничка војска непрестано је држала опкољене Турке у Пожаревцу,[114] докле се најпосле нису предали, као што ће се доцније видети. За све то време Буша Вулићевић држао је затворене Турке у Смедереву и чувао да не излазе у околна села и да не чине штете.

Осим поменутих крајева беху се до половине марта подигли неки крајеви јагодинске нахије, где је пало турске ханове Стеван Јаковљевић из Белушића и Милоје Тодоровић из села Црниче.

Јасно се види како се муњевитом брзином ширио устанак из Шумадије по свима нахијама Београдскога Пашалука осим сокобске, ужичке и делова пожешке нахије. За месец и по дана врење у народу и велико огорчење против Турака прешло је у отворен устанак и борбу. Карађорђев рад у Шумадији и пример шумадијских устаника постаде углед свакоме, који се осећао увређен и огорчен од стране Турака. Тако радећи Срби су већ у половини марта 1804 године очистили готово сва села београдске нахије и Турке затворили по градовима и тврђавама, као што су Београд, Шабац, Пожаревац, Смедерево, Јагодина, Крагујевац итд.

VII

Међутим Карађорђе, пошто је оставио Даросаву и Клештевички збег, пође београдској нахији прикупљајући успут што је могао више војске, јер је желео да се нађе пред Београдом баш у оно време кад је дахијама у Београд могао стићи глас да му је Кучук-Алија расуо војску, те да тиме унесе још већу забуну међу дахије и београдске зликовце Турке. Осим тога требало је још боље одредити опсадну линију према Београду и затворити Турке у граду, тако, да не би могли испадати у околна села или да му не би опет који од дахија дошао за леђа, кад пође у потеру за Кучук-Алијом.

Пошто је сакупио око 3000 војника, идући кроз београдску нахију, дође у село Пећане (управо између Остружнице и Пећана), распореди војску поред Саве па са Станојем Главашем, Јанком Рачанином и још четворицом пређе у Срем, дође у Јаково, где купи 400 ока барута, па се врати натраг својој војсци.[115] Изгледа да је овом приликом утврђено да код Остружнице и Пећана буде главни стан опсадне

војске према Београду, јер је ту била и главна веза са Сремом и Аустријом, одакле су преко своје браће набављали муницију.

Из Оструженице је Карађорђе пошао на Врачар говорећи војсци:

„Браћо, хајдемо сад доле до Београда нека нас виде „Турци да и ми смемо изаћи на Врачар.“

„Кренемо се, казује Јокић, преко Макиша па на Топ„чидер и преко Врачара онамо ка Кумодражи. Чим смо се „помолили на Топчидерско Брдо, спазише нас Турци из Бе„ограда. Ми горе преко Врачара а на ендеку (да ли не на „Јевђенијевом шанцу) појави се неколико коњаника, па за „овима опет други, како је који стизао.“ Ј. Ђурић вели да је изашло око 2000 Турака и сударили се са Србима, борба је трајала три сата, у којој се ранило неколико Срба а од Турака до 20 остало на месту мртвих, међу којима и крагујевачки муселим Хасан-ага, којега је убио и одсекао му главу Карађорђев момак Гаврило Ђурић из Тополе.[116]

О овој борби јављено је 23 марта 1804 године из Земуна страним новинама: „Срби све чине са своје стране „да би што јаче притеснили Београд. Они су своје пред„страже које се састоје у 1200 људи наместили под сами „плато Врачара. 20 ов. мес. око пет сати у вече изађоше „Турци и нападоше ове предстраже, али беху тако разби„јени и одбијени да оставише на бојном пољу 45 мртвих, „а међу њима и једнога свог старешину“.[117]

Сутра-дан по овој борби, дакле 21-ог марта, Карађорђе се договори с осталим старешинама, како ће се чувати Београд. Том је приликом тачније одређена опсадна линија око Београда. Опсада Београда поверена је Васи Чарапићу, Ђорђу Миловановићу, Милоју Петровићу — Трнавцу и Ранку Марковићу из Оструженице тако, да Васа пази од Авале, Ђорђе од Железника а Милоје и Ранко од Оструженице.

Пошто је издао потребне заповести старешинама војске под Београдом Карађорђе пошље весника са заповешћу Ђуши

Вулићевићу смедеревском команданту, да половину своје војске остави да чува Смедерево, а с другом половином, да му што пре дође, да иду у потеру за Кучук-Алијом.[118] Затим истога дана остави Београд и крене се с војском Крагујевцу и Јагодини. О одласку Карађорђевом од Београда јављено је из Земуна 4-ог априла (23 марта) страним новинама: „Црни Ђорђе, врховни вожд устанички, отишао „је пре неки дан Крагујевцу, где се налази доста богатих „Турака. Он се ограничио само на то, да им одузме оружје и „муницију и да им наметне велику контрибуцију у новцу".[119] У другом допису од 9-ог априла (28 марта) забележен је и дан, кад је Карађорђе отишао од Београда. Тамо се вели: „...2-ог овог месеца (21 марта) Карађорђе је отишао за Кра„гујевац с намером да ово место јуришем заузме".[120]

Карађорђу је требало, идући с војском од Београда до Крагујевца, најмање два дана и заиста он је стигао у Крагујевац 23-ег марта,[121] али тамо није застао Кучук-Алију, који се после дугих напора пробио кроз устаничку војску, која је чувала Крагујевац, и отишао Јагодини.

ГЛАВА ДРУГА

ДОГАЂАЈИ ОД ОДЛАСКА КУЧУК-АЛИЈИНА У КРАГУЈЕВАЦ ДО ДОЛАСКА БЕЋИР-ПАШИНА У БЕОГРАД

I — Кучук-Алија у Крагујевцу. — Борбе с устаницима око Крагујевца и бегство Кучуково из Крагујевца. — Карађорђев долазак у Крагујевац и одлазак Баточини.

II — Гушанац-Алија и његов рад до 1804 године. — Вероватна погодба између Гушанца и Пасван-огла у погледу Београдскога Пашалука. — Растанак Гушанчев с Пасван-оглом. — Долазак Гушанчев на Мораву 8-ог марта и његови бојеви са Србима до састанка с Кучук-Алијом. — Покушај устаника да заузму Јагодину. — Састанак Гушанчев с Кучук-Алијом.

III — Карађорђе код Баточине и неуспешна борба с Турцима. — Карађорђе у Штипљу. — Пролаз Турака преко Липара. — Бој код Баточине.

IV — Опсада Јагодине и први бој 31-ог марта. — Продирање Гушанца Београду. — Други бој на Јагодини ноћу између 15-ог и 16-ог априла. — Бегство Кучуково од Јагодине и потера за њим. — Бој на Ропочеву и Лештанима. — Повратак Кучуков у Београд.

V — Догађаји на западном крају Србије. — Напад на Шабац (13-ог марта) и на Лозницу. — Набавка муниције и првога топа. — Бој на Чокешини и предаја Шапца.

VI — Опсада Београда и оскудица у храни међу Турцима у Београду. — Бојеви од 4—16-ог априла. — Неслога међу Турцима у Београду. — Опсадна линија око Београда пред Ускрс 1804 године.

VII — Посредовање петроварадинскога команданта Генејина. — Оружничка Скупштина и њен значај. — Преговори у Земуну. — Рад и решења Оружничке Скупштине. — Нереди међу Турцима у Београду. — Борба 9-ог маја. — Опсадна линија 10-ог маја и распоред српске војске око Београда. — Предаја Пожаревца 12-ог маја и Смедерева 6 јула 1804. — Бојеви око Београда по одласку Карађорђевом Пожаревцу. — Долазак Бећирова изасланика у Београд. — Бој с Турцима под Београдом око Видова-дне.

I

Пошто је Кучук-Алија стигао у Крагујевац, где му се придружило до 200 Турака, науми да се пробије кроз устаничку војску и допре до Мораве, где је у то време већ био

стигао известан број крџалија и тукао се с устаницима преко Мораве. Међутим она војска, коју је Карађорђе послао из Врбице за Кучук-Алијом, повећана људима што су придошли из околине Крагујевца, беше поставила заседе и засеке по путовима, затворивши Крагујевац са свију страна.[122] Страним новинама јављено је из Земуна 9-ог априла (28-ог марта) да је Кучук-Алија двапут покушао да се пробије кроз устаничку војску, која је опсела ово место, али су га Срби одбили и он је имао знатне губитке.[123] На који је начин Кучук-Алија продро кроз устаничку војску пред долазак Карађорђев не зна се, али је извесно да је некако изишао из Крагујевца с турском војском и с турским породицама и побегао Јагодини. Њега су Срби дуго гонили, многе Турке побили и доста плена задобили.[124] По изласку из Крагујевца Кучук-Алија је послао око 200 коњаника и 300 пешака, војника јабанаца, у Баточину да ухвате ханове на београдском путу, те да му је слободан пут кад се из Јагодине врати Београду.[125] Карађорђе, дошавши у Крагујевац 23-ег марта, не нађе никога од Турака, с тога се одмах упути Баточини.

Кучук-Алија је хитао Јагодини и Морави с намером да се састане с крџалијама, који у то време беху дошли у Ћупријску нахију из Видинскога Пашалука. Раније је речено ко су биле крџалије на Балканском Полуострву,[126] а овде се напомиње само то, да се међу вођима појединих крџалијских чета у почетку XIX столећа истичу: *Карафејза, Дели-Кадри, Токанџија, Кара-Манаф-Ибрахим-бej* и други. Међу њима најчувенији беше *Халил-ага Гушанац*, којега наши мемоаристи зову *Гушанац-Алија*, а који је у западним забелешкама онога времена назван: *Koussan-Sali, Koutchiantz-Ali, Guschanz-Ali*, а у руским забелешкама опет *Кусанчали-Халилъ*. И Гушанац-Алија и Кара-Фејза раније су са својим крџалијама пљачкали по Македонији и по Румелији, а у оно време када су у Београду узеле дахије власт у своје руке, обојица су се налазили у софијској и у видинској области

час уз Пасван-огла, час против њега.[127] Како је Гушанац-Алија за ток даљих догађаја у устанку врло знатна појава, то је потребно рећи што о његовом раду до доласка на Мораву почетком марта 1804 године.

Гушанац-Алија већ је 1800 године био у Видину и бранио га од војске, која је скупљена била у Влашкој и нападала на Пасван-огла;[128] прве половине 1802 године налазећи се уз Пасван-огла прешао је 12-ог маја из Видина у Влашку и пленио села заједно с Пасван-огловим татар-агом. У то време Гушанац је имао 1000 крџалија, а татар-ага 500 војника.[129] Из даљих вести онога времена види се да се Халил-ага Гушанац око 20-ог јануара 1803 године побунио против Пасван-огла, изашао из видинске тврђаве и почео пустошити видинску област; затим се наместио крајем јануара 1803 године у Лому.[130] Пасван-оглу гледао је да се измири с њим и опет задобије за своје намере, али се Гушанац томе јако противио. Најпосле га задобије и већ око 25-ог маја 1803 године видимо га где води Пасван-оглову војску против никопољског гарнизона; затим побеђује близу Свиштова Ђаур-имама од Рушчука.[131] Почетком августа исте године удружи се Гушанац с Кара-фејзом и њихова војска износила је до 1500 крџалија, а крајем септембра налазио се у неготинској области опет као одметник Пасван-оглов, али се ускоро обрати Пасван-оглу, молећи га да му у видинској области одреди неко место, где би могао презимити зиму и исхранити своје крџалије. И овај му одреди *Рахово* (Орехово на десној страни Дунава према утоци реке Шила), уклонивши одатле Челеби-ефендију раховског ајана.[132] Из Рахова Гушанац је често упадао у влашка села на левој страни Дунава те их пленио.

II

У почетку 1804 године, када је плануо устанак у Шумадији и развио се по Београдском Пашалуку, Гушанац-Алија налазио се у софијској области као незадовољник

тражећи да му Пасван-оглу изда некакав најам. Пасван-оглу изгледа да није имао новаца, с тога је чинио принудни зајам од видинских трговаца, и у исто време тражио од њих да се наоружају и бране видинско подграђе од крџалија и Гушанац-Алије, који су хтели по што по то ући у град.[133] Баш у то време дошли су Пасван-оглу дахијски изасланици из Београда тражећи помоћ против устаника.[134] Овај долазак дахијских изасланика згодно је дошао Пасван-оглу, јер се могао опростити овога незгодног а храброга и даровитог разбојника као и његових крџалија. То ће бити, како изгледа, један од главних узрока, што се Пасван-оглу одазвао молби својих ранијих пријатеља и упутио самовољна Гушанца Морави. А сам Гушанац могао се надати или доброј награди од стране дахија или доброј плаћи у богатом Београдском Пашалуку, а исто тако могло му је пасти на ум да се докопа Београда, и да у срећном случају постане у Београдском Пашалуку оно, што је био Пасван-оглу у видинској области или Али-паша у Јањини, тим пре што је лично био неоспорно редак јунак, врло смеон и предузимљив човек, а уз то редак зналац ондашње ратничке вештине у Турака. Међутим ни сам Пасван-оглу још никако није напуштао своју мисао да завлада Београдским Пашалуком, те изгледа да се надао постићи то помоћу Гушанца, па чак би се према вестима онога времена могло рећи да је између њих двојице при растанку некакав уговор везан, јер још 7-ог марта 1804 године влашки кнез К. Ипсиланти, извештавајући руског посланика на Порти А. Италинскога о догађајима у Београдском Пашалуку, наговешћује да се Пасван-оглу може користити овим догађајима и присајединити Београд своме пашалуку. „Моје мишљење о намерама „видинскога паше у толико ми изгледа оправданије што је „одобрио Гушанац-Алији и његовој дружини да иду у помоћ „трију мвирима (дахијама), тим пре што он вели да су они „оданде побегли и да им он то није могао спречити“.[135] Ову блиску везу између Пасван-огла и Гушанца при њи-

ховом растанку и одласку Гушанчевом на Мораву нагласно је и постављени консул за Видин К. Фацарди у свом извештају министру иностраних дела од 28-ог јула 1804 године. Између осталога у извештају се вели: „Недавно је Пасван-„оглу послао свога верног помоћника Гушанац-Алију с 2000 „војника, који је, поред свега напора и борбе са стране „Срба, успео да продре у београдску тврђаву. Не зна се „с каквом је намером Пасван-оглу послао Гушанца у Бео-„град, да ли да помогне паши или дахијама, или с намером „да како обмане Србе и да се докопа Београда".[136] Намере Пасван-оглове да се преко Гушанца докопа Београда још јасније истиче руски консул у Јашу А. Жерве у свом извештају министру иностраних дела у Петроград од 3-ћег новембра 1804 године, у коме вели о Гушанцу:

„Гушанац-Алија са 600 својих крџалија и данас влада „у Београду. Познато је да га је Порта именовала капици-„башом, и да би трёбало по заповестима (с Порте) да остави „Београд, али се он не покорава овим заповестима и непре-„стано се налази у Београду.

„Они, који добро познају тамошње догађаје, тврде да „између Пасван-огла и Гушанац-Алије постоји тајни савез „за отпор према Порти. По спољашњости они се показују „као непријатељи, али се у то мора сумњати тим пре што „се зна да је Гушанац-Алија, пошавши из Видина, оставио „тамо своју жену, децу и мајку као и све своје покретно „имање, што се све чува у видинској тврђави".[137]

Из поменутих наговештаја могло би се извести ово:

1. Пасван-оглу у сталној новчаној оскудици није могао плаћати Гушанца и његове крџалије. С тога су се ови често против њега бунили и насилним путем тражили да им се најам плати, с тога је Пасван-оглу једва дочекао молбу београдских дахија да им пошље помоћ.

2. Желећи да уклони Гушанца и његове крџалије из своје области, Пасван-оглу указао им је на добит, коју могу имати у размирицама између Срба и београдских дахија,

па било да се придружи Србима било дахијама. Могуће је, да је Пасван-оглу сам упутио Гушанца да се постара и ма како докопа Београда, тим пре што је он сам крајем 1803 и почетком 1804 године молио Порту преко влашкога кнеза К. Ипсилантија, да му подчини Београд.[138]

3. Изгледа, да је између Пасван-огла и Гушанац-Алије учињен договор за заједничку одбрану према Порти на случај да Гушанац-Алија завлада Београдом, и најпосле

4. У Гушанац-Алије по свој прилици тада се могла појавити мисао да се ма како докопа Београда и да у Београду постане самосталним господаром, као што је био Пасван-оглу у Видину, Али-паша у Јањини, Терсаникли-оглу у Рушчуку, Игелик-оглу у Силистрији итд.

Према неким нејасним вестима изгледа, да је Пасван-оглу пре одласка Гушанац-Алије послао неку помоћ дахијама. Земунски дописник Moniteur-a зна још 2 марта 1804 године да је Пасван-оглу послао 300 Арнаута у помоћ дахијама, али да су их Срби устаници дочекали на неком брду и тако разбили и уништили, да је само њих неколико остало те донело дахијама тужну вест о својој погибији.[139] А дописник Allgem. Zeitung-a знао је да је оно неколико спасених Арнаута стигло у Београд 18-ог фебруара (1 марта), што би значило да је њихова погибија била за неки дан раније. Осим тога поменути дописник зна да је поменути одред Арнаута потучен код брега Klexh-a (?) и да се спасло само 16 Арнаута.[140] Роткирх према аустријским белешкама забележио је, да је погибија Арнаута била 15-ог (27) фебруара, да је Арнаута било 400 и да је само њих 16 стигло у Београд 18-ог фебруара (1 марта).[141] Међутим овај сукоб нигде се не помиње у наших мемоариста.

Гушанац-Алија отишао је из Видина последњих дана месеца фебруара а првих месеца марта тако, да је већ 8-ог марта стигао на Мораву с 800 крџалија.[142]

Пошто је Гушанац дошао на Мораву главна му је намера била да се пробије до Београда, с тога задржавши

се мало у Ћуприји[143] пође десном страном Мораве и наиђе на устаничку заседу. Видевши да не може проћи без борбе стане молити Србе да га пусте у Шумадију говорећи да он иде у помоћ њима и Карађорђу,[144] али Срби нису могли веровати ни Гушанцу ни крџалијама, већ се почну спремати на борбу. Срба пред Гушанцем није било више од 320, а крџалија 800—900, те се устаници стану омишљати да ли да га пусте, или да се с њима туку. Г. Ковачевић о тој битки пева:

Гушанц-Али на Мораву дође,
Он до осам стотина доведе
Крџалија до Мораве воде —
— — — — — — — —
Ту је Србља триста двааест било,
И њима се то страшно видило
Ударити на осам стотина
Јер свак добра оружија нема.
Једни веле, да се уклонимо
И да њима пута учинимо;
Други веле, хајд' да се бијемо,
Срамота је да се сакријемо,
Није право да их пропустимо
И да на њих пушке не бацимо.
И тада се тврдо зарекоше,
На бусије таки потекоше,
На три места они заседоше,
Крџалије лепо дочекаше.
Кад на прву чету наиђоше
Пуцат' Србљи на њих не хтедоше,
А на другу како наступише
Таки онда сложно опалише,
Пак на Турке јуриш учинише,
И онде их јуначки разбише.
Ту оружја лепа задобише,
Осамдесет Турака побише
Окром тога још многе ранише
Под Гушанцем ту коња убише.

(Пѣснь, стр. 27—29).

Ова прва битка између Срба и Гушанца Алије била је — како пева С. Милутиновић — на *Дубоком Потоку* близу Ћуприје у Ресави, поминући да је у том боју пострадао раније поменути јунак Стојко Кривокућа. Наши мемоаристи помињу да се у том боју одликоваше Петар Добрњац, Паул Матејић, неки Милосав Н. и неки Милутин Н.[145]

По Г. Ковачевићу ова је битка била 11 марта 1804 године, а то ће бити иста она битка, о којој је земунски дописник јавио страним новинама: „Устаници су одбили „понуђену помоћ од стране крџалија, али ови мисле да ће „их дахије радо примити, с тога њих око 1500 упуте се „Београду. Прва српска стража пропусти их, докле не дође „на домак многе српске војске, која их опколи и разбије“.[146]

Ова вест послата је страним новинама 15-ог (27) марта, што значи да је Ковачевићев дан, 11 март, као дан битке, тачан.

Гушанац, сузбијен на десној страни Мораве у Ресави, повуче се у Ћуприју и прибере своје крџалије, па после неколико дана пређе на десну страну Мораве. Међутим устаници под Младеном Миловановићем беху ухватили заседе испод брда Гиља. Крџалије нападну на коњицу, која је заподенула борбу. Кад се коњица повуче онда дочекају Гушанца и крџалије устаници иза својих бусија и оспу на њих велику ватру из пушака. Борба је трајала цели дан и устаници сузбију крџалије опет на десну страну Мораве.[147]

Ова друга борба устаника с крџалијама могла је бити, судећи према догађајима на Морави, 15-ог или 16-ог марта.

Сад Гушанац наново покуша не би ли могао продрети десном страном Мораве Пожаревцу, па одатле Београду. С тога се упути Свилајинцу, али га пресретне стењевски кнез Милован с Ресавцима на брду Умови и тако славно разбије, да се Гушанац морао опет вратити натраг. О овој победи пева С. М. Сарајлија:

Прем огризе овда Гушанац ватру
И узмакну претекавши своје,

Ал' довијас' куд ће и шта ли би;
Још му с' не да некуд' искат' пљачке,
Него навре до нећељу дана
Низ Ресаву, и Мораву реку
К' Пожаревцу барем продријети,
Сјединит' се с тамошњима Турци,
Да б' у шанцу и очамит' мор'о;
Ал' предсретен на Умови брду
Милованом од Ресаве главом
И осталом браћом јунацима
Те опет убијен је био,
И вратит' се, да не хтео, мор'о.[148]

Борба између устаника и Гушанац-Алије на *Хуму* код Свилајинца или на *Умовима*, како каже Сарајлија, била је на недељу дана после оне прве битке у Ресави, дакле 18-ог марта. Али како С. М. Сарајлија у песми вели да је Карађорђе *тога истог дана* победио на Баточини Хусеина Ганића и Јусуфа Климентића — Колтук-дахију, као што ћемо ниже видети, то је било 26 марта 1804 године.

Гушанац, потучен и по трећи пут од устаника, повуче се Ћуприји, где се почне прибирати од пораза. За време док је Гушанац покушавао проћи десном страном Мораве, устаници су под Младеном Миловановићем и Стеваном Јаковљевићем гледали да освоје Јагодину, у којој је било око 700 Турака. Двапут су је нападали и за мало је нису освојили, јер су Турци већ хтели да се предаду, али у том стигне из Крагујевца Кучук-Алија са својом војском и Срби се повуку од Јагодине.[149] Између Гушанца и Кучук-Алије брзо су створене везе а још брже уговорена је погодба, јер Кучук-Алија није смео оклевати и чекати Карађорђа с оном војском коју је довео у Јагодину, умножену с јагодинским Турцима. Гушанац-Алија једне ноћи тајно промакне мимо устаничку војску из Ћуприје Јагодини и са својим крџалијама, који му још остадоше живи, придружи се Кучук-Алији.[150]

III

Међутим кад оно Карађорђе дође 23-ег марта у Крагујевац, не застаде Кучук-Алију, с тога се упути истога дана Баточини да нападне неке Арнауте, које је Кучук-Алија био послао из Крагујевца под Хусеином Ганићем „да ухвате „ханове и пут београдски, да се осигура кад пође Београду „да му је слободније на конаку првом“.[151] Карађорђе је стигао с војском Баточини пред подне 23-ег марта и отпочео нападати Арнауте, који се беху затворили у тврде ханове и у џамију, па им се ништа није могло учинити, и ако су их Срби нападали од подне до мрака. С тога Карађорђе сутра-дан, 24-ог марта, остави део војске, који ће држати све Арнауте опкољене у Баточини, а он са Станојем Главашем пође Јагодини и у вече стигне у село Штипље под планину Црни Врх. Одатле позове јагодинске и левачке старешине да се с војском приближе Јагодини, и дођу у Штипље њему на договор. У исто време, бојећи се да Кучук-Алија не прође како ноћу кроз Липар-планину београдским путем и не ослободи затворене Арнауте у Баточини, одреди Тодосија Марићевића с једним дѣлом војске да иде на Липар и да чува да не би Турци туда прошли. Тодосије отиде и на друм, који пролази кроз Липар, постави стражу, а сâм се уклони од пута и бусије за четврт сата далеко. Кучук-Алија беше дознао да је Карађорђе дошао с војском близу Јагодине, и да је оставио Арнауте у Баточини опкољене, с тога пошље дахију Тосун-агу с 500 добрих коњаника да се ноћу пробије друмом до Багрдана и до Баточине, да оне Арнауте ослободи и доведе у Јагодину, како би с целом војском дочекао Карађорђа, ако удари, или да би му што јача војска била, кад се крене за Београд. Тосун-ага удари путем преко Липара, тако да га војска, која је била под Тодосијем, није ни осетила. Стража дође и јави Карађорђу, како прођоше Турци кроз Липар без пушке и без боја и одоше Београду и Баточини, а Тодосија нигде нема.[152] Карађорђе одмах дигне сву војску

и похита Баточини. Тосун-ага чим стигне у Баточину удари изненада на устаничку војску, која је чувала опкољене Арнауте, растера је и ослободи Арнауте опсаде баш на Благовести 25-ог марта, придружи се Хусеину Ганићу и дахији Јусуфу Климентићу Колтуку, па ноћи у Баточини. Карађорђе дође истога дана до Баточине тајно, готово у сами мрак, прикупи и оне устанике које беше растерао Тосун-ага; затим нареди пешаке у заседу на јагодинском друму а он с нешто пешака и 600 коњаника остане уврх вароши. Кнеза Ђуку Филиповића пошље на друм код Рогота. Војници су сву ноћ престојали чекајући Турке, кад ће поћи Јагодини. „У само свануће (26-ог марта) — казује „Ј. Ђурић — пођу Турци друмом јагодинским. Карађорђе „чека док се Турци одвоје од Баточине, пак да им удари „с леђа и да их потера на бусију, али наша војска убила „пут, тако да се угладио од пешака. Турци се зауставе и „сете се да је српски пешак отишао на бусију, с тога „оставе онај друм и узму другу распутицу, која иде на „Кијево, и пођу. Карађорђе напусти се с војском за леђа „Турцима, а Турци бежећи без душе, остану сви њихови „пешаци Арнаути до кијевска потока, 250 изгину, а тако „и неколико коњаника Турака погине; и самом њиховом „поглавици Тосун-аги спотакне се хат у кијевском потоку „те спадне с хата, а сеизи му доведу одмах другога, и „с тим се спасе, а хата му ми ухватимо и поклонимо Ка„рађорђу. И тако само неколико хатлија утече у Јагодину „а остало — до 400 Турака — падне мртвих".[153] И. Јокић говорећи о овом боју завршује своје казивање овако „...ту „у селу Кијеву побисмо се с Турцима, и одржасмо победу. „Од коњаника погибе њих 30—40, а пешак не изиђе ни „један да каже како је било. Овде смо добили доста оружја, „барута, олова, кремења и хаљина, и добро се обогатимо".[154] Љуб. Радичић вели: „кад се бој сврши и кад се војска „скупи у гомилу донеше војници 9 барјака турских и 275 „дугих пушака".[155] А. Г. Ковачевић вели да су поред бар-

јака и оружја задобили и три панцира. О овој борби на Баточини јављено је из Земуна 10-ог (22) априла страним новинама: „Пре неки дан била је врло крвава борба код „Баточине. Устаници су опколили ово место где се нала„зило око 400 Турака, који су се очајнички бранили и тек „после борбе од неколико часова они су уступили јачој „сили, и готово су сви исечени".[156] У овом бою погинуше између осталих и Хусеин Ганић и Јусуф-ага Климентић Колтук, а од српских старешина рани се Станоје Главаш у плећку.[157]

Тако се Карађорђе осветио Турцима на Баточини за онај изненадни напад Кучук-Алијин у Врбици.[158] Остатак Турака, који измаче сечи, заједно с Тосун-агом, продре Јагодини и придруже се Кучук-Алији и Гушанцу.

IV

Пошто се Карађорђе с војском одморио после боја на Баточини, сутра-дан, 27-ог марта, у недељу стигне у Штипље код Јагодине. Успут стигао га је Милан Обреновић с Рудничанима.[159] Како се у Јагодини било прикупило повише Турака, то се Карађорђе не смеде усудити да удара на Јагодину док не скупи више људи и не појача своју војску. С тога се договори с војводама да Јагодину затворе са свију страна, па да Турке прво позову на предају. Одмах затим заповеди Младену Миловановићу да заузме бусију на Липару и да чува како Турци не би продрли. Исто тако остави и Милана Обреновића да заузме згодно место и да чува да не прођу Турци од Јагодине Штипљу. Сам пак, свакако 28-ог марта, пође с 200—400 коњаника у Доњи Левач, где, дижући села на оружје, скупи око 2000 људи,[160] па трећи дан (дакле у среду 30-ог марта) напише писмо Младену, којим му заповеда да прикупи војску и да пази чим се он помоли са својом војском на Ђурђевом Брду, одмах њих двојица, Младен и Милан, да ударе на Јагодину — сваки са своје стране, па да се у име Бога састану у ва-

роши.[161] Међутим и Турци су се надали нападу, па да не би били изненађени погрдиште по улицама опкопе (метеризе), целу варош оградиште опкопом и палисадима и тако се утврде, да су били у стању предупредити изненадне нападе.

Пошто је Карађорђе скупио по Левчу војску крене се с њом и изађе на Ђурђево Брдо изјутра рано 31-ог марта, али погледавши на Црвени Брег, не виде ни Младенову ни Миланову војску. Турци како угледају Карађорђа и његову војску одмах јуриште, али Карађорђе их добро дочека и поврати вароши. Војници гонећи Турке не зауставе се пред уласком у варош, већ уђу и с краја запале неколико кућа а остатак војске разреди се по пољу. Турци кад виде расејане војнике без реда јуриште на Србе, потисну их чак иза Ђурђева Брда. За све то време Младенова и Миланова војска није се могла ни с места маћи. Узрок зашто није пошла Младенова и Миланова војска наводи П. Јокић: „разлила се, вели, Морава и Белица тако јако, да се одовуд „Јагодини не може ни приступити. Наши војници, видећи „да Карађорђева војска уђе у варош, многи зажелиште да „и они онамо иду и, премда је Младен викао да не газе „у воду, не хтедоше слушати, него неки нагазиште, неки „преко врба и моста прећоше. Али Турци, кад видеше да „им ми преко воде не можемо досадити, окренуше се свом „силом против Карађорђа и он се мораде повући.

„Турци кад Карађорђа узбиште, окретоше се на Ми„лана, па разбиште и њега; за тим удариште на лево крило „којим је управљао Младен. Ово крило прецепиште па оне „по води и око воде опколиште. Овде: ко би млађи и бржи, „тај изнесе главу а друго све Турци исекоше".[162] Многи војници беху се затворили по неким кућама и земуницама откуда су се бранили од Турака. У овим сукобима по води изгинуло је до 150 храбрих јунака а многи су и рањени. Кучук-Алија многе је од заробљеника после овога боја пустио, светујући их да сваком Србину кога виде кажу, да

иде својој кући а да не иде за Карађорђем.[163] Гаврило Ковачевић у неколико стихова лепо је обележио овај први неуспели напад Срба на Јагодину:

«Тада Ђорђе сву војску подиже,
«Примаче се Јагодини ближе,
«Пак он с њима заједно устаде,
«А за турску преправу не знаде,
«И учини јуриш на капију...
«Онда Турци сложно навалише,
«Из бусија ватром опалише.
«Ту се просу зрно из пушака,
«Како бурна киша из облака,
«Пак хатлије после излетише,
«И на Србље јуриш учинише,
«И ту Србљем лоша срећа бјаше,
«Јер их Турци с преваром разбише».[164]

Устаници су претрпели овај пораз на Јагодини с тога: што нису могли по Карађорђеву плану једновремено ударити на Јагодину са свију страна; што нису знали колика је снага турска у Јагодини; што нису знали да је Гушанац с крџалијама већ дошао у Јагодину, и најпосле што се била излила Морава и Белица.[165]

После овога неуспеха устаничког код Јагодине Гушанац-Алија с крџалијама продро је Београду, сукобивши се с неким малим српским четама и изгубивши неколико момака и коња. Оне дахије, што су биле у Београду, кад виде Гушанца и његову војску, место да им се обрадују, поплаше се од њих горе него од Срба и Карађорђа. Али га ипак не смедоше одбити, бојећи се да не оде Србима, већ га приме онако како га је Кучук-Алија погодио, само га не смедоше пустити у тврђаву, ни у варош, изговарајући се, да га немају где сместити, него му наређе преноћишта на пољу по Врачар-мали.

Да је Гушанац-Алија заиста дошао у Београд пре повратка Кучук-Алијинога види се из земунскога дописа страним новинама, у коме се јавља 9-ог априла да је Гушанац у Београду болестан заједно с београдским везиром.[166]

Међутим Кучук-Алија остао је и даље у Јагодини нема сумње с надом да нађе још какве помоћи.

Карађорђе, сузбијен од Јагодине иза Ђурђева Брда, повуче се у планине и остане у оним крајевима да прикупи што више војске, а Симу Марковића и Тодосија из Орашца пошље у Јасеницу да накупе што више војника, па да се што пре врате Јагодини.[167] Српска војска, прикупљена и оснажена новим одељењима, морала је бити спремна 15-ог априла 1804 год. за нови напад, јер је ноћу, између 15-ог и 16-ог априла, већ јуришем напала на Јагодину, провалила унутра, запалила варош и сатрла Турке тако, да је Кучук-Алија једва умакао са својим момцима, који му још нису били изгинули, како то Вук казује. Осим овога јављено је и страним новинама да су устаници тукли код Јагодине Кучук-Алију. У том сукобу, вели се тамо, пало је 200 Турака и 60 Срба а варош је спаљена. Међу погинулим нађено је 8 Турака панцирлија, који су чинили гарду Кучук-Алијину.[168]

Нешто опширније и тачније говори други мемоарист о овом другом бој на Јагодини:

Пак се после лепше оправише,
Онда Ђорђе све дупло нареди,
Како ваља од свуда утврди,
Пак се онда опет подигоше
И на Турке сложно ударише.
Једни вичу, из пушака туку,
Други секу, палисаде вуку,
Палисаде свуда развалише,
Јагодину одсвуд запалише,
Пак унутра јуриш учинише
И на Турке сложно ударише,
Потераше Турке по сокаци,
Ту се кажу, који су јунаци,
И тако се до мрака тукоше
Многи Турци ту мртви падоше.
Кад ноћ наста, и када се смрче,
Тада Кучук-Алија утече,

На капију, гди је Младен био
Који га је баш и пропустио.[169]

Кад је Кучук-Алија промакао, ударивши на Младена, нагне што је брже могао Београду, а за њим се наметне Карађорђе не би ли га како стигао.

Правац, којим је Кучук-Алија бегао од Јагодине, био је: Крагујевац, Топола, Белосавци и Коранића.[170] Врло рано изјутра 17-ог априла појури Кучук-Алија из Јагодине Београду путем који води Крагујевцу. У то време још је трајала борба и Карађорђе је, тек, пошто се подобро одјутрило, могао сазнати за бегство Кучук-Алијино, као и то на коју је страну умакао. Сазнавши све то одмах је похитао за њим с Ј. Катићем, Главашем и пратњом својом, оставивши осталу војску код Јагодине. Кучук-Алија, дошавши у Крагујевац, удари одатле пут Тополе, где се мало задржи те запали Карађорђеву кућу, затим воденицу и кошару, а из амбара узме жито и однесе.[171] Међутим Карађорђе беше ударио од Крагујевца на Кутлово, Влакчу, Страгаре па дошао у Буковик код цркве и одатле видео како му гори кућа и воденица, по чему је познао, којим је путем Кучук-Алија пошао за Београд. С тога одмах похита за Турцима и при заласку сунца 17-ог априла — на Цвети —[172] сиђе низ Голи Космај неменикућској цркви, где се у сами мрак помоле Богу да им буде на помоћи, и ноћу, између 17-ог и 18-ог априла, дођу у Ропочево и ударе на Турке, који се беху ту задржали да преноће. Јокић о том нападу овако казује:

„Кренемо се, дакле, и дођемо близу турском логору „који бејаше у Ропочеву. Тамо се виде безбројне ватре; „стоји хука бубњева, таламбаса и других турских свирки. „Пришавши близу логору, нађосмо једну јабуку, код које „стаде Карађорђе“, па нареди Јанку Катићу да се прикраде Турцима што вештије може и да удари на њих што жешће може, па ако разбије Турке и они побегну — добро, а ако Турци њих разбију, то сви у зору на знак добоша нека иду њему под ону јабуку. Јанко одмах узме војску на рече:

„— Браћо ниједан не идите преда ме али ни један „не изостајте иза мене. Ја ћу гледати да се тако прибли- „жимо како ћемо пуцати у месо. Тек ви не пуцајте докле „моја прва не пукне, после удрите, како који знате!“

И заиста, они се приближе Турцима на 20—30 корака, разреде се тихо и нечујно и Јанкова пушка груне прва а за њом припуцају сви остали.

„Турци се збунише, и побегоше доле у село, главном „логору. Међу тим ко од нас би бржи, овде нешто и за- „граби. Стеван Јовановић из Бање дограби једног коња „с бисагама, и доведе међу нас. Сад долетеше старешине „турске, потргоше сабље, те вратише преплашене Турке, „скупише прошће и што шта друго, направише бусију, па „почеше пуцати. Грувају њихове шешане без мало као то- „пови, а у нас све сиротињско, али је нама на страни сам „Бог. Ми смо пали земљи па пуцамо. Пламен од наших „пушака, на ноћи, лети у висину. Турци видећи наше пла- „менове пуцају све на њих, те нас пребацују по читав „хват. Крши се неко јасење иза нас, а ми смо са свим „на миру.

„Тако смо пуцали дуго, док тек поче наш добош лупка- „рати, а ми, један по један, лагано се узесмо узмицати, и „опет пуцати. Тако дођосмо до јабуке, где је био Кара- „ђорђе. Он заповеди да се повучемо у шуму и ми дођемо „онде, где је сад механа у Сопоту. Ту је онда био такав „луг да је наших десет могло дочекати стотину Турака... „У том и свану (18-ог априла), Турци се кретоше Београду, „а не хтеше на нас. Они се упутише десно на Врчин... „А кад је свануло ми нађосмо седам мртвих Турака, а ко- „лико су однели нисмо могли дознати. Од наших је само „један једини погинуо“.[173]

И ако је Кучук-Алија срећно умакао из Ропочева опет су га тога дана очекивале праве сметње. Знајући врло добро да га на правом путу може сачекати Васа Чарапић из заседе, напусти главни пут па удари десно од Авале распу-

тицом на Врчин, како би избио на Лештане више Болеча. Али га Васа угледа с Аваље па похита што је брже могао са својим момцима да га пресретне.

Марко Јовановић, који је био с Васом, казује о томе ово:

„Васа одабере 150 добрих бећара и изиђемо у село „Лештане на сусрет Кучук-Алији и његовој тевабији и ту „се побијемо и 150 турских глава задобијемо осим рање„ника, а од наше стране срећом ниједан не погибе, осим „једнога од наших, коме имена не знам, а који је с Тур„цима пошао пут им показивати, и којега ухвате и посеку. „Турци су ту сву своју џебану оставили".[174]

Међутим и Карађорђе јурећи за Кучук-Алијом дође у село Зуце и ту чује како пуцају пушке на Лештанима. „Ми, вели П. Јокић, хтедосмо тамо ићи, али већ оте мрак. „За то заноћимо у зучанским виноградима. Господар одреди „тројицу Зучана да виде шта је онај бесмртни јунак (Васа „Чарапић) учинио. Не прође ни два сахата а они се вра„тише. Ми се одмах накуписмо да слушамо шта ће они „Господару казивати:

„— Шта је тамо? пита Господар.

„— Све је добро, хвала Богу, веле они.

„— Је ли тамо Васа?

„— Јесте.

„— Је ли разбио Турке?

„— И разбио и побио: лежи коњ до коња а Турчин „до Турчина. Новаца су толико добили да их не броје, „него фесовима деле, оружја, барута, кремења, одела, коња „и свега на свету... А да је Турака заиста доста изгинуло „и да су наши добили доста коња, оружја, барута и одела: „сами смо сутра-дан видели.

„Други дан (19-ог априла) кренемо се зором, дођемо „у Лештане и састанемо се с Чарапићем. Господар му за„хваљује и честита му славну победу. Палих Турака за„стали смо 30—40, али је њих морало више бити и још „више ранити се. Од наших је, у заседама, пало 10 људи".[175]

И Триандафил Дука казује о богатом плену, који су задобили Васа и његови бећари у бољу на Лештанима, кад пева:

„Победиоци нису престајали Бога хвалити и Свевишњем „певати. Да је било тада ове Србе погледати, рекао би да „су то прави јањичари. Ко год их је видео сваки се чудио: „Откуд толиког злата што на њима стоји?“[176]

Из овога боја Кучук-Алијина војска изашла је разбијена, осакаћена и прорешетана, те је изгледала врло бедна, како вели Сима Милутиновић:

Неки с' јадни у Београд свале,
И то на зло своје и опште им,
Страх нападе на грађане јачи
Од свакога надимања празна,
Кад те виде грдне израњене,
Гологлаве и без опанака,
Друге пешке у шалварам' смешним,
Без оружја и сејсана млоги,
И да згибше морали су сжећи,
У сијен'ма, да Срб не узнаде
Колик' их је ту остало мртвих.
Та и у град једва их примише
А са злости и с малог им числа.
Пак ерлијам' да б' се не згрозило
Када индат угледаше таки
Кој'но сада сам помоћи треба.[177]

После овога боја Карађорђе, Јанко Катић и Васа Чарапић дођу с војском из Лештана у Ритопек, и ту нахране своју војску, преноће и сутра-дан, 20-ог априла — на велику среду — дођу на Володер код Раковице. Страним новинама јављено је из Земуна на велику суботу (23-ег априла) да је Карађорђе дошао 21-ог априла под Београд, да је позвао све нахијске старешине на скуп у главни штаб да држе ратни савет.[178]

V

За време бојева између Срба и Турака по Ресави и по Шумадији, водила се такође борба и на северозападном

крају Београдскога Пашалука. Раније смо поменули да је Јаков Ненадовић опколио Шабац, освојио српско подграђе (Баир), попалио неколико турских кућа и затворио Турке у шабачку тврђаву. Све је ово било свршено до 12-ог марта 1804 године. А 12-ог марта, после једнога знатнијег сукоба на Думачи код некаквога дрвеног моста, Турци претрпе пораз, па онако љутити и жељни освете спале српску варош, која се налазила на благој узвишици и састојала из 135 кућа. Том приликом побили су и велики део српскога становништва. Хтели су убити и српскога митрополита Антима, да није побегао у Митровицу. Српска војска, кад чује шта су Турци урадили с њиховом браћом у вароши, толико се огорчи, да науми јуришем освојити варош. С тога 13-ог марта нападну свеколиком жестином на Шабац и после борбе од три часа допру до под саму тврђаву шабачку с источне стране и исеку све, што им паде шака, осим 115 људи, који се спасоше у тврђаву. У том јуришу Срби су изгубили много људи.[179]

У исто време кад је Јаков дошао под Шабац и затворио Турке у варош и тврђаву, подигну се Мачвани и ударе на Лешницу, али како се беху изопијали, слепо јурну право у варош, а Лешничани Турци, који и онако беху на гласу добри пушкари, испративши још раније своје жене и децу, утврде се и дочекају Мачване тако да многе побију а друге одбију од Лешнице. Ово је имало велики значај за доцније војевање у 1804 години.[180]

Међутим устаници су и на овом крају оскудевали с муницијом и у оружју, јер је тешко било освојити шабачку тврђаву без икаквога топа. С тога је прота М. Ненадовић отишао још пре поласка устаничке војске на Шабац, и прешао у Аустрију да набави муниције. Набавивши нешто један део тога понесе Шапцу а други даде Радоју Трнавцу из Раниловића да однесе другој војсци. Осим муниције успео је Прота, преко Димитрија Пуљевића трговца из Митровице сремске, да набави један топић, и то је први

топ у Србији у устаничким рукама, јер је још 15-ог марта јављено страним новинама како је српска војска снабдевена оружјем и муницијом, али „засад још немају топова“.[181]

Борба око Шапца настављена је и даље и мало који дан да је прошао без борбе или без чарке. Наши мемоаристи, говорећи о опсади Шапца, веле: да никакав Турчин из Шапца није смео изаћи. Г. Ковачевић вели:

Да никакав из Шапца не смеде
Ни изићи нити куд да иде.
Сву им марву Срби отераше,
Сву поклаше пак и појеоше.
Неколико крат Турци пробаше
Излазише и срећу кушаше,
Са Србљима да се они бију,
И од града све да их узбију,
Ал' их свагда то поскупо стаде
Јер их свагда на плацу остаде.[182]

Како се шабачка тврђава тешко могла освојити без добре артилерије, то Јаков науми да их принуди главу на предају, како то помиње и Триандафил Дука.[183]

Док су устаници држали Шабац у опсади дотле су хајдуци, који су били под Ћурчијом и под браћом Недићима, чували, да не би Турци од Лешнице или од Дрине преко Цера дошли у помоћ опкољеним Шапчанима. Тако је опсада Шапца трајала све даље. Турке у граду поче већ морити глад, а кад их савлада, онда Мус-ага Фочић (брат дахије Фочић-Мехмед-аге) поручи Србима да их мирно пусте у Босну, јер беху намерни у Босни скупити војску па се отуда вратити у Србију, али их Срби не хтедоше пустити. Међутим Бошњаци — Турци намисле да дођу Шапчанима у помоћ.

„У то вријеме — казује Вук Караџић — застане се у Босни „некакав Ножин-ага или Мула-Ножина, родом из Босне из „села Маоче, који је био отишао у Београд и доле се побашио „и постао господар, пак пред ову буну изашао у Босну, у „род. Чувши сад шта се ради око Београда (где му је била „кућа и жена), он дође са својим момцима у Зворник, и које

„оньe, које по Јањи и по Бијељини и по осталим онуда „турским паланкама и селима, накупи до 1500 Турака, и „прешавши с њима Дрину на Јањској скели, дође у Љешницу, „не би ли оданде како продрo у Београд својој кући, или „барем да забуни Србе, не би ли их Биограци и Шапчани „прије надвладали. Из Љешнице разбере он, да до Шапца „нема никакве веће српске војске, осим неколике стотине „ајдука, који чувају стражу око Цера, и којијех се највећа „чета налази у намастиру Чокешини. Тако он, не смијући „се упустити кроз Китог к Шапцу, а оставити ајдуке за „леђима, намисли најпре ударити на Чокешину. Над овима „је свима ајдуцима око Цера био главни управитељ Ђорђије „Ћурчија... Како Ћурчија чује да Турци прелазе Дрину он „одмах пише Јакову да иде што брже с војском у помоћ. „Ова књига Јакову дође баш у оно вријеме, кад је Турцима „у Шапцу већ била досадила глад и остале невоље опсаде „и почели су разговарати о предаји. Сад се он нађе у нај-„већој сметњи: војске много није имао, да одвоји што и да „пошље пред оне Турке, а оно што је било око града бојао „се омалити, да не би Турци из града познали и од предаје „натраг ударили; ако ли ови Турци продру к Шапцу, зло „још горе! Најпослије смисли да прота, његов синовац, „остане код Шапца на његову мјесту, и разговор о предаји „с Турцима да поведе и да гледа што брже да сврши, а „он с неколико момака отиде пред ове Турке не би ли „их како или разбио или барем обуставио док се Шапчани „проти предаду“.[184]

Међутим код манастира Чокешине беху се скупили хајдуци једни око Ћурчије други око браће Недића. Кад дође Јаков и састане се с хајдучким старешинама, и кад Ћурчија види како је мала војска, која је дошла у помоћ, пребаци Јакову, што је тако мало војске довео, а Јаков му није могао казати прави узрок, те се око тога посвађају. Ћурчија, брз и љут, повуче се пре боја у планину а с њиме отиде један део хајдука—управо цело његово друштво.

Остали хајдуци и њихове четовође, заједно с оно мало војске што је довео Јаков, спреме се да дочекају Турке. Игуман чокешински Хаџи-Константин, рано изјутра, на Лазареву Суботу (16 априла 1804 год.), причести војску, па потом пођу да дочекају Турке. Али и ту, одмах по изласку из цркве, дође до речи између Јакова и браће Недића око тога где ће их дочекати.[185] Народни песник и сувременик Јакова и браће Недића о томе пева да се Јаков овако обратио војсци:

«Браћо моја, три стотине друга!
«Да црквену затворим' авлију
«Да бусије себе поградимо,
«Па да овђе дочекамо Турке.»
Ал' бесједе два брата Недића:
«Чича Јашо! што си полуђео?
«Ми нијесмо једне женске главе,
«Под затвором женски да помремо,
«Па да цркву крви обојимо,
«Да костима цркву потрусимо,
«Већ хајдуци, убојни јунаци,
«Што замећу по крајини кавгу
«Између цара и између краљева;
«Да идемо, да сретнемо Турке,
«Да се далек' с њима побијемо,
«Ђе је свему св'јету на видику.»

Недићи изађу више Чокешине код Липова Потока више брда Џајевца,[186] где дочекају Турке и потуку се с њима. Турци видећи да Срба нема много, опколе их и навале на њих, а они ухвативши бусије стану се бранити и тако су се били до мрака. „Пред ноћ Турцима придође помоћ из Јање и Би„јељине, а Срба и од оно мало већ готово пола изгинуло и „изранило се (обадва се Недића била ранила у ноге, пак „сједећи онако рањени бранили се, као и многи други), а још „на већу несрећу нестане им џебане, а у ђекојих су пушке „биле од многога пуцања позагоријевале, да већ танета нијесу „могла ни силазити у њих. Опазивши то Турци, повичу: „Јуриш за вјеру Муамедову, да побијемо ове хајдуке, пак „ће онда сва земља бити мирна.“ Па учине јуриш. И тако

после страшнога боја ножевима и празним пушкама, и послије рвања и чупања за вратове надвладају Турци, и Срби изгину готово сви само их неколике мрак скрије међу мртвацима. А Јаков још у почетку побегне на коњу...[187] премда су Турци одржали међан, али су изгубили више од хиљаде људи, и остали Бошњаци сви се врате у Љешницу и оданде сваки својој кући.[188]

Тако су на Лазареву Суботу 1804 године изгинули са својим хајдучким четама браћа Недићи:

Та знаће се њино разбојиште,
Док је Цера и Видојевице
И на небу сунца и мјесеца,
Ђе Недићи јесу погинули
У суботу на светог Лазара
Пред Ристово пред цветоносије.

После битке на три дана дошао је Хаџи-Константин, чокешински игуман, са својим ђаком Тодором Мојићем и с Недом, мајком изгинулих Недића, нашли су ову славну браћу више брда Џајевца на Липову Потоку испреламану, исакаћену, исечену и кијачки премлаћену, с њима попа Милана и још седам друга где су пали. Нашли су и друге те су их све посахрањивали. Осим тога нашли су још осам живих рањеника у самртним мукама, пренели их у манастир, те их залагали млеком и сиром, докле се и они нису опростили тешких мука.[189]

За време прикупљања Турака око Дрине и доласка њинога у Лешницу, за време ове борбе изнад Чокешине и уступања Мула-Ножине Дрини и Босни, прота М. Ненадовић непрестано се трудио да наговори шабачке Турке на предају, јер их је јако морила оскудица у храни, пошто су им Срби били запленили сву стоку, поклали и појели.[190] С тога су Шапчани Турци прелазили преко Саве на кленачки чардак у Аустрију и ту куповали све што им је било потребно за житак. „Ми смо — казује прота Ма-„тија — пре често одлазили на кленачки чардак пословима,

„а тако су и шабачки Турци долазили куповати што им треба. „Турцима Шапчанима једнако смо говорили да они не трпе „муасере (опсаде) за хатар Фочића Мус-аге и његових су„баша, но нека их протерају из града, пак ми са њима да „будемо у љубави као што смо и били, иначе и они ће „сви погорети. Зато су и казали Шапчани Мус-аги: Ја „излази ти од нас, да не трпимо ми с тебе; ја ми ћемо сви „Шапчани гр̀нути на поље и раји се предати".[191]

И представници војне аустријске власти, који су се налазили ту на кленачком чардаку (А. Стојићевић и К. Јовановић) такође су саветовали Турке Шапчане да истерају из своје средине Мус-агу Фочића, па да буду мирни. Истога дана, кад је била она страшна и крвава битка на Чокешини, углављен је и уговор између Срба и опкољених Турака о предаји Шапца. Уговор је гласио:

1. Шабачки командант напушта са својим гарнизоном Шабац и иде у Београд. Жене и деца њихова биће стражарно испраћени до босанске границе;

2. Они Турци, који се у Шапцу налазе а нису домородци, морају се вратити у свој завичај;

3. Царским ферманом постављени Турци задржавају своја права; Јаков Ненадовић бира три Србина за саветнике;

4. Јаков Ненадовић улази са својим људима у Шабац, православни владика враћа се у варош и слободно ће вршити црквене обреде, али и Турци неће бити узнемиривани при вршењу својих обичаја и обреда.

5. Овај ће уговор дотле вредити док се не закључи мир између Срба и Турака и исти не потврди царевим ферманом.[192]

Овај уговор о предаји Шапца потписали су Мус-агини помоћници и аустријски пуковник Андра Стојићевић. Овај последњи обећао је да ће дати Мус-аги лађу да одвезе харем у Босну, а Мус-аги граничаре да га отпрате од Кленка низа Саву до Београда.[193]

Кад је уговор завршен, требало га је извести и извршити предају града према уговору.

Прота Матија приповеда, шта се догађало после уговарања: „Сад ја кажем Шапчанима да њихова војска стоји „у Лешници за коју и сами знаду а наша према њима, „пак може бити да ће се побити: зато дајте два Турчина „од вас, да иду да кажу, да смо се ми помирили и да је „Мус-ага изишао из града, но нека се војска босанска „врати, да се више кавге не замеће.“ Они дадоше Хаџи-„Змијињака и још једнога старога Шапчанина, и ја дадем „два момка да их отпрате до турскога логора, а пишем „стрицу Јакову да дође и то ноћас, и кажем зашто је. То „је било у ићиндију кад су пошли, баш онај дан кад су „наши разбијени, 16 априла. Кад би око 4—5 сати ноћи, „али стриц дође. Чудим се ја кад пре дође моје писмо до „њега, кад ли пређе он дође и рекнем му: „Како дође „тако брзо?“ — „Бе — вели — како сам ишао споро сам „дошао.“ Питам је ли добио моје писмо; каже да није, но „каза како су разбијени. Ја му казах да сам уговорио да „Мус-ага са својих 300 субаша сутра полази. Он се томе „обрадује. Таки наредимо троструке страже око Шапца, „да не би Мус-ага дознао да је наша војска разбијена на „Лешници (треба Чокешини)“.[194]

Све је ово извршено, како Прота казује, 16-ог априла ноћу, а сутра-дан, 17-ог априла, оде Прота на Кленак где дође и Мус-ага с 313 својих момака те га граничари отпрате низа Саву за Земун, одакле ће у Београд пређи, а жене и децу отпратили су Срби до Дрине, одакле су после превезени у Босну.[195] Мус-ага с оних 313 момака у пратњи граничара стигне у земунски контумац па одатле 21 априла 1804 године (на Велики Четвртак) пређу из земунскога контумаца у Београд.[196]

Чим су Срби ушли у шабачки град, према уговору поставили су мешовиту власт од Срба и Турака. Између Турака узет је био за старешину Турцима стари и честити

Хаџи-Мехмед. Одмах после тога, како казује прота М. Ненадовић, „ми сви уђемо у град, пак са Шапчанима лепо „пазаримо и поздрављамо се: спахију спахијом, ефендију „ефендијом зовемо, како годе првих година“.[197]

Осим тога Срби одреде Павла из Вуконе с 20 момака да остане у шабачком граду докле се Срби не ослободе долазити у град Турцима и продавати што ко на продају има.

Чим је свршена предаја Шапца и уређена мешовита власт у Шапцу сриске старешине добију од Карађорђа заповест да одређенога дана дођу у Остружницу. Тада Јаков остане код Шапца а прота Матија Ненадовић оде у Остружницу на скупштину.[198]

VI

Кад је Карађорђе 21 марта 1804 год. отишао у потеру за Кучук-Алијом ка Крагујевцу и Јагодини оставио је Васу Чарапића с још тројицом старешина са заповешћу да пазе на београдске Турке, да им не даду излазити из Београда у околна села или доћи за леђа устаничкој војсци, која је у унутрашњости Београдскога Пашалука. И заиста Васа Чарапић с осталим старешинама не само да је тачно испуњавао дужност на опсадној линији Остружница-Жарково-Авала-Дунав, већ је ту, у прво време доста широку, линију све више и више сужавао. Сви наши мемоаристи, који ма што говоре о Београду у времену од 21 марта до 24 априла 1804 године, веле да су устаници Београд тврдо у опсади држали и често с Турцима бој водили. Чим би ко од Турака из града изашао и пошао у поље или у шуму, Срби су га одмах дочекивали и нападали. Осим тога Срби су Турцима затворили све воденице те нису имали где жита самлети; поотимали су им кола, волове и плугове из поља; запленили им многу стоку и у свој војни стан дотерали. С тога је у Београду владала велика оскудица у храни како за људе тако и за стоку.[199]

За време бораба, које је Карађорђе водио с Турцима и Кучук-Алијом око Баточине и Јагодине и докле је трајала борба око Шапца, кушали су београдски Турци неколико пута срећу борећи се с устаничком војском која је опкољавала Београд, али без успеха. Због глади, која је владала у Београду, исељавало се не само православно становништво већ и мусломанско. А кад почеше остављати Београд чак угледније и богатије породице, тада устаници забранише свакоме улазак у Београд или излазак. На свима уласцима и изласцима поставише пољске страже, које су биле на малим одстојањима једна од друге. Ове страже ноћу су се дозивале и одзивале и пазиле да нико не може проћи ни у град ни из града. Исто тако чуване су и обе обале, савска и дунавска.[200]

Притешњени тако јањичари и дахије, и трпећи оскудицу у свему ономе што је за живот потребно, покушају 4-ог априла да се пробију на једној лађи уза Саву, али Срби извештени о томе дочекају их и спрече им пролаз.[201] Око 5-ог априла Срби добију нешто војске, појачају своје страже и помакну их ближе Београду до на домак топова с београдске тврђаве. Тада 300—400 јањичара изађе из града и највећом жестином нападне на српске предстраже, које се почеше повлачити према једној долини, где беху намештене многе трупе у заседу. Јањичари мишљаху да Срби беже, па се натуре за њима докле их Срби не нападну са свих страна, те у боју падне око 50 јањичара, многи се ране а остатак повуче се с бојнога поља и затвори у град.[202]

Овакви испади били су посведневно, али скоро увек без успеха. С тога их је оскудица у житку све јаче морила. С. Милутиновић — Сарајлија пева, да су Турци у Београду дотле доведени били да су код новаца од глади хтели скапавати :

Да при новцу те кумиру своме,
И од глади скапат' препану се;
Смисле брже силам с' јуженима,

Док им још'те свог трајаше хљеба
Свуд ударит', сваки дан се бити
Па куд прије опрокинут' Србе,...[203]

Као и раније тако и 12-ог априла покушало је 60 Турака да испадне у околину Београда, не би ли како дошли до стоке и остале хране, али их Срби предусретну тако, да су их скоро све исекли.[204]

Неуспеси у свима покушајима, да се дође до хране, и глад међу становницима, изазваше неслогу и поцепаност између јањичара и дахија с једне стране и Турака грађана с друге. Турци грађани, домородци (ерлије) и занатлије беху сложни с хришћанима и двапут су, тајно, од јањичара и дахија, поручивали Србима, да на град ударе. Али како у то време Карађорђе не беше код Београда, а Срби још не беху спремни, то не смедоше на град ударити.[205] После тога долазило је до све већих заплета између јањичара и домородаца. Због тога покушају дахије да се договоре с пашом, београдским управником, и да му предаду власт. С тога 14-ог (26) априла састану се на вéће тројица дахија, који су били у Београду, код Ага-Хасан-паше, београдскога везира, и под његовим председништвом почну се договарати шта да раде. Двојица од дахија: Аганлија и Фочић-Мехмед-ага беху се решили да положе власт, да би тако, ако се може, купили мир, али се трећи од дахија — Мула-Јусуф — успротиви и пребаци оној двојици, да су кукавице, те се тако прекине договарање. Сам Јусуф, да би се показао срчаним, предузме одмах један испад Савом на три лађе с топовима и с доста војника, али га устаници дочекају и тако потуку, да се нечујно врати у Београд.[206] Неслога између јањичара и Турака домородаца прелазила је не само у свађу већ и у праву тучу по београдским улицама. О једном таквом метежу и уличној тучи јављено је 14-ог априла из Земуна страним новинама:

„Према ономе, што се чује, био је прошле ноћи — „између 13-ог и 14-ог априла — велики метеж у Београду. Ми-

„слило се да су Срби ушли у тврђаву, али то није било, „већ је била туча између јањичара и становништва, која је „настала због свађе. па је то и изазвало ону хуку“.[207] Глад је све јаче морила становништво и јањичаре и ови последњи покушају и 15-ог априла да набаве хране за се и фуражи за коње, али опет без успеха, пошто послати одред дочекају устаници и разбију га тако да један део јањичара допаде ропства а други гоњен устаницима једва доспе да се склони у град. Срби им нису дали ни мући и тешко оном заробљенику, који их је некада лично увредио, па им сада падне шака.[208]

Несносно стање у Београду, које је настало због оскудице у храни, задавало је све више бриге дахијама и још им је једина нада остала на помоћ, коју су очекивали да им доведе Кучук-Алија. Али кад дође Кучук-Алија с оном прорешетаном и разбијеном војском, у којој је било војника без оружја и без капа, без коња и без седâла, подераних и изгребаних, рањених и искрвављених, нестало је и те наде. На грађане нападне још већи страх, јер се број душа увећао доласком Кучук-Алијиним с најмљеном војском, те глад поче још јаче морити. Међутим како одмах за Кучук-Алијом дође и Карађорђе под Београд, а мало затим и она српска војска од Јагодине и с Мораве, то Турцима јасно беше, да више не могу ни на који начин доћи до хране из београдске околине. Ова невоља постаде још већа кад 21-ог априла дође из Шапца Мус-ага с 313 Турака Шапчана.

Чим Карађорђе дође под Београд, одмах, не оклевајући, 19-ог, 20 и 21 априла, прегледа опкопе на опсадној линији око Београда. Прегледајући шанчеве, казује Јокић: „Ка„рађорђе нареди Васи Чарапићу те (на Володеру код Ра„ковице) начини шанац те да чува да Турци из Београда „не прођу и не учине какву штету у збеговима. Одатле одемо „у Ресник. Овде рече Јанку Катићу да и он начини шанац „и чува од Турака. Сад се кренемо те у Железник. Овде

„је кнез Сима већ био начинио мало шанца и Ђорђе га је „Гузоња чувао. Карађорђе нареди да кнез Сима са својим „људима овај шанац чува. Он пак са својим Јасеничанима „крене се те у Оструж ницу“.[209]

Тако је опсадна линија Београда сужена и ишла је пред Ускрс 1804 године од Оструж нице на Железник, на Ресник, па на Володер код Раковице села.

Најпосле несносно стање у Београду нагна дахије, да попусте, јер се не могоше више надати никаквој помоћи са стране, пошто и све околне паше одбише да им даду помоћи. С тога пристадоше да се отпочну преговори, али у исто време спреме се да се повуку на аустријску страну, ако им преговори не пођу за руком. Они беху, сваке безбедности ради, послали све своје драгоцености у Земун својим пријатељима.[210] Ма да раније не хтедоше ни главе окренути на понуду славонскога команданта барона Генејна (Geneyne), сад пристадоше те се сам везир београдски Ага-Хасан-паша, који се раније више пута обраћао генералној команди за посредовање,[211] обрати барону Генејну, главном команданту Славоније, с молбом да се прими посредовања и да позове устанике да наименују осморицу или десеторицу најглавнијих старешина својих за преговоре. Генејн се прими да посредује и позове једну и другу страну у Земун на преговарање.

VII

За време прегледања опкопа на опсадној линији према Београду Карађорђе прими позив од Генејна да с устаничким првацима дође на састанак у Земун да преговара с дахијским изасланицима. Зато одмах нареди Јаничију Ђурићу те напише писма свима старешинама, да сваки дође на скупштину у Оструж ницу, и да собом поведу по два по три човека добра и поштена за избор судија. Исто тако написана су писма и неким главнијим трговцима из Аустрије да и они дођу на ову скупштину у

Оструженицу због преговора о набавци муниције.[212] Осим тога на овој скупштини требале су старешине да се договоре шта ће изнети пред дахијске изасланике као погодбе за преговоре о миру кад се пред Генејном састану у Земуну. О позиву устаничких старешина на ову скупштину у Оструженици већ имамо гласова у страним новинама онога доба, који су послати из Земуна 23-ег априла (на Велику Суботу). У једним новинама а у допису из Земуна од 23-ег априла вели се: „Према једној заповести Карађорђевој све „нахијске старешине позване су да се скупе у главни стан „под Београдом. Он сам дошао је прекјуче (21-ог априла), и „позвани су да држе ратни савет".[213]

На основи ових вести Карађорђе је могао добити позив од Генејна 20-ог или 21-ог априла и у исто време позвати старешине на скупштину, који су се на Велику Суботу и први дан Ускрса (24-ог априла) већ прикупили у Оструженици и почели се договарати. Већ други дан Ускрса (25-ог априла) јављено је из Земуна страним новинама: да се у главном стану у Оструженици држе свакога дана седнице ратнога савета, на којима су присутне све нахијске старешине, а на којима председава Врховни Вожд.[214]

Ова скупштина има велики значај за први устанак, јер је то први састанак свију нахијских и устаничких старешина Београдскога Пашалука откако су Срби устали на оружје против дахија. Значајна је и због тога, што су на њој решавана врло важна питања и расправљане врло замашне ствари, значајна је и по томе, што су на њој први пут јасно изнесени захтеви устаника. С тога се овде, у колико се то могло сазнати, наводе имена свију оних старешина и људи који су били на овој скупштини. Поред Карађорђа беху присутни: Станоје Стаматовић — Главаш, Младен Миловановић, Ђуша Вулићевић, Тодосије Марићевић (Булатовић) из Орашца, Јанко Катић, Васа Велимировић — Чарапић, Сима Марковић, прота Алекса Лазаревић из Шопића, Павле Поповић из Вранића, Јуриша Михаиловић из Гра-

бовца, Петар Ерић из Звечке, Ђорђе Миловановић из Железника, Марко Дољанчевић из Оструженице, Радоје Трнавац из Раниловића, Риста Радојичић из Блазнаве, Атанаско Рајић из Страгара, Ранко Радић из Неменикућа, Рака Левајац, прота Матија Ненадовић, Милоје Петровић (Љубичић) из Трнаве, Михаило Лазаревић из Шопића, Милан Обреновић из Брусница, Теодосије Филиповић из Кнића, Сава игуман раванички, Јосиф игуман каленићски, Милоје Вукашиновић прота јагодински, Јосиф прота пожаревачки и други за које се данас не зна.[215]

Ова прва устаничка скупштина свих старешина из Београдскога Пашалука с малим прекидима трајала је, колико се данас може сазнати, од 24-ог априла до 3 маја 1804 године.

Прво питање, које се морало расправити на овој скупштини, било је исплата рачуна за узету муницију, јер је било дошло писмо од земунских трговаца, којим је тражено да се узети барут и друге потребе исплате. При решавању овога питања дошло је прво до оштрих речи, затим до сукоба између Карађорђа и Тодосија Марићевића из Орашца, у коме је Тодосије погинуо на сами дан Ускрса после ручка. После погибије Тодосијеве новац за исплату узетог барута положили су Младен Миловановић, Станоје Главаш и Ђуша Вулићевић у суми 38.000 гроша.[216]

Друго знатно питање претресано на овој скупштини било је, да се саставе устанички захтеви, које је требало изнети на састанку у Земуну пред дахијске изасланике и пред посредника славонскога команданта ђенерала и барона Генејна. О овим питањима решавала је скупштина 25-ог, 26 и 27-ог априла, а како казује прота М. Ненадовић своје захтеве истакли су устаници у девет тачака и то:

1. Да се дахије искорене из Београда и унапредак да не буде других дахија. Исто тако да се укине наметнута дахијска установа читлук-сахибијство, јер је и само царство забрањује поклоњеним ферманом.[217]

2. Да Срби даду 1500 оружаних момака под власт београдског везира ради своје и његове безбедности, докле не би дошла султанова војска.

3. Тражили су ферман, којим би се опростило устаницима све оно, што је било, и да им се за то не сме нико светити ни јавно ни тајно.

4. Да сваки везир, или други који, који би био послат, управља рајом по хатишерифу, које је царство дало Србима 1793 године, којим је одређено колико раја има давати у царску хазну. Овај данак раја хоће и даље давати, а дације да се не повећавају преко мере установљене ферманом од 1793 године.

5. Да у свакој нахији буде судница и да се за свашта суди по закону, судије да буду људи паметни и поштени, да не грабе од народа. Без суда нико да се никаквој казни не подвргава нити да се баца у затвор.

6. Да је Србима слободно, опет према хатишерифу од 1793 године, обнављати цркве и манастире, који су пали или изгорели; да су обичаји вере слободни, да их кадије не забрањују; да се Турци не мешају у српске свадбе ни у женидбе, нити да заповедају свештеницима да морају венчати, нити родитељима девојачким да морају дати девојку за кога они хоће; да не суде Турци поповима и свештеницима нити у опште да их на суд позивају, већ да им суде њихове духовне старешине, архијереји. Они и казне да им изричу.

7. Да раја слободно продаје своје добро ономе, који јој даје већу цену; трговина по нахијама да је слободна, као пређе што је била.

8. Да раја бира сама себи кнезове и њих да мора везир признати као старешине раје и њихова реч да се слуша код свакога кадије за сваки добар посао. Сви скупа да изаберу једнога човека за врховнога кнеза целога рода српскога и само преко њега да везир ради с рајом; преко њега да се данак разрезује, а кнезови да га купе од на-

рода, предају врховном кнезу а он да га шаље на Порту Сваки саобраћај Портиних чиновника с народом да иде преко врховнога кнеза као опште-народнога поглавара, као што је у Морејн.

9. Кад Порта задовољи у свему горе наведене захтеве српскога народа, Срби ће бити вољни да и живот свој жртвују за све што би Порта заповедила и обећавају највећу покорност у свему.[218]

У ових девет тачака формулисана су она автономна права српскога народа, која је уживао по ферману од 1793 године.

По решењу овога питања скупштина је приступила избору оних старешина, који су требали ићи у Земун да воде преговоре и поднесу ове захтеве. Изабрани су били: Карађорђе из Тополе, Петар Ерић из Звечке, Јанко Катић из Рогаче, Ранко Радић из Неменикућа, Сима Марковић из Борка, Младен Миловановић из Ботуња, прота Матија Стефановић из Бранковине, Алекса Лазаревић и Михаило Лазаревић, оба из Шопића, Павле Поповић из Вранића, Јуриша Михаиловић из Грабовца, Ђорђе Миловановић из Железника, Радоје Трнавац из Раниловића, Риста Радојичић из Блазнаве, Атанаско Рајић из Страгара и Рака Левајац из Чачка, свега њих шеснаесторица осим оних, који су ишли као момци уз Карађорђа и друге старешине.

Кад су изабране старешине отишле 28-ог априла у Земун, тамо су већ били дошли дахијски и Ага-Хасан-пашини пуномоћници из Београда, и то: М. Сулејман-ага пређашњи мухасил, Ибрахим-ага мухасил и царински управник, Ибрахим ћехаја-бег заступник паше београдског, Фочић Ибрахим јаничар-ефендија, Рустем-ефендија кадија београдски, Пашин диван-ефендија, Алај-бег, и Ћебеџи-баша с још више ерлија и старих људи београдских. Сви ови Турци беху се скупили у дворишту Земунске Војне Команде и заузели одређена места. Беше дошао и у зачељу заузео место земаљски командант, ђенерал Фелдмаршал-лајтнант барон Ге-

нејн. Кад је дошао Карађорђе са српским старешинама понизно су поздравили пашине Турке, а на остале погледали су с неком врстом презирања. У самом почетку преговора Срби су одмах изјавили да су покорни оним Турцима, који признају султана као заједничкога господара, и немају разлога бити незадовољни с њима. Али пошто се од стране дахија тако немилосрдно и насилнички поступа према Србима, то они нису знали шта да раде и куда да се девају, већ су се морали прихватити најстрашнијега средства — оружја. Затим су Срби изнели сва злочинства и сва насиља, која су им дахије починиле.

На све ове српске жалбе одговори Кехаја-бег и оба мухасила признајући да су Срби заиста претрпели велике злоставе, али да се све то могло расправити судовима, а да се није морало прибегавати оружју; али кад су Срби то већ учинили, могли би сада примити к срцу уверење, да ће се дахије у толико пре унапредак умерено држати, што данас и сами увиђају да су погрешили, и доиста никад више неће дати повода да народ с њиховим понашањем буде незадовољан. Даље су турски представници обећавали: да ће Србијанцима једногласно обезбедити све оне тачке захтева, које су при преговорима у Паланци тражили и израдити им за то царски ферман. Кадија изнесе те тачке написане на турском језику и прочита Србима. Тада су Срби запитали: „Ко може с потребном сигурношћу јамчити да ће се све то тако вршити?“ — „Паша и ми сви што смо овде и сви становници Београда.“ — „Али како можете ви давати то уверење, одговорише Србијанци, кад ви, поред најбоље воље, нисте у стању да се одупрете јачој странци јањичара и дахија, већ сте и сами у њиховој власти, пошто ни паша ни они, што су око њега, нити могу што казати нити извршити.“

Турци поновише своја уверавања, а Србијанци на то одговорише, да се они не могу никако умирити, докле се не уклоне с овога света све четири дахије, које су и са-

мом цару непокорне и царски град насилно преотеле; које су једнога царскога пашу убиле, царске приходе међу собом деле и царске поданике убијају и глобе.

Ђенерал Генејн покуша да измири обе стране предлажући да се дахије и њихове присталице иселе у Ниш или куд на другу страну, а Срби да буду покорни оним Турцима, који би остали, као својим законитим господарима; да се разиђу и понашају као мирни поданици. Присутни Турци ово никако не хтедоше примити, јер су знали да на то дахије неће пристати. Срби најпосле истакну као последњу своју одлуку да се одреди око Београда линија од два сата дужине од Саве к Дунаву, која би у њиховим рукама остала, докле год не би приспео царски ферман, који би им олакшице потврдио. До тога времена би обе стране биле дужне да ту линију не прекорачују, као што би се за непријатеља држао и сваки други, који би ма што радио против овога уговора. Турци љутито одбију и тај предлог. Срби сад најодсудније изјаве да ће радије сви изгинути него пристати да дахије и даље остану у Београду као њихови заповедници. Они су, тога ради, тврдо наумили да што скорије јуриш на Београд с 20.000 људи, па би тада сасвим свршили или с дахијама или сами са собом, изгинувши сви.

Прота М. Ненадовић говорећи о овим преговорима износи неке занимљиве појединости, које потврђују да је у току преговора дошло до врло оштрих речи између Срба и Турака. Говорећи како су запаљене неке колибе у Топчидеру и како је Јанко Катић, обраћајући на то пажњу ђенералу, почео пребацивати Турцима, те се између њих развије оштар сукоб. „Ђипи Катић између седећих Турака „и Немаца, — прича прота — рекао би помами се, ватра „му из уста сева. Сирома командирендер нађе се у чуду, „једно се боји да Јанко њих кога не додирне, те би мо„рали сви у контумац ићи, а већма се боји да онако љу„тит Јанко не заметне с Турцима кавгу, и све једнако виче: „полако, Јанко, полако, Јанко!“ — „Лако ћу господине,

„лако, — виче Катић, — јер сам овде за водом и прева-
„рен, ал' чућеш ме сутра на Врачару!“ пак окрете се Тур-
„цима: „Чујте и дахијски и царски Турци, идите и кажите
„курви Кучук-Алији: ујутру рано нека изађе на Дедино
„Брдо или у Врачар, где он воли, па хат му, хат ми; ку-
„бура му, кубура ми; гардија му, гардија ми; сабља му,
„сабља ми; чиме он воли, да ја и он мејдан поделимо, а
„сиротиња нека мирна буде!“ Тиме су се и завршили ови преговори у Земуну.[219] Пуномоћници једне и друге стране разишли су се без икаквог успеха.

Пошто се изабране старешине врате из Земуна у Остружницу, изнесу пред скупштину како су текли преговори. Затим старешине предложе и цела скупштина реши да се састави војска од 25.000 људи, да опколе Београд, да га силом освоје или глађу принуде на предају. Одмах затим скупштина је решила да се по главним местима ослобођене земље изберу судије које ће судити, и тим удари основа државном уређењу у ослобођеној земљи.

За време ове скупштине решавано је још о једном врло важном предмету. Предвиђао се случај да султан не задовољи жеље српских устаника против дахија и да се не дође до мира, те су Срби још тада мислили коме да се обрате за заштиту, а у случају опасности и за помоћ. Према вестима, о којима ћемо доцније говорити, Карађорђе је на два дана пред одлазак у Земун по поузданом човеку јавио аустријским властима и тражио царску заштиту у случају да се не помире с Турцима.[220] Осим тога изгледа да су српске старешине: Карађорђе, Сима Марковић и Јанко Катић изјавиле то исто у засебној аудијенцији ђенерал-команданту Генејну, коју су имали 28-ог априла после оних преговора с турским пуномоћницима. Исто тако може се мислити да су од ђенерал-команданта добили неповољан одговор. С тога, не ослањајући се на своје молбе Аустрији, они науме да се обрате Русији за заштиту и скупштина је решила, и 3 маја 1804 године молба је спремљена и упу-

ћена руском посланику у Цариград А. Италинском. У исто време и београдски митрополит Леонтије пошље писмо од стране целога народа цариградском патријарху с молбом, да га као глава православне цркве достави султану.

У молби својој А. Италинскоме Срби су у десет тачака, као што је раније речено (I књига, стр. 219—223 и 402—405), набројали зла, која су им починиле дахије, обраћају се Русији говорећи: „Ми данас немамо друге по„моћи и наде до прибегнути под заштиту престола рускога, „да би нас бедне хришћане светим омофором заштитио као „и многе друге области што заштићава као: Крф, Влашку, „Молдавију и друге, да нас скоро 100.000 хришћана у Ср„бији не пострада од љута мача турскога.

„Наша је жеља да заузимањем свете руске непобедиме „државе добијемо слободу, да можемо наше хришћанство „сачувати, цркве и манастире подизати и избавити се од „несноснога јарма турскога. Нисмо противни султану да„нак давати већ само да се од осталих терета и гоњења „турских ослободимо, јер паша или управник српски у Бео„граду находећи се никакве власти нема, већ и сам у страху „и опасности живи и дахије га као немоћна роба држе“.[221]

О молби, коју су Срби упутили Порти, помиње се и у страним новинама, а у допису из Цариграда од 1 маја 1804. То значи да су се Срби раније обратили непосредно султану. У допису помиње се како су се српски устаници обратили султану с молбом, у којој су изложили своје жалбе и објаснили своје понашање. Изнели су слику својега стања, као и свој положај. Тврдо обећавају да ће бити покорни и привржени Порти, али у исто време веле да неће ни по коју цену пристати да се опет врате у несносан јарам јањичарски.[222]

Међутим како Турци не хтедоше примити српске погодбе мира у Земуну, по којима се нарочито дахијска владавина имала уништити и строго казнити, то дахије и њихова странка, по повратку њихових делегата из Земуна,

почну се саветовати, шта да раде. Они на свом састанку 2 маја 1804 године донесу одлуку да од своје стране пошљу људе, који ће на Порти објаснити, шта се ради у Београдском Пашалуку. За тај посао одредили су пређашњега мухасила Сулејман-агу и везирова ћехаја-бега Ибрахим-бега, који су и отишли у Цариград.[223]

Осим ових послова на овој скупштини је решено да се нађе новаца на зајам за ратне потребе и тога ради после свршене скупштине обрате се земунским трговцима молбом да им позајме 50.000 гроша;[224] затим да се сва војска скупи око младога Св. Николе (9 маја) под Београд и да овај град опседну с војском од 25.000 људи.[225] После овога многе старешине разиђу се по нахијама да из средине своје назначе судије по нахијама, да прикупе што више војске и дођу под Београд, како је на скупштини решено. Међутим војска, која је остала у Топчидеру и око Топчидера по шанчевима, мало који дан да се није пушкарала с Турцима.[226] „Више пута, прича Јокић, изађу „наши момци чак до Мокрог Луга (потока) те раздраже „Турке, па се онда мало по мало почну тући, те тако буде до самога мрака“.[227] А оне крцалије, што су с Гушанац-Алијом дошле у Београд, показиваху се и сувише непокорне, те и у онако несложне београдске Турке унеше још више забуне. Како Београд беше опкољен, и како становништво трпљаше оскудицу у храни, то они нападну на пашине магацине, обију врата и опљачкају свуколику опрему и храну, која се налазила у магацинима.[228]

Устаничке старешине, пошто се разиђу по нахијама и прикупе војску, почну се прикупљати под Београд у главни стан. Карађорђе беше раније дошао од ваљевске војске и довео крагујевачку и рудничку војску. Ваљевску и шабачку војску водили су Јаков и Прота Матија, Живко Дабић и кнез Пеја, Остоја Спуж и Андрија Витомировић. Собом су вукли онај топ, што су га добили од новосадскога владике. Лука беше отишао на скелу да прими од Дим. Пу-

љевића и други топ, што га беше послао из Варадина новосадски владика. Прота Матија с поносом описује састанак Карађорђев с овом војском, која долажаше од Шапца и Ваљева: „На Палеж превозимо војску, прича прота, Ка„рађорђе је на дан пре (дакле 7-ог маја) довео крагујевачку „и рудничку војску, оставио је покрај Топчидера пак до„шао у збег на Дубоко (јербо су сва оближња око Бео„града горња села пребегла у Немачку преко Саве према „Дубоком) и поручи да Јаков дође у збег на ручак, и он „оде. Ја превезем војску и топ. Војска пева и врло весела; „ал' кад пређе господар Ђорђе па уз параду сву војску: „„добро дошли, браћо!“ поздрави, и кад га видоше и ње„гове речи: „добро дошли, браћо моја, српски соколови!“ „чуше, — верујте, децо, да ту није војник остао, који за„певао није, а многи је старац радосне сузе пролио, кад „је тако дочекао. И преко свог Дубоког рекао би да не „само војници певају него да је и шумор и сваки листак „на дрвету људски глас узео и пропевао и тако с пева„њем у Оструж ницу 8-ог маја на конак дођемо“.[229]

О прикупљању ове војске под Београд и о спреми за јачу опсаду Београда јављено је из Земуна 8-ог маја страним новинама: „У околини ове вароши (Београда) сабрало „се око 25.000 најбољих војника српских... Чак се чује да „они иду да се придруже онима, који логорују око Бео„града. Сам Карађорђе командује овом војском. Говори се „да је његов план у томе што мисли да измами београд„ски гарнизон ван тврђаве и да га нападне већим делом „своје војске, да га уништи и да заузме ово место.“ Главни стан устанички биће премештен ближе Београду. Пољске пекарнице за војску устаничку већ су премештене у Обреж (Obrech?). Магацини остаће у Оструж ници, где се налази резерва, коју саставља неколико хиљада људи.[230] Кад је Карађорђе пошао усусрет ваљевској војсци Турци опазе где је крагујевачка војска на Топчидер дошла па с тога 9-ог маја изађу из Београда и пођу свом силом на Србе. Некоје српске

старешине изведу војску на Топчидерско Брдо, спрећу Докторове Куле, прича Јокић — „Турци ударише на нас али им ми „дадосмо јак отпор. Њих је било много више и у даљој борби „ми се морадосмо повући све полако у наше шанчеве.

„Пљакић с двадесет Рудничана заостане и пуца на „Турке. Кад га Турци, којих беше много и на коњима, оп„коле он се с дружином скрја у некакав конак пашин, који „је био на два боја и који је београдски паша градио ради „теферича. Нашавши ту заклона они наново пуцаху на „Турке. Међу тим чује и Карађорђе с оном ваљевском вој„ском пуцњаву пушака, а дотрчи и момак Карађорђев те „јави: „Ударише Турци многи, а наши се туку, али су врло „у страу.“ Карађорђе на то повиче: „Потрчи коњик, а „пешак брже хајде!“ па ободе дората и оде. Сва војска „похита за њим. Прота Матија с двојицом тројицом остане „око онога топа, те повучи га на Жарковачко Брдо према „Турцима. Турци на коњима беху притисли све поље из„над пашина конака, наложили ватру, узели оне угарке па „се неким ровом приближили оном пашином конаку и ба„цили ватру на конак. Већ се кућа озго запали и поче го„рети а онима у конаку нестаде џебане и почну викати за „џебану. Десеторица Срба беху ухватили бусију у некак„вој воденици (по свој прилици код гвозденога данашњег „моста у Топчидеру) доле ниже, те се и они бране од Ту„рака, и чуше како они из конака вичу за помоћ. Брже „скупе ова десеторица пуну торбу фишека те један од „њих некако прође и здрав и весео донесе џебану у ко„нак, те се они почну још живље бранити. Српска војска „већ беше дошла до реке Топчидера и прелази, али не „може брзо да пређе преко воденичких брана. У том и прота „Матија намести топ и опали управо у турску коњицу „и погоди у сред коњице. Турска коњица прште. Други „топ прота опали на оне турске пешаке, што су конак опко„лили, ђуле паде а пешаци оставише конак и побегоше сви за „брдо. Српска војска потрчи за њима (а на самом брду

„пшеница већ влатава). Кажу да је викао Карађорђе: „не „идите даље, не идите даље!“ ал’ ко чује, ко не чује, него „испадну на брдо. Турци их сачекају на брду, пак се по„врате те још седам осам глава одсеку. А, којекуде, по „души вас, виче вам Ђока: не идите даље, превариће Турци, „ал’ ви Ђоке не слушате!“ рекао им је после Карађорђе.

Сад они изађу из воденице и они из конака те се војске и старешине састаше. Они из конака беху црни као Арапи, које од дима, које од барута.[231] Неки од ових у конаку пашином, који су били на горњем боју, изгорели су живи.[232]

Страним новинама јављено је из Земуна 9-ог маја о овој борби између Срба и Турака: „Сва српска сила ноћас се „кренула на Београд. Још од јутрос непрестано чујемо грм„љаву топова и дугих пушака и траје до овога тренутка „(6 часова у вече). Гледаћемо да јавимо какав буде исход „овога напада“.[233] А 13-ог маја јављено је опет: „Дуготрајна „грмљава топова и пушака, која се чула тај дан (9-ог маја у „понедељник), изазвана је једним испадом турске војске на „броју 1200. Њихова је намера била да потисну српске „предстраже и да их нападну изван њихових шанаца, али „су при овом покушају рђаво прошли. Борба је трајала до „мркла мрака с највећом жестином и Турци су приморани „да се повуку Београду изгубивши 72 човека а рањено их „је много више. Срби су изгубили око 30 људи“.[234]

Тако су Срби одбили напад Турака, које су предводили дахије и Гушанац-Алија. Успех Срба при овој победи састојао се у томе, што су опсадну линију још јаче сужили.

Опсадна линија око Београда 10-ог маја овако се пружала: с леве стране Топчидерске Реке од Саве на каменњак (данас Чукарица) па на Камену (Цареву) Ћуприју, па на данашњу касарну у Топчидеру, одатле на Камаљ (код Хајдучке Чесме у Кошутњаку).[235] Куда је ишла ова опсадна линија с источне стране према Белом Потоку и Болечу, наши мемоаристи не помињу, али аустријски извор

помиње да је 24-ог (12) маја Васа Чарапић, који је са својом трупом стајао код Винче, запленио једну велику лађу натоварену брашном, а која је била упућена Смедереву,[236] што значи да је опсадна линија с источне стране ишла некуд око Винче. На овој опсадној линији српска војска овако је била распоређена: од Саве до Чукарице (каменьака) кнез Сима Марковић и Београђани, до њега Карађорђе и Јанко Катић са својим момцима, на Царевој Ћуприји прота М. Ненадовић, око садашње касарне у Топчидеру Младен Миловановић с Крагујевчанима, код Хајдучке Чесме (данас у Кошутњаку), ниже њега с леве стране Топчидерске Реке, Милан Обреновић с Рудничанима, а на самом Камању према Цариградском Друму Васа Чарапић. Његово је било, као што поменусмо, да пази и на оној страни према Мокром Лугу и Винчи.

Одмах, после боја 9-ог маја, дође писмо од Миленка Стојковића Карађорђу, у коме му јавља да Турци Пожаревљани неће никоме другоме да се предаду већ само Црному Ђорђу.[237] Карађорђе, чим добије ово писмо, постави за врховнога команданта војске према Београду Младена Миловановића, а он се са шумадијским и подринским старешинама крене Пожаревцу. У једном допису страним новинама вели се да је Карађорђе јуче 22-ог (10) маја отишао с хиљаду људи и два топа Смедереву (треба Пожаревцу) да дигне оданде турски гарнизон и да заузме ово место.[238] Карађорђе је дошао пред Пожаревац одмах трећи дан по одласку од Београда и тамо је застао Миленка Стојковића и Момира из Лучице где држе Пожаревац у опсади. По причању проте М. Ненадовића, по казивањима старца, која је побележио др. А. Медовић[239] и по вестима, које је добио Moniteur на Пожаревцу није било боја, већ су Турци одмах почели преговоре чим је Карађорђе огласио свој долазак пуцањем топа који је собом узео кад је пошао од Београда заједно с Јаковом. О предаји Пожаревца у једном писму писаном 25-ог маја 1804 године вели се да се Пожа-

ревац предао дне 12-ог маја с тим: да Турци могу мирно отићи пошто им је зајемчен миран пролазак до границе српске. У овом догађају ни с једне ни с друге стране штете није било. Шта више Срби су Турцима дали запрегу и човечно с њима поступили.[240] И страним новинама јављено је из Земуна 24-ог маја да се Пожаревац предао и да се предало око 400 Турака на прву понуду. Њих су пустили да изађу под оружјем и испраћени су за Видин, а жене и деца одвезени су за Ниш. Пожаревљани су поклонили Карађорђу осам дивних коња а војсци 500 кеса (250.000 гроша).[241] О предаји Пожаревца прича Прота Матија готово исто ово: „Турци у Пожаревцу даду Црном Ђорђу доста коња, пушака, сабаља, ножева у сребро окованих, које он на све старешине сразмерно подели, а Миленку остави више од 10 хиљада арнаутских оваца, које су се у нахији затекле, да Миленко, узевши себи део, друго по војсци подели".[242]

После предаје Пожаревца Карађорђе је остао десетину дана у Пожаревцу и за све то време занимао се уређењем овога округа заводећи управу. Тада су за кнезове у округу постављени Миленко Стојковић из Кличéвца, Петар Тодоровић из Добрње и Момир Дугалић из Лучице. Овој тројици дата је управа над целим округом пожаревачким.[243]

Кад је Карађорђе завео ред и управу над пожаревачким округом вратио је натраг Београду Јанка Катића с 500—600 војника[244], исто тако послао је и Миленка Стојковића с пожаревачком војском, те овај дође и у Кумодражи начини шанац, а четокапк му је непрестано стајао на Дунаву за Кајабурном.[245]

Од Пожаревца Карађорђе пође Смедереву, и чим дође избаци на град неколико топића. Прота прича: „Завичу „Турци и изађу њему (Карађорђу) на договор и рекну му: „Бег Ђорђе, немој да се бијемо, но иди ти на Београд, и „што год с Београдом урадиш, и ми ћемо онако пристати. „И тако уговоре да се Турци из града на поље не мичу,

„јер ће од наше војске побијени бити, но да чекају суд-„бину Београда“.[246] Скоро исто овако пише о смедеревским Турцима и Г. Ковачевић и вели да су уговорили с Карађорђем да ће се предати на онај начин како Београђани учине, па их је Карађорђе затворене оставио. Још Ковачевић у напомени вели да се Смедерево предало 13-ог јуна.[247] То би значило да је онај уговор између Карађорђа и смедеревских Трака, што га Прота Матија помиње, свршен 13 јуна 1804. Међутим је тек 23 (11) јула 1804 године јављено из Земуна страним новинама: „Тврђава Смедерево најпосле глађу „је принуђена да се преда устаницима. То је било 18/6 овог „месеца. Око 400 људи положило је оружје и доведено до „београдских капија. Овај нови прираштај у војсци само „ће увећати оскудицу која влада у Београду“.[248]

На основи наведених казивања може се мислити да је Карађорђе око 22-ог маја дошао под Смедерево, затворио Турке у Смедереву и преговорима утврдили да Турци остану у смедеревском граду опседнути и да чекају шта ће бити с Београдом, па како буде с Београдом, тако да буде и са Смедеревом, а дотле да Турци не смеју из града излазити. Они су тако и остали докле најпосле опсадом и глађу нису принуђени на предају 6 јула 1804 год. Да се заиста Смедерево предало тек у јулу, тврди и писмо земунскога проте М. Пејића, писано 1 августа 1804 год., које је стигло у Карловце 2-ог августа.[249]

За време бављења Карађорђева око Пожаревца и Смедерева често су вођени бојеви око Београда између Срба и Турака.

Кад чују Турци да је Карађорђе отишао од Београда Пожаревцу изађу из града, нагло ударе на Србе и до Камене (Цареве) Ћуприје дотрче на Топчидер, „где смо „се ми јако утврдили, прича прота М. Ненадовић, и које „пушкама које картечом — јербо нам је био дошао и други „топић, — дочекамо их и много их побијемо, а они односе, „и више их ранимо. По дугом боју они се врате, а ми

„за њима изађемо на брдо. И кад видимо да они одиста „побегоше, фришко извучемо топић онај други (за који је „Лука остао те дотерао, а онај први отерао је Карађорђе „и Јаков на Пожаревац), и Турке све ђулетима у леђа, а „они у трк побегоше. У Савамали бејаше око 50—60 тур„ских кућа и једна џамија; а кад се Турци не смедоше „у оне куће уставити, но сви побегоше и у Варош-капију „уђоше, онда ја и поп Лука с војском уђемо у оне куће, „а већ је био близу мрак. Кад се смркне лепо, а ми запове„димо, те све попале, и вратимо се у логор за Топчидер".[250]

О овом боју јављено је страним новинама: „23 (11) маја „Турци не знајући за нов долазак српске војске учинише „нов напад, али кад опазише да је број српске војске знатно „повећан вратише се одмах натраг".[251]

Таквих бојева било је врло много и врло често, јер су их некад изазивали Турци а некад Срби. Један испад био је 16-ог маја, у коме су Турци изгубили 50 војника, а четворицу Срба заробили;[252] од 16-ог до 24-ог маја није било ни турских испада из Београда ни српских напада, али 25-ог маја Турци изађу Савом на шајкама и почну са шајака пуцати на Србе, а Срби окрену топом, погоде једну шајку и разбију је, те Турци побегну Београду.[253] Затим Турци 4-ог јуна опет изађу с 800 коњаника и 500 пешака. Срби пођу да им пресеку одступницу, али Турци не обраћаху на то пажњу, већ напред продираху, док их Срби сусретну, коњица се турска једва повуче, а од растераних пешака изгине до стотине. Срби су у овом боју изгубили око 50 људи. Што су Срби свакад били спремни дочекати турске испаде из Београда има се захвалити томе, што су готово свакад унапред знали, када ће их Турци напасти. „Ми смо имали — казује прота М. Ненадовић — пла„ћена пријатеља у Земуну, и како разбере да ће Турци „на нас ударити, он дође према нама у раван, куд'но има „насип Лауданове Ћуприје, натрпа трске или сламе, запали „велики пламен — видимо и већ познамо да ће Турци сутра

„изаћи на бој, и бивамо спремни. А лако је дознати, јер „земунски трговци и терџоман сваки дан у Београд пре„лазе својим пословима, пак дознаду“.[254]

Још раније беше се пронео глас по српској војсци, да је одређен босански везир Бећир-паша да извиди узрок нередима у Београдском Пашалуку и да поврати ред. После битке од 4-ог јуна на неколико дана дође вест у српски логор да долази од Шапца Бећир-пашин мурли-ага (носилац печата) с осам Турака као изасланици Бећирови. Јаков, који беше дошао под Београд у српски војни стан у Топчидер 2-ог јуна у вече,[255] пошље те се ово одмах јави Карађорђу а сам с 50 коњаника изађе насусрет овим Бећировим изасланицима.[256] Карађорђе чим чује за долазак Бећировога мухурдара похита у стан под Београд, те стигне 11-ог (23) јуна у Остружницу.[257] Тек што је дошао Карађорђе у српски стан под Београдом, стигне и Бећиров мухурдар. Срби га дочекају што су лепше могли, и одмах га, ваљда још 14-ог јуна, пошљу у град дахијама и паши. Он како стигне у град покаже дахијама београдским и Ага-Хасан-паши царски ферман. Али дахије саслушавши царски ферман изјасне се, да нису задовољни ферманом и да с њим (мухурдаром) неће ни да говоре, већ нека сам везир дође. Други дан Бећиров мухурдар изађе из београдскога града (15 јуна) а с њиме и Ага-Хасан-пашин силихтар (оруженосац) и каже мухурдару оно, што у граду није смео од дахија рећи, то јест: да паша већ три године за рају не зна нити раја за њега што знаде, већ дахије чине како хоће. Још док су они ово говорили, дахије и крџалије изађу из града на шајкама уза Саву, почну с воде пуцати на српски стан. Бећиров изасланик зачуди се како се дахије смедоше усудити и започети битку пре него што је он у српски стан стигао. Тако дошавши у српски стан повиче Србима да на Турке ударе. Ови то једва дочекају, нападну на Турке и врате их натраг у Београд.[258] О овој борби с друге стране има ова вест: „Дне 15 истога јесте особито знаменито сра-

„женије било.. тако још нисмо истинито извешће (добили), „колико је од које стране штете било, но толико знамо „да су се Турци бегством вратили с бојна поља у Београд".[259]

Међутим стање у Београду бивало је све теже и несносније. Срби су долазили до под сами град и до градских капија, и запленили марву, коју су ту нашли. У том послу нарочито се одликовао Васа Чарапић.[260] Оскудица у храни морила је београдске Турке тако, да је сваки дан бегало по неколико Турака из београдскога града Србима у стан. Прота земунски М. Пејић, у писму од 16-ог јуна, вели да их већ има 50 у српском стану, а други извештај тврди да у Београду влада прекомерна глад, да се ока брашна продаје по 60 пара (данас 1·65 дин.).[261]

Бећир-пашин изасланик, пошто је провео два-три дана у устаничком стану, врати се натраг Бећир-паши, да га извести о стању у Београду и око Београда. Тек што је мухурдар отишао а 18-ог јуна рано јутром испадне из Београда 1800 војника подељених у три групе, од којих једна пође према Мирцјеву а друге две према Дедином Брду. У исто време до 200 људи заклоњених жбуњем беше се упутило Белом Потоку с намером, да нападне устаничку војску с бока и с леђа. Прву колону пресрели су Срби и гонили до Врачарскога Брега, а колоне, које су се биле упутиле Дедином Брду, после кратке борбе с Карађорђем, морале су побећи. Најгоре је прошла она колона од 200, која је намеравала да заобиђе Србима с леђа, јер наиђе на устаничку заседу и већим делом беше уништена. У овим сукобима и бојевима од 18-ог јуна губитци дахијски износе 330 а устанички 80 војника.[262]

Као што је раније поменуто, за време бојева око Београда, опсадна линија постајала је све ужа тако, да је после 18-ог јуна заузела оне положаје, које је имала опсадна линија принца Јевђенија Савојског и која се и данас зове Лауданов Шанац.

Међутим Бећир-паша био је стигао још 14-ог јуна у Шабац[263] а 30-ог јуна већ је стигао под Београд, где су га Срби дочекали на Белим Водама.

Како се 6 јула 1804 године предало било и Смедерево Србима, као што је раније поменуто, то је остао само још Београд па да Срби очисте од Турака цео Београдски Пашалук. И тако је устаничко дело, започето 2 фебруара 1804 године, после петомесечних напора и бојева крунисано сјајним успесима, јер Срби, јучерашња раја, без оружја и муниције, сада уз звеку оружја, уз грмљаву пушака и топова, постали су господари Београдскога Пашалука.

ГЛАВА ТРЕЋА

ТУРЦИ И ПОРТА ПРЕМА СРПСКОМ УСТАНКУ 1804 ГОД.

I — Београдски Турци и спахије према устанку. — Њихова помоћ.
II — Околне паше према устанку и њихова помоћ.
III — Порта и прве вести о устанку. — Порта и устанак. — Порта одређује босанскога везира Бећир-пашу за посредника између Срба и дахија. — Његов долазак у Шабац и у Београд.
IV — Преговори између Срба и Бећир-паше. — Бегство дахија из Београда и њихова погибија. — Преговори Срба с Бећир-пашом после погибије дахија. — Бећир-паша постаје зависан од Гушанац-Алије. — Гушанац постаје стварним господаром Београда.
V — Долазак новога везира. — Разне вести по Београду. — Српске погодбе за мир. — Одлазак старога везира и Бећир-паше из Београда. — Превласт Гушанчева и над новим везиром. — Митровски извештај новога везира Порти.
VI — Покушај Портин да преко влашкога кнеза Ипсилантија умири Србе. — Порта трпи пораз у свима покушајима за мир, јер је немоћна да поврати законити ред у Београду.

I

Поменуто је раније да је међу Турцима, који су живели по градовима у Београдском Пашалуку, било доста њих, који нису одобравали понашање дахија према Србима. Међу овима било је доста Турака спахија, које су дахије јако увредиле и оштетиле дирнувши у њихова права и у њихова имања. Ове Турке, а нарочито царске спахије, дахије су не само јако мрзиле већ и гониле једно с тога што су се заједно борили са Србима против јањичара и Пасван-огла, а друго с тога што су били пријатељи убијенога Хаџи-Мустафа-паше и његовога сина. Како је покрет Срба и

царских спахија заједно с другим царским присталицама Турцима пропао у самом почетку 1802 године јуна месеца, то су се све царске присталице морале разбећи или у Земун или по околним пашалуцима,[264] и тамо остати све до устанка. И ако устанак под Карађорђем беше покрет чисто верски и народни, спахије и царски Турци у почетку нису разумели његов значај, већ су гледали на њега као на покрет огорчене раје против дахија и дахијске управе у пашалуку. Исто су тако гледале на устанак и околне паше, које су мрзиле дахије као султанове одметнике, осим Пасван-огла, који је рачунао да ће што добити у овом метежу. Све је то учинило да се обезбеди мир са свију страна на границама Београдскога Пашалука, што је много помогло устаницима да очисте пашалук од Турака, освојивши поједине паланке и градове осим Београда.

Као што је раније речено ни прост народ није било лако подићи на оружје[265] против дахија, већ су га устаничке старешине морале обавештавати како се они дижу само против дахија и зликоваца; морали су се често пута послужити и самим Турцима да увере прост свет како су они устали само против зликоваца у пашалуку а никако против султана и султанових Турака. Осим тога разношени су гласови како ће и сами царски Турци помоћи Србима у тој борби. Између осталих вести, разнесених по суседним земљама, кружила је по Влашкој вест: да су се Срби и Бошњаци у Београдском Пашалуку побунили против тамошњих Турака и да буна узима све већега маха, јер је око 50.000 људи устало да се освети за погибију три депутата (?) и већ су 4000 Турака убили. Ови народи, и ако не признају да су јавно устали против Порте, ипак неодступно траже да унапред не буде турских чиновника у њиховим областима већ да се њима остави на вољу да бирају своје управнике.[266]

Ова вест помешала је Србе с Бошњацима с тога, што је, како се нама чини, у њој узето оно неколико Турака Бошњака, који су били уза Србе, као да су сви Бошњаци

били уз устанике. Међутим тачно је обележио ову радњу царских Турака према устаницима Вук Стеф. Караџић, као и ослањање српских устаника на њих.

„Још из почетка, казује Вук, како се почне буна у Ср-„бији, многи Турци изокола, које прођеране спахије, које „остали непријатељи дахијски, стану се радовати и буну „потпаљивати, поручујући Србима, да раде, што су почели, „да се не боје ништа, и обричући, да ће им они на то из-„вадити ферман од цара, и шаљући им или пропуштајући „по мало џебане и оружја. А неки Турци и из Србије „пристану са Србима и стану дахије бити и Србе слободити. „Спахије изокола *обреку* Србима на то од цара ферман из-„вадити, и Срби с овим Турцима, који су били с њима, одмах „*начине* фермане, и стану их преписивати и свуда по Ср-„бији слати и читати... И тако се српски послови за један „мјесец (или мало више) дана замрсе, и различни гласови „о њима постану, да народ прост (ни српски а још мање „турски) ни у самој Србији није управо знао, шта се ради, „а камо ли изокола. Чујући да се царски фермани чате, и „да су нешто исприкивани по збјеговима и по засјекама, и „видећи да са Србима има и Турака, многи су мислили и „говорили да је цар послао у Србију Дервиш-бега, сина „Аџи-Мустајпашина, и да је он то подигао, да покаје свога „оца и земљу цару опет да поврати“.[267]

И сâм прота М. Ненадовић казује да се и он служио оваквим гласовима, само да би охрабрио прост народ да устаје на оружје, наводећи у исто време како је повео собом из Земуна некаквога Дели-Ахмета, бимбашу из Хаџи-Мустафа-пашина времена и пријатеља Хаџи-Мустафа-пашина сина Дервиш-бега, а који је био противник дахијама, те му је и овај Турчин помагао дизати народ на оружје говорећи му како је и сâм султан ферманом одобрио, да се Срби дижу на оружје против зулумћара и субаша па да ће после доћи Дервиш-бег Мустај-пашић, довући топове, све дахије и субаше похватати и пашалук од зулума ослободити.[268]

Разношење оваких гласова по народу дало је повода многим неоснованим вестима о некаквом ферману, који су, тобоже, Срби добили од Порте, да се могу дизати на оружје против дахија и насилника. Тако је прота земунски Мих. Пејић, негде око 20-ог фебруара, јавио карловачком митрополиту Ст. Стратимировићу о том ферману, па између осталога вели и ово: „Јучер је читан ферман, који је дошао „ономад из Цариграда, у коме се јавља да овај паша ипак „на ову годину остаје у Београду и да паша, заповеда му „се, добро рају држи“.[269]

Према оваквим вестима види се, да се разнесеним гласовима веровало по српским збеговима, устаничким логорима и по околним пограничним местима, не само да постоји такав ферман, него му је донесена и садржина у дописима по страним новинама онога времена. Тако по једном допису из Земуна од 14-ог (26) марта тај би ферман гласио:

„Узвишена Порта гледа на оружан устанак, који су „њени поданици у Србији подигли против дахијских без„коња, самоволье, насиља, пљачкања и убијања, као оправдан „(comme légitime). Она сама жели да Срби потпуно униште „разбојнике у толико пре, што од убиства последњега паше „није никаква пореза из Србије дошла царској благајници. „Висока Порта у исто време потпуно опрашта својим по„даницима у Србији сав данак, који су сносили. Међутим „препоручује им да, приступајући уништењу одметника, одају „највеће поштовање везиру и да га ни у чему не узнеми„рују, већ да га снабдевају свима потребама за живот“.[270]

По аустријским белешкама био би овај ферман донесен из Цариграда 23 фебруара (6 марта) 1804 год.; још се тамо вели да су га донели изасланици, који су се вратили из Цариграда.[271]

Међутим такав ферман нити је дошао из Цариграда, нити је послан, већ је постао међу устаницима и послужио им да народ лакше подигну на оружје. То најбоље потврђује М. Ненадовић, казујући како је с поменутим Дели-

Ахметом подизао народ на оружје говорећи народу: Како је Хаџи-Мустафа-пашин син Дервиш-бег код султана испросио изун и ферман да се дахијама освети за оца. Овај говор Протин потврђивао је Дели-Ахмет. „Та моја политика, вели „даље прота М. Ненадовић, да не рекнем лаж, с Дели-„Ахметом, узрок је што ћете у многим историјама наћи: „да је султан послао ферман Кара-Ђорђу да бије јањичаре; „али није истина, нити је цар послао пређе, нити је после „одобравао, но ми смо доцније сви, да би народ лакше по-„дигли, и да би га ослободили, говорили: да цар није против „нас, него да је цар с нама против дахија, тако смо и ћу-„дима с оне стране (Саве и Дунава) казивали, тако су они „и веровали и отуда се то увукло у историју".[272]

Па ипак за све време докле су спахије и Турци ерлије гледали на српски покрет као на устанак увређене и огорчене раје на дахије, они су га не само одобравали већ су га и помагали. Шта више често су се пута Турци ерлије по опкољеним градовима радовали српском успеху. Тако видимо из једнога дописа страним новинама од 14 (26) априла 1804 године да у колико влада слога и договор међу устаницима, у толико опет неслога и поцепаност међу Турцима. Велики број Турака ћутећи одобрава устанак, неки су се придружили устаницима, а трећи пак остају мирни гледаоци догађаја или прилазе странци, која жели да остави Београд.[273]

Има потврде и с друге стране да су се Срби у почетку устанка ослањали на своје негдашње Турке спахије. Тако секретар влашкога кнеза Ипсилантија вели: „спахије и ако „нису имале активнога учешћа у устанку Срба ипак су у „почетку устанка биле драгоцен наслон Србима, јер је њи-„хово држање према дахијама оправдало устанак Срба у „очима Порте".[274]

У колико је устанак добијао већи полет, у колико су Срби постизали знатније успехе, у толико је опадала пријатељска веза између устаника и Турака спахија. При-

сталице султанове и ерлије Турци, и ако су били против дахија и јањичара, опет после освојења Шапца, Пожаревца и Смедерева, почеше осећати да устанак није наперен само против дахија и јањичара, већ против Турака у опште.[275] Ова тежња устаника, као што ћемо доцније видети, нарочито се испољила у преговорима између устаника и Бећирпаше. Па ипак је било муслумана, који су не само били пријатељски расположени према српским устаницима и били им на руци, већ су и ратовали заједно са Србима како против дахија тако и против султанске војске за све време трајања устанка од 1804—1813 године. Тако причаху стари људи негдашњем професору Лицеја Исидору Стојановићу да се после предаје Пожаревца иселило оданде двaестак кућа и настанило у Градиште. Од ових Турака неки су помагали Србима и ишли с њима у бојеве против Турака и служили верно и поуздано.[276] Триандафил Дука бележи за поменутога Дели-Ахмета да је био послан у Ужице и да је уговорио с ужичким Турцима: да не чине никакве сметње српском устанку а устаници да не нападају на њих. Осим тога он је сâм остао у Ужицу да буде чувар уговора.[277] Међу актима Државнога Савета за 1843 годину налази се и молба Агана Плавића из Београда, сина Алије Плавића, којом моли за помоћ. Овде Аган наводи да је његов отац Алија војевао заједно са Србима за род српски и за слободу српску од 1804 до 1813 године; и због те његове верности Србима њега је доцније ухватио Скопљак-паша и вргао на колац.[278]

Оваквих муслумана и Турака бивало је све мање нарочито после 1806 године, а ако их је било, било их је по изузетку, као што је био поменути Алија Плавић.

II

Од пријатељскога понашања царских Турака према српском покрету Срби су највише добили у томе, што су околне паше остале на миру у почетку устаничке борбе против дахија и што су Порту у прво време известили да је уста-

нички покрет у Србији наперен само против дахија као царских одметника. С тога су све паше изокола одбиле дахије, кад су им после боја код Дрлупе потражиле помоћи, осим Пасван-огла, који је и сâм био одметник.

Још раније дахија Аганлија имао је сукоба са сребрничким Хаџи-Сали-бегом због хаса Буковице (данас Азбуковице), који је био малићана Сали-бегова, а Аганлија пошао да по поменутој малићани покупи харач. Овај спор између њих мало није довео до крваве борбе.[279] С тога је Сали-бег сребрнички у самом почетку устанка био пријатељ Србима, и кад оно одступише Турци с Мула-Ножин-агом, после боја код Чокешине, дочекао их је онако десетковане око Сокола и тако потукао и растерао, да се на Велики Петак (22 априла 1804) вратио кроз Лозницу сâм Мула-Ножина с пет до шест људи и преко Смрдан-баре (Ковиљаче) отишао у Босну.[280]

Други знатнији Турци на граници између Босанскога и Београдскога Пашалука беху Видаићи у Зворнику. Њих је било три брата (Али-бег, Мехмед-капетан и Ибрахим-ага) од којих је најстарији био присталица дахија а друга двојица присталице султанове. Како најмлађи беше у време устанка у Цариграду, то је држао страну устаницима и заузимао се на Порти за Србе. Ни Мехмед-капетан, трећи брат Видаића, није био у почетку устанка против Срба.[281]

И саме Сарајлије нису биле расположене да помажу дахије у борби против устаника. Кад видеше дахије, како устанак постаје све опаснији, прича Рашид-бej, пошљу у Босну Мус-агу, брата Фочић-Мехмед-аге и Хусеин-агу из Лешнице. Кад ови дођу „у Сарајево, ондашњи племић Ахмет-„ага Кадрибејовић, желећи да им помогне, стаде се заузи-„мати око купљења војске. Али баш у том тренутку догоди „се нешто, што је веома чудно. Карађорђе беше послао са-„рајевским првацима: Делчићу Вешкадићу, Побрићу и још „некојим Турцима приличну суму кременаца (дуката)... „молећи их да се оставе купљења војске. У исто време

„беше им јавио, како се Срби нису побунили у рђавој намери, „него због тога, што им је дужност налагала да потраже „освету од оних, што су једнога царског везира убили, и „да тиме још већма своју верност према султану истакну, „замоливши их да о таквом понашању Срба саставе једно „писмо и од стране сарајевскога становништва пошљу у Ца„риград.“ Даље казује Рашид-бој како су ови поменути Турци позвали некоје улеме у Хозрев-бејову џамију на договор, којима учине овакву изјаву: „Београдске Турке треба да „сматрамо данас као бунтовнике а извесно је да ће царска „влада наредити да се они, због извршеног убиства над „Мустафа-пашом, казне. Ми смо уверени, и непрестано нам „стижу вести, да су зулуми, који они чине над царским „поданицима, српском рајом, превршили сваку меру. Сад, „ето, Муса и Хусеин-ага дођоше овде да скупљају војску „и да народ подстичу на буну. По закону никако не може „бити право да се та војска шаље против српскога народа... „Улеме позову истога дана народ у исту џамију, изнесу „пред њих некаке књиге и стадоше им тумачити: „Чујте „људи, шта књиге кажу. Слати у Београд помоћ без царске „наредбе, није по закону допуштено; ко оде бунтовник је, „ко погине, не може постати шехидом; ко погуби рају, убица „је, јер се не може сматрати да се тукао за веру мусломанску „и да је неверника победио; српски је народ верна држава „а Срби се сматрају као поданици...“

Рашид-бој на тај начин објашњује зашто Сарајлије Турци нису послали помоћ дахијама па додаје: „Одговорност за „тачност овога догађаја има пасти на првог приповедача.“ Ово причање Рашид-бејово нешто је улепшано и увећано, али нема спора да су устаници преко спахија, као присталица султанових, успели да обавесте Сарајлије о својем покрету. С тога Мус-ага није могао добити веће помоћи од Босне. Из истога узрока није могао покупити већу војску ни Мула-Ножин-ага. А сам босански везир, Бећир-паша, као царски намесник у Босни, нити је могао нити је хтео помагати сул-

танове одметнике. На тај начин српски устаници били су мирни од западне стране, од стране Босне, која је доцније највише задавала посла и бриге устаницима.

Босански везир Бећир-паша, чувши шта се ради у Београдском Пашалуку а нарочито кад му стиже тужба од опкољених шабачких Турака, напише писмо Јакову Ненадовићу и скрене му пажњу да ако су Србима дахије криве и ако се с њима бију, нека оставе на миру турску сиротињу. А ако то не учине то ће скупити војску и ударити на устанике. Јаков, примивши ово Бећир-пашино писмо, одмах одговори везиру да су га Турци опали и да он не гони турску сиротињу него цареве хајдуке, који су се од цара одметнули и исекли српске кнезове, цареве служитеље. Ово писмо Бећир-пашино нагнало је Србе да што пре сврше с освајањем Шапца.[282]

Исти положај према дахијама и српским устаницима заузимале су паше с јужне стране Београдскога Пашалука. У стране новине врло рано продрла је вест (6-ог марта—23 фебруара) како су се нишки и ужички паша изјаснили против дахија.[283] У исто време, кад је ова вест послата из Земуна страним новинама, стигла је у Карловце Ст. Стратимировићу ова вест о нишком Афис-паши: „Овим нашим Србима писао „је Афис-ага из Ниша, који је непријатељ с Београђанима, „да се Срби добро држе, а он ће њима у помоћ поспешити. „Да нису Турци овако поступили и леберија дигла се, они „би ишли овога пролећа на Афис-агу у Ниш“.[284] Страним новинама опет је јављено из Земуна 7-ог маја, да је нишки паша писао Карађорђу и јавио му да је заповеђено ферманом од султана да свеколиком снагом помогне Србима у њиховом покрету против Турака одметника. Према томе он има на расположењу 4000 војника спремних да пођу Србима у помоћ, чим му се јави да треба да дођу.[285]

Афис-паша је заиста известио Карађорђа о неким заповестима које је добио од Порте, и то баш у оно време кад је стигао у војнички стан у Остружницу 21-ог априла (3-ег маја). Ту су се старешине саветовале шта да учине према

писму нишкога паше и реше да помоћ, која им се нуди, ни-пошто не приме. Зашто су Срби овако одговорили Афис-паши има два разлога: први је, што су до тога времена постигли врло знатне успехе, а други, што су се бојали, а та бојазан је била оправдана, да не би ствар устанка испустили из својих руку, ако би се с њима паше помешале и тако омело њихово ослобођење.[286]

Има такође трага да је било наређено и босанском везиру да помогне српским устаницима против дахија.[287] И заиста из ондашњих извештаја и из казивања појединих мемоариста види се, да су Срби из околних јужних пашалука добијали доста олова, барута и кремења. Осим тога Арнаути су доносили читаве товаре фишека и кремења и продавали устаницима.[288] Има вести да је и крушевачки неки бег послао Србима 8-ог марта кришом на поклон доста барута.[289] Према овоме лако је увидети да су све околне паше, верне султану, гледале у почетку пријатељски на српски устанак и донекле као на покрет који иде у њихову корист. С тога су по гдешто устанике помагали војним потребама и изјављивали, да су готови и војску послати у помоћ. Срби су примали слâту муницију или су је куповали, али су стално одбијали да приме војну помоћ од паша, бојећи се да им не исклизне из руку руковођење устанком и доцније покрет борбе не обрне против њих самих.

С источне стране, од Видина, био је Србима сусед познати одметник од султана Пасван-оглу, који је одавно тежио за Београдским Пашалуком, због чега је и Гушанца у Београд послао. Гушанац-Алија је у Видину оставио мајку, жену, децу и знатну имовину, а Пасван-оглу одмах по одласку Гушанчевом јавио је влашком кнезу Ипсилантију о покрету Срба у Шумадији и навео три узрока због којих је плануо устанак. По његову мишљењу устанак је плануо:

1. или због тога што га је сама Порта изазвала да би нашла повод да се опрости бунтовника у Београду и поврати углед паши, који су му дахије насилно одузеле;

2. или га је изазвала Аустрија имајући уговор са Србима;

3. или је устанак, најпосле, плануо с тога, што су дахије побиле српске кнезове под изговором бунтовника да би се докопале њихове имовине.[290]

Пасван-оглу је намерно овако јавио кнезу Ипсилантију с тога, што је знао да ће овај тако јавити Порти, па је желео тиме отклонити од себе пред Портом сваку сумњу да је он изазвао покрет у Београдском Пашалуку. А док се Порта накани да пошље којега од околних паша да заведе ред, дотле би њему биле одрешене руке, да поради сâм што у своју корист, било преко Гушанца било лично. После овога Пасван-оглу био је толико болестан да се мислило да ће ускоро умрети и да ће га заменити Хасан-паша, који је у то време био у Бендеру.[291] Али већ у месецу мају он је живо пратио како догађаје у Шумадији тако и кретање кнеза Ипсилантија у Букурешту, у чијој се околини већ тада знало, да се српски устанак неће ни скоро ни тако лако умирити, затим да су дахије и крџалије у договору, и да је Гушанац, који је продр̃о до Београда, потајни изасланик Пасван-оглов.[292] Радећи потајно као пријатељ и савезник Гушанчев Пасван-оглу је јавно истицао радост због Гушанчевих недаћа[293] и показивао се пријатељ Србима, заповедивши своме официру у Адакалу да забрани провоз муниције и људи који би хтели проћи Дунавом у помоћ дахијама.[294]

У месецу јулу 1804 године, кад је Пасван-оглу јасно видео судбину и крај дахија и несумњив успех српскога покрета, а бојећи се да српским трагом не пођу и хришћани у Видинском Пашалуку, почне се умерније понашати како према Србима тако и према осталим хришћанима у поменутом пашалуку, заменивши своје власти (субаше и дахије) српским кнезовима. Затим објави постављеним кнезовима у присуству својих чиновника и свога благајника Моле: да осим обичних данака, који су заведени, нико не

сме од њих тражити друге какве данке или намете, а ако би ко потражио, то да га слободно могу убити, па макар тобио и сам благајник Мола, само ако би се усудио прекорачити ову заповест.[295]

На основи свега, што је речено о пашама који су били йзокола Београдскога Пашалука, види се да су Срби у почетку устанка били мирни од њих па чак и од Пасван-огла, који је стално био пријатељ дахијама, док су радили у корист његову а против султана, али који опет никада не напушташе своју заветну мисао да постане господаром и Београдскога Пашалука.

III

И Порта се понашала према Србима устаницима као и њене паше око Београдскога Пашалука. Кад је планула буна, кад је устанак организован и кад је извештена о јануарској сечи кнезова, о изгнању Турака из касаба и из паланака, Порта је мислила да је то обичан метеж, каквих је било доста у европској Турској у оно време.

Да ли су Срби сами предузимали што са своје стране да известе Порту о свом покрету и да га објасне пред Портом, засад је тешко рећи што одређено. У извештајима онога доба налази се траг о некој депутацији, коју су Срби послали Порти. Тако у једном земунском извештају, писаном око 20-ог фебруара карловачком митрополиту Ст. Стратимировићу, помиње се како је из Србије отишло неколико кнезова у Цариград да траже помоћ уз потпору руског и аустријскога посланика.[296] Слична вест послата је и страним новинама из Земуна 23 фебруара 1804 године: „Устаници „су, како се тврди, послали депутацију у Цариград да из„вести Порту о стању (у Београдском Пашалуку) и да тражи „да се дахије казне. Чекајући одлуку Њ. В. Султана Ср„бија се налази у врло жалосном стању. Не само да страда „трговина и да су прекинуте све везе, већ је престао сваки „рад у пољу по селима“.[297]

Обе ове вести потекле су из Земуна, а с друге стране немамо података, којима би се могло поуздано потврдити да је тако рано слâта каква депутација у Цариград, па ипак, судећи према вестима, које је имао влашки кнез Ипсиланти још првих дана месеца марта и судећи према извештају рускога посланика у Цариграду од 18 априла 1804 год., изгледа да је нека депутација од стране устаника слата у Цариград у марту месецу, која је обавестила Порту о узроцима устанка. Потпуно се поуздано може тврдити да је Порта од стране Срба била обавештена о узроцима устанка.[298] Осим тога о току догађаја у Београдском Пашалуку Порта је била извештена од стране кнеза Ипсилантија, од аустријскога посланика на Порти барона Штирмера, као и од паша из Босне и Ниша.

На све извештаје с разних страна и на молбе устаника Порта је у почетку ћутала и није ништа предузимала ни у корист устаника ни у корист дахија. Тек у априлу месецу као да се Порта била решила да предузме неке кораке, као што се види утицајем из Беча и Петрограда. У једном извештају од 18-ог априла руски пуномоћник на Порти А. Италински вели: „да је Порта добила од уста„ничких старешина уверење да се они нису подигли на „оружје да се одметну и избегну поданичке обавезе и да „газе поданичке дужности, већ да су устали против њених „одметника и својих највећих злотвора. Како мисле да су „достојни Портине помоћи то је моле да им помогне“.[299] Да је Порта заиста гледала крајем априла на српске устанике као на своје верне поданике тврди и извештај аустријскога пуномоћника на Порти Штирмера, од 11-ог маја (29 априла), упућен грофу Колореду у Беч, у коме Штирмер јавља: да је француски посланик преко својега првога тумача питао о приликама у Србији и о српским бунтовницима, на што је од реис-ефендије добио одговор да Порта у устаницима не гледа бунтовнике, већ верне поданике, који су устали против султанових одметника. А руски по-

сланик А. Италински јавља свом министру иностраних дела да се Порта чак радује устанку и да испод руке чак и помаже Србима.[300] У поменутом извештају аустријскога посланика вели се да су из Цариграда отпуштени неки депутати с уверењем да ће им се помоћи да се опросте тирана. Могуће је да су ово они депутати, који се помињу у наведеним вестима из Земуна.

Ма да Порта није гледала на Србе као на бунтовнике ипак по својој навици и тромости оклевала је да предузме одлучне мере за повратак мира и реда у Београдском Пашалуку. У самој ствари она се потајно радовала устанку, јер се надала да ће се на овај начин опростити омрзнутих дахија не предузимајући сама ништа против мусломана. Она се шта више и бојала да предузме ма какве оштрије мере против дахија, бојећи се да не раздражи фанатичну масу мусломанску у престоници. И ко зна докле би она остала тако непокретна, да јој није аустријски пуномоћник у Цариграду, по наређењу својега министра, јавио како су неки погранични команданти на молбу Турака посредовали за мир како код Шапца тако и у Земуну. Нарочито се изненадила кад јој је аустријски пуномоћник јавио, по заповести својега министра, да је Карађорђе у договору са старешинама дан-два пре 10-ог маја (28 априла) понудио Аустрију да прими Србију под своју власт и да би устаници предали Аустрији Шабац, Смедерево и Београд, ако их освоје, само да се једанпут ослободе дахијскога насиља. Осим тога јавио је аустријски министар иностраних дела Штирмеру у Цариград, да су српске старешине изјавиле, да ће се, ако на ово не пристане аустријски цар, обратити којој другој сили. На све ово изјавио је реис-ефендија аустријском посланику Штирмеру 5 (17) јуна 1804 године, да је Порта већ раније одредила босанскога управника Бећир-пашу, да као комисар Портин отиде у Србију да поврати ред, и мисли да је Бећир-паша већ стигао у Београдски Пашалук.[301]

На Порти у Цариграду српске тежње и захтеве нису оценили онако, како су их Срби схватили, већ само као жељу да се поврати у потпуности стање које је био створио Бећир-паша после 1791 у Београдском Пашалуку, а које је после утврђено ферманом од 1793 године. Ово се најбоље може видети из тога што је Порта изабрала за свога комисара да поврати ред у Београдском Пашалуку баш тога истог Бећир-пашу. У исто време тиме је Порта одредила, шта је воља дати Србима у погледу аутономије. Пошто је Бећир-паша дошао у Београд видео је да захтеви Срба од 1804 године нису исти с оном аутономијом, коју су имале кнежине по ферману од 1793 године (Ст. Новаковић, Турско Царство пред српски устанак, 402—404).

И Турци спахије и околне паше, а и сама Порта, бар пред страним представницима, гледаху на устанике као на своје поданике и рају, која се побунила против дахија, царских одметника, и њихових насиља. Исто тако говораху и устаничке старешине како пред страним представницима тако и у својим молбама да су подигли народ на оружје само против царских одметника и против њихових насиља а никако против свога законитога господара султана и његовога намесника у Београду, истичући уједно како су они: „највернији поданици свога најмилостивијега господара, по„корни у свако доба његовој високој вољи, готови чак да „се покоре свакоме од паша, којега Узвишена Порта од„реди да нама добро управља; ми бисмо пролили с највећим „задовољством последњу кап наше крви да задовољимо за„повести Њ. Ц. Величанства. Ми падамо ничице пред ње„говим престолом и стално молимо за милост да нас осло„боди невоље и зала. Ми ни тренутка не сумњамо да ће „нам Њ. В. помоћи у нашој несрећи, пошто је потпуно „уверено у нашу непоколебљиву верност према узвишеној „Порти“.[302]

Најранију вест о Портиној заповести босанском везиру Бећир-паши, да отиде у Београдски Пашалук и извиди уз-

роке нередима између дахија и устаника, добили су Срби од карловачкога митрополита Ст. Стратимировића у посланици, коју им је послао из Карловаца 18 маја 1804 год.[303] О тој заповести Портиној знало се и у Петрограду крајем маја према консулским извештајима из Букурешта и Јаша,[304] а већ 19-ог маја јављено је из Земуна страним новинама да се очекује у Београду Бећир-паша, одређени пуномоћник Портин, да извиди и изравна несугласице између дахија и устаника.[305]

Чим су устаничке старешине добиле извештај од карловачкога митрополита Стратимировића да је Бећир-паша именован за Портина комисара, који треба да извиди распру између устаника и дахија и да нереде утиша, они се, по саветима Стратимировићевим, обрате молбом Бећир-паши, истичући да су покорни султану и да су готови давати и у будуће што је обичај био, али преко тога ништа више.[306] Ко је писао молбу Бећир-паши и одакле, засад се не зна. Изгледа да ју је писао Прота Матија свакако после 18-ог маја. Можда је потписао и свога стрица Јакова. На ту молбу Бећир-паша одговорио им је доста опширним писмом упућеним Јакову Ненадовићу као одговор на оно прво Јаковљево писмо и на ово друго. Одговор Бећир-пашин донео је везиров дивитар-ага прво у Шабац, затим у устанички логор под Београд 14-ог јуна, као што је раније поменуто. У овом Бећир-пашином одговору, који је упућен Јакову Ненадовићу „управнику Пашалука Београдскога“, осталим кнезовима и раји, везир јавља како је од стране султанове ферманом упућен као царски чиновник (мемур) да у Смедеревском (Београдском) Пашалуку поврати ред у раји, који се побркао, да ће и „раја и фукара и градови и паланке бити „рахат од сваке робије, јер ми је њихно добро увек драго „било. Велики Господар и честити Цар заповеда осим тога „да свима онима, који царев данак (мирију) плаћају и који „цареве везире слушају по нашем суду, чувамо образ (рз) „као и наш образ, а имање (мал) као и наше имање. Осим

„тога, ако Бог дâ, по царевој заповести хоћу правду учи-
„нити, да сваки буде миран и да у рају нико не дира, и
„раја, која буде приложна под заповед да ниједној му се
„кокоши неће нитко мукајет учинити, а камо ли њему; и
„један напитак воде да му неће нитко попити; на ту ћемо
„руку чувати, што дајем на знање. Која раја послуша истину
„тврду (велим), хоће јој од сада много лепше и боље бити,
„него за Хаџи-Мустафа-пашина времена, и трудићемо се све
„дотле, док сва фукара од свакога зулума не остане мирна,
„а она раја што је планула (побунила се) и од рајинскога
„пута скренула, ако царскоме везиру изјави послушност
„(итат учини) и њихове кривице опростиће им се. И за
„мало и за големо зашто се замолите ви мени, ја ћу мо-
„лити честитога Господара Цара да он — Господар Цар —
„молбу прихвати и да обесели (обрадује) рају и фукару, а
„и ми осим фукаре голем ћемо гајрет (племенитост) учи-
„нити“.[307]

Да је Порта ценила врло много умешност Бећир-пашину у понашању према раји види се из тога, што га је одредила 1791 да прими Београд од Немаца, као што је речено; што је 1801 године, кад је постао управник Босне, одлазио у Ниш да по заповести султановој поврати ред и мир међу крџалијама и дахијама.[308] А најбоље се то види из писма великога везира, које је писано негде друге половине маја месеца Бећир-паши, у коме се вели: „Ви сте
„један од великих службеника Портиних, чија је оданост
„и верност према Високој Порти позната, а осим тога по-
„знајете потпуно ствари. С друге стране Ваше личне осо-
„бине и Ваш дар не допуштају ни за тренут, да се по-
„сумња да ћете Ви ма што трпети, што би могло изазвати
„нерасположење код раје“.[309]

Пошавши за Београдски Пашалук Бећир-паша се крајем маја задржа на путу. Као узрок његовом задржавању наводи се у страним новинама упад Црногораца у Босански Пашалук, који су једну варош заузели и друге две опколили.[310]

Прави узрок његовом задржавању не зна се. Има вести из којих се дознаје да су се заиста Црногорци спремали да упадну у неке крајеве Херцеговине. Тако су Никшићани, Пивљани и Дробњаци прве половине јуна 1804 године позивали владику Петра I и заклињали га Богом Великим да устане с 4000 Црногораца и да им дође у помоћ да нападну Никшић докле су Турцима овце у планини и докле им је жито у пољу.[311]

Кад су српски устаници, како вели М. Ненадовић, чули да се кренуо Бећир-паша, неки од старешина обрате се своме пријатељу, сребрничком Хаци-Сали-бегу, и запитају га: како ће Бећир-пашу дочекати а у исто време запитају га и зашто долази. Хасан-паша и Хаци-Сали-бег одговоре кнезу Николи Грбовићу, Јакову Ненадовићу, Проти Матији и осталим поглаварима и кнезовима, како им је писао везир из Травника: „да му је цар заповедио да ни с ким никакве кавге „нема, већ да вас с београдским дахијама помири да и они „и ви на миру будете.“ А што се тиче дочека везира Сребрничанин, Сали-бег, овако саветује српске прваке: „а што „сте ми писали за везиров конак да се не осрамотите, ви „ћете отписати шабачким кнезовима и раји што год могу „лепше нека га стимано дочекају и у измету (послузи) ле„поме нека му се нађу а и ви ћете отуда од сваке нахије „по 10 мудри и покорни кметова без силаја и без пусата „у рајинском оделу пред њега у Шабац послати, а ви кне„зови с војском пред честитога везира на Врачар изаћи, „па, ако Бог да, онда кад алију (земљу) пред њим пољу„бите, што вам год заповеди, оно, знајте, да вам цар за„поведа и чувајте се да му ничим из итата (послушности) „не изађете и да му ни у каквом послу атар не покваврите“.[312]

Кад се Бећир-паша потпуно спремио крене се на пут скупивши босанске спахије и још којекаквих Турака до 3000 и дође у Зворник 2-ог јуна[313] и одатле пошље својега мухурагу преко Шапца Београду.[314] Затим се крене из Зворника

с војском и дође у Шабац 14-ог јуна,[315] где се војска смести у пољу под 500 разапетих шатора. За војску је било тешко набавити потребан житак, с тога је било наређено пограничним аустријским властима по жељи Порте да на захтев Бећир-пашин издају храну и све друго што потражи.[316] Тек пошто је стигао у Шабац послао је ферман, који му је дат, да га објави зараћеним странама а који гласи:

„Јављено је нашем великом дивану да су неке дахије „у Београду, које су нама познате, постали господари и „ограничили углед нашега верног управника а наше по„данике толико злостављали, да су тиме изазвали буну у „земљи. Заповедамо Вама, Бећир-паша, да идете у Београдски „Пашалук и дајемо Вама неограничену власт да можете „збацити дахије, распустити јањичаре и завести на место „оне управе, коју укинете, нову управу тако, да се може „повратити потпун мир у Србији. Ви ћете нам послати „тачан и опширан извештај о успеху Ваше мисије, чим посао „свршите".[317]

Међутим старешине српскога устанка ни из поменуте бујрултије, ни из Хаџи-бегова писма, па ни из наведенога фермана нису могле сазнати тачну намеру Бећир-пашинога доласка. Ниједан од поменутих аката не даје Србима осим лепих речи никаква јемства ни одговора на њихове молбе и жалбе, а још мање наде да ће се испунити њихове жеље изложене у ранијим молбама. Уз то, како изгледа, беху добили од Црногораца, с којима стајаху у непрестаној преписци, некаква писма, у којима их саветоваху да се никако слепо не предају Бећир-паши, већ да остану под оружјем и да сваки час буду готови на сваки случај. И Срби су, како изгледа, послушали савет своје браће Црногораца. Исто тако беху спремили мали логор пред Београдом за један део Бећир-пашиних војника.[318]

Не знајући тачно намере Бећир-пашинога доласка, бојећи се сваки час преваре од Турака, а пуни неповерења у свако турско мешање у српске послове, српске се ста-

решине нису радовале доласку овога царскога изасланика, стрепећи да им не пропадну све тековине крвљу задобивене. Своју бојазан морали су открити Бећир-пашином мухураги, кад је долазио у српски стан под Београд. Да Срби нису веровали Бећир-паши, можемо се уверити из писма, којим је овај јавио Србима за свој долазак у Шабац а у коме писаше:

„Ми, Бећир-паша, пуномоћник честитога Господара „Цара, сазнали смо, на велику жалост нашу, да ви нам ни„како не верујете. Зато вас пријатељски саветујемо, да се „предате на милост честитога Господара Цара и да нам „помогнете да се поврати ред. С тога да ми пошљете, као „доказ поверења и покорности, депутате и да нас свечано „позовете да испунимо царске заповести, које су ми по„верене".[319]

Најпосле се устаничке старешине реше да дочекају царскога изасланика онако, како доликује његовом чину и царском човеку по турском реду и обичају; да се покажу како су вољни послушати његове наредбе али ипак да буду обазриви и уздржљиви.[320] С тога, кад се из устаничкога војног стана врати везиров мухурдар, Срби опреме педесет коњаника копљаника да га отпрате, а уз то још дванаест кнезова од дванаест нахија, пред којима је био Милован Грбовић. Ови кнезови носили су молбу упућену Бећир-паши, у којој су Срби изложили своје жеље и показали какве уредбе траже.[321] Пошто српски кнезови стигну у Шабац крене се оданде Бећир-паша уз пратњу великих кнезова и коњаника пут Београда. Насусрет му изађе до Палежа Јаков Ненадовић, кнез Сима Марковић и Јанко Катић са шест стотина најодабранијих коњаника.[322] А кад везир пође од Палежа пође му насусрет Карађорђе с 2000 биране коњаника све под оружјем. Страним новинама јављено је из Земуна 17 (5) јула: „Бећир-паша, пуномоћник Портин, „стигао је 12-ог овога месеца (30 јуна) у српски логор с „једним делом своје војске. Дочекан је уз грмљаву топова

„са свима почастима, које му припадају као војном лицу. „Врховни Вожд Карађорђе припремио је одличан дочек“.[323]

У прво време један део везирове војске заостао је код Мислођина на десној страни Колубаре; затим се сва војска прикупила код Белих Вода, где је остала све до погибије дахија. После тога један део Бећир-пашине војске смештен је у онај мали логор, што су га Срби били спремили на Врачару, а други, већи део, био је смештен у логор близу Авале у Болечу између српских трупа.[324]

Тако је Бећир-паша, као Портин пуномоћник, тек после пуна два месеца откад су му издате наредбе, једва стигао под Београд 30 јуна 1804 године.[325]

IV

Кад су дахије чуле да је одређен Бећир-паша да испита узроке нередима у Београдском Пашалуку, а после оних преговора у Земуну са српским старешинама, одреде своје изасланике, као што је раније поменуто, да отиду у Цариград и на Порти објасне, шта се ради у пашалуку.

Сутра-дан, по доласку Бећир-пашином под Београд, дођу му српске старешине с Карађорђем, праћене с 2000 коњаника, све бољи од бољега. Кад Карађорђе уђе са старешинама под шатор, везиру на разговор, коњица около остане чекајући. Катић је био тумач, и кад су Срби изнели зашто су се побунили против дахија, Бећир-паша им је обећавао златна брда, чинећи најпробитачније предлоге у корист Срба.[326] Срби радо приме обећања пашина, али су с неповерењем чекали да виде, шта ће учинити с дахијама.

Многи виђенији Турци Београђани, чим је дошао босански везир, изашли су из Београда и дошли царском пуномоћнику. Преко њих је Бећир-паша позвао и дахије да му дођу у стан, али они нису хтели доћи, већ су тражили неколико српских старешина, који би били као таоци у Београду, докле би они преговарали с Бећир-пашом.[327] Према свему судећи овај дахијски предлог није усвојен, с тога

дахије не само што не дођоше пред Бећир-пашу већ одмах 4-ог јула изјутра нападну из Београда на српску војску. Један део дахијске војске пође Цариградским Друмом и нападне на Васу Чарапића, а други се упути Белом Потоку, где је била највећа српска војска. Васа Чарапић дочекао је јуначки Турке и после борбе од десет часова одбио их натраг. Живља и дужа борба трајала је према Белом Потоку, али су Турци и тамо сузбијени. По подне дахије покушају нови напад каицима по реци, али их Срби ватром из топова нагнају да се повуку.[328] Овакав рад дахија није улевао наде Србима да ће с њима моћи што да учини Бећир-паша тим пре, што је међу Турцима, које су Срби примили под заштиту, откривена завера противу Срба, у договору, нема сумње, с дахијама. Карађорђе је хтео казнити заверенике смрћу, али митрополит Леонтије и консул Петар Ичко одврате га од те намере.[329]

Како дахије нису хтеле саме доћи у Бећир-пашин стан нити кога послати да преговара у име њихово, најпосле пристану да воде преговоре у Земуну. Тада Бећир-паша одреди око 10-ог јула својега мухурдара, који отиде с неколико српских старешина у земунски карантин, где дође и више угледних Турака Београђана. Међу њима се отпочну преговори око измирења. Срби су тражили пре свега да им се издаду све четири дахије, затим пристајали су да положе оружје, да се врате на своја огњишта и да буду верни поданици Порти, али само под погодбом ако њихов договор с Турцима зајемчи која од суседних сила, на пример Аустрија. Како Турци нису хтели пристати ни на прву погодбу а камоли на другу, то од договора није ништа могло бити.[330]

Ово отезање с преговорима и стално неповерење Срба према Бећир-паши учинише, те српске старешине постадоше нестрпљиве и Карађорђе потражи од Бећир-паше да отворено и јасно каже намеру свога доласка, као и начин како мисли да изведе своју намеру, претећи у исто време, ако му не одговори на ове захтеве, да ће Срби пожурити

с опсадом Београда и учинити општи напад. Бећир-паша потражи да се Срби још мало стрпе, а он ће им ускоро дати тачан одговор. Тада Карађорђе и остале старешине покушају на своју руку да воде преговоре с Гушанац-Алијом и с крџалијама не би ли их како посвађали и докопали се Београда. Карађорђе преко земунскога трговца Стевана Живковића веже побратимство с Гушанац-Алијом и обећа му: да ће, чим Србима дахије буду у руке предани, заједно с народом Порту и султана молити да се Гушанац постави за београдскога везира, а да би тај договор био што тврђи прваци крџалијски и српски састану се на Врачару код Батал-џамије, где се договоре да хиљаду крџалија пређу на српску страну и да заједнички ударе на дахије. Ради јемства да ће се уговор тачно испунити, и да ће и једна и друга страна верна остати договору, Срби даду као јемце крџалијама 4 кнеза а крџалије Србима 4 Турчина.[331] Срби су се надали да у року од 15—20 дана помоћу крџалијском заузму Београд. С тога старешине на свом скупу у логору код Топчидера реше да се обрате новосадском магистрату или новосадским трговцима за зајам од 10.000 форинатa с интересом на три месеца, како би могли подићи спремљен барут и фишеке из Земуна и донети у стан српске војске.[332] Осим тога на овом је скупу решено и последње питање о шиљању српске депутације у Петроград, о чему се већало још на оној скупштини држаној у Остружници крајем априла и почетком маја, чекало се само да се види шта ће бити с дахијама после онога договора с крџалијама.

Међутим Гушанац-Алија играо је дволичну улогу. Он се исто тако био договорио с дахијама да намами српске прваке с мало војске у град и да их у граду нападну и побију. Овим је Гушанац желео да постигне двојаку намеру. Прво да измами дахије из тврђаве, па ако му не пође за руком лукавство према Србима, то да затвори дахијама улаз у тврђаву и принуди да оду из Београда. А ако му превара према Србима испадне за руком то ће имати за-

слуге према дахијама и још више их обвезати. У исто време за извођење ове намере био је утврђен дан — субота, 16 јули 1804 године.

И заиста према договору дахије изађу из тврђаве у варош и спреме се да нападну Србе. Чим дахије изађу из тврђаве крџалије дигну покретне мостове, заузму капије и дигну у ваздух заставе дајући Србима знак да пођу напред. Срби се упуте с малим одељењем војске а дахије са својом војском променише пут, да покажу, као бајаги, како су их издале крџалије и како се налазе у великој опасности. У саму ноћ 16-ог јула оне се повукоше у одвојене куће, које су пред градом и овде покушају да се сакрију. Срби заведени овим лукавством, 17-ог јула, крену се испрва с 2000 на варош, али чим су сазнали за превару, крену још 5000 људи и дођу пред град тражећи да им се варош преда. Турци то не хтедоше учинити. Срби се тада повуку на раније положаје. Крџалије видевши да им је план пропао у погледу преваре према Србима, прихвате се онога према дахијама не дајући им да се поврате у тврђаве. Дахије, видећи да су их преварише крџалије, укрцају се у 9 сати увече, 17-ог јула, са својим благом и са 76 пратилаца, својих верних присталица, у три шајке и побегну низ Дунаво и срећно, ма да су их с обале Срби често нападали, стигну у Пореч,[333] а одатле само с малим бројем својих пратилаца стигну у Адакале ноћу између 23-ег и 24-ог јула.

Кад су дахије побегле из Београда онда Гушанац-Алија, да би што боље оправдао своје држање према Србима, нападне на дахијске конаке с крџалијама и оплени их; затим нападне и оплени још неке богатије Турке, а зликовце, бећаре и бескућнике примами себи.[334] После тога поседне тврђаву и стане чекати како ће се развијати преговори између Срба и Бећир-паше.

Бећир-паша био је врло радостан што се на овакав начин свршило с дахијама, мислећи да ће остале ствари са Србима лако удесити. С тога позове Карађорђа и друге српске старешине да с њима преговара. Ови сутра-дан по одласку

дахија, 18-ог јула, отиду паши под шатор, где су настављени преговори. На сва обећања Бећир-пашина Карађорђе му одговори: „Фала ти, честити пашо, ми знамо да цар нам „зулума не чини и рад је, и тебе је послао да нас умириш. „Али дахије су ноћас низ воду побегле, они ће у Видину „војску покупити, и опет на нас ударити, као што су и за „Хаџи-Муста-паше чинили, докле га већ не убише. Зато ти „укратко кажем: да четири дахије докле год нам у руке „не дођу мртви или живи, никаква мира дотле нема, нити „о миру говора! И с Богом!“[335]

Одговор Карађорђев уплаши Бећир-пашу те одмах рече: „Бе Ђорђе, отур, отур! и кажи ми кога имаш да пошљеш „у Адакале, а ја ћу послати на стрица Реџепова да их „побије.“ Карађорђе одговори да има Миленка бимбашу. Тада Бећир-паша нареди те се напише ферман стрицу Реџеп-агином, Ибрахим-аги, да изда дахије Миленку, да их побије и главе им у Београд донесе, и у исто време нареди и команданту адакалском Реџеп-аги да напише писмо своме стрицу Ибрахим-аги да дахије изда Миленку. Кад све то буде готово предаду се писма Миленку Стојковићу. Миленко с двојицом Турака и 27 својих момака седне на две оранице и пође низ Дунаво, што је брже могао, да изврши заповест и да дахијске главе у Београд донесе.[336]

За време, док је Миленко путовао Дунавом Адакалу, преговори су настављени с Бећир-пашом о погодбама, под којима би се Срби умирили. Али српске старешине нису никако веровале у искрене намере Бећир-пашине, нити су мислиле да ће икакве погодбе с Турцима бити стално, ако им која страна сила не јамчи за те погодбе. Они нису обраћали пажњу на то, да се ниједна страна сила не може мешати у унутрашње послове једне независне државе. Размишљајући о томе и договарајући се шта и како да учине, Бећир-паша изјави да жели у Београд ући. Међутим Срби, који су познавали боље прилике у Београду и предосећајући намере Гушанац-Алије, саветовали су му, да не улази

у Београд; али он их није хтео послушати, већ се спреми да уђе. Кад Бећир-паша пође 21-ог јула у град, Срби изведу своју војску четврт сата од Цареве Ћуприје и упараде је, с једне и друге стране пута метнувши један топ на један крај а други на други. Како везир са својом војском наиђе Срби почну пуцати из топова. Уређена војска, паљба из топова и потпун ред у српској војсци задивили су Бећир-пашу а Бошњаке поплашили да су са страхом пролазили кроз редове српских војника.[337] Кад Бећир-паша уђе у град крцалије га не хтедоше пустити ни у горњу ни у доњу тврђаву, већ се мораде наместити у доњој вароши.[338]

Сутра-дан по уласку везировом у град, 22-ог јула, спреме се српске старешине и кнезови да му поднесу погодбе под којима би се могли умирити. Јаков Ненадовић, Јанко Катић, кнез Сима Марковић, Милован Грбовић с неколико кнезова узму оне погодбе, које су износили пред Турке, кад су се с њима мирили у Земуну пред Фелдмаршалом бароном Генејном, а које су по повратку из Земуна на Порту послали. Везир их лепо прими као увек досад и саслуша оних девет тачака, у којима су се састојали захтеви српски за мир. Бећир-паша пристане на све и одговори кнезовима и старешинама: „Иншала, иншала (ако Бог да), још ће боље бити, све ћете добити.“ Кад се старешине и кнезови врате у српски стан прикупе се сви око Карађорђа, који је седео у хладу код покретне цркве (у шатору) и кажу му како је везир пристао на све српске захтеве и да је још више обећао. На то их запита Карађорђе и Прота Матија: „Кад „је везир обећао све испунити, јесте ли тражили да, или „он или ми, замолимо од Немца једног чиновника, који ће „на нашем уговору бити, па ако би ми покварили уговор, „нека Немци пишу у Стамбол да смо ми криви; ако ли „Турци покваре и зулум почну, да Немац јави султану „која је страна крива.“ На то кнезови одговоре да то нису тражили, па се обрну Проти и кажу му да иде он сутра везиру, па то нека тражи.

Осим тога том приликом старешине се договоре да напишу молбу фелдмаршалу барону Генејну и замоле да пошље једнога изасланика, који би у име аустријскога цара био као сведок и посредник при њиховом уговору с Бећир-пашом, и који би тај договор њихов потврдио. Што су се договорили то су и учинили, и истога су дана такву молбу послали петроварадинском команданту, фелдмаршалу барону Генејну. Уз ту молбу приложили су и другу, написану још 20-ог јула из топчидерскога логора, упућену аустријском цару, скоро исте садржине као и она Генејну.[339]

Сутра-дан, 23-ег јула, прота М. Ненадовић с Петром Новаковићем отиде своме пријатељу Сребрничанину, Хаџи-Сали-бегу, који је био дошао заједно с Бећир-пашом у Београд и каже му све по реду зашто је дошао. Хаџи-Сали-бег му на то одговори: „То је добро, то треба да иштете и „ако не буде од комшије Немца на уговору сведока, све „ће бити празно.“ Затим пође и он сам везиру да буде тумач. Кад дођу пред везира, кажу му како су се сви обрадовали оном обећању, које им је дао преко кнезова, да ће још боље уредити, него што су они тражили. Исто тако кажу му како се томе обећању народ обрадовао и како је сва војска у глас викнула: „да живи наш султан Селим и наш везир Бећир-паша!“ Све ово јако се допало Бећир-паши те насмејана лица, погладивши белу браду, узвикне: „Иншала, Иншала даси-јапарум! (Ако Бог дâ, да учинимо).“ — Прота потом приђе скуту везировом па ће рећи: „Још и ово те народ поздравио: да на ту нашу по„годбу и уговор зовнеш или ти, или ми да зовнемо једнога „човека од немачкога двора, да нам буде сведок уговора, „па ако ми преступимо, нека Немци јаве нашему цару да „пошље војску своју и нека све Србе исече; ако ли Турци „зулум почну чинити, као што су чинили, нека Немци, као „наше најближе комшије, јаве нашем цару, нека цар пошље „свога једнога везира и војску, да нас одбрани.“ Кад Хаџи-Сали-бег протумачи везиру, шта Прота говори, онда ти везир

закрвави очима, па викне гласно: „Олмаз, олмаз!“ и још јаче: „Олмаз!“ (Не може). Затим настави: „У земљу на„шега цара не сме се нико мешати, у нашега цара има „доста верних Турака, који ће му казати, ко буде крив.“

Кад Прота саслуша везиров одговор на његову молбу у име народа, прије му скуту, па се врати натраг у војни стан, где се искупе старешине да чују одговор. Кад га Карађорђе запита шта је добио, Прота му одговори: „Добио „сам три велика олмаза, паша неће сведоке“, па му по реду исприча шта је било код везира. На то Карађорђе: „Ене-де „сад! Зар ви мислите тако да се умирите па кућама. Нема „ту мира, тек ће одсад да буду велики бојеви“.[340]

После овако јаснога одговора везирова преговори су прекинути за неко време, чекало се да се види шта ће Миленко урадити с дахијама, а старешине су очекивале одговор од петроварадинскога команданта.

Док су се поменути преговори водили између Срба и Бећир-паше дотле је Миленко хитао Дунавом Адакалу и 24-ог јула пред вече око 7 сати стигну две оранице на скелу. Миленко се искрца и с она два писма отиде Рецепагином стрицу Ибрахим-аги, преда писма и потражи, да му се дахије издаду. Ибрахим-ага, пошто прочита заповести од Бећир-паше и писмо свога синовца, покаже Миленку кућу, у коју су се дахије склониле. Кад се смркне, Миленко с неколико Турака и са својих 27 момака нападне на кућу и оборе ватру кроз прозоре. Тада дахије, које су биле легле да спавају, поскачу с постеља, дохвате оружје и почну се бранити. Тројица погођени падну одмах, а Кучук-Алија се бранио сутра-дан (25-ог јула) до сванућа. Око шест сати падне и он рањен. Тада Миленко навали на врата, секирама их разбију и уђу унутра, дахијама главе одсеку и даду их некаквом Циганину да их од крви опере. Циганин перући главе испусти некако Аганлијину у Дунаво а остале три донесе и преда Миленку. Главе су одмах одеране и испуњене и Миленко их понесе у Београд.[341]

Да би дахије истерали из Београда или их у руке живе добили, српске старешине, као што смо видели, улазиле су у некакву погодбу с крџалијама и Гушанац-Алијом. Исто тако имао је с њиме некакав договор и Бећир-паша. Пошто су истеране дахије и пошто је Гушанац-Алија заузео тврђаву, око њега су се искупили све сами злочинци и бескућници Турци тако, да је он постао господарем не само тврђаве и других опкопа већ су у његовим рукама били сви магацини, арсенали и сва муниција. Да би задобио Београд у своје руке Бећир-паша много је што обећавао Гушанцу. Између осталога обећао му је, да ће му израдити милост код султана. А Гушанац-Алија са своје стране дао је написмену обавезу, да ће остати у граду, да ће бити у служби београдскога гарнизона, да ће се покоравати високим наредбама Портиним и вољи султановој,[342] али зато опет мислио је да има право на награду, пошто је помогао да се дахије удаље из Београда. Осим тога мислио је да неко треба да му плати најам за оно време откад је дошао у Београд, а који му дахије нису платиле. Овај последњи захтев није истицао док Бећир-паша није ушао у варош и док није дошао под његову руку. А чим је Бећир-паша ушао у варош, Гушанац је истакао овај захтев тражећи да му или Бећир-паша или Срби плате како погођени најам с дахијама тако и за труд, што је помогао да се савладају дахије. У исто време обећао је да ће, пошто му се исплати што тражи, распустити део крџалија да отиду из Београда.[343] Сва обећања Гушанац није мислио озбиљно испунити. Њему је стало било у овом тренутку само до тога, да одуговлачи ствар, и да дође до новаца, а главна му је намера била да у Београду постане оно што је био Пасван-оглу у Видину. Намеру своју прикривао је и показивао се пред Бећир-пашом у почетку да је готов на све што се од њега затражи, чим му испуне постављене погодбе.

Срби пак знајући добро како крџалије тако и Гушанца, а не имајући вере не само у успех Бећир-пашин него у

опште у искрене намере његове, особито кад им је одбијено страно јемство, држали су се непрестано с једне стране спремни да наставе борбу, а с друге су пристајали да дају што год Бећир-паша тражи од њих, непрестано истичући да су верни султану. Њихова се сумња још више појачала, кад су за време преговора с Бећир-пашом стигли гласови с Дрине да се у Босни купе Турци да пређу Дрину и ударе на крајеве око Гучева, Лознице и Цера.

Пошто је Бећир-паша одбио српски захтев странога јемства, позове он више српских кнезова себи у град. Они му отиду 27-ог јула и он потражи од њих да народ, ако је веран султану, плати харач за ову годину. Кнезови су обећали да ће то испунити.[344] Али је Бећир-паша тражио још више, тражио је намет на вилајет од 800 кеса (400.000 гроша) и то: 440 кеса (220.000) за издржавање своје војске и за исплату дуга, који су Срби учинили узимајући у прекосавских трговаца муницију и храну за време борбе с дахијама; затим 360 кеса (180.000 гроша) за старога Ага-Хасан-пашу, за Гушанца и његове крџалије. Осим тога уговорено је између Бећир-паше и српских кнезова да ће део крџалија (до 600) одмах отићи из Београда, чим приме плату. На све ово пристали су српски кнезови, само да се опросте крџалија.[345] Али они нису имали готових новаца да исплате што им се тражи. С тога су изабрали 20 нових кнезова, који ће поћи у народ да порезу покупе и паши предаду. Ове изабране кнезове пошљу Бећир-паши да их утврди у новој дужности. Паша их одлично прими и по турском обичају у знак почасти бињишима огрне.[346]

У том стигне и Миленко Стојковић и донесе главе погубљених дахија (у недељу 31-ог јула), које су потом у Цариград послате.[347] Али у исто време стигну рђаве вести с Дрине, а наиме, да су Мус-ага и Бего Новљанин прешли с Турцима преко Дрине и нека села попалили и попленили (28-ог и 29-ог јула). И заиста Срби, поплашени изненадним нападом Турака од Дрине, склоне се у брда и планине око

Троноше, Петковице и Радовашнице, очекујући помоћ од Београда, где се налазила скупљена српска војска. А Турци прошавши кроз села упуте се Шапцу, успут учине доста штете, а кад стигну у Шабац (6-ог августа) нападну на Србе, јер им се нико није надао, те преко 70 глава посеку на Баиру код Шапца. Мус-ага се у Шапцу није дуго задржао већ је, ископавши благо које је био закопао, одморио коње, па се одмах у Босну вратио.[348]

Због ових догађаја преговори за мир одложени су за неко време. Српске старешине, чувши да је за Београд постављен нови паша и да ће скоро доћи,[349] чекали су њега па да наставе преговоре; а очекивали су и одговоре како од петроварадинског команданта Генејна тако и од цара аустријскога на њихове молбе, које су им раније послали. Генејн им је одговорио својим писмом 31-ог јула (12 августа). У одговору рекао им је, да је њихову молбу послао цару. Затим саветовао им је да се потпуно ослоне на Портиног изасланика Бећир-пашу, и да му повере све своје жеље, уверавајући их, да ће везирова увиђавност и мудрост умети да нађе пут и начин не само да их ослободи досадашњих насиља, него и да им осигура мирну будућност.[350] У исто време Генејн је писао и министру војном и марине у Беч, надвојводи Карлу, 4-ог (16) августа.[351]

Овај одговор петроварадинскога команданта Генејна имао је јак утицај на Србе устанике. Они су се много надали у Аустрију, јер су знали да је Порта слаба да држи Турке зликовце, распуштене крџалије и јањичаре у стези. С тога нису могли поклонити вере ни у уговор, који би начинили с Бећир-пашом ако на њему не би било јемство које стране државе. С тога су се најчешће обраћали Аустрији, као најближем суседу, верујући да ће их она помоћи. Али Аустрија се држала неутрално, или се бар старала да буде неутрална, одбијајући званично сваку помоћ устаницима а гледајући пограничним властима кроз прсте, ако су ове по кадшто пуштале преко границе барута, олова и других ратних по-

треба. Што се тиче јемства, које су Срби тражили, Аустријанци нису могли пристати из два разлога: Аустрија је у то време због политичких прилика много држала на то да буде што исправнија и што искренија према Турској; осим тога она никад није пристајала да се прими јемства код Порте за оно, што би Порта дала и потврдила Србима у Београдском Пашалуку, јер није била рада да помаже оснивање и утврђење самоуправе у области, која би доцније сметала да ту област у згодном тренутку споји са својом царевином.

Одбијене сасвим устаничке старешине мало су се поплашиле, бојећи се да се као бунтовници не нађу сасвим саме према османском царству и да не изгубе све тековине своје борбе с дахијама. С тога отпочну живо радити да задобивене тековине што боље утврде, истичући непрестано да су верни султану и да су се побунили само против дахијских насиља и злочинстава. Преварени у нади на ма какву помоћ од Аустрије они су још раније помишљали да се обрате каквој другој сили, о чему су Карађорђе и друге старешине мислили још маја месеца, одмах после оног састанка у Земуну, кад су се мирили с дахијама. Видећи да преговори с Бећир-пашом тешко иду, а одбијени од Аустрије, не хтедоше више чекати већ се сасвим реше да пошљу депутацију у Петроград. Карађорђе нареди проти М. Ненадовићу да се спреми за пут.

Између Бећир-паше и Гушанац-Алије настајале су све затегнутије везе. Гушанац је све више испољавао своје жеље и тражио непрестано, како од Бећир-паше тако и од Срба, да му исплате најам што је служио дахије. Уз то се приближивало време, кад је требао да стигне нови везир у Београд. С тога Бећир-паша похита пошто пото да сврши преговоре са Србима пре доласка Сулејмана, новога београдског везира. Устаничке старешине, преговарајући с Бећир-пашом, истакле су захтеве скоро исте онакве, какве су му дале први пут, имајући вазда у памети самоуправна права

острва Крфа, кнежевинâ Влашке и Молдавије и аутономна права Мореје,[352] за која су знали још 1791 године, а која су сад, 1804 год., проширили, научени турским дивљаштвима, нередима и насиљима, које су претрпели од 1791 до 1804 године. Ови захтеви, у колико се данас може дознати, састојали су се у овоме:

1. Тражили су да се над целом облашћу Београдскога Пашалука постави један врховни кнез српски, који би између везира у Београду и нахијских кнезова био посредник. Тај врховни кнез прибирао би данак, који Срби плаћају султану.

2. Срби имају да плаћају Порти сваке године пола милиона гроша, као данак. Осим тога даваће везиру све, што му је потребно за издржавање.

3. Ниједан Турчин нема права да се меша у изрицање пресуде у пословима, који се тичу српских поданика. Ово право припада једино српском врховном кнезу.

4. Забрањује се сваком Турчину да се насели у вароши или у селу у Београдском Пашалуку, нити се може где задржавати без одобрења врховнога кнеза или везира.

5. Сви цариници и судије Турци биће замењени Србима, које поставља врховни кнез.

6. Гарнизо̑ну̑ службу вршиће заједно и Срби и Турци. За ову потребу Турци ће одредити 500 људи и сами ће се старати о њиховом издржавању.

7. С друге стране образоваће се гарда, која ће се састојати из 500 Срба и која ће свуда пратити врховнога кнеза.

8. Права на царине и на таксе, која је раније уживао београдски везир, остају и даље везиру и врховни кнез у томе неће имати удела. Али ни та права не могу се самовољно примењивати, већ онако као што се примењују у време ових преговора.

9. Срби неће трпети у трговини никакве сметње ни смањивање цена при продаји својих производа. Што год Турци купе плаћаће по цени која је на тржишту.[353]

Бећир-паша примио је ове предлоге српских старешина као год и оне, које су му поднели раније, израђене на оструж-ничкој скупштини, и на основи ових отпочети су даљи пре-говори, али се до сталнога уговора између српских стаpе-шина и Бећир-паше, као Портинога изасланика, није дошло за све време бављења Бећирова у Београду.

О томе шта се радило крајем августа 1804 године с Бећир-пашом види се унеколико из писма српских стаpе-шина које су писали 27-ог августа пивском архимандриту Арсенију Гаговићу и другим старешинама херцеговачким. Јављајући херцеговачким главарима о успеху устанка веле: како би и Београд освојили „али дође Бећир-паша тер ухвати „веру међу нама и биограђанима и сада се договарамо шта „ћемо и на чему ћемо остати, у чијим ће рукама Биоград „остати; зашто смо ми сви у име Божје намислили и здо-„говорили се да нам више турски јарамази не суде, него „ми сами да се судимо и да цару нашему будемо верни и „оцеком да му дајемо на годину колико је право и како „он заповеда".[354]

V

Од почетка устанка Порта је стално гледала на српске устанике као на своје верне поданике, који су устали против Портиних одметника. Султан Селим и Порта могли су се чак у потаји и радовати овом српском покрету против да-хија, јер би се на тај начин успехом српских устаника Порта ослободила својих одметника не употребљавајући против му-сломана оштре мере, што би могло раздражити фанатичну мусломанску гомилу проста света у Цариграду, против сул-тана и дивана, на које је прост свет мрзио због нових ре-форама и низам-џедида. Шта више има трага у извешта-јима рускога посланика у Цариграду да се Порта у време преговора Бећир-пашиних са Србима носила мишљу да од Србије начини кнежевину као што је Влашка и Молдавија, то јест да овој покрајини призна извесна права и повла-

стице и да јој даде за кнеза каквога Грка из Фанара. При претресању овога предлога у дивану неколико министара били су му противни, бојећи се да би им Србија као кнежевина задала исте бриге као и Влашка и Молдавија, јер би се њоме могла послужити Аустрија исто онако као и Русија Влашком и Молдавијом. Порту и њене министре у овом мишљењу као да је утврдило ћутање аустријскога посланика, који није хтео ништа Порти јавити о погибији дахија. И сам реис-ефендија у разговору с руским послаником изразио је сумњу као да Аустрија има задње намере с устанком.[355]

Глас о погибији дахија учинио је на Порту врло добар утисак. Она је мислила да се на тај начин опростила разбојника и одметника. Осим тога издала је наредбе новом београдском везиру Сулејман-паши, да у договору с Бећирпашом истерају из Београда Гушанац-Алију с његовим крџалијама и да се поврати стање у пашалуку, које је раније, пре дахија, постојало.[356]

Сулејман-паша, нови београдски везир, стигао је у Београд 17-ог августа,[357] али га Турци, нарочито крџалије, нису хтели примити као везира, те се он морао повући у Смедерево за неко време. Међутим прилике су у Београду постајале све заплетеније. Ту се одједном стекло тако рећи неколико власти скоро независних једних од других. У горњој тврђави београдској становао је представник султанове власти и управник Београдског Пашалука само по имену, стари Ага-Хасан-паша. После дахија власт над Београдом дође у руке Гушанац-Алије и крџалија, а под његову зависност дође и Хасан-паша, који је, истина, био представник султанове моћи и права али без угледа и без икакве способности и снаге да ма што самостално уради. Он је стајао потпуно под утицајем Гушанац-Алијиним. Међутим Гушанац је био самовољан и саможив, старао се само за се и за своју дружину, тежећи да постане не само у Београду већ и у целом Београдском Пашалуку онакав господар какав је био

Пасван-оглу у Видину. Право његово на управу и власт састојало се просто у моћној његовој мишици и у оружју његове дружине. Затим као неку врсту засебне власти, независне од Ага-Хасан-паше и од Гушанца, представљао је султанов пуномоћник Бећир-паша, који је такође самостално радио док није ушао у Београд. Ушавши у варош он је мало по мало губио углед пред самовољним Гушанцем докле најпосле није дошао сасвим под његов утицај. Бећир-паша у таквим приликама потпуно је изгубио углед и промашио задатак своје мисије, јер није имао моћи да изврши оно, што му је био задатак, нити да испуни оно, што је са Србима преговарао и што им је обећавао. Најпосле као четврта власт турска долази нови везир Сулејман-паша, који је требао да ради у договору с Бећир-пашом, али кога ни Гушанац-Алија ни крџалије ни други Турци нису хтели примити у Београд, а сâм није имао моћи да у Београду уздигне султанов углед и да испуни заповести султанове.

Насупрот овим разним турским властима у Београду стајали су око Београда Срби у логору, који су, уставши противу насиља и притиска, бранећи свој живот, имање и част, представљали најзнатнију и најстрашнију моћ осветника и који су у овом тренутку били господари скоро целога Београдскога Пашалука.

Као што се види Порта није могла испуштену власт над Београдским Пашалуком повратити под власт султанову, јер шиљући поједине људе као пуномоћнике и управнике, и ако даровите и веште, а не снабдевајући их средствима и снагом да би султанове заповести могли испунити, она је сама одуговлачила умирење Срба и давала маха да се поједини самовољници и насилници докопају власти и моћи у Београду. Тиме се само продужавало нередовно стање и Срби су јасно видели да Порта није у стању да поврати ред у Пашалуку и да испуни оно што су им њени представници обећавали у име султана. Осим тога прошлост их је учила да ни оно није стално, што би султанови пуно-

моћници, и кад имају моћи, завели и уредили у пашалуку. С тога су онолико и наваљивали за страно јемство, надајући се да би им повраћени ред и мир био трајнији уз страно јемство.

И поред свега овога, што је наведено, Срби су ипак пристали на некакав мир, који није био написан, већ усмено уговорен између њих и Бећир-паше. Опсадна линија око Београда остала је иста.

У време доласка Сулејман-паше у Београд Срби су имали у војном стану око Београда 6000 пешака и 2000 коњаника добро оружаних и опремљених.[358] По уговореном миру Срби распусте један део своје војске да иде кућама, али један део задрже да чува подигнута утврђења и опкопе око Београда.[359] Срби стану ићи у Београд као и пређе и као да је мир потпуно повраћен. Како Бећир-паши, као царевом изасланику, тако и београдском везиру и Гушанац-Алији, као војничком заповеднику, и Сулејман-паши, новом везиру, Срби стану опет давати у производима и у новцу, што им је припадало као султанским чиновницима.[360] Бећир-паша и поред свога скученога положаја надао се, да ће уговорени мир дуго трајати, с тога је позвао све турске становнике и јеврејске трговце, који су од почетка устанка били побегли, да се врате у Београд. Предузео је мере да се поврати слобода трговине и оживи индустрија.[361]

Према овоме утврђеном миру многи су мислили да је свршено с устанком па је таква вест и протурена страним новинама. Најпосле и Сулејман-паша дошао је из Смедерева у Београд првих дана месеца септембра[362], и требао је да прими власт и уђе у дужност, која му је наложена од стране Порте. Али највећу сметњу томе чинио је Гушанац, у чијим је рукама била стварна моћ и који је господарио у Београду. Он је непрестано тражио да му се изда најам не само онај који су му дахије дуговале, него и најам крчалијама за време откад је Бећир-паша дошао у Београд. Како је та сума износила око 200.000 гроша,

а Бећир паша није могао да је исплати, то су крџалије гледале на Портинога пуномоћника и посредника као на залогу, и добро су пазиле на њега да им се како не измакне из руку и не изађе из Београда. Сад се Бећир-паша нашао као крџалијски сужањ. Шта више, можда подговорене Гушанац-Алијом, крџалије се побуне у Београду и стану претити како Бећиру тако и другим мирним грађанима. У самој вароши изгледаше као да ће се поновити они призори које је Београд доживео током 1792 и 1793 године, као и за време дахија. У оваквим приликама Бећир-паша морао се обраћати Србима и Карађорђу тражећи од њих помоћи у новцу. Срби су најпосле пристали да новчано помогну Бећир-пашу, али како ни сами нису имали новаца, то су их тражили од земунских трговаца. Најпосле је новац нађен и дато је: што Гушанац-Алији, што Бећир-паши, у 250.000 гроша. Изгледа да је у рукама Гушанчевим била облигација од 180.000 гроша, коју су они раније дали Гушанцу и да је овом приликом, кад је Гушанцу тражени новац дат, он није хтео дати Србима. Око 8-ог октобра Срби су тражили од Гушанца преко Петра Ичка на зајам 10.000 гроша, и он им је то дао на облигацију. Занимљиво је да се српске старешине обвезују платити ту суму Гушанцу тек онда, пошто им он врати стару облигацију од 180.000 гроша.[363] Најпосле се несноснога стања Бећир-паша једва опростио око Митрова дана, а 21-ог октобра оставио је Београд и стари везир Ага-Хасан-паша и отишао на нову дужност у Бендер у Хотину.[364] Тако је на место Ага-Хасан-паше дошао за београдскога везира Сулејман-паша, пређашњи мухасил београдски (највиши финан. чиновник у вилајету).

Како је било стање у Београду и околини од доласка Сулејман-пашинога у Београд до Митрова дана најбоље се види из извештаја његовога, поднесеног великом везиру:

„Добио сам, вели Сулејман-паша, преко мога татарина „највише заповести, које је имала част Ваша светлост да „ми пошље. У њима ми се наређује да порадим у договору

„с Бећир-пашом да уклонимо из београдске тврђаве Гушанац-
„Алију. Присталице Гушанчеве су многобројне и старешине
„тврђаве са свом муницијом налазе се под његовом влашћу.
„Бећир-паша, пошто је ушао у Београд, налази се под ње-
„говом зависношћу и при мом доласку у Београд ја сам
„то сам видео. Пошто је Гушанац истерао дахије дао је
„Бећир-паши, док је овај преговарао са српским кнезовима,
„написмену обавезу, која се састојала у томе: да ће он
„становати у граду, да ће бити у служби гарнизона и да
„ће се покоравати највишим заповестима и вољи султановој,
„ма да је био далеко од тога да од своје воље то све испуни,
„јер је замишљао да треба да буде награђен за услуге
„које је учинио. Очевидно је да се не може наговорити
„да учини што је обећао, а нагнати га оружјем исто је
„тако немогуће, пошто су болести и бегство јако умалили
„број Бећир-пашине војске, те је она војска, што је још
„остала код њега, врло слаба, а требало би најмање десет
„хиљада војника да се Гушанац-Алија истера.

„Не видећи другога лека, који би послужио добром
„исходу, ја сам и против воље, у договору с Бећир-пашом,
„примио Гушанца са поменутим пашом и заогрнуо га по-
„часним биљишом, о чему сам известио Вашу светлост.
„Требао је и Бећир-паша од своје стране да пише Вашој
„светлости о овдашњем стању, али није могао од стида,
„али се решио да пише чим изађе из овога места. Данас
„је Бећир-паша изашао из Београда и упутио се месту на-
„званом Ак-су (Aksou). Одатле ће он спремити опширан
„извештај, који ћемо оверити нашим печатима и што пре
„послати Вашој светлости.

„Подносим уз то Вашој светлости стање о земљи, о
„лиферацијама и о другим издатцима, које сам учинио а који
„износе 53.500 гроша.

„Још док сам био у Цариграду толико сам уверавао
„Вашу светлост и Ваше министре колико сам био прене-

„ражен и недостојан једнога таквог положаја пуног одго-„ворности, међутим прилике су ме нагнале да га се примим.

„Пошто су Срби подигли устаничку заставу, они су „на чело своје војске поставили више аустријских официра, „набавили су топове и муницију, отпочели су непријатељства, „попалили паланке, опленили земљу и исекли све мусло-„мане, који су им пали шака. И данас су још поменути „официри међу њима и непрестано их уче ратној вештини.

„Заповеђено је становницима паланака да се врате на „своја огњишта, и они, који су се налазили у суседству, „вратили су се својим кућама, али ја добијам посведневно „тужбе против Срба, како су једне исекли а друге оте-„рали, пошто су их прво истукли и опленили. Тако нијед-„ном мусломанину није слободно изаћи, сви су се попла-„шили и очекују једино утеху од стране узвишене Порте.

„Ма да изгледа да раја хоће да се покори султану „њихове се старешине понашају тако, како не доликује по-„даницима. Овај неред коме кад се дода и непрестано тра-„жење Гушанчево да му се исплати најам, одузима ми мир „и сан и све то већ од неколико дана силно утиче на моје „здравље.

„Ако ми Ваша светлост не одузме своју потпору и ако „се раја покори и умири ја ћу се моћи повући од посла; „али напротив ако ствари узму сасвим други ток, ја молим „Вашу светлост да ме спасе одавде.

„Ма колико да трошим, ма колико да се задужујем ја „ћу се моћи увек помоћи захваљујући заштити Ваше свет-„лости, али ми је заиста врло тешко подносити трошак који „се односи на плату сејмена.

„Много сам се задужио код мога мењача (сарафа) да „бих могао чинити издатке према моме положају и морању „писати моме управнику у Цариград да прода моја два „спахилука, која имам, да платим овај дуг. Нека Бог да жи-„вота Вашој светлости, а ја ћу жртвовати све своје имање: *„роб и све оно што он има, ставља се на расположење госпо-*

„*дару*. Најпосле што се тиче плаћања Гушанац-Алији не „зависи од мене, то сам уредио у договору са Бећир-пашом. „21 рецепа 1219 (26 октобра 1804 године)“.[365]

Из овога извештаја, ма колико да је кратак, јасно се види, да ни пуномоћник Портин као посредник за мир између београдских Турака зликоваца и Срба, ни представник султанов, нови везир Сулејман-паша, нису могли сачувати ни свој углед ни своју слободу пред Гушанац-Алијом, који је повукао за собом све Турке. Они нису били у стању повратити ред нити подићи пали султанов углед. Они су заједно са султановим ауторитетом ишчезли пред самовољом крџалија и њиховога заповедника Гушанац-Алије.

Овај тренутак био је врло знатан за Србе. Видећи да Порта преко својих представника није у стању да поврати ред и мир у Београду, они нису хтели упустити власт над земљом и народом, стечену с оружјем у руци, већ су се решили да оно, што су стекли крвљу и оружјем, добро чувају. Јасно се предвиђало да од уговореног мира с Бећир-пашом ништа бити не може.

Пошто се Бећир-паша ослободио крџалија и Гушанца и изашао из Београда, видео је да је његова мисија пропала. Међутим његова се војска стално умањавала. Болест му је војску сатирала, а оскудица у храни и хладноћа позне јесени многе је нагнала на бегство. Ови бегунци прелазећи у српски логор кретали су се са српским пасошима у Босну, али онамо ни трећи није стигао, већ су их Срби многе побили у путу. Не имајући новаца ни војске колико му је требало, он не само да није могао извршити поверени му задатак, него није могао ни ону војну опрему, коју је собом донео из Босне, вратити натраг. Како Митров-дан беше прошао, а ударио повелики снег, Бећир-паша побоја се, да га не ухвати јака зима у Србији потпуно неспремна, те похита што пре у Босну оставивши и топове и муницију и шаторе, говорећи при поласку Јакову Ненадовићу: „Јакове, ето ти „чадора, ето топова, ето џебане: то је све царско! И ви

„ако сте, као што велите, царева раја, а ви пошљите за мном, „а ја одох: ако нисте царева раја, ето вам топова а ето „и џебане, па што вам драго".[366]

Јаков је сву ову царску војну спрему послао до на Дрину и на Бадовинцима предао Турцима Бошњацима узевши од њих признанице, које су им доцније служиле као доказ да су у то време били права царска раја, која, и ако је могла, није дирала царске ствари.

Одласком Бећир-пашиним завршена је његова посредничка улога за мир, претрпевши потпун пораз.

Наместо Ага-Хасан-паше и наместо Портинога пуномоћника остао је у Београду као представник султанове власти нови везир Сулејман-паша, чија је улога такође, као што се из његовога наведеног извештаја види, била ништавна. И његов труд, да заведе ред у Београду и да поврати углед султановој власти, потпуно је пропао.

У почетку је Гушанац живео лепо с новим београдским везиром, али није никако напуштао београдску тврђаву нити је пуштао власт из руку, до које се докопао после одласка дахија. Вели се да су њему, како Бећир-паша тако и Сулејман-паша, обећали опроштај од стране Порте зато, што је одметник од султанове власти. Очекујући то помиловање а не верујући у дато му обећање он не само што није распустио крџалије, већ и друге бескућнике и беспосличаре прикупљао око себе тако, да их је првих дана месеца новембра имао на 2000 људи.[367] Показујући се непрестано као да је у служби Сулејман-пашиној, тражио је од овога плату за своје најамнике. Како Сулејман-паша није имао при себи новца, то није могао исплаћивати најам ни Гушанцу ни крџалијама. С тога је гледао да тај новац добије од Срба тражећи да му плате харач који су требали да дају. Али Срби му поднесу рачуне од датога новца Бећир-паши и Гушанац-Алији, наводећи да они више нису дужни давати. Тако је Сулејман-паша остао без новца и нашао се у врло незгодном положају према Гушанцу. Ме-

ћутим, како су Срби били опколили Београд и непрестано чували стражу око Београда не пуштајући потребну количину хране у Београд, то су и крџалије и Сулејман-пашина пратња трпели велику оскудицу у храни и у огреву. Трпећи оскудицу у огреву крџалије су чупале коље из опкопа и дрва из утврђених места. Да би дошли до хране поједина одељења крџалија покушавала су да ноћу изађу у оближња села и да нађу хране, али су их Срби, чувајући страже, свагда опазили и натраг сузбили. Због оскудице почну многи мирни Турци напуштати Београд и бегати или у Аустрију или прелазити на страну Срба.[368] Најпосле Гушанац-Алија изашао је и према Сулејман-паши у правој боји. Он се истакне потпуно као прави господар не само београдске тврђаве већ и целога Београда. Гушанац је држао новога везира крајем 1804 и почетком 1805 године као заробљеника, а крџалије су на његове заповести обраћале још мању пажњу него на заповести његовога претходника.[369]

VI

Предвиђајући Порта да се из ових немира у Србији могу развити догађаји много већега значаја, она одлучи у јесен 1804 године да покуша умирити Србе преко Цариградске Патријаршије и преко влашкога кнеза Ипсилантија.

Влашки кнез Константин Ипсиланти био је велики родољуб, који је радио скоро целога живота на ослобођењу грчкога народа. Ту своју намеру желео је да изведе помоћу Русије и покретом балканских хришћана против Турака. С тога је српски устанак пратио врло живо, радовао му се и није желео никако да се Срби умире. Осим тога он је с једне стране храбрио Србе, обећавао им помоћи у праху и олову и искрено, као привржeник Русије, извештавао руску владу о покретима у Србији; с друге стране показивао се као пријатељ Порте, коју је такође извештавао о покретима, дајући јој често пута и савете шта треба радити. Радећи тако Порта му је веровала и више пута поверавала

извесне послове. Тако је он први известио Порту о покрету Срба,[370] али исто тако обавестио је и руску владу. После тога стајао је у живој преписци како с руским министром иностраних дела у Петрограду и руским послаником у Цариграду тако и с Портом.

Кад је стигао у Београд Бећир-паша Порта је наредила кнезу Ипсилантију да пошље Србима једнога од својих бојара с упутима за умирење њихове буне и да се потруди, у договору с Бећир-пашом, да поврати ред у земљи. Међутим кнезу је било врло тешко извршити ову заповест због разноврсних и многих заповести које му је Порта послала, као и због разних лица којима је Порта поверила ову дужност. Између осталих лица, којима је Порта наложила да иду Србима и да их умире, налазио се и један архимандрит Цариградске Патријаршије, који је требао да утиче на Србе од стране патријарха. Изасланик Ипсилантијев по заповести Портиној требао је да оде заједно с кладовским командантом Реџеп-агом, и с њиме заједно да утиче на Србе. Најпосле се кнез реши да пошље бојара *Манолакија*, човека вешта и паметна, са заповешћу да иде и да ради с пашом у договору на умирењу Срба. Па, ако паша искрено ради и прима његове савете, да се задржи; али ако их не буде примао, а нарочито ако не буде искрено радио, то одмах да се врати, јер није рад да вара људе, који су устали на оружје противу неправде и нечувених насиља и који се боре за свој опстанак.[371] Послављи свога изасланика Ипсиланти је по њему послао и писмо Србима од своје стране, у коме су били изложени његови савети, и писмо Бећиру.

Бојар Манолаки отишао је Србима негде друге половине јула. Срби су врло лепо предусрели како Манолакија тако и патријархова изасланика. Манолакију поклоне чултан за коња од црвене кадифе златом везен, и захвале преко њега кнезу Ипсилантију на добрим саветима: а патријархова изасланика обдаре ибриком, шољама и двама позлаћеним сано-

вима.[372] Потом се Манолаки врати из Београда у Букурешт 10-ог августа.[373] При повратку из Београда Манолаки је донео од Срба одговор на Ипсилантијево писмо, у коме му Срби захваљују на заузимању и на саветима, у исто време објашњују, зашто су устали на оружје и против кога, напоминьући како је њихов устанак неверно представљен Порти „и наместо „да будемо корисни Порти ми изгледамо криви у њеним „очима. Ми се заклињемо да смо најверњији поданици нашега „најмилостивијега суверена, покорни у свако доба његовој „вољи, готови чак у свако време да се покоравамо сваком „паши, којега узвишена Порта одреди нам за управника; „готови смо да пролијемо и последњу кап крви само да „испунимо заповести Његовога Величанства. На коленима „пред престолом његовим молимо да се смилује на нас и „ослободи зла. Ми не сумњамо да ће Ваша светлост нам „помоћи у нашој невољи, пошто сте уверени у нашу непо„колебљиву верност Порти и уверити је да ми никад не „желимо изаћи испод сенке њене заштите и да смо увек „готови да испунимо све што нам она заповеда. У осталом „ми се надамо, кнеже, да ће Ваша светлост из хришћан„ског усрђа помоћи у нашој невољи, те да и ми најпосле „уживамо благодети мира молећи Бога за Вашу срећу".[374]

Одмах по доласку Манолакијевом кнез Ипсиланти известио је Порту о стању у Србији, али у исто време (13/25-ог августа) послао је опширан извештај и руском посланику на Порти. У овом другом извештају говори се о погибији дахија и о нади Бећир-паше да ће Србе брзо умирити. Између осталога тамо се вели да је Манолаки у војном српском стану код Београда застао 6000 пешака и 2000 коњаника добро опремљених и наоружаних. Војска има заставе с по једним крстом. Оружје и опрему, које Срби имају, већином су отели од Турака у разним бојевима. Међу собом имају аустријских официра од којих је један врло високе спреме, који стоји на челу војних операција и који им даје упуства.[375]

Архимандрит цариградскога патријарха вратио се заједно с Манолакијем из Београда у Букурешт, одакле је 14-ог августа отпутовао за Цариград, пошто је извршио заповести које су му дате.[376]

Извештаји, које је Порта добила од разних команданата и других лица о догађајима у Србији, били су тако разноврсни и противуречили један другом, да она није могла никако добити јасну слику о стању у Србији. Како није могла веровати у све оно, што су јој јављали поједини команданти, Порта нареди кнезу Ипсилантију да наново пошље свога сигурнога човека, који би сазнао тачно какво је стање у Србији, па о томе да јој поднесе извештај. Ипсиланти се одазове тој заповести Портиној и пошље у Србију нарочите изасланике друге половине децембра.[377] Изасланици су се његови вратили негде око 28 јануара 1805 године.[378] Ипсиланти је одмах на основи исказа својих изасланика саставио извештај и послао га како Порти тако и руском посланику у Цариграду. На основи овога другога извештаја види се да је крајем 1804 године нередовно стање у Београду остало непромењено. Гушанац је на челу својих крџалија стварни господар у Београду, држећи Сулејман-пашу, правога управника вароши и Београдскога Пашалука, у ропству. Како је у војсци Гушанчевој било доста Арбанаса, то је Рецеп-ага, адакалски командант, као Арбанас са својим сународницима, који су у Гушанчевој служби били као кабадахије и старешине крџалија, створио заверу против Гушанца, који се, сумњајући у Рецеп-агу, хтео докопати једнога од његове браће (Салије), а који је остао као талац у Београду, кад је Рецеп-ага изашао. Арбанаси су одбили да предаду Гушанцу Рецепова брата. Тада се Рецеп-ага врати из Адакала у Србију, састане се с главним српским старешинама и позове Сулејман-пашу да од своје стране пошље једнога официра с потребним наредбама те да се изравнају несугласице око данка, које су биле поникле између Сулејман-паше и Срба. Сулејман пошље свога ћехају

са заповешћу коју је, нема сумње, издао Гушанац, тражећи да Срби положе оружје. На то су Срби одговорили: да су готови увек платити данак и бити покорни и верни узвишеној Порти, али да никако не смеђу с ума да у Београду господари један разбојнички старешина, да су заповести, које издаје Сулејман-паша, Гушанчеве и да се с везиром не може говорити без одобрења Гушанчева. Осим тога Срби су се изјаснили да дотле неће положити оружје, докле се у Београду не заведе законита управа и ред, и да неће плаћати другојачији данак до онакав какав су досад плаћали.

Ћехаја, који је из града био послан Србима, био је такође Арбанас, а раније био је у служби Хаџи-Мустафа-пашиној. Чим се овај врати у Београд Гушанац-Алија тражио је да се истера из службе. Најпосле оставио га је на миру. Он је хтео да посече и једнога другога официра, Хасан-бега, који се једва спасао и побегао у Панчево, али је зато погубио више Турака, за које је сумњао да су у вези с Рецеп-агом; затим је издао заповест којом је претио свакоме оном вешањем који би давао Србима оружја или барута у замену за оно што би ови доносили у варош, као што је то било раније. Ова је заповест принудила једнога од главних Срба, који је дотле био у Београду, да изађе из вароши. Да Гушанац овако ради нагнала га је оскудица, коју трпи у новцу. Војска његова, трпећи оскудицу у свему, врло је рђаво била расположена, у њој је било нереда и буна. Арбанаси, на броју њих 600, који су чинили већи део Гушанчеве војске, побуне се и заузму разне положаје у вароши и затворе у поједине куће. Тада се Гушанац с остатком своје војске, са Сулејман-пашом и са свима приврженицима дахијским, затвори у тврђаву. Побуњеници су тражили од Гушанца да им даде плату, коју им је дужан, иначе су се заклели, ако им Гушанац не плати то, да ће се придружити Србима. Гушанцу је остало верно само 400 од његових војника и оне дахијске присталице, који су се изјаснили за њега. Арбанаси би заузели целу варош да се

нису Срби, који су се били разишли по својим селима под оружјем, чувши за ову борбу у Београду, скупили и пресекли сваку везу с Београдом и Гушанцем. Овај би разбојник са својима скапао од глади, а пре а после, према количини хране која се налазила у тврђави, да није могао многу храну купити у Аустрији.

Срби су се налазили, како вели Ипсиланти у свом извештају руском посланику А. Италинском с краја јануара 1805 године, сви под оружјем већ уређени и готови за борбу, и с правом су врло огорчени, пошто су дознали за план састављен између крџалија и немоћнога Сулејман-паше. Ова буна може бити опаснија од прве, ако се српске старешине буду умеле користити њоме. Изгледа да ће ови нереди довести до крвавих судара и постати врло опасни.[379]

Из свега, што је досад речено, јасно се види да Порта није могла погодити начин нити наћи пута да задовољи и умири Србе. Онде где је требало и брзо и истрајно радити на повратку законитога реда у целој београдској области, она је по старом обичају оклевала и упустила да се устанак, покренут против насилничке владе дахијске, развије у народни устанак против турске владавине у опште.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

АУСТРИЈА И РУСИЈА ПРЕМА СРПСКОМ УСТАНКУ ДО ПОЧЕТКА 1805 ГОДИНЕ

I — Аустрија и први гласови о устанку. — Развитак аустријскога утицаја на Србе. — Супарништво између Русије и Аустрије. — Наде на Русију. — Савез између ове две силе. — Разочарање Срба. — Мисли о аутономији под турском врховном влашћу. — Устаници се обраћају Аустрији за помоћ у оружју, муницији и у другим потребама; она их одбија. — Срби желе да се ослободе Турака и да заснују аутономну државу под врховном влашћу Хабсбуршкога дома. — Аустрија и то одбија. — Устаници траже бар гарантију Аустрије и у преговорима с Бећир-пашом. — Аустрија и то одбија. — Зашто је све то Аустрија одбијала Србима?

II — Постанак и развитак руског утицаја на Србе. — Како се појавила мисао код устаника да траже заштиту Русије? — Одређивање депутата и њихово пуномоћје. — Полазак депутата и долазак у Петроград.

III — Како су дошле у Петроград прве вести о српском устанку и какав су утицај имале? — Утицај српске молбе од 3 маја 1804 год. — Дипломатски рад Русије у корист Срба пре доласка њихових депутата. — Политички положај Русије у тренутку доласка српских депутата.

IV — Пријам депутата у Петрограду и њихова представка у име народа. — Одговор на ту представку. — Рад Русије на Порти у корист Срба преко својих представника. — Повратак српских депутата.

I

Аустрији је било врло добро познато стање у Београдском Пашалуку како за време Хаџи-Мустафа-паше тако и за време дахија. Бечка је влада имала тачне извештаје о свему што се догађа у пашалуку како од пограничних команданата тако и од српскога митрополита у Карловцима Ст. Стратимировића. Знајући све што се догађало у пашалуку њу нимало није узнемирила ни изненадила вест о

устанку, кад је стигла у Беч крајем фебруара 1804 године. У тренутку кад је устанак плануо, ни устаници, ни Аустрија, ни Порта нису могли предвидети шта ће се развити из тога покрета. А кад је устанак обухватио целу Шумадију, кад је захватио крајеве преко Мораве и преко Маљена, Повлена и Јелице, додирујући обале Дрине, онда су обратили пажњу на њега не само Порта, које се највише тицао, већ и Аустрија, као најближа сусетка, и Русија као заштитница православља на Балканском Полуострву.

И ако је устанак припреман, као што је то раније речено (Карађорђе, књ. I, стр. 229—262), и ако су први људи у народу помишљали не само да поврате аутономију коју су уживали од 1793—1801 године, него да је прошире и утврде тако, како је не би могли поједини насилници и одметници од султана уништити ћад им је воља; с тога су тежили да добију онаква аутономна права каква су већ имале поједине земље у Турском Царству (нпр. Влашка, Мореја и др.). Поред свега тога опет је устанак плануо изненада и у невреме, кад су први људи, који су га спремали, мислили да га подигну.

У почетку устанка српски прваци, који се нису задовољавали аутономијом коју је даваo ферман од 1793 године, већ који су гледали у најскоријој будућности да добију аутономију коју имају Влашка или Мореја, а у најдаљој сањали и о васкрсу српске државе, нису смели рећи ни свом народу а још мање Аустрији шта у памети снују. Знајући врло добро да су слаби и мали да се боре с целом Турском Царевином, они су се у прво време ограничили само на борбу против зликоваца и насилника, чији су представници били четири дахије у Београду. Али у самом почетку устанка они се нису осећали доста спремни ни за ту борбу. За тај посао могли су имати доста људи, али је за њих требало имати оружја, барута, олова, топова и других ратних потреба. Они то нису имали. И ако су нешто од тих потреба подмиривали отимањем од побеђених Турака,

опет то није било довољно. Требало се обратити неком за помоћ. И тај неко у првим тренутцима устанка није могао бити нико други већ најближи сусед — Аустрија.

Аустрија је својим ратовима крајем XVII и почетком XVIII столећа пробудила наде у хришћана Балканскога Полуострва. Они су се надали да ће их ова хришћанска суседна сила ослободити ропства. С тога су се радо одазивали аустријским позивима и гомилама пристајали уз аустријску војску. Од свију балканских хришћана највише су ратовали уз аустријску војску Срби. Пошто су били суседи Аустрији, пошто је велики број њихових сународника живео под аустријском влашћу и пошто је у аустријској војсци било много официра српске народности, то су се Срби заиста надали ослобођењу и много полагали на Аустрију. Последњи аустријско-турски рат (1788—1790) поколебао је ту наду српскога народа; преварени већ више пута они су изгубили веру да ће им слободу донети Аустријанци. А кад Аустрија не хтеде ништа учинити за њих при уговору Свиштовскога Мира, онда се Срби први пут осетише до дна душе увређени у свом народном поносу. Одбачени од аустријске дипломације, без икакве наде на заштиту, као рањен лав, они узвикнуше „не веруј више Аустријанцу!“ Народна пословица каже: „ко једанпут превари други пут му се не верује“, а Аустрија је Србе преварила већ по трећи пут. С тога је још онда, 1791 године, поникла међу Србима мисао да пораде сами, без учешћа суседне силе, на срећи својој и на одбрани права својега народа. Ова мисао самосталнога рада на одбрани својих народних права својом властитом снагом самоникла је и показује како се јавља нов живот у једноме народу који је сасвим супротан раду аустријске и руске дипломације на подели Турскога Царства. Донде, докле је аустријска и руска дипломација радила да раздроби Турско Царство и комаће његово придружи аустријској и руској држави, дотле се у српском народу јавља мисао о аутономији Ср-

бије, о заснивању извесних повластица и заштити народних права, који ће доцније послужити као језгро, одакле ће се јавити васкрс српске државе на срећу Срба.[380]

Ма да су српске старешине све ово знале, као што је поменуто на свом месту,[1] ипак у прво време устанка нису имали куд на другу страну, већ су се морали обраћати Аустрији за помоћ.

Први пут Срби су се обратили за помоћ у муницији својој браћи, која су живела као трговци у Земуну, Панчеву и Митровици, али то није било доста. Мисао за помоћ од Аустрије као државе јавила се у оном крају, који је још од времена Кочине Крајине имао највише веза како са Србима преко Саве тако и с аустријским властима; та се мисао јавила у ваљевској нахији и баш у сину Алексе Ненадовића, у Проте Матије. Прешавши у Земун и саставши се с мајором Митезером (још око половине фебруара), он је тражио од овога да се устаницима даје муниција, да би се Срби могли тући с Турцима. Али му Митезер на то одговори: „Царство вама не може давати ни цебане ни оружја, но ви нађите каквога трговца, нека вам он крију̂ћи даје.“ Прота је тако и учинио, као што су учинили и шумадијски прваци с набавком муниције,[381] који су 25-ог фебруара такође у Панчеву молили аустријску власт да им одобри да могу куповати муницију.[382] Али крајем фебруара или првих дана месеца марта обрати се прота М. Ненадовић аустријским властима молећи да се устаницима изради помоћ код аустријскога двора. Ово је био први корак од стране устаника да се обраћају Аустрији за помоћ. Прота Матија написао је писма за Ст. Стратимировића, карловачкога митрополита и за граничарску војну команду. Пошто је у писмима навео узроке зашто су устали на Турке, он се обраћа аустријским представницима власти и вели: „зато „се молимо да царство аустријско пружи руку и овај невини „народ каквим начином зна избави од коначне пропасти“.[383]

[1] Караџорђе, књ. I, стр. 101—102 и 407—410.

Протина писма како од стране петроварадинскога команданта тако и од стране митрополита Стратимировића послата су у Беч министру војном надвојводи Карлу, који их је изнео пред цара. Осим Протиних писама било је и других српских писама, које су пограничне војне власти примале од српских првака дајући им извесне наде и шаљући писма преко петроварадинске команде министру војном у Беч. Тако је Карађорђе заједно са Симом Марковићем, Јанком Катићем и Милованом Луковичанином молио писмом од 19 марта 1804 године мајора Митезера, да му пошље 200 ока барута, олова итд. Иста је молба поновљена и 2-ог априла писмом у коме Митезера називају оцем и мајком.

Цар аустријски нареди да се Протина молба пошље заступнику његовом на Порти уз дате упуте шта треба да ради на Порти. У исто време спремљен је и одговор Србима, који им је требало послати преко петроварадинске команде. Цело писмо, које је добио као одговор од петроварадинске команде, Прота вели да није упамтио, али памти толико: да генерална команда по вишој заповести јавља да је аустријски двор у највећем пријатељству с отоманским „и да он нама никакве помоћи учинити не може, већ да „ће толико учинити и нас и турске дахије позвати да нас „помире“.[384] И с друге су стране Срби добили мало јаснији одговор на своје молбе. Ст. Стратимировић је 29-ог марта јавио Проти Матији, како се нада, да су Срби већ примили одговор од генерала из Варадина, али поред тога одговора и он их може уверити: да је петроварадински командант послао њихове жалбе како високом двору у Беч тако и аустријском посланику у Цариград. Уједно им јавља: „да „је турски двор и с нашим аустријским и с руским и с „осталим околним дворовима у миру и у пријатељству, па „ће свима овим дворовима мило бити, ако ви турском сул„тану, као вашем господару, верни будете; према томе ми„слим да од других дворова не можете друге помоћи оче-

„кивати осим једино те, да вас код турскога султана пре-
„поруче“.[385]

И после овога и оваквога одговора Прота Матија ипак је полагао велику наду на помоћ од Аустрије. То се лепо види из његовога писма од 15-ог априла Митезеру у Земун, у коме га моли да им и даље буде пријатељ и саветник, као што је досад био, јер „у почетку овога дјела ваш „савет нас добро ползује. Како ја тако и стриц мој Јаков „Стефановић молимо вас, да нас савјетујете на који ћемо „начин све радити и будите пријатељ свачему како нама „тако и целом овом крштеном народу.“

Скоро у истом смислу писао је и Карађорђе Митезеру 16-ог априла с Липара код Јагодине, дакле одмах пошто су Срби заузели и спалили Јагодину. Пошто је описао како су заузели Јагодину, Карађорђе у поменутом писму вели: „...И све је једнодушно устало на нашега непријатеља те-
„рати. Тако вам пишем препокорно да ви мени одговор „пошљете, што прије можете, да знадем како ћу се вла-
„дати. Турке јесмо врло збунили за сада. И примио сам „једну књигу пре, али ми није мило, како ми пишете, да „отуда ништа помоћи нема. Тако вас молим господине, да „ви тамо уредите, како вас Бог учи и молимо вас госпо-
„дине да нам тај посао свршите и ако је могуће опет отпи-
„шете мени, како ћу се с вашом милости и науком владати. „Ја вам шаљем моје писмо и моје момке, да (за) цело мени „одговорите. Ту исту плацију (молбу) ја господине вама „препоручујем и вас јесам признао најпре за старијега, а „ви радите, како вас Бог учи; с нама управљајте, да душ-
„мане из ове земље истерамо. Све смо друмове затворили „да никуда Турчин проћи не може... У име Бога Јагодину „јесмо попалили и сада путујем и да ми ви отпишете оће „ли нам помоћ бити... да нам ви одговорите како ћемо сад „џебану узимати. Ви нама покажите сада и одпишите за „све наше послове. Ако ви не уредите, како сте нама рекли, „ми смо онако урадили, али дајте нама помоћи и стари-

„јега, јȁли нам одкажите, зашто ми већ не можемо у овој „земљи бити, ако ви не урадите, како сте нама говорили“.[386]

Из наведених писама јасно се види колико су се у самом почетку устанка Срби ослањали на Аустрију и колико су полагали на њену помоћ. Исто тако јасно се види да су пограничне аустријске власти давале ласкавих обећања Србима, на која су, гоњени невољом, много полагали не само Карађорђе већ и друге старешине као: Прота Матија, Јаков, кнез Сима, Јанко Катић и други.

Међутим из одговора које је Прота Матија добио на своје молбе, као и из поменутога Карађорђева писма од 16-ог априла, види се да бечки двор жели остати неутралан и да није делио потпуно мишљење својих пограничних власти. С тога је желео једним покретом двоје постигнути: сачувати пријатељске везе с Портом, али и не уништити наду Срба да ће им Аустрија бити од помоћи. Али Србима у оном тренутку није било доста давати им само наду, они су желели видне помоћи. С тога Карађорђе и вели у поменутом писму од 16-ог априла: да ће устаници рђаво проћи ако се од стране Аустрије не би урадило онако како је обећао Митезер, и можда и други који од пограничних представника власти. Једном речју устаници су тражили видљији знак потпоре.

Ма да су се обраћали молбом аустријским представницима вла́стӣ: Карађорђе са својим друговима и Прота Матија са својим стрицем, било је то само појединачно обраћање. Устаничке старешине још никако се нису биле састале на договор, где би могле донети решење, које би вредило за све њих. То је учињено тек о ускршњој скупштини 1804 године која је трајала, као што је поменуто, до 3-ег маја. Међутим аустријске војне власти већ су се унеколико биле умешале у спор између Срба и дахија. Прво је аустријски погранични пуковник (Grenzoberst) из Митровице Андра Стојићевић посредовао између Срба и Турака при предаји Шапца; затим посредовао је за мир између Срба

и дахија генерал Генејн петроварадински командант при састанку у Земуну 28-ог априла (10-ог маја). Ма да је Аустрија желела да остане врло исправна у свима везама према Порти и ма да је овим посредовањем њених војних представника на граници ишла само на то, да се покаже као пријатељ Портин и да јој помогне да се у побуњеној земљи заведе ред, ипак ово посредовање изазвало је на Порти врло непријатан утисак и сумњу у исправност аустријских намера.[387]

Пред Ускршњу Скупштину, а неколико дана пре састанка с петроварадинским командантом Генејном у Земуну, састане се Карађорђе с неким пограничним капетаном аустријским Шајтинским (Schajtinsky) и у разговору понуди му у име целога народа:

1. Да је жеља целога народа да пређе под власт хабсбуршке династије, јер више нити хоће нити може сносити турску самовољу и неправду.

2. У случају да Карађорђе буде тако срећан да освоји Београд, то ће по договору целога народа понудити Њ. Цар. Величанству како Београд тако и два мања града Смедерево и Шабац с целом облашћу, и замолити за једнога принца од царске аустријске куће за управника у Србији.

3. Ако Њ. Ц. Величанство као сусед на ово не би пристало, то да ће бити принуђени да се обрате каквој другој сили само да се једанпут хришћански народ опрости турскога ропства.[388]

Овај је предлог заиста врло значајан, али у оскудици података питање је: *ко је и како чинио понуду?* Да ли је овај предлог чињен од свију старешина у име целога народа, или само један део старешина с Карађорђем на челу, или сам Карађорђе? И осим тога да ли је овај предлог поникао у главама Срба или у главама аустријских пограничних официра, који су били српске народности.[389] Такво питање поставља В. Калај у својој Историји српскога устанка. Према једном Карађорђевом писму од 21 априла 1804 го-

дине, писаном мајору Митезеру у Земун, могло би се мислити да је Карађорђе позван на договор. У поменутом писму Карађорђе јавља како су сви дошли од Јагодине и да се налазе „око Кумодражи, Кнежевца, Железника и „Оструженице. Онуде смо сви скупа. Тако они нека изволе „један састанак с нама учинити, где они изволе или на „Петрац или на Дубоки и нама назначити с којим местом „састати будем сја. И молимо, да би они нама на знање „дали сутра у петак (22-ог априла) где будемо очима се „видели".[390]

Да је Карађорђе позван на састанак с капетаном Шајтинским, не може бити сумње, а да ли се наведено писмо тиче баш тога позива, то је још неизвесно. Нама се чини да се састанак, који се одређује на једном од поменутих места (на Петрацу или Дубоком), тицао овога састанка између Карађорђа и Шајтинског. Овако мислимо с тога, што се у реферату од 13 (25) маја 1804, поднесеном цару Францу, вели о томе састанку: „Међутим неколико дана „пре овога састанка (то јест пре састанка у Земуну из„међу Турака и одабраних српских старешина у присуству „петроварадинскога команданта и генерала Генејна) вођа „српскога устанка, именом Црни Ђорђе, на састанку, који „је имао с капетаном Шајтинским, изјаснио се од речи до „речи овако, молећи да се то достави вишем месту". И одмах затим наводе се поменуте три тачке о уступању Београда, Смедерева, Шапца и целе области. Како је Карађорђе, јурећи од Јагодине за Кучук-Алијом, дошао под Београд 21-ог априла, а на састанак с Турцима у Земуну по позиву генерала Генејна, дошао 28-ог априла, то је састанак између Карађорђа и Шајтинскога био после 21-ог а пре 28-ог априла, дакле од Великога Петка до Светлог Четвртка 1804 године.

У осталом мисао, која се овде приписује Карађорђу, није нова. Она се опажа још у време преговора за мир

у Свиштову.[1] Овим предлогом истичу се јасно ове тежње Срба: они се и у почетку устанка носе истим мислима и жељама као и 1790 године, (промењене су само личности, које их покрећу, али тежње су исте); они теже у самом почетку устанка да се сасвим ослободе турске власти и желе аутономну своју државу истина под влашћу дома хабсбуршкога, али с управником који би био самосталан у Србији, признајући врховну власт аустријску. Осим тога овај предлог показује како се мисао о аутономији попут Влашке под врховном влашћу турском полагано шири и добија одређенији облик: Срби желе да се сасвим ослободе турске власти, желе своју државу под управом једнога страног кнеза. Као што ћемо на другом месту видети, праве српске жеље и у ово време устанка биле су јасне и одређене: они су желели потпуно ослобођење од Турака и васкрс своје независне државе. Али знајући да су за остварење те мисли слаби и да немају доста спремљене војске, да немају ни оружја ни муниције и да се због тога не могу борити с османским царством, они су своју жељу крили и од Аустрије и од Порте, излазећи пред Аустрију с поменутим предлогом, само да би је задобили да им у овим тешким приликама помогне против Турака, а с друге стране, бојећи се да Порта не покрене велику војску против њих, изјављивали су јој, да су покорни и верни поданици султану и да су устали само против Портиних одметника и разбојника, који им не даду на миру живети.

Ма колико да је поменути предлог био примамљив за Аустрију, она га је према ондашњим политичким приликама и према своме положају међу осталим европским силама морала одбити. Аустрија после Свиштовскога Мира, изнурена дугим ратом с Турском, потресена унутрашњим расулом и разноликим тежњама разних народа, бојећи се непријатељских и туркофилских пруских тежња као и ширења француске револуције, осећала је потребу да осигура мир

[1] Карађорђе, књ. I, стр. 91—92.

на југоистоку своје државе.[391] Тиме су њене освајачке тежње према Балканском Полуострву одложене на неодређено време. Зато је она и сад, у почетку устанка, гледала да одржи потпуно исправне и пријатељске везе према Порти, па је с тога сасвим одбила поменути предлог Срба.

Колико су се ондашњи аустријски државници бојали да приме предлог Срба, најбоље се види из извештаја, који су Колоредо и Кобенцл поднели цару 13 (25) маја 1804 године. Тамо се вели „...Примити једну област, која се сама „предаје, па ма како да је та предаја свечана, по сло„бодној вољи и пристанку свију и ма колико да би било „корисно, опет би се тиме јавно повредила дата реч и вера, „на шта се не може ни помислити при вери и речи Ва„шега Величанства, а већ и да не говоримо о недогледним „последицама, које би код свију великих сила неминовно „изазвала тако произвољна и опасна одлука. Због овога „двојаког гледишта треба ову понуду одбити.“ Одмах за овим оба државника сумњају у тачност изнесенога предлога и домишљају се да ли тај предлог није учинио сам *вожд* или да није који од пограничних капетана српскога порекла, из сродничких и пријатељских веза наговорио онамошње Србе да учине поменути предлог. Затим наставља: „Али на сваки начин ваља се овом понудом користити, те „уверити српски народ, који није незнатан, о најмило„стивијем благоволењу и саучешћу В. Величанства, и по„учити га да он *за сада* не може припасти никоме другом „осим Порти; да је баш и сама Порта према њима добро „расположена, а најзад и обећати им да ће се В. Вели„чанство заузети за Србијанце код њиховога суверена... те „да би се тиме сачувала наклоност Србијанаца према уз„вишеном дому В. Величанства“.[392]

Аустријски цар пристао је на ове савете својих државника и већ су у јулу месецу од стране надвојводе Карла стигли упути како петроварадинској команди тако и Ст. Стратимировићу. И Стратимировић и петроварадинска

команда саветују Србима да не мисле на туђу власт већ да остану покорни и верни султану као свом законитом господару.[393] Осим тога бечка влада мислила је да из овога свога поступка и српскога предлога постигне и друге користи. Јављајући о томе Порти и саветујући јој умереност и употребу свију средстава, да устанике придобије за се, који већ почињу тежити за самосталношћу, Аустрија се надала да ће, показујући се исправна, пријатељска и некористољубива, обвезати Порту и да ће потпомоћи молбе Срба да се у пашалуку поврати ред и мир. Осим тога, радећи да се Срби не оцепе од Порте, бечка влада рачунала је на сигуран успех својих предлога, па је тиме мислила и Србе привезати за се. Међутим и код Срба и код Порте постигла је сасвим супротне резултате. Порти није било право што се аустријске власти, као представници једне стране силе, мешају у унутрашње послове и распре њених поданика и тиме показују у очима хришћана, како је Порта слаба да сама поврати ред и мир у узбуњеној области. Тиме је у очима Порте убијан њен углед пред Србима а уздизан углед Аустрије. С тога је Порта била незадовољна овим мешањем Аустрије у ствари српских устаника.[394] Исто тако били су незадовољни и Срби. Одбијени у тражењу помоћи и заштите од Аустрије они су се почели припремати да потраже помоћи на другој страни.

Осим тога бечка влада мислила је постићи неке користи и од Русије. Држећи се стално уговора склопљеног између царице Екатарине II и цара Јосифа II о подели Турскога Царства, она је јавила рускоме цару преко свога посланика у Петрограду грофа Стадиона све што се тицало устанка и устаника као и кораке, које је предузимала преко свога посланика на Порти у корист устаника.[395] Овим поступком бечка влада надала се да ће постићи двоје. С једне стране мислила је да ће и Русија по примеру бечкога кабинета одбити Србе, ако би јој се обратили сличним предлогом или молбом, с друге пак стране мислила је да ће

оваквим поступком показати руском кабинету, колико се Аустрија труди да одржи чврст интегритет Турскога Царства.[396] Али и код Русије Аустрија је постигла супротан резултат као и код Порте, јер је Русија била незадовољна оваквим држањем Аустрије, пошто је била уверена да Порта неће разумети смисао аустријских савета, и бојала се да Срби у тешком положају не буду принуђени потражити помоћ и заштиту од Француске.

Рекли смо раније да није познато ко је чинио Аустрији поменути предлог. Помиње се Карађорђе, али он сам мучно да би у оним приликама могао онако одређено говорити у име целога народа. На сваки начин, пошто је у то време била на окупу скупштина у Оструженици, Карађорђе је то могао предлагати само по одобрењу или поменуте скупштине или у договору с више војвода и старешина.[397]

Осим тога Срби су молили 13-ог јуна ерцхерцога Карла преко Стратимировића да аустријске власти не примају на аустријско земљиште Турке зликовце и да им не указују никакве помоћи, као што им је то и обећано од стране аустријске,[398] али на ту молбу нису добили одговора.

Ма да су Срби стално одбијани од стране Аустрије и ма да су се још маја месеца, на поменутој скупштини, решили да пошљу посланство у Русију и од рускога двора потраже помоћи и заштите, ипак још нису били напуштали сасвим Аустрију; још су се надали у њену помоћ, тим пре што аустријске власти нису сметале Србима да купују за новац муницију и друге ратне потребе преко трговаца, аустријских поданика, и што је Аустрија гледала кроз прсте граничарима, који су у доста знатном броју прелазили у Србију.

Чим је дошао Бећир-паша у Београд и отпочео са Србима преговоре, напоменуто је на свом месту, како су се они 20-ог и 22-ог јула обратили како петроварадинској команди тако и самом цару Францу II. Обе молбе биле су као резултат саветовања свију старешина, који су се скупили на

договор у топчидерски логор. Старешине су решиле да се, пре него што се обрате петроградском двору, још једанпут обрате аустријском, па ако их Аустрија и овога пута одбије, то да потраже заштите и помоћи код рускога двора.

У молби, коју су српске старешине спремиле 20-ог јула у топчидерском логору аустријском цару, они му прво захваљују, што се за њих заузео код султана: „Правосуђе „Божје чуло је међутим наше уздахе и наш плач, и Бог „нас је благословио и укрепио тако, да смо већ наше дело „у безопасност довели. Но сад смо у великој бризи како „би се могло утврдити да унапредак никако не буде на„сиља и зулума. Наш цар Велики Султан смиловао се и „послао свога човека, босанскога везира, Бећир-пашу, да „он правду и уредбу учини. Но сваки је паша временит и „смртан, а ми смо од нашега цара врло удаљени, и не мо„жемо свагда на време бити заштићени. Зато се у највећој „понизности молимо Вашем Царско-Краљевском Величан„ству, да нам и Ви овде од Ваше стране будете у помоћи „и да пошљете Ваше Царске поклисаре, који ће моћи бити „посредници и сведоци при овој уредби и договору нашем „с царским везиром Бећир-пашом. И кад наш цар Велики „Султан уредбу ту и договор потврди, онда и Ваше Вели„чанство да потврдите и гарантирате. Тако би сигурни били „да неће унапредак у Србији зулума бити. То Ви лако мо„жете учинити као пријатељ и коншија Цара нашега. А и „за Вас и за Вашу земљу и границу и за Ваше поданике „потребно је и корисно да у Србији буде сталан мир и ти„шина, јер кад је овде немир то и у Вашим земљама не „може бити мирно, као што сте и до сада искусити могли.

„Смилујте се дакле, Ваше Царско-Краљевско Величан„ство, и пошљите Ваше изабране посланике у Београд или „где Ви изволите да се постојана уредба учини, коју после „и Ви потврдити и гарантовати можете, а коју највишу ми„лост и старање ни ми ни наши потомци никада забора„вити нећемо“.[399]

Слична молба написана је и послана 22-ог јула петроварадинском команданту генерал-фелдмаршалу барону Генејну.[400] Као што је раније речено и ову је молбу Аустрија одбила, упутивши Србе да се потпуно ослоне на султанова пуномоћника Бећир-пашу.

Одбивши Србе она је већ по уобичајеном начину јавила Порти и о овим предлозима Срба, разуме се, желећи и овом приликом показати јој, како је неутрална у питању устанка и како је пријатељ Турске, али у исто време како се устанак Срба може умирити једино аустријском помоћу. Али и овом приликом она је постигла код Порте обрнут резултат.[401]

У Цариграду се већ знало да међу српским устаницима има неколико аустријских официра. Порта није распитивала ко су ти официри и какви су, већ је за њу главно било да су они из Аустрије дошли међу устанике. Како се Порта ничега више није бојала него од ширења аустријске власти на југ преко Саве и Дунава, а научена ранијим искуством за време ратова у XVII и XVIII столећу, она је мислила, да је и устанак Срба 1804 године само припрема за још један рат с Аустријом. С тога је све неповерљивије гледала на ова честа аустријска уверавања о пријатељству и исправности, а нарочито што је знала да се устанак не би могао одржати, да је Аустрија сасвим затворила границе према Србији и да није пропуштала устаницима оружје и муницију. Отуда је Портино неповерење према Аустрији бивало све јаче и Порта је захваливши преко реис-ефендије аустријском посланику на пријатељским изјавама царскога двора у исто време одбила свако посредовање Аустрије у спору између Срба и београдских Турака. Порта је преко реис-ефендије нагласила аустријском посланику да она очекује само од Бећир-паше, да он измири завађене стране у Београдском Пашалуку, а посланика моли, да се аустријске пограничне власти не мешају у тај посао, а нарочито да не потпомажу ни једну ни другу страну. Тиме је Порта

уједно одбила предлог бечкога кабинета о посредовању за измирење устаника и Турака у Београду.[402]

Због овакога расположења Порте према Аустрији могао је руски посланик на Порти јавити руском двору: „Срби „посредовањем Аустрије не могу ништа добити од Порте. „Аустријски посланик покушао је да посредује у корист „њихову, али је реис-ефендија, показујући се врло незадо„вољан тим кораком, тражио да остави Порту на миру и „да не чини више покушаје у ствари, која се тиче једино „турских поданика".[403]

Зашто се Аустрија овако понашала према Србима и њиховом устанку? Према политичким приликама, како спољашњим тако и унутрашњим, у којима се Аустрија тада налазила, она није била у стању ма што учинити за Србе, а и да је била не би ништа учинила из два разлога. Први је разлог био тај, што је она желела да одржи у тадашњим политичким приликама што правилније и искреније везе према Порти, а помажући српске захтеве бојала се да не помути те пријатељске везе. Други пак много јачи састојао се у томе, што су се њени државни интереси косили са жељама Срба, јер ма да је своје освајачке планове према Балканском Полуострву, нагнана силом политичких прилика, одложила на неодређено време, ипак их се није одрекла, као што се то потврдило доцније на Берлинском Конгресу 1878 године и приликом анексије Босне и Херцеговине 1908 године.

Како су српски устаници тражили да се у Србији утврди аутономија попут Влашке и Молдавије, било то под врховном влашћу турском или под аустријском с аустријским принцем на челу из дома хабсбуршког, како је то тражено по предлогу од априла 1804, учињеном капетану Шајтинском, то би се у Србији, на самој граници Аустрије, створила аутономна кнежевина, која би својим аутономним животом и навикама јако сметала присвајању Србије Аустрији у даљој или ближој будућности.[404] Ова бојазан Ау-

стрије била је основана, што показује обнова данашње Србије, јер се заиста данашња Краљевина Србија развила из аутономне кнежевине, која је била заснована на основи Букурешкога Уговора и на основи доцније, под Кнезом Милошем, стечених аутономних права и повластица.

И ако су старешине српскога устанка криле праву тежњу народнога покрета, ипак је Аустрија њу могла сазнати. С тога је бечка влада стално радила, и за време устанка као и до устанка, да Србија као област буде или аустријска или да и даље остане турска. Из тих разлога Аустрија и бечки двор одбили су све српске молбе које су им подношене а у којима се истицала тежња за аутономијом Србије.

Понашање аустријско према молбама и предлозима српских устаничких старешина, одбијање њихових предлога и чешће остављање њихових молаба без одговора, јасно су показивали Србима жеље најближега суседа, који мисли да им место турскога наметне свој јарам на врат. И онда није никакво чудо што су се представници српскога устанка, разочарани у помоћ аустријску, као и њихови предци раније неколико пута, а не желећи сносити и даље турска насиља, обратили другој сили, за коју су мислили да им може помоћи у овим несрећним приликама. Та друга сила била је Русија.

II

После Аустрије полагали су неке наде хришћани Балканскога Полуострва на Русију. Истина, она је била удаљена од Дунава и Балкана, али јединство вере и нејасно знање о сродству лагано су привлачили српске митрополите, владике, архимандрите и игумане, као и многе калуђере, да се с времена на време крену у „писанију“ и да својим манастирима и црквама потраже помоћи у једноверне господе руске. Мало по мало па поједини руски цареви и пре Петра Великога постају нови приложници и

обновиоци српских задужбина. Различити црквени сасуди, крстови, књиге и одежде, које поклањаху Руси, постепено замењиваху у опустошеним задужбинама и богомољама разграбљене старе српске утвари и старе рукописе. У црквама поред старих имена српских царева и краљева почињу се помињати и имена појединих руских царева као нових приложника и обновилаца. Маса српскога простог света, која је долазила гомилама овим старим српским богомољама, поред онога што је слушала у цркви, чула је и од разних путника: митрополита, владика и калуђера о моћи Русије, о богатству и слави, о величини и лепом пријему, о великој побожности и лепоти руских цркава. Простота српска у својој памети стварала је о томе најразноврсније слике, и у својим песмама истакла наде, истина нејасне, да ће јој од те велике и простране Русије доћи, кад тад, помоћ и ослобођење.

Међутим ратови које је повела Аустрија с Турском после опсаде Беча, успеси аустријскога оружја, продирање аустријске војске до Скопља и Призрена крајем девете десетине XVII столећа, истакоше јако углед Аустрије међу хришћанима Балканскога Полуострва. Углед Русије у очима Срба тренутно је потамнео испред онако великих успеха аустријскога оружја. Они су све своје наде положили у Аустрију, а Русија је остала у присенку. Међутим последњих година XVII столећа Аустрија није оправдала наде Срба. После Карловачкога Мира већи део српских земаља, које је аустријска војска била ослободила, остадоше под Турцима разређене становништвом, попаљене и оплењене. Осим тога туђинско понашање не само аустријске војске, већ и војних старешина, јако је расхладило одушевљење српскога народа и ослабило наде, да ће им слобода доћи од Аустрије. Они су осећали да им Аустријанци долазе као туђини и освајачи, а не као хришћани и избавиоци. Ово се још јаче осетило кад је Аустрија окупирала Подунавље и Посавље с десне стране Дунава и Саве као и цело Поморавље Ве-

лике Мораве.[1] Ово разочарање ишло је дотле, да су Срби не само бегали из окупираних земаља Турцима, већ су многи Срби помагали Турцима у рату 1737—1739 против Аустрије.

Међутим, баш за време колебања аустријскога угледа и њене моћи међу хришћанима Балканскога Полуострва, истиче се величанствена појава Петра Великога с дотле невиђеним успесима како у унутрашњој тако и спољашњој политици руске државе. Његове успехе и његову славу с многобројним прилозима и даровима разнели су по разним српским крајевима духовници, који су крајем XVII и почетком XVIII столећа још чешће одлазили у Русију. На тај начин стварахуу се све јаче везе између моћнога словенскога царства, које се преображавало и постепено развијало у силу првога реда, и потиснуте српске раје у које је тињала успомена на сјајну прошлост с дубоким осећањем свога националнога бића. С тога се патријарх Арсеније III још пре сеобе обраћао граматом царевима Јовану и Петру, у којој их је молио да ослободе православни српски народ од неверника и на то је добио повољан одговор. Арсеније се и после сеобе 1705 године обраћао посредно и тражио помоћи од цара Петра.[405] Српском народу није било непознато ни заузимање Петрово за деспота Ђорђа Бранковића, који је тамновао у Егру. А можда је највише одјекнуло његово име у српском народу, кад у Црну Гору дође његов посланик и у име свога господара позва Црногорце да устају и да се боре против Турака. Глас о доласку рускога изасланика међу Црногорце пролетео је и по осталим крајевима и неодређене наде на помоћ и заштиту против Турака постајале су јасније и одређеније.

Појава моћнога словенскога царства с православљем на челу изазвала је промене и супарништво код европских држава а нарочито код Аустрије и Турске. Запад се бојао младе царевине због моћног утицаја на православне хриш-

[1] Карађорђе, књ. I, стр. 13—14.

ћане на Истоку и због трговине на мору. Турска се такође почела бојати православнога царства словенскога, које се онако брзо подизало и испред којега је полумесец почео да бледи а покорност православне раје да се колеба. Порта је осећала, да се поред Аустрије јавља једна сила на Истоку, која ће на православне хришћане Балканскога Полуострва имати јачи утицај од Аустрије.[406] Тежње Петра Великога да Руском Царству отвори излаз на Црно Море и Дунаво, затим пробуђене наде балканских хришћана у заштиту православнога царства словенскога показали су Аустрији, да није она само једина, која полаже право на наслеђе ослабљенога Турског Царства. Она је одмах у Руском Царству опазила опаснога супарника, и у Бечу су се почели бојати да моћна словенска царевина не буде једини наследник ослабелога Турског Царства. С тога су одмах предузимане мере да се аустријски интереси како ваља заштите, да се тај опасан супарник сузбије, или бар да не буде једини наследник, ако би дошло до тога да се Турци коначно потисну из Европе.[407] У колико се руска царевина под мудром управом царице Катарине II све јаче развијала, у колико се Русија показивала у снази дотле невиђеној, у толико су се у Бечу почели све више бојати од Русије. Успеси руског оружја у рату од 1768—1774 године донели су Русији врло велике добити. Миром у Кучук-Кајнарџи (1774) утврђена су аутономна права у Влашкој и Молдавији под руском заштитом; Русија је добила право заштите за све православне хришћане у Турском Царству,[408] а тиме је још више уздигнут углед Русије међу хришћанима Балканскога Полуострва, чије су се наде на заштиту, а у даљој будућности и на ослобођење од ропства, све јаче будиле. Нарочито ваља истаћи да је Кучук-Кајнарџијским Уговором дано право руском посланику, да се може заузимати и бранити на Порти и саме њене поданике хришћанске вере. Овим правом отворена су врата руском мешању у унутрашње ствари Турскога Царства, истина у почетку

само у верским пословима. Али доцније то право постало је оруђе руске политике у њеним везама према Порти.[409] Ови успеси Русије јако су узбудили представнике аустријске политике у Бечу, јер је дотле Аустрија једина успешно ратовала с Турском и у току XVII и XVIII столећа успела да потисне Турско Царство. Овај страх Аустрије још се више појачао кад Русија освоји Крим (1784) и кад се утврди на Црном Мору. Оно чега се Аустрија највише бојала остварило се. Русија је својим границама изашла на Црно Море; заштитом својом над Влашком и Молдавијом она се спустила на обалу Дунава, а заштитом над православним хришћанима Балканскога Полуострва она је себи обезбедила право мешања у судбу балканских хришћана. Тиме их је она за дуги низ деценија привезала за се.

Аустрија је све више губила свој утицај на Балкану. Њен је углед међу балканским хришћанима све јаче опадао, и она је, видећи да не може сама постати наследник европске Турске, а бојећи се да је Русија у томе сасвим не потисне, прва понудила Русији савез против Турске. У осталом савез између Русије и Аустрије против Турака постао је традиционалним још из прве половине XVIII столећа. Али тај традиционални савез никада није био искрен како од стране аустријске дипломације тако и од руске. Обе царевине биле су природне супарнице у наслеђу Турскога Царства. Ниједна од њих није могла ни корака макнути према Истоку а да не изазове сумњу у друге. Према томе савез је по стајао између њих не толико због тога да једна другој помогну, већ напротив да пазе једна на другу.[410] Исто тако и после великих успеха Русије од 1768—1784 године Аустрија је похитала да понуди Русији савез из страха да се случајним распадом Турскога Царства не користи сама Русија. Основица савезу, који је понуђен од Аустрије Русији, био је деоба Турскога Царства: „Само смо нас двоје „који можемо разрушити и поделити Турско Царство. Ство„римо савез и поделимо га, иначе свака сама за се ништа

„неће моћи постићи“.[411] Последица овога савеза био је рат између Русије и Аустрије с једне и Турске с друге стране (од 1787—1791), који је свршен Свиштовским (1791) и Јашким (1792) Миром. Поменути рат није оправдао наде ни аустријске ни руске. Успеху није сметало само то што се западна Европа противила намерама аустријско-руским о подели Турскога Царства и спремила савез супротан аустријско-руском, већ су и сами савезници били и за време рата неповерљиви један према другоме. Тако је рат свршен без успеха.

За време овога рата Срби су осетили да Аустрија није у стању да их ослободи, али су се надали да она може неке користи постићи за њих преговорима за мир. Кад су видели да је Аустрија и за то слаба или да намерно није хтела, онда су они тражили *макар и малу помоћ у оружју и у муницији па да сами своје земље бране од Турака. Али ако им Аустрија ни то не учини, онда ће бити принуђени да прибегну под заштиту друге силе а ову одречену милост ни они ни њихови потомци неће заборавити ради свога спасења и будуће науке.*[1]

Та друга сила разуме се да је била Русија. И како су Срби у оно време (1790) мислили, тако су њихови представници и старешине учинили 1804 године, само с том разликом, што су српске старешине раније тежње и жеље проширили, и с тако разрађеним тежњама одбијени од Аустрије обратили се Русији.

Да се Срби реше да пошљу депутацију у Русију, поред онога што је поменуто раније, допринело је још и то, што је њихов сусед, Влашка с Молдавијом, баш помоћу Русије добио слободу вере и умерен данак, и што је Порта својим хатишерифом од 11 октобра 1802 године, изданим у договору с руским кабинетом, дала влади обеју кнежевина већу јачину; што је обећала да у Влашку и Молдавију неће више

[1] Упореди: Карађорђе, књ. I, стр. 91—92.

долазити Турци осим трговине ради, и што је такође обећала да не може сметнути кнеза без договора с Русијом.[412] Ове широке аутономне повластице, које су уживале обе подунавске кнежевине на граници Србије, биле су врло примамљиве за Србе. Пошто су се уверили да Аустрија, као најближи моћан сусед, или није у стању или неће да им помогне, да и сами дођу до таквих аутономних повластица, Срби се стану разбирати, како би се могли обратити Русији као држави, у коју су још раније њихови предци полагали многе наде, а с којима их је везивала православна вера и сродство крви и језика.

Како су Срби још на оструженичкој скупштини (од Ускрса до 3 маја 1804) помишљали да се обрате Русији, а како међу њима није било никога који би знао како би се то могло учинити, они су се обратили прво руском посланику на Порти својом молбом од 3 маја 1804 године, у којој су навели узроке који су их покренули да устану против дахија, и траже руску заштиту. Пошто су у молби наведена злочинства, која су их нагнала на устанак, пишу руском посланику: „Ми данас немамо друге помоћи ни наде него прибегнути „заштити рускога престола, како би и нас бедне хришћане „светим омофором, као и многе друге области: Крф, Влашку, „Молдавију и друге заштитио и покрио, те да нас 100.000 „хришћана у Србији не изгинемо од оштра мача.

„Наша је жеља да посредовањем свете руске непобе- „диве државе добијемо слободу да нашу веру (хришћан- „ство) чувамо, цркве и манастире подижемо и избавимо од „несноснога турскога јарма. Ми нисмо противни султану „данак (урок) давати, већ само да се од осталих терета и „гоњења турских ослободимо.

„У Србији је нас хришћана 25.000 под оружјем и до „данас смо сву Србију ослободили од наших и султанових „непријатеља, само у Београду налази се неколико хиљада „Турака и помоћу Свевишњега надамо се и њих поразити. „Али шта ћемо потом радити када остала сила турска на

„нас пође, ако свето крило руско нас не покрије. Тада „ћемо и ми и деца наша заједно изгинути".[413] Не знајући какав ће успех имати ова њихова молба и не надајући се скором одговору на њу а желећи сазнати бар што о расположењу Русије према устанку, они се обрате преко нарочитога изасланика на црногорскога митрополита Петра I, позивајући га, да и он устане против Турака, и на рускога изасланика у Црној Гори Марка К. Ивелића, који се тамо бавио још од почетка 1804 године. Изасланик је стигао у Црну Гору некако у јуну месецу, предао писма и владици и Ивелићу. И владика Петар и Ивелић примили су српскога изасланика врло лепо. На писмо српских старешина Ивелић је одговорио Србима, да је Русија у великој љубави с Турцима и упућивао је Србе да се обрате молбом султану.[414] Оваквим одговором српске старешине нису биле задовољне, оне су и даље мислиле како би дошле у везу с Петроградом. У месецу јулу пређе из Аустрије у Србију Петар Новаковић — Чардаклија, чија је жена била код велике кнегиње руске Александре Павловне, сестре цара Александра, удате за мађарскога палатина Јосифа у Будиму. Чардаклија је према томе знао нешто више о Русији него српске старешине, знао је и пут којим се могло стићи до Петрограда. Долазак Чардаклијин пао је у врло згодно време. Док су се српске старешине ломиле шта да раде, да ли да наставе преговоре с Бећир-пашом, или да шаљу људе у Петроград руском двору да моле за помоћ и заштиту, дотле на њих навали Чардаклија да што пре пошљу посланике у Русију. Старешине се најпосле склоне и тада Гаврило Николајевић (Витић), који је прешао из Аустрије у Србију још месеца маја, напише молбу на рускога цара (15-ог јула) и изаберу тројицу пуномоћника, који ће поћи за Петроград и то: проту *Матију Ненадовића, Јована Протића* из Пожаревца и *Петра Новаковића—Чардаклију*. Али ипак изабрани депутати нису одмах пошли у Русију, већ су очекнули да виде, шта ће се свршити с да-

хијама а шта уговорити с Бећир-пашом. А кад је пуномоћник Портин одбио српски захтев о посредовању аустријскога двора, и кад су Аустријанци одбили молбе Срба да посредују као сведоци у њихову договору с Бећир-пашом, Карађорђе онда нареди Проти Матији да се спреми и да пође на пут.[115] Прота Матија, пошто се спреми, дође у војни стан на Врачар, где се 28-ог августа напише пуномоћје за сву тројицу. У пуномоћју се вели:

„Од нас свештеника, протопресвитора и калуђера, од „старешина и кнезова, од војних заповедника и целе српске „војске, од малога и великога и једногласно од целога срп„скога народа, који данас живи у Србији, овој тројици на„родом изабраних људи и то: г. Петру Чардаклији, г. пре„часном оцу Матеји Стефановићу протопресвитеру ваљев„ском и г. Јовану Протићу, пожаревачком, даје се пуномоћије „да могу у име српскога народа, који у Србији живи, на „сваком месту, свако добро дело, које се тиче српскога „народа, пуновласно творити, делати, свршити и закључити у овоме:

„1. Што год ова три вишепоменута лица буду гово„рила, тражила и молила за српски народ, то сам српски „народ говори, тражи и моли.

„2. Све, што буду ова три лица у име српскога на„рода ма коме обећавала, или кога ма у чему уверавала, „то Србија обећава и уверава.

„3. Ма што да ова три лица с киме му драго за род срп„ски ураде и сврше то је урадила и свршила цела Србија.

„Према томе, што се с овом тројицом ма где ма какво „добро, милост и помиловање, буду учинили, то ће се та „милост, помоћ, поверење и помиловање с највећом захвал„ношћу примити и у српском народу никада се забора„вити неће.

„Исто тако ако ко ова три поменута лица делом или „речју у чему било увреди, или им буде сметао, то ће тим „српски народ увредити и њему сметњу учинити.

„Да је ово пуномоћије дано од српскога народа трима „поменутим лицима истинито, то тврдимо ми начелници и „команданти Србије потписима наших имена и властитим пе„чатима ради бољега веровања и уверавамо свакога, који „ово пуномоћије буде читао.

„Дано од српскога народа у логору на Врачару пред „Београдом у Србији 28 августа 1804 године".[416]

За овим долази двадесет и шест потписа.

Кад је било све спремљено за пут, тада се Прота Матија с Чардаклијом укрца више Топчидера у чамац 1-ог септембра у 2 сата по поноћи и пођу низа Саву, пошто су пре тога јавили Јовану Протићу, да се спреми и да их код Рама на Дунаву чека. Саставши се у Раму с Протићем они преко Оршаве, Черњеца и Краљева стигну у Букурешт, где се тајно јаве руском консулу, кажу му куда иду и зашто. Овај им донесе пасоше од кнеза Ипсилантија, скрене им пажњу да кроз Молдавију што пре прођу. Одатле се крену и преко Фокшана дођу пред мрак у Јаш, одседну у згради, у којој је становао руски консул А. Жерве, 14 септембра 1804 год. Жерве тајно прими Чардаклију, који му открије намеру свога пута, покаже му пуномоћја и молбу упућену цару Александру. Кад Жерве све то сазна постара се да што сигурније прођу кроз Молдавију, бојећи се да их кнез Мурузи, као турска присталица, не би задржао од пута. Пошто им је одузео све хартије, пошто им је издао пасош на име трговаца и руских поданика, нађе им кола и одмах пошље на Могиљев. У исто време о свему овоме напише извештај (14-ог септембра) руском министру иностраних дела, приложивши уз њега и преписе с молбе и пуномоћја.[417] Депутати срећно прођу кроз Молдавију и стигну у Могиљев, где издрже карантин, добију хартије натраг, па преко Каменец-Подољског и Кијева стигну у Харково.[418] У Харкову се састану с Тодором Филиповићем Србином из Руме а доктором и наставником Харковскога Универзитета, којега замоле да с њима пође у Петроград.

Овоме је било тешко напустити службу, па ипак за љубав свога народа и за љубав народне будућности жртвовао је све и пристао да пође с депутатима у Петроград, да им као зналац језика и спреман човек буде секретар, и помогне у послу за којим су пошли.

Како од српских старешина нису имали пуномоћје за Филиповића, то Прота Матија, имајући случајно уза се печат свога стрица, по диктирању Филиповићевом напише писмо у коме му се вели: „кад сте били код нас видели сте очима „својим наше стање и из наших уста чули сте невоље наше. „Том приликом обећали сте нам и обвезали се да ћете за „нас у Русију поћи и да ћете с људима, које ми пошљемо „у Русију, радити на избављењу рода нашега. С тога ми „имајући поверења у вами и знајући добро да ви срећу и „несрећу целога народа, ваше једнокрвне браће, искрено „делите, шаљемо из наше средине ову нашу браћу: Петра „Чардаклију, проту Матију Стефановића и Јована Протића, „да тамо за нас раде, као што видите из њихових пуно„моћија. Ми их вама шаљемо са заповешћу, да се с вама „саветују и заједно раде на добру целога народа. И тако „ми вам од стране целога народа препоручујемо, аманет „вам чинимо и овим писмом дајемо пуномоћије, које има „снагу као и оно пуномоћије њима издано и у име народа „наређујемо: да се с њима сдружите и да радите с њима „заједно на будућој срећи народа како најбоље знате. Ми „смо им заповедили, да они и вас са собом поведу и да без „вас ништа не почињу радити. Ви знате добро и сами осе„ћате, да сваки Србин на Русију као на спаситеља гледа... „и да се на Императора руског као у Бога уздамо... и од „кога ми свеколику срећу, спасење и избављење очекујемо... „С тога ви, знајући наше мишљење, наше жеље и вољу, „с овом нашом браћом представите Високоме Двору и по„старајте се да би се оне испуниле.

„Писано у логору на Врачару код Београда 28-ог ав„густа 1804 год.“.[419]

Кад је овако писмо написано и Прота у име народа потписао Карађорђа и свога стрица Јакова, ударивши уз то и Јаковљев печат, као што сам каже, они се крену даље и преко Москве стигну у Петроград на Митров-дан 26-ог октобра, где су их већ очекивали, јер су, као што је поменуто, још раније били обавештени како од рускога консула из Јаша тако и од подољскога војног губернатора о њихову доласку. Прота Ненадовић пише о томе: „Тек на„ступимо у сокак први, где се кола, саонице и друге раз„личне ствари оправљају и изнова граде, али један на коњу „у црвену капуту рече нашем кочијашу: „стој!“ — и стаде. „Он завири у наше каруце и запита тко смо. Ми кажемо „да смо руски поданици а молдовански купци. Онај: „Хо„рошо!“ по руски рече нашем кочијашу: „пођи за мном“. „А он пред нама а ми за њим, до у трактир зовоми „Нови „Париз“ близу дворца. У вече још ће дође нам један официр, „не знам како му је име, поздрави нас срећним прише„ствијем, седне, и он распита тко смо и имамо ли паш„порт. Ми му га покажемо, и он га узме са собом па про„читавши га рече: „Ми за вас имамо препоруку од генерал„консула из Јаша и одавно вас погледамо. Будите спокојни „и одморите се, а свагда се и сваком под овим именом „молдовански купци казујте. А много дању и не ходајте у „тим хаљинама, да не паднете коме у подазрење... А кад „буде време, вас ће позвати где треба. И отиде и однесе „пашпорт“.[420]

III

Петроградски кабинет био је, и ако не тачно, још раније обавештен о српском устанку. Најранију вест добио је од свога посланика у Бечу Анштета (Anstett) из рапорта писаног 10-ог (22) фебруара, у коме се вели: „У Србији „се опет разбуктео пламен буне и околина Београда по„стала је позорницом разбојништва и насиља сваке врсте“.[421] Затим су стигли извештаји из Влашке од кнеза Ипсилантија

(од 7-ог марта), од рускога посланика из Цариграда (од 16-ог (28) марта); затим од А. Жерве-а рускога консула из Јаша (од 17-ог марта).[422] После овога ређали су се извештаји од руских заступника један за другим из Цариграда, Букурешта, Јаша, Беча и Дубровника. Осим тога петроградски кабинет, као што је раније поменуто, добио је опширан извештај о српском устанку од аустријскога министарства преко аустријскога посланика у Петрограду грофа Стадиона. У првим извештајима од стране руских представника на страни није скретана нарочита пажња устанку. Узимало се да је то обичан неред у једном пашалуку, каквих је било много у оно време по Турском Царству. Од тога се изузима само извештај влашкога кнеза Ипсилантија (од 7-ог марта), који је послан руском посланику у Цариград. Пошто је јавио за устанак Срба и пошто је у неколико тачака изнео узроке устанку, он при завршетку извештаја додаје: „Ја мислим да ће овај устанак имати „великих последица, јер је познато да су Срби у стању „створити војску најмање од 50.000 људи“.[423]

У Петрограду такође није обраћена озбиљна пажња српском устанку. И петроградски кабинет мислио је у почетку, као и већина руских представника на страни, да се покрет Срба у Београдском Пашалуку не разликује од осталих обичних нереда у појединим крајевима Турскога Царства. Али како је устанак хватао све веће размере и постајао све озбиљнији, то су и руски представници на страни почели гледати на њега озбиљније и скретати пажњу петроградскога кабинета на српски покрет, а нарочито од времена кад се сазнало да Срби добијају муницију и оружје из Аустрије и од кад се пронео глас да међу устаницима има аустријских официра. Истина Русија се није одрицала старе тежње да се Турско Царство разруши, да се руским ратним бродовима отвори пролаз кроз Босфор и Дарданеле, да се ослободе хришћани Балканскога Полуострва и да се Турци прогнају из Европе, и у том случају, разуме се, да

би устанак Срба био од велике користи Русији. Али у тренутку кад је устанак плануо, Русија не само што је била у миру и пријатељству с Турском, већ је гледала да на позив Порте обнови уговор од 1798 године о узајамној заштити Русије и Турске, и савеза за одбрану против Француза. Ма да је требало још две године па да поменути уговор од 1798 године истекне, ипак су се још 1804 године почели водити преговори о његовој обнови. За време тих преговора Русија се старала да добије шира права како у погледу проласка ратних бродова кроз Босфор и Дарданеле тако и у погледу заштите балканских хришћана. Порта се томе противила наводећи да се такви захтеви Русије противе верским и политичким правилима дивана.[424] Осим тога и политика петроградскога кабинета у то време била је не само мирољубива према Порти већ и пријатељска. Представници рускога кабинета и руске спољне политике до А. Чарторијскога држали су се Монтескијева гледишта: да за државу у погледу спољне политике ништа нема боље, него имати слабе суседе. И како је Турска Царевина у то време била слаба и разривена, то су мислили да је треба оставити на миру,[425] тим пре што су догађаји у Француској и спор између Енглеске и Француске, који их је и до новога рата довео, били привукли свеколику пажњу младога императора Александра I. Како се припремао нов савез европских држава против Наполеона и како је Енглеска истицала Александра на чело тога савеза, ласкајући му и називајући га Агамемноном Европе, то се на сваки начин у Петрограду гледало да се не само одрже пријатељске везе с Портом већ и да се она придобије у савез против Наполеона. Да је таква политика петроградскога кабинета према Порти била погрешна, показаће догађаји који су ускоро после обновљеног уговора између Русије и Турске (11 септембра 1805 године) наступили између Русије и Порте.

Због оваких политичких прилика и распореда великих сила према Француској и Наполеону, Русија у почетку устанка

не само није мислила да се користи њиме већ је желела да се дође што пре до мира у Београдском Пашалуку, страхујући да се Срби из Београдскога Пашалука, Црногорци и друга српска брђанска племена не обрате Французима и Наполеону за заштиту и помоћ. Отуда су се руски представници на страни, који су били у близини Српскога Народа, пратећи кретање Црногораца крајем 1803 и српски устанак у почетку 1804 године, бојали да у те покрете нису умешани Наполеонови прсти. Зато је руски посланик у Бечу скретао пажњу петроградскога кабинета на војне припреме и вежбања Црногораца, које је предузимао црногорски владика Петар I.[426] Из истих разлога саветовао је Црногорцима и руски изасланик у Црној Гори Марко Ивелић ово: „Као што је вама познато да је воља мога „најмилостивијега великог господара цара Александра I, „самодршца свију Руса, да сав словено-српски народ у ово „време помаже цару Отмановићу, да му буде веран и да „с Турцима заједно удара на душманина, који се спрема „иза мора да дође на царску земљу градове узимати и да„вити рају“.[427] Тако исто саветовао је Ивелић и српске устаничке старешине, кад су му се они обратили преко свога изасланика Дамњана Кутишанца, као што је то раније поменуто.[428]

Али кад су се Срби 3-ег маја обратили молбом руском посланику у Цариград, тражећи заштиту и помоћ рускога цара, кад је петроградски кабинет добио тачније извештаје о српском устанку, и кад се уверио да се српски покрет разликује од осталих нереда у Турском Царству, почео је обраћати већу пажњу и према устаницима и према устанку. Русија је и овом приликом желела да се користи повластицама у погледу заштите балканских хришћана, које јој је давао Кучук-Кајнарџијски Уговор и хатишерифи, који су потекли на основи тога уговора. У исто време Русија је желела поштедети осетљивост Порте тим пре, што је баш у то време требало повести преговоре за обнову уговора

с Портом од 1798 године. Али кад је од свога посланика у Цариграду добила молбу Срба од 3-ег маја и кад је чула, да се Аустрија заузима за Србе пред Портом преко свога заступника, Русија је наредила своме посланику А. Италинском да и он предузме неке кораке пред Портом у корист Срба. Руски посланик А. Италински, спроводећи поменуту српску молбу у Петроград, у свом извештају од 3-ег (15) јуна скреће пажњу петроградскога кабинета на некоје значајне прилике. У извештају се напомиње да он није могао одговорити Србима пре него што добије упуте, бојећи се да не компромитује царски двор, али да ће им усмено доставити да је њихову молбу добио и да ће се цар заузети за њих. Али да би им се могло бити од користи, и да би могло доћи до царскога посредовања којим би се обезбедила њихова будућност од турскога насиља, треба им наговестити нека се помогну сами тиме, што би заузели Београд, па га не давати Порти у руке све дотле, докле она не пристане да им потпуно обезбеди мир у будућности. „С тога им за сад треба саветовати да напрегну свеколику „снагу и да покушају заузети ову тврђаву, да уведу у њу „своју војску, те да би принудили тиме Порту да поведе „с њима преговоре и да пристане на њихове предлоге. „У том случају они би тражили јемство нашега двора.

„И заиста то би био врло згодан тренутак и једини „који би нагнао Порту да пристане на наше посредовање, „јер ма колико да она има поверење у добре намере цар„ског двора и ма колико да је слаба, она ће гледати да „избегне страно посредовање између ње и њених поданика, „и на то неће пристати све донде, докле може наћи други „пут. Да би била на то принуђена Срби треба да раде као „што сам предложио.“ Затим јавља како се стара да нађе сигурних веза са Србима, трудећи се да то буде скривено од аустријскога посланика, пошто зна да Срби имају због суседства веза с Аустријом, која те везе подржава, па да не би радо гледала и руско мешање у српске ствари.

У исто време А. Италински обавештава петроградски кабинет како је аустријски посланик при последњем саветовању с Портом јавио, да су се и дахије и Срби обратили аустријским пограничним командантима, тражећи први да их снабдевају с храном а други с муницијом, па према заповести свога двора пита Порту: коју од ове две стране Порта жели да подржава. Порта је то питање одлучно (cathegoriquement) одбила рекавши: да су и једни и други поданици Портини.

Према овом извештају руски министар иностраних дела А. Чарторијски, у својој депеши руском заступнику на Порти од 17 јула 1804 године, даје потребна упутства и обавештења. Између осталога тамо се напомиње: „Ма колико да се Порта „показивала у почетку устанка расположена према Србима, „јасно је да је она то чинила само с тога, што их није „хтела огласити за бунтовнике пре него што буде у стању „да их подчини и устанак угуши. Осим тога она и ако је „имала места да буде незадовољна дахијама у Београду, „она их тајно подржава и радије пристаје да они угње„тавају подчињене, него да види једну хришћанску област „и сувише ојачану заузимањем таквога места као што је „Београд.

„Одговор, који је дȉва̑н дао аустријском посланику на „његово прво питање, а које је учинио према заповести свога „двора: коју од две стране да подржава, доказује да Порта „није расположена према Србима. А с друге стране храна, „коју Аустријанци дају онима у београдској тврђави, дока„зује да су они расположенији према дахијама, а према „вашим опажањима врло нам је незгодно заузети се за Србе „код турскога министарства и тиме изазвати сумњу код Порте „да смо у вези с оним народом.“

Даље се у депеши напомиње како он, А. Чарторијски, сумња да Аустрија пред Портом клевета Србе, а најмање у намери да заузме Србију у овим приликама, и с тога, ради бољих информација, шаље му препис извештаја̑, које му је

предао аустријски посланик у Петрограду, гроф Стадион. Затим наставља даље: За Србе би најбоље било кад би се могла на некакав начин Аустрија да подстакне (si l' on parvenoit à inspirer à la cour de Vienne) да им испод руке помогне да заузму Београд, али не нагонећи их под турску власт... „Кад би Београд пао Србима у руке, као што сте „лепо опазили, ми бисмо се тада могли заиста заузети пред „Портом с успехом у корист њихову. Али пошто Срби не„мају ни артиљерије ни муниције, а међутим Аустријанци „снабдевају храном београдски гарнизон, то покушај овак„вога предузећа изгледа врло тежак.

„Срби су врло далеко од нас и због те даљине ми им „не можемо послати тајно потребну помоћ, а новац, који би „им могли послати, мало би им користио ако Аустрија није „расположена да их муницијом снабде. Али чекајући згод„нији тренутак ипак ми не можемо остати равнодушни према „судби овога народа. И ви ћете најбоље учинити ако им, „као што сте предложили, сигурном приликом, пазећи да „наш двор не доведете у незгоду, усмено јавите наше добро „расположење према њима, а у исто време треба их оба„вестити у ком случају можемо им помоћи и саветовати им „да напрегну свеколику снагу да заузму Београд и тиме „нагнају Порту да ступи с њима у преговоре. У исто време „наговестити им да само у том случају ми се можемо пред „Портом заузети у њихову корист и обезбедити им права „и заштиту у будуће. Такође треба им напоменути колико „су радили неполитички подижући устаничку заставу (l' éten„dar de la revolte) против Порте и рећи им да то поправе „и да се изјасне како желе свагда остати покорни своме „суверену".[429]

Међутим док су се мењале мисли између руских дипломата у Цариграду и у Петрограду дотле су се измениле прилике између устаника и београдских Турака. Долазак Бећир-пашин обуставио је ратовање Срба и устаници су ушли у преговоре са султановим пуномоћником пре него

што им је могла стићи порука рускога двора. А кад су дахије побегле из Београда и кад је Бећир-паша ушао у град, руски посланик а и петроградски кабинет мислили су да је тим и устанак при свршетку. А. Италински бојао се, да Срби уласком царскога пуномоћника у Београд не изгубе све користи, које су могли постићи устанком и заузећем Београда. С тога је скретао пажњу руском министру иностраних дела у свом извештају од 18-ог августа, напомињући му како не може утицати на Порту у смислу депеше од 18-ог јула, нити саветовати Србима оно што се у поменутој депеши предлаже. Тако му, вели даље, не остаје ништа друго већ да пред Портом утиче да Срби не изгубе све плодове које су могли имати својом борбом против угњетача којих су се ослободили. Данас, кад Срби не прете више тако знатном месту као што је Београд, и пошто се Порта осигурала добивши га у своје руке, то турско министарство неће придавати онај значај његову посредовању, какав би придавало да су Срби заузели Београд. „С друге „стране пак, како је Порта навикнута да чује од мене са„вете, који је упућују на благост, правду и умереност према „хришћанима, то је непријатељи царства могу подстаћи на „друге мере против хришћана под именом да уздигне свој „углед. С тога сам у оваким приликама почео да јој са„ветујем да задовољи захтеве Срба, јер јој они могу по„моћи да им обезбеди мир, место да се окрену против ње. „Треба скренути пажњу министарству турском, да је Порта „само помоћу Срба повратила под своју власт Београд, те „с тога, захваљујући тој прилици, она може данас завести „у Београду такав ред, какав одговара интересима њеним. „Исто тако мислим да треба скренути пажњу Порти на „Гушанац-Алију, који је официр Пасван-оглов, и који истина „може бити користан Порти, али и који се може користити „својим садашњим положајем“.[430]

Осим тога у овом извештају А. Италински обратио је пажњу петроградскога кабинета на раније поменуту гото-

вост Портину да Србију уздигне на кнежевину по угледу Влашке и Молдавије с кнезом на челу, који би био Грк из Фанара.

Али и министарство иностраних дела у Петрограду, добивши извештај из Беча од свога посланика графа Разумовскога о погибији дахија, мислило је да је устанак свршен и да су се Срби сасвим умирили. С тога А. Чарторијски у својој депеши од 18-ог септембра јавља А. Италинском у Цариград, како је двор бечки, одазивајући се молби Срба, обећао им, да ће се заузети на Порти за њихову судбу, и с тога ће, нема сумње, наредити своме пуномоћнику у Цариграду да се пред Портом заузме за српске посланике, када дођу на Порту. „С тога хитам, вели се даље, по нај„вишој заповести да известим вас о томе. Старање, које је „наш двор свагда имао према овом нама једноверном на„роду, нагони нас и сад да срећу његову утврдимо и обез„бедимо за будућа времена. Да се то постигне изгледа нам „да ће најбоље бити ако се и Русија за њега заузме на „Порти тим пре што се земља, у којој Срби живе, не гра„ничи с нашим царством, те наше заузимање не може из„гледати сумњиво пред турским министарством. Али ипак „незгодно би нам било умешати се у овај посао без молбе „самога народа; па како су се они једном обратили вама, „то је, мислим, вероватно да ће се и сада преко својих „депутата обратити за вашу заштиту; ако то и не би учи„нили, не надајући се можда каквом успеху од тога, то је „потребно да се потрудите и чим њихови депутати дођу у „Цариград да им јавите потајним начином, који не би могли „опазити други сарадници на том послу, да се без ствар„нога заузимања рускога двора не могу ослонити на Пор„тина обећања; а у исто време постарајте се да вам се „депутати обрате писменом молбом за наше посредовање „у њиховим захтевима. Том приликом немојте пропустити „да употребите све што знате у корист њихову пред Портом, „како би Срби повратили пређашња своја права и у својој

„земљи утврдили сталан мир. С аустријским послаником гле-
„дајте да се згодном приликом договорите у том смислу, те
„да по жељи Господара Императора уверите Порту: да су
„Русија и Аустрија према савезу, који међу њима постоји,
„узеле као правило да једна другу помажу, па према томе
„да сте и ви вољни да помажете његово заузимање за Србе“.[431]

А. Чарторијски је скоро исти такав упут послао истога дана (18-ог септембра) и руском консулу у Јаш А. Жерве-у, тражећи од њега да дође у везу са Србима. „Пошто се Срби,
„мислећи да смо ми према њима равнодушни, можда неће
„обратити А. Италинском, због чега се он не би могао за-
„узимати на Порти за њих, то је потребно да се потрудите
„и да преко надворнога саветника Фацардија, или преко кога
„другога, или чак и преко кнеза Ипсилантија (на кога се мо-
„жете ослонити рачунајући на његову оданост коју је увек
„показивао према Русији), јавите Српском Народу, да се са-
„радњом Русије у њиховој судби и њеним посредовањем на
„Порти најбоље могу њихова права, која они сад траже,
„обезбедити и утврдити на дуго време. У исто време убе-
„дити их да је врло потребно да се обрате с молбом на
„цара преко Италинскога или преко вас. Тада ви можете
„ту молбу послати нама. Али да ова наша намера, осно-
„вана једино на жељи да видимо онај народ срећним, не
„би дала повода како бечком двору тако и Порти да по-
„мисле како ми ово чинимо из какве особите користи, то
„је потребно да не сазнају ни Срби ни ико други да је
„ово потекло одавде по нашој заповести. У том смислу до-
„говорићете се и с кнезом Ипсилантијем, ако он пристане
„да тај посао узме на се“.[432]

Све ове намере петроградскога кабинета у погледу посредовања у корист Срба остале су неиспуњене просто због тога, што Срби у то време нису слали никакву депутацију у Цариград већ напротив, као што смо видели, они су спремили депутацију и послали је непосредно у Петроград. Отуда је изостало и заузимање А. Италинскога пред

Портом у корист Срба, као што се види из његова одговора од 17-ог октобра на депешу министра иностраних дела од 18-ог септембра.[433]

Међутим, како је петроградски кабинет добио још 29-ог септембра извешће од А. Жерве-а из Јаша о проласку српске депутације за Петроград заједно с оригиналном молбом српских старешина од 15-ог јула упућеном цару и с преписом пуномоћја даног депутатима, то је одмах о томе известио А. Италинскога својом депешом од 3-ег октобра, где се између осталога вели: „Видећи из српске молбе да су Срби „далеко од мира он напомиње у поменутој депеши да српски „захтеви могу наићи на сметње код Порте и тиме дати при„лике Русији да посредује и тиме задобије Србима такве „погодбе које ће моћи да поврате мир у оној земљи. На„мера, коју је Порта имала да од Србије начини кнеже„вину као што је Влашка и Молдавија, била би једина, која „је по вољи српскога становништва ако би кнез, који би „њоме управљао, био Србин, кога би они изабрали; али то „је баш оно, на што би Порта тешко пристала. Али како „се то највише слаже с нашим жељама, и ја мислим да је у „интересу нашега двора да ублажи судбу онога народа и „да га привеже за нас. Али пре него што поменути депу„тати не дођу овде и пошто нам је извесно да се још могу „задржати за неко време, то не треба на Порти ништа пре„дузимати нити ма што наглашавати министарству о нашој „намисли, али и не пропуштајући ништа да се користите „сваком приликом, само ако се згодна укаже, и умешате „у ову аферу трудећи се да се задобије оно што Срби траже „и што би их јаче нама привезало“.[434]

Петроградски кабинет сазнао је и раније из појединих извештаја својих заступника на страни и српских представака шта жели српски народ. Али и извештаји и представке били су више или мање неодређени. Српске представке у прво време биле су већином молбе за посредовање и за помоћ у опште. Тек из српске молбе од 15-ог јула писане

у војном стану код Топчидера и из представке српских посланика у Петрограду могао је петроградски кабинет потпуно сазнати жеље српских устаника.

IV

У молби деветорице српских првака писаној 15 јула 1804 године у београдском логору код Топчидера, упућеној руском цару преко бачкога владике Јована Јовановића, пошто је у најкраћим потезима изнесен узрок устанку и успех устанка, Срби, истичући које су крајеве очистили од Турака, напомињу како им још остаје Београд, који, надају се, да ће помоћу Божјом освојити. Затим се наставља даље у молби: „Па и ако освојимо Београд, ако Ваше Им„ператорско Величанство не пружи руку помоћи, ми смо „сасвим пропали. Истина да нам је султан обећао своју ми„лост и да нам опрашћа данак за девет година, али ко се „од хришћанскога непријатеља може надати милости, јер „ако истерамо ове бунтовнике султан ће послати други „гарнизон, који ће се према нама не само понашати као „њихови претходници већ и горе, светећи се над нама. „Они и досад нису слушали султана, а данас су они сви „султани. Узалуд нас султан ослобођава данка, када они „сви редом узимају од нас данак... Ми се не отржемо од „султана, и готови смо тачно давати султану његов данак „и све приходе који му припадају, само да би земља, коју „смо ми освојили од султанових непријатеља, остала у нашим „рукама“.[435]

Ова је молба кратка и нејасна. Али српски посланици, чим су стигли у Петроград, напишу опширнију молбу упућену министру иностраних дела А. Чарторијском, која је имала одређенији значај и јасније излагала шта Срби желе. И у овој молби посланици су објаснили зашто су Срби устали на оружје; затим напомињу успехе устанка и неуспешно посредовање Бећир-пашино за мир, па настављају: „Према „томе једногласно и једнодушно решење свију Срба јесте

„да не бацају оружја из својих руку докле бунтовнике и „непријатеље своје сасвим не истерају и докле не виде да „им је будући мир потпуно утврђен. Ми смо поставили за „правило: да бунтовнике истерамо, а с добрим и мирним „Турцима да се помиримо и да им обезбедимо личност и „имање. При преговору с Бећир-пашом, који је нарочито „ради измирења у Београд дошао, тражили смо страно јем„ство (иностраннаго посредственика), али је Бећир-паша тиме „био незадовољан а Аустрија није дала траженога сведока.

„Српски народ још од давнашњих времена очекује „право спасење само од сродне и једноверне Русије. У да„нашњим нашим тешким приликама своме оцу и јединоме „природном заштитнику свога рода и вере, Благочестивом, „Великом Императору сверуском преблагом и човекољубивом „**Александру** молећи пружамо своје руке, на колена па„дамо и најсмиреније молимо за заштиту и за спасење.

„Само оскудица у новцу и оружју узрок су што Срби „досад нису своју војну радњу развили онако, како су „желели. С тога је потребно: оружја за велики број Срба „готових и решених за општи устанак; одређен број то„пова с вештим артиљеристима, праха и остале провизије; „нешто редовне војске са спремним официрима а пре свега „већа сума новца. Кад би се све то добило, дало би Ср„бима могућности да предузму своје ослобођење с надом „да за врло кратко време постигну најжељенији успех. Ова „велика и неоцењена помоћ... толико би охрабрила цео „српски народ да је лако предвидети како би се цела област, „у којој Срби живе, у једном тренутку сјединила и збацила „срамни, нечовечни и тирански јарам.

„Међутим врло би потребно било послати одмах јавно „у Србију једнога рускога консула, који би био посредник „и јемац мира учињеног с добрим Турцима, а народу срп„ском и вожду велику утеху донео.

„... Срби никада једнодушније нису мислили о ослобо„ђењу своје отаџбине, нити су га усрдније желели него

„данас. Божанском, природном и вечном везом крви, језика „и вере која постоји између Срба и Руса, савезом поли„тичким и најљубазнијим везама могла би се будућа срећа „Српскога Народа осветити и на непоколебљивој и чврстој „основи утврдити. Прве основе томе послу треба отпочети „у данашњим важним приликама баш с тога, што је једно„гласна жеља свију Срба: да се у Србији установи са„мостална српска управа под именом „Сербскоје правле„није“, или под другим сличним именом, као што су на „пример оних седам острва јонских, а под непосредном за„штитом Русије, чувајући у исто време ненарушимо права „султанова, која му припадају, то јест плаћати му умерен „данак. Томе би додали још и ову нову дужност: да свагда „војују против султанових одметника. Изгледа да ће султан, „притиснут од разних својих одметника, лако увидети ве„лике користи од овога и на ову новину пристати“.[436]

Овом представком први пут је сасвим јасно, одређено и искрено министру православнога цара и представнику велике и словенске Русије изнесен програм српских устаника. Он у исто време показује како се основица српске аутономије од 1793 године сасвим изменила и преобратила у тежњу да се српски народ ослободи Турака, да заснује у Србији засебну државу са самосталном српском управом под заштитом Русије, остајући и даље земља која плаћа данак султану.

Осим из ове молбе српских посланика, А. Чарторијски, примајући неколико пута саме посланике, сазнао је и од њих тачно појединости српскога кретања од 1787 до 1804 године, као и српскога устанка. Сазнао је и колико су се пута Срби обраћали Аустрији.[437] На тај начин прибрао је све потребне податке да пред императором образложи молбу и жеље српскога народа.

У току месеца новембра састављена је представка о српској молби и поднесена цару. У представци обраћена је пажња цару да се Русија у том тренутку налази у таквом

положају, да не може употребити своју снагу за извођење српскога програма и остварење српских жеља, јер се предвиђао, као што је раније поменуто, рат с Наполеоном. Али исто тако није се могао оставити српски народ без помоћи, те с тога А. Чарторијски у представци обраћа пажњу цару да се Србима може помоћи једино новцем, како би могли наставити војевање и тиме принудили Порту да поврати Србима пређашње повластице. Осим тога предлагао је да се нареди А. Италинском у Цариграду, да се постара потајно утицати на турско министарство да пристане на руско посредовање, како би српски народ добио такво уређење, које би му обезбедило бољу судбу и утврдило мир. „Ако „изволи Ваше Величанство, вели се даље у представци, „примити ове предлоге, тада им се може послати помоћ у „новцу и ја мислим да ће у прво време бити доста 20.000 „гроша, које би требало послати у Јаш генералном кон„сулу Балкунову да их пошље Србима; а од четворице де„путата двојицу одмах послати натраг у Србију да усмено „известе народ о мерама нашега посредовања, које мислимо „предузети на Порти и о помоћи, коју им чинимо, као и „то да им јаве да донде, докле одавде не добију друге „упуте, остану под оружјем и да се утврђују, у колико им „је то могуће. Осим тога да пошљу депутацију Порти, ако „је то могуће, или ако је то немогуће да пошљу молбу, у „којој ће изложити да ће остати верни султану и молити „га: да управљају собом сами преко својих чиновника, пла„ћајући тачно одређени данак; да се сви турски војни чи„новници повуку из Србије а у замену за то Срби се об„везују не само да ће своју земљу чувати од бунтовника, „већ да ће их гонити и истребљивати чак и у околним ме„стима, ако се тамо појаве, а у случају војне имаће у при„правности до 5000 људи под својим заповедником да пођу „онамо у Европу, куда им султан заповеди, само не против „Русије, н има једноверне државе. А ако Порта на све ово „пристане, или бар на некоје тачке, које побољшавају њи-

„хово стање, то да моле Порту да се такав договор између „њих утврди јемством Русије и Аустрије“.[438]

Све ове предлоге цар је примио и већ 28 новембра 1804 год. наређено је руском министру финансија да пошље министарству иностраних дела 3000 дуката, које је требало послати у Јаш руском генералном консулу, да их пошље у Србију. А сваки од депутата примио је по 300 дуката.[439]

Одмах после овога петроградски кабинет послао је у Цариград А. Италинском депешу (4-ог декембра), у којој су били упути, по којима је требао да утиче на Порту, да се Србима обезбеди мирнија и сигурнија будућност.

У депеши се тражило да се скрене пажња представницима Портиним да заштите своје поданике од насиља појединих управника паметнијом и сувременијом администрацијом, да им побољшају стање и тиме их јаче привежу своме господару. Ако Порта учини тако, како јој се саветује, то ће учинити да јој области цветају и развијају се, побољшаће своје финансије и моћи ће да рачуна на оданост својих поданика, које данас на своју несрећу има да гледа као непријатеље и који су се морали латити оружја због насиља. Даље се напомиње посланику да скрене пажњу Портину, како Срби не траже ништа више него да остану покорни и верни поданици султану под погодбом да их опрости тираније турских управника, па не могући се бранити од насиља они су се обратили Русији и Аустрији да посредује за њих код Порте. Исто тако наређује се посланику да не крије пред Портом долазак четворице депутата у Петроград, те да тиме не би изазвао сумњу код Порте да их је позвала сама Русија. Тражи се од посланика да увери Порту: како је руски цар далеко од тога да постане заштитником (de s'eriger protecteur) турских поданика и да се умеша у њене унутрашње ствари, али узима за пријатељску дужност да саветује Њ. В. султана да придобије и привеже онај народ за се повластицама, које ће прекратити тиранију и угњетавање које су Срби подносили досад. Умирени и за-

довољени Срби увећање и финансијску и војну снагу Портину, јер су готови да јој плаћају данак сваке године у неколико стотина кеса независно од њихова трибута и других прихода од њихове области, само да имају гувернера своје народности, кога би они између се бирали, као што је то у Влашкој и Молдавији; али само с том разликом што би се о њиховим повластицама старао сам султан. Осим тога они би били обавезни у случају рата давати султану известан број војске, разуме се према њихову броју становништва и према њиховој финансијској моћи.

Ове мере биле би врло корисне за Порту, и она не треба да их пренебрегава према своме данашњем стању.

Најпосле скреће се пажња посланику да, дајући ове савете турском министарству, не изазове у Порте сумњу као да руски двор жели да се умеша у унутрашње послове Турске и као да има неке неискрене намере.[440]

Нешто мало другојачију депешу послао је петроградски кабинет и генералном консулу у Јаш Иполиту Балкунову (17-ог декембра), заједно с одређеном новчаном помоћу за Србе. Пошто му је изложио све шта се намерава предузети у корист Срба, препоручи му да једнога од четворице депутата задржи код себе, који би имао везе са Србима, и који би упуте и наређења, која би долазила из Петрограда у Јаш, достављао сигурним начином Србима. Само му је наговештавано да сваку поруку даје депутату усмено, а никако писмено. Осим тога наређено му је да не крије да су српски депутати били у Петрограду и зашто; може то сваком рећи, само пошто они оду из Јаша; али ће свагда рећи да их је народ сам послао, као и то: да је Русија у блиском пријатељству с Турском и да не жели да се меша у посла њених поданика, већ је само нашла за потребно да српским посланицима саветује да се обрате непосредно милосрђу свога Господара.[441]

Као што се види из поменуте представке цару и из поменутих депеша руским заступницима у Цариграду и у

Јашу, Русија је у главном примила српски програм с отвореном симпатијом и предузела мере, како би га могла извести према ондашњим приликама и своме положају међу европским силама.

Српским посланицима речено је у главноме ово исто само не писмено већ усмено. Они су били обавештени о свему шта ће Русија предузети на Порти у корист Срба. Дâти су им савети у коме ће се правцу Срби кретати и усмене поруке, које ће однети Карађорђу и другим устаничким старешинама. И према поменутим упутима двојица српских изасланика, Прота Матија и Јован Протић, кренули су се 14-ог декембра натраг у Србију, а Петар Н. Чардаклија и Божа Грујовић (Т. Филиповић) остали су још неко време у Петрограду. Прва двојица изасланика вратили су се у Србију преко Варшаве, Галиције, Токаја, Дебрецина и Арада. Око 10 јануара 1805 године прећу Дунав и Прота Матија отиде у Кличéвац Миленку Стојковићу, а Ј. Протић отиде кући.[442] Међутим друга двојица кренула су се из Петрограда некако крајем јануара или првих дана фебруара 1805 године тако, да су прешли границу преко дубасирске пограничне царинске станице (11 фебруара 1805 године) и стигли у Јаш.[443] Тодор Филиповић из Јаша је отишао и у Србију стигао марта месеца,[444] а П. Н. Чардаклија остао је у Јашу, где је по жељи петроградскога кабинета требао да одржава везе између Срба и руског консула И. Балкунова, живећи под скривеним именом трговца.[445] Ту је и сачекао долазак српских депутата одређених за Цариград, којима се придружио.

ГЛАВА ПЕТА

РАЗВИТАК МИСЛИ О ОСЛОБОЂЕЊУ И НЕЗАВИСНОСТИ СРБИЈЕ У 1804 ГОДИНИ

I — Аутономија Београдскога Пашалука и републике Јонских Острва. — Утицај јонске аутономије на образоване Србе.

II — Мисао о обнови српске државе у предлогу херцеговачкога архимандрита Арсенија Гаговића петроградском кабинету. — Иста мисао у црногорскога владике Петра I и у бачкога владике Ј. Јовановића. — Мемоар карловачкога митрополита Стевана Стратимировића. — Његов пројекат о оснивању славено-српскога царства.

III — Како се та мисао ширила међу устанике? — Прве мисли о томе. — Утицај школованих људи. — Мисао о независности и ослобођењу за време Оструженичке Скупштине. — Колебање између Аустрије и Русије.

IV — Устаници желе да ту мисао рашире и у остале српске крајеве под Турском. — Иста мисао и међу херцеговачким племенима. — Утицај устанка у Шумадији на Херцеговце и Брђане. — Устаници позивају своју браћу Херцеговце, Брђане и Босанце у савез и заједничку борбу против Турака. — Утицај Русије и сузбијање устаничкога покрета у Брдима и у Херцеговини.

V — Положај владике Петра I и устаничке тежње Брђана и Херцеговаца. — Предлог владике Петра I руском цару. — Гледиште петроградскога кабинета на херцеговачка племена. — Стална тежња Херцеговаца да се придруже шумадијском устанку.

VI — Мисао о потпуном ослобођењу од турске власти и стварању српске државе потпуно се развија и осваја умове устаничких старешина у Шумадији.

I

Српски научењак и дугогодишњи министар г. Стојан Новаковић, оцењујући у свом чланку „Васкрс државе српске и његови историци“ најновије дело Венијамина Калаја „Историја српскога устанка 1807—1810“ (Geschichte des serbischen Aufstandes 1807—1810), изнео је једну велику истину,

која се тиче тéжња српскога народа од 1790—1813 године. А то је *да су Срби у својим политичким тежњама показивали увек више независности и самосталнога рада, него што се то претпостављало од стране Аустрије и Русије.*[446] У том послу Срби су показивали нарочито више самосталнога рада, него што су то истицали Аустријанци и Руси, који су досад писали о овом времену српске прошлости.

Ми смо раније изнели како се код Срба јавила мисао о аутономији Србије или о њеној независности; изнели смо шта су све Срби предузимали од 1790—1793 године да ту мисао остваре.[1] Затим смо изнели и показали како је мисао о аутономији и ослобођењу од турског насиља још јаче покренута и јасније развијена последње године пред устанак (1803), и како су припреме за остварење те мисли узеле много веће размере него у време од 1791—1794 године.[2]

Аутономија, коју су Срби Београдскога Пашалука уживали неколико година, привикнула је људе на слободнији живот, а онима истакнутијим, који су били представници аутономне кнежинске власти, омилела је слободу и старешинску власт. И једно и друго једанпут с муком стечено није се лако пуштало из руку. Осим тога права, која су добиле Влашка и Молдавија по Кучук-Кајнарџијском Уговору (1774), проширена хатишерифом од 1802 године, затим права, која су добила, по угледу на Влашку, Јонска Острва, поставши републиком под руском заштитом, утицала су на ондашње истакнутије и образованије Србе и навела их да помишљају на који би се начин могли ослободити Турака и обновити стара српска држава. Мисао о васкрсу „српскога царства“ тињала је у памети простога народа и вековима је подржавана нада, да ће једном доћи дан, када ће васкрснути српска држава. Те наде исказиване су и кроз читав низ поколења одржаване народним песмама. Све те

[1] Испореди: Карађорђе, књ. I, стр. 89—117 (нарочито 91—92, 95—98, 116—117); стр. 136—138 и 145—159.

[2] Ibid. стр. 229—241.

жеље за обновом српске државе добиле су јаснији облик код тадашњих представника српске књиге и српске црквене власти. Најречитији израз мисли о васкрсу српске државе под врховном влашћу руском налазимо у тежњама пивскога архимандрита у Херцеговини Арсенија Гаговића, црногорскога митрополита Петра I, бачкога владике Јована Јовановића, а нарочито у карловачкога митрополита Стевана Стратимировића.

II

Поменули смо раније[1] да је Арсеније Гаговић отишао у Русију и већ у половини новембра 1803 године био у Петрограду. Он је у име Херцеговаца и херцеговачкога митрополита предлагао петроградском кабинету, да их цар руски прими под своју заштиту додајући, да су сви Срби, који исповедају православну веру, како они у Херцеговини тако и они из Србије, готови да се придруже Русији. Али у случају да руски цар због даљине не нађе за корисно оне крајеве (Херцеговину и Србију) придружити своме царству, то они мисле (то јест људи из Србије и Херцеговине), да кад би се сви Словени на југу ујединили у једну целину, то би могли створити српско-словенско царство, чија би држава могла бити достојна и једнога рускога великог кнеза, којега би император одредио да буде српски цар.[2]

Арсеније Гаговић у овом случају представљао је у главном тежње херцеговачких племена, наговешћујући унеколико и жеље Срба из Србије. Мисао о обнови српскога царства под руском заштитом јасна је и одређена. Иста мисао и ако није тако одређено истакнута, као код Гаговића, загревала је и црногорскога владику Петра I. Он је и мислио на ослобођење од Турака и трудио се да ту мисао у дело приведе надајући се на помоћ од стране Русије. Спремао је свој крај за тај случај; заводио је ред у Црној Гори да-

[1] Види: Карађорђе, књ. I, стр. 236—238.

[2] На истом месту, стр. 288.

јући јој некоје законе; вежбао је Црногорце и оружао их. Тиме је скренуо на се пажњу рускога консула у Дубровнику и рускога посланика у Бечу. Осим тога будио је наде и у околних племена. Најпосле уочи самога устанка у Шумадији (10 јануара 1804 год.) обраћа се дечанском игуману Данилу и јавља му: како Црногорци и Срби с београдске стране намеравају скочити на оружје против Турака, и како им је жеља да ослободе и Дечане, а надају се да ће и Русија помоћи свима хришћанима да се ослободе турскога јарма.[1] У овим речима владике Петра I јасно се истиче мисао да се Срби сасвим ослободе Турака понајпре својом властитом снагом уз помоћ Русије; али се из ових речи јасно не види: је ли његова жеља да Срби створе самосталну државу или да се придруже Русији. Али то, што се не види из ово неколико речи, види се из његовога тадашњега рада и из његових писама писаних доцније како Светом Синоду у Петроград тако и Карађорђу. И он, као и други, желели су самосталну државу под руском заштитом.

Исте мисли о ослобођењу српскога народа од Турака и о стварању српске државе запојиле су и родољубивога владику бачкога Јована Јовановића. Од свију лица духовнога чина он се у оно време највише заузимао не само за устанике у Србији, већ је гледао да се тај устанак распростре на све стране Турскога Царства у којима Срби живе. Он се обраћа молбом рускоме цару Александру, напоминући како је још Петар Велики у граматама, даним 3 марта 1711 године и 9 јула 1715 године и оправљеним Србима, обећао им да ће подигнути и обновити српско царство, па га моли да то учини овом приликом, указујући му уједно и начин, како би се то могло учинити.[447]

Међутим у то време нико јасније, изразитије, ни озбиљније није истакао мисао о васкрсу српске државе под руском заштитом, већ главом Стеван Стратимировић, нај-

[1] Карађорђе, књ. I, стр. 235—236.

истакнутија српска политичка личност не само у Аустрији већ и у целом Српству. И заиста то је личност врло високога значаја у историји српскога ослобођења. Као један од најдаровитијих, најинтелигентнијих и најобразованијих Срба онога времена одликовао се још живим и топлим родољубљем. Имајући као висока политичка и црквена личност врло јаких веза и у Аустрији и међу Србима, он је имао на устанак врло велики утицај. С тога је држао нарочите своје известиоце на разним местима покрај Саве и Дунава према Србији, који су га редовно извештавали о кретању устанка. Старао се да одржи што боље личне везе с Карађорђем, с Ненадовићима, Јанком Катићем и с Васом Чарапићем. Пратећи развијање устанка и мислећи о будућности српскога народа он је размишљао и о томе како би се српски народ ослободио турскога насиља и на који би се начин обновила српска држава. Пошто је знао за план Катарине II о васпостављању грчкога царства у Цариграду, то је спремио за рускога цара један мемоар, у коме се говори како би се могло и требало место грчкога царства обновити „славено-српско царство“, износећи уједно и какве би користи имала Русија од обновљенога српског царства.

У самом мемоару Стратимировић излаже: како је Руско Царство без савезника своје вере и свога језика, каквих савезника имају сва остала царства и државе; како западни и источни народи гледају на Русију као на туђина; а не треба заборавити да се Византијско Царство распало зато, што није имало и није могло наћи савезника истога имена и исте вере. Русија је могла имати таквога савезника у Пољској по народности, али није могла по вери, јер католичко духовништво наноси небројене штете како Русији тако и источно-православној цркви. Због тога, вели Стратимировић, руски су цареви још израније тежили да у Цариграду васпоставе Грчко Царство, пошто су тамошњи хришћани исте вере као и Руси. Али Русија не може никада рачунати на верност Грка као што се то може и из исто-

рије уверити, јер су Грци људи сујетни, себични и неверни Русима и Русији. Затим напомиње како Русија може наћи себи правога савезника, пријатеља вернога и свагда поузданога само у Србима, јер нема под небом народа, који би према Русима и њиховим владаоцима имао толику љубав као Срби, народ источнога православља. Тога ради зар није достојно Руса и руских владалаца да се очински побрину за један тако добар словенски народ и да му обезбеде политички опстанак, који би им доцније био погодан савезник? Поминьући све земље, у којима Срби живе, Стратимировић предлаже, да се од области, које се налазе под турским царством, образује вазална држава под врховном турском влашћу, као што су у то време били Дубровник и република од седам Јонских Острва, а под заштитом Русије. За владаоца овој новој српској држави Стратимировић предлаже једнога великог руског кнеза, а на случај да цар не пристане послати у Србију рускога кнеза, то предлаже да се пошље неко од рођака између немачких протестанских принчева, јер се за њих може претпоставити да би у будућности примили православну веру.[448]

Мемоар је послао прота А. Самборски преко рускога посланства у Бечу и он је стигао у Петроград нешто раније од оне молбе српских старешина руском посланику у Цариград, писане 3 маја 1804 године.

III

Мисао о ослобођењу Срба испод турскога јарма и о васкрсу српске државе помоћу и заштитом Русије, која је ухватила овако јак корен у најистакнутијих и најобразованијих синова српских онога времена, гајена је и међу књижевницима онога времена, који су се окупљали око Стратимировића, Јовановића и других личности, које су биле трезвеније и мислиле о ослобођењу свега народа, подстакнути на то како раније ратом од 1788, тако и сада устанком Срба у Шумадији. Иста мисао врло рано, у самом

почетку устанка, имала је својих представника како међу српским старешинама тако и у простом народу. Она је живела као мисао, као жеља, свију родољуба који су је желели видети остварену.

Природно је, што је сеча кнезова изазвала Србе да бране оно, што је сваком човеку најмилије, да бране живот, част своју и својих породица, веру и имање од насилника и разбојника. То јасно каже и она прва реч на првом састанку најугледнијих Шумадинаца, коју је прота буковички Атанасије Антонијевић изговорио окупљеним људима, позивајући их да се дижу против Турака. У његовој речи, краткој и јасној, види се и сећање на давну прошлост и несносно стање, које су преживљавали у оном тренутку; али виде се и наде на успех и срећнију будућност. „Браћо, „вели прота, ево већ толике стотине година прођоше откако „се сва наша слава закопа у гроб на Косову. Одонда се „наши ножеви, сабље и пушке завлаче у кладе. Свети „Божји олтари, који су за наших царева и краљева кра„сили Србију као цвеће, данас су штале за турске коње. „Образ наших жена, сестара и кћери гази се ногама као „да смо ми сви право робље. Браћо, земља стење а небо „над нама плаче, гледајући наше муке. Него, браћо, у име „створитеља Бога и спаситеља нашега, да устанемо на оружје! „Бог ће нам помоћи а и цар ће то одобрити, јер ове наше „крвопије и њему о глави раде".[449]

И заиста устанак, изазван раније крвавим и страшним мерама, које су дахије предузеле против Срба и првака, који су спремали народ на устанак, у прво време, како тврде сви споменици онога времена, имао је задатак да поврати оне повластице и ону самоуправу, коју су уживали Срби у Београдском Пашалуку до повратка јањичара. У тренутку самога покрета, у месецу фебруару, мучно да је ко међу самим устаницима помишљао на потпуно српско ослобођење од Турака, а још мање на оснивање независне српске државе. Злочинствима и дивљачким понашањем дахија и њихових

присталица Срби нагнани на устанак, желели су да поврате оно, што су раније имали, а нису имали када размишљати шта ће се у будуће из тога заметнутога покрета развити. Из средине српских устаника синула је по који пут и мисао о ослобођењу од Турака. То се види из оне прве молбе проте Ненадовића на аустријске представнике војне власти, у којој их моли: да „царство аустријско пружи руку и овај „невини народ каквим начином зна избави од коначне про„пасти.“ Али ту мисао, у оно време, простодушнога Проте Матије, сузбио је не само одговор петроварадинске команде већ и одговор родољубивога али и мудрога митрополита Стратимировића. Размишљајући у то време о ослобођењу српскога народа — а познавајући добро не само политичко стање Европе већ и распоред европских сила у том тренутку — Стратимировић је скренуо пажњу како устаничким старешинама тако и проти Ненадовићу још 29-ог марта својим писмом, да се не надају потпуном ослобођењу од Турака ни помоћи од ма кога двора, јер су сви дворови у миру са султаном, већ нека не забораве да су поданици султанови и да ће то и у будуће бити. С тога за све оно што желе да добију, нека се обрате молбом султану, који им једини може дати олакшица.

Овај савет Стратимировићев и учинио је, те су се старешине српскога устанка у својим званичним преписка с Русијом, Аустријом и Влашком, као и у својим молбама султану све до 1806 године изјашњавали, да су они стално верни поданици султанови и да не војују против Турскога Царства. Али у њиховим срцима и у њиховим главама већ је тињала и постепено све се јаче распаљивала мисао о потпуном ослобођењу од Турака.

Ратујући противу дахија у самом почетку устанка срећно и успешно скрета пажњу своје браће преко Саве и Дунава. Поједини школовани људи почеше прелазити из Аустрије у Србију и купити се око новоподигнутих застава, састајати се са свештеницима и другим разборитијим лу-

дима, који су се налазили окупљени у логорима под истим заставама. Из њиховога разговора, из њиховога саветовања развијала се постепено мисао о правом ослобођењу и о васкрсу старе српске државе. За ту мисао могле су лако прионути и нешколоване старешине, које су знале из народних песама и предања за негдашњу славну и велику, самосталну и јаку српску царевину. Та мисао још је јаче избила на површину на Остружничкој Скупштини 1804 године (од 18-ог априла до 3-ег маја). Устаничке старешине окупљене тада први пут на скупштину почеле су се скупа први пут и договарати о ономе, шта треба да постигну овим устанком против турскога насиља. С једне стране охрабрени успесима, које су у дотадашњим борбама постигли скоро без оружја и муниције према дахијама и јањичарима, мислили су да наставе и даље најупорнију борбу. У тој мисли заносила им је душу дивна жеља за потпуним ослобођењем турскога ропства. Али с друге стране, видећи како јањичарство пада, гледали су пред собом турску силу и турску распуштеност, коју султан, у нередима који су обузели турско царство, није у стању да сузбије у колосек реда и законитости. Они су предвиђали крваву и страшну борбу баш с том распуштеном турском силом и с тим турским нередом. Лепе жеље за потпуним ослобођењем мутила је ова неизвесност и страховање од турске силе, коју у последњем рату (1788—1789) нису могли саломити руско-аустријски бајонети и топови. Они су се, без оружја и муниције, усамљени, осећали слаби. Али се назад није имало куд, а напред се морало. Тражио се ослонац на кога јачега, који би им помогао да се ослободе и избаве потпуно турскога ропства. Надајући се да ће наћи тога јачега, они су се, докле га не нађу, приклонили саветима Стратимировићевим и пристали да моле султана за милости и олакшице и ако се нису надали успеху. Познавали су они добро Турке, знали су и турске султане. Знали су да се у срцима правих Турака и најбољих султана, па баш и оних

који су највише одани правди и умерености, више цени старинска турска самовоља и пусто турковање, него признање ма каквих била права и повластица хришћанима, јер им је то било до крајности неповољно и одвратно.[450] Знали су да Турчин не признаје хришћанима никаквих права ако на то није силом нагнан. И баш зато, што су то знали, решили су двојако да раде: да се боре мачем и пером, да наставе и даље борбу, која ће имати задатак да их ослободи Турака и да моле султана за милост. Уз то настављајући борбу за ослобођење и тражећи помоћи у које хришћанске силе, они су мислили да устанички покрет и наде на ослобођење развијају што се може даље и шире. С тога су ишли у Земун да се мире с дахијама и Турцима, али нё да се помире. Слали су молбу султану и ако су знали да неће успети; али су тиме хтели добити времена да што јаче развију устанак и што даље рашире мисао о ослобођењу испод турскога јарма, докле не сазнаду: могу ли се у својој борби за слободу ослонити на кога.

Да је мисао о потпуном ослобођењу од Турака и заснивању српске државе већ била јасна у главама српских старешина и да су се они у време Остружничке Скупштине носили озбиљно њоме, види се из онога предлога, који су Срби предлагали аустријском двору преко капетана Шајтинскога, а који смо раније помињали, где се вели да Срби не могу нити хоће да остану и даље под влашћу самовољне и неправичне Порте, већ да желе основати државу под врховном влашћу хабсбуршкога дома, на челу које би био краљ један од кнезова из хабсбуршкога дома. Али у случају да на то не пристане аустријски цар, они ће бити принуђени обратити се којој другој сили, само да се једном ослободе турскога ропства. Исто тако и у молби руском посланику у Цариград од 3-ег маја јасно истичу мисао о ослобођењу од турскога ропства и о заснивању самосталне државе под врховном влашћу султановом, као

што је Јонска република од седам острва или као што су Влашка и Молдавија.

Колико је та мисао била сазрела у глави самога Карађорђа, види се из онога случаја који наводи Прота Матија. Још за време Оструженичке Скупштине некакав Ваљевац Митрић Јанковић из Забрдице погази издану заповест Карађорђеву да нико напразно пушку не избацује. Карађорђе га позове и хтео га је казнити. Тада, да би заштитио свога Ваљевца буљубаша ваљевски, Живан Петровић, бојећи се освете Карађорђеве за неки ранији сукоб с њим, још за живота кнеза Алексе Ненадовића, позове Ваљевце под оружје и умало не начини велико зло. Прота то једва утиша; а кад у недељу 8-ог маја после службе седну све старешине под ладњак, обрне се Карађорђе Живану и запита га: „Бога ти, момче, какву ти ономад будалаштину бејаше започео“? Овај му одговори: „Од стра̂, господару!“ На то Карађорђе: „Та који се боји онај бега, а не онако. А ти, „као стари буљубаша свима нама добро познатога кнеза „Алексе, требало би да си код њега памет научио, да на„учиш и мене и свако́га другога, да се држимо у слози и „у љубави, а нѐ да зао пример показујеш. Видиш шта смо „започели и знај и ти и други *да Црни Ђорђе није подигао „оружје да над својом браћом вазму и освету чини; већ је „подигао и позвао све вас и свакога Србина на оружје, да „на Турцима освету чинимо, како за кнеза Алексу тако и „за све кнезове наше и браћу, које су Турци исекли и по„губили и да скинемо у име Бога јарам, који Србин од Ко„сова вуче до да̀нас*“.[451]

IV

Осим тога, што су се обраћали Аустрији и Русији да им у борби за ослобођење помогну, Срби су рачунали и на своју браћу ван Београдскога Пашалука. У тој намери они су се врло рано обраћали црногорском владици Петру I, имајући још раније с њиме договора за заједничку борбу

против Турака. Већ крајем маја српске старешине, као што је раније поменуто, послале су у Црну Гору свога изасланика Дамњана Кутишанца с писмом за владику у коме су тражиле да шири мисао о устанку у околне крајеве и сам да нападне на Турке. У исто време скоро с истим предлогом обратио се и новосадски владика Јован Јовановић владици Петру I, тражећи од њега да се угледа на Србе Београдскога Пашалука и саветовао му да пошље посланике у Русију и у Пруску, те да се помоћу ове две силе створи република по угледу на Јонску, у коју би ушле Херцеговина, Црна Гора и околне области.[452]

Тежња Срба у Београдском Пашалуку, да устанак прошире и ван граница свога пашалука, била је јасна и за њу су могли сазнати и поједини земунски дописници страних новина већ 24-ог априла (6 маја), дакле баш за време Оструж-ничке Скупштине. У једном допису говори се како ће устанак Срба на оружје учинити врло рђав утисак у погледу мира у европским покрајинама Турскога Царства. Овим устанком створена је *нека врста савеза међу хришћанским поданицима (Србима) Турскога Царства*, који су већином незадовољни турском влашћу. Савез овај, заснован на сазнању њихове снаге, временом ће изазвати такве догађаје, који ће у овим крајевима сасвим променити облик управе.[453]

Владика Петар I, примивши српскога посланика с писмом и чувши да долази Бећир-паша да их мири с Турцима, одмах је одговорио устаницима и саветовао их да се никако слепо не предају Бећир-паши, већ да остану под оружјем и да су свакога тренутка готови.[454]

Међутим глас о устанку и о успесима устанка брзо се пронео на све стране по српским крајевима Турскога Царства. Како је у свима крајевима било доста насиља и старе турске самовоље, то су Срби и у тим крајевима били готови да устану на Турке. Њима није био непознат рад владике Петра I и његова спрема за борбу с Турцима с краја 1803 године. Они су само чекали, нарочито брђанска

племена око Црне Горе, да их владика позове, па да се сви лате оружја. Али владика доласком грофа Ивелића био је задржан, и заплетен у ситне интриге, спречен да отпочне борбу с Турцима онда, кад су је већ отпочели и водили Срби с београдске стране. Племена по Херцеговини и Брдима чувши шта ради Карађорђе у Шумадији и Београдском Пашалуку, а не знајући зашто се владика не придружује том послу, чудила су се зашто не покреће и сам устанак и борбу за ослобођење, кад их је раније припремао за тај посао. С тога се почну обраћати владици поједина племена (Морачани, Никшићани, Пивљани, Дробњаци и други) и позивати владику да не оклева више, већ нека се креће, јер не могу чекати. Тако се већ 7-ог јуна обраћа владици Петру I архимандрит Аксентије Радоњић из Мораче у име Никшићана, Морачана, Пивљана и Дробњака, изјављујући му оданост и верност и позивајући га да устане на Турке. „С овим верним писмом, вели Аксентије, долазим објавити „вам оданост и веру Никшићана, Дробњака, Пивљана и „Херцеговаца, који се граниче са поменутим племенима, „а који једнодушно жуде и траже помоћ прво од Свевиш„њега Бога Сведржитеља и Творца и од великога Госпо„дара и заповедника Петра Петровића опште-народнога ми„трополита и од свега „правитељства“ црногорскога и брд„скога. Заклињу Вас Богом великим, да устанете... Они „вас куме па и ја вас кумим Богом, устаните Христа ради, „и час пре, по истом књигоноши, верни и весели одговор „и скору помоћ пошљите. Дајем вам Бога за јемца и моју „душу, да су сви готови колико хоћете“.[455]

Скоро исту такву молбу послали су владици Петру Дробњаци 20-ог јуна, тражећи од њега да се обрне и погледа на њих жалосне, и они су сви готови да устану и да се бију, „јер нас Турци на годину више покољу но што бисмо „изгинули да смо на град ударили. Устани, господине, Бога „ради, јер нам је боље један дан у слободи живети (и умрети), „него оволику муку и напаст трпети, како од неверних тако

„и од наше браће... Зар не видите шта урадише Шијаци? „Узеше сав Београдски Пашалук и ево ударише на Босански „Пашалук и узели нахију Зворничку и Зворник опколили „и доходио је босански везир Турцима у помоћ и отишао „је грдан и срамотан. Јâ сада, јâ никада! Бога ради, ево „згоде — тек нема никога (да поведе)“.[456]

Ове тежње и жеље херцеговачких и брђанских племена нису биле непознате Србима устаницима. Карађорђе и друге старешине били су обавештени о општој жељи Срба и она им је давала снаге и полета да што јаче развију мисао општега ослобођења од Турака. Ту мисао још су боље потпомогли писмени и књижевни људи који су долазили у српски логор код Београда, а којима је бар понешто било познато од онога што је мислио митрополит Стратимировић, а потпуно оно што је радио бачки владика Јован Јовановић. Охрабрени општом тежњом Срба за ослобођењем и помогнути образованијим и писменим Србима, који дођоше у њихову средину, српске старешине желеле су да изазову устанак и у другим српским крајевима у Турском Царству. Ова тежња по њихову схватању могла је имати двојаких последица: на првом месту да принуди Порту да им даде повластице које траже, а на другом, у срећном случају, ако се нађе помоћи са стране, да се потпуно ослободе Турака. У тим жељама српске старешине још су се ломиле и предомишљале за време првих преговора с Бећир-пашом. Али кад Бећир-паша одби иностранo јемство и кад се они решише да се обрате непосредно руском цару за заштиту и помоћ, решише се уједно да пошљу своје изасланике браћи у Босну, Херцеговину и Црну Гору и да их позову да устану на оружје и да ступе с њима у савез против Турака.[457] Што су решили то су и учинили. Људе су послали с писмима и позвали Црногорце, Херцеговце и Босанце да устану против Турака. Обраћајући се 27-ог августа Херцеговцима они им писаху: „Није потребно, љу„безна браћо, да вам пишемо, како се ми бијемо с Турцима,

„јер је то данас целом свету познато и чувено; а зашто „се ми бијемо нико не може веровати ни знати него људи, „који под тешким игом турским живе, као и ви сви, љу„безна браћо наша Срби. Ми смо сагледали последњи крај „нашега бедногa живљења, које је било дошло дотле да сви „или погинемо или поштено да живимо. И то је нас на„гнало да подигнемо сви заједно оружје наше противу наших „мучитеља и да се од зла бранимо. И хвала Господу Богу „све градове и касабе од Мораве до Дрине освојисмо осим „Београда. И њега би освојили, али дође Бећир-паша, тер „ухвати веру међу нама и Београђанима и сад се догова„рамо шта ћемо, и на чему ћемо остати и у чијим ће ру„кама Београд остати, зашто смо се сви, у име Божје, до„говорили и намислили да нам више турски јарамази не „суде, него ми сами да се судимо и цару нашему верни „и одсеком данак дајемо на годину колико је право и како „он заповеда.

„Зато, љубезна браћо наша, ево ви сада време и случај, „да се и ви ослободите и с нама сједините. Немојте поште„дети и последњу кап крви пролити за веру Христову, за „свете цркве и манастире и за слободу отаџбине своје, као „што је и ми не штедимо. Сложите се сви заједно и ето ви „човек, који ће ве научити, а има и други човек такав у „Босни, која је сва готова подигнути се, да се с нама сје„дини, само чека на вас. Зато, љубезна браћо, не упустите „из ваших руку срећно време и случај но сви заједно по„молите се свевишњем Богу створитељу и помоћнику хриш„ћанском и удрите, ви од те стране а ми ћемо од ове „с неустрашивим духом, и помоћу Божјом пређе месец „дана састаће нам се војске у Сарајеву, где је заире и „џебане, свака блага и бисера небројено... Ми кад почнемо „сами за своју отаџбину и за часни крст војевати, сваки „цар хришћански хоће нам помоћ дати, зашто ми ништа „туђе нећемо тйцати, но повратити сопствено наше од ста„рина, што је свему свету познато да је рођено наше.

„И то је поштено пред целим светом и по закону је Божјем „и царском; нико нам неће бранити него још сваку помоћ „дати. Зато, љубезна браћо наша, сједините ваше оружје „с нашим и гоните љутога мучитеља нашег, пак ћемо бити „слободни, као и браћа наша Црногорци".[458]

Овај позив Шумадинаца заиста није могао пасти у згодније време. Херцеговина је била готова устати на Турке; али осим мањих сукоба до устанка није дошло просто с тога, што је Херцеговце и Брђане задржао владика Петар I, херцеговачки митрополит и Арсеније Гаговић. А сва тројица урадили су то по савету грофа Ивелића. Све покрете, који су се јављали у Црној Гори, Брдима и у Херцеговини крајем 1803 и током 1804 године, руски представници (Мазуровски у Котору, Ш. Фонтон у Дубровнику) доводили су у везу с мнимим намерама Наполеоновим да упадне из Италије на Балканско Полуострво. За време одсуства рускога посланика у Бечу грофа Разумовскога, чиновник руски Молија, прибрао је податке о покретима у Црној Гори и околини наговештујући у исто време: ако су ти покрети са знањем Русије, онда је то корисно по савезнике (коалицију против Наполеона); али ако долазе као последица француског утицаја, онда би били опасни по савезнике.[459] Из упутстава датих М. Ивелићу при његову поласку у Црну Гору јасно се види да су и руски цар и петроградски кабинет у то време веровали, да ће Наполеон заиста ударити на Турску Царевину, да је разруши или да јој отргне који део земље. С тога је руски цар мислио не само да Русији не прети никаква опасност од Турске, већ да је треба као мирнога и безопасног суседа чувати од пропасти.[460] С тога су и српски покрети у оним крајевима довођени у везу с Наполеоном. Ивелић дошавши у Котор и Рисан развио је, што је могао јаче, рад да сузбије сваки покрет српских племена, који је био наперен против Турака. Он је из Котора писао писма свима племенским главарима по Херцеговини, тражећи да живе у миру с Тур-

цима, јер је то жеља самога рускога цара. И владика Петар I, који је раније радио заједно са Србима од београдске стране на устанку, надајући се помоћи од Русије, а сад бранећи се од клевета да је француски агенат и да ради у корист Француске, морао је не само обуставити сваки рад на подизању народа на оружје, већ и друге саветовати да остану на миру, да буду верни султану пошто је Русија у пријатељству, љубави и савезу с Турском.[461] И заиста они су успели како тако задржати црногорска, брђанска и херцеговачка племена да се не крећу на оружје. Шта више неколе људе, који су долазили у Херцеговину да дижу народ на оружје, а који су слâти из устаничкога стана под Београдом, Ивелић је, подазревајући на њих као на туђинске уходе и изазиваче, хватао, затварао, а по неке чак слао на јонско острво Крф,[462] где су чувани под стражом. Марко Ивелић чинио је у том погледу много више, него што је од њега тражено и истицао се много већим пријатељем и привржеником Русије и од самих Руса. Али ма шта да се радило, устанички покрет у Шумадији, као талас морски, стално је запљускивао ова храбра и бадра брђанска племена и људи су непрестано тражили, како од владике Петра I, тако и од других првака, да се крену против Турака. Они су, жељни слободе, били нестрпљиви и завидљиво су гледали на срећне Шумадинце, којима нико не стаје на пут да се боре за слободу вере и отаџбине. И најмања насиља од стране ага и бегова или од других Турака насилника и самовољника изазивали су у њима све јаче жеље за борбом.

V

Владика Петар I у ово време налазио се у врло незгодном положају. Раније је сâм припремао народ на устанак, договарао се са Србима из Београдскога Пашалука, хватао везе с племенским главарима изван ондашње Црне Горе, спремао и вежбао своје Црногорце за борбу, и сад, кад је требало најјаче развити рад и у савезу са Шумадинцима

повести борбу за ослобођење, он је морао опозивати себе, морао је гасити оно, што је сам распаљивао. Он сам живо је желео борбу, али се бојао Русије и једва се испетљао из сплетака, у које су га бацили неки клеветници (Вучетић и други), а због чега је и дошао у Црну Гору М. Ивелић. Али пошто се опростио сплетака, он покуша не би ли добио допуст од самога цара да поведе Црногорце и покрене околна племена против Турака насилника и бунтовника, тим пре што је народ почео да виче на њега што му спречава да се бије с Турцима, кад их је раније сам припремао. Обраћајући се молбом цару, владика наводи како му долазе многи из крајева око Црне Горе и туже се да не могу живети од насиља и необузданости разних зликоваца, с тога траже помоћи од владике и Црногораца. Затим се вели како су Црногорци готови да им помогну, али им он — владика — то не допушта без одобрења царева. „Али ипак се усуђујем, „вели владика, Вашем Императорском Величанству јавити, „да Турци, који се граниче с нама, по њиховој обичној др„скости и самовољи, не гледајући на савез који постоји из„међу Русије и њиховога султана, и не поштујући заштиту „Вашега Величанства, коју нама указујете, често разбој„нички нападају на нас, те нас плене и чине нам разне „пакости. Они често пута газе и примирје понегда утвр„ђено и вероломно наше Црногорце и Брђане нападају и „убијају. С тога је народ почео са мном бивати незадо„вољан, што им не допуштам да нападну такве бунтовнике. „А ја их задржавам једино из тога разлога, што постоји „између царства Вашега Императорскога Величанства и Ото„манске Порте савез... али да Црногорци насиљем и само„вољом нагнани не би изашли из стрпљења, то налазим за „потребно представити В. Импер. Величанству с највећом „покорношћу и верношћу на суђење моје мишљење:

„Најмилостивији Господару, Црногорци имају врло много „законских и оправданих узрока подигнути оружје противу „бунтовника и разбојника. Сад имају згодно време не само

„да придруже поменуте хришћане под високу и славну за-
„штиту Вашега Императорскога Величанства, већ и велики
„део Турака, који траже помоћи од мене и од Црногораца
„против бунтовника и који желе да приме прародитељску
„веру хришћанску и с нама се заједно одмарати под нај-
„срећнијом сенком Вашега Императорскога Величанства.
„И ако се само В. И. В. благоизволи сагласити на ово и
„мене потајно известити, онда ћу ја све мере и начине упо-
„требити и помоћу силе Господње надам се постићи оно,
„што ће се потпуно свидети Вашем Величанству".[163]

Молба владичина остала је без успеха. У Петрограду у ово време (крајем августа) још му нису поклањали потпуну веру, јер им је још изгледао непоуздан после оних сплетака, од којих се владика морао бранити целе прве половине 1804 године. Осим тога у Петрограду се није веровало у оданост и искреност херцеговачких племена, јер је на њих петроградски кабинет гледао очима својих представника. То најбоље тврди цариградски посланик А. Италински. Кад су му се обратила некоја херцеговачка племена преко својих представника крајем новембра 1804 године да потпомогне њихову молбу упућену султану, он је то одбио. Извештавајући о томе министра иностраних дела А. Чарторијскога, А. Италински вели: „Хришћани свакога
„овога племена с изузетком малога броја људи само се
„тада показују одани Русији, када им је она потребна да
„добију ма што што би им лично корисно било".[164]

Међутим владици су се и даље обраћала поједина племена тражећи од њега помоћи и заштите и стално му наговештавала, да је сад баш време за устанак на оружје и да је то сам Бог тако судио. Тако су се Никшићани обраћали двапут (9-ог и 24-ог октобра), а једанпут Никшићани, Пивљани, Дробњаци, Гачани и Рудињани (9 октобра). У првом писму Никшићани позивају владику да устане и чини што зна Бога ради, за њихово ослобођење, „а сада је и
„време с Божјем хођењем", а у другом, молећи га да им

опрости што му досађују, питају га: „а да ли није сада „време да народ из камена изведеш и у равне земље на„селиш и с нашом браћом смешаш да нас је више? За Бога, „владико свети, на што се обзиреш? Сваки, који верује, види „да су из старога пепела синуле искре. То видите и сами. „Бога ради не држите нас овако, зашто није могуће сно„сити ово зло, које је изнад наше моћи“.[165]

VI

Као што се види устанак у Шумадији имао је јакога утицаја на покрете осталих српских племена. Они су осећали сви да треба да се придруже својој браћи, да устану на оружје и да се заједничком борбом ослободе Турака. Они су били свесни своје старе славе, сећали су се своје старе државе и желели су да је васкрсну, јер су из пепела пропалога српскога царства синуле искре. А то је таман према оној Вишњићевој песми:

Земан дошо, ваља војевати,
За крст часни крвцу прољевати,
Сваки своје да покаје старе.

Док је на овај начин сузбијан устанички покрет међу српским племенима у Херцеговини, српске старешине нису престајале и даље радити и спремати се да наставе борбу сад већ више не само с Турцима разбојницима и одметницима од султана, већ и против турске власти у опште. Држећи десет округа Београдскога Пашалука већ толико време потпуно у својој власти, Срби су се као уређена целина све више снажили. Њихово самопоуздање све је више расло гледајући тежњу околне браће да се придруже њима и заједнички војују против непријатеља. Они су се само бринули за муницију и оружје, а за ратнике били су сигурни. Они су их могли добити од околне браће толико, колико би год имали оружја. И заиста српски представници с пуно права могли су рећи петроградском кабинету: „само

„оскудица у новцу и потребном оружју узрок су, што Срби „до данас нису раширили устанак до оних граница, докле „су желели“. Тражећи од Русије оружје крупно и ситно, спремне официре за завођење редовне војске и потребну количину новца, представници су с пуним правом тврдили да би Срби, добивши све то, у дѣлу свога ослобођења постигли најлепше успехе и да би се у тренутку готово све покрајине у Турском Царству, у којима живе Срби, сјединиле и збациле срамни, нечовечни и тирански јарам туђински. Јер заиста никада раније сви Срби нису једнодушније мислили о ослобођењу своје отаџбине и васкрсу српске државе. Жељу Срба за стварањем самосталне српске државе јасно су истакли српски представници пред петроградским кабинетом, тражећи да се од Србије под именом *сриска управа* (сербскаго правленія), или под каквим другим именом, например по угледу на седам острва Јонске Републике, *створи политички самостална држава под непосредном заштитом Русије*.

Српске старешине, истина нешколоване али даровите, разборите и пуне одушевљења, тако су јако пригрлиле мисао о ослобођењу српскога народа и стварању српске државе, као да им је она од најшколованијих људи од најранијега детињства усађивана у душу. Оно, што им је у патријархалној српској задрузи кроз песму и гусле, причањем и казивањем дедова, усађивано у душу, што им је био идеал, који им је изгледао нејасан, мутан, далек и недостижан, сад се унеколико развијао, постајао све јаснији. Давнашњи сан постајао је јава. Они су постали старешине народа, којега су својим предводништвом, својом памећу, својим напорима и јунаштвом ослободили насиља дахијског. Они тим народом управљају слободно по свом збору и договору. У тај посао нико им се не меша; не стрепе за живот; не боје се ни препада ни пљачке. Рујна зора слободе и самосталнога живота обасјала их је и свеколиким својим чаром обајала. Осим тога и она висина, на коју су их до-

гађаји истакли и поставили, имала је своју заносну снагу. Сласт пуне независне власти над земљом и народом и понос, да се то стекло самостално оружаном руком, имали су такође привлачну и заносну снагу над овим даровитим синовима патријархалне словенске природе.[466] Све то стечено једанпут не само да се није лако пуштало из руку, већ се тражило да се продужи и утврди оно што се тако срећно започело. Тражило се и желело потпуно ослобођење од Турака, тежило се стварању нове српске државе. „Из старога су пепела искре синуле“.

Тако се из жеља, да се поврати аутономија Београдском Пашалуку по Ферману од 1793 године, јавила тежња за потпуним ослобођењем српскога народа од Турака и за стварањем српске самосталне државе.

ГЛАВА ШЕСТА

СТАЊЕ УСТАНКА ДО БОРБЕ С ХАФИС-ПАШОМ

(од краја 1804 до краја јула 1805 године)

I — Устаници теже да ослободе цео Београдски Пашалук од Турака. — Срби и после одласка Бећир-пашина не полажу оружје. — Устаници се вежбају оружју и ратној вештини. — Завођење реда и дисциплине у устаничкој војсци. — Материјалне оскудице устаника. — Безуспешан покушај Ј. Ненадовића да заузме Шабац.

II — Нереди и борбе међу Турцима у Београду. — Устаници се опет лаћају оружја и прикупљају у логоре. — Излазак једнога дела јањичара и крџалија из Београда и њихова погибија.

III — Повратак српских депутата из Петрограда и поруке петроградскога кабинета. — Спрема устаника за нову борбу. — Устаничко посланство црногорском владици и владичин одговор.

IV — Долазак Боже Грујовића у Србију марта 1805. — Распоред устаничке војске пред Ускрс 1805 године. — Састанак Пећанске Скупштине и избор депутата за Цариград.

V — Долазак изасланика влашких кнезова.

VI — Пећанска Скупштина и прва молба султану од стране устаника. — Утицај устаничке борбе на околне крајеве Београдскога Пашалука.

VII — Утицај Аустрије и Русије на ток устанка прве половине 1805 године. — Савети петроградскога кабинета Србима.

VIII — Турска према устанку прве половине 1805 године.

IX — Српска депутација у Цариграду и њен рад. — Постављање Хафис-паше за београдскога управника и утицај тога акта на устанике.

X — Нереди у Карановцу и освајање Карановца. — Последице пада Карановца и насиља у ужичкој нахији. — Рад Омер-агин. — Напад Срба на Ужице и освајање Ужица 20 јула 1805 године.

I

Све што је урађено на измирењу Срба и Турака друге половине 1804 године далеко је било од потпунога мира и повратка реда и законитости у Београдском Пашалуку. И ако је највећи део Пашалука (десет нахија) очишћен од Турака

зликоваца, и ако су дахије изгинуле и главе им у Цариград послате, ипак њихов начин управе још није био сасвим уништен, јер се задржао у Београду, у сокôској, ужичкој и пожешкој нахији. У овим нахијама Срби су били само на опрезу да их Турци откуда не поробе и не похарају; а Турци су се били прибрали у градове: Сôкô, Ужице и у Карановац, где су се добро били утврдили. Ако Срби и нису током 1804 године нападали на ове Турке, они су цело лето ударали на Србе помажући дахијама. Крајем 1804 и првих месеца 1805 у Карановцу (данас Краљево) и у Ужицу беху се прикупили пријатељи дахијски, кабадахије, субаше и други којекакви протераници и бегунци из предатих и попаљених градова и вароши, и присвојили себи неограничену власт као и Гушанац-Алија у Београду. Од тога нису били далеко ни они Турци у Смедереву ни они у Шапцу, који су се били Србима предали, али који су увек више тежили својим једноверцима, па ма какви они били, него Србима. Овако прикупљени разни злочинци и протераници Турци једнако су претили Србима устаницима, а по оним мирним нахијама чинили свакојака насиља, као што су дахије чиниле до устанка. И само то било је доста па да Срби не положе оружје, јер се она, у десет нахија, сатрвена дахијска управа, помогнута од Пасван-огла и дахијских присталица из Босне, Сокола, Ужица, Карановца и других места с јужне и југозападне стране, могла врло лако повратити са свима страхотама освете. Знале су то добро српске старешине и с тога су се добро узимале у памет да не приме никакав мир, докле не буде заједмчен од које стране силе и утврђен на трајним основама, који би им обезбедио трајан развитак и миран живот.

Истина, они су привидно пристали на оно што им је предлагао Бећир-паша, али пославши посланике у Русију очекивали су, шта ће им се ставити у изглед од рускога двора па да се реше шта ће и како ће даље радити. Али чекајући повратак посланика из Русије, десили су се поје-

дини догађаји који су могли доста јасно одредити Србима, којим путем морају даље ићи.

Како су још унапред предвиђали да оно, што је утврђено с Бећир-пашом, није стално, Карађорђе и српске старешине нису хтели распустити сву војску, већ су један део задржали под Београдом у војном стану, одакле су стално пазили на Београд и на кретање Турака и крџалија у Београду; други део распоређен је по граници ослобођене области да стра̑жи̑ и пази да не би Турци изненада упали у села и пљачкали. Како је била настала зима, то је она српска војска, која је остала под Београдом, живела по земуницама и стално се вежбала оружју. Капетан Радич Петровић, добар ратник још из времена Фрајкорског, а ратујући с аустријском војском против Француза и француских генерала на Рајни, познао је врло добро начин ратовања како код Француза тако и код Аустријанаца. Учећи и вежбајући Србе ратничкој вештини познавао их је с најсавршенијим начином ратовања. Осим тога Карађорђе је заповедио и оним војницима који су били пуштени кућама, да буду увек готови како би се на први позив могли прикупити под заставу с потпуном војном опремом.[467] Распустивши војску кућама, Карађорђе и старешине издали су заповест како њима тако преко њих и свима осталим, да се управљају и живе и даље по обичају и закону, који су и дотле постојали међу Србима, да не чине један другом насиља и неправде. Осим тога старали су се, што су умели боље, да поврате живот трговини; давали су пратњу караванима трговачким и завели такву безбедност путника, каква се само може пожелети.[468] Али ратујући скоро цело лето, најбоља снага народа била је под оружјем. Народ, пошто је провео велики део времена по збеговима, није успео засејати летину ни ону засејану средити, као што је то раније бивало. С тога се у пашалуку осећала знатна оскудица у потребном жи́тку. Осим тога и за рат је много употребљено како хране тако и новца, а будућа жетва, због

истих узрока, није обећавала онај принос који је био потребан народу како за живот тако и за ратовање. Све је то задавало бриге како Карађорђу тако и осталим старешинама. Затим и међу самим старешинама појављивала се неслога. Њу су гледали да изазову како Бећир-паша, док је био у Београду, тако и Гушанац-Алија.[469] И ако је та неслога испред опште опасности била потиснута, ипак се осећала, јер је скоро сваки старешина радио у свом крају самостално.

Међутим и ако је трајало примирје између Турака и Срба, Срби нису пуштали никога од Турака да дође у Београд нити оне из Београда да излазе и иду по селима. Осим тога Јаков Ненадовић науми да се освети шабачким Турцима, што су још у августу преко уговора вероломно примили у град Мус-агу, који је побио оно 70 душа Срба и ископао новце које је у Шапцу био закопао. С тога се договори с Јанком Катићем, покупе војску око Дубраве и пођу ноћу, по великом мразу и снегу (22-ог децембра), да нападну на град. Али како је био бајрам тога дана, то хоџа с џамије угледа, како Срби улазе на капију, те се мане молитве и повиче колико га грло доноси: „Аман, Турци, уђе Влах на капију у шанац.“ Турци поскачу, дочекају Србе на капији, многе побију, а друге сагнају у шанац око Шапца. Тако Срби престоје цео дан у оном јендеку, докле увече, по мраку, не ограбе прилику и не побегну, пошто до шездесет мртвих оставе на бојном пољу.[470]

II

Једна од главних намера Срба за даљи њихов рад била је да се како-тако докопају Београда. И они су то покушавали неколико пута још за живота дахија, али, као што смо видели, без успеха. За време оних преговора с Бећир-пашом за мир, а по одласку Бећир-пашином, накупи се доста којекаквих беспосличара и бескућника Турака у Београду и ступи у службу Гушанац-Алије. Пошто

су Срби били опколили Београд и пресекли везу с њим, то је становништво трпело оскудицу у свему што му је било потребно за живот. Страним новинама још је у почетку децембра јављено, како у Београду влада глад и после рамазана, и како ће Турци тешко моћи да прославе бајрам, јер изгледа да неће имати свега онога што су навикли да имају при столу приликом ове свечаности.[471] Ова оскудица у храни изазвала је још јаче незадовољство Турака грађана против крџалија. Осим тога многи Турци и иначе су били незадовољни с незајажљивим и грабљивим Гушанац-Алијом. Та мржња мало помало развије се у праву борбу. Крџалије су гониле свакога који није на њиховој страни; хватали су поједине знатније противнике и стрељали. За време бајрама (21-ог и 22-ог децембра) развије се борба на улици између крџалија и грађана, у којој погине полицијски официр Хаџи-Бишћо и још неки. Нереди у Београду ухвате толико маха да су подсећали на оне нереде из 1792 и 1793 године пред долазак хаџи-Мустафа-паше. Крџалије су ишле по вароши, нападали на мирне грађане, улазили у дућане на врата и кроз прозоре; на улицама заустављали поједине богате трговце, уцењивали их и пљачкали.[472] Овим нередима желео је да се користи, као што смо напред поменули, оршавски заповедник Рецеп-ага, да потисне Гушанац-Алију и да заузме његово место. С тога преко брата свога Салије, који је био у залози код Гушанца, подстакне своје земљаке Арнауте, који су били код Гушанца бимбаше и кабадахије, те се они са својим момцима издвоје од Гушанца, изађу из тврдиње у варош, тражећи да им се исплати најам.[473]

Ови нереди и сукоби између Турака у Београду као и долазак Рецеп-аге нагнају српске старешине да опет позову своју војску у логор под Београд, те да се с једне стране користе завадом Турака и, ако могу, заузму Београд, а с друге, предвиђајући да ће опет морати војевати, да се војска вежба оружју и да буде готова на сваки случај.[474]

Многи од српских војника, кад су пуштени кућама, мислили су да је тиме свршено ратовање, с тога на позив Карађорђев, да се наново купе под заставу, многи се успротиве и почну напуштати своја места и враћати се кућама. Тада Карађорђе изда оштру заповест да нико не сме напустити своје место без потребнога одобрења, претећи смртном казном онима који се не покоре издатој заповести. Неки, који су били незадовољни овом казном и побегли из војнога стана, одмах су похватани и на смрт осуђени, да тиме послуже као пример другима. Највећи део прикупљене војске (5000 људи) био је под Београдом са станом у Остружници, где је био и главни штаб, а други део по осталим позицијама на граници, нарочито према Дрини. Чувајући стражу и пазећи на Београд српска војска непрестано се вежбала оружју и маневрисала, учила се војничком реду и потпуној послушности према старешинама.[475]

За време док се српска војска вежбала око Београда и докле је пазила на кретање Турака у Београду, Аустрија је појачала гарнизоне на српској граници и наредила да су сви у највећој приправности и на опрезу. Међутим нереди су у Београду све јаче пламтели. Најпосле Гушанац користећи се тврдињом потискао је присталице Рецепагине и истерао их из Београда; тако исто и један део незадовољних крџалија исплатио је и истерао из града. Истеране бимбаше и кабадахије сад се позивађају између себе, бацајући један на другога кривицу што им је намера рђаво испала, па сви навале искати од Рецепова брата Салије новац. Чувши за то Рецеп-ага, дође у Земун, састави нешто новца и даде овим својим земљацима, а за остатак рече, да ће им дати кад поведу његовога брата низ Дунаво. Кад крџалије и Арнаути приме новац, они се поделе на двоје, па бимбаша Ганић са својим друштвом каже: да они неће низ Дунаво, него преко Шумадије у завичај и зато навале на Рецепа те их сасвим исплати, и они отиду преко Шумадије. А Бећир-Ђаковац и Али-Призренац са

својим друштвом пођу поред Дунава ка Морави. Српским старешинама није било непознато све ово што се збивало у Београду, па чувши да Арнаути и неки део крџалија остављају Гушанца, јако се обрадују и науме да не пусте ниједнога живога кроз Србију. А још више се обрадују кад им Гушанац, како веле неки наши мемоаристи, поручи, да могу чинити с истераним крџалијама и Арнаутима шта хоће. С тога их пресретну, једне на Морави, друге код Баточине, те многе потуку и оплене тако, да је једва по неки голу душу изнео и у завичај стигао. Рецеп-ага, који је био отишао преко Земуна аустријском страном, стигне своје земљаке на ушћу Мораве код Кулича баш у тренутку кад су они очекивали да пређу преко Мораве. За време напада Срба Рецеп једва угради некакву ораницу те с братом пређе на аустријску страну, одакле оде у Адакале.[476] До тога времена Рецеп-ага показивао се пријатељ Србима; али после овога догађаја, желећи да им се освети, почео је наговарати Порту да угуши устанак оружјем.[477] Побивши неколико стотина Арнаута и крџалија Срби су запленили од њих сав новац који су примали као најам док су служили у Гушанца. Исто тако узели су оружје, одело, коње и опрему за коње. Сума новца није била мала, износила је преко пола милиона гроша[478] (71.428 дуката), и они су готово све то уложили у војну државну благајницу, а оружје, одело, коње и коњске рахтове поделе добрим и храбрим војницима. Овим новцем они су могли набавити оружја и муниције и наоружати се као што треба. Томе треба додати и оних 30.000 гроша, који су послати из Русије. На тај начин Срби су имали у пролеће на расположењу за војну спрему преко три четвртине милиона гроша, што представља у данашњем новцу око 883.000 динара.

III

Матија Ненадовић и Јован Протић, као што је раније поменуто, вратили су се у Србију пред Светога Саву 1805

године. Дошли су баш у време оне распре између Гушанац-Алије и његових крџалија Арнаута. Свративши се Миленку Стојковићу у Кличéвац, они му кажу шта им је обећано у Петрограду. Одатле Јован Протић отиде кући, а Прота Матија оде у Рогачу Јанку Катићу, те и њему каже чему се имају надати од Русије. Затим оде у Тополу Карађорђу, коме такође каже све шта је чуо и шта му је речено у Петрограду, па одатле у Бранковину, где је то исто рекао и своме стрицу Јакову. Вест да је Русија вољна новцем помоћи устанике, да се прима заштите и да ће помоћи њихове жеље на Порти пред диваном, као и порука да Срби до даље наредбе из Петрограда остану под оружјем, да се утврђују колико се боље може, и да наставе војевање, учинила је моћан утисак како на Миленка, Јанка и Јакова тако и на Карађорђа. Они су у овим порукама гледали залогу за будућност Србије и српскога народа. Оно што су неколико пута тражили од Аустрије и што је Аустрија одбила, добили су од Русије. То их је охрабрило, подигло у њима дух и они су, простодушни, сликали будућност свога народа у најлепшим бојама. Поруке из Русије нису скриване ни од простога народа, али му нису ни казиване онако какве су оне биле, већ су нешто улепшане и увеличане. О томе сâм Прота Матија казује:

„По неком времену (свакако крајем јануара или по„четком фебруара) саставимо скупштину неких других по„слова ради. Молимо се Богу у Врелу код цркве, народа „много. Изнесем ја оно велико евангелије пред цркву, и „целивају људи. Ја кажем: да је ово свето евангелије по„слао по мени сам цар Александар, да га целивамо и на „њему се закунемо да се не издајемо, и да ће нам он „помоћи скоро; но они да то сви таје, да не би Турци „дознали; и ми ћемо сви да вичемо: да смо царева раја, „и да ћемо данак давати, а да ћемо зле Турке и зулум„ћаре тући, и да ћемо кнезове у Цариград слати итд.

„Људи све то мени као свецу верују и кажу: „Ви уре-„ђујте, и како знате, а ми ћемо слушати““.[479]

По доласку српских посланика из Русије Карађорђе настане што је боље могао да спреми све што је потребно за рат у случају да Порта не пристане на српске захтеве. Осим тога што су биле издате заповести свима старешинама да вежбају војску свакога дана и да маневришу, Карађорђе је наредио старешинама оне војске, која је боравила под Београдом, да не дају милости ниједном Турчину који изађе из Београда или који би им пао шака. Како су се проносили разни гласови о намерама Портиним, час како је заповеђено Бећир-паши да се крене с војском из Босне против Срба, час како је Мус-ага, непомирљиви непријатељ Срба, спреман да удари од Дрине или да се придружи Бећир-паши, и што су српске старешине већим делом примале за готово, то је Србе све више дражило и распаљивало на борбу. Надајући се потпуној заштити од Русије а због ових гласова који су их узнемиривали, они се не само нису уплашили намера Портиних, већ се у њима развила још јача мржња према Турцима и увећала храброст и одушевљење за слободом. Карађорђе се, како се јављало страним новинама из Земуна 12-ог марта, да би могао дати снажан отпор непријатељу, обратио новим прогласом (прокламацијом) свима Србима, који су у стању носити оружје, да похитају у помоћ отаџбини, претећи у исто време смрћу онима који би се успротивили. Чим је објављен проглас, Срби су са свију страна похитали под заставу. Цела војна снага Србије била је подељена у три главна дела. Један на Дрини према Босни, други на Морави ширећи се до граница Бугарске, и трећи, најглавнији и најмногобројнији у околини Оструж нице надомак Београда. Корпусу, који је око Оструж нице, где је био и главни штаб, заповеђено је било да пази на Београд и да га све јаче притешњује. Осим ова три главна одреда војске Срби су имали мањих одељења на Сави и Дунаву и по другим местима на гра-

ници, која су чувала страже и пазила на стазе и богазе куда се могло ући у Србију. У исто време Карађорђе је заповедио старешинама да опомену пограничпо становништво да се припази за време и да се повуче дубље у шуме и склонита места, како у случају напада не би пало непријатељу у руке.[480]

Ова спрема Срба крајем зиме и почетком пролећа 1805 године, гледана са стране, јасно је показивала да ће се устанак, покренут против дахија и Турака зликоваца, обрнути у борбу против турске власти у опште. Претпостављајући много мање независнога рада за слободом него што је она у ствари била, и Француска и Аустрија мислиле су да је Русија покретала Србе на устанак и да они много више раде по упутима и саветима из Петрограда него по својој властитој памети. Међутим тако није било. Срби у ово време ослањали су се истина на савете дате им из Петрограда, али су, желећи потпуно се ослободити турскога јарма, радили много самосталније него доцније.

Баш у време ових припрема они не заборављају раније везе с црногорским владиком и с племенима херцеговачким: они шаљу у почетку марта месеца свога изасланика барјактара Дамњана Миленковића Кутишанца, да и ове године као и прошле хајдучки оде и однесе писма у Црну Гору владици. Дамњан је то учинио, отишао је преко Херцеговине и нема сумње да је успут обавештавао виђеније Херцеговце о намерама устаника. У писму из Ваљева од 4 марта 1805 године српске старешине обраћаху се владици:

„Целој Европи познато је да си ти српски корен. Ми „данас шаљемо Вашему Високопреосвештенству нашега бар„јактара Дамњана Кутишанца и шта он буде Вама говорио, „то ми говоримо. Он је наш повереник и послан за то да „би му ви све, што имате нам одговорити, поверили: „Ваше мисли и Ваше намере. Он је веран син и барјактар „српски".[481]

Владика је љубазно предусрео изасланика и распитао о свему шта је и како је у Србији. Дамњан га је известио о намерама Срба устаника; затим напоменуо му је како је Проти Матији, док је био у Петрограду, препоручено да Срби ступе у везу с Црном Гором и да раде заједно, а у исто време рекао му је: ако из ма каквих разлога не буде могао дати тражену помоћ, то ће Карађорђе и друге старешине, добивши о томе глас, ипак наћи начин да би се могли окренути против свога непријатеља.

У овим порукама српских старешина владици види се мало и прекора што у почетку 1804 године и доцније није испунио оно, о чему су се договарали крајем 1803 године. Знајући у исто време устаничке старешине, колико им могу бити опасни Турци Бошњаци, нема сумње, желели су да владика пође противу Турака и да побуни Србе у Херцеговини, пошто су знали да су Херцеговци готови устати на оружје. А прота Матија Ненадовић, који је и писао наведено писмо владици, и који је упутио Дамњана у Црну Гору и рекао му шта да каже владици и шта од њега да тражи, нема сумње да се хтео послужити и оним: како му је, кô бајаги, у Петрограду препоручено да ступе у везу с владиком и Црном Гором, само да би уверио владику да пристане кренути се на Херцеговину. Међутим владика ма да је сам желео исто оно што и устаничке старешине, није могао ништа самостално радити. С тога је сачекао докле руски консул Санковски није дошао из Котора у Црну Гору (око 22 априла 1805 године[482]), и представио му устаничкога изасланика. Испраћајући натраг Дамњана владика је усмено препоручио српским старешинама да прима учешће у срећи српскога народа (въ благополучіи сербскаго народа) и жели му свако добро и срећу у свима његовим предузећима. А да би достигли жељену независност, владика им поручује да живе у највећој слози и љубави и да се потпуно ослоне на рускога цара; а што се тиче предлога који му чине Карађорђе и друге старешине, пошто се

налази под заштитом рускога цара, то ће сачекати заповести из Петрограда.[483]

Разуме се да се овакав одговор није могао свидети српским старешинама; па како су се надали успеху почели су се још боље спремати како за време бављења њиховог изасланика у Црној Гори тако и у време његова доласка; куповали су у Аустрији оружје и разну муницију, одржавали везе са Стратимировићем и Јовановићем, којима је Прота Матија, нема сумње, јавио шта је постигао у Петрограду. У осталом Стратимировић је то могао сазнати и од Тодора Филиповића, који је почетком марта дошао из Русије и био у Стратимировића при поласку за Србију, а који му је и саветовао да своје име замени с именом Божа Грујовић. Желећи искрено Србима да се ослободе турских насиља, а знајући да се Русија примила заштите и да ће помагати српске захтеве, Стратимировић је испод руке помагао да се Срби наоружају и што боље спреме, јемчећи по гдекад за оно што Срби нису могли одмах готовим новцем платити; али све то радио је кријући од бечкога двора.[484]

IV

За време док су се Срби устаници спремали за нову војну, помишљали су и на депутацију коју им је требало по препоруци рускога кабинета послати у Цариград султану. Исто тако желели су саставити и молбу султану у којој су, такође по препоруци петроградскога кабинета, требали да изнесу све невоље и насиља, које су подносили од стране турских насилника; затим како се не могу поуздати у трајан мир и ред докле год над њима буду управљали турски управници; а у исто време да у молби наведу како су одани Порти и тврдо решени остати верним поданицима султану.[485] О овом послу морао се највише трудити сам Прота Матија; али како је он очекивао Тодора Филиповића који је, као доктор права и професор, најбоље умео такву молбу саставити. Очекујући га он се 14-ог фе-

бруара преко Земуна обрати П. Н. Чардаклији с питањем шта је с Тодором. Чардаклија му одговори из Букурешта 8-ог марта и каже како је Тодор давно отишао у Србију и мисли да је већ стигао. Осим тога П. Н. Чардаклија опомиње Проту да похита с молбом и депутацијом, јер „ви „добро знате, шта вам лежи на врату, за које ако се не „постарате, хоћете и овога и онога света одговарати". Затим га опомиње да спреме пуномоћја и што пре пошљу људе за Цариград преко Букурешта. У писму Протином била је поменута и претња Турака. С тога му Чардаклија одговара да се нимало не боје што им којекакви голаћи прете, „него држите се снажно сада за навек и љубите „један другога и тако ће вама и Бог помагати. А због које „каквих сплетака немојте један другога презирати".[486]

Ова последња напомена потиче отуда што се био пронео глас који је и до Цариграда стигао, како међу Србима устаницима има две странке, па се руски посланик на Порти бојао да се Турци, а нарочито Порта, не користе овим раздором.[487] Нарочито се бојао руски пуномоћник на Порти да се старешине устаничке нису позавађале међу собом, и да не почну један другога клеветати и тиме открију везе Русијине с устанком.

Међутим одмах чим је дошао Тодор Филиповић, који се од тога времена стално назива Божа Грујовић (а који је не само потврдио пред српским старешинама све оно што су прва двојица изасланика рекли о успеху своме у Русији, већ јасно изнео у чему се састоји моћна заштита Русије[488]), отпочео је живо радити заједно с Протом, да се све спреми што је потребно за одашиљање депутације у Цариград. А већ било је време да се решава и о другим важним стварима, за које је требало сазвати скупштину свију устаничких старешина. Карађорђе је мислио такође да је потребно што пре сазвати скупштину; али она није сазвана све до друге половине месеца априла, јер су кнезови и устаничке војсковође били заузети, први прикупљањем

харача и порезе, а други вежбајући и уређујући војску и снабдевајући је војним потребама. Журба око ратне спреме у Србији пред Ускрс 1805 године показивала је да су на прагу знатни догађаји. Поједине стране новине доносиле су, како се у Србији све латило оружја; како су села од Шапца до Београда пуста, јер су се људи, који могу носити оружје, придружили устаницима, а жене, деца и старци повукли у шуме; како се Карађорђе с 8000 одабраних војника утврдио код манастира Раванице; како се стара да у војсци одржи дисциплину у пуном смислу те речи, јер не опрашта никоме преступе, кажњава сам својом руком разна лица итд. С друге стране јављено је: како се Карађорђе осећа тако поуздан у успех, да се не боји ничега ни онда, ако на њега нападне турска војска од 50 до 60.000 људи. Затим се додаје: све његове спреме показују јасно да је он готов ове године прећи у офанзиву с великом војском и да ће Србија овога лета бити позорница крвавих догађаја.[489]

Највећи део српске војске налазио се под Београдом, којој је још непрестано главни стан био у Остружници. Сва одељења српске војске пред Ускрс добила су појачања; а предстраже код Београда толико су се приближиле граду, да су биле надомак турских топова.

Војна спрема крајем априла и првих дана месеца маја била је у толикој мери завршена, да су устаници могли сачекати догађаје који су им ишли насусрет. Према извештајима, које је крајем маја 1805 године слао јашки консул петроградском кабинету, Карађорђе је имао спремну војску од преко 20.000 војника добро наоружаних, која се састојала из пешака и коњаника. У крајњем случају могла се та војска повисити од 50 до 60.000 војника. Сва ова војска била је толико одана и послушна своме врховном вођу и господару, а ранијим успесима толико одушевљена, да Турци нису имали ни сенку наде на победу. Потребно оружје и муницију Срби су у довољној количини набавили

за новац из Аустрије, осим онога што су отели или за новац купили од Турака. И влашки кнез Ипсиланти слао им је испод руке праха и олова.[490]

Кад је све било спремљено што је требало приуготовити за скупштину, Карађорђе позове све старешине да се прикупе у Оструженицу. И чим су људи провели ускршње празнике (9—11 априла), почну се прикупљати у Оструженицу тако, да су се већ за 4 до 5 дана сви прикупили и кнезови донели разрезани харач и порезу. У понедељник 17 априла 1805 године састала се и отворила нова скупштина с новим изгледима и новим надама. На пољаници изнад села Пећана, више пећине, окруженој шумаром, а у исто време опкољеној стражом да их не би Турци из Београда изненадили, отпочели су се српски представници ослобођених округа договарати о потребама ослобођене земље. Сви су готово знали да су се њихови посланици вратили из Русије, али сви нису знали какве су им гласове донели. То је била дужност Проте Матије да их обавести и он им је казао оно што се могло казати ширем кругу. Речено им је да их руски цар прима под заштиту, али да им војском не може помоћи; речено им је да је жеља рускога цара да пошљу своје посланике султану с молбом, у којој би изнели каква су им зла починили Турци и зашто су устали против дахија, а осим тога да изложе: шта траже од султана па да се у земљи може повратити мир и законито стање. Цео извештај Протин саслушан је, нема сумње, с великом пажњом. А кад је то свршено, онда је одмах требало изабрати људе који ће отићи у Цариград. За тај посао требало је наћи погодне људе, који би знали и језика и умели се заложити за народне послове, а који би у исто време добро познавали Турке и умели се с њима наћи. После саветовања избор је пао на проту *Алексу Лазаревића* из Шопића, човека писмена, разборита, који је умом и говором, чином и положајем својим у оно време заиста могао представљати народ. Други је био већ стари депутат, који је ишао у Пе-

трограда, *Јован Протић*. Трећи и за прилике у Турској и у Цариграду најпогоднији био је *Стеван Живковић*, богат трговац, који је добро знао поред матерњега језика још грчки и турски. Уз то Живковић је био човек окретан, гипка ума и врло вешт за дипломатске послове, таман онакав какав је био потребан за ову прилику, ма да га многи од старешина нису марили. И долазак на скупштину и рад скупштине као и избор ових представника који су требали пред Портом да тумаче народне жеље и захтеве, изгледа да су ишли с великим трудом и напором. У народу је било људи који су, било из зависти, било бојећи се од опасности која може наступити у борби с Турцима, или подговорених од непријатеља устанка, били противни свему овоме што се радило. Такви су људи проносили рђаве гласове кроз народ, који ће доцније допрети и до самога Цариграда, те ће се њиме и сами доглавници турски на Порти послужити.[491] Да избор изасланика није лако ишао, види се из писма Боже Грујовића писаног свакако 1-ог маја Петру Чардаклији, а у коме вели: „Колико је тешко чинити добра, то и ви сами „а и ми видимо. Зашто наши компатриоти нису могли доћи „досада, рећи ће узрок томе они сами“.[492]

Пошто је свршен избор изасланика приступило се пребројавању прикупљенога новца за харач и за порезу. Прота о томе казује: „Онде (на пољаници окруженој шумаром) „простремо једно јапунце црвено, и бројимо новце арачке „и пореске, од сваке нахије донешене. Около седе све ста„решине и Карађорђе. А кад се накупи на јапунцету ве„лика гомила новаца, дуката и белих, онда Карађорђе рече: „Ето, којекуде, је ли ово право оволике силне новце да„вати Турцима, да нас боље туку, или је боље за ове оваке „новце куповати џебану, па ми Турке да бијемо“.[493] Али су се морали још показивати, да су покорни султану и да уредно плаћају данак. С тога су један део тога новца дали београдском везиру Сулејман-паши, а други део употребили на одуживање дуга, који су учинили прошле го-

дине плаћајући за Бећир-пашу, издржавајући војску његову и крџалијску; а трећи део новца употребљен је на набавку војних потреба. О Ђурђеву-дне хватали су рачуне, шта су потрошили новца откад су се кренули на устанак и кад су ти рачуни сведени; сутра-дан по Ђурђеву-дне сума је изнела преко два милиона гроша (2,124.868 гроша, или 212.486 дуката, што значи 2,549.832 динара), и то:

1. Дато Гушанцу у готову 180.000
2. Дато опет Гушанцу у готову . . . 95.000
3. Трошак Бећир-пашин у Београду . . 40.000
4. Дато Гушанцу на 120 његових крџалија 54.000
5. Тројици везира за време њихова бављења у Београду по требовању Рецепаге у готову и за таин 488.000
6. Бећир-паши кад је дошао у Београд из Босне и опет при повратку у Босну дато 130.700
7. Бећир-паша што је узео харач од кнезова 16.500
8. Срби потрошили за храну и за џебану 850.000
9. Дато Сулејман-паши у готову . . . 200.000
10. Опет дато у град у готову по признаницама . . . . . 71.278·20

О свима овим трошковима на скупштини написан је рачун који су потписали сви кнезови, војводе и свештеници који су били на скупштини.[494]

V

Порта је била поручила и влашком кнезу Ипсилантију и молдавском кнезу Мурузи да пошљу од своје стране изасланике који би покушали да измире Турке и Србе. То су учинили и један и други, и пошљу своје људе. Мурузи пошље бана Караџу, бојарина бана Ставру, спатара Василија Калигарија и некаквога архимандрита Серафима из зоографског манастира, који се у то доба бавио у Молда-

вцји у зографском метоху Добровцу. Мурузи као пријатељ Портин а по њеном наређењу заповедио је овим својим изасланицима да Србе измири с Турцима. Али ови Мурузови изасланици имали су претходно да сврше нека посла у Бугарској. Како изгледа они су се морали свраћати и Пасван-оглу који је стално био одметник Портин. Мурузи пославши своје изасланике у Бугарску, спремио им је потом два писма. У једном изложио им је смисао Портиних намера, али у другом, писаном грчким језиком за Карађорђа, саветовао му је са своје стране: „да се ни„како не нада, да ће која страна сила (овде се тицало „Русије) моћи икада посредовати пред Портом у његову „корист, нити се ма којим начином заузети за њега пред „диваном и с тога треба неодложно да се потпуно под„чини жељама Његове Узвишености султана, да положи „оружје, да се измири с Рецеп-агом из Оршаве као и с „осталим околним Турцима. Ако то не учини, навући ће „на се султаново незадовољство и освету".[495]

Међутим кнез Ипсиланти био је послао раније своје изасланике, а кад Мурузов изасланик дође у Букурешт и кад Ипсиланти чује за Мурузово писмо на грчком језику за Карађорђа, позове изасланика себи и посаветује га, да не показује Црном Ђорђу грчко писмо, који је неписмен и не знајући грчки он ће га, без сумње, одбацити... већ пошто су влашки изасланици отишли, то може Василије Калигари, кога може срести у путу или стићи, и сам казати Србима оно што жели кнез Мурузи.[496] Знајући шта носе Мурузови посланици Србима, Ипсиланти је још раније обавестио своје изасланике да кажу Србима да никако не слушају молдавске изасланике, већ да раде онако како им је из Петрограда поручено, то јест да што пре напишу молбу султану и одреде посланике за Цариград који ће ту молбу изнети пред Порту.[497]

Како су Ипсилантијеви изасланици стигли раније у Земун, то прећу Србима и изнесу им поруке свога господара, а у

исто време кажу и жељу султанову. Али да би прикрили оно ради чега су дошли, да би се показали пред Турцима и пред Мурузовим изасланицима како су дошли у истој намери, да раде по жељи Портиној на измирењу завађених страна, то првога дана на скупштини почну, као бајаги, саветовати Србима да се измире с Турцима, пошто им Порта постави доброга пашу и поврати она права која су имали за време хаџи-Мустафа-паше. Сад кнезови, како вели Прота, покажу овим влабеговим посланицима ону велику гомилу новаца, коју су прикупили да као харач предаду Турцима, али у исто време покажу и рачуне, колико су они трошка поднели откад је Гушанац у Београду и откад је дошао Бећир-паша, говорећи: „Ето, гледајте, на ко„лику смо се страшну суму задужили док смо Бећир-пашу „од Гушанца откупили; и да нисмо цару покорни, ми бисмо „могли лако и Бећир-пашу победити и могли смо оне то„пове и муницију себи задржати, коју је Бећир-паша у „нашим рукама оставио; но смо права раја царева... Но ми „уверавамо (вас), да поред све покорности цару, ми ових „Турака зулумћара у Србији трпети нећемо па и сам цар „да заповеди".[498]

Али поред свега овога Срби су пристали да преговарају, само да покажу пред Турцима како су готови испунити вољу султанову, али да то не зависи од њих него од Турака. С тога првога дана (17-ог априла), одмах после избора депутата, а нема сумње утицајем влашких изасланика, дошао је ћехаја-бег из Београда у пратњи неколико виђених Турака и отпочели претресати поједине тачке на основи којих би се могло извести измирење између завађених страна. Али како су Срби захтевали да се Турци иселе из Србије, то од преговора није могло ништа бити. После тога Турци потраже неколико српских старешина да дођу у Београд и да поставе основе коначном миру. Срби пристану на то, али потраже 30 најугледнијих Турака да дођу као таоци у српски стан, и да ту остану докле год

траје преговарање. Пристало се и на то, за договор је био одређен 25-ти април. Међутим стигну из Бугарске и они молдавски изасланици, те је с тога дан за преговоре одложен. Мурузови изасланици нису послушали кнеза Ипсилантија, већ су позвали Србе, према Мурузовом писму и у име султана, да се умире и да положе оружје, претећи ако то не учине: да ће султан послати на њих многобројну војску која ће их силом умирити и повратити ред и мир у земљи. Карађорђе сазове вијеније војводе, састави велики ратни савет, који је једногласно решио да ће пре изгинути него што ће пристати на такав мир који понижава како њих тако и њихове потомке. То своје решење саопште овим молдавским изасланицима, а остале њихове предлоге нису хтели ни саслушати; с тога Молдовани прећу у Земун и одатле су преко нарочитога дописника извештавали свога господара шта се ради у Србији.[499]

VI

Српске старешине после овога догађаја похитају с одашиљањем посланика и спреме молбу султану 1-ог маја, у којој су, по препоруци из Петрограда, изложили сва насиља, која су у току неколико година подносили од Турака насилника, и која су их нагнала да се лате оружја и бране живот, имање и част. Наводећи низ убистава српских кнезова и првака, старешине устанка у молби веле: „Тада „се цео народ до крајности огорчи и узбуни, јер „најсве„тији, вечни и непоколебљиви закон јесте бранити и шти„тити свој живот. Природа друштвенога живота тражи, да „се поданици покоравају својој власти, али и та власт дужна „је да се стара о безбедности својих подчињених. Тà и „Бог заповеда да се невини животи штите од насилника и „напада“. И ми видевши се у опасности и невољи, видевши „да нас хоће да искорене, устали смо на оружје, али само „против бунтовника Вашега Величанства, који су нам то„лика зла починили, а верне слуге Ваше и чиновнике

„свагда смо поштовали и никада нисмо своју верност и по-
„данство према Вашем Величанству одбацивали. Шта више
„сматрамо за свету дужност остати увек верни поданици
„Вашега Величанства, па баш с тога и мислимо да смо
„устали и наоружали се противу бунтовника и одметника
„Вашега Величанства, колико за одбрану живота нашега и
„деце наше, толико и за корист Вашу и Вашега славнога
„царства. Света ће дужност бити и нас и наших потомака,
„да увек будемо верни поданици Вашега Величанства, само
„да се ослободимо насиља и да се међу нама васпостави
„трајан мир, који ми толико желимо ради највеће користи
„како наше тако и Вашега Величанства. А тај жељени
„мир ко нам може други дати, ако нѣ Ваше Величанство,
„наш милостиви царе и господару!“

Затим моле султана да их заштити од насиља разних насилника и да створи такво стање, које ће и њима и њему као цару, корисно бити. „С тога најпокорније и сви једно-
„душно молимо, наставља се даље у молби, да нам најми-
„лостивије допустите:

„1. Да ми од сада имамо своје старешине народом
„изабране и да им можемо наследнике бирати, који ће под
„заштитом Вашега Величанства, као нашега цара и госпо-
„дара, народом управљати по примеру других подчињених
„и данак плаћајућих области, које се налазе под заштитом
„Вашега Величанства.

„2. Да све народне старешине с изабраним председ-
„ником из њихове средине не само народом управљају, већ
„и да одређени данак, који припада Вашем Величанству,
„уредно скупљају и у одређеном року предају тачно и
„исправно непосредно Вашем Величанству преко једнога
„свога вилаетског човека, који ће стално у Цариграду жи-
„вети. Овај данак, звану мирију, не само да ћемо тачно
„давати, већ се обвезујемо да га према нашој моћи, а из
„захвалности за дарована добра, и повећамо, само да би

„мир и поредак у нашој земљи били трајни, зашто Ваше „Величанство најмилостивије молимо.

„3. Да сви Турци војни чиновници из ове земље, у „којој ми живимо, на свагда изађу, а место њих ми се „обвезујемо да најверније бранимо и чувамо ову земљу, „границе и градове од свију спољашњих напада и уну„трашњих метежа. Осим тога обвезујемо се да ћемо рато„вати на непокорне бунтовнике Вашега Величанства и да „ћемо их гонити и истребљивати у околним областима. Исто „тако обвезујемо се да ћемо добре и мирне Турке, који „међу нама живе, воде трговину и раде занате, као своју „браћу чувати и од свакога бранити.

„Ово је, најмилостивији Господару и велики Царе наш, „једнодушна жеља Вашега покорнога народа српског. Ово „је једини пут, којим се може завести и утврдити трајни „мир и ред у нашој земљи. Жељенога мира и реда ми ни„када нећемо имати ако би и даље остали војни чиновници „турски; исто тако и ако би остао и даље Турчин управник „у овој земљи, јер после ове буне појединa лица с обе „стране, и са турске и са српске, због смрти својих срод„ника и пријатеља за време ове војне, стално би се све„тила. И тако би међу њима и нама вечни метежи, немири „и рат били, као што сведочи освета Мус-агина у Шапцу, „који је после углављенога међу нама мира, разбојнички „ноћу на град напао и више од стотине лица, које мирних „грађана, које невине деце, погубио па лупешки ноћу „побегао“.[500]

Осим те молбе на овој скупштини написана је и једна друга, датирана месеца априла, али којом су Срби хтели да прикрију ову праву. Зашто је то учињено, поменуће се даље. Уз праву молбу Срби су приложили и рачуне српскога потраживања од Порте за трошкове у борби против султанових одметника дахија. Исто тако на тој скупштини спремљена је и истога дана (1-ог маја) потписана велика адреса захвалности рускоме цару за свеколика добра која

су Србији учињена;[501] захвалница министру иностраних дела А. Чарторијском; писмо кнезу влашком Ипсилантију, и најпосле пуномоћје изабраним депутатима.[502]

Одређени депутати за Цариград, снабдевени потребним пуномоћјем, молбом и другим хартијама, кренули су се на пут заједно с изасланицима влашкога кнеза Ипсилантија 2-ог или 3-ег маја. А Мурузови изасланици остали су и даље у Земуну, одакле су почели развијати разне плетке и сејати раздор како међу старешине устанка, тако и у народ. Срећом, и ако су им плетке гдешто успевале, ипак су Срби брзо увиђали куда оне воде, те су их сузбијали.[503]

Имало је још једно важно питање да се реши на овој скупштини, отпочетој на узвишици више пећине између села Остружнице и Пећана. Цео Београдски Пашалук, као што смо раније поменули, није био очишћен од Турака зликоваца. Пожешка, ужичка и сокôска нахија биле су још у рукама сродника и пријатеља дахијских, који су тамо по дахијски управљали народом. Охрабрени од стране Русије, чиј су одговор у својој простодушности, не познавајући политичке прилике у Европи, преувеличавали, а надајући се да ће њихова власт и господство над освојеним земљама остати, науме да очисте и поменуте нахије од Турака. Тим начином мислили су да мисао ослобођења, која је већ, као што смо поменули, била потпуно сазрела, покрену још даље напред тако, да, кад стигне одлука Портина о њиховој молби, буду стварни господари целога пашалука. С тога на овој скупштини донесу решење да и ове три нахије ослободе од Турака и придруже осталим слободним нахијама.[504] За то су имали и сувише разлога.

Устанак у Шумадији и ослобођење десет нахија Београдскога Пашалука разуме се да нису остали без утицаја и на поменуте три нахије. За народ у оном крају слобода је била врло примамљива, као год и за све крајеве почевши од Дрине, Јелице и Котленика, до Црне Горе и Јадранскога Мора. У ужичким врлетним крајевима, у каменој Босни

и кршној Херцеговини, које је прошле године онако силно запљуснуо талас шумадијскога устанка, поникле су песме у простом народу о устаничкој борби противу дахија, затрептале су струне са гусала и величало се јунаштво устаника; а Карађорђе је слављен како међу православним тако и међу католицима као ослободилац хришћана.[505] Покрети Срба одушевљених устанком јавили су се и на југоисточној страни. Има вести да су се узнемирили Срби у жупи крушевачкој, око Ниша и у пиротском крају. Пасван-оглу још месеца фебруара предосећао је и предвиђао, да Срби у Видинском Пашалуку неће остати на миру. С тога је почео утврђивати и увећавати своју најамничку војску. Крајем фебруара и почетком марта већ су се узбунили Срби у околини пиротској и поубијали неколико Пасван-оглових субаша. Пасван-оглу једва их је умирио задовољивши њихове захтеве.[506] Један део побуњених Срба у пиротском крају, који није био задовољан оним што им је дао Пасван-оглу, оставио је свој крај и пребегао шумадијским устаницима.[507]

О Ускрсу пак јавили су се јачи покрети у Црној Реци. Први људи у оном крају одржавали су стално везе с устаничким старешинама у Ресави. Најпосле се састану у Грљишком Манастиру Милисав Ђорђевић из Ласова, поп Радосав из Планинице и Ивко из Кривога Вира, људи најзнатнији у Црној Реци и који су под Пасван-оглом ратовали као крџалије, па се договоре да дижу свој крај против Турака и да се придруже осталим устаницима. Тога ради пошљу нарочитога човека у Ресаву, да се договори с тамошњим старешинама, да потражи помоћи и барута. Њихов се изасланик врати охрабрен, донесе нешто барута и јави им да је Ресавац обећао послати једну чету у помоћ. Ови на тај глас крену народ у околини Бољевца, Злота, Леновца и Кривога Вира, нападну на субашину кулу у Илину, убију субашу и још око тридесет Турака, па се крену на Зајечар. Али се недалеко од Бољевца сукобе с турском ко-

њицом, која је била послана против њих. Заметне се бој, који је трајао кратко време. Турци су били одбијени, али је пало мртвих и с једне и с друге стране. Ови устаници покупе своје рањене и пошљу у планину више Кривога Вира да се видају. У том стигне и чета Ресаваца па се онда с најодабранијим устаницима укопа у бусије под планином Тупижницом и стану чекати напад Турака.

Међутим на глас овога покрета у Црној Реци, дође Пасван-оглу с великом војском у Зајечар, али не хтеде ићи на устанике, већ скупи сељаке из оближњих села, која нису била устала, па неке од њих пошље у устанички логор да позову устанике на предају, обећавајући да ће се све, што је било, дати забораву и да ниједноме неће ништа бити. Народ не имајући довољно ни муниције ни оружја, а не добивши јачу помоћ, плашио се моћи Пасван-оглове, јер га је добро познавао ко је и какав је. С тога једно јутро вођи устанка у Црној Реци освану готово сами. Народ се разишао. Пошто се устаници сами умире, Пасван-оглу чинио се свему томе невешт и врати се с војском у Видин. Из Видина позове и вође да се предаду и поврате кућама, што ови и учине, осим Милисава Ђорђевића, који са својом браћом пређе у Ресаву устаницима.[508]

Незнатнији покрети били су и у околини Ниша. Због тога нишки Турци и нишки управник Хафис-паша нагнају нишкога митрополита да напише писмо Порти о метежним намерама Срба у оном крају и да га пошље Порти преко влашкога кнеза Ипсилантија. Али Ипсиланти то писмо задржи и не пошље га Порти.[509] У стране новине продрле су вести, како је нишки паша Хафис позвао неке српске старешине и побио, па затим нека села опленио.[510]

Међутим како се највише присталица дахијских било прикупило у оне три неослобођене нахије Београдскога Пашалука и оданде почели претити устаницима и чинити насиља Србима око Карановца, Трстеника, Ужица и Сокола, то су се многи Срби узнемирили и стално били на опрезу.

Има вести да су ови зликовци побили велики број Срба прве недеље по Ђурђеву-дне (од 23-ег до 30-ог априла). Српске старешине доцније (30 новембра 1805 године) тужили су се султану да су ови зликовци разбојнички нападали Србе, имање путника отимали, на ослобођене нахије ударали, жене и децу робили, цркве палили а свештенике убијали, и најпосле да су деветорици браће у Карановцу руке и ноге одсекли и страшним их мукама уморили.[511] Исто тако било је нереда између Срба и Турака у Старом Влаху (тј. у кадилуку нововарошком).[512]

Сви ови покрети, а нарочито жеља да се ослободи цео Београдски Пашалук, нагнали су српску скупштину да реши: да се и неослобођене три нахије освоје и придруже ослобођеним областима.

VII

За време од краја 1804 до јуна 1805 године заузимале су се и Аустрија и Русија на Порти за српску ствар, разуме се свака на свој начин.

Аустрија је и даље наставила да помаже српску ствар на Порти само у толико, у колико би се повратио мир и ред у Београдском Пашалуку, а ни у ком случају није била вољна помагати оснивање аутономне кнежевине ма и с најнезнатнијим повластицама, које би се могле развити у самосталну српску државу. Она је на земље преко Саве и Дунава, од Видина до Скадра и Јадранскога Мора, гледала као на нешто своје, што јој кад-тад мора припасти. Према томе и удешавала је своје држање на Порти. И даље је играла тројну политику: једну према Србима, другу према Турској и Турцима у Београду, а трећу према Русији. Тако је она, кад је постављен Сулејман-паша за београдскога везира, а одмах по његову доласку у Београд, јавила Порти да су Срби незадовољни њиме с тога, што су знали да је пријатељ јањичарима. Шта више Аустрија се заузимала на

Порти да се овај везир промени и замени другим погоднијим човеком, као например српским пријатељем Бећир-пашом. У осталом Аустрија ово није чинила зато што је хтела помоћи Србима, већ што је Сулејман-паша био навукао мржњу њену тим, што је у свом митровском извештају 1804 године окривио пред Портом Аустрију да подржава устанак. Порта је на представке аустријскога посланика обећала још фебруара 1805 године да ће заменити Сулејман-пашу; чак се тврдило да је послан с Порте и ферман Бећир-паши о његову постављању за београдскога везира. Ово се веома допало бечком кабинету, који је тиме хтео постићи две ствари. Прво, желео је одбити тврђење Сулејман-пашино у поменутом извештају, да се међу српским устаницима налазе аустријски официри, који Србе помажу не само саветом већ и делом, и друго, хтео је тиме да привеже Србе за се и да се удобри Порти. Да се бечки кабинет заузме мало јаче за побољшање устаничкога стања можда га је покренула и молба Срба устаника цару аустријском, коју су били још раније упутили преко земунскога трговца Милоша Урошевића, а још више она од 10 фебруара 1805 године, у којој су у неколико редака изложили своју судбу од Кочина рата до устанка; затим пошто су поменули своје невоље за време сече кнезова, износе зашто су се дигли на Турке, а која је такође написана по савету Милоша Урошевића. Између осталога у тој се молби вели: „... ево година дана, буди слава Богу небесноме, ми „се одржасмо и робља Турком и ребелиантом (бунтовни„цима) не дадосмо, а турски цар султан нам од толикога „времена никакву помоћ учинити није хтео; ни данас ни„какве помоћи ни милости немамо, а Турци се спремају „непријатељски на нас ударити.“ Бојећи се навале турске моле за рукопомоћ.[513]

На све то бечки је кабинет само јавио карловачком митрополиту Стратимировићу да објави Србима промену везира и да их опомене да се покоре султану, пошто су до-

били за везира доброга човека, свога „пријатеља“ Бећир-пашу. Осим тога влада бечка забранила је сваком војном чиновнику, па био он у служби или у пензији, да прелази у Србију. Затим је појачала гарнизоне на граници поред Саве и Дунава и наредила им да на сваки случај буду потпуно спремни. Од српских устаника непрестано је тражила да јој се предаду капетан Радич Петровић и Петар Чардаклија. За све мере, које је предузео за умирење Срба, бечки кабинет јавио је Порти преко свога посланика у Цариграду, која је примила к знању све што јој је јавио аустријски посланик; али обећање о промени београдскога везира није испунила. Сулејман-паша остао је и даље у Београду, што је значило да је Порта и даље сумњала да је Аустрија умешана у српски устанак[514] Устаничке старешине налазећи се пред новом војном а желећи да се снабдеју потребним оружјем и муницијом, неколико су се пута и после 10-ог фебруара обраћале Аустрији за заштиту и помоћ. Тако су се 5-ог марта обратили ерцхерцогу Карлу да јави султану, разуме се преко аустријскога посланика у Цариграду, да ће одређени данак уредно скупљати и тачно предавати.[515] Другом приликом — 29-ог марта — они су се опет обратили Бечу наводећи: како су се дигли на оружје нѣ против султана већ против разбојника да чувају своје жене и децу да ропства не допадну. Али за одбрану немају оружја ни муниције, па најпокорније моле да се опомену (они у Бечу), како је у сваком миру закљученом између Порте и Аустрије или Русије наглашавано да Турци не угњетавају Србе.[516] На све то Аустрија је ћутала и Србима није давала одговора, само је наређивала своме посланику да се, у колико му то према прилици буде могућно, учини што за Србе.

Кад у почетку лета запрети Србима опасност од Турака, јер добише гласове да се на њих спремају војске од Ниша и од Босне, они се обратише 6-ог јуна молбом, како пограничном команданту Генејну тако и надвојводи Карлу.

Молили су како за посредовање на Порти тако и за помоћ у муницији. У молби су наводили, како имају 47.000 војника под оружјем, како добијају извешћа из Босне, Софије и Скадра о спреми Турака да их нападну са свих страна. „...Помоћу Божјом надамо се одолети. У овом стању мо„лимо се и препоручујемо се Царској и В. Превасходства „милости, јер се разборитој оцени не може сакрити, коме „смо ми управо одани, за кога се мучимо и крв проливамо, „и уздамо се, да ће ово најзад бити од користи Царском „Двору".

Зашто су се у име народа Карађорђе, Сима Марковић и Јанко Катић на овај начин обраћали бечком двору, кад су у дубини душе друкчије и мислили и осећали, најбоље се види из завршетка ове молбе, а која гласи:

„Најзад молимо да нам се што скорије пошље муни„ције преко српских трговаца Милоша Урошевића, Дими„трија Марковића и Драгутина Милутиновића. Даље мо„лимо за једнога топџију и ако може бити за један стари „топ. Ми ћемо све готовим новцем платити. После Бога „надамо се једино у Царски Двор".[517]

Ова је молба, кад је дошла у Беч, упућена дворском ратном савету, који ју је просто одбио, а нарочито због њеног завршетка. Међутим у погледу посредовања на Порти наредила је своме посланику да нађе згодан тренутак и да на некакав начин помогне српску ствар. Али како тада Порта беше променила своје гледиште на Србе и гледаше у њима бунтовнике нё против јањичара и дахија, већ у опште против турске власти, то се аустријски посланик није ни усудио да се заузима и посредује у корист Срба тим пре, што је знао да се Порта решила силом умирити Србе, а што није крила ни пред руским ни пред аустријским представником.[518] С тога је утицај аустријски на Порту остао без икаквих последица. Овако гледиште Портино и вести о утицају Русије на устанике учинили су

те је, као што ће се даље видети, и аустријски представник саветовао Порту да предузме оштрије мере против Срба.

Међутим с друге стране Аустрија је помагала Гушанац-Алију и крџалије дајући им храну у тврђави. Иначе, како им устаници нису пропуштали храну са сува, морали би се предати, Срби би заузели Београд и тиме би се убрзало решење српскога питања на Порти свакако у корист Срба.

Међутим повратак Проте Матије из Петрограда, спрема и оружање Срба после Протиног доласка, састанак скупштине у Пећанима, шиљање српске депутације у Цариград и разнесени гласови да ће се Русија примити заштите српскога народа, изазвали су у аустријским круговима и у аустријском кабинету завист. Бечки кабинет гледао је на мешање рускога кабинета у устаничке ствари као на повреду аустријских „права“ и обесвећење традиционалних аустријских тежња. С тога је почео радити против рускога утицаја у Србији. И од овога тренутка на маленом простору Београдскога Пашалука настала је борба између рускога и аустријскога утицаја, настала је борба између Русије и Аустрије за превласт на Ближем Истоку. Испрва је та борба била скривена, јер је и једној и другој сили предстојала борба с Наполеоном и Француском, али се мало помало за време устанка све јаче развијала и постала јавна. Ова борба између ове две моћне и заинтересоване силе на Ближем Истоку имала је врло кобних последица за српски устанак, као што ће се видети у даљем излагању.

Раније, од појаве устанка па све до почетка пролећа, Аустрија није крила од Порте колико је занима устанак Срба против дахија. До овога времена она је утицала на Порту да буде милостива према Србима и доказивала, како Срби нису бунтовници против султана и турске власти у опште, већ како су устали само против дахија. А кад се почело наговешћивати о заштити петроградскога кабинета над устаницима, кад се видело како се и колико Срби спремају, у Бечу се помислило, како то није без утицаја ма

које стране силе. Аустрија о томе није имала стварних доказа, али је сумњала на Русију. С тога је крајем марта аустријски посланик на Порти почео наговешћивати отоманском министарству: како српски устанак постаје све озбиљнији, и како добија обележје опасно по Портине интересе и најпосле, како то све не потиче из главе самих устаника, већ како су Срби под некаквим страним утицајем. Пошто све то може имати врло рђаве последице за Порту, то он, који је први саветовао Порти да предузме благе мере према устаницима, сад налази да јој, као представник искрено пријатељске силе, саветује да употреби све што може, те да устанак угуши (engager la Porte à faire usage de tous ses moyens pour le comprimer). Томе је још додао чак и то: како је његов двор готов да Порту помогне у овом послу. Значајно је још и то да је баш у то време, кад је аустријски посланик говорио у том смислу Порти, турско министарство добило извештај од Рецеп-аге, у коме овај Турчин јавља Порти, како су му Аустријанци у Земуну тврдили, да су Срби послали депутацију у Петроград, која се већ и вратила, добивши од петроградскога двора уверавања, која потпуно задовољавају српске тежње, и најпосле како је овај последњи покрет Срба последица тога петроградскога обећања.

Извештај Рецеп-агин и наговештаји барона Штирмера, који падају у исто време, разуме се да су нагнали Порту да гледа на Русију као на изазивача оних покрета у Србији, који су се онако оштро јавили с пролећа 1805 године.[519]

Међутим Русија је заиста радила не само да прошири свој утицај на Балканском Полуострву, већ и да помогне Србима. Она је у том погледу радила држећи се како свога обећања датога српским посланицима у новембру и децембру 1804 године, тако и оних упустава датих крајем децембра своме посланику у Цариграду и своме консулу у Јашу. Истина је и то, да је она те везе са српским устаницима због политичких прилика у којима се налазила, морала прикри-

вати. На то ју је нагонио сам њен положај на Истоку као и преговори, који су у то време вођени с Портом о обнови савеза, који је постојао између ње и Турске још од 1798 године, као и обезбеђење пролаза кроз Босфор и Дарданеле.[520] Осим тога и Наполеон се у то време свима силама трудио да оцепи Турску од Русије и да изазове неповерење и заваду између савезних сила против себе, а нарочито заваду између Аустрије и Русије, које су биле јако заинтересоване у питањима Ближега Истока. С тога је 30 (18) јануара 1805 године, дакле баш у оно време када се Русија спремала да помогне српске захтеве на Порти и када је српски устанак узео озбиљније обележје по повратку депутата из Петрограда, Наполеон писао султану Селиму: „Зар „си ти престао царовати?... Пробуди се, Селиме. Призови „своје пријатеље, учини их министрима; прогнај издајнике „па се потпуно повери својим правим пријатељима... иначе „ћеш изгубити и своју земљу и веру и породицу".[521] Под издајницима Наполеон је подразумевао оне министре Селимове, који су били за савез с Русијом. Али у исто време Наполеон је Аустрију упућивао против Турске, говорећи аустријском цару, како има смисла за Аустрију да се бори само против Турске, напоминући му како су у томе заједнички интереси и Француске и Аустрије.[522] Али ипак сви н[а]пори Наполеонови да поцепа савез, који је створен против ега између Енглеске, Аустрије и Русије, нису успели. сам султан Селим находећи се окружен министрима, који су подржавали пријатељство и савез с Русијом, и ако је сам желео да се опрости рускога утицаја, ипак је још за неко време остао под њим, и ако не по својој вољи.

У таквим политичким приликама разуме се да је петроградски кабинет морао штедети осетљивост Портину и тугаљивост Аустријину, јер су и једна и друга биле у савезу с Русијом. С тога је радио врло обазриво у заштити српске ствари и у подржавању српских захтева. Желећи да потисне аустријски утицај из Србије, да отклони могућност

француског и да ојача што више свој, Русија се озбиљно трудила да помогне Србима. Докле је петроградски кабинет с једне стране наређивао свом представнику на Порти, да буде врло обазрив пред турском владом у српском питању, да се потруди и разбије све сумње Портине изазване наговештајима аустријскога посланика о руским везама с устаницима,[523] дотле је с друге преко свога јашкога консула радио, да што боље сазна ток устанка, да ухвати што чвршће везе са српским народом и да што боље утврди свој утицај у Србији. Тако 4 маја 1805 године министар иностраних дела скреће пажњу јашком консулу, да се потруди и обавести старешине устанка да не наиђу на замке Мурузових изасланика; да се обавести да ли су српски депутати, који су били у Петрограду, стигли у Србију и како је Карађорђе примио њихов извештај; да му јави колико се Срба налази под оружјем, одакле набављају разне војне потребе и како су расположени према аустријском двору.[524] Месец дана позније, кад је добио извештај о одашиљању српских посланика са српским захтевима у Цариград, министар иностраних дела наређује јашком консулу, да одмах отиде у Букурешт и да се састане с оним српским пуномоћницима, који су остали онде место П. Чардаклије и да им објасни: да је жеља рускога двора и кабинета: да виде ону земљу (Србију) потпуно срећном, мирном и обезбеђеном од сваке опасности, и да руски кабинет непрестано мисли о мерама које би ваљало предузети, те да се то постигне. „Добродушност Срба и њихова неумешност у по„литичким пословима, вели помоћник (товарищъ) Министар„ства Иностраних Дела, могу их потпуно увући у какву „погрешку, која би их сасвим упропастила. Не треба ни „најмање сумњати, да ће данашње турско министарство, „само да би завело мир у оном крају, пристати на захтеве „Срба. Ови, ослањајући се на то, разићи ће се својим ку„ћама и живеће мирно, очекујући да се испуне дата обе„ћања. Али ако се промени министарство у Турској, врло

„лако могу се променити и та обећања, и у тој би при-
„лици Српски Народ изгубио она права, која би сад добио
„и пао би у нове беде и невоље. Али ако би Српски Народ
„остао и даље под оружјем, као сад што је, он би у том
„случају лако могао отклонити сва зла, која би му претила.
„С тога је врло потребно да Карађорђе са својим корпу-
„сима не само не оставља оружје, већ треба да се потруди
„свима силама да своју војску увећа, да нађе какво згодно
„утврђено место, где би подигао магацине за своју војску,
„сместиште за артиљеријске потребе, којих треба да спреми
„што је могуће више. А ако за то нема доста новаца, треба
„му рећи да ћемо му ми дати, како сада тако и у будуће,
„разуме се према томе како он буде радио и у колико се
„буде одазивао и испуњавао наше савете.

„Јасно је да Карађорђе, ма колико да се спреми и
„утврди, неће бити у стању да се одржи против османске
„војске, ако диван нађе за потребно да је против њега
„пошље. С тога је потребно да се свима силама труди и
„покаже Порти у таквој боји, како ће се она уверити у
„његову оданост и љубав, да је он подигао оружје само
„против зликоваца и разбојника, како би заштитио своје су-
„народнике од насиља... А да би се то постигло треба и
„Карађорђе и остали Срби да се понашају с Турцима (ра-
„зуме се с онима, који не подижу оружје на њих) благо
„и пријатељски, јер им треба увидети да су ови Турци
„њихова браћа, па су временом залутали променивши веру.
„Да би се могли вратити правом путу, треба с њима по-
„ступати благо и братски. Жели се да Срби чак и према
„непријатељима својим, Турцима, своју освету ограниче само
„на то, да свакога онога, који им падне шака, обезоружају
„и пошљу својима у село, да раде на пољу, а никако да
„их убијају.

„Ви ћете све ово оним заступницима Чардаклијиним у
„Букурешту рећи и у исто време наредити да то испоруче
„Карађорђу... Уз то ћете гледати да пошљете врховном срп-

„ском Вожду и ових 3000 холандских дуката, коју суму „вам шаљемо запечаћену, а која ће по нашем мишљењу „бити довољна у прво време за подизање магацина и за „куповину ратних потреба.“

У истој депеши тражи се од Срба, да су у слози и љубави; јер ако се међу собом позаваћају, то ће бити узрок њиховој пропасти а пре а после. Исто тако тражи се да Срби све ово сачувају у тајности.[525]

VIII

Турска се нимало није користила временом ни корисним саветима које је добијала од стране Аустрије и Русије, да задовољи првашње захтеве Срба, који су до Митрова-дне 1804 године били незнатни. Исто тако била је немоћна да поврати ред у Београду, да истера оданде Гушанац-Алију и тиме да одузме Србима најмоћније оружје, којим су се они бранили, што по одласку Бећир-паше нису сасвим положили оружје. Оставивши у Београду Гушанац-Алију она је упустила из својих руку ствар устанка, која је пошла да се развија својим током. Како су Аустрија и Русија биле старе непријатељице Османскога Царства, које су почеле ронити снагу турске царевине задајући јој тешке ударце, то се она не само клонила њихових савета, већ је мислила да су устанак изазвале једна или друга, или обе заједно. Осим тога Турска по старом обичају није ништа давала хришћанима у своме царству, докле они то оружјем и борбом не отму.

У прво време, као што је раније речено, Порта је гледала на устанак као на обичан сукоб између Срба и њених одметника дахија. Али доцније, кад је добила извештај од Бећир-паше, од Сулејман-паше, београдскога везира и од кнеза Ипсилантија у Фебруару 1805 године; кад је сазнала да Срби траже иностранo јемство и да су, одбијени од Аустрије, послали депутацију у Петроград, Порта је јасно разумела да се устаници не боре само про-

тив султанових одметника и насилника, већ против Турака и турске власти у опште. Па ипак Порта, и ако се много узнемирила, чувши за нове покрете устаника, није предузела потребне и брзе мере: или да задовољи устанике, или да силом угуши устанак. Место тога она је наредила и влашком и молдавском кнезу да као хришћани посредују и наговоре Србе да положе оружје и да се покоре султану.[526] И то је учинила тек онда, кад су јој почели наговешћивати и аустријски посланик и Реџеп-ага, а донекле и молдавски кнез Мурузи, да Русија подржава устанике.

Поменуто је раније да су покушаји измирења, које су предузимали влашки кнезови по заповести Портиној, остали безуспешни. Међутим и пре одашиљања влашког изасланика и за време док су се они бавили на путу, у Земуну и у српском стану у Београду, Порти су стизале жалбе мусломанскога становништва из околних крајева против Срба устаника. Турци су из крајева около Београдскога Пашалука јављали Порти: да они више не могу мирно гледати како Срби секу и убијају њихову браћу, већ да ће листом устати, напасти Србе и заштитити своју браћу, само траже за то одобрење њено. Порта у почетку, као што смо видели, није никако пристајала на то.[527] Међу онима који су тражили одобрење Портино да нападну Србе устанике, био је и Хафис-паша нишки, који је скретао пажњу Порти на опасне последице српскога покрета. А да би то доказао нагнао је, као што је напред поменуто, нишкога владику да пише Порти, како се пламен покрета преноси и у крајеве око Ниша. Осим тога Хафис је тражио од Порте да га постави за београдскога управника, нема сумње, с обећањем да ће угушити устанак и да ће завести мир и ред у Београдском Пашалуку. Порта је у почетку оклевала да то учини. Али кад су се мусломани и у самом Цариграду изјаснили против српскога устанка и изашли с отвореним негодовањем против рајине борбе с правоверним, и кад је јавно мишљење престонице почело све живље тражити од

своје владе, да се стане на пут српском покрету и да се у Београдском Пашалуку ма по коју цену поврати раније стање,[528] затим кад уз то дођоше наговештаји аустријскога представника, да Србе подржава нека страна сила и извештај Рецеп-агин да је то Русија, Порта се реши да силом угуши покрете Срба. Требало јој је само наћи за то погодна везира. Хафис-паша нишки још је раније тражио од Порте да га постави за београдскога управника и најпосле новцем је успео, да од турскога министарства купи положај београдскога управника,[529] и негде у априлу месецу он је постављен за управника Београдскога Пашалука са заповешћу: да скупи војску, да уђе у Београдски Пашалук и силом поврати мир и ред у оном крају. Али како се Порта бојала да отворено изађе против јањичарскога начина управе и против интереса београдских Турака, јер се бојала рђавих последица, ако се ови успротиве Хафис-паши и ако га разбију, те је с тога јавила београдским Турцима како Хафис-пашу шаље само против Гушанца и његових крџалија. Исто тако, вели се, да је наредила Хафису и то да заводећи ред и потребан мир не мучи, не изазива и не напада неправедно Србе.[530] Хафис-паша почне се спремати и прикупљати војску, у исто време спремајући план како да постигне оно што му је наређено.

Глас о наименовању Хафис-паше нишкога за управника Београда као и вест да се спрема с војском против устаника, стигли су у српски устанички стан под Београд у време оне скупштине у Пећанима. Срби су се на то врло огорчили, јер су баш у то време спремили молбу за султана и одредили посланике који ће је однети у Цариград.

Постављени нови управник Београдскога Пашалука спремао се врло споро и Порта је, изгледа, предосећала да неће бити довољан само Хафис-паша да својим силама заведе мир и ред у Србији, с тога је била заповедила и босанском везиру, да подигне војску и да нападне на устанике. И босански везир трудио се, да испуни заповест

султанову, предузео је мере и наредио, да се у Босни скупи војска. Али је стање у Босни било тако да је углед везиров мало вредио, с тога су сви напори везирови остали без успеха. Можда је томе узрок и завист босанскога везира, што није њему наново поверена мисија да заведе ред у Србији, или што није он постављен за београдскога везира. Доста је то да је он око половине јула 1805 године признао једном дубровачком сенатору, да у целом свом пашалуку није могао скупити више од 500 људи.[531]

Сличну заповест био је добио и скадарски паша Ибрахим. Он је постављен за беглер-бега у Румелији, наређено му је да одмах иде на своју нову дужност, али он се задржа у Скадру војујући противу Куча, Пипера и Климената и покоравајући их султану.[532]

За то време српски изасланици за Цариград имали су да испуне дужности које им је поверио српски народ.

IX

Изабрани депутати пошли су 2-ог или 3-ег маја из Београда заједно с изасланицима влашкога кнеза Ипсилантија, носећи и за њега писмо од Карађорђа. У истом писму Врховни Вожд моли кнеза да приложену молбу пошље рускоме цару заједно с писмом, у коме се јавља да је примио послати новац (3000 дуката). Затим га моли да посланике упућене у Цариград посаветује и научи, шта треба да раде и како да се управљају.[533] Осим тога посланици су носили и писмо Боже Грујовића П. Чардаклији, у коме се вели: како је жеља српских старешина, да он прати српске депутате у Цариград, те су с тога оставили у пуномоћју празно место за трећега; а на своје место у Букурешту да остави Гаврила Вујановића или, још боље, Јована Протића, ако он дође у Букурешт. Затим се даље наставља: „Између осталога јављамо вам, да смо преко „влашких бојера упутили једну другу молбу, али је она „непотписана а написана је само с тога, да затвори очи

„радозналима; међутим наша права молба налази се у по-„штованога оца проте Шопићанина и у г. Стевана Живко-„вића, које смо изабрали и послали да пођу с вама у Ца-риград, и који ће вам предати ово писмо“.[534]

Српски депутати стигли су у Букурешт 8-ог маја. Буку-решки консул Лука Кирико обавестио је о томе одмах ру-ског посланика у Цариграду, као што је обавестио и јашки консул министра иностраних дела у Петрограду.[535] И јашки консул вели да је она молба српска од априла месеца на-писана зато, да сакрије траг правим захтевима српскога народа од радозналих „недоброжелатеља“ овога народа. Међутим букурешки консул мало јасније говори откуда су две молбе. Извештавајући цариградскога посланика о томе да су српски депутати стигли у Букурешт 8-ог маја с дво-јицом влашких бојара, које је Ипсиланти по заповести Пор-тиној био послао у српски стан, вели да су донели молбу упућену султану. Затим наводи како је кнезу Ипсилантију однео писма упућена на њега и како је кнез читајући писмо и преводећи га одмах, разумео: да молбу датирану априла месеца треба сматрати за ништавну, која нема вред-ности, јер је народ српски, не имајући поверења у бојаре и бојећи се да њихова права молба не падне у руке Ма-ђара или Аустријанаца, написао ову и дао је бојарима, а права молба, датирана 1-ог маја, да се налази у њихових посланика и да за њу нико не треба да зна осим кнез Ипсиланти, руски агенат и султан. У исто време вели се, како Карађорђе моли кнеза да сматра и П. Н. Чарда-клију као српскога депутата, и како целу депутацију пре-поручује кнезу, његовим консулима и његовој дирекцији у Цариграду; скреће му пажњу на три главна члана праве српске молбе, који су главна основа и једногласан захтев српскога народа. Осим тога у Букурешту су српски депу-тати сазнали мало боље све тегобе, које су у изгледу при подношењу молбе од 1-ог маја ради мира и реда у њиховој отаџбини. С тога су били мишљења: да у случају, ако

султан одбије молбу од 1-ог маја, поднесу ону од априла месеца, која је била сасвим супротна оној од 1-ог маја. За ово су били нарочито прота Алексије и Стефан Живковић. Овај последњи чак је претпостављао ову априлску молбу оној мајској, а тек на саветовања кнеза Ипсилантија пристао је на ону од месеца маја.

Влашки кнез Ипсиланти 12-ог маја испратио је депутате, давши им пратњу и препоручивши их управнику Рушчука Терсаник-оглу да их с добром пратњом испрати до Варне. У исто време дао им је писма и препоручио их својој агенцији у Цариграду.[536]

По одласку депутације у Цариград у Букурешту је требао да остане наместо Чардаклије Јован Протић, али се он ускоро вратио у Србију. По њему је кнез Ипсиланти послао писмо устаничким старешинама од 17-ог маја, у коме им јавља да су се његови бојари вратили из Србије, да су с њима дошли и одређени депутати, донели молбу за султана (Арз-мазар) и показали пуномоћја. Затим излаже како им је дао пратњу и како их је препоручио своме представнику у Цариграду.[537]

Депутати с пратњом Ипсилантијевом упуте се преко Рушчука, Варне и Црнога Мора и стигну у Цариград око 24-ог маја.[538] Одседну код цариградскога патријарха, одакле су се спремали да поднесу молбу султану. Разуме се да је Порта одмах сазнала за долазак српских депутата. По њихову доласку брзо су се почеле развијати разне плетке. На пет до шест дана по њихову доласку нашло се људи, који су тврдили како српски народ нико није ни питао низашто, а још мање о ономе шта треба представити Порти. Донесена молба није ништа друго него воља неколико „индивидуа“, које ови депутати хоће да представе као цео народ. Ове сумње по мишљењу А. Италинскога нико други није могао проносити, већ неко од Срба који није био задовољан оним што раде старешине устанка;[539] и оне су могле учинити великих неприлика депутатима.

Још веће тешкоће настале су, кад је Порта сазнала за ону српску молбу од априла месеца, коју је требало огласити да не вреди а коју је помагао кнез Мурузи, јер му је за њу још раније јавио његов изасланик бојар Василаки.[540]

Српски депутати требали су, према савету српских старешина, према упутима добивеним од кнеза Ипсилантија и од рускога консула у Букурешту, да створе потајне везе с руским послаником чим су стигли у Цариград. Али су се они, у први мах, непознати и невешти, бојали и своје сенке, нарочито кад су у Цариграду дознали шта је наређено Хафис-паши. Међутим руски посланик сам се постарао да с њима створи везе, јер је већ пре тога имао разговор с реис-ефендијом (министром иностраних дела). Том приликом А. Италински први је пут поменуо реис-ефендији о депутацији српској, која је била у Петрограду, додајући како је руски цар саветовао Србе преко депутата да буду покорни султану уверавајући их, да ће им султан, по својој милости, дати оно, што желе; затим да им је руски цар обећао, како ће од своје стране замолити султана да учини добро свом народу. „Пошто тај народ, вели „даље Италински, још од тога времена чека на последице „царскога обећања, то је мени заповеђено да се заузмем „код отоманског министарства да усвоји захтеве Срба, који „су изложени у молби (dans l'Arz-Mahzar), а коју су њихови „депутати донели у ову престоницу. А да би се и сам „упознао с појединостима те молбе, ја желим да ми она „буде саопштена, пошто неће бити ништа незгодно што је „ја знам од отоманскога министарства и ако могу да јавим „Његовом Императорском Величанству, да је султан при„мио Његове мудре савете по овом предмету и да ће се „користити њима.

„Мехмед-ефендија одговорио ми је, да још није видео „српску молбу, пошто још није преведена и према томе „још не зна тачно у чему се састоје прави српски захтеви.

„али да ме може у опште уверити да је влада готова да „их прими (que le gouvernement étoit disposé à les favoriser), „и да је баш с тога и наименован нов везир за Београд... „који ће моћи истерати Гушанца из тврђаве с његовом „војском и тиме ослободити Србе ових нових угњетача... „те ће се тако моћи вратити трајан мир.“

Осим тога А. Италински саветовао је реис-ефендији да Порта Хафис-пашу замени којим другим пашом, пошто је постављање његово за управника у Београду изазвало тако расположење код Срба, које нимало не даје наду на скори свршетак покрета.[541]

После овога разговора А. Италински је нашао пута да се вића с Петром Чардаклијом, који није имао много поверења у трећега члана депутације (Стевана Живковића). Чардаклија је чак желео да се Стеван врати у Србију. Осим тога Италински је дознао од Петра: да су српски депутати по свом доласку били представљени Ћехаја-бегу, према чијем говору, ако је био искрен, могу се добру надати, пошто је Ћехаја друга личност у држави према свом положају. Он их је уверио да ће молбу српскога народа примити султан да разгледа, јер жели да им обезбеди мир и срећу. Овај је одговор Ћехајин врло значајан, али и карактеристичан, пошто Ћехаја још не зна шта се налази у српској молби.

Чардаклија је још изнео руском посланику, како им се стално чине наговештаји у разговору, како ће некакав грчки кнез управљати у Србији. Ове су мисли и разговори потицали од фанариота који нису припадали ондашњим кнезовима Влашке и Молдавије, а који су већ четири године трчали и радили свим силама да се створи још једна кнежевина, где би се који Грк од фанариота наместио да буде кнез. Покрети Срба и устанак у Београдском Пашалуку згодно им је дошао те су мислили да се тиме користе да се Србија подигне на степен кнежевине где би се који од њих наместио. Ма да су српски депутати од-

говорили на то таквим наговештајима да нису дали никакве наде фанариотима, ипак је А. Италински опоменуо П. Новаковића и препоручио депутатима да одмах одбију такве предлоге. У осталом ове су вести могли протурати и Ипсилантијеви људи, јер су познате тежње Ипсилантијеве, да од Бесарабије, влашких кнежевина и Србије створи једну државу.

Аустријски посланик, ма да је знао за долазак српске депутације, још није предузимао никакве кораке на Порти, и ако се петроградски кабинет обраћао бечком за заједнички рад на Порти у погледу Срба.[542]

Српска молба, пошто је преведена на турски и грчки, предата је 20-ог јуна Ћехаја-бегу преко Портина драгомана, пропраћена једним рапортом о разговору између депутата и драгомана, у коме је истакнуто шта депутати траже, а шта нуде у име српскога народа. Кад је руски посланик А. Италински потражио од реис-ефендије да му се даде препис српске молбе, овај му је одговорио, да је читао један део те молбе код великога везира и видео да она има више захтева, од којих се неки могу примити, али други не могу никако, као на пример захтев: да они сами собом управљају и да буду потпуно независни од београдскога паше. Најпосле је реис-ефендија рекао А. Италинском, да ће се молба поднети султану и том приликом потражити одобрење његово да му је саопшти. А кад је после тога први драгоман рускога посланства потражио да му се даде копија молбе, Махмуд-ефендија му је одговорио доста хладно, да то не може учинити све донде, докле она не буде усвојена, а овако — то је стран предмет (qu'il ne le pouvoit pas sans y être autorisé lui même, puisque c' étoit un objet étranger). Међутим Италински се надао да ће реис-ефендија тако попустити, па није много ни настојавао да препис одмах добије, не желећи изазвати у Порте сумњу, а депутатима је препоручио да буду стрпљиви, да

чекају, да никако не открију везе Срба с Русијом и да одбију сваки притисак који би био учињен над њима.

У то време изгледало је као да је Порта вољна испунити српске захтеве и предати их коме паши да нађе начина да их изведе. У том случају Чардаклија је желео да остави Цариград и да се крене за Русију, од чега га је одвратио Италински. Тада је Чардаклија покренуо опет питање о одашиљању Стевана Живковића у Србију и то без знања Портина. Али како би то могло изазвати какве незгоде, то је Италински упутио Чардаклију да то јави Портином драгоману, те да овај извести Ћехаја-бега, као министра унутрашњих дела.[543] Порта је пристала на то тек онда, када јој је објашњено да један од депутата треба да оде у Србију те да својој браћи објасни зашто је послан Хафис-паша у Србију. Међутим прилике за српске депутате у Цариграду постајале су све теже, јер су већ почели стизати извештаји о нападима Срба на Карановац, као и тужбе мусломанскога света на устанике. Чардаклија је у то време (између 2-ог и 18-ог јула) спремио да пошље Стевана Живковића у Србију једно због тога: да извести Карађорђа и друге старешине о раду српске депутације у Цариграду, као и о свему ономе што су могли сазнати шта се мисли и спрема устаницима; а друго с тога, да се опрости овога друга у кога није имао потпуне вере. Живковић је собом понео и једно писмо од цариградскога патријарха упућено београдском владици, у коме је патријарх позивао српско становништво и старешине да се покоре султану, уверавајући их како им султан жели мира и среће. Турско министарство мислило је овим да намами Србе на мир и тиме одбије њихове захтеве.[544]

При поласку Стевана Живковића из Цариграда драгоман Калимахи по заповести Портиној саветовао му је да својој браћи усмено поручи, како треба да приме Хафис-пашу за управника у Београду, да се покоре плаћању одређенога данка, да положе оружје и покоре се свима запо-

вестима Портиним и да буду мирни ако желе милости од султана. Стеван Живковић потом отпутује и 30-ог јула стигне у Букурешт.[545]

Војни успеси устаника у Србији и одбијање да пропусте Хафис-пашу у Београд, све су јаче отежавали боравак српских депутата у Цариграду. А кад су већ стигли гласови о заузећу Ужица, они су били у великој опасности. Порта је међутим јавила депутатима како је наредила нишком паши да изравна несугласице између Срба и Турака; како ће и њих послати у Ниш Хафис-паши, да однесу потребна упуства и да му, боравећи у Нишу, помогну што пре васпоставити мир. Чардаклију су пренеразиле ове Портине изјаве и у њима је гледао велику опасност како за се тако и за свога друга. Осим тога бојао се да не падну у замке Хафис-пашине, те би му српски депутати служили као јемци за мир, а можда би врло лако и главе погубили. С тога навали да што пре отиду из Цариграда. Тако се 14-ог августа укрцају на некакав руски брод и отплове преко Црнога Мора за Одесу[546] пре него што је стигао глас о победи устаника над Хафис-пашом код Иванковца. Италински је послао писмо преко капетана брода војводи Ришеље-у управнику Одесе, у коме му је препоручио српске депутате.[547] Они су стигли у Одесу 27-ог августа, па су се одатле крајем септембра упутили у Петроград, где су стигли око 8-ог октобра.[548]

Према томе депутација у Цариграду није постигла никакве успехе, јер Порта није била вољна дати оно што су Срби тражили докле то оружјем не отму. Руски посланик на Порти као и руски кабинет нису се могли отворено заузети за српске захтеве пред Портом ни уложити сав свој утицај просто због тога, што су у то време већ били при крају преговори вођени око уговора за обнову савеза с Турском. Осим тога у то време водила се жива дипломатска борба у Цариграду између Русије и Француске о утицају на Порту. У ово време остала је победилац Русија и савез

је обновљен и потписан на десет година 11-ог септембра. Разуме се да је Русија у тим приликама штедела осетљивост Портину и место одлучних захтева она је само саветовала Порту да одобри тражене захтеве српском народу.

X

Док се српска депутација бавила у Цариграду и њен рад свршио без успеха, дотле су у Србији устаници водили борбу: како за ослобођење неослобођенога дела Београдскога Пашалука, тако и за одбрану ослобођене отаџбине од Хафис-паше.

Добивши ферман од Порте, којим се поставља за београдскога управника, и заповест да уђе у Србију и, ако Срби не пристану мирним путем, силом да их нагна на мир и тиме заведе ред у пашалуку, Хафис-паша је смислио концентричан напад на Србију, и то из Ниша, из Крагујевца, из Ужица и из Смедерева. Он је био послао нарочите своје људе у поменута места да припреме Турке и прикупе из околних места војску, докле се он сам у Нишу спреми. Ови Хафисови људи отиду одмах у поменута места, почну испотаје припремати мештане Турке и прикупљати разне разбојнике и протеранице, које су Срби прогнали из разних освојених градова и места. Осим тога жељни освете отпочну нападати на поједина околна места, палећи куће и пленећи народ. Тако они Турци, који су се били скупили у Крагујевац и у Трстеник, прећу преко Мораве, похарају један манастир (Љубостињу?), две цркве, опустоше неколико околних села и побију доста људи.[549] Тако су радили и Турци из Ужица и из Сокола.

Карађорђе и друге старешине науме да изврше решење Пећанске Скупштине и с једне стране да ослободе остатак Београдскога Пашалука, а с друге да очисте западна места од Турака, те да их не би нападали с бока и с леђа кад се буду борили против Хафис-паше. У то исто време беше се пронео глас како ће ударити на Србију поред нишкога

паше још и скадарски и босански везир. За устанике то је била велика опасност тим пре, што су се бојали да неће имати довољно муниције и да је неће имати откуда набавити. С тога се устаничке старешине даду живо на посао да отклоне опасност која им прети. Прво науме да се заштите од стране Београда и од Гушанца Алије у случају да морају повући сву војску од Београда на југ и запад Србије.

Гушанац Алија знао је врло добро шта га чека ако би новонаименовани управник београдски заиста дошао у Београд. Знали су то и Срби и хтели су се користити тиме. С тога вежу с Гушанцем неку врсту мира и договоре се да не пусте Хафис-пашу ни у Србију ни у Београд.[550] Затим се Срби обрате петроварадинском команданту Генејну и ерцхерцогу Карлу 6 јуна 1805 године, као што је раније поменуто, с молбом да им се укаже заштита и да им се што пре одобри да српски трговци: Милош Урошевић, Димитрије Марковић (Пуљевић?) и Драгутин Милутиновић могу муницију куповати. Затим су молили за једнога тобџију и за један стари топ, обећавајући да ће то све готовим новцем платити.[551]

Пошто је и ова молба одбијена, Срби су се морали од свакојаке руке довијати за муницију и оружје.

Међутим чарке су се за борбу отпочињале, и то прво око Карановца. У оно време овај је град имао око 700 кућа с лепим и пространим градинама пуним разног воћа и цвећа. На једној страни имао је велико земљано утврђење, опточено широким и дубоким ровом. Поврх рова ударене су биле палисаде, кроз које су удешене биле пушкарнице (мазгале). Утврђење је било тако удешено да се могло противити и најјачим нападима само ако се брани упорно и ако нападач нема топова већега калибра.

Осим тога Турци Карановчани били су на гласу јунаци, међу којима се највише истицао некакав делија, *Згура Мехмед-ага*, који је много досадио Србима у оној околини.

Овим храбрим Карановчанима били су дошли у помоћ Турци из Новога Пазара, који у храбрости и јунаштву нису нимало заостајали иза Карановчана.

Карађорђе се почне спремати за војевање. С тога, бавећи се у Остружници око 5-ог јуна, набави доста џебане, па се одатле преко Рогаче с протом Ненадовићем, Божом Грујовићем и 30 момака са заставама, врате у Тополу, где му 9-ог јуна стигну гласови о сукобу између Срба и Турака код Карановца, у коме је погинуло тројица Срба и девет Турака. Прикупљање војске било је још раније наређено. Јасеничани су се били скупили на Јасеници близу Тополе, а Гружани на реци Гружи. Станоје Главаш већ је раније био послат, и близу села Врбице према Морави утврдио се и чекао осталу војску. Капетан Радич Петровић, као добар зналац фортификације, још раније и од Главаша био је послат, који је разгледао околину Карановца и спремао све што је требало за опсаду. Кад су стигли Јанко Катић и Сима Марковић у Тополу са својом војском, преноће ту, па их Карађорђе испрати 11-ог јуна, а 12-ог јуна крене се и он с протом Ненадовићем и својим момцима; 13-ог јуна стигну у први логор, а 14-ог дођу на Гружу међу Гружане. Војска је била весела, војници су вечером певали и уз гајде играли докле се лепршала пободена застава Карађорђева од бела мола и зелена тефета, на којој је било написано: „Разумјејте јазици и покарјајтесја, јако с нами Бог! Услишите до посљедних земли, јако с нами Бог!“ [552] С Груже се упути јасеничка и гружанска војска и дођу у стан Главашев 15-ог јуна (на Видов-дан); одатле истога дана дођу на брег према Карановцу изнад Мораве и ту поставе главни војни стан. Прикупљање српске војске врло је лепо опевао народни песник певајући:

„Све војводе редом долазиле:
„Прво дође Чарапићу Васо,
„И он води своје Подунавце;
„Није шала Чарапићу Васо!

„Бију за њим седам таламбаса
„А за њиме Катићу војвода,
„Танко пева Петар Чеврљуга,
„Потом знају да је добар јунак
„За њим дође Борчанине Сима.
„И он води све своје Посавце,
„Танко пева борачки Чамџија
„Потом знају да је јунак добар.
„Сјезери се поље од Тополе
„Од јунака и од добрих коња.
„У Тополи конак учинише
„И ујутру кад дан освануо
„И кад јарко огрануло сунце,
„Напред пође Петровићу Ђорђе
„А за њиме Чарапићу Васа
„А за Васом Катићу војвода
„За Катићем Борчанине Сима
„А за њима сва остала војска;
„Па одоше шеру Карановцу
„Отидоше здраво и весело,
„Паде војска код воде Мораве
„Код Мораве, поред воде Ибра.[553]

Договарајући се (16-ог јуна) како ће напасти на Карановац, старешине су очекивале капетана Радича и драгачевску војску проте Милутина Илића Гучанина. А 17-ог јуна крене се капетан Радич с оне стране Мораве, удари на турске страже и растера их, а Мутап погуби некаква Турчина. На пуцањ пушака подигла се сва српска војска, прешла Мораву и оптекла Карановац са свих страна. Још док је српска војска прелазила преко Мораве, нападне на предводницу Згура Мехмед-ага са својим Турцима, желећи да омете Србима прелаз:

Кад је прво јутро освануло,
Освануло и грануло сунце,
Ето иде Згура Мемед-ага;
На мркову четворе кубуре.

Али тај свој покушај платио је у првој чарки главом, која му је одсечена и послата у Карановац Турцима.

Кад је Карађорђе сазнао да се у Карановцу налазе и Турци Новопазарци и да ће се бити са Србима, поручи новопазарском паши Ферат-агићу, да не ради мудро што се меша у Турке другога пашалука, кад се ни он досад није такао његове области. Не чекајући одговора на ову поруку, Срби се спреме за напад. Турци Карановчани били су напустили своје куће, свој град и своју имовину, па се повукли у оно земљано утврђење и решили да се из њега упорно бране. Српске војске око Карановца било је до 6000, међу којима и 1000 коњаника. Распоредом напада руководио је капетан Радич и борба је почела по подне 18-ог јуна. Срби су прво отпочели борбу оним топом што су га имали, затим крећући се у правилним редовима и пуцајући живо на Турке у утврђењу, почели су се Срби приближивати самом рову. У борби их застане и ноћ, Срби запале напуштене куће и према светлости од попаљених кућа борили су се непрестано до подне 19-ог јуна. По подне предузму јуриш на шанац, али широки и дубоки ровови око утврђења и плаховита киша, која је нагло почела падати, омели су Србе да се докопају шанца. Нападе су Турци одбили и Срби изгубивши у борби 16 друга и изневши с бојишта 30 рањених, обуставе борбу и повуку се назад. Војници су у своме летњем оделу били покисли до коже, пушке су им биле јако закисле. И Карађорђе и друге старешине видели су да се Карановац не може освојити оним једним топом и пушкама. С тога Карађорђе нареди капетану Радичу да с нешто Срба држи Карановац опкољен, а осталу војску повуче преко Мораве и смести је у стари стан да се одмори, очисти оружје и доведе га у ред, а сâм 21-ог јуна одмах одјури у Тополу да отуда довуче још који топ. Међутим трећи дан по одласку Карађорђевом (24-ог јуна) стигао је силихтар новопазарскога паше с још неколико Турака и јавио Турцима Новопазарцима, који су се налазили у Карановцу, да се никако више не смеју борити са Србима, тражећи у исто време да их Срби с мйром

пропусте да се врате у Нови Пазар, на што су Срби пристали. У том стигне и Карађорђе и довуче један шестофунтовни топ с доста муниције (26-ог јуна). Сутра-дан по доласку Карађорђевом, кад су Карановчани видели да их Новопазарци више неће помагати, и кад су видели да се Карађорђе спрема да их још јаче нападне, реше се да напусте Карановац. С тога дође неколико Турака Карановчана и двојица Новопазараца да уговоре под којима би их погодбама Срби пустили да иду из карановачкога утврђења. После кратких преговора (26-ог и 27-ог јуна) утврђено је између Карађорђа и Турака: да Турци напусте Карановац и оставе га Србима, да са женама, децом и имовином, што је имају при себи, мирно оду у Нови Пазар.

На сами Петров-дан — 29 јуна 1805 године — Турци Карановчани послали су Карађорђу врло лепог кулатастог хата, покривена црвеном чохом до копита и предали Србима утврђење. Кад изађу из утврђења, крену се на пут и Срби су их мирно испратили до Курилова, а одатле су сами отишли даље за Нови Пазар.[554]

О овим догађајима код Карановца писао је Миленко Стојковић из Кличе́вца 16-ог јула Реџеп-аги: како је Хафиспаша био послао неколико стотина Турака у Карановац, те су онамо харали и палили и „седам крстова (људи) по„секли у карановачкој нахији, пак се после вилает дигне „и опколи Карановац. И ту су се много били и од њих је „много погинуло докле дошао Ђорђе. И ту, како су били „запали, сви су хтели изгинути; него послао је пазарски „паша своје људе, те су молили Ђорђа да их пусти, и „није могао Ђорђе да изађе из ха́тара новопазарском паши, „него их је све пустио и оправио паши. А Карановац сав „је попалио (а тако) и Трстеник“.[555]

Још за време оних припрема за борбу после Пећанске Скупштине присталице дахијске и друге протеранице Турци, који су се били прикупили међу Ужичане ерлије, преваром нападну на некакву српску стражу и побију све људе. Ово

јако огорчи Србе, те Карађорђе пошље према Ужицу један повећи део војске да пази на Ужичане са заповешћу: „Браћо, „Бог нека вам буде у помоћи. Слушајте и вршите запо„вести и нека сте свагда на опрезу. Чувајте се Турака, „јер непријатељ и ако је далеко, свагда је близу нас. Бу„дите храбри и обазриви да не погубите главе као Ужи„чани. Док смо робовали под Турцима доста смо страхо„вали, сада нека они страхују од нас и не дајмо се да нас „преваре“.[556]

Војсци, која је била према Ужицу код села Глумча, у прво време био је старешина Милић Дринчић из Теочина и Перишa Савић из Миоковца,[557] а кад Карађорђе пође на Карановац заповеди Јакову Ненадовићу да пази на Турке Ужичане да не би пошли Карановчанима у помоћ, тада је сва та војска била под влашћу Јаковљевом, уз кога се налазио и рачански архимандрит Мелентије Стевановић. Још пре освајања Карановца они су истерали све Турке из сêла сокоске нахије, од којих су се неки затворили у тврди град Сòкô, а други побегли преко Дрине у Босну.

Ослободивши пожешку и сòкôску нахију требало је сад на Ужице ударити, и спремати се против Хафис-паше. С тога се Карађорђе договори с оним старешинама које су биле на Карановцу (Ј. Катићем, С. Марковићем, В. Чарапићем, Ђушом Вулићевићем, Станојем Главашем, Радичем Петровићем, Младеном, протом Гучанином, протом М. Ненадовићем, Лазаром Мутапом и другима), да прота Ненадовић оде с Миланом Обреновићем и Јаковом Ненадовићем на Ужице, да гледају макар како да уговоре с Ужичанима да мирују и да се у бој не мешају докле он — Карађорђе — не би Хафис-пашу разбио. „У противном случају, рекао је „Карађорђе Проти Матији, учините како најбоље знате, само „гледајте да мени Ужичани за леђа не дођу, кад се ја „с Хафис-пашом побијем.“ Одатле Прота оде с оним топом за Ваљево и Бранковину, одакле ће на Ужице, а Карађорђе Крагујевцу и Јагодини да се спрема против Хафис Паше.[558]

После пада Карановца и Трстеника сви се Турци крвници и насилници прикупе у Ужице око Омер-аге, који је за време дахија био муселим, а којега је Хафис-паша био послао у Ужице. Њима су се придружили још Мус-ага, Бего Новљанин и Мустај-бег Јајић с чамџијама[359] и другим крвницима. Они су двапут излазили из Ужица у нахију, попленили и попалили шест села и многе под нож метнули. Заплењено робље били су повели собом, а српске страже с Маљена и од рудничке међе опазе их, стигну и нападну. Робље отму а Турке сузбију. После овога Омер-ага почне писати српским старешинама, како је султан ферманом дао Хафис-паши Београд и поставио га за везира; да Хафис-паша има ферман и бујрунтију да му Срби предаду оружје и да собом носи још неке тескере. О свима овим догађајима јавиле су српске старешине својим депутатима у Цариград писмом од 8-ог јула, износећи уједно и шта ради Омер-ага. „С тога смо ми, вели се у писму, у овакој невољи због „Хафисових претња и због његовога Омера морали стати „на крају нахије, улогорити се и своје робље бранити. Пи„сали смо неколико пута овоме Омер-аги, да нам изнесе „тај царев ферман и бујрунтију његовога везира. Једном „приликом излазило је пет Турака с нама и ми смо вољни „били мирити се, једно што је за сиротињу боље, а друго „да би она раја од ужичке нахије могла свој посао ра„дити. Али овај Омер-ага започе старе муселиме дизати а „своје постављати по варошицама (касабама) шабачке, ва„љевске, сòкòске и ужичке нахије; затим потајно поче пи„сати књиге (као нпр. у Шабац Авд-аги), да му је његов „везир мансуп дао да он суди и забит да буде у ове че„тири нахије, а до сада није показао никаквога царевог „фермана ни праве бујрунтије, већ износи некакве тескере „и изуне базрђанске, и показује нам их место бујрунтије. „Ми смо овоме Омер-аги одговорили овако: ако је он ве„зиров човек, то нека иде у Ниш своме господару, па што год „имаду фермана, берата, бујрунтија и тескера, нека их носе

„у царев град Београд, пошто је онде столица честитога „везира од дванаест нахија целога Београдскога Пашалука „и да не прави нов царски друм од Стамбола на Ужице „и на Сòкô, већ онуда нека иде, куда су и досада прола-„зили честити везири, татари и мензили стамболски.

„Осим тога, овај Омер-ага није у договору са грађа-„нима Ужичанима него са насилницима и нашим непријa-„тељима, који су још код дахија били, а који су се сад „сви скупили у Ужице, донели угарак те целу нахију за-„палили, па сад својим преварама (мунитвама) и претњама „хоће и град Ужице да запале, јер се нимало не обзиру „на честитога београдског везира Сулејман-пашу, нити га „признају као да није ни жив у Београду. Пре неколико „дана био је послат у Ужице силистар-ага да мири (бити-„рисава), али му Ужичани нису дали ни уста отворити, „једва је оданде жив изашао и главу изнео. И што је год „бумбашира у Ужице долазило ниједан није с мйром пролазио.

„Још су похватане књиге овога Омер-аге из којих се „видело, како је он касу у Ужице донео и где год се какав „качкин и чамција находио, све је он то под ајлук себи „прикупио и сад хоће да пошље Мус-агина брата Османа, „Бегу Новљанина, Бербер-Хусеина из Љешнице, Селим Ћа-„јића из Ваљева, Мустај-бега Јајића и остале наше крвнике „да скупљају по Босни војску и да на нас ударе и робе.

„Тако ми не можемо никако овоме Омер-аги краја ухва-„тити и томе новом, његовом везиру, јер овај његов посао „никако за нас добар није...“[560]

Све ове преговоре водили су с Ужичанима Прота Матија, Милан и Јаков, некако између 1-ог и 8-ог јула. Последњи пут позову Турке на Црнокосу да преговарају, и дођу им 20 Турака Ужичана, од којих потраже и последњи пут да отерају из своје средине Турке туђинце, пак да сваки иде својој кући и мирно да живе; или нека допусте да их Срби истерају и побију. На то Ужичани одговоре: „Истерати их „не можемо нити их можемо вама у руке дати, јер нам то

„наша вера не допушта.“ На то им Срби одговоре, да ће они доћи с војском да их отерају или побију, пак ће онда целоме Ужицу и свој сиротињи бити тешко „а сав грех на ваше душе“.[561]

После разговора сваки од њих оде у свој логор. Прота Матија оде у Бранковину и нареди да сваки кмет скупи што више војске и доведе у Бранковину одређенога дана, а сам оде на Забреж па оданде у Земун (10-ог јула) ради набавке муниције, а Милан и Јаков остану у логору. Пошто се Прота врати из Земуна, узме прикупљену војску у Бранковини, па с топовима и џебаном пође преко Маљена за Пожегу, пошто другога пута није било за топове, јавивши напред Јакову и Милану, да се постарају да га не би Турци откуда изненада напали. Ова двојица добивши вест да Прота иде с војском и топовима прикуче се с целом војском што су је под руком имали, близу Ужица, и после великога боја погради око Ужица тврде заседе, заузевши око њега најзгоднија места. Тако кнез Милић Кедић, архимандрит Мелентије Стевановић са Сокољанима наместио се био са западне стране града од Поникава. Јаков Ненадовић с ваљевском војском са севера на Татинцу и на Крчагову до Крушчице; Милан и Милош Обреновић с Рудничанима уз реку Ђетињу, а прота гучански Милутин Илић с југа на Забучју. Кад дође Прота Матија с она два топа и оном војском као потпором, намести се према граду на Крушчици. Све војводе и старешине стајале су сваки међу својом војском и храбрили је, а Прота Матија стајао је код оба топа и по невољи у то време био и командант артилерије и помагао момцима топове пунити, јер су ту имали само једнога вештог тобџију, а други је био рањен на Карановцу. Целом опсадном војском командовао је и опсадом руководио капетан Радич Петровић.

Ужице је у то време био доста велики град са живом трговином која се водила између Босне и Србије. Трговци из Ужица преко Романије и Сарајева ишли су чак на Ја-

дранско Море. У време ове опсаде вели се да је Ужице имало до 5000 кућа. Како је сам град у равни, више њега на каменој основи подизала се каменита тврђава доста пространа и доста јака.

Као год што су се Срби спремали да освоје град, тако су се и Турци били спремили да га бране. Србе Ужичане, своје сугрђане и трговце, њих неколико десетина, били су стрпали у некакве зграде, где су их држали затворене да не би чиме год помагали српској војсци, која је нападала на град. Цело Ужице били су опколили и утврдили метеризима и заседама начињеним од земље и камена, и наместили се иза њих с пушкама у руци.

Кад су се Срби спремили за напад, уговорено је било да се навали на град чим Прота Матија отпочне топовску паљбу. Код топова било је: спремљено топовских ђулади и ђулета сумпором и смолавом жицом обавијених, ковачким меховима усијаних гвожђа, која су метана у топ пошто се на барут метне по фишек земље. Како се развијао бој на Ужицу очевидац и командант српске артилерије тога дана (19-ог јула) овако приповеда: „Чувши наша војска наше „топове како пуцају — а могла је скоро сва војска ви„дети, јер је Ужице у равни, а около брда као венац, „куда наша војска стоји, и скоро свака војска другу види — „и на глас топова војска се још боље охрабри и жестоки „бој удвоји се. Турци одбијају, наши навађују... Пуцајући „тако ђулетима и врућим гвожђем, погодимо једанпут у „мунаре од џамије, која је сва од чамовине или од луча. „Запали се мунара усред вароши. Пролети једно ђуле и „баш у метериз, који су око 200—300 Цигана од камења „начинили на Забучју, а кад ђуле паде иза леђа међу Ци„гане, и камење по њима прсну, наши ти Цигани не че„кају друго ђуле, но сви широм оставише метериз и преко „Ђетиње граду побегоше. А Милутин прота драгачевски „упадне за цигански метериз, а наши сви унаоколо пови„каше у глас: „Утекоше Турци, утекоше Турци, утекоше

„Турци!“ — Чујући Турци тај глас, а видевши где џамија „скоро усред вароши гори, уједанпут оставише своје бусије „и побегоше граду. Срби јуришише и са свију страна за„палише куће. Наши, који су знали где је затворено око „60 Срба варошана и сељака, отрче, обију затвор и пусте „да не погоре. Ко није погинуо или рањен, или не трчи „унутра да пали и пљачка, него стоји на брду, као ја на „брду код топова, врло му је лепо било гледати Божје „чудо, како сва варош уједанпут пламти. Ветра ни најмање „нема да дува, но из доље дигао се пламен у ведро небо, „и кад високо дим као дебео стуб изађе, онда се рашири „облак од дима на подобије амбреле, и озго лад начини „тако, да у Ужицу ниједне куће или зграде ниси могао „видети“.[562]

Тако је бој, започет 19-ог јула, трајао целу ноћ и сутра-дан — на Светога Илију 20-ог јула — до четири сата по подне. Турци јурећи у тврђаву и гледајући како ће што пре до ње стићи, гурали су једно друго, газили су се и давили тако, да их је седморо остало удављено. Како сви нису могли ући у тврђаву, то је било прионуло уз њу мушко и женско, старо и младо као рој за грану. Чуо се само јаук жена и писак деце. Настане вика Турака: „аман, аман не пуцајте, хоћемо да се предајемо!“ и одмах беле барјаке на бедеме истакну. На те гласове и на истицање белих застава српске старешине нареде да се обустави паљба, зауставе војску, поставе страже да се војска близу робља не прикучује. У том дође весник од Турака, који моли да изађу на разговор. То им се одобри и из тврђаве изађе њих 20 које стараца беле браде, које агалара (господе). Пошто се поздраве и мало одморе, почну преговарати. И једна и друга страна све оно што се догодило припише судбини, па се после доста дугих преговора најпосле сложе на ове нагодбе:

1. да Турци Ужичани истерају из своје средине Омер-агу, Бега Новљанина, Фочић-Осман-агу, његова брата Мус-

агу и све његове присталице јањичаре и дошљаке и да се они никако не смеју више враћати у овај вилает;

2. да Турци Ужичани остану и даље у царској тврђави и у граду на свом иметку, трговину водити и живети мирно, али да не смеју излазити никуда из града у народ;

3. да турски судови суде само Турцима у Ужицу, а сами Турци да се не смеју никако мешати у српске спорове;

4. да Срби имају своју засебну власт и своје судове и да ови суде засебно Србима;

5. да Турци плате Србима у име оштете 50.000 гроша (око 5000 дуката) и 80 добрих коња под опремом, који ће се разделити војводама и оним одличним ратницима, чији су коњи или изгинули или постали неупотребљиви.

Све што је уговорено, испуњено је 22-ог јула 1805 године. Старешине јањичарске Фочић Осман-ага, брат му Мус-ага, Омер-ага Нишлија, Бего Новљанин, Мустај-бег Јајић и други са својим присталицама и јањичарима оставе Ужице и отиду преко Дрине у Босну, а у Ужицу и ако су га Срби покорили, оставе Турке. Срби поделе новац и коње. За старешину и војводу над ужичком нахијом поставе Алексу Поповића из Субјела. Затим огласе да сваки Србин слободно долази у Ужице, а за сигурност јамче ужички Турци и српски поглавари. После тога Јаков се врати са својом војском кући, праћен музиком коју су Турци имали у Ужицу. У ужичкој нахији задржао се још Милан Обреновић и капетан Радич да поставе страже границом и да уреде ужичку нахију онако као што су уређене биле и друге нахије које су Срби ослободили.[563]

Освајањем Ужица довршено је ослобођење Београдскога Пашалука од Турака, који је потпуно дошао под српску власт друге половине месеца јула 1805 године. Тиме је уједно завршена и борба Срба устаника против дахијскога начина управе и јањичарских насиља. Али тек

од тога времена предстојала је Србима борба с Турском Царевином, ако су желели да очувају оно што су стекли за годину и пô дана крвљу и напорном борбом. Настајао је најзнатнији тренутак у борби Срба за своја права. Било је питање хоће ли се Србима дати оно што траже, хоће ли постати господари земље и градова, признајући врховну власт султанову, или ће се вратити старо стање. То питање имало је да реши оружје.

ГЛАВА СЕДМА

ПРВА БОРБА СРБА УСТАНИКА СА СУЛТАНОВОМ ВОЈСКОМ И СПРЕМЕ ЗА ВЕЛИКУ БОРБУ 1806 ГОДИНЕ

I — Портине заповести Хафис-паши. — Како је мислио Хафис-паша да изведе заповести Портине. — Зашто су се Срби решили да се боре против царске војске? — Поуздање Срба у своју снагу. — Карађорђеве припреме против Хафиса. — Стање у Србији пред борбу с Хафисом и распоред српске војске. — Хафисова спрема и долазак у Параћин. — Борбе на Иванковцу и на Параћину. — Значај победе над Хафис-пашом.

II — Добре вести из Русије и жеља Срба да освоје Београд и Смедерево. — Освајање Смедерева 8 новембра 1805 године. — Повлачење српске војске Београду.

III — Утицај Хафис-пашина пораза на Порту и даље њене намере против Срба.

IV — Извештај Стевана Живковића о раду српске депутације у Цариграду. — Смедеревска Скупштина и њена решења за одбрану земље од Турака. — Спрема устаника за нову борбу.

V — Друга и трећа молба султану. — Одговор на писмо цариградскога патријарха. — Молба руском цару од 30 новембра 1805 године. — Молба бечком двору. — Једнодушност и одушевљење Срба за нову борбу.

VI — Опсада Београда и чарке с београдским Турцима. — Догађаји око Шапца.

VII — Срби се наново обраћају за посредовање бечком и петроградском двору. — Четврта молба султану.

VIII — Размештај европских сила уочи нове устаничке борбе с Турцима. — Положај Аустрије и Русије у почетку 1806 године.

IX — Рад српске депутације у Бечу и обећања бечкога двора за посредовање.

X — Фебруарска молба српских депутата у Бечу руском цару. — Неуспех посредништва бечкога кабинета и двора.

XI — Српски цариградски депутати у Петрограду.

XII — Последице битке код Аустерлица. — Петроградски кабинет према Турској и српским устаницима у првој половини 1806 године.

XIII — Рад рускога посланика у Цариграду и рускога консула у Јашу у корист Срба.

XIV — Утицај Наполеонов на Порту и потпун неуспех руског и аустријског посредовања на Порти у корист Срба.
XV — Наполеон против српскога устанка.
XVI — Спремање Турске против Срба и прикупљање румелијске и босанске војске. — Француски план за турску војску о нападу на Србију.

I

Поменуто је раније како су се Срби јако узбунили на прву вест коју су добили о постављању Хафис-пашином за управника Београдскога Пашалука. Али у то време још нису тачно знали шта је Порта хтела с тим, ни шта је управо мислио Хафис-паша да предузме. Али су сви осећали да и оно што намерава Порта, и оно што мисли Хафис-паша, по њих није добро. Међутим нишки владика тачно их је известио: да је Порта поставила Хафис-пашу за управника у Београду и заповедила му да с 2000 људи оде у Београд, да на леп начин уклони оданде крџалије а Србе да умири. Исто тако сазнали су Срби и начин на који мисли Хафис-паша да изведе заповести Портине. У једном познијем извештају земунскога тумача Домбаја (Dombay) из Земуна вели се: „да је главна тежња Хафис-пашина била „да се пре свега докопа српских старешина, да их поуклања „с пута, па остали народ разоружа и пошље кућама, те да „једном већ могадне сести на Београдски Пашалук и почне „владати њиме по пређашњој навици".[564] Сад су имали да се реше хоће ли се покорити Портиној заповести, за коју су посредно сазнали, или ће се успротивити уласку Хафисову у Београдски Пашалук. Досад су увек јавно истицали да нису устали противу Турака у опште, да нису против султана, да су му покорни и ако су у ствари друкчије радили и у души желели да се сасвим ослободе Турака. Они су се нашли на прекрету. И то је био најзнатнији тренутак у Устанку. Они су постали господари целога Београдскога Пашалука. Из свију села и паланака Турци су били истерани. Градови су се, осим Београда, Шапца и Сокола били предали, али још нису сасвим заузети. Срби су желели да

их заузму и да Турке сасвим потисну из земље, али ипак да остану привидно покорни султану. Међутим Турци и ако су увиђали користи по земљу, што је уништена дахијска власт, ипак се нису могли помирити с тежњама Срба, јер нису никако напуштали својих права на земљу, нису желели да буду искључени из ње, нити су могли замислити Србе — рају — као господаре. Помирити једно с другим није било могуће, јер су Срби знали, ако дође Хафис-паша у Београд с 2000 људи, да ће тражити да се врати старо стање; знали су да ће уз њега као султанова већила пристати сви Турци, чак и они који су им досад унеколико били наклоњени. С тога они науме да одбију Хафис-пашу и да отпочну борбу и против самога султана, ако он не испуни њихове захтеве, јер су се још надали да ће, помогнути Русијом, успети да им захтеви буду испуњени. У осталом Срби нису хтели ни на који начин испустити из руку ону власт и оне тековине које су оружјем досад задобили. Они су били готови да се боре и бране те тековине до последње капи крви. У тој намери и начинили су онај привремени мир с Гушанац-Алијом, у тој намери освојили су Карановац и Ужице и очистили сòкôску нахију од Турака.

Осим тога Срби су се могли поуздати и у своју снагу, могли су се надати да ће изаћи на крај и с царском војском, пошто су дотле имали борбе с царским одметницима који су се успешно борили с царским везирима и царским војскама. У тренутку кад су имали да отпочну борбу противу царства и султана, Срби су имали доста добру и уређену војску, у којој је владао ред и примерна дисциплина; имали су вештих официра који су се с успехом борили и противу Француза и побеђивали, који су знали начин европскога утврђивања и ратовања, као што су били у прво време капетан Радич а доцније капетан Жикић и Ђорђе Симић. Затим поред свога Врховнога Вожда имали су још доста својих храбрих војвода који су однели доста победа

над Турцима и своја војводства јунаштвом заслужили и стали на чело свога народа, не само да му старешују, него који су били у стању повести га у борбу против свакога непријатеља, као на пример Катић, М. Стојковић, В. Чарапић, Петар Добрњац, Станоје Главаш, Ненадовићи, Обреновићи, Вулићевићи, Јаковљевићи, С. Марковић, Лука Лазаревић, Лазар Мутап, Дринчић, прота Гучанин, Хаџи-Мелентије, прота Смиљанић и још многи други који ће се у доцнијим борбама још јаче истаћи.

И снабдевање војске храном Срби су доста добро уредили. Моћне задруге у оно време учиниле су неоцењених услуга српском устанку и ослобођењу. Оне су саме своје сроднике, који су се налазили у војсци и у боју, снабдевале и храном и оделом, а често пута и новцем, као што је то чињено и доцније 1876 у борби нашој против Турака.[565]

Све ово могло је дати Србима храбрости и поуздања да се пусте у борбу с Турском Царевином. И они су се решили да се боре.

За време опсаде и бораба око Ужица Карађорђе је живо радио да се спреми и дочека што боље Хафис-пашу. Старао се да се набави доста муниције и хране, затворио је границе и забранио да се из Србије извози стока било у Аустрију било у Турску, бојећи се да војска не оскудева у храни. Поставио је страже на појединим местима да пазе да се стока кријумчарски не извози.[566] Затим је писао Миленку Стојковићу да скупи што може више војске у пожаревачкој нахији и да је изведе на границу према ћупријској, сам обиђе јагодинску, крагујевачку и смедеревску са својим момцима и спреми војску из ових нахија на борбу против Хафис-паше.[567]

Српске старешине радећи колико су год могли да се што боље спреме против Хафис-паше, у исто време обраћали су се влашком кнезу Ипсилантију 8-ог јула, одговарајући на његово писмо и захваљујући му на заузимању за српску ствар, на гостопримству указаном њиховим депутатима и

молећи га да њихове молбе помогне на Порти и олакша посао њиховим депутатима у Цариграду; затим да писмо, које су спремили за српске депутате, поузданим начином пошље у Цариград.[568] Миленко Стојковић живео је у лепим везама с Реџеп-агом, а занимљиво је његово писмо од 13-ог јула писано овом, у коме се огледа како су Срби схватали рад Хафис-пашин. Одговарајући Реџепу Миленко му пише: „Букурет-бег (кнез Ипсиланти) писао нам је лепо и поу-„чава нас како да се владамо и пише за Хафис-пашу, „како је разумео да купи војску против нас. Он (кнез) „тако у писму говори: није ли он царев везир, па му је „дужност цареву рају чувати а нё увредит', јер сва царева „држава вас зна да сте царева раја. А зашто би он „на вас војску дизао и вас узнемиривао, кад је високи „диван вашу покорност разумео и ваша молебна писма „примио и када од високога довлета хоћете помиловани „бити а нё увређени? С тога ви вашу част чувајте и ваш „образ. Ако ли би на вас Хафис-паша пошао, ви му не-„можте с пута свртати, а ми му хоћемо писати да као год „што је он царев везир тако сте и ви царева раја и да „за вас цар лепо знаде. — И оне наше људе, што смо их „послали, он је (кнез Ипсиланти) лепо оправио и у Ца-„ригради седе. И Бег како пише, ако буде истина онако, „хоће бити добро. Кад смо проучили а ми смо се обрадо-„вали како су наши људи молбе наше предали довлету и „да ћемо бити помиловани и да хоће један од оних наших „посланика скоро доћи и да од њега хоћемо лепшу вест „добити." За овим пише Миленко Реџепу о догађајима на Карановцу и о неком дугу који му Срби дугују, нека их причека још, јер „чусте како наш сав вилает стоји на „пушци, дома нема ниједан да седи; од кога ћемо паре „да узмемо? С тога се мало претрпите докле се ово не „примири и људи својим кућама дођу, тада ћемо ми заћи „и вашу мирију купити. Прва пара биће ваша. А за Хафис-„пашу ако питаш, ми чујемо да он једнако купи војску и

„говори да хоће на наш вилает да удари да роби и ми „му нећемо с пута свртати докле један очима гледамо. И „ти о томе можеш Бегу (кнезу Ипсилантију) писати и ми „му хоћемо писати, али си ти ближи. Ти можеш и боље „Бегу јавити како је од Хафис-паше".[569]

Ово писмо Миленково заиста доста осветљава стање међу устаницима у Србији, њихову спрему против Хафис-паше и тврду одлуку да га не пусте у Србију. Карађорђе спремајући Шумадију и Поморавље против Хафис-паше, вежбајући војску сакупљену и издајући врло оштре заповести за одржавање реда у војсци и међусобне слоге међу војницима,[570] нестрпљиво је очекивао шта ће урадити она војска на Ужицу. Најпосле се спреми и сам пође с једним делом војске у помоћ војсци која се борила код Ужица, али га негде између Ужица и Рудника сретне писмоноша с писмом, у коме га старешине, које су се биле код Ужица, извештавају да се Ужице предало, те се Карађорђе оданде врати и упути на Мораву код Јагодине, а на место које се Гиље зове, где су биле понамештане бусије да зауставе Хафис-пашу, ако би пошао за Београд цариградским путем. У оно време цела околина око Гиља и Мораве била је обрасла у тако густу шуму да осим поменутога пута није ни пешак могао другом којом страном проћи, а то ли коњаник.[571]

Међутим Карађорђе се не беше још ни одморио као што треба а Турци Смедеревци, који су били у договору с Хафис-пашом, убију смедеревскога војводу Ђушу Вулићевића с још двојицом његових момака, а трећега тешко ране. Истога дана заметне се борба између Срба и Турака Смедереваца ноћу између 28-ог и 29-ог јула, у којој погине девет Турака. После те борбе многи Срби Смедеревци — људи, жене и деца напусте Смедерево па се разбегну: једни у Вучак а други у Шугави Луг, који је био код данашњега Шалинца. И Турци тако исто у почетку побегну у град, потом изађу па зареде по српским кућама

и оплене све, што им је под руку дошло, а пиштољима поиспроваљују бурад и поиспросипају вино и ракију. Самом Карађорђу заплене 1200 товара кукуруза, што је био за готов новац купио и за војску спремио. Карађорђе како чује то, одмах одјури с нешто војске и после кратких разговора само је толико успео што је с Турцима Смедеревцима свезао примирје, а Србима наредио да се врате у своје куће.[572] Оставивши нешто војске да пази на Смедерево, врати се натраг војсци која је била на Гиљу, почне је уређивати и спремати, јер се беше пронео глас да Хафис-паша води војску већу од 30.000 људи.

Миленко Стојковић и Петар Добрњац такође су скупили око 2500 Пожаревљана и Ресаваца и утврдили се у селу Иванковцу, један сат источно од Ћуприје, где су били ископали на брду два шанца и утврдили палисадима и бркљачама. У већем шанцу били су смештени само Пожаревљани а у мањем, у коме је био и један гвозден топић, били су бећари и добровољци. Осим Миленка и Петра ту су били још Стеван Синђелић, Илија Стошић с Хомољцима, Пауљ Матејић с Горњо-Млавцима и кнез Милисав Ђорђевић с усташима Црноречанима.

Тако су крајем месеца јула 1805 године Срби посели оба пута и онај с десне и онај с леве стране Мораве и очекивали Хафис-пашу. Како се био пронео глас да ће и Бећир-паша од Босне ударити на Србију, то су оне војводе устаничке од Колубаре до Дрине извеле војску на Дрину и посели је, одредивши један кор који ће пазити на кретање Турака између Сокола и Дрине.[573]

Према немачким белешкама, састављеним на основи разних извештаја са Саве и Дунава, српска војска пред битку с Хафис-Пашом била се попела на 35.000—40.000. Она је распоређена овако: код Београда, ма да је било све мирно и ма да су Срби били уговорили привремени мир с Гушанцем, ипак су држали 1000 до 2000 војника. Главна снага српска стајала је према Морави у добрим

утврђењима које је Карађорђе био утврдио на Гиљу. Десно крило ове војске штитила су јака одељења намештена код Кавадара и на Црном Врху према Крагујевцу, а лево опет крило, на десном брегу Мораве, посело је било путове по планинама, који воде у пожаревачку нахију. Главна утврђења левога крила моравске војске била су на Иванковцу. Четири хиљаде војника стајало је код Тополе као резерва, која је свагда била готова да се крене према Дрини или према Морави, кад се потреба укаже. Војска западне Србије, око 12.000, налазила се на Дрини под командом Јакова Непадовића, готова да брани улазак босанској војсци ако би пошла на Србију. Мања одељења српске војске налазила су се код Сокола, пазећи на кретање Турака Сокољана; затим на предстражама од Дрине око ужичке и пожешке нахије према новопазарским Турцима и на левом брегу западне Мораве према Крушевцу. Осим тога Срби су имали нешто војске према Смедереву и на Дунаву према Поречу.[574]

Баш пред саму борбу на Иванковцу стигне у Србију и кадет Цајковић, који је био послан од стране рускога консула Балкунова, да донесе оних 3000 холандских дуката које је петроградски кабинет био одредио Карађорђу и устаницима за подизање магацина како за храну тако и за арсенал. Осим тога он је донео ону поруку петроградскога кабинета Србима не само да нипошто не распуштају војску већ да је увећају, као и оне друге које су поменуте на овом месту.[575]

Може се замислити колико је ова порука одушевила Србе, кад су уочи саме битке знали да нису сами.

Међутим док су се Срби спремали да дочекају Хафиспашу, спремао се и он. Од кад је постављен за управника Београдскога Пашалука непрестано је прикупљао војску и спремао што му је потребно било за рат. А крајем јуна проносила се вест по Србији, Београду и Земуну да је већ спремио 10 хиљада ратника.[576] Он је примио у службу

крџалије које је био отпустио Исмаил-бег сересни, призивао је себи разне војнике и бећаре из Босне, плаћајући сваком на месец 10 до 30 гроша (1 до 3 дуката). Тражио је и људе од Шашит-паше лесковачког; али овај, пошто је живео у миру са Србима, забранио је својим људима да се записују у службу Хафисову.[577] За врѐме својих припрема Хафис се непрестано показивао Србима мирољубив и поручивао је Карађорђу: ако он пристане и разоружа Србе по жељи Портиној, то ће се он, кад дође у Београд, понашати према Србима пријатељски и радити потпуно у договору с народом. Али му томе нису веровали ни Карађорђе ни остале старешине.[578]

Хафис-паша, пошто је скупио око 15.000 одабраних војника[579], крене се цариградским путем и крајем јула (31-ог на Госпођине Покладе) дође у Параћин. Не усуђујући се да удари на Карађорђа путем с леве стране Мораве, он пошље Смаил-агу бањског ајана с још двојицом Турака Миленку и Добрњцу, тражећи од њих да га пропусте мирно за Београд и да спреме конаке за њега и за војску, а народ нека положи оружје па нека буде раја као и пре што је била. У исто време Смаил-ага понуди Миленку у име Хафисово берат да он буде највећи кнез у пашалуку. На све то Миленко одговори: „Кад је Афис-паша пошао с цар„ским ферманом, нека иде царским друмом преко Мораве, „Јагодине и даље Београду, куда су од Косова пак досад „везири у Србију улазили и излазили. А што ми берате и „кнештво обећава, знајте, да ја волим над овим крајем „бити српски командант него бера̀том кнез над свим паша„луком. А Афису преко Пожаревачке не дам проћи". — Тада се Турци обрате Миленку: „Миленко, у тебе је мало војске, а у Афиса силна је војска, он ће и на̀зо̀р проћи". Подбочивши се на ашов, којим је копао шанац, Миленко одговори: „Може преко моје и мојих војника мртвих глава; „али док један жив траје, проћи му овуда не дам. А Бог

„праведној страни помаже. Таки и последњи одговор од„несите Афису. Више нема разговора“.[580]

Смаил-ага се врати и каже Хафис-паши одговор Миленков. Овај на то: „Знам ја и сам где је Београд а нећу питати хајдуке којим ћу путем ићи.“ И одмах затим заповеди војсци да се спреми и нападне на Миленка. Чим је Миленко дао последњи одговор Турцима, одмах пошље човека с писмом Карађорђу, те му јави шта је било и каже, како ће сутра на њега Хафис ударити, већ нека он прикупи војску близу и да Турцима с леђа удари.

Хафис-паша заповеди да војска његова сутра-дан 6-ог августа у недељу, на само Преображење, нападне Србе.

Сутра-дан борбу су отпочели турски коњици, ударивши од Краљева Поља. Насусрет им изађе неколико Срба и отпочеше чарку гонећи се по пољу. А кад се коњаници приближе блйжё опкопима, изађу им српски пешаци насусрет, баце по један плотун па се брзо повуку у шарампов, а турски коњаници јуриш̀е, али их Срби дочекају ватром из опкопа и одбију. Тада се коњаници повуку у брдо ка истоку и пусте турску пешадију, која навали на мали шанац, у коме су били пешаци и добровољци који су храбро одбијали турске нападе. Мали гвоздени топ, који су Срби имали у малом шанцу, од многога пуцања и прекомерног пуњења, био се распрскао, посада је почела малаксавати. Кад Турци то опазе, навале на шанац, поускачу унутра и стану се кундацима тући и клати. Пошто је велики део посаде у малом шанцу изгинуо, замениви добро своје главе, мањи избегне у већи шанац и Турци с великом својом штетом освоје мали шанац готово у сами мрак. Али српска посада у великом шанцу добро се одржала и храбро бранила од турских напада. Међутим Срби, који су били изван шанца, намаме један део Турака у шуму и отму им доста муниције. Цео дан Турци су јуришали споља на шанчеве а Срби су их одбијали ватром из пушака. Турци су своје мртве и рањене с бојнога поља односили у Параћин. Губитци турски

морали су бити врло велики, јер су Срби сутра-дан нашли око шанца на бојишту само поубијаних њихових коња на четири стотине.

Кад Хафис-паша види толику погибију својих најодабранијих и најсрчанијих војника, готово се уплаши и о Србима почне сасвим друкчије мислити. Мрак прекине борбу и Турци, мислећи да сутра-дан продуже борбу на великом шанцу, одступе. Срби одушевљени успехом првога дана надали су се да ће им се и сутра-дан још боље и упорније одупрети.

Међутим Карађорђе, како је добио оно писмо од Миленка, приближи се Морави с пет хиљада људи и с три топа, преведе војску преко Мораве и упути се Иванковцу. Уходе, које су пазиле на кретање Карађорђево, стигну у турски стан, у коме су се Турци спремали да мало отпочину од страшних напора тога дана, и кажу: „Ето Кара„ђорђа на Мораву са десет хиљада војске!“ Сад Турци помисле: „Шта ћемо сад? Кад ево ових овде, нема шака „људи, па се не даду и толике јунаке погубисмо око њих, „а камо ли сад, кад стигне Карађорђе с толиком војском! „Него бежи!“ Па онда да би прикрили своје одступање место барјака, које су били испобадали око српскога шанца, ударе полако шумовите гране, напусте мали шанац, који су били отели од Срба, и сва друга места која су били заузели и држали, па се брже боље још исте ноћи повуку Параћину. Кад Карађорђе стигне ноћу на Иванковац, брзоконици и не јавивши Миленку да су стигли Карађорђе и Младен, већ по мраку прикуче се шанцу, Миленко помисли да су се Турци повратили па повиче на војску: „Плотун јунаци!“ Војска опали, те тако рани неколико а неке и убије. Ови се поврате натраг и добошем огласе те се тако познаду. Кад је стигла Карађорђева војска, настало је по мраку грљење, љубљење и честитање победе.

Сутра-дан Карађорђе крене сву војску и поседне све узвишице око Параћина, и одмах отпочну копати шанчеве,

сâм се био сместио у неком винограду, где је ископан шанац и где су топови намештени. Док су се Срби утврдили око Параћина, у том већ и мрак паде. Војска се почела одмарати, а Карађорђе седне поред топова и узме мало да се прихвати јела. Испод њих под брдом Параћин као да се запалио. Све живо у њему ври а кућа, у којој је паша на конак пао, сва се светлила од многих свећа. У том дође Стева писар, мало весео, замоли Господара да избаци један топ на Параћин. Карађорђе му то одобри и ђуле из топа погоди баш у ону кућу која се највише светлила. За тренут ућута се све, свеће се утулише, бубњи и свирале престадоше. Настао је одмор војске, страже су пазиле око српскога стана, а месец је сијао благо пролазећи кроз праменове облака. Ноћ је прошла мирно.

Сутра-дан, 8-ог августа, како заплави зора, Карађорђе нареди те коњаници изађу напоље из шанца и поставе се у убојни ред. У том ето и Турака, како вели очевидац, „нападоше као гладни вуци, ми их одбисмо, они јурише „на Миленка, али их и он дочека јуначки. Већ препиче „сунце да узаври мозак у глави. Око подне Турци се по„вукоше на одморак. А кад бй око 4—5 сáтâ, ударише опет, „али много слабије. Они бијући се не прелазе Црницу „к нама, нити ми идемо онамо к њима.

„У један мах опазисмо ми да они узмичу и видесмо „онамо иза Параћина на Црвеном Брегу да одлазе: пе„шаци напред а коњици за њима — сви беже!...

„У тај мах указаше се седам људи Параћинаца, три Ср„бина и четири Турчина, иду овамо к нама.... међу Тур„цима беше један с белом брадом, који је говорио за све „њих, и који је, по говору судећи, био родом Бошњак.

„Кад дођоше, Господар им рече да седну, па их онда „упита: Коекуде, а камо вам Турци? — Онда онај сéдē браде „Турчин скочи, клече на колена, и поче овако говорити:

„— Бег-Ђорђије, вала нијеси толико јунак, колико ти „Бог даје!

„— Вала нека је Богу, одговори Карађорђе својим „обичним гласом.

„— Ето, кад дође из Ниша Афис-паша с оноликом и „онаком војском, продужаваше Турчин — ми смо у Па„рађину мислили да нема цара који ће га уставити, а камо „ли сиромах Миленко да може што учинити. Он прође и „удари се с Миленком. Мало постоја, док почеше доносити „мртваце и рањенике, све више и више, па се најпосле врати „и он сам с војском. Миленко са шаком људи разбио Афис„пашу и онаку његову војску!

„У то се чу, продужава Турчин — да си и ти стигао. „Паша нас све скупи синоћ око себе на диван и поче го„ворити: „Нас Миленко осрамоти; али нека, ево је дошао „и онај Црни Пас, зато сутра да ударимо, и само по једну „кубуру да избацимо, па за сабље! Ми сви то одобрисмо, „док тек пуче онај твој топ, ђуле паде усред нас и рас„прште се. Сви се ми устурисмо куд који и повикасмо: „*медет* (помагај), али кад се донесе свећа имамо шта и „видети: комад од ђулета пребио паши ногу на двоје. „Јутрос се Турци нису ни били; паша јауче од бола а „војска виде да теби Бог помаже.

„Кад одолеше муке, паша уви ногу, па у зобницу пуну „врућих мекиња и седе на коња и оде. Бог сам зна докле „ће. Ми остасмо сада о Богу и о теби, Бег-Ђорђије! Ми „смо твоји: даваћемо све што иштеш, само нам немојте у „рз (образ) дирати!“

Како је Параћин био у Лесковачком Пашалуку, који је био под Шашит-пашом, а који не само није војштио на Србе, већ је, као што је напоменуто, забранио својим људима да се уписују у војску код Хафис-паше, Карађорђе није хтео ударати на Параћин, с тога је и одговорио Турцима:

„Ја и нећу да војујем на Параћин, то је Лесковачки „Пашалук, али је Афис био прешао границу, зато сам га „и одбио. Сад ја своју војску враћам.“ И одмах постави

стражу од варошке стране, а војску крене на конак у Ћуприју.[581]

У својој молби упућеној султану 30 новембра 1805 године из Смедерева, српске старешине дотичу се ове борбе с Хафис-пашом, и није без значаја видети шта веле султану о тој борби. Пошто су поменули своју молбу од 1 маја и објаснили зашто су се тукли с Турцима Карановчанима и Ужичанима, казују како су се Турци насилници и присталице дахија прикупили око Хафис-паше. „Овај Хафис-„паша, вели се у тој молби, мрзећи на нас још одавно, „тражио је прилику да нас непријатељски нападне и добио је. „Избегле наше непријатеље придружио је својој прикупљеној „војсци. Ми чувши да Хафис-паша треба у Београд да дође, „спремали смо се да га пристојно и с почастима примимо. „Али кад смо тачно сазнали да он иде у наш крај с ве-„ликом војском и опремом, с нашим непомирљивим непри-„јатељима и с претњом, и кад смо видели да он иде не „с намером да нас мири већ да се свети, и да све чини „да нас уништи, то смо ми пред таквом опасношћу при-„нуђени били да се бранимо. И Хафис-паша ушавши у нашу „земљу нападне нас с великом војском на месту Иванковцу. „И Бог Праведни, који помаже невиној страни, помогао је „и нама. Хафис-паша, пошто је пролио многу српску не-„вину крв, с губитком се вратио".[582]

Од свих догађаја које су српски устаници од почетка устанка доживели, овај је најзнатнији. Он је знатан, што је раја победила једнога султановог пашу, који се био спремио с великом војском, што су Срби увидели да се могу борити с успехом и против султанове војске и султанових везира, што је ова победа силно подигла дух у српских ратника, и најпосле овај бој знатан је и по томе што су Срби устаници на Иванковцу ступили у борбу с Турском Царевином, с којом су се хватале у коштац моћне војске Аустријске и Руске Царевине. Тако је једанпут извршено оно, чега су се Срби досад из бојазни привидно

клонили. Више се није могло рећи: султан се држи с рајом, јер је та раја победила султанову војску и султанова везира, који су се по заповести султановој упутили у Србију.

Борба, која је отпочета против дахија и њиховога насилничкога начина управе, променила је свој ток. Из простога устанка против дахија, који није имао у почетку велики значај, избија на видик борба између народа и народа, избија на видик борба Срба за ослобођење од Турака и тежња за стварањем српске државе. Јавља се баш оно чега су се највише бојали Порта и Бечки Кабинет.

II

После победе над Хафис-пашом знали су Срби добро шта их чека. Зато су Карађорђе и друге старешине гледали да се докопају градова у Србији и тиме принуде Порту да пристане на њихове захтеве. У ово време они још нису знали да ли су њихови представници постигли какве успехе на Порти. Стеван Живковић, који је отишао из Цариграда некако пре 18-ог јула, још није био стигао у Србију, јер је тек 30-ог јула стигао преко Галаца у Букурешт, а одатле 3-ег августа отпутовао за Србију.[583] Међутим Срби су од кадета Цајковића сазнали потпуно расположење Русије према њима. И српске старешине изложиле су своје стање и потребе усмено Цајковићу а у писмима кнезу Ипсилантију, наводећи да су се задужили купујући муницију и оружје преко 10.000 дуката.[584] Помишљајући на заснивање магацина и арсенала, где би могли сместити храну и оружје за војску, они су мислили на Београд или на Смедерево, али и једна и друга тврђава биле су у турским рукама. И они су, радећи у исто време на оснивању Управнога Савета (Правителствујушчега Совета), радили да се како-тако докопају ма које тврђаве или, ако буде могуће, и обе. С тога Карађорђе после победе над Турцима на Иванковцу и Параћину потражи од Гушанца да му у знак пријатељства и савеза који између њих постоји, даде 500 крџалија, неколико то-

пова, барута и ђулади за топове у српској војсци, а Срби њему у замену да даду 500 својих војника у београдску тврђаву. Гушанац је био пристао на све предлоге само да се смањи број српских војника који би ушли у тврђаву, тражећи у исто време четворицу Срба од знатних породица у залогу.[585] Изгледа да Срби нису на ово пристали. Међутим састану се српске старешине у Борак на скупштину (14-ог августа или 1-ог септембра), где су хватали рачуне о потрошеној муницији у бојевима с Турцима, договарајући се уједно како ће потрошену муницију попунити и нову у већој количини набавити, затим одакле ће и како новац набавити да се плате дугови, како они, учињени раније за набавку муниције, тако и они који ће се учинити за нову муницију. На том састанку реше да се установи Управни Савет, и да за време буде смештен у манастиру Вољавчи, затим да се нова скупштина састане на јесен, на којој ће се решавати народни послови.[586] Нема сумње да су старешине на овој скупштини решиле да освоје Смедерево и да у њему уреде магацине за храну и арсенал за оружје, пошто им није испала намера за руком да се докопају Београда.

После Борачке Скупштине Карађорђе предузме спремати војску за освајање Смедерева. Кад је спремио све што је требало, пође с Јанком Катићем и Симом Марковићем и дође у Коларе 6-ог септембра. Ту му стигне писмо од Рецеп-аге, у коме је пријатељски опомињао Србе да не ударају на Смедерево као на царски град. Старешине му одмах сутра-дан, 7-ог септембра, одговоре пријатељски на пријатељско писмо, наводећи у исто време и узроке који их нагоне да морају ударити на Смедерево и освојити га: „А што нама пишеш ради Смедерева, пишу српске старе„шине, да не ударамо на њега, то и ми не бисмо нипошто „ради били ни са ким кавгу имати, нити на кога ударати, „а особито нам није мило да на царев град ударамо, али „смо били принуђени... јер истина да је царев град, али

„су у њему лопови који не признају ни Бога а камо ли „честитога цара. Да су они поштени Турци, то не би у ви„лаету буну дизали и не би на веру убили једнога мог „главнога старешину, обор-кнеза Ђушу, и са њиме три бу„љубаше. Па хајде и то да заборавимо, што учинише, зашто „онолику сиротињу похараше, који су с нама увек били, „зашто скочише те њихове куће и дућане похараше тако, „да је сиротиња једва свој живот сачувала. Поврх тога по„хараше толики трговачки мал и само мога кукуруза 12 хи„љада ока, што сам за готове новце купио. Ја дођох Сме„дереву и изазвах Смедеревце на разговор и питам их: „зашто тако чине и шта је њима тешко. У том они сами „рекоше да нису лепо учинили и да ће сваком свој мал „вратити. Тако опет укабулисмо и њима опростисмо и по„сласмо 30 кола за мој кукуруз, а они опет своју реч на„траг тргоше и за велику спрдњу примише, па ми по ра„бацијама поручише: „и сам цар да дође, па не би лако „извадио (кукуруз), а камо ли ваш Карађорђе, већ кад нам „дође Хафис, све ћемо њему предати нека буде за његову „војску“ а с нама ће се тада, санћим, другојаче разговарати. „Претећи нам Хафисом непрестано су некакав договор имали „с њиме. Бог нам поможе те ми Хафиса поштено приче„касмо и натраг вратисмо. Сад добисмо време и дођосмо „да питамо Смедеревце, хоће ли се они једанпут поштено „владати. Звасмо их на разговор, али они не само што не „хтедоше доћи но се псују и на нас пушке мећу. Тако „смо наумили звати их и још два дана чекати, па ако не „хтедну, они знаду“.[587]

Одговоривши Рецеп-аги на његово писмо, Карађорђе пошље писмо из Колара и Миленку Стојковићу, да крене војску из Јабучја, где је био збег избеглих Смедеревaца, и да изађе пред њега те да се обе војске споје и пођу на Смедерево.[588] У исто време (6-ог или 7-ог септембра) по његовој заповести дође му смедеревска нахија и доведе брата Ђушина Вујицу, коме је тада било 26—27 година,

те га Карађорђе постави за војводу нахије наместо Ђушино, па се одатле упуте с војском Смедереву,[589] што је урадио и Миленко, ударивши преко Липа и Радинца на Царине, где се придружио Карађорђу, и одатле пођу заједно на Смедерево. Смедеревски Турци како опазе српску војску и у пољу, отпочну чарку са Србима, па окрену леђа, а Срби се натуре за њима до у Ћириловачки Поток. Турци се дохвате Лауданова Шанца, па одатле стану пуцати на Србе. Ови не обраћајући пажњу на то стану се, побаучке милећи, пе́ти узбрдо шанцу и јуришати на шанац. Тада Турци оставе шанац и побегну у варош. Срби се нададу за њима те и сами уђу у варош и нагнају Турке у тврђаву, одакле почну гађати Србе топовима и пушкама с високих градских зидова. Срби похватају куће, магазе и дућане, па су оданде одговарали Турцима. Карађорђе намести две кумбаре на брдо више Смедерева и оданде отпочне туђи Смедерево; а кад ђулад из кумбаре не могоше домашити тврђаву, тада Карађорђе заповеди те се кумбаре свуку с редута с брда и наместе онде где је садашња нова црква и оданде стане туђи смедеревску тврђаву. Како Срби нису имали добрих ни великих топова, то нису могли нашкодити ни тврдим смедеревским зидовима ни Турцима иза зидова, с тога се реше да тврђаву освоје опкољавањем и глађу. Држећи тврдињу опточену војском нису Турцима никакве хране пропуштали у град. За то време већ су биле затегнуте везе с Гушанцем и Карађорђе је неколико пута одлазио војсци у Болеч и на Врачар, остављајући код Смедерева место себе Младена Миловановића.

Турци у тврдињи нису могли дуго издржати, већ су били принуђени да се предаду 8-ог новембра лицем на Светог Аранђела. Они су то учинили под овим погодбама:

1. Цео турски гарнизон, који се налази у Смедереву, постаје ратни заробљеник.

2. Сва артилерија, муниција, оружје, магацини за жито и другу храну, која се налази у тврђави, предаће се Србима.

3. Турци који немају никаква имања у граду, оставиће Смедерево у року од три дана.

4. И најпосле Турци се обвезују предати Србима сва оригинална писма, као и целу преписку коју су имали с Хафис-пашом нишким, која се тиче последње завере.

Све што је уговорено, извршено је. Смедеревски диздар (заповедник тврђаве), Мухарем Гуша, родом Бошњак, предао је Карађорђу градске кључеве. Турци изађу из тврђаве и сви они који нису имали имања или нису хтели остати ту, отиду једни низ Дунаво у Оршаву а други у Паланку. Смедеревци Турци, који су хтели остати у Смедереву, остали су и живели мирно без оружја, радећи своје занате и водећи трговину. Срби уђу у тврђаву, а после краћега времена преместе из Боговађе Управни Савет у Смедерево и наместе га у тврђави у најлепшој кући.[590]

Освојивши Смедерево војска смедеревска оста да чува град, а остала војска врати се Београду, те се Јанко Катић улогори у Топчидеру, Васа Чарапић у Раковици, а Сима Марковић у Железнику. Карађорђе један део војске пусти кући да се одмори, а сам отиде у Тополу да припреми шта треба за скупштину, коју су урочили још на борачком састанку крајем лета 1805 године.

III

Кад су стигле у Цариград вести о потпуном Хафис-пашином поразу код Иванковца и код Параћина, учиниле су силан утисак на отоманске кругове и на министарство, јер се они нису никако надали таквом исходу повереног посла Хафис-паши. Огорчена Порта због овога пораза а бојећи се опасних последица које устанак може имати, она је решила да употреби највеће и најоштрије мере противу Срба, да устанак угуши и народ покори. С тога заповеди румелијском беглер-бегу, босанском паши, као и другим околним пашама да се крену с великим војскама против Србије. Исто тако заповедила је редовној војсци која се

налазила у Цариграду, да се с лаком артилеријом без оклевања крене против Срба.[591] Сазнавши за све ово руски посланик на Порти постарао се да о томе преко рускога консула у Јашу обавести Србе, што је овај и учинио.[592] Па ипак те турске припреме као и кретање турске војске ишли су врло споро тим пре што је настајала зима, када су се мусломанске војске врло нерадо кретале на бојно поље. Осим тога Порта се још колебала, јер јој ровито стање у Османском Царству није допуштало да крене таку и толику војску какву је она желела, а баш у то време ломила се између утицаја француског и руског. С тога је своје прве заповести унеколико променила и заповедила Хафис-паши да скупи 20.000 војника, шаљући му из Цариграда одред артилерије с 20 пољских топова у помоћ. Затим је покушала још једанпут да мирним путем изравна несугласице са Србима и да преко патријарха и преко лесковачкога паше утиче на Србе да положе оружје.[593] Патријарх се одмах одазвао жељи Портиној и написао је друго пастирско писмо (1-ог октобра) својој пастви, саветујући јој да се остави оружја и врати својим кућама, па ће јој султан све опростити и заборавити све оно што је било. У исто време и лесковачки Шашит-паша јавио је Србима како је султан њему послао својега човека и заповедио му да се као пријатељ Срба потруди и сазна: шта Срби траже, какве су им намере; хоће ли бити раја и покорни поданици султанови и пристају ли сваку заповест султанову покорно испуњавати.[594]

Изгледа да је Порта хтела овим мерама да исцрпе сва средства да мирним путем умири Србе пре него што прибегне оружју, као и да добије времена да се што боље спреми.

Међутим прве вести које су Срби добили о кретању турске војске, гониле су их да се што боље спреме за војну, а доста су их и у бригу бациле, јер није било лако дочекати војску целе Турске Царевине. За тај посао њима

је требало много оружја и муниције, требало је хране војсци и запрези а највише новца да се све то набави. Стање у Србији било је врло тешко. Поред ратовања 1805 године, које је земљу изнурило, дошла је још рђава и чудна јесен, те се храна због многих киша покварила, а и оно што је остало, није се могло на време сабрати и средити, пошто су многи били на бојним пољима. Зато Стеван Живковић и пише почетком децембра 1805 године П. Н. Чардаклији: „оскудни смо сеном и храном те морамо из Немачке ку„повати брашно по 30 гроша (3 дуката) 100 ока. Људи „на војсци, храна скупа, а трошкови велики".[595]

IV

Стеван Живковић дошао је из Букурешта ускоро после борбе на Иванковцу и на Параћину; известио је Карађорђа и српске старешине о раду своме и другова у Цариграду о скупљању турске војске; донео им је писмо од цариградскога патријарха писано по захтеву Портином; донео им је и поруке од петроградскога кабинета, које су биле као и оне које им је уочи иванковачке битке донео кадет Цајковић. Како су њихове везе с руским консулатима у Букурешту и у Јашу биле сталне, они су скоро редовно добијали упутства и савете од петроградскога кабинета као и од рускога посланика на Порти, који их је такође обавештавао како стоји ствар с њиховом молбом поднетом султану. И цариградски посланик и јашки консул предлагали су Србима да све своје силе напрегну и да заузму Београд, јер би тиме нагнали Порту да пристане на њихове захтеве; а да су то раније учинили сад би били у стању да нагнају Порту да пристане на све што траже (то бы въ состояніи были о сію пору давать Портѣ законы и получить все желаемо).[596]

Како је било врло много питања о којима се ваљало саветовати, то Карађорђе и Управни Савет реше, да се састане скупштина свију народних старешина у Смедере ву

на којој је ваљало претрести сва питања која се тичу народних потреба и на којој је требало решити, шта да се предузме за одбрану земље од Турака и за заштиту оружјем стечених права. Скупштина се састала у почетку последње недеље месеца новембра (после 24-ог новембра). Које су старешине биле на овој скупштини тешко је, у недостатку тачних дата, поименце поменути. Али према једној молби (султану) датираној 30-ог новембра у Смедереву, могло би се мислити да су на скупштини били ови представници и старешине народа:

1. Од свештеничкога чина: прота *Матија Ненадовић* као старешина Народнога Савета, *Хаџи-Мелентије Стевановић* архимандрит манастира Раче, *Григорије Радојичић* архимандрит манастира Благовештења под Рудником, *Хаџи-Константин* архимандрит свето-Петровски, *Радојица Жујовић* прота руднички, *Пантелеимон Дивљановић* прота јадрански, *Марко Ненадовић* прота београдски, *Атанасије Поповић* прота крагујевачки, *Милоје Вукашиновић* прота јагодински, *Хаџи-Георгије* прота шабачки, *Милутин Илић* прота пожешки и ужички, *Сава* игуман раваничкн и намесник ресавски, *Антоније* прота пожаревачки, *Стеван* свештеник и намесник грочански, *Пантелеимон* свештеник и намесник ваљевски.

2. Од световних старешина: *Карађорђе Петровић, Јаков Ненадовић* (Стевановић), *Јанко Катић, Сима Марковић, Миленко Стојковић, Луха Лазаревић, Милан Обреновић, Васа Чарапић, Станоје Главаш, Стеван Синђелић, Јевта Кисовић* кнез јагодински, *Вујица Вулићевић, Радич Петровић, Милован Грбовић, Лазар Мутап, Алекса Лукић* војвода ужички, *Живко Дабић* војвода сòкôски, *Милић Кедић* војвода јадрански, *Милић Лукић* војвода драгачевски, *Пеја Јанковић* кнез ваљевски, *Младен Миловановић* и *Петар Добрњац*. Свега њих 38 свештеника и старешина.[597]

По састанку скупштине, на којој су били и чланови Управнога Савета, Карађорђе је у свом говору, којим је

отворио скупштину, истакао опасност пред којом се земља налази због наступања турске војске с разних страна, према вестима које су добили о првим заповестима Портиним, и предложио је да се предузму брзе мере те да се отклони бура и предупреде несреће које су у оном тренутку грозиле Србији и народу у њој. После зрелога расуђивања, дугога претресања и озбиљнога саветовања смедеревска скупштина решила је :

1. Да се Порти због ратовања никакав данак не плати.

2. Да се и од Срба и од Турака у земљи покупи харач и употреби на војну спрему.

3. Да се број војника повећа што је могуће више према приликама, а по могућности до стотину хиљада.

4. Да се међу војнике приме и Срби изван Београдскога Пашалука у опште сваки, који би дошао из српских земаља под Турском и желео да се бори против Турака.

5. Да се шанчеви утврде и снабдеју потребама а у појединим логорима предузму све мере и тиме да се спречи свака навала.

6. Да се сви војни послови целе ослобођене земље подвргну неограниченој власти Карађорђевој.

7. Да војнике издржавају од недеље до недеље општине, које су за то нарочито одређене. Сваки војник да добија на дан оку проје, пола оке меса овчјег, говеђег или свињског и литру ракије, а за време поста уместо меса пасуља. Забрањивало се сваком војнику, под претњом смртне казне, да ма што отима од становништва, било то од јестива или у другим стварима.

8. Да се заведе оштар ред и чврста дисциплина у сваком српском логору; да се сваки војник потпуно покорава своме старешини и тачно до најмањих ситница извршује његове заповести.

9. Сваки старешина има право казнити смрћу сваког војног бегунца, не јављајући за то своме команданту.

10. Да се смедеревска тврдиња одмах оправи и што боље за одбрану спреми. У њу да се смести довољно хране за гарнизон од 4 до 5000 људи.

11. Да се убрза опсада Београда и ако се не преда да се ма како јуришем освоји.

12. Да се, кад Турци почну нападати или и пре тога, упадне на земљиште изван Београдскога Пашалука, и похватају згодна места за одбрану и утврде.[598]

Осим поменутих решених питања требало им је дати одговор на патријархово писмо које је собом донео Стеван Живковић. Патријарх се у свом писму, на коме нема датума, а које је писано пред полазак Живковићев из Цариграда, обраћа кнезовима, свештеницима, првацима и целом хришћанском народу у Београдском Пашалуку, као духовној деци својој, и јавља им од стране султанове да је према њиховој жалби коју су поднели преко својих депутата Порти, султан наредио да се извиди све на што се жале, и да је наређено Хафис-паши да искорени неправде које се чине народу. Затим саветује им од своје стране да буду мирни и покорни, а ако и даље остану под оружјем као досад, то ће их цар казнити физички а Бог духовно.[599]

Како је писмо дошло после срећне победе над Хафисом, разуме се, да на њега нису имали шта одговорити овом приликом. То је учињено доцније, крајем децембра, када су одговарали на друго патријархово писмо од 1-ог октобра.

Ма да су Срби извршили сва решења Смедеревске Скупштине, колико су према својим новчаним средствима могли, ипак су старешине увиђале колико им је положај тежак и опасан, а како је њихова снага слаба да би дала отпор целом Турском Царству. Њихова новчана моћ била је ништавна према великим и неодложним војним потребама. Из њихове преписке с руским консулом у Јашу види се, да се боје велике војске турске и новчаних оскудица у тренутку кад им је новац најпотребнији. У једном писму од 30-ог новембра 1805 године вели се: „Тврдињу

„Смедерево коју сада држимо, застали смо готово разорену, „те је сад оправљамо. У њој смо нашли неколико топова „али су слаби за употребу, муниције смо нашли сасвим „мало, готово ни мало, те с тога морамо све сами набав„љати и уређивати, а наша је благајница слаба". А у другом од 2-ог декембра: „чујемо јамачно да је султан Селим „заповедио травничком везиру и осталим пашама да на нас „ударе. Ми смо овде у великом страху, јер се јамачно „диже сва Босна и већ се на много места војска скупља... „Исто тако чујемо, да је већ у Софију стигао неки Дуба„рџи-паша (Терсаникли-оглу?), који на нас иде с редов„ном војском. Чујемо такође да и онај паша од Скадра „на нас иде. С тога морамо живо на опрезу бити".[600]

Бојећи се напада са свију страна почевши од утока Дрине па свуда около до Дунава према Поречу, Срби су настали што су живље могли и што су боље умели, располажући и с незнатним новчаним средствима, да се што боље спреме за борбу. Куповали су муницију, приправљали оружје, подизали и утврђивали шанчеве, спремали храну, вежбали војску и заводили ред како у земљи тако и у војсци. Стеван Живковић по заповести Карађорђевој и Управнога Савета оправљао је смедеревску тврдињу. Осим тога разрезали су на народ 500.000 гроша (50.000 дуката) да се покупи и употреби на војну спрему и муницију.[601]

V

Радећи свуда све што су могли, претворивши ослобођени део своје отаџбине тако рећи у војнички стан у коме се све спремало за борбу, они су предузели извесне кораке у своју корист како код султана тако и код бечкога и петроградскога двора. Још за време трајања Смедеревске Скупштине било је решено да се према саветима њиховога пријатеља, кнеза Ипсилантија,[602] напише нова молба султану и упути руском посланику у Цариград да је преда Порти, што је урађено још за време док су све старешине биле

на окупу, 30-ог новембра 1805 године. У овој другој молби султану Срби износе: како су их поразиле вести да је султан наредио како босанском паши тако и осталим око њих, да с великом војском и великим припремама нападну на њих. „Ми никако не можемо веровати да је В. Вели-„чанство намерно тако немилостиво напасти на нас тим „пре, што припадајући данак дајемо и што ћемо свагда не „само тачно давати већ и увећати. Кунемо се пред Богом „и пред целим светом, да никада нисмо мислили да ћемо „и најмању мржњу или подозрење Ваше навући на се. „Најпажљивије смо чували своју поданичку верност и досад „је ничим нисмо нарушили. Свагда смо желели и желимо „да живимо зависно од светле Порте, што смо посведочили „најсвечаније и најпокорније нашом свенародном молбом „од 1-ог маја ове године, у којој смо објаснили да смо устали „само с тога да се опростимо неправде и насиља.“ Затим износећи зашто су се борили противу Карановчана, Ужичана и против Хафис-паше на Иванковцу, обраћају пажњу султану: „сви пажљиви гледаоци нашега рада само ако „беспристрасно прегледају наш поступак за ове две године, „као повод и узрок нашег народног устанка, тако и доцније „жеље и намере, лако могу увидети:

„1. Да смо ми, уставши против насиља и мучења да-„хијског, имали намеру опростити се бунтовничке управе „самовољника и васпоставити закони поредак Вашега Ве-„личанства.

„2. Да су наше намере и жеље биле, и данас јесу да „се наше будуће стање заштити тврдим законима против „свакога насиља а наш мир и безопасност утврде на чвр-„стом и непоколебљивом темељу са узвишеним пристанком „Вашега Величанства.“ За овим износе како им је све то узалудно било и како су они насиљем нагнани наново устали и отерали зликовце из Ужица и Карановца а остали Турци, који су рођени у Србији „остали су међу нама и живимо „у миру и у узајамној љубави, поштујемо их, штитимо и

„бранимо као и себе саме. И никада ми у унутрашњости „наше земље нисмо имали толико сигурности као сада. „С тога и ми и Турци, који се с нама налазе као честити „сугрaђани наши, коленоприклоно молимо В. Величанство „да силом Ваше највише власти не допустите да се мути „срећа овога народа...“

Пошто су изложили до појединости рад и напад Хафис-пашин, они настављају у молби:

„Ово су догађаји и борбе од онога времена, од како „смо ми понизну нашу молбу послали В. Величанству, који „су се десили у нашој земљи, а које ми нисмо ни хтели „ни желели али који се заиста нису могли мимоићи. А свему „томе узрок су наши непријатељи. Толике беде претрпесмо „до сада па сад наши непријатељи успеше крајњим лу-„кавством да навуку на нас и немилост Вашега Величан-„ства. Сироти ми, где ћемо одсада тражити заштите? Докле „ћемо несаслушани плакати и молити за милост? Коме ћемо „јаде наше казати? И од кога лека нашем јаду тражити? „Од кога ћемо у будуће за нас и децу нашу очекивати мир „ако и Ваше Величанство од нас лице своје окрене?

„Али савест наша нас теши. Правда, човекољубље и „очинска брига Вашега Величанства за благо својих пода-„ника јесу снажни наши заштитници, и ми смо тврдо уве-„рени да када до узвишенога уха В. Величанства дође ова „наша молба с нашом искреном исповешћу да ми оних је-„динствених зулума и насиља не можемо трпети, против „којих смо устали на оружје и против којих смо се преко „наших депутата жалили, то и сад коленоприклоно и не-„одступно молимо: да нам помоћи и заштите дате, да нас „помилујете и молбе наше усвојите и да нас вечно срећним „учините.

„Зато једино молимо са свеколиким нашим потомством „и молићемо донде, докле нама не дарујете Вашу царску „милост и необезбедите нам трајан мир и грађанску срећу „ферманом не утврдите.

„А сада скрушеном душом и смиреним срцем падамо „пред ноге Вашега Величанства и најпокорније молимо: „да ако је истина да се спремају травнички везир и остале „паше на нас ударити, то да не допустите већ силом своје „највише власти запретите и забраните да се не би крв „ваших верних поданика узалуд проливала".[603]

Истога дана спремљено је и писмо за рускога посланика у Цариграду, у коме су молили А. Италинскога да приложену молбу султану достави и да се код султана и на Порти заузме за њих, те да не шаље војску на њих, већ да им подари права за која су га молили још 1 маја 1805 године.[604] Оба акта с писмима проте М. Ненадовића, као председника Управнога Савета, Балкунову од 30-ог новембра и од 2 децембра 1805 године, упућена су кнезу Ипсилантију, који их је дотурио руском консулу у Јаш Ип. Балкунову 11 јануара 1806 године и овај их одмах посла А. Италинском у Цариград.

Осим ове молбе султану Срби су у току месеца децембра (24-ог на Бадњи-дан), а по жељи лесковачкога Шашит-паше, написали и трећу, у којој су такође износили и тражили исто оно што и у првим двема, додајући само још то: да им султан пошље једнога свога човека, али без војске, пошто у онаким нередовним приликама не могу никакво[ј] војсци веровати. Тај човек султанов с неколико с[ве]т[а] служитеља био би међу њима царски мухасил (фин[ан]с[ијских] управник), који би собом донео и царски фер[ма]н[ски] би била потврђена она права за која су [мо]лили султана, у коме преко својих депутираца. Он би у и[ме] њима и сведок, који би потврдио [сво]ју заповест тачно извршују и коме [ка]ко они сваку царску давали. Ову молбу послали [ће] би они царски данак пре- је пошље султану. Зат[им] су Ш[ашит-паш]и у Лесковац да на његова писма [ће] ам ће спремили и одговор патриј[арху] од 1 октобр[а], како онс, од јула месеца, тако и на оно бама св[ој] 1805 године и у њему, као и у осталим мол- [сул]тану, изјавили, да су верни поданици Портини и да

траже ферман којим би се потврдила тражена права. Одговор патријарху спремио је на грчком језику митрополит Леонтије 30 декембра 1805 године и послат 2-ог јануара с писмом Боже Грујовића кнезу Ипсилантију да га достави патријарху у Цариград.[605]

Поред оне молбе коју су Срби спремили султану 30-ог новембра на Смедеревској Скупштини, обратили су се и руском цару и бечком кабинету. У молби од 30-ог новембра, спремљеној за рускога цара Александра, Карађорђе и прота М. Ненадовић у име народа јављају цару: како се султан на њих расрдио и како је заповедио околним пашама да прикупљају војску против Србије и како се већ велика војска прикупила по Босни и по Бугарској. С тога моле га да их сачува од несреће и потпуне погибије: „јер само „једна Ваша реч Њ. Вел. султану потпуно може нас спасти. „Стотине хиљада душа моле... Ваше Величанство за ову „милост".[606] Ова молба написана је у два примерка и један је послат преко Букурешта и Јаша да је руски консул Балкунов достави у Петроград цару, и други преко Земуна, Аустрије и Беча. Ово су Срби учинили с тога, да ако се по несрећи један изгуби, то други да стигне у Петроград.[607] У ово време најтеже је Србима било то, што су били оскудни у муницији, коју су дотле набављали из Аустрије и Турске већином кријумчарећи. Кад год су се обраћали Аустрији да им допусти набавку муниције у Срему, они су, као што је раније поменуто, одбијани. Знали су они врло добро каква би их несрећа снашла, ако би им аустријска влада затворила границе и потпуно забранила набавку муниције у тренутку кад се на њих спремају велике војске. С тога су на Смедеревској Скупштини решили да се обрате молбом и аустријском цару. У молби, која је написана, нема сумње, 30 новембра, кад су и остале молбе писане, Срби су се обратили како бечком двору тако и ерцхерцегу и палатину угарском. Обраћајући се бечком двору тражили су његову заштиту и потпору код султана,

а обраћајући се надвојводи тражили су оружја и муниције. Ове молбе, бечком ћесару и надвојводи, послате су по нарочитом изасланику у Земун, а одатле су отправљене у Беч, одакле су до краја 1805 године имали одговор. Одговорено им је да Њ. В. цар живо жели да једанпут види крај њиховој буни, која узнемирује и његове границе; он се стално заузима за њих, али како је у нераздвојним пријатељским везама с Портом, то не може снабдевати муницијом и оружјем војске, које су готове да се бију с војскама великога султана; али ипак је готов да им у будуће буде користан. Садржину ове молбе бечки двор је преко свога представника у Петрограду јавио петроградском кабинету, као своме савезнику.[608]

Пошто су српске старешине свршиле и овај посао, тражећи заштиту руску и аустријску и молећи султана за милост, чекајући одговор, радили су све што су могли да се што боље спреме за борбу. Извршујући решења Смедеревске Скупштине позвали су све одрасле мушкарце под заставу, распоредивши их у разне логоре према турској граници. Њима дођу у помоћ многи људи из неослобођених крајева и придруже им се, али је било врло тешко наоружати их, јер ни сами нису имали доста оружја. О тој навали браће из неослобођених крајева дознаје се из једнога писма од 5 декембра 1805 године ово: „и навалио је страни „човек из Влашке и из Турске, али су без оружја и без „трошка, а јесмо врло ради да имамо оваке људе, него је „трошак велики, а ја бих велико јунаштво с њима учи„нио“.[609] Па ипак они су се наоружали како-тако до првих бојева 1806 године, када су у разним биткама отели од Турака оружје и боље се спремили за борбу. У то време постале су оне страшне дреновače и џиде, које су биле до половине „опшивене вуком, да с' јунаку не помичу руке.“ У то време, поред најбољих пушака и сабаља и најразноврснијега оружја којим је српска војска била наоружана, нису изостале чак ни праћке, поред страшних дреновача.

Што се тиче јединства мисли, Срби никада нису били једнодушнији и сложнији. Општа опасност потисла је била све друге жеље и тежње и сваки је мислио само, како да се одбране од Турака, а ту једнодушност подржавала је и нада на Русију, јер су знали да у овој борби за слободу нису усамљени. И баш у време кад су се проносили гласови о спреми Турака са свију страна, један од виђенијих људи писао је депутатима српским у Петроград: „и ми се „увесељавамо тиме, што имамо сунце сјајно које је нас „грејало досада и одсада сва је нада ту, и сви смо у слози „и у договору једном душом дишемо“.[610]

VI

После скупштине у Смедереву старешине се разиђу сваки на своју страну својој војсци. Карађорђе, Јанко Катић, Васа Чарапић и Сима Марковић упуте се Београду српској војсци с намером да га како-тако освоје. Јаков Ненадовић отиде Шапцу.

За време српскога војевања на Карановцу, Ужицу, Иванковцу, Параћину и Смедереву, Гушанац се у Београду држао тачно уговора с Карађорђем и није Србе узнемиривао. Срби су за то време давали Београду нешто хране и пропуштали Турке да набављају све што им је за живот потребно. Међутим кад султан заповеди околним пашама да се спремају на Србију и Гушанац се почео друкчије понашати према Србима. На то као да га је нагнало и промењено понашање Срба, који му ускратише храну. Кад су се Срби, освојивши Смедерево, почели приближавати Београду, настао је велики страх међу становништвом у самом Београду и почели су претити да ће побити све хришћанско становништво које се налазило у вароши. Али ту своју претњу нису смели остварити. За кратко време после опсаде Београда београдском становништву и посади почеше претити ужаси глади. У таквим приликама распалила се мржња између мирнога турскога становништва и крџалија. Они

први да би дошли до хране, били су вољни предати се Карађорђу, али крџалије и друге присталице Гушанчеве били су готови да оставе своје главе под руинама градских зидова само да се не предају. У таквом стању измакне неколико Турака ниже класе која је највише патила од глади, упуте се острву Циганлији и на Светога Николу 1805 године украду једну лађу с брашном и три са житом, које су биле спремљене за рачун аустријске управе. Све четири лађе свуку Савом у Београд. На протест аустријских власти одговорено је из Београда: да Турци трпе највећу оскудицу у храни и моле, да им се тај поступак опрости, јер је у очајању учињен, а вредност жита платиће им се чим престану немири. После овога догађаја прекинуте су све везе са Земуном. На обали Саве постављене су јаке аустријске страже поред Дунава и Саве, чак је према Сави ископан један шанац у који је смештена војска с артилеријом да пази на кретање како Срба тако и Турака. Србима је било забрањено да се при преласку у Земун задржавају више од дванаест сати. Ова забрана учинила је, те је глад у Београду постајала све несноснија. Због тога отпочну Турци испадати из Београда и отимати храну из околних села и због тога је често долазило до борбе између њих и Срба који су били опколили Београд. Тако, ноћу између 15 (27) и 16 (28) децембра изађу Турци и сувим и водом, и један одред Турака нападне на српске предстраже код Жаркова и Железника и растера их, али Карађорђе чувши за борбу, брже боље похита онамо где је био сукоб. Турци су се већ повлачили. Карађорђе их стигне и нагна на борбу, разбије их и после тога гонио их је до београдских утврђења. Онај други одред Турака био је срећнији, јер изишавши код Остружнице, потиснув српску стражу, заплени стоке и хране и врати се натраг. Охрабрени овим првим успехом код Остружнице, Турци покушају други испад, ноћу 18-ог (30-ог) децембра, али западну изненада између две ватре, где се отвори крвав бој, у коме

Турци изгубе до 300 које мртвих које рањених, оставивши све оно што су упљачкали. Такви догађаји дешавали су се и даље у месецу јануару 1806 године.[611]

На другој страни пак према Шапцу и Дрини такође су се десили знатнији догађаји до краја 1805 године. Између Турака Шапчана и Босанаца трајно је постојала веза. Бошњаци су се купили и чешће пута прелазили преко Дрине. Како су Јаков Ненадовић, Лука Лазаревић и још неке старешине биле на скупштини у Смедереву, то Турци Шапчани на Светога Николу нападну изненада на ослабљену опсаду српску, пошто је један део био дигнут од Шапца и отишао Дрини. Како је био празник, то их застану веселе при пуној трпези те многе исеку. Ово је био узрок те су Срби појачали опсадну војску код Шапца и отпочели га тући из пушака и топова, желећи да град и тврђаву освоје или да нагнају Турке на предају. Јаче борбе око Шапца настављене су тек у јануару 1806 године.[612]

О раду Срба последњих дана 1805 године имамо кратак извештај Боже Грујовића од 2 јануара 1806 године руском консулу у Јаш, у коме се вели: „...а што се тиче „унутрашњих послова српских јављам вам: да су Срби сад „заузети мерама, које су потребне за заштиту наше гра„нице према Босни и осталих околних места, према којима „се Турци потајно скупљају, да нас нападну. При том све „су силе усредсређене на то, да се једанпут опростимо „од Гушанац-Алијиних разбојништва и његових злих крца„лија, који су и ћесарској страни врло опасни, те да би „на тај начин што скорије Београд ослободили, чијом опса„дом руководи сам Карађорђе".[613]

VII

Пошто су Срби тачно били извештени о Портиним припремама против њих, која се још више огорчила кад јој је стигао глас о заузећу Смедерева и опсади Београда, пошто су желели да заузму Београд пре него што би

стигле велике турске војске и пошто су хтели да се још боље спреме и наоружају за борбу, то Карађорђе у договору с неким старешинама под Београдом реши, да се још једном обрате молбама како султану тако и Русији и Аустрији. Тога посла ради позвао је Карађорђе из Смедерева проту М. Ненадовића и Божу Грујовића, да са старешинама, који су се десили у стану код Београда, држе као неку малу скупштину и реше како да понове своје молбе Порти, бечком и петроградском двору. Прота је већ био стигао у Кнежевац 5-ог јануара и после једне незнатније битке од 5-ог јануара с Турцима, отиду у Оструженицу, где се састану с другим старешинама, договоре и спреме молбе како за султана тако за цара рускога и аустријскога.

У својој четвртој молби султану од 12 јануара 1806 године, позивајући се на раније молбе, такође износе сва насиља која су подносили и која су их нагнала на устанак; затим излажу: понашање Гушанчево и његових крџалија, колико су платили за откуп Бећир-паше, како се Гушанац понаша према Сулејман-паши београдском везиру, како напада на села око Београда, те их пали и пустоши „страховање и наш немир због ових злочинстава, говори се „даље у овој молби, постали су још већи, кад смо чули „да се босански паша и други оружају против нас, који „се никада нисмо подавали ма каквој мисли, која би била „противна В. Величанству. И данас још не знамо, којим „смо делом навукли на се немилост В. В... Зар се нисмо „у име наше и наше деце заклели, да ћемо остати свагда „верни поданици В. Величанства? Ми смо ти били и ти „остајемо. Ми смо готови плаћати мирију (данак владаоцу) „по досада уобичајеном начину, а платићемо и двогубо ту „суму у знак нашега признања и потпуне оданости. Једина „милост, коју од В. Величанства просимо и непрестано же„лимо, јесте та: да нас В. Величанство највишим ферманом „избави од притиска, под којим смо досад стењали и да „нам тиме нов живот (бышіе) дарује...

„Боже, да ли смо осуђени ка искушењу вечних зала? „Да ли ће војска нашега владаоца на нас поћи? С једне „стране забрањује нам се одбрана против наших угњетача, „а с друге нужда прети да ћемо се морати сразити с вој„ском нашега владаоца, не имајући при том другога изгледа „до извесне наше погибли.

„Ако В. Величанство оправи војску на нас, ми волимо „сви изгинути него се опет приклонити под јарам наших „мучитеља, под којим стењемо од толико доба без помоћи „и олакшања... Исход свакога рата неодређен је унапред; „нас војска може и уништити, али ма каква била вечна „судба, нећемо ми бити узрок ономе, што буде. Кад је „правда са света прогната, волимо умрети него живети и „претпостављамо смрт животу. Боље је умрети него носити „окове ропства без наде да их се икад ослободимо. Живот „нам је на терету и ако смо осуђени с нашим потомством „на вечито ропство, волимо сами жртвовати своју децу него „их оставити свирепости наших угњетача... Нама, дакле, „друго не остаје него умрети, али ћемо падајући задобити „славу да смо претпоставили смрт срамотном ропству.“

Мало ниже, истичући наду да ће се султан смиловати на њих, ипак веле: „но ни ми ни деца наша нећемо „се наново подвргнути јарму наших мучитеља нити можемо „на друге погодбе пристати, него на оне, које се налазе „у молби, које смо под 1-им мајем (пр. год.) поднели В. В. „и молимо, да нам их одобрите и ферманом потврдите, што „нам је врло потребно.“

Затим су тражили, ако султан не верује у правичност њихових навода и жеља, да пошље комисију која ће извидети ствар између њих и њихових угњетача; и ако се докаже, да су они изазвали неред и немир, то су готови крвљу платити свој грех; ако ли се докаже њихова невиност, то моле султана да им поврати своју милост.[614]

У молби, коју су овом приликом спремили за руског цара, датираној такође 12 јануара 1806 године у Остружк-

ници, износе опет укратко узроке који су их нагнали да устану на оружје: помињу како су се више пута обраћали султану за милост и писмено и преко својих депутата, па све узалуд. „И не само што не добисмо никакве „милости, вели се у овој молби, већ чусмо, на нашу велику „жалост, да смо код Високе Порте тако облагани и оцр„њени, да се и сам цар наш на нас разгњевио и да на нас „диже војну с намером да нас уништи.

„За име Божје и за велику и свету правду Божју, „чиме сагрешисмо ми тако страшно Богу, цару и људима? „Има ли ма где под сунцем на земљи правде? Зашто то„лики српски народ да погине без суда и без правде? „Како смо могли ми за толике неуморне напоре и стрпљење, „које подносимо већ две године бранећи себе и чувајући „цара од најсвирепијих насилника и бунтовника, уместо „милости очекиване по правди заслуга наших, пасти у не„милост код цара? И ми се данас налазимо у страшном „положају и неизбежном силом принуђени смо бедни свој „живот и плачевну своју сиротињу бранити и против оних, „од којих смо одбрану очекивали, а коју смо по правди „Божјој били дужни добити. Ми никада нећемо више жи„вети под влашћу оних царских одметника и боље је нама „свима изгинути него... остати у овом ужасном положају. „С тога ми прво прибегавамо Богу јединоме, а потом... на „колена падамо пред Вашим Императорским Величанством „и пред Његовим Царско-Краљевским Величанством Це„сара Франца II. — Ви сте наша једина нада и приста„ниште спасења нашега и коленоприклоно молимо узви„шена Ваша Величанства да не допустите да се наш народ, „који страда без своје кривице, преда вечној погибли, већ „да изволите нас код нашега узвишенога цара заступати „и очински представити му нашу невиност, да смо верни „поданици његови и да то желимо... а да се боримо само „противу неправде, која пред небом вапије, противу нечо„вечних и безаконих насиља... да стално тражимо да нас

„од тога заштити и да нам у будуће обезбеди и утврди „мир. А ако султан на толике наше понизне молбе не при„стане, тада, као једино средство за спасење народа срп„скога, чини нам се, да ће бити одређивање једне коми„сије, која ће испитати узрок метежима у Србији, а која „ће се састојати из правдољубивих људи од три државе, „то јест од људи руских, аустријских и наше Високе Порте.

„Молимо, дакле, Ваше Императорско Величанство нај„покорније, да овај предлог народа српскога као крајње „средство његова спасења и будућега мира примите, одре„дите и пошљете нам једнога правдољупца и човекољупца „у поменуту комисију, те да без суда не погинемо".[615]

Као што се види, тежња за страним јемством из 1804 године развила се у тежњу за међународном гаранцијом и међународном комисијом, која би имала задатак да испита узроке нередима у Србији.

На састанку старешина у Остружници, поред поменутих молаба султану и руском цару, написана је молба и аустријском цару исте садржине као и руском, писана је истога дана. Карађорђе и старешине мислили су да одреде нарочито изасланство које је требало поменуте молбе да однесе како у Беч аустријском цару тако и у Петроград руском. За тај посао изабрани су Прота Матија, Божа Грујовић и земунски трговац Милош Урошевић. Пуномоћје, које је написано 11-ог јануара а у име целога народа потписао Карађорђе, гласи:

„Српско национално пуномоћије, силом кога у име „Господа Бога и Спаса нашего ја, Црни Ђорђе Петровић, „врховни српски командант и сви поглавари и војводе „и цела нација српска дајемо национално пуномоћије иза„браним мужом и братом нашим: оцу протојереју Матеју „Ненадовићу и Божидару Грујовићу из наше стране и „Милошу Урошевићу, грађанину из Земуна да ови... наши „депутирци иду са све покорњејшим прошенијама нашима „ка све височајшими дворовима аустријском и всеросијском...

„да представе с најдубљом смиреношћу највишим лицима „писмена или вручена прошенија наша предложе и да им „усмено најпокорније наше молбе изложе: да примирје „краја нашега ускоре да израде срећан опстанак и мир „српскога народа.

„Дајемо им пуну власт да они све, што је потребно „за срећу народа, свршити могу у име свију Србијанаца и „за све Србијанце. Тако молимо најпокорније поменуте Ви„соке Дворове да поменутим депутатима нашим своје нај„више поверење поклоне и да наше молбе... услише и нас „очински помилују...“

Кад је све било готово, онда су се и Прота Матија и Божа Грујовић спремили, прешли у Земун, где им се придружио Милош Урошевић и одатле кренули за Беч око 20-ог јануара 1806 године, носећи собом све поменуте молбе.[616]

VIII

Проглас Наполеона за француског цара, његова војна с Енглеском и све јачи притисак на западну Европу почели су изазивати младога и славољубивога цара Александра, који је, ако и мирољубив, с опасношћу гледао на необуздане тежње Француске, коју је ратоборни дух Наполеонов све више вукао да ремети мир у Европи. Најпосле Енглеска је умела задобити Александра, да се стави на чело оних европских држава, које су тежиле да сломе Наполеона и да Француску врате у њене пређашње границе. Александар уз помоћ свога министра иностраних послова, Адама Чарторијскога и сардинскога посланика у Петрограду, саставио је против Француске и Наполеона опширан план, који је мислио да оствари помоћу Енглеске за добро свих европских држава. У овом је послу Александар нашао јакога ослонца у младом и заузимљивом енглеском министру спољних послова *Питу*, највећем непријатељу Наполеонових освајања и влади грубе силе.

По том Александровом плану требало је напорима енглеске и руске државе ослободити од Наполеонова притиска Холандску, Швајцарску и Сардинију, требало је ослободити хришћане Балканскога Полуострва испод османских насиља, требало је од Италије и Германије створити чврсту брану против Француске и Наполеона. На Балканском Полуострву требале су Влашка и Молдавија да се присаједине Русији, а од балканских Словена и од Грка створити један општи савез под скиптром или под заштитом Русије. Енглеска је пристала на све што је цар Александар излагао преко свога пуномоћника Новосиљцева; али при напомени да Влашку и Молдавију Русија заузме, да се она тим начином ојача и да јој се открију мора, која припадају Турској, јако су се узбудили Енглези. Пит је на то одговорио: да сада није време занимати се тим питањима, када треба свеколику пажњу обратити на то да се спречи Наполеону да не уведе војску у Турску и да се принуди да очисти Италију. Радећи на савезу с Енглеском Александар је успео и уговор је потписан 30-ог марта (11-ог априла) 1805 године, по коме је требало кренути против Наполеона 500.000 европских војника. Енглеска се обвезала давати годишње по 1,200.000 фун. стерлинга (око 30,575.000 динара) на сваких 100.000 војника, које изведе коалиција у борбу против Француске. Задатак коалиције био је да се ослободи: Италија, Швајцарска, Холандска, Хановер и Северна Немачка од Наполеона и да се у Европи утврде стални политички принципи. У истој намери Русија је још раније, 2-ог (14) јануара, била закључила уговор са Шведском и најпосле с Аустријом, која се као савезница Русије (на основи уговора од $\frac{25\text{ октобра}}{6\text{ новембра}}$ 1804 год.) дуго колебала, приступила је савезу енглеско-руском против Наполеона, према нарочитој декларацији од 28-ог јула (9 августа) 1805 године. И тако је рат између Наполеона и четири европске коалиране државе био неизбежан. Алек-

сандар је рачунао још и на Пруску, али у овом тренутку није успео да је приволи савезу.

Распоред европских сила друге половине 1805 године, као и догађаји који су затим наступили у Европи, имали су јак утицај како на ток устанка у Србији тако и на ток политике Османскога Царства, како према Русији тако и према устаницима у Србији.

Аустрија, налазећи се у рђавим финансијским приликама са слабим царем на престолу, имала је владу која није била дорасла за велике догађаје који су настајали. У почетку коалиције Аустрија се бранила да се не може спремити за војну пре почетка пролећа 1806 године. Али, кад Наполеон заузе Ђеновску Републику и кад се поче радити да заузме и Млетачку, она се отпочне спремати што је брже могла. Ђенерал Мак, који је руководио спремом војске, хтео је да преухитри Наполеона и предложи, да се засебан корпус војске изведе код Улма, како би напао Наполеона с бока, кад он почне наступати на Аустрију. То је у Бечу све усвојено. Желећи да игра самосталну улогу, Аустрија, не сачекавши долазак руске војске, пошље Маков корпус у Улму, поставивши га у засебан положај. Наполеон видећи ужурбану спрему Аустрије није оклевао. Брзо крене своју војску од западних источним границама свога царства, проведе је преко пруских земаља, заузме Аугсбург и Минхен, разбије Аустријанце код Елхингена (2-ог октобра) и опколи Мака код Улма 8-ог (20) октобра 1805 године и Мак се преда с 23.000 аустријских војника и 59 топова. Наполеон, знајући да Пруска, која је тек, после преласка француске војске преко њених земаља, пристала уз коалицију, није спремна, и да руска војска није стигла, упути се Бечу и заузме га, јер га Кутузов, и ако је стигао на време, није хтео бранити због незгоднога стратегијског положаја. После ових брзих Наполеонових успеха показала се свеколика слабост аустријскога царства и крајња оскудица у чврстини и смишљеном раду. Нереди су узели маха

на све стране. С тога је Аустрија изгубила сваку вољу за даљим ратовањем и гледала је на војну као на досаду и непријатну обвезу према савезницима. Шта више, одмах после Макове предаје код Улма, она је почела водити с Наполеоном преговоре за мир. Али кад Наполеон потуче савезничку војску код Аустерлица 20-ог новембра (2 децембра) 1805 године, Аустрија потпуно изађе из савеза и похита да закључи мир с Наполеоном, што је и учинила у Пожуну 14-ог (26) децембра под врло тешким и унижавајућим погодбама. Морала је признати Наполеона за италијанскога краља, уступити Французима Млетачку Републику с Истријом, Далмацијом и Боком Которском и морала је наградити Баварску, Виртемберг и Баден као француске савезнике. На тај начин изгубила је 1717 квадратних миља (око 12.700 кв. килом.) и 2,785.000 становника. А што сасвим није пропала, има да захвали Таљерану, француском министру иностраних дела.[617] За време преговора у Пожуну Таљеран је доказивао да је највећа опасност за Француску, ако Русија заузме земље које припадају Турској и с тога је предлагао: да земље између Турске и Русије — Србију, Бесарабију, Молдавију с Влашком и северни део Бугарске — заузме Аустрија. На тај начин њена територија простирала би се по правој линији до Црнога Мора, и делећи Русију од остатака Турскога Царства створила би се јака брана против Русије. Тако би Турска по цену неколиких области опет постала самостална и мирна, а Русија, потиснута с европскога истока, удубла би се у азијски исток, где би се морала сударити с Енглеском а пре а после.[618]

На овај предлог Наполеон није пристао, јер је још једнако мислио да се може наћи пут, којим би се измирио с Александром I, а није могла пристати ни Аустрија, јер после онако брзога разлома нити је могла нити је хтела отимати Бесарабију од Русије ни подунавске земље од Турске.

Тако је Аустрија пожунским миром сасвим изгубила првенство у Немачкој.

Пруска је још раније, 3-ег (15) децембра, склопила савез за узајамну одбрану с Наполеоном. У уговору су се обавезивале једна и друга страна да ће чувати независност и целину Турске.

Тако се 1805 година, богата политичким догађајима за целу Европу, завршила потпуном победом Француске и потпуним успехом Наполеоновим. У савезу против Наполеона остале су само Русија и Енглеска. Наполеон је покушао да се измири с Русијом, и кад у томе није успео, почео је покретати пољско питање и обећавати Пољацима прерођај и политичку самосталност Пољске. Осим тога поче се трудити да разбије тек склопљен савез између Русије и Турске од 11-ог (23) септембра 1805 године, да потисне руски утицај на Порти и замени га француским и да изазове сукоб између Русије и Порте. Због тога се Русија морала трудити да заштити своје властите интересе.[619]

Доласком Француза у Истрију, Далмацију и у Боку Которску Балкан је био изложен утицају Наполеоновом, а руска политика тим утицајем била је јако потресена. Петроградски кабинет бојао се да се српска племена а нарочито устаници у Србији, борећи се с Турцима а тежећи за ослобођењем, не обрате за помоћ Наполеону.[620]

IX

У оваквим се политичким приликама налазила Европа кад су српски депутати с поменутим молбама стигли у Беч да моле аустријскога цара за помоћ у оружју и муницији и за посредовање код Порте у Цариграду.

Аустрија добивши у децембру 1805 године ону молбу српских устаника од 30-ог новембра (о којој је известила и петроградски кабинет одмах после пожунскога мира), нашла је да је згодан тренутак и да мора нешто урадити у корист Срба. Сломљена и сатрвена ратом с Наполеоном,

финансијски разривена и потиснута с обала Јадранскога Мора, желела је, пошто-пото, ради свога угледа међу Србима, да учини ма што у њихову корист. На овај корак нагонили су је двојаки разлози: како није превиђала свеколику штету коју подносе њена трговина и занати због немира у Србији, а овом приликом ослабљена бојала се да Србија не падне под утицај Русије или Француске те да, изгубивши Јадранско Приморје, не изгуби сасвим и свој утицај у Србији. Аустријски државници надали су се: ако им испадне за руком да посредовањем отклоне турске нападе који прете Србији, да ће тиме потпуно подићи свој углед код Срба. С тога је у време доласка српских депутата већ била спремила упутства за свога заступника на Порти. Али због бављења царевог ван Беча још их није била послала.[621] Долазак српских депутата почетком фебруара 1806 само је убрзао ову намеру бечкога кабинета. Кад су стигли у Беч, прво су се јавили руском амбасадору грофу Разумовском, коме су открили зашто су дошли. У почетку им је Разумовски рекао, да ће, према политичким приликама и према државницима који су у то време стајали на челу аустријскога кабинета, сви њихови захтеви бити одбијени. На доцнијем састанку саветовао им је да погодбе, под којима би остали под влашћу османском, напишу и поднесу, како би надвојвода Карло, као генералисимус, имао разлога да тражи за њих неограничено помиловање, и узрока да пише разним пашама који се крећу на Србију, да обуставе своја кретања, докле отпочети преговори с Портом не буду завршени.[622] Затим су депутати били примљени у царску канцеларију, где их је саслушао секретар Валенбург 16 (28) фебруара 1806 године. Они су тражили у име народа:

1. да се Њ. В. аустријски цар заузме за њих код султана да не шаље војске против Срба, пошто су они верни поданици султанови, а то желе бити и у будуће, него да увиди њихове праведне жеље и да им молбе испуни;

2. да им бечки двор у овој њиховој невољи даде потребну муницију и оружје било за готов новац било на веру;[623] и

3. да Срби у случају опасности могу бежати преко Саве и Дунава на аустријско земљиште, те да их аустријске власти приме, пошто на граници положе оружје.[624]

Подносећи своју молбу депутати су у исто време додали да ће се, ако их одбије аустријски и руски двор, обратити Наполеону за помоћ.[625] А то је баш било оно, чега су се бојали Аустрија и Русија, то је у главном, поред наведених разлога, и нагнало бечки двор да даде некоја обећања Србима.

Том приликом обећано је депутатима да ће се двор примити посредништва између њих и Порте, како би се васпоставио мир и поредак у Србији; захтев о муницији и о оружју, како по оној молби од 30 новембра 1805 године тако и по овој од 12-ог јануара 1806, просто је одбијен, јер се надало да ће тиме очувати до краја своју неутралност. Трећи захтев такође не само да је одбијен, већ је наређено пограничним властима да се граница затвори тако да се Србима из Србије ни у контумац не допусти.[626]

Што се тиче обећања датих српским депутатима у Бечу у погледу посредништва код султана, бечки кабинет учинио је све. Он се обратио преко аустријскога заступника на Порти турском кабинету, сам се цар обратио лично писмом султану 28-ог фебруара (12-ог марта) 1806 године. А надвојвода Карло као војни министар и главни заповедник аустријске војске, писао је појединим пашама који су се спремали на Србију.

У писму аустријскога цара султану напомињу се искрене и сталне везе пријатељства између обе суседне империје, затим искрено поверење једне и друге стране, које треба употребити на корист обе државе у овако тешком времену. Затим се у писму износе нереди у Србији, које су изазвале дахије и због чега су се Срби латили

оружја. С тога захваљујући искреним и дугим, блиским и пријатељским везама и неограниченом поверењу између обе царевине, а видећи да се огањ рата може распалити у Србији јаче него икад пре тога, и то у тренутку, када је, како се њему чини, најпотребнији мир обема државама, он се усудио на пријатељско посредовање свога драгога брата надвојводе Карла, да се обрати обема странама да се уздрже од рата, докле се он (цар), користећи се неограниченим поверењем, не обрати Његовом Величанству (султану) и не добије општу милост и готовост да се спор између завађених страна изравна мирним путем.[627]

У исто време наређено је аустријском посланику у Цариграду да истакне пред Портом аустријске пријатељске симпатије, затим услуге и пожртвовања, која је Аустрија Порти указивала, а уз то наређено му је да покрене:

1. Ако Порта налази да су предузети кораци од стране надвојводе Карла праведни, то нека заповеди: да се задрже ратне операције против Срба;

2. Ако бечки кабинет због овога корака заслужује Портину захвалност, то да настави даље посредовање, и

3. Да се, ако буде ма и најмање наде на повољан успех при повраћању реда и мира, начин и правила измирења заједнички утврде.[628]

Надвојвода Карло писао је Карађорђу, Управном Савету и Србима, како су многобројна страдања која су претрпели последњих година, покренула Ц. Кр. Двор да код Узвишене Порте посредује у њихову корист. Затим како се он такође, покренут истим осећајем, обратио пограничним пашама и позвао их да се од насилних мера уздрже до новијих заповести свога двора. После овога даје им наду на успех предузетога посредовања и да би се то заиста постигло, позива и њих да буду мирни и да се уздрже од свега што би могло разгњевити Порту.[629]

Карло је заиста писао и околним пашама: београдском, видинском, зворничком, травничком и скадарском, да не

нападају на Србију докле царско-крал. величанство не сврши отпочете преговоре са султаном односно Срба.[630]

X

Пошто су српски депутати свршили свој посао у Бечу, требали су према заповести Карађорђевој и других старешина, и према издатом пуномоћју да се крену за Петроград с молбом на рускога цара. Али бечки кабинет одузме им како молбу за рускога цара тако и пуномоћје с обећањем да ће он сам све то послати руском цару, и њих тамо заступати, а њима нареди да се врате у Србију.[631] Међутим српски депутати сазнавши унеколико, како стоје политичке прилике после аустерличкога боја и после пожунскога мира, побоје се да одузета молба неће бити послана у Петроград, те напишу другу и предаду је руском посланику у Бечу, грофу Разумовском, молећи га да је он пошље у Петроград. Ова фебруарска молба српских депутата потпуно обухвата ону молбу од 12 јануара 1806 год., само је јаснија и потпунија. У њој се тачно излаже стање Срба у јануару месецу као: покрети Срба у крајевима око Србије и размештај српске војске, припреме Турака и кретање њихове војске, оскудица Срба у оружју, у муницији а нарочито у новцу, те не могу куповати муницију. С тога моле рускога цара за помоћ и то:

1. у новцу један милион рубаља за набавку разних потреба у оружју, муницији, артилерији и у другим војним потребама;

2. оружја најмање за 50.000 људи, затим 100—200 брдских топова с вештим артилеристима; и

3. као највећу и најстварнију жељу свију Срба, која би их највише охрабрила; кад би им се послала оружана помоћ, која би се састојала из неколико редовних пукова, који би могли доћи или преко Влашке или с Крфа преко Црне Горе. Појава ове и овакве помоћи учинила би, те би се стекли сви Срби: Из Србије, Босне, Херцеговине,

Црне Горе, Далмације и Арбаније тако, да би се за кратко време створила војска од 200.000 храбрих Срба, готова за свако велико предузеће. На челу ове српске војске Срби би желели видети царева брата, великога кнеза Константина Павловића. Тиме би се испуниле давнашње жеље и наде Српскога Народа.

У молби се још помиње како цар Александар и поред свога савеза с Турском, има и право и дужност да помогне Србима, „јер кад може Бонапарта против сваке правде „газећи права и законе свих европских народа... свога брата, „послати у Италију да покори сву Италију и да плени „напуљску и сицилијску државу на очи целе Европе, зашто „не би могао и велики Господар руски, који је по највишем „Богом даном положају своме, велики представник свих „православних и словенских народа на земљи. И не само „што на то има свето право, но се усуђујемо рећи и Богом „дану дужност има спасти велики део рода свога, који „данас невино страда борећи се за ослобођење и њега „за милост моли“.[632] Пошто су предали ову молбу руском посланику у Бечу, и пошто су написали молбу цариградском патријарху да замоли Диван да испуни њихове раније молбе и пошље султанова мухасила, да прими царски данак, депутати су се вратили у Србију.

Променом политичких прилика у Европи после битке код Аустерлица, друкчијим размештајем европских сила и брзим успесима Наполеоновим променило се и гледиште на Порти. Утицај Наполеонов отпочео је све више потискивати руски, с тога је дипломатски корак бечкога кабинета, од кога се Стадион много надао, врло рђаво примљен у Цариграду. Њиме је само повећано Портино неповерење у Аустрију, која ју је осуђивала да помаже устанике и мислила да је она предузела овај дипломатски корак с намером, да се користи на рачун Турске.

Очекујући одговор од Порте, Аустрија се према кретању турске војске и њеним упадима из Босне у Србију,

уверила да њена интервенција у корист Срба пред Портом није имала никаквога успеха. Овај неуспех аустријске дипломатије у Цариграду огорчио је цара Франца, те је наредио (27 марта) да се због немира, који узимају све већега маха у Босни и Херцеговини, утврди и хрватска погранична линија, као што је раније учињено са славонском и банатском границом; затим одобрено је да Срби, који пређу преко границе без оружја, могу наћи уточишта, ако не би пали на терет држави.[633] А кад је у месецу мају и султан Селим III одговорио на царево писмо и одбио посредовање у корист Срба, говорећи како је изгубио стрпљење због многогодишњих немира у Србији и како ће употребити све силе да своје поданике нагна покорности и верности, то је Аустрија прекинула свако даље посредовање.[634]

Посредовање Аустрије на Порти не само да није донело никакве користи Србима, већ штете. Порта је мислила да Аустрија помаже устанике с намером да се користи и у крајњем случају отргне Србију од османскога царства. У мају и јуну проносили су се гласови на Порти, како се међу устаницима против Турака бори 15.000 редовних војника аустријских, под командом аустријских официра. С друге стране опет Аустрија, да би показала Порти како заиста нема никаквога удела у борби устаника, а бојећи се устаничкога успеха и рускога утицаја у Србији — она је затворила границе према Србији, те су устаници у најтежем времену муку мучили с набавком оружја и муниције.

XI

Српски депутати: Алекса Лазаревић, капетан Чардаклија и место Стевана Живковића Гаврило Вујановић, чим су стигли у Петроград, обратили су се преко Министарства Иностраних Послова цару за заштиту Србима. Како су се у то време и цар и министар иностраних послова А. Чарторијски налазили ван Русије због рата с Наполеоном, то их је, по заповести Вајдемајеровој, примио и саслушао Пизани Н.

чиновник Министарства Иностраних Послова. Али како су се њихови захтеви при другом разговору разликовали од оних у првом, то је Пизани тражио да написмено поднесу оно што траже. Пишући о томе А. Чарторијскоме Пизани напомиње: „Мени се чини да су они тврдоглави (qu' ils ont „des têtes dures) и да не слушају паметне разлоге. Њихови „су народни захтеви такви, да их Порта неће моћи испу„нити чак ни у том случају, кад би изгубила сваку наду да „их подчини. Кад су тако јогунасти и неразумни ови де„путати, који су, као што се претпоставља, изабрани између „најпросвећенијих свога народа, то је немогуће надати се „да се ма што добије на Порти за овај народ чак ни при „највештијем заузимању".[635]

Да ли су у ово време српски депутати излагали своје захтеве написмено или не, не налази се трага, али су се 7-ог декембра, на два дана пред повратак царев у Петроград, обратили написмено министру иностраних послова молбом, у којој су изложили шта су тражили на Порти и како су тамо прошли, молећи да се Русија за исте захтеве заузме код Порте.[636] Бавили су се у Петрограду до краја фебруара 1806 године, па су 1-ог марта пошли пут Јаша и Букурешта за Србију.[637]

Међутим после пораза савезничке војске код Аустерлица цар Александар оставио је бојно поље и 9-ог декембра вратио се у Петроград.[638]

Битка код Аустерлица јако је утицала на цара Александра и учинила преврат у његову карактеру. До тога времена он је био кротак, поверљив и љубазан, а од тада постао је сумњало, оштар до крајности, неприступачан и већ није трпео да му ко говори истину.[639] До битке на Аустерлицу он је сањао о политичким и војним успесима, а у самој борби тежећи војној слави и жртвујући себе, он је с руском војском претрпео страховит пораз, незапамћен у руским летописима. Оставио је савезника не приближивши се непријатељу, напустио је пољско питање које је прешло у

руке Наполеонове и страшно огорчен својевољно се одрекао да учествује у новом преуређењу Европе. Све то силно је огорчило Александра и он одмах по повратку у Петроград јавно је испољио своје незадовољство према појединим личностима које су имале удела у битки на Аустерлицу, или које су га окружавале, иза којих није изостао ни сам министар иностраних послова А. Чарторијски, ни главни заповедник руске војске код Аустерлица М. И. Кутузов, ма да је битка дата по жељи самога цара.

У таквом душевном расположењу налазио се руски цар у почетку 1806 године, када је требало петроградски кабинет да развије свој рад да одржи свој утицај на Порти и да ради на заштити Срба и на остварењу српских захтева, а у исто време да утиче на Турску и да ради с Енглеском против Наполеона. О свима питањима која су се тицала спољне политике руске царевине, цар Александар је тражио првих дана 1806 године, да му поднесу своје мишљење најистакнутији представници руске политике како унутрашње тако и спољашње.[640] Цар је желео да сазна начин и путове, како да се поврати углед Русији и њеном утицају и како да се обезбеде њене области од сваких случајности.

У поднесеним мишљењима руских дипломата цела политика Рускога Царства означена је у неколико тачака, које обухватају између осталога и балканске народе па и српски.

1. На прво место истакнуто је: да се Русија нема чега бојати од побуне Пољака, јер и кад би се дигла буна, само би могла донети привремене тешкоће. Али од тога нема опасности, пошто француска војска према Пожунском Миру има да изађе из аустријских земаља.

2. Пошто је Француска добила Далмацију, добила је тиме отворен пут да промени везе које постоје између Русије и Турске и да тиме оснажи свој утицај на Порту. А да би се Француској стало на пут да то не оствари, потребно је остати у савезу с Енглеском, затим старати се

с једне стране да се очува поверење Дивана, а с друге имати корисне додире и везе са словенским народом и Грцима, који се налазе под Турском.

3. Потрудити се и спречити Пруску да не ступи у блиске везе с Француском.

4. Сазнати праве намере Наполеонове према Русији.

5. А да би се у сваком случају било спремно и да би се одбио сваки покушај, па долазио ма с које стране, треба држати појачану војну снагу како поморску тако и сувоземну на готовој нози, распоредивши је тако, како би се одмах могла употребити где буде потребно. А нарочито обратити пажњу на Влашку и Молдавију, у случају ако би Аустрија хтела да заузме те земље, или ако би Французи напали на Турску.[641]

Гледајући на Турско Царство као на државу која је блиска своме паду, која се као каквим чудом још одржава, у којој су завладали сви могући пороци, као малодушност, незнање и поткупљивост министара, Русија се бојала не само утицаја Француске на Турску, него да је Наполеон сасвим не уништи и највећи део њених земаља не присвоји. С тога је А. Чарторијски у свом предлогу цару Александру од 11 јануара 1806 године нарочиту пажњу скретао на Турску и на опасност по Русију и по руске интересе ако Наполеон нападне на Турску. Желећи да се одрже четрдесетогодишњи плодови руске политике у погледу Турске, предлагао је да се земље на Балканском Полуострву између Јадранскога, Црнога и Средоземнога Мора подвргну под још јачи утицај руски него што су дотле биле. А у случају великих будућих промена у Турској, предлагао је да се од хришћанских народа у Турској створе државе, *које би биле самосталне у својој унутрашњој политици, но под врховном влашћу Русије и под њеном заштитом.* Из броја ових држава треба изоставити оне земље које Русија треба да придружи себи, као: Влашку, Молдавију и Бесарабију. У случају преврата у Турској упустити хришћанске народе

испод рускога утицаја и допустити Наполеону да се користи, био би неопростиви грех за руски двор.[642]

У оваким приликама устанак у Србији добро је дошао петроградском кабинету, који је желео да се њиме користи што се више може као год и покретима у Црној Гори, Брдима и Херцеговини. Како је у то време стигла у Петроград молба српских старешина, писана 30 новембра 1805 у Смедереву (и примерак који је послан преко рускога консулата у Јашу и онај послан преко Беча), то је А. Чарторијски такође поднео о њој извештај цару 11-ог јануара. Све вести, вели се у извештају, које стижу из Србије, Босне и околних крајева, тврде, да Порта, огорчена на Србе последњом победом коју су одржали над турском војском, спрема нарочиту војску, да би на пролеће опет напала на њих, не кријући да жели уништити њихово племе. — „Старешине српскога народа, толико славнога „због своје храбрости, колико достојног и нарочите пажње „због једне вере и сталне оданости Руској Царевини, у „приложеном писму моле Ваше Императорско Величанство, „да се код султана заузме у корист њихову и надају се „да би их такав корак од стране В. Величанства потпуно „спасао. Износећи ово усуђујем се изложити своје мишљење „о значају овога догађаја у данашњим приликама, као и „о прикладним мерама, које би требало предузети, да се „последице тога догађаја не окрену против Русије, већ баш „напротив да јој у случајевима, који могу наступити, буду „од највеће користи... Пошто се Порта због пораза нишкога „паше решила да разори целу Србију огњем и мачем, „то се српски народ обратио В. Величанству, а такође и „римском императору с молбом, да се за њега заузмете у „Цариграду, а од Њ. Ц. Кр. Величанства тражио је нешто „помоћи у оружју и муницији. Бечки двор пристао је да „се заузме за њих у султана, а одбио дати им помоћ у „војним потребама. И тако они сад осим наде у Бога, у „своју храброст и у великодушност Вашега Императорског

„Величанства немају другога пута за спасење. Сад ако на„дање Срба на помоћ од стране В. В. остане напразно, то „ће Турци до основе разорити српски народ, или прите„шњени до крајности, а видећи у близини Французе, потра„жиће њихову заштиту. Нема сумње да би Француска влада „похитала и користила се таквим случајем само да оснажи „свој утицај на турске послове и да оствари своје намере „на рачун Турске.

„Потпуно је јасно да је и једно и друго сасвим штетно „за Руско Царство тим пре, што се и други крајеви та„мошњега народа, као Црногорци, Брђани, Херцеговци и „други, који се данас, како они мисле, налазе под непо„средном заштитом В. Имп. Величанства, видећи равнодуш„ност с којом се високи двор понаша према Србији, та„кође могу обратити Французима и потражити њихову помоћ. „Да би се отклониле тако рђаве последице по Руско Цар„ство дужност ми је изнети В. Имп. Величанству, какве би „мере ваљало предузети:

„1. Добивену молбу српскога народа треба послати „у Цариград посланику Италинском и наредити му да је „поднесе Порти у оригиналу и да се потруди колико год „може, да склони турско министарство да одустане од вој„них припрема против Србије, да им учини правду и прими „представке које се тичу њихове будуће управе. Разуме „се, да у том случају Италински може корисно употребити „поменуту вероватност, да се Срби, догнани до крајности, „могу обратити Французима за помоћ.

„2. Али како је неизвестан успех овога нашег корака „на Порти, то је врло потребно помоћи Србима на првом „месту да одбију турску војску која би их напала. Да се „то постигне, требало би одмах послати Србима десет хиљада „дуката преко генералнога консула Балкунова. Затим чим „се рашчисти положај Аустрије у погледу Пожунскога Мира, „утицати на бечки двор да им даде по могућности извесну „количину војних потреба. У колико се може предвидети,

„поменути двор тврдо је решен да и даље очува своје „пријатељске везе с Русијом. У том случају, нема сумње, „да ће бечки двор, чим схвати узроке зашто ми ово чи„нимо, пристати и сам да учини тражену помоћ Србима.

„3. Генералном консулу Балкунову наредити: да њему „познатим и најтајнијим начином обавести српске старе„шине о свима мерама, које је узвишени двор предузео у „њихову корист; да посаветује Србе да се бране од Ту„рака с њиховом осведоченом храброшћу, трудећи се што „боље могу да освоје Београд. При том никако да не пре„стају уверавати Порту како су ипак готови да остану њени „поданици, чим она пристане на њихове праведне за„хтеве. И најпосле да их консул Балкунов одвраћа од „сваких веза с Французима. У истом смислу обратити се „и влашком господару који је, по познатој својој оданости „узвишеном двору, готов то исто саветовати Србима".[643]

Истога дана, 11-ог јануара 1806, А. Чарторијски предложио је цару Александру да се препоручи руском консулу у Црној Гори Ст. Санковском, да ступи у везе с Црногорцима и околним племенима у оним крајевима, која су по његовом мишљењу дужна служити одређеној намери под погодбама које је царски двор утврдио. Исто тако треба посаветовати Санковскога, да сад створи везе између Црногораца и околних племена с Карађорђем, како би заједнички радили у истом правцу.[644]

XII

Све што је предложио министар иностраних послова, цар је примио и одмах су предузети кораци да се усвојени предлози испуне. И пре доласка молбе српских старешина писане у Остружници 12-ог јануара 1806 године у Петроград као и оне српских депутата у Бечу писане у фебруару, коју су предали руском посланику Разумовском на име царево, дата су била упутства и заповести како руском посланику на Порти А. Италинском тако и јашком консулу

Балкунову, шта и како треба да предузму у корист Срба. А. Италинском је већ 3-ег Фебруара 1806 године, према поменутом предлогу, А. Чарторијски послао како молбу Срба од 30-ог новембра 1805 год. тако и упутства, наређујући му, да је према царевој заповести преда отоманском министарству. У исто време да изнесе пред Порту цареву жељу: да султан опозове заповести издане војсци да се креће противу Срба, да храброст српскога народа сачува за своју корист у будућности; да своју војску султан припреми и распореди тако, како би била у стању да одбије сваки страни напад; да прими захтеве Срба, које су они већ поднели султановом престолу и да им одобри да се сами управљају, пошто се они обвезују: да плаћају редовно данак, који је Порта некада примала од њих, да помажу Порту својом војском, ако она зарати с киме, и да извршују најтачније све друге дужности, које им припадају као поданицима отоманске Порте. Ово је једини начин који може привезати Србе своме законитом господару. Цар жели и верује да ће султан Селим примити пријатељски ове спасоносне савете.[645] У исто време напоменуто је посланику, да обрати пажњу Порти како су се Срби због страха и опасности, који им прете, обратили цару Александру као једноверном владаоцу, да посредује за њих код султана. Али ако Порта не би хтела послушати пријатељске савете и ако буде желела повратити потпуно стари начин управе, то јој треба напоменути да ће се Срби пре борити до крајности, него што ће пристати на стари начин управе. „Ако успете, вели се најпосле у поменутим упутствима, да „уверите Порту и она својих користи ради послуша наше „савете, онда се треба потрудити да се међу Србима уреди „онакав начин управе као што је у кнежевинама: Влашкој „и Молдавији, само с том разликом, да старешина народа „(le chef de la nation) никако не буде какав грчки кнез „из Фанара већ Србин урођеник. Ако би отманско мини„старство сумњало, да ће Срби тачно испуњавати своје

„обвезе према Порти а нарочито да ће тачно плаћати од-„ређени им данак и давати свој одређени број војске, тада „можете напоменути Порти: да је царски двор готов да „јемчи за нови поредак, ако Порта пристане дати Србима „*хатишериф* или какав други акт, којим би признала њи-„хова права, као видан знак свога пријатељства, на који „је Њ. Императорско Величанство свагда готово одгово-„рити истим начином, чим се прилика укаже".[646]

Као главни разлог да Порта треба да прихвати српске захтеве и да их одобри, А. Италински је навео опасност, која прети од Француске, која може, користећи се нередима у Србији, придобити устанике за се и употребити их против Порте.

Руском консулу у Јашу Балкунову јављено је 18-ог фебруара о предузетим мерама у корист Срба на Порти и о одашиљању њихове молбе А. Италинском, да је поднесе султану. Осим тога јавља му се: како му се по заповести царскога двора шаље десет хиљада дуката, да их пошље председнику Управнога Савета, Проти Ненадовићу. У исто време да препоручи Проти нека, што боље уме, увери српске старешине: да ће се Узвишени Двор стално бринути о срећи њиховој и да ће се увек заузимати у њихову корист код султана за све њихове праведне захтеве. Али исто тако да се и Император нада, да ће они увек бити верни поданици султанови и с покорношћу испуњавати све обвезе, које би по новом уређењу имали да врше. Осим тога да Њ. И. В., према свагдашњој оданости Српскога Народа Узвишеном Двору, очекује од њих, да ће увек избегавати сваку везу с Французима, који су сад завладали Истријом и Далмацијом, а који ће се свакако трудити да привуку Србе на своју страну једино у тој намери, да их баце у јарам, под којим стењу толики народи и државе. Заштита руска биће им сигурна све дотле, докле они буду слушали њене савете. Осим тога наређено је Балкунову, да у обавештењима Проти Ненадовићу дода и то, да чува

у тајности како садржину добивених обавештења тако и вест о послатом новцу.[647]

Иполит Балкунов, чим је добио наведена упутства, одмах је упутио (7-ог марта) писмо председнику Управнога Савета М. Ненадовићу, у коме му је јавио о свима мерама, које је царски двор предузео у корист Срба на Порти, о послатом новцу у десет хиљада дуката и о жељама царскога двора изложеним у министарском упуту.[648] Послато писмо стигло је у Смедерево 27-ог марта 1806 године заједно с новцем.[649]

Руски посланик у Цариграду, пре него што је примио поменуте упуте од 3-ег и 18-ог фебруара, решио се да према ранијим упутима поднесе Порти ону молбу коју су Срби 30-ог новембра послали преко Букурешта њему, да је преда Порти. И то је учинио 6-ог (18) марта, објаснивши у исто време реис-ефендији, преко статског саветника Јосифа Фонтона, зашто то чини. Реис-ефендија, примивши молбу Срба, одговорио је Фонтону: „да она само по спољашњости „показује расположење овога народа да се покори Порти, „а у ствари само претварање српских старешина с наме„ром да успавају Порту и да одложе војне припреме пре„дузете за гашење њихове буне, јер Срби, како изгледа, „докле с једне стране моле свога Господара за милост, „с друге остају и даље бунтовници с оружјем у рукама, „те секу и убијају мусломане. С тога Порта не може веро„вати у њихово покајање и у њихову жељу, да су вољни „стећи једанпут мир у свом крају. И према данашњем „стању Порта је ову страну својих интереса потпуно по„верила румели-валији и дала му потребне упуте и потре„бна средства да доведе Србе у покорност, било силом „било путем договора и савета, ако они пристану на то.

„А да реис-ефендија тако одговори, дало му је по„вода једно писмо, које је писао некакав грчки трговац „из Београда, а које је стигло у исто време кад и српска „молба. У писму се обраћа пажња Турцима да су Срби

„послали за султана једну молбу преко немачкога цара а „другу преко кнеза Ипсилантија; да су то учинили тек тада, „када су чули да се Порта ȳвеликѣ спрема, да их нападне „и да те молбе немају никакву другу намеру већ само да „успавају Порту, а Срби су се решили, да се боре до „последњих сила, само да постигну оно, што желе овим „устанком; да су Срби, који се налазе у држави бечкога „двора, доставили устаницима у великој количини разних „војних потреба. Осим тога овај грчки трговац јавио је да „се српски поп (Алексије Лазаревић), који се бавио у Пе„трограду, вратио у Србију, праћен једним руским пуков„ником под лажним именом".[649]

Као што се види, Порта је била врло нерасположена према Србима и већ издала наредбе румели-валији да се спреми и ма на који начин српски устанак угуши у тренутку, кад је А. Италински добио поменуте упуте петроградскога кабинета од 3-ег и 18-ог фебруара. Добивши те упуте он је спремио нарочиту ноту Порти, у којој је образложио жеље и захтеве рускога двора у погледу Срба, и поднео ју је 18-ог марта. Само осам дана после овога (26-ог марта) и аустријски посланик Штирмер, према заповестима свога двора, договоривши се с руским, учинио је представку на Порти у корист Срба.[650]

XIV

Пораз савезничке војске код Аустерлица, пожунски уговор и уздизање Наполеона имали су врло велики утицај на Порту и на промену њене политике како према Русији и Аустрији, тако и према устанку у Србији.

Египатска експедиција Наполеонова толико је била заплашила Порту, да се бацила сасвим у наручје непријатеља Француске Републике: Енглеске и Русије. А кад су Енглези заменили у Египту Французе, то, и поред све исправности Енглеза односно права султанових, ипак је Порта гледала на њих као на узурпаторе права турских,

и Французи нису пропустили да то употребе у корист сна-жења свога утицаја на Порти. Осим тога на Порти се још од 1804 године развила права дипломатска борба између Француске и Русије. Ова последња била је у Цариграду свемоћна и крајем 1805 године заповеднички тон рускога посланика постао је врло несносан за султана. Он је већ почео радити да се опрости моћнога утицаја руског и заповедничкога тона рускога представника. Како је Наполеон свима силама радио да за време рата против савезника 1805 године ма на који начин завади Русију и Турску, то се султан Селим све више подавао француском утицају. Нарочито се после пораза савезничке војске код Аустерлица Порта почела све више подавати француском утицају, бојећи се Наполеона који јој је постао сусед, добивши по пожунском миру Далмацију, одакле је могао, према потреби, претити или помагати Порти. С тога је она прва од европских држава признала титулу Императора и почела се утврђивати у Влашкој и Молдавији против Русије, спремајући храну по магацинима и поправљајући утврђења на Дњестру и на Дунаву, а реис-ефендија се већ спрема да збаци влашке кнезове противно уговору с Русијом.[651] Колико се Русија трудила после пожунскога мира да одржи свој утицај на Порти, толико се опет Наполеон упињао да завади Русију и Турску. Сам је писао султану, скретао му пажњу на опасност која прети Порти од Русије, тражио од њега да обезбеди Влашку, слао веште артилеријске инжињере и друге у војним стварима спремне људе, да помогну Порти утврдити се на Босфору и Дарданелима и да спреми што јачу одбрану Цариграда од Енглеске и Русије. На тај начин утицај француски постајао је све јачи и све је више потискивао руски. Најпосле под утицајем Наполеоновим Порта је почела газити свој уговор с Русијом од 11-ог (23) септембра 1805 године и забрањивати пролаз руским ратним бродовима кроз Босфор и Дарданеле. Међутим у борби Русије с Наполеоном њој је овај пролаз био

врло потребан за њене операције на Средоземном и Јадранском Мору и за везе с одредом руске војске, која је боравила на Јонским Острвима и борила се против Француза код Боке Которске.[652]

Француска влада водећи борбу против рускога утицаја у Цариграду није пропустила прилику а да и устанак у Србији не употреби као једно од средстава против Руса и против Аустријанаца. Како се Порта све више уздала у потпору Француске а раздражена против устаника у Србији, лако је разумети зашто је врло хладно примила савете бечкога двора, кад су јој поднесени 26-ог марта. Министар спољних послова Васиф-Ефендија чак није хтео ступити ни у какав разговор у погледу српскога питања с аустријским драгоманом Тестом, кад му је овај предао писмо цара Франца II за султана, већ га је упутио Ћехаја-бегу. Овај је био унеколико мекши, пристао је да разговара о ствари српској, али не дајући ни најмањега знака да је вољан ступити у ма какве преговоре о том питању с послаником Штирмером. А кад му је драгоман Теста напоменуо: како је надвојвода Карло писао појединим пашама одређеним против Србије, да задрже своје нападе и ако им и Порта напише у истом смислу, онда ће то бити први корак за умирење оне бедне и несрећне земље. На то је одговорио Ћехаја-бег: да је та мера, предузета од стране надвојводе, потпуно противна наредбама које је Порта послала разним командантима, а које она сада не може опозвати. Најпосле рекао је: *„да би Срби добили милост, треба да је траже с конопцем о врату и да отпочну тиме, што ће издати најкриваље између себе.“*

Руски посланик Италински мислио је да је Порта овако одговорила аустријском посланику због слабости и унижења Аустрије после пожунскога мира,[653] и нада се да ће турско министарство изаћи с више готовости насусрет његовој ноти. Међутим преварио се. Порта је, на наваљивање А. Италинскога готово у истом смислу одговорила у половини

априла на поднесену јој ноту: да су Срби бунтовници, јер су од пре неколико година подигли бунтовничку заставу и да се у свему понашају противно дужностима поданика; међутим да је Порта стално настојавала да их благим мерама и саветима упути покорности, али је све остало узалуд. Овај народ је остао при свом рђавом понашању, које је прешло сваку меру, пошто су исекли и поробили многе мусломане и починили многе испаде у целом крају; па с тога су наименовани команданти, који ће овај народ повратити покорности мйлом или силом, истерати или уништити покретаче и плеткаше, и повратити пређашњи мир међу мирне и верне поданике. Према томе да је бескорисно надати се, да ће се овај заплет скоро свршити, као што је Порта желела. У осталом наглашено је у турској ноти, да ће се и Порта у овој прилици понашати као и свака друга сила, гледајући на овај заплет као на своју унутрашњу ствар.[654]

Исто тако и у почетку јуна А. Италински јавио је министру иностраних послова да сви добри упути неће помоћи ништа докле год Порта буде настојавала да Срби предаду оружје, да издаду своје старешине и да се поврате у старо стање.[655]

Срби су се у ово време налазили у великој опасности јер су, по заповестима Портиним, околне паше заиста требале да нападну устанике са свију страна, па ипак је одсудан напад одложен за који месец позније, јер румелијски валија, Ибрахим-паша скадарски, није хтео одмах оставити Скадар и поћи у Софију, где се скупљала војска против Срба, докле Порта не снабде магацине у Софији потребном храном и другом спремом. Осим тога он није хтео тако брзо напустити Скадар ни због тога, што се бојао Француза у Далмацији и што је гледао да сазна њихове намере.[656]

XV

Чим је Порта добила руску ноту у корист Срба, предала ју је у препису француском отправнику у Цариграду,

који ју је послао 19-ог (31) марта у Париз министру иностраних послова Таљерану. Ова нота нагнала је Наполеона да у српским устаницима не види народ, који се бори против насиља и злочинстава турских, већ агенте руске политике на Балкану, те је с тога почео саветовати Порту и нагонити је да пошто-пото угуши српски устанак, називајући Србе *бунтовницима*. Пишући Таљерану 30-ог маја (11 јуна) да спреми Порти одговор на поменуту ноту и преда турском амбасадору вели: „биће вам лако доказати да Ру„сија не говори као пријатељска сила или као савезница, „него као суверен. Ако је истина да она тако јако жели „одржати Османско Царство, зашто не престане помагати „Србе саветима и новцем? Затим ако се она заиста толико „брине за Портине користи и ако спрема ратни план про„тив Француза, који, како она вели, хоће да нападну Порту, „зашто не пошље 3—4000 војника против Срба? Само ово „доста би било па да отвори очи Порти, да се она нема „чему надати од Русије и да неће задржати проливање „крви. Али Русија се ни толико не труди да прикрије своје „намере. Зар је то просто посредовање у корист сељака? „Зар то није дело непријатељства, кад се побуњени пода„ници помажу против свога господара? Зар Русија не би „могла рећи Србима: ако сте вољни да положите оружје, „да издате своје старешине, који су вас навели на стран„путицу и да се вратите у пређашње стање, онда ћу ја „израдити код Порте, да се све оно, што се догодило, „преда забораву? Место тога шта се усуђује Русија обе„ћавати? Да прогласи независност Србије! То је управо „намера распирене буне међу Србима. То је развијање ве„ликога и давнашњега плана да се прогнају Османлије из „Европе у Азију. Кад би православни у Србији добили оно „што је добила Влашка и Молдавија, то јест независност, „онда би Мореја и други крајеви Османскога Царства, у „којима живи велики број православних, тражили то исто, „а тиме би се свршила неминовна пропаст Османскога Цар-

„ства. Тако, дакле, Русија, да би сакрила своју праву не-„пријатељску намеру, нашла је да су праведни захтеви „Срба. Обадравајући Србе на буну она се усуђује тражити „од Порте, као од силе, коју назива својом пријатељицом и „савезницом, срамоту и жртвовање властите користи.

„Срби су непријатељи Портини и немају никаквих веза „с Француском, која је много паметнија него да помаже „бунтовнике, а кад би се Срби обратили на француског „цара, он би о томе известио Порту и саслушао би их „само тада, кад би пристали да положе оружје, да издаду „своје старешине и да се врате у пређашње стање. Из „овога различнога понашања две силе, Порта може увидети „где су њени прави пријатељи...“ [657]

А кад је султан послао своје писмо по нарочитом по-сланику Наполеону, овај му је у погледу Срба одговорио 8 (20) јуна 1806 године: „...И ако нам В. В. допусти да „завршимо једним саветом, ми ћемо вам рећи да праве ко-„ristи Вашега царства траже, да не допустите ниједној „страној сили да се меша у Вашу распру са Србима, да „употребите најјаче мере и покорите ове бунтовнике, које „изазива и обадрава Русија. А да их она изазива и оба-„драва доказ је у томе, што она тражи да им се даде не-„зависност“.[658]

Као што се види Наполеон је, желећи пошто-пото да увуче Русију у рат с Турском, да би за своје намере имао одрешене руке у Европи, употребио је између осталога врло згодно и српско питање; дражио Турке против уста-ника у Србији колико је год могао и изазивао на рат против Русије. А кад је Наполен послао генерала Себастијанија у Цариград за свога посланика, колебање Портино престало је, она је почела радити скоро потпуно отворено против Русије. По доласку Себастијанијевом у Цариград (28-ог јула)[659] руски утицај на Порти потпуно је замењен француским. Себастијани јој је ставио у изглед савез с Француском и Персијом против Русије, обећавао јој је сваку потпору против

Срба, а Порта се и сама носила мишљу да ће у овако згодној прилици повратити Крим од Руса. С тога одмах по савету Наполеоновом збаци влашке кнезове, које је Наполеон у поменутом писму назвао Портиним издајницима и руским шпијунима, и покретачима српскога устанка и помоћницима Срба којима су они достављали оружје, муницију и друге војне потребе. Све ово нагнало је Русију прво да скупи војску на Дњестру, затим да уђе у Влашку и Молдавију, због чега је Турска објавила Русији рат 18 (30) декембра 1806 год.

XVI

Нередовно и расклимано стање у Турској Царевини није допустило Порти да потпуно изведе спрему војске противу Срба, коју је била предузела после Хафис-пашина пораза на Иванковцу. Осим тога томе је много допринела и смрт Хафис-пашина, огорченога непријатеља српских устаника, који је умро негде у октобру 1805 год. од ране, коју је добио у бою код Параћина.[660] Али после пада Смедерева и после Наполеонове победе код Аустерлица Порта се почела најозбиљније спремати како против Срба устаника тако и против Русије. У почетку јануара реис-ефендија није крио да је за зборно место румелијске војске противу Срба одређена Софија, где је требало за војску спремити храну, муницију и друге ратне потребе.[661] Исте заповести биле су издане и босанском паши, и колико се утицај француски у Цариграду јаче осећао толико су спреме против Срба боље напредовале. Одмах после смрти Хафис-пашине султан Селим издао је фермане за Ибрахим-пашу скадарскога и за Саид-Мустафа-пашу босанскога. У њима султан заповеда обојици да заједно с Мехмед-Хесапцијом, благајником румелијскога валије, узму команду и да ојачају разбијену војску, над којом је раније командовао Хафис-паша. Босанскоме везиру Саид-Мустафа-паши заповеда се да позове на оружје све мирмиране (месне војне старешине) из новопазарскога округа и да нападне

на Карановац који је Карађорђе раније био заузео.[662] Затим је султан упутио пашама око Србије ферман заједно с фетвом Шеих-ул-Ислама, по којој се српски устаници по шеријатском праву рачунају као побуњена непријатељска страна, јер се утврдило: да српске бунтовнике предводи један војсковођа; да су наоружани разноврсним оружјем; да теже, према својој вери и верским обредима не само да се ослободе ропског стања и турске власти, већ су почели нападати мусломанске градове, убијати праверне, палити њихове куће, робити жене и децу, и отимати њихова имања. С тога Шеих-ул-Ислам званично решава: да се прогласи рат против неверних Срба који су с бунтовничком заставом изашли из граница своје покорности.

С тога султан Селим III вели у ферману, којим је ова фетва спроведена војно-управним и судским властима око Србије: „На основи те фетве ја објављујем да је прогла„шен рат са српском рајом и поставио сам за главног ко„манданта (сераскера) моје победоносне румелијске војске „мога израније славнога румелијскога валију Ибрахим-пашу, „коме сам дао неограничена права да угуши устанак, по„бије бунтовнике и умири побуњени крај, како та буна „не би узела широке размере.“ Затим се позивају праверни мусломани који год могу носити оружје и ратовати, да се купе и придруже војсци Ибрахим-пашиној. У ферману се још вели, да ће они, који не буду послушни и који се не покоре царској заповести, бити оштро кажњени као вероломници и непослушници фетве, издате за рат против неверничке буне Срба.[663]

Прелаз Срба преко граница Београдскога Пашалука одмах у почетку 1806 године, њихова ратовања и освајања у јануару и фебруару, као и њихове раније везе са Србима у Босни, Херцеговини и околним крајевима, с Бугарима и православним Арбанасима, нагнали су Порту да предузме врло оштре мере у опште противу хришћана у

европској Турској. Бојећи се да се устаницима не придруже и нихова браћа из Босне и Херцеговине, из Лесковачког, Нишког и Видинскога Пашалука као и други хришћани, Порта је нарочитим ферманом наредила војно-управним властима, да по целој европској Турској покупе оружје од хришћана, што су оне почеле извршивати на врло оштар и насилнички начин не само по крајевима око Србије, већ и по Румелији од Пазарџика до Софије. У Цариграду су лица, која стоје под страном заштитом, гоњена из Цариграда.[664] Ове оштре мере турских власти изазвале су покрете међу хришћанима у Старом Влаху, у нишком крају, у Неготинској Крајини и у околини Видина. Пасван-оглу због тих покрета погубио је видинскога епископа Калиника, његова брата и друге његове сроднике и предузео оштре мере против хришћана, припремајући се живо против устаницка.[665]

Румелијски валија, Ибрахим-паша скадарски, на кога је била наложена тако велика дужност, схватио ју је врло озбиљно и није се одмах одазвао заповестима Портиним из два разлога. Први је, као што је раније поменуто, био тај: што је јако подазревао на Французе у Далмацији, те је пазио шта они тамо раде и гледао да сазна њихове намере; а други је што је знао како је Порта немарна у снабдевању војске храном и ратним потребама, па је с тога на позив Портин, да се одмах крене из Скадра у Софију, где је требало створити војни стан, који би служио као основица одбране од Русије и напада на Србију, тражио од Порте, да она, пре него што он остави Скадар и упути се у Софију, спреми хране и друге ратне потребе за војску; да се кола и запрега потребна овој војсци унапред пошљу на одређено место; да комисари, који се налазе при војсци и који треба да снабдевају војску храном, имају потребан новац за набавку, јер он најпосле не жели да се употребе насилне и тиранске мере према народу, због снабдевања војске храном. У прво време Порта је гледала на ове

Ибрахим-пашине захтеве као на рђаву вољу, да се одазове заповестима њеним; али кад је влада добро проучила његове захтеве, решила се да их све испуни. С тога је претпоследњега свог посланика у Паризу и тадашњег министра војног Али-Ефендију наименовала за главног интенданта коморе (мубаагилер-назира) при војсци која се спрема за Србију и наредила му да одмах оде на своју дужност; султанова официра, некаквога Бећир-беја капици-башу, послала Ибрахим-паши, који би на њ утицао да се што пре крене на одређено место. У исто време, како је Румеливалија Ибрахим-паша стално држао један корпус хришћанске војске, католичкога обреда, који је чинио најбољи део (l'élite) његове војске, то је Порта сумњала, да ће се они борити против Срба пошто су, и ако разнога обреда, опет и једни и други хришћани; с тога се решила да употреби неколико корпуса мусломанске војске из Азије, који су одмах позвани да пређу у Румелију. Осим тога Порта је наредила Ибрахим-паши да се према Србима послужи и лукавством и да изазове међу њима раздор и међусобну борбу, те да их тако што лакше поломи и умири. Али ово последње није пошло за руком Ибрахим-паши.[666]

Кад су Срби заузели Ћуприју, Параћин, Ражањ, Алексинац и Крушевац, онда се Порта још јаче расрдила на њих и почела још брже опремати војску. Војно Министарство (сераскеријат) издало је тајну заповест (бујрултију) свима властима и мусломанима око Србије како способним тако и неспособним за ношење оружја. У тој бујрултији вели се:

„Објављује се ради знања свакоме да се појавио бунт „у Србији, да су српски неверници подигли главе, да теже „ослободити се својих ропских патњи и да, као бунтовници „и устаници, не признајући султанову власт, не само што „отказују плаћање царскога данка, већ су се подигли да „се као непријатељи царевине с оружјем у руци туку с „мусломанима и војују. Устанак, који су Срби подигли

„према последњим извештајима, узео је велики размер и „распростр̀о се на многа места унаоколо. Сва раја, која „живи у крушевачком санџаку (Алаџа-Хисар) побунила се, „устала, узела оружје у руке и у гомилама почела напа„дати и отимати паланке Параћин и Ражањ, које по управ„ној подели припадају горе поменутом санџаку. Побуњена „раја не само што је заузела поменуте две паланке и што „је ставила под нож и на онај свет послала толико неви„нога мусломанског становништва, већ је чак жене и децу „мусломанску заробила, опленила све њихово имање, опљач„кала им куће и попалила друге непокретности. Уз то су „ти бунтовници имали и паклену замисао да подигну на „устанак и рају из области нишке тврђаве, да Ниш опколе и отму.

„Бунтовници су напáли како грáд Крушевац (Алаџа„Хисар) тако и град Алексинац, који је сад опкољен и „нападнут од устаника. Тако су узбуњујући извештаји зва„нично стигли од мусломанскога становништва, како онога, „које живи у самом граду Нишу, тако и онога које насе„љава градиће и паланке око Ниша. То се становништво, „обузето очајним страхом и опасношћу, обратило за помоћ „султановој влади с молбом, да му се пошље силна војска „помоћу које би се за времена сачувало од опасности која „му грози. Да би се с једне стране сачувао и заштитио „мусломански свет, застрашен општим истребљењем од по„дигнуте раје, и да би се с друге стране мусломани за„конито осветили, што је толико њихове правоверне браће „поклано, жена и деце заробљено, имања попаљено и што „су се бунтовници усудили нападати на градове, паланке „и села, и освајати их с намером... да отму и нишку твр„ђаву, — то треба предузети и брзе и неодложне мере. „Јер ако би, не дај Боже, пала у бунтовничке руке и „нишка тврђава, створиће се за нашу царевину много не„среће и главобоље, а можда ће доцније угушење тога „устанка бити немогуће и устанак се може раширити свуда,

„те се може појавити знатна и судбоносна погибао за нашу „царевину. С тога је султанова влада решила да поступа „оштро и немилосрдно с подигнутом и побуњеном рајом. „Зато се издаје заповест да се убија, уништава и стреља „сваки бунтовник, па се ма где ухватио, само да би се „у корену могла уништити клица устанка. Ово ако се „успешно изврши рачунаће се као освета правоверних му- „сломана коју им налаже њихова верска дужност. Сазвате „све војне старешине на договор и саветовање као и пле- „менити родољуби и виши чиновници нарочито поводом „тих изненадних и крвавих догађаја с побуњеном рајом „једнодушно су решили: да је свеколики мусломански свет, „по верској дужности и због војног угледа и државне части, „дужан прогласити ратно-верски поход, да ратује с оруж- „јем у руци и да с опасношћу свога живота узме најжив- „ље учешћа против побуњене неверничке раје, да се бије „и бори дотле, докле сасвим не буде поломљен и уништен „непријатељ *дин-ислама*. Осим тога мусломанско станов- „ништво, од првог до последњег, дужно је, да морално и „материјално, колико год може, помогне своју пострадалу „браћу мусломане из поменутих градиња и паланака, које „су устаници освојили и сад се налазе у њиховим рукама.“

У поменутој заповести турскога Војног Министарства помиње се да је савет изабрао и одредио да пођу, казне и умире устанике ова лица: Саид-пашу, управника призренскога санџака, Мустафа-пашу, управника дукађинског санџака, Иврањали-Мехмед-пашу чирменског; Ипекли-Дервиш-пашу и скопскога Алај-бег-оглу-Хасан-бега. А за главног заповедника војске, која ће се скупити из каза (срезова) подчињених управи скопског назарета, наименован је Малић-паша с називом „баш-бега,“ а над свима остао је и даље заповедник румелијски валија Ибрахим-паша у Скадру.[667]

Па ипак спрема и скупљање турске војске с јужне и југоисточне стране Србије није тако напредовало, као што је Порта у својим ферманима желела. И скупљање војске

и припрема хране ишли су врло споро, и сам Ибрахим-паша скадарски није показивао оне живости у радњи, коју је Порта од њега очекивала. Тек у јуну месецу види се живљи рад на опреми веће војске против Срба, пошто је и Наполеон охрабрио Порту и послао спремне људе, који ће не само упутити турску војску, већ јој саставити и општи план за напад на Србију.

Од почетка маја до краја јуна 1806 године Порта је радила да и мимо свеколике анархије у царству опреми добру војску против Срба с јужне стране. Кади-паша, који је уређивао редовну војску у Малој Азији око Коње, кренуо се с војском (10—12.000) и упутио у Европу. Затим Порта је помиловала озлоглашенога вођа разбојничкога Дели-Кадри-агу, поставила га за капици-башу, платила његовим трупама 150.000 гроша (пре 25-ог априла) и послала за ајана у Бургас, а већ у почетку маја наређено му је да се крене против Срба и да се придружи Исмаил-бегу сереском и да иде против Срба.[668] Крајем јуна спремљене војске, које редовне које нередовне, око Цариграда и Једренета, било је око 50.000, а у Нишу и Софији такође се налазило око 30.000 људи.

Босански везир био је живљи од румелијскога валије у опреми војске. Он је према Портиним заповестима још с јесени 1805 године предузео све мере да испуни оно што се од њега тражило. Наредивши да се купи војска на више места по Босни, позвао је Србе на договор, желећи мирним путем да их склони да положе оружје, као што је то раније покушао и лесковачки паша. Али се Срби нису одазвали томе позиву, јер му нису веровали.[669] Прикупљање босанске војске напредовало је тако, да је већ крајем 1805 године у близини Дрине било преко 20.000 војника,[670] који су већ у јануару отпочели прелазити Дрину и борити се са Србима, желећи да се приближе Шапцу и споје с Турцима Шапчанима. Босанска војска стално се повећавала и око половине марта износила је око 30.000

људи. У исто време, докле се спремала босанска војска према заповести везировој, спремала се војска у Херцеговини, која је под Сулејман-пашом Скопљаком угушила устанак у Дробњацима крајем 1805 и почетком 1806 године, па се упутила Новом Пазару да се састане с војском Карафејзином, који се такође био упутио Новом Пазару у сусрет Сулејман-паши, одакле су требали поћи на Србију долином Рашке и Ибра.

Напредак босанске војске унеколико је обустављен у половини марта, када је умро босански везир. Али то је трајало само дотле, докле није дошао Хозрев-Мехмед-паша, нови намесник у Босни, који је дотле био у Солуну, а пре тога вице-краљ у Египту.[671] А чим је он дошао наново су отпочеле јаче спреме. Поједини босански капетани (а било их је у то време 33) требали су да скупљају нову војску, која је требала да буде потпора оној, што је била на Дрини, и често упадала у Србију да плени и пали.

Крајем јуна турска војна сила већ је била толико спремљена, да се могла упутити на Србију са запада, југа и истока. Ибрахим-паша био је већ стигао у Ниш с војском од преко 40.000, толико исто било је распоређено и на Дрини, а Пасван-оглу имао је и добру и многобројну војску. Уз помоћ француских официра био је већ спремљен план како треба савладати Србе устанике. По том плану сва прикупљена војска, која је имала да нападне Србе, требала је да се раздели на три корпуса, од којих би сваки за се оперисао, али тако, да сва три теже једној мети.

Први корпус, који је у исто време требао да буде и најмногобројнији, пошао би од Видина уз Дунаво са задатком да ослободе Београд опсаде, а затим Шабац. Овај корпус ни у ком случају није смео примити општи напад, већ би се кретао полагано, освајајући стопу по стопу, положај за положајем, утврђујући се при сваком помицању напред у тврде шанчеве снабдевене добром артилеријом; уз то ће изашиљати свакога дана у извидницу одељења коњице и стре-

лаца, која би се одмах повлачила, чим би наишла на јача одељења непријатеља, избегавајући заседе.

Други корпус прешао би Дрину код Зворника и заузео положаје на десној страни реке и оперисао би исто онако као и први, трудећи се да с њиме створи везу борећи се јаким одељењима.

Трећи корпус напао би јужни крај Србије, такође држећи се истога начина борбе као прва два, нарочито трудећи се да избегне општи напад. Он ће гледати да продре у средиште земље. Одељења овога корпуса, која би ишла напред, како она на челу, тако и она на левом и на десном крилу, оперисала би пажљиво као и цео корпус.[672]

ГЛАВА ОСМА

ГОДИНА ВЕЛИКЕ БОРБЕ, ЗНАМЕНИТИХ ПОБЕДА И НАЈВЕЋИХ УСПЕХА У СРПСКОМ УСТАНКУ

I — План за одбрану и тврда вера у успех. — Распоред за напад у почетку 1806 године.

II — Ширење устанка и устанички успеси на истоку и југоистоку Србије. — Пораз Пасван-огла.

III — Догађаји на западном крају Србије. — Мачва у фебруару 1806 године за време турских напада с Дрине. — Бој на Салашу и на Чучугама.

IV — Стање Србије у априлу 1806 године и везе с Црногорцима.

V — Нове борбе на Дрини и око Шапца после боја на Чучугама. — Преговори за мир на Дрини крајем јуна 1806. — Долазак турске војске под Шабац 5-ог јула.

VI — Шта се догађало под Београдом прве половине 1806.

VII — Стање у Србији у јуну 1806 године. — Нова молба руском цару од 18-ог јуна.

VIII — Мисија Петра Ичка у Цариграду.

IX — Велика навала Турака на Србију 1806 године. — Победа над Турцима код Пореча и на Делиграду.

X — Напад Турака на ваљевску нахију и победа на Братачићу и на Крњићу 20-ог јула. — Славна победа на Мишару 1-ог августа и у Китогу 7-ог августа.

XI — Славне победе на југу крајем августа.

XII — Упад Станоја Главаша у Топлицу и Лаб. — Срби у Крајини.

XIII — Примирје од 2-ог септембра.

XIV — Рад Ичков у Цариграду. — Повратак Ичков и долазак царског мухасила Хасан-аге у Смедерево. — Предлози Портини за мир.

XV — Преговори за мир и за предају Београда. — Карађорђе Гушанцу 2-ог октобра. — Босански везир зове Србе да преговарају о миру. — Одговор Срба. — Везе устаника са Стратимировићем. — Одговор Гушанчев Карађорђу. — Мухасил и Гушанац. — Смедеревска скупштина шаље српске депутате у Цариград.

XVI — Стање Србије пред освајањем Београда.

XVII — Спрема за освајање Београда. — Долазак Кондин у српски стан. — Његов предлог за упад у Београд. — Распоред војске за напад.

XVIII — Освајање Београда. — Освајање београдске тврђаве. — Предаја шанца. — Последице заузећа Београда.

I

Дипломатски кораци предузети од стране бечкога и петроградскога двора на Порти у корист Срба нису имали никаквога успеха. Олују, која је претила српском народу с тога, што је после оноликих насиља, страдања и мучења желео слободу, није могла отклонити ни дипломација ни српске молбе султану. Мусломански обичаји и вера као и старе турске навике помогнути уз то још и јаким угледом Наполеоновим, били су против ослобођења Срба, против раскидања старих окова и промена старих навика укорењених у турском начину управе. Србима ништа није било остало него да силом својих мишица и оружја бране како своју крвљу стечену слободу тако и своја муком задобивена права.

Тадашње српске војводе и старешине смислиле су славан начин одбране, достојан хвале у сваком погледу. Они су и страховали од велике Турске Царевине и њене многобројне војске, а у срцима својим ипак су осећали да ће одолети баш тој сили, јер је правда на њиховој страни. У исто време, кад су се обраћали страним дворовима за помоћ и заштиту пред Портом, они су, охрабрени обећањима рускога двора, спремали план одбране и тврдо веровали у свој успех. То уверење, које је било у срцима српских старешина, а које су они морали прикривати од страних сила осим Русије, лепо се огледа у једном искреном и отвореном писму Стевана Живковића српским депутатима у Петроград, писано при свршетку Смедеревске Скупштине, можда најзнатније у целом устанку по решењима својим. Тражећи од депутата да обрадују српске старешине каквим веселим гласом из Петрограда, јавља им како се многи Турци купе да пођу на Србију „али ми смо готови сваки „час и, у име Бога, хоћемо напредовати, већ само очеку„јемо од вас добре поуке и добре гласове. А врло би добро

„било, да нам се допусти да се састанемо с Црногорцима „а и њима да се пише да пристану на то. Ако би све то „тако било заиста би Турци битку изгубили.“ Могло би се мислити да су српске војводе још на Смедеревској Скупштини решиле, да ради одбране од новога напада, који је против њих Порта спремила, пођу насусрет своме непријатељу; да тиме Порту што пре изненаде зими, кад Турци не ратују, да уједно прошире ослобођену област нарочито с јужне и источне стране, откуда су се надали најснажнијем нападу.[673] Да је то тако види се из поменутога писма Живковићевог које се завршује овим речима: „Турци јако „навађују на нас, него умолите добротвора (Русију) да „нам се допусти да преко наше границе прелазимо. Боље „је да ми Турке на њиховом земљишту разбијемо, него да „их дочекујемо на нашем. И да смо то допуштење (раније) „имали, досад били бисмо једни у Софији, други у Босни, „трећи у Арнаутлуку, а четврти до Рушчука. Али гледајте „што није било досад, а оно (нека буде) одсад. Нека нам „се допусти и то треба час пре.[674]

Устаничке старешине нису сачекале одговор српских депутата на Живковићево писмо и на одобрење петроградскога двора, већ су одмах у почетку 1806 године приступили да изведу смишљени план, да пређу границе Београдскога Пашалука и да пођу усусрет непријатељу, проширујући ослобођену област и хватајући згодне позиције за одбрану од турске навале.

Према утврђеном плану Карађорђе, као врховни војни поглавар према неограниченој власти, датој му на Смедеревској Скупштини, заповеди Миленку Стојковићу[675] да пође низ Дунаво кроз Ђердап, да заузме Пореч и Кладово и да рашири српску власт преко мирочких планина; Петру Добрњцу нареди[676] да се упути уз Мораву Параћину ка Ражњу и Соко-Бањи; а Станоју Главашу, Младену и Вулу Коларцу,[677] да се упуте ка Крушевцу; пожешком и карановачком команданту Радичу Петровићу заповеди да пође

уз Ибар Рашкој и Новом Пазару; Милана Обреновића према Вишеграду и Новој Вароши;[678] а Јакову и Луки Лазаревићу нареди да се потруде опкољени Шабац[679] што пре заузети, а сам настане туђи Београд. Према успесима који су постигнути на истоку и југу, изгледа да је Мали Божић (1 јануар 1806 године) био одређен као рок, када су се све војске требале да крену и отпочну нападати и ослобођавати суседна села, градове и крајеве. А одмах после Смедеревске Скупштине српске војводе и старешине потрудиле су се да похватају везе с најистакнутијим људима по суседним крајевима, на које су хтели ударити да их ослободе.[680]

II

Миленко Стојковић упути се низ Дунаво с једним одредом војске и ноћу, између 13-ог и 14-ог јануара, сиђе Поречу и вештим ноћним препадом заузме га. Неколико Турака погине а остали се спасу лађама; Миленко у освојеном Поречу нађе неколико топова, нешто муниције и 30 лађа натоварених сољу за Београд и за Босну. Освојивши Пореч на Светога Саву, Срби су се обезбедили од турских напада уз Дунаво, јер су с острва Пореча могли потпуно затворити пролаз на Дунаву.[681] Пошто се Миленко утврди у Поречу спремивши шанчеве и наместивши задобивене топове за одбрану острва и забрану пролаза уз Дунаво, пође преко мирочких планина и упути се Неготинској Крајини. Како је обор-кнез крајински био у договору с Миленком, то Пасван-оглу бојећи се покрета у Крајини, чим је чуо да је Миленко заузео Пореч и ухватио заседама повијарац Мироча и Дели-Јована, пошље свога официра, некаквога Кара-Мустафу, да ухвати обор-кнеза и доведе у Видин. Али је кнез то некако раније сазнао и с најугледнијим људима измакао и дошао Миленку. Кара-Мустафа дојури у село с 40 Турака и заплени кнежеву покретност, па се

одатле упути у Неготин. Миленко се спусти у Крајину, нападне на Неготин, освоји га и у њему зароби поменутога Кара-Мустафу с његових 40 Турака. Од Неготина Миленко се упути Кладову, опседне га и покуша да освоји, али како у томе није успео, повуче се и још боље утврди заседе на повијарцу планинском од Мироча и Дели-Јована,[682] затвори пролаз на Ђердапу па отиде у Пореч.

У исто време кад је Миленко Стојковић заузео Пореч и покушавао да Крајину и Кључ очисти од Турака, Петар Добрњац са Стеваном Синђелићем, Илијом Стошићем, Пауљем Матејићем, Илијом Барјактаровићем и црноречким кнезом Милисавом Ђорђевићем пође на Параћин у коме је заповедао некакав ајан Алибарча, који се није хтео туђи већ се предао под погодбом да се њему и осталим Турцима допусти да мирно отиду у Ниш. Добрњац му је то допустио; па кад заузме Параћин, крене се на Ражањ, где је заповедао некакав ајан Крњча, који се није хтео предати до последњега часа. Срби су при јуришању изгубили много људи, те су се решили да не поштеде никога. Најпосле Крњча отвори капију па се с неколико коњаника срећно пробије и побегне, а остатак Турака устаници исеку. Задобивши велику плачку Добрњац остави у Ражњу Ђорђа Скоричкога с нешто посаде па се упути Алексинцу. Турци Алексинчани чувши шта је било с Турцима у Ражњу, нису смели ни сачекати устанике, већ су тајом оставили Алексинац, Добрњац га заузме, па се упути Бањи, опколи је, али је није могао узети.

Као год што је напредовао Миленко и Добрњац, тако је напредовао Младен и Станоје Главаш. Њих двојица са Стеваном Јаковљевићем из Левча, Вулом Коларцем, кнезом Јевтом из Обрежа, кнезом Милојем из Црнче и осталом војском, по датој им заповести, упуте се Крушевцу преко села Бошњана, прегазе Мораву на Богојављење, а у недељу, 7-ог јануара, упуте се на Крушевац. Насусрет изађе им из Крушевца лесковачки паша с бегом Френчевићем и с Ар-

наутима и сударе се у пољу под Крушевцем. Срби су били у отвореном пољу без икаква заклона, али су ипак Турке дочекали и тукли се с њима до 12-ог јануара. У борби је погинуло до 50 Срба, многи су се ранили, али ипак су се Турци морали повући Лесковцу. Срби заузму Крушевац.

По заузећу Крушевца пребегао је Србима из Новога Пазара Димитрије Кујунџија с млађим сином Илијом. Он пређе с нешто бећара преко Јастрепца у Топлицу, па почне хајдучки гонити Турке, палити их и пљачкати, светећи се за свога погинулог брата Јевтана. Потом се, поставивши страже на Јастрепцу, преко Жупе врати у Крушевац, гонећи многу заплењену стоку и носећи велики плен.

Од Крушевца Младен и Главаш упуте се и дођу близу Ниша. На њих низ реку Топлицу пођу неки Арнаути, али их Срби пресретну код Куршумлије и страшно потуку, скоро у исто време кад и Пасван-огла на Цивци-бари.[683]

Капетан Радич Петровић с Танаском Рајићем и одредом шумадијске војске пође уз Ибар и с успехом продру до Студенице гонећи Турке и пленећи све што је турско. У исто време позвао је све оне људе у околини да устају на оружје. У једном писму од 9 фебруара 1806 године позивао је целу јелечку нахију да устану сви на оружје „за веру и за закон хришћански мало и велико који има пушку, а који нема нека узме секиру и, у име Бога, устајте!“ [684] Овом позиву одазвали су се сви виђенији људи из онога краја, као: Мелентије Никшић из Брезове, калуђер манастира Студенице, поп Филип такође из Горње Брезове, поп Никола из села Мрсаћа, Ђура Брничанин, Радосав Марковић Јелечки и многи други. За кратко време на се подигну сва села у пазарској нахији по Горњем Ибру, по Јошаници, по Рогозну и по Подгорју. Милан Обреновић с протом М. Гучанином и Новаком Бошковићем из Горачића, такође продре до Вишеграда и до Нове Вароши, према којима је местима подигао и утврдио шанчеве на „Катићима“ и „Деретину.“ [685]

Успеси Миленкови на источној страни, његов упад у Неготинску Крајину и у Кључ, кретање Срба у оним крајевима и наде становништва у околини Видина на ослобођење, изазвали су све јаче припреме у Пасван-огловом стану. Он не само што је постао оштрији према становништву онога краја, већ се крене са својом најодабранијом војском — око 3000 коњаника — и упути на устанике, да их казни, што су упадали у његову област. Ма да су с њиме били: Јусуф-ага ајан берковачки, Пореч-Алија избегли ваљевски муселим, Рушен, ајан пиротски Ђенџ-ага из Ловче и Ћор-Сулејман из Црне Реке, ипак се није смео усудити да удари на Миленка, јер се бојао непролазних кланаца и богаза кроз планине Мироча и његових огранака, већ се упути Бањи и Алексинцу. Приповеда се да није хтео мучки ударити на устанике, већ је послао најпре једнога човека да јави устаницима. Занесен дотадашњом славом и успесима није повукао ни топове своје, већ се уздао у своју коњицу, која му је досад толике победе задобила. Упутивши се Бањи улогори се на Дивци-бари, одатле нападне на устаничку војску. Али га Петар Добрњац, Пауљ Матејић из Мељнице (Горња Млава), Милија Здравковић — Ресавац и Милисав Ђорђевић кнез црноречки, дочекају на неким урвинама код Дивци-баре (некада селанце на један сат северно од Алексиначке Бање ка Ртњу), и тако победе и поломе, да се једва вратио с остатком своје војске у Видин. Уз пут удари на нека села, па не нашавши у њима људи, побије старце, жене и децу, а куће попали. Дошавши у Видин отпочне блаже поступати с народом, не желећи да га сасвим удаљи од себе. Све се ово догодило последњих дана месеца јануара или прве половине фебруара.[686] Доцније је Пасван-оглу утаначио мир са Србима.[687]

У то време оставили су своје куће у Срему капетан Вуча Жикић из Јакова и фенрик (заставник) Ђорђе Симић из Бољевца и пребегли у Србију, те се придружили устаницима.[688] Капетан Жикић придружи се војсци Добрњчевој

и на цариградском путу, између Ражња и Алексинца, заснује шанац, који се прозове доцније *Делиград* (град јунáкâ), а Симић се придружи Младеновој војсци.

Сви ослобођени крајеви на источној и јужној страни Србије остали су у српским рукама осим крајева између Студенице и Новога Пазара, које је капетан Радич морао напустити испред војске Сулејман-паше Скопљака, који је савладавши устанак Дробњака, Роваца и Морачана, дошао у помоћ новопазарским Турцима. Радич се повукао после крвавога боја на Дежеви, у којој је изгинуло много Срба, а међу њима и славни војвода им *Ђура Брничанин*. После ове несрећне битке на Дежеви Турци дођу манастиру Студеници, оплене га и спале на Цвети 25-ог марта 1806 године.[689]

III

На западном крају Србије устаници нису имали успеха као на источном и јужном, ма да су се борили храбро и јуначки.

Опсада Шапца, отпочета последњих дана 1805 године, настављена је и 1806 године. Шабац је тучен из топова и пушака до 3-ег јануара, а од 4-ог до 8-ог отпочели су га устаници тући из топова и кумбара. Притешњени Турци Шапчани тражили су помоћ из Босне. Босански Турци пак скупљајући се на Дрини, чешће су пута прелазили преко ње и пленили села на десној обали допирући до Крупња. Други су прешли на Рачи, али и једне и друге Срби су одбили, прегнали преко Дрине и заузели Крупањ.[690] Али како су Турци све јаче навирали од Босне, то се упути и сам Карађорђе Шапцу. Међутим Мехмед-капетан Видаић пређе с 3000 Турака Дрину испод Зворника, па преко Јадра допре до погореле турске варошице Лешнице, где се улогори. Одатле науми ударити на устаничку војску, која се била улогорила четврт сата далеко од Лешнице под командом Луке Лазаревића и Живка Дабића, да је разбије,

да се упути Шапцу и ослободи га српске опсаде. С тога се поделе на троје с тим, да једни ударе с чела на српски стан, а други да с лева и с десна зађу Србима за леђа. Али и Срби пратећи марљиво њихово кретање такође се поделе на троје, наместе заседе пред сваку турску колону и 17-ог јануара (у суботу) дочекају Турке и тако разбију, да су без обзира бегали, давећи се у Јадру. Међу погинулима биле су и три турске поглавице, којима Срби одсеку главе и однесу на Баир код Шапца Карађорђу и Јакову, који их даду некаквом момку те их однесе и истакне на бедем шабачке тврђаве, а у тврђаву убаци хартију с натписом да је то прва чета, која је Шапчанима Турцима у помоћ стигла.[691]

Међутим турска босанска војска ипак се није оканила прелазити Дрину. Њима је непрестано придолазила помоћ из Босне и они су желели пошто-пото да дођу у Шабац. Чувши Карађорђе да има много Турака на Дрини, крене се с Јаковом онамо, оставивши незнатну посаду према Шапцу. За то време Турци су се, разбијени код Лешнице, прибрали, прикупили и доласком нове турске војске из Босне охрабрили. Исто тако још више Турака беше прешло Дрину ниже, према Мачви, неопажени од Срба, па се упуте Шапцу. У сукобима на жичком пољу ранио се Јаков у главу и отиде у Бранковину да се лечи, Лука се био разболео, те је тако Карађорђе, и ако рањен у врат на жичком пољу, морао сам командовати и борити с многобројним Турцима, који су свом снагом наврли из Босне. Повукавши се Видојевици с већим дѣлом војске, остави у пољу Живка Дабића и Јанићија свога секретара, те их Турци опколе, али су се они умели користити густим лугом и бранити од Турака до мрклога мрака. Турци потиснувши Карађорђа упуте се Шапцу без икакве сметње. Њима се придруже и они Турци, што су били прешли Дрину и палили села по Мачви, па сви стигну Шапцу 29-ог јануара. Оно мало Срба, што је било на Баиру пред Шапцем, кад опази

војску од 3—4000 Турака, побегне с Баира и у хитњи оставе један топ, који су Турци у тврђаву одвукли. Како су Турци Шапчани, опкољени од Срба, трпели глад у тврђави, то се сутра-дан зором свеколика војска турска, која је стигла Шапцу, раздели на троје и удари на три стране по шабачкој нахији палити куће, робити људе и пленити стоку. Како је већи део народа био избегао нешто у шуму а нешто на леву страну Саве, то су заробили само неколико жена и деце, па се с многом заплењеном марвом врате Шапцу 30-ог јануара.

Карађорђе од Цера похита за Турцима, који су пленили по Мачви, ноћивши у Прњавору код Чокешине, доспе преко Метковића до *Јеленче* близу Мишара, где на брзу руку у некаквом шљивару начини шанчић од прошћа и прикупи ону посаду што се, потиснута од Шапца, била повукла прво према Думачи, а потом за Дубраву код камена моста. Сутра-дан по доласку Карађорђеву, 31 јануара (у среду), навале Турци под Мехмед-капетаном Видаићем и Осман-капетаном Градачким на Карађорђа. Отвори се крвава борба, која је трајала цели дан. Турци опколивши Србе у шанцу, навaљивали су што су жив̂ље могли, не би ли их како поломили и Карађорђа убили, или жива ухватили. Али су се и Срби јуначки бранили. Пред вече Петар Молер, Јован Томић — Белов и некакав калуђер Макарије из каонскога манастира, с педесет момака изненада нападну Турке из шуме с леђа, проспу пушке и повичу: „Јуриш браћо, јуриш, побегоше Турци!“ Турци изненађени овим нападом, мислећи да их је напала велика војска с леђа и с бокова, поплаше се и побегну Шапцу. Срби су ту, на Јеленчи, Турке разбили тако, да су, како пише 7-ог фебруара очевидац овога догађаја: „оставили на бојном пољу „више од 200 убијених а рањеника је много у град одне„сено. И ту је погинуо Абдагин брат из Зворника. И од „тога дана није се више усудио ниједан Турчин на ону „страну у поље далеко од града отићи; но су све једнако

„до јуче (6-ог фебруара) излазили на ову страну, Митро-„вици у Мачву, и носили заиру за њих и за коње, а данас „их посве нестаде, то јест оне босанске војске, и не мо-„госмо видети куда је отишла. Остала је само посада у „граду, мало већа него што је пређе била. Тако ми ми-„слимо да је натраг у Босну отишла“.[692]

У исто време кад су поменути Турци прешли преко Дрине и упутили се преко Мачве Шапцу, пређе прêко и Хасан-паша сребрнички, па се са сокојским Турцима упути Ваљеву, знајући да се већи део српске војске налази око Шапца. Хасан-паша стигне до Ваљева и Бранковине и спали бранковачку цркву и куће Ненадовићима (3-ег фебруара). Јаков, рањен, с момцима својим избегне на близоњски вис а одатле на Уб. Турци пођу за њим. Међутим Карађорђе још исто вече, кад је потискао Турке с Јеленче, дозна да је Хасан-паша са Сокољанима отишао на Ваљево, те одмах пошље од Шапца ваљевску војску, која стигне Јакову у помоћ те сузбије Турке до Словца планине. Ту је српска војска претекла Турке и они онда окрену лево на Ваљево и спале варош па се крену Соколу. У том стигне и Јанко Катић од Београда, и Вујица Вулићевић од Смедерева са по 100 коњаника, којима је Карађорђе, бојећи се да ваљевска војска неће моћи сузбити Хасан-пашу, писао да одмах похитају Ваљеву у помоћ. Саставивши вôјске Јанко и Јаков похитају за Турцима и допру до Дрине (око 18-ог фебруара), попале и поробе неколико турских села, одсеку око 15 турских глава и 20-ог фебруара улогоре се у Вукошићу, одакле се крену и 21-ог дођу оној српској војсци, која је била на Добрави пред Шапцем.[693]

Мачва, отворена од стране Дрине а изложена стално турским навалама у ово време (друге половине јануара и у фебруару 1806 године), јако је пострадала. Села и куће неколико су пута паљени, стока је плењена и гоњена како у Шабац тако и у Босну, те служила за храну турској

војсци. Народ се по најгорем и најхладнијем времену разбегао са својих огњишта, нешто у збегове по Китогу и по северним огранцима Цера и Видојевице, а нешто по „адама“ савским или преко Саве на аустријску обалу, надајући се да ће им помоћи Карађорђе кад дође од Шапца с војском. Али кад Карађорђе од Шапца оде Ваљеву и кад се разнесе глас да и сам травнички везир долази с војском, народ је обузео ужас, те је још више бегао у Срем. Власти аустријске врло су се рђаво понашале према несрећној избеглој нејачи српској, докле најпосле главна генералкоманда није наредила крајем фебруара, да се мучна и јадна српска нејач силом протера натраг преко Саве у Мачву, оплењену и спаљену, по којој су тумарале турске чете, тражећи да оплене, што још није било заплењено и да поробе што им до руку дође. Та нечовечна заповест генералне команде извршена је у четвртак 1-ог марта пред вече по најгорем времену и ужасном ветру, да се умало сва нејач није у Саву утопила. Нису оставили на миру чак ни старога владику шабачкога, већ су га као последњега човека отерали на ону страну. У тако страшним приликама лако је разумети зашто су кметови и сеоске старешине у Мачви били принуђени не само предавати се Турцима, већ да би заштитили своју нејач морали су им служити, довлачећи храну турској војсци како на Дрину тако и у Шабац. На тај начин крајем фебруара била се предала сва Мачва и половина Поцерине Турцима,[694] који су се утврдили и добро ушанчили у Бадовинцима.

Док су Турци из утврђенога логора у Бадовинцима крстарили по Мачви, српска војска чувала је да не прођу даље у Србију, стојећи улогорена у селу Вукошићу под Јанком и Јаковом; у селу Церовцу на ваљевском путу под командом Луке Лазаревића; војска из ваљевске Посавине била је заузела доњу камену ћуприју код Орида, на путу који води Београду; Шапчани варошани с једним дѣлом војске из шабачке нахије заузму ушће Добраве у Саву

према селу Мрђеновцу. Тако распоређени остали су за све време великога поста.[695] А Карађорђе од Ваљева, пошто дођу Јанко Катић и Вујица, оде у Тополу, па одатле под Београд.

За време великога поста само се још Стојан Чупић врзао по мачванским луговима, сабирао око себе бећаре и друге људе, који су хтели пристати уз њега, те гонио Турке по Мачви. Кад оно стигоше Јанко Катић и Вујица у Вукошић (око 20-ог фебруара), беху му послали 150 пешака, те се његова чета оснажи и почне још више тући Турке у оном крају, али је у Мачви тако зло стање било, да су и они трпели глад.

Пред Благовести, како је пролеће било рано и глог већ озеленио, настала су све јача кретања по Мачви. Јанко Катић и Вујица Вулићевић налазили су се са својим логором у селу Метковићу. Њима од Митровице дође и Стојан Чупић са својом четом. Од Метковића пођу сва тројица с војском и дођу у село Богатић, где ухвате добре куће, стасине (клети) и околне градине, поваде прошће и начине добар шанац. У том им стигне један момак буљугбаше Станка Јуришића и јави: да су Турци прешли из Босне под Мехмед-капетаном Видаићем, да су ударили на буљугбашу Јуришића и растерали му момке, и да су поробили Совљак и Глоговац. Тада сва тројица: Јанко, Вујица и Стојан поседну коње и с коњицом похитају, што су брже могли, Совљаку. Стигнувши у село Клење зауставе се у некаквом забрану одакле чују како Турци халакају и гоне марву заплењену по Совљаку и Глоговцу. У забрану одмах поскидају бисаге и теркије с коња, сакрију косе и завију око главе чалме, па по турски копља окренувши и по турски коње разигравши Турцима насусрет пођу. Турци су мислили да им то иду усусрет Турци Шапчани, али тек кад су Срби ушли међу Турке и кад су оборили огањ из пушака, видели су ко су. После првог огња Срби се дохвате сабаља и отпочну сећи и разгонити Турке. Коња-

ници турски побегну а пешак остане и много изгине. Оно што је избегло пређе преко Мртваје од Дрине и спасе се. Тако су Стојан Чупић, Јанко и Вујица страшно разбили Мехмед-капетана на Салашу у пољу салашком, некако пред Благовести 1806 године, баш у време кад је страдала српска војска на Дежеви пред Новим Пазаром и кад је спаљена Студеница. Турци Шапчани чувши пуцњаву пушака, па мислећи да је Стојан на бусији дочекао Бошњаке, похитају им у помоћ. Шпијуни проведу војску, заобиђу Чупићеву бусију и нападну, сутра-дан по салашком боју, на Јанка и Вујицу, где се отвори битка цели дан. Пред мрак стигне Чупић у помоћ, те разбију ове Турке и нагнају на Дрину. После овога боја Чупић остане у Мачви а Јанко и Вујица са својом војском прошавши ноћу поред Шапца, дођу у Лукин логор, а ујутру оду у Јаковљев, па одатле Катић оде у Рогачу, а Вулићевић у Азању да проведу Ускрс.[696]

Скоро у исто време кад је Мехмед-капетан прешао Дрину и поробио Совљак и Глоговац, скупио је Ваљевац Осман-Џора, по заповести Хаци-Сали-бега, војску од 5800 Турака и упутио се од Сокола на ваљевску нахију. Уз пут ударе на Свилеуву, запале поп-Лукину кућу и стаје, па се упуте ваљевским путем. Лука и Живко Дабић како то чују, узму нешто војске из својих логора од Шапца па похитају Свилеуви. Дошавши у Свилеуву трећи дан Ускрса (3-ег априла у уторак) и не заставши Турке у Свилеуви, упуте се за њима и у сами мрак застану их на конаку у селу Чучугама. У том стигне и Јаков Ненадовић с Цинцар-Јанком, који је био пред Ускрс отишао на Забреж да набави муниције. Српске војске с Луком, Живком и Јаковом није било више од 2000. Они одмах распореде војску и спреме се да ноћу нападну Турке изненада. Лука и Дабић наместе се с десне стране речице Уба, с југоисточне стране; Веса Велимировић и Цинцар-Јанко ухвате дољу реке Уба с обе стране, Турцима с истока; а Јаков заузме леву страну Турцима са северозапада. Кад се добро смркне,

кад прође јацију, Срби ударе с три стране и проспу огањ на Турке око ватара. Турци изненађени оставе и вечеру и пртљаг, па једни нагну бежати гинући и давећи се у упске вирове, а други се прибију уз једно брдо и ту остану до сутра-дан. Пуцњава и борба трајала је до сванућа. У свануће устаничка се војска прибере на једно брдо у винограду и ту брзо огради шанац од прошћа. У свануће дана Турци навале на шанац с таквом жестином, да су барјактари своје заставе до шанца доносили и над шанац надносили, али су ту и падали од српских пушака заједно с осталим Турцима који су јуришали на шанац. Тек после трећега јуриша Турци се повуку, ушанче и отпочну борбу из пушака. Околна села, кад су чула пуцањ пушака, сва грну, и старо и младо, долазити да се бију с Турцима. У том стигну Петар Молер и Милован Грбовић с Клѝчевца више Ваљева, искупивши уз пут околна села, те ударе на Турке од села Докмира. У том погине од некаква момчета и сам Осман-Џора. Турци изгубивши старешину нагну бежати, бацајући уз пут и пушке, хаљине и обућу, а Срби их заокупе гонити, сећи сабљама и ножевима, и убијати прошћем и кијацима. Онако разбијене и разјурене Турке сретну Милић Кедић и Михаило Недић са својом војском и стану бити и гонити до сокојске нахије, док их тамо не подхвати Гача и поп-Мића из Скадра и не догнају под саму тврђаву Сòкô. У овом боју погинуло је преко 2800 Турака, а оно што је утекло, умакло је на добрим коњима, а од пешака и ако је што умакло, било је све босо, голо и сакато. Тако су Турци платили паљење и грабљење оних села на граници ваљевске и шабачке нахије ноћу 3-ег и сутра-дан 4-ог априла. На светли уторак и на светлу среду заиста су Срби осветлали образ, и не само осветили своје попаљене богомоље и куће, већ и доста свакојака плена задобили, а нарочито оружја, муниције и лепих хаљина.[697]

После овога славног боја на Чучугама, није било знатних бојева с Турцима на Дрини за читав месец и више

дана, осим што су Стојан Чупић и прота Смиљанић гонили поједине турске чете, које су долазиле с Дрине у Шабац или из Шапца одлазиле на Дрину, и осим што је било чаркања око Шапца. Устаници су се трудили да што боље опседну и притесне Шабац. Овом застоју узрок је била и смрт босанскога везира, докле га није заменио поменути Мехмед-Хозрев-паша. Тако су Срби за неко време дахнули мало душом и припремили се за још већу борбу с Турцима и очекивали последице предузетих корака у корист њихову од стране Русије и Аустрије на Порти.

IV

Ратни успеси, које су Срби постигли готово на свима странама, јако су их охрабрили и подигли дух у њиховој војсци. Али у ово време, кад им је муниција највише потребна била, трпели су оскудицу у њој. Може се рећи да су свеколику муницију и нешто оружја набављали у Аустрији преко трговаца Срба, који су живели по градовима покрај српске границе, и преко одушевљених Срба родољуба, који су их помагали у чему су год могли. Али у време оних крвавих бојева по шабачкој и ваљевској нахији аустријски двор нареди, те се затворе границе тако, да ниједном Србину из Србије нису допуштали ни у карантин ући, а камо ли састати се с којим од своје браће и трговаца с оне стране. Све што су могли добити од војних потреба из Аустрије у то време, добијали су кријумчарским путем, плаћајући трипут скупље, него што је заиста вредило. С тога су се опет обраћали Русима за помоћ преко јашкога консула Балкунова.[698]

О стању у Србији у то време даје лепу слику писмо Боже Грујовића од 12-ог априла, писано капетану П. Н. Чардаклији у Петроград, приликом доласка српских депутата: Алексија Лазаревића и Гаврила Вујановића из Петрограда у Србију, у коме се између осталога вели: „Сад, „код нас више браће има, ми смо Пореч, параћинску, ра-

„жањску, крушевачку и алексиначку нахију добили; добили „смо и пола пазарске и Стари Влах и надамо се кроз који „дан с Црногорцима састати се... Капетан Жикић, нама „верни, сад командује под Нишем, а Радич под Новим Па„заром — и Симић је фендрик (поручник) нама прешао... „јунака и војника доста имамо, али нам је за џебану спреша, „и још би толико војске имали само да оружја имамо. Џе„бане и оружја највише требамо а сви су околни Срби „готови да с нама заједно раде; сви нас себи зову, само „оружја немају. Чујемо да су се и Црногорци кренули и „Скадар опколили, Дубровник, Боку и Далмацију освојили. „И тако је, у име Божје, Босна опкољена. Још једино то „желимо да се с Црногорцима састанемо".[699]

Још од почетка устанка Срби устаници надали су се и много полагали на помоћ и на заједничку радњу Црногораца у борби за ослобођење од Турака. С тога су се врло често обраћали црногорском владици Петру I, као што је то поменуто на свом месту. Међутим зна се да владика током 1804 и 1805 није могао учинити никакав корак у корист устаника. Али како је по пожунском миру између осталих земаља на Јадранском Приморју требала да припадне Французима и Бока Которска, то је руски кабинет гледао да то омете. С тога је наредио својим представницима у Бечу, Напуљу, Трсту, Дубровнику, Котору и Црној Гори да покрену владику Петра I да заузме Боку Которску. А исто тако заповеђено је вице-адмиралу руске флоте у Средоземном Мору да се крене у јадранске воде и помогне освајање Боке, а утицано је и на Бокеље да се придруже Црној Гори.[700] Владика је давно чекао такве заповести, а тако исто су и Бокељи одавно желели да се придруже Црној Гори, с тога он у половини фебруара заузме Херцег-Нови и састане се с руском војском, која се под Сењавином искрца у Нови, и заједнички отпочну војевати по Боки, упутивши се Дубровнику. Како је и Ст. Санковском и владици Петру I још пре 1806 године било нало-

жено да нађу поуздане везе с Карађорђем и устаницима,[701] то се владика обрати Карађорђу, војводама и Управном Савету 15-ог фебруара, јављајући им како је с радошћу сазнао за њихове ратне успехе, захваљујући Богу што им је даровао тако храбар дух и витештво, жели да Свемогући, кога он с топлим молитвама коленоприклоно моли да утврди међу њима нераздвојну везу праве хришћанске љубави, једнодушности и потпуне послушности и да Бог сам буде њихов помоћник и предводитељ. Осим тога тражио је од Карађорђа да му по поузданом човеку опширно јави о њихову стању и напретку. Осим тога владика му је јављао како се спрема да се бори против Француза и да од Аустријанаца заузме Боку.[702]

Ово владичино писмо стигло је Карађорђу после његовога повратка с Дрине у Тополу и Карађорђе му је одговорио из Смедерева 4-ог априла, сутра-дан после знаменитог боја на Чучугама. Из одговора Карађорђева види се, колико су се устаници надали на помоћ од стране Црногораца, као и права тежња устанка. Захваљујући му на добрим жељама и топлим молитвама у писму се вели: „Ми смо свагда и у срцу и у мисли да ћете Ви, кад било, „српском народу у ослобођењу велика и моћна потпора „бити: тако смо од почетка нашега (устанка) све до данас „једнако на Вас и на Ваше славне Србе, црногорске ви„тезове и очи и срце наше обраћали као на једну једину „слободну и независну и преславну (државу) и ох, без „наше кривице изгубљене српске државе витешку част, „која је данас свима Србима и одбрана велика и преслатка „дика. Ви, дакле, и осећате боље сласт слободе и незави„сности, који сте је до данашњега дана тако славно, на „утеху свију Срба, одржати умели. То ми добро знамо и „сав свет с нама зна и говори: да су Црногорци они Срби, „који ће у општем ослобођењу прву помоћ роду своме учи„нити. За то смо ми свагда Бога молили и данас га са „сузама молимо, да он нас с вама сједини; нас, које је

„љута нужда и невоља натерала да себе од мучитеља наших „и непокорника нашега честитог цара бранимо и избављамо „не надајући се ни на кога другога, него само на једи- „нога Бога и на правду нашу, на најблагочастивијега цара „и наш прељубезни српски род, којега наше ране тиште; „да Бог, велим, сједини мисли опште народних послова „наших с Вама и да свеже међу нама и вама нераскидан „савез, савез грађанства најслађи и вечни као што је нас „везао крвном везом рода, племена и вере... нашу радост „увеличава што сте Ви, с договором царева и повереног „господина бригадира Санковскога и са договором једно- „верне и једнородне браће Бокеља и Далматинаца Боку „Которску од баченога на њих ига... намерни избавити, и „како чујемо, већ сте их избавили и тако сте сачували „вашу слободу и независност и спремили их за Бокеље и „Далматинце, те ћете заједно уживати под крилом најбла- „гочастивијега Господара. Боже дај, да и на нас овај бо- „жански ждреб (срећа) падне, да се ми и у томе браћа „ваша назовемо, за које, ево, већ трећу годину крв нашу „проливамо и проливаћемо донде док међу нама не видимо „општу срећу и независност. За то војујемо, бијемо се и „боримо с љутом нуждом и са сваком невољом само да „бисмо се једанпут од несноснога ига ослободили. Ах, како „је крваво тешко своју отргнуту слободу опет повратити! „Доста смо муке до данас претрпели изгонећи између нас „цареве непокорнике и наше мучитеље. Али сад они, како „су избегли између нас, отишли су у Босну и у Румелију, „побунили тамо и узбунили Турке и на нас подигли и са „целом Босном завадили... и из своје злобе на нас сви по- „дигнули, попалили многа села и нахије наше и као раз- „бојници благо наше у Босну однели; што год беше мушко, „па и децу у колевци, исекоше; жене поробише и одве- „доше и многа зла по крајинама починише. Тако смо и ми „сви заједно, и мало и велико, устали и бијемо се с пуста- „хијском Босном, која нам толика зла против цареве за-

„повести чини; бијемо се страшно без поштеде и без ми-
„лости.

„Овако је, најсветлији господине митрополите, наше
„данашње стање. Никада ми у таквој тескоби нисмо били
„као данас, али ни светли празник Васкрса није нам дражи
„ни милији био него долазак Вашега посланика и писма,
„држећи и тврдо верујући да је ово нама Бог послао у
„највећој невољи нашој анђела утешитеља, који је нас раз-
„веселио до усхићења. Ми, у Бога и правду нашу надајући
„се, Бошњацима уступити нећемо... За то молимо и закли-
„њемо Вас крвљу српском, која тече кроз жиле Ваше и
„Ваших витезова, а знамо да је она у многих племенитих
„срдаца у данашње време давно већ ускипела, да се нама
„с војском, што скорије можете, на помоћи нађете и да
„одмах с леђа отуда на Босну ударите, да дижемо све што
„се честитим крстом крсти, да устане и Босна и Херце-
„говина на опште избављење свију Срба — и да победимо
„нама неверну Босну... да живимо заједно сједињени, као
„што нам Бог заповеда, који је у нас једну исту српску
„крв улио и једном нас вером просветио тако, да живимо
„и да будемо једна браћа, једно тело, једно срце и једна
„душа и љубезни сугрђани под једним крилом и заштитом...
„благочестивог господара сверуског.

„Ово је мисао и жеља наша, од које никада одсту-
„пити нећемо.

„Видите, најмилостивији српски архипастиру и вла-
„даоче, да нам Ви данас више помоћи можете, него што
„смо кадри ми учинити. А у сваком погледу помоћи мо-
„жете; јер смо ми, род и браћа Ваша у невољи, а ви, као
„крв, племе и вера наша, дужни сте пред целим све-
„том нам помоћи. Немојте чекати да наши и ваши не-
„пријатељи кажу: „Срби би се избавили и ослободили само
„да су им Црногорци њихови у помоћи били.“ Ми унеко-
„лико знамо везе Ваше, које и нас најљубезније вежу, али
„ако Ви данас у Херцеговину и у Босну с војском не уда-

„рите, знајте, да ћемо ми жалосно проћи. Али ако Бог „прекрасно срце Ваше расположи, те похитате с војском „да се сјединимо и да једни другима, што је потребно, мо„жемо додавати: учинићемо, у име Божје, оно зашто ће „нас Србин и после хиљаду година благосиљати... У да„нашњој зори ако сви марљиво пред сунце не порадимо, „никада се више за Србина сунце родити неће, да и онима, „којима је до сад сијало, може за навек заћи.

„Ово је света истина на данашњем дану и (она) је на „срцима нашим написана.“

На крају овога писма Карађорђе вели: „С пуном надом „завршујем ово писмо; ја и са мном сав народ српски „препоручујемо се Вама у очинску милост и молимо за све нас „Ваш архипастирски благослов и скору стварну помоћ“.[703]

На ове Карађорђеве молбе владика ништа није учинио с тога, што се био заплео с Русима у борбу против Француза по Боки Которској и око Дубровника, само је Карађорђу одговорио из Стањевића 1 маја 1806 да своју војску употреби на одбрану ослобођене земље а да не прелази границе и не улази даље у земље под Турском.[704] Али Карађорђе не дочекавши овај одговор опет је писао Петру I 29-ог маја, износећи у каквом се стању налазе устаници и шта они траже од владике мислећи да, можда, није примио његово писмо од 4-ог априла. У писму Карађорђе јавља како устаници очекују ферман од султана, којим би се потврдила она права, која су раније тражили од Порте; како би ту царску милост дочекали у миру, да нису много веровали султанову одметнику Гушанац-Алији, који се, погазивши с њима начињени уговор, страшно противу њих подигао и покренуо целу Босну, Пасван-огла и некоје немирне Арнауте. Затим му јавља: како су Арнауте срећно потукли код Куршумлије и тиме одсекавши Пасван-огла од њих, принудили га да се с њима мири; како ће скоро, у име Бога, и Гушанца из Београда истерати; како се с непомирљивом Босном, која им је много квара нанела, налазе

у највећој ватри и у најнемилостивијој свађи. Затим наново преклиње владику и позива како њега тако и сву црногорску, далматинску и херцеговачку браћу у онај свети и жељени савез, који је међу њиховима старима и праоцима био, док су славни били. Позива га у друштво оружја и у међусобни заштитни и нападни савез противу Босне. „У „овај савез, вели се даље, имате ступити Ви пред Богом и „пред људима и пред целом Европом по најсветијем (Ва„шем) звању, праву и дужности, по Божјем природном, по „грађанском и по политичком закону. Ступајући у овај „савез задовољићете Ви прву дужност Србина човека и „кнеза и привезаћете за се чврсто у најважнијем времену „род и племе своје, чија захвалност Вама свагда од велике „користи може бити, а помажући нама у невољи... учини„ћете то, што свет јавно говори да сте већ одавно учи„нили. А оно дело помињати нећемо, што ћете целом по„томству српском учинити овом незакашњеном помоћу“.[705]

Ни на ово писмо Карађорђево владика ништа није учинио против Босне. Стојећи под јаким утицајем Русије, он је с Русима и даље ратовао око Дубровника противу Француза, а колико је у томе грешио, то је најближа будућност показала.

V

После оне победе над Осман-Цором код Чучуга на Убу, већи део западне устаничке војске дође под Шабац где отпочне борбу с Турцима Шапчанима, гледајући не би ли како могла Шабац заузети. Око 20 маја 1806 године били су распоређени по разним местима од воде Добраве до Цера, бранећи улазак Турцима из Мачве у ваљевску нахију; други део устаничке војске налазио се у Мачви, у Китогу и према Дрини, и пазио на кретање како оних Турака што су се били улогорили на Дрини код Бадовинаца, тако и оних који су се скупљали на левој обали Дрине. Прота Матија још с неким старешинама био је прешао 22-ог маја на леву

страну Саве, састао се с неким турским старешинама који су такође били прешли Саву, и разговарао о миру, јер су Турци трпели оскудицу у храни. Прота је тражио да Турци предаду град па нека мирно иду у Босну, а Турци опет: да паша, пошто не сме град оставити, остане у граду са 400 Турака а остали да се пропусте да с мйром оду у Босну. Прота је то одбио и при поласку нагласио: „Сад Турци „не можете рећи да вам нисмо мир нудили, а ви не хте„досте примити. Од данас, да знате, немојте ни ви мени „писати нити ћу ја вама. Од сад ћемо се друкчије и из„ближе разговарати.“ Врате се и једни и други преко Саве, Турци у град а Прота у логор. Међутим како су Турци били изнурени глађу, то се Босанци и Шапчани позаваћају међу собом, убију бившега шабачког команданта Абдагу, који их је задржавао да се врате у Босну, па почну у групама од 200 до 300 људи бегати у Босну, једни поред Саве, други преко Китога, а трећи заобилазећи далеко испод Цера. Тако се једна колона под Дервиш-бегом из Градачца 23-ег маја (у среду) извуче тâјом из Шапца и пође бегати у Босну ударивши кроз Китог, где их је у заседи дочекао прота Никола Смиљанић с једном четом устаника и тако славно разбио, да су многи остали на бојном пољу, а други се разбијени растурили по шуми тако, да је једва ко до Дрине стигао. Сам Дервиш-бег Градашчевић једва је с нáгом душом издйо преко Дрине у Босну, говорећи да никад више неће ићи да брани Шабац. Прота Никола потом, 24-ог маја (у четвртак), дошао је у сремску Митровицу и донео 11 сребрних челенака и пуно других ствари и оружја, које је у поменутом бојy задобио. У то време спреми се Стојан Чупић с одабраном четом устаника и отиде у Босну да хајдучки пали турска села оних Турака који су у Шапцу и који су мачванска села палили, да Турцима страх задаје и да их задржава да не нападају на Мачву. Пре онога боја у Китогу Јаков је са 600 људи и

једним топом отишао под Београд, а код Шапца остали су Прота Матија, Лука Лазаревић и Живко Дабић.[706]

За то време Турци су из бадовиначкога логора често излазили и нападали на поједина села по Мачви. Срби су узалуд покушавали да их како год отерају оданде, па нису могли, јер је Турака у опкопу било око 5000 људи. Али кад се Чупић врати из Босне, тада с Луком и Дабићем спреми 2500 устаника и с једним топом упуте се на петровске покладе у недељу 27-ог маја, тајно дођу у Алиагин Салаш према турском логору, где у недељу и до подне у понедељак ископају шанац у шуми и добро га утврде прошћем, оставивши згодне метеризе за пушке. Затим издвоје из војске 200 коњаника и пошљу под видом да ударе на турски логор. Турци видевши их онако малобројне а не знајући за српски шанац и осталу српску војску у њему, изађу многи из логора и с једним топом пођу да нападну. Срби се учине да беже мамећи их све ближе свом шанцу. Пред самим шанцем српски коњаници се повуку у страну, а Срби из шанца оспу јаку ватру из пушака и из онога топа. Тако се заметне крвава борба, која је трајала од једног сата по подне до пред саму ноћ. Како су Срби имали вештог тобџију, то су оним топом не само много штете нанели Турцима, него су им запалили и кола с муницијом. Турци пред саму ноћ, побеђени, нагну бежати, а Срби гонити их до самога њиховог стана у Бадовинцима. Мртвих Турака остало је на пољу битке 116 а рањених 150, а од Сбра мртвих 4 а рањено 8. После ове битке војвода Лука остане према Дрини, а око 300 коњаника и пешака прође у најлепшем војном реду поред Митровице 30-ог маја и оде Шапцу да не да Турцима из Шапца излазити.[707]

Док се ово догађало на Дрини, дотле у Сарајеву некакав Орд-ага прикупи преко хиљаду Турака, па се упути преко Вишеграда ка Ужицу. Изгледа да су ови Турци непажњом неких стража прошли неопажени и сишли у Ужице, где проведу два дана, одатле удруживши се с Турцима

Ужичанима, ударе низ реку Детињу, па преко Горобиља и реке Мораве дођу у село Лопаш, где их сусретне прота Милутин Илић Гучанин с Новаком Бошковићем из Горачића, Милићем Радовићем из Каоне и храбрим кнезом Максимом Рашковићем и потуку се. Бој је трајао други и трећи дан Тројица (понедељак 21 и уторак 22 маја 1806 год.) Али кад у бою погине Орд-ага, навале Турци реци Морави, а Срби за њима гонећи их до Ужица, убијајући многе, које су стигли. Самих Ужичана Турака погинуло је на четрдесет.[708]

После ових бојева на Бадовинцима и на Лопашу Турци више нису наваљивали од Дрине све до краја јуна. Међутим Јаков Ненадовић врати се од Београда 1 јуна 1806, доведе собом 1000 војника и отпочне тући Шабац, опколивши га са свих страна. Ма да у шабачкој тврђави није више било од 500—600 Турака, ипак су сви напори Срба били узалудни. Најјаче су нападали 1-ог, 3-ег а нарочито 13-ог и 14-ог јуна (среда и четвртак пред Видов-дан) када су дошли до под саму тврђаву, али је без већих топова нису могли освојити.[709]

За време бораба око Шапца беху на леву обалу Дрине поиздолазили босански капетани и мале паше (иђи-туглије) с доста војске и само су очекивали босанскога везира Мехмед-Хозрев-пашу, па да пређу Дрину код Бадовинаца, састану с војском из бадовиначкога логора и упуте Шапцу. Разнео се био глас да ће, док дође везир, бити више од 50.000 војника. Осим тога Турци су ширили глас по западном крају Србије, да они не иду на Србе да их поробе, већ само да их нагнају да се цару покоре, да приме харачке тескере и даду харач, па ће се војска одмах вратити у Босну.

Мачва се и раније, неколико пута, паљена и пленена, била поиспредавала и многи су људи из Мачве били у турском логору те с колима вукли сено и друге потребе за турску војску. Прота Матија и друге војводе око Шапца и на

Дрини побоје се да неће моћи одолети Турцима, с тога пишу Карађорђу и замоле га да он лично дође или пошље што више војске у помоћ. Како је у то време већ и Ибрахим-паша с великом војском био стигао у Ниш и намеравао ударити низ Мораву Параћину и Ћуприји, Карађорђе одговори: да он мора ићи на Ћуприју и гледати некако да разбије војску Ибрахимову, па ће потом доћи Шапцу и Дрини, а дотле они нека заваравају босанске Турке како најбоље знају. У том стигне у српски стан Тополик, близу Шапца, Стојан Чупић и каже оним војводама да се, тумарајући око Дрине, састајао с четири босанска бега и да су му они говорили: „Пошљите људе нашем везиру, примите арачке тескере и пристаните цару на покорност, па ћемо се сви вратити.“ С тога навали Чупић да Прота Матија иде с њиме у турску војску да приме тескере не би ли се заиста Турци вратили. На Проту Матију навали и Јаков и поп Лука да пошто-пото иде, не би ли како заварали Турке докле Карађорђе не стигне са шумадијском војском. Најпосле Прота пристане и с Чупићем оде на Дрину босанском везиру дан-два ли после 16-ог јуна и покушају преговарати о погодбама за мир. Али се није ништа успело, већ су обојица једва изнели главе из турске војске. Прота се вратио у српски стан под Шабац првих дана јула месеца.'[110] У том већ пређе и турска војска Дрину, састане се с оном у Бадовинцима и пођу Шапцу. Међутим за време бављења Протина у турском стану, српске старешине, надајући се миру, напусте опкопе на Дрини па се повуку Шапцу, те тако велики део турске војске (преко 5000) под командом Сулејман-паше Скопљака, Хасан-паше сребрничкога и Синан-паше Сирчића од Горажда мирно прођу Мачву и 5-ог јула улогоре се пред Шапцем, од реке Думаче редом поред Саве до Шапца. Сутра-дан, 6-ог јула, већ су се Турци разишли по околним селима да плене, пале и робе. Српска војска била се сва повукла од Шапца ваљевској нахији. Очевидац ових догађаја казује: „6-ога јула

„изашла је (турска војска) на све стране у села, терају „марву, пале села и помало робља воде, а од наше јадне „војске ниоткуда пушка не пуца. Наши поглавари, Лука „и Јаков завукли се ваљевској нахији у буџак, па оданде „гледе где се вилает роби. Турци овде на скели говоре, „да се већ три дела шабачке нахије Турцима предало, само „још четврти није, али и тај, кажу, да је дошао на пре„дају. И то могу Турцима веровати, зашто од наших не„срећних од овога предела бивших команданата нема ни„какве наредбе а људство се све заблудило и не зна шта „да чини... И овај сав предео већ је изгубио вољу с овим „командантима војевати. Сада Турци готово жито жању и „коње њихове ране... Млоги народ на различним местима „овамо (у Срем преко Саве) ноћу и дању бежи и — хвала „Богу — наши их овамо примају... Ако наскоро Ђорђе из „оних нахија људе и друге команданте овамо не пошље „пред ове Турке, хоће бити зло од овога народа".[711]

Осим ове турске војске, која је под Шабац пала, било је још 2 до 3000 у логору бадовиначком, затим с босанским везиром под Зворником до 6000 и око Сокола према ваљевској нахији под Хаџи-Сали-бегом до 7000. Према сведоцима онога времена цела босанска војска, које на разним местима поред Дрине, које под Шапцем, износила је од 40—50.000 људи.[712] А толика је била и она с источне стране у Софији и у Нишу осим војске у Видину и Једренету.

VI

За време поменутих бораба и догађаја на источном, јужном и западном крају Србије водила се борба и под Београдом с Гушанац-Алијом и с Турцима Београђанима кроз целу прву половину 1806 године.

Кад стигне глас под Београд да су навалили Турци од Дрине, дође Карађорђе у Железник, састане се с Васом Чарапићем и договори, како да се сузбију најпре они Турци, који излазе из Београда до Макиша и Жаркова. По дого-

вору пођу ноћу и на Светог Јована освану по највећем снегу више Камања с 800 војника. У том се појаве и Турци из Београда под Гушанчевим кабадахијама Демом и Хаџи-Климентом, те се отвори крвава борба. Чарапић с коњицом удари низ реку Топчидер ка Хајдук-чесми, а Карађорђе испод шуме Жаркову. Васа успе да пресече пут Турцима Сави и потера их Белим Водама. Они затекну Павла Поповића из Вранића с 20 момака у некаквим мајданима близу Белих Вода, опколе га и нападну, а други од њих отрче у Железник где их српске лабаве страже не опазе, те ограбе седам глава. У том испадне Карађорђе испод шуме с пешацима и нагна Хаџи-Клименту на бару. Он се онда окрене косом к Оструженици, а за њиме се натури Петар Јокић с момцима, не видећи за собом у даљини Дему, који је јурио да им удари с леђа. На глас Чарапићев Петар се врати а допадне Јанко Катић, који је давно желео да се огледа с Демом, нападне га и убије му коња, који притисне Дему. Међутим Турци у Београду, чувши пуцњаву пушака, појуре буљук за буљуком, стигну и одбране Дему, а Јанко се повуче шуми. У овом боју рањен је Павле Поповић и Кара-Тошић из Копљара; а кад Карађорђе дође у Железник и види седам лешева без глава, љутито викне: „Ха, по души вас! Велим чувај добро стражу, чувај!“ [713]

Сутра-дан по Светом Сави, како је владала велика оскудица у храни, пође једна колона Турака у села под Авалом и заплени некакву стоку, али је Срби дочекају из заседе, убију стотину и 80 заробе, повративши сву заплењену стоку.[714]

После одласка Карађорђева Шапцу, настале су чарке између Срба и београдских Турака скоро сваки дан, сад према Вишњици, сад према Топчидеру, или према Авали. За све ово време Срби су имали само да бране Турцима да не пљачкају околна села и не даду да им храна дође у Београд.

Пред Васкрс многи Срби оставе логор у Реснику под Београдом и отиду кућама да проведу празник. Турци сазнаду за то, па уочи самога Васкрса (31-ог марта) ноћу крадом дођу до самога шанца. Стражар кад их опази, повиче, дигне се врева и заметне бој. Чује то Чарапић озго из Раковице и одмах дотрчи са својима те Турке исте ноћи одјуре натраг у Београд. Кад Карађорђе чује то, одјури из Тополе са својим момцима одмах у Ресник, где је псовао све старешине, што су тако немарно чували шанац.[715] За бављења Карађорђева под Београдом Турци су чинили неколико испада из града ради набавке хране. Тако се 12-ог априла крене 200 крџалија на коњима, упуте Вишњици и заплене стоку; Срби их опазе и нападну, али су се они храбро бранили, чувајући у средини свој плен. У боју погине бимбаша Кара-Хасан с 20 крџалија, а Срби заробе око 30 Турака.[716]

У почетку маја Карађорђе изведе војску на Камаљ, на Врачар (место код данашње болнице за душевне болести), те се ту улогори, а сутра-дан рано Турци ударе свом силом из Београда и заметне се бој, који је трајао три дана (око 3-ег, 4-ог и 5-ог маја). Како су Срби били у тврдом шанцу, то су се храбро бранили и одбијали нападе Турака. У том стигне и Јаков Ненадовић са 600 војника од Шапца и једним већим топом. Четврти дан (6-ог маја) Карађорђе нареди те сва војска изађе на Врачар. Милоје Петровић Трнавац улогори се у данашњој бари Венецији (испод садашње фабрике дувана) и начини шанац, где протиче мокролушки поток, а где је некада био шанац Принца Јевђенија Савојског и ђенерала Лаудана. У шанац смести неколико топова; од Милоја Петровића десно до данашње болнице за душевне болести сместе се и утврде Сима Марковић и Јанко Катић с војском београдске нахије. Одатле даље кнез Марко Савић из Орашца и кнез Ђука Филиповић из Јагњила с војском из крагујевачке нахије; Карађорђе заузме место на путу београдском код данашњег

„Споменика“ ; даље од Карађорђа Лаудановим шанцем заузме место Васа Чарапић с грочанском нахијом. Уз њега је био и кнез Вићентије Петровић из Кораћице. На путу грочанском заузме место Вујица Вуличевић а до њега П. Добрњац. На овако утврђене и спремљене Србе нападну Турци из Београда и отпочне се борба, која се није прекидала неколико дана. Један од савременика који се и сам борио тих дана с Турцима, казује: „Чим се сунце родило уда„рише из града Турци свом силом својом. Наша се војска „одупре јуначки. Пешаци су били унутра а коњици на „пољу. Био је бој не може бити жешћи. Тако траја до 4 „сата после по дне, па онда Турци одоше на одморак; а „на одморак одемо и ми. Ерлије су ударише изнад пиваре „ниже садашње касарне (од данашњега финансијског парка „Војној Академији) на Кнеза Симу и на Карађорђеве људе, „а изнад касарне је ударио Гушанац-Алија и Демо (сестрић „Гушанчев), вођ крџалија. Ту смо људи доста изгубили а „коња још више“.[717]

Други савременик који је гледао ове борбе под Београдом, пише 11-ог маја: „Данас у четири сата изјутра „(Срби) отпочеше тући Београд и бацили су око 800 ђу„лади. Турци су им одговарали живом ватром, али нису „могли домашити до устаника. Канонада је трајала без „прекида до подне, а по подне опет отпочела у четири „сата и трајала до мрака. Изгледа да је устаничка ватра „нанела много штете граду. Нарочито су три батерије биле „добро намештене. Најглавнија је намештена онде, одакле „је славни Лаудан предузео напад на Београд, и она је „дохватила предње делове утврђења; друга се налазила на „брду, које је над подграђем Циганком; а трећа је у мо„кролушком потоку. Око три сата по подне Турци испа„доше и нападоше трећу батерију да је уђуткају, али су „одбијени“.[718]

Какве су биле српске тобџије, који су управљали топовском паљбом под Београдом, најбоље се види из једног

описа од 19-ог маја (1-ог јуна), у коме се вели: „Српска „артиљерија одлично дејствује. Ових дана једно ђуле по„годи велики турски топ, који се налазио пред Стамбол„капијом, и више Турака убије; друго опет продре у једну „кућу и убије више лица...“ [719]

Већих бораба под Београдом било је и доцније нарочито 21-ог до 23-ег маја. Али осим тога што су Турцима спречили долазак хране, Срби нису могли постићи већих успеха. Остало је под Београдом непромењено стање све до почетка јула.

VII

Многобројним борбама прве половине 1806 године на разним странама Србије и ако су устаници постигли знатне успехе, били су много изнурени и јако имовно исцрпени. Муницију је требало стално набављати са стране плаћајући трипут више него што је вредила. Уз то аустријске власти не само што су чиниле сметњу у набавци муниције, већ су чиниле притисак на Србе а помагали храном Турке како у Београду тако и у Шапцу и на тај начин отежавале устаницима да заузму ова два тако знатна места и да се ослободе непријатеља са северне стране Србије. Руски консул у Јашу Балкунов, подносећи извештај руском министру иностраних дела 3-ег јуна и описујући опасно стање у коме се Срби налазе, трпећи оскудицу у оружју и у муницији вели, да је њихово очајно стање постало још горе понашањем Аустрије „која се показује не само да није „вољна допустити Србима набавку муниције и других по„треба, већ чини разне сметње и претње баш у време, када „се турска сила јако умножила према Србији и као да „намерава, подстакнута од Француза, употребити све, што „може, само да покори Србе. Француски двор утицао је и „на Аустрију и она је сад баш навалила тражити, да јој „Срби плате 800.000 гроша (80.000 дуката) за некакво „жито, које су Срби пре неколико месеци запленили на

„четири лађе, у тренутку кад су требале да уђу у Бео-
„град а које је без сумње било послано да се прода кр-
„џалијама. Због тога су аустријске власти задржале све
„ствари и робу српских трговаца, као и оне које су биле
„послане за Србију. Карађорђе на захтев аустријских власти
„у оваквим приликама није дао још никакав одређен од-
„говор бојећи се да не дође до јавнога сукоба с помену-
„тим властима и труди се да преговорима и тумачењима
„добије што више времена. Што Срби досад нису заузели
„Београд то није било због оскудице у храбрости већ
„с тога, што ма колико пута да су га доводили у тесан по-
„ложај, Аустријанци су помагали крџалијама разним начи-
„нима, као што се види из писама, које су Срби похва-
„тали. Управни Савет мисли, да та промена у понашању
„Аустрије не долази само због поменутога случаја са житом
„већ може бити и с тога, што Срби досада нису дали још
„никакав одговор нити се показали ма колико вољни да
„ма што учине, према датим наговештајима од стране ау-
„стријскога двора, што би показивало да су наклоњени ће-
„сару и да би му предали земље, које су освојили у Бе-
„оградском Пашалуку (а које су Аустријанци држали после
„1718 године) према израђеном плану предатом српским
„депутатима док су били у Бечу“.[720]

У таквим приликама, када се Румели-валија већ приближивао границама јужне Србије и када се босанска војска све више гомилала на граници према Дрини, Срби су заиста били у врло тешком положају, које је постајало још теже тиме, што још никаквога извештаја нису имали ни од стране Русије ни од стране Аустрије о последицама заузимања на Порти. Баш у време те највеће неизвесности стигао је у српски логор под Београд поручник Илија Новокрштени Угричић — Требињски, послан од ђенерала Михељсона, главнога заповедника руске војске на Дњестру, по нарочитој жељи петроградскога кабинета, да сазна стање у Србији, да види како је расположен народ према Русији

и какав је утицај француски. Он је дошао под Београд у време борбе негде између 16-ог и 18-ог јуна, кад су Срби покушали да заузму доњу варош, и борио се заједно с њима против Турака.[721] Како је он био прво лице, које је дошло од стране рускога главног заповедника војске на Дњестру и у опште прво лице из Русије од кад су Срби засновали своје везе с Русијом, лако је замислити како су га усхићено дочекали.

Пред повратак Беина Новокрштенога за Русију спремљена је једна молба за рускога цара, писмо за министра иностраних дела А. Чарторијскога и писмо за главнога заповедника дњестарске војске Михељсона. Сва три акта датирана су 18-ог јуна 1806 у Смедереву. Како у молби на рускога цара, тако и у оба друга писма износи се велика опасност, која прети Србији од навале Турака и тражи се помоћ. У молби цару вели се: „...сад се „наново велика сила османске војске скупља на нас са „свију страна и то: босански везир с целом својом војском; „Ибрахим-паша скадарски с већином њему подчињених паша „као с нишким, призренским, лесковачким и с другим; „Јусуф-паша са својима; Пасван-оглу видински и Рецеп-бег. „Сви ови са својим силама устремили су се на нас и прете „хвалећи се да ће разорити цркве и наше православље и „да ће све Србе мушкога пола уништити. И ми стрепимо „сваки дан од њиховога силног напада, а крајња оскудица „у свима потребама још више увећава наш страх. Непре„станом војном изнурени смо, а оно што је најпотребније „немамо него смо принуђени куповати плаћајући трипут „скупље него што вреди. Многа наша браћа из околних „крајева срдачно нам се одазваше, али како им ми, због „оскудице, не могосмо дати, што им је за борбу требало, „најбезчовечније су мучени, многи у оковима леже, многи „су и главе погубили, а велики број пребегао је нама и „тражи од нас средстава за ослобођење, која им ми нисмо „у стању дати, пошто немамо ни новаца, ни оружја ни

„муниције. Ово је ожалостило све Србе у опште и ми смо „потпуно изгубљени ако В. Величанство не пошље нама „што скорије помоћ. Најпокорније и неодступно молимо за „помоћ, јавну оружану помоћ — новаца, муниције, оружја, „топова, артиљериста и официра, који ће нашу невешту „војску упућивати. Ето, то нам је прва потреба а и једина „која у данашњим приликама народ може сачувати од пра„вога очајања".[722]

Осим тога Срби су и усмено показали Новокрштеноме какво им је стање, а и сам се могао о свему лично уверити. Сва писма Новокрштени понео је собом и већ пре 18-ог јула донео их је И. Балкунову у Јаш, одакле их је овај истог дана послао министру иностраних дела, и генералу Михељсону,[723] коме су стигла око 10-ог августа, а који је одмах о свему поднео извештај самом цару предлажући: да се што скорије Србима укаже помоћ.[724]

VIII

Тражена помоћ према растојању и према начину ондашње преписке и пошиљке и да је у свему одобрена као што су Срби тражили, не би им стигла на време. То као да је знао и сам Карађорђе, због тога је, спремајући се на очајну борбу с Турцима, призвао себи Петра Ичка, консула и базрђан-башу београдскога у главни стан српски под Београдом, у Остружницу, и уговори с њим, да га пошље у Цариград да учини и последњи напор, и да се у земљи заведе мир, и да се Срби измире са султаном.

Петар Ичко родом је из јужне Маћедоније, из села Катранице, у срезу каиларском међу Бером и Острвом. Пре него што је постао београдским консулом служио је као драгоман у турским посланствима у Бечу и у Берлину и био неко време сердар у кнеза Мурузија.[725] Прилике, у којима се Петар Ичко примио поверенога му посла, показују да је то био човек пун смеоности, самопоуздања и пожртвовања, а можда и једини човек у Србији, коме је Ка-

рађорђе могао поверити онако тешки посао. У пуномоћју које му је издато 1 јула 1806 године у Смедереву с потписом Карађорђевим и Младеновим у име целога српскога народа, вели се: да он има власт поверене му народне жеље пред Порту изнети, чинити представке у име народа за умирење Србије и да може с Портом уговарати и износити погодбе под којима би се створио непоколебљиви мир за будућа времена а на основи ових најумеренијих српских захтева:

„1. Срби привезани верним поданством блистателној „Порти *да дају целокупан надлежни данак од своје земље „уједно, то јест одсеком.* Сума данка одредиће се доцније, „кад се буде потпуно српска ствар расправљала у дого„вору са Србима.

„2. Да се пошље у Србију царски мухасил с најпо„требнијим служитељима, који ће у Србији међу Србима „живети и коме ће се поменути данак предавати.

„3. Све царске, мухасилске и народне службе да врше „Срби, који се обвезују да ће их вршити по заповестима „султана.

„4. Јањичари, крџалије и сви други зли Турци као „бивши народни тирани, да се прогнају из Србије, а Срби „примају на се терет да границе чувају и бране по бу„дућим заповестима султановим и наредбама високе Порте.

„На то као и на све оно, што буде сагласно с ове „четири тачке, и што поменути помоћник наш уговори, „обвезује се српски народ да ће пристати“.[726]

Уз ово пуномоћје дао је Карађорђе Петру Ичку и писмо за рускога посланика у Цариграду, такође датирано у Смедереву 1 јула 1806 год., у коме помиње раније српске молбе султану, на које су Срби очекивали одговор. „И на нашу општу жалост, вели се у том писму, ми не „само што не добисмо никаквога решења, већ видимо да „сјајна Порта предузима такве мере противу Срба, које „се клоне не заштити и ослобођењу народа српскога од

„беда, него ропству и вечној несрећи. Да би се одбранили „од турске војске, која нама са свију страна прети и са- „чували од потпуне погибли, хитамо да пошљемо Порти „овога нашега пуномоћника г. Петра Ичка с најумеренијим „захтевима и заповешћу да пре свега Вашој Светлости своје „пуномоћије покаже да Вас обавести о нашем тешком стању „и да све ради у договору с Вама и по Вашим упутима „само не би ли се ускорило да Порта донесе своје решење „за Србију".[727]

Овај Карађорђев корак дâjê се разгледати и с друге стране. Из његове молбе цару руском од 18 јуна 1806 г. у којој тражи: „јавну оружану помоћ", види се: да Срби нису били задовољни само обећањима, него су тражили дела. Очекујући месецима радосне извештаје од стране рускога двора на његово заузимање пред Портом, а непрестано тукући се и крвећи с Турцима, они су изгубили стрпљење, које је мало помало прелазило у сумњу и неповерење. И у тренутку кад им гори кров над главом и кад хоће да се сруши сва турска сила на њих, њима долази један поручник да се извести о расположењу устаника и сазна да ли случајно нису подлегли искушењима и утицају француске! Бојећи се да не буду остављени од Русије и да се не нађу потпуно усамљени са својим слабим силама пред великом османском царевином, Карађорђе је, како изгледа, на своју одговорност, послао П. Ичка у Цариград. Ово се унеколико види и из онога, што је Ичко говорио једном свом пријатељу у Букурешту: „ма да је Русија обе- „ћала помоћи Србе и снабдети их свима потребама, они „су од ње добили само извесну суму новаца и сад почињу „сумњати, размишљајући о њеном оклевању и ћутању да „не буду остављени својој судби".[728]

IX

Докле су Срби покушавали да заузму Београд, спремали поменуту молбу руском цару и Петра Ичка шиљали

у Цариград, дотле је румелијски валија Ибрахим-паша скадарски, као главни заповедник турске војске, усвојивши већи део француског плана о нападу на Србију, заповедио да се крене војска са свију страна противу Срба. Поменуто је раније: како је босанска војска продрла преко Мачве и дошла у Шабац одакле је требала, пошто се састане с Хаџи-беговом војском која се била упутила Ваљеву, да пође Београду. Исто тако упутила се била једна турска војска од Видина и Тимока ка Поречу уз Дунаво, а друга од Ниша низ источну Мораву према Делиграду и Бањи.

Раније је поменуто, да је на путу између Алексинца и Ражња капетан Жикић још у пролеће 1806 године подигао и утврдио шанац, који је због славних бојева назван *Делиградом*. Овај шанац налазио се на половини поменутога пута, на уласку у ђуниски теснац на десној обали реке Мораве према ђуниском вису, у углу између дреновачкога потока и Мораве.[729] Мало доцније кад се око Делиграда прикупило више војске на левој страни Мораве на *Тополаку* код Горњег Љубеша и Витковца подигли су Срби још један шанац, добро га утврдили и снабдели војском. Једним и другим шанцем брањен је пролаз Турцима било с леве стране Крушевца било с десне Ражњу. Пред сам долазак турске војске, дакле крајем маја и прве половине јуна 1806 Срби су подигли још неколико земљаних опкопа према оном првом утврђењу на Делиграду тако, да је сам пут, који води од Алексинца Ражњу пролазио између тих утврђења.[730] Овим утврђењима био је затворен улаз Турцима у Србију с јужне стране, јер се веровало да се само тим путем може продрети у унутрашњост Србије.

У време приближавања турске силе Делиграду налазили су се ту Станоје Главаш, Вуле Илић, Вујица Вулићевић, Антоније Пљакић, кнез Јевта из Обрежа, а над свима заповедао је Петар Добрњац. Капетан Жикић, који је био исто онако вешт ратник и фортификатор, као и капетан

Радич Петровић, тако је вешто распоредио утврђења на Делиграду, да се свако за се могло само, упорно и снажно бранити, уз то потпомагати у одбрани по два и по три друга утврђења са стране. Осим тога он је подигао испред делиградских утврђења многобројна препречна средства, као : дрљаче, курјачке рупе, засеке итд., која би јако отежавала долазак Турцима до самих утврђења и олакшавала одбрану.[731]

Ибрахим-паша скадарски, румелијски валија, трудио се колико је год могао да поменути француски план изведе. Истина, њега је тешко било извести у онакој војсци, каква је у то време била турска, у којој је била не само слаба дисциплина, него у којој су поједине подчињене паше радиле на своју руку. Ипак је изводећи га заповедио командантима источне војске : Јусуф-паши, Пасван-Оглу и Рецепу да с војском, која је износила до 14.000, пођу уз Дунаво Београду у помоћ. Од поменутих паша пошао је само Јусуф. Пасван-оглу био је болестан, а Рецеп као да није хтео напуштати кладовско утврђење. Како је Миленко у то време био с оном војском на Делиграду, изгледа, према немачким белешкама онога времена, да су неки Турци некаквим путем продирали чак до пожаревачке нахије. Миленко чувши за то одмах узме са собом неколико хиљада војника и похита Турцима усусрет. Турци чувши то повуку се старом Поречу, а Миленко преко Волује и Мајданпека похита за њима, разделивши своју војску у три дела, и у долини код Пореча 24-ог јуна (6-ог јула) опколи Турке с прва два одељења с три стране, беше им остао само један пролаз, којим су могли проћи. И Турци пођу овим пролазом. Али како су се пренеразили кад су пред собом опазили трећу колону Срба. Настаде ужасна борба у којој је Миленко сасвим потукао Турке тако, да их је преко хиљаде пало у бој, а остали се пробију и у највећем нереду разбегну, једни Оршави, други Кладову, а трећи Тимоку. Срби су такође

у тој борби изгубили доста војника и нису хтели гонити Турке.[732]

Кад је Миленко с оном војском отишао Поречу, Ибрахим-паша мислио је да је тиме војска у околини Делиграда и Топољака јако ослабљена, зато заповеди да се нападне на делиградска утврђења, али Срби и без Миленка одбију Турке од Делиграда. У то време између Нишаве и Јужне Мораве стајала је војска од 16.000 под Шашит-пашом. Једно јако одељење турске војске бранило је Гургусовац (Књажевац) и одржавало везу између видинске и нишке турске војске. Кад Шашит-паша чује да је Миленко победио Турке близу Пореча и да су се они разбегли Тимоку и Видину, науми да га одсече од делиградске војске, с тога заповеди претходници велике турске војске да пређе Мораву и да нападне на прво од делиградских утврђења, које је било код Хајдучке Чесме. И 4000 Арнаута 1-ог (13) јула пођу да пређу Мораву. Срби их опазе и пођу да им спрече пролазак, па не успевши повуку се у шанац, а Арнаути се почну укопавати и утврђивати на једној узвишици. У том оним Србима стигне помоћ нешто од Делиграда а нешто од младих људи из околине и нападну на Арнауте што су жешће могли. Арнаути после упорне борбе с великим губитцима морали су се повући преко Мораве. После овога несрећног покушаја с Арнаутима Шашит-паша науми потиснути Србе с главнога пута и отерати их североисточним огранцима планинским од Делиграда и тиме отворити пролаз у унутрашњост Србије. Зато 4-ог (16) јула с војском од 6000 пређе наново Мораву и нападне свом снагом на Делиград.

Међутим и Срби, извештени од поузданих људи о намери Шашит-пашиној, предузму све мере да одбију непријатеља. Турци су нападали неколико пута, али су сваки пут одбијени ватром из топова и пушака. Кад Младен види из Топољака шта око Делиграда бива на десној страни Мораве, остави један део војске у шанцу, па се с другим

упути левом страном Мораве према главном турском стану с намером да ону војску, која је нападала на Делиград, оцепи сасвим од главнога стана. Турци опазивши намеру Младенову почну се повлачити према Морави. Српска коњица, која је била прикривена у шуми иза редута, како види одступање Турака, устреми се свом снагом на њих. Турци се изненадним нападом српске коњице толико збуне, да у нереду нагну Морави, с великим губитцима пређу на леву страну и нагну бежати своме стану. Срби такође пређу Мораву, прикдруже се Младену и пођу гонити Турке. Али Турцима стигне нешто помоћи, те се задрже, дочекају Србе и наново се отвори крвава битка и сеча, у којој је изгинуло много Турака и Срба. Разбијени Турци, једни побегну Нишу а други се разбегну по шуми и по планинама, где су их после Срби налазили, убијали или у ропство одводили. Муниција, пртљаг, храна и неколико топова пали су Србима у руке. Турци су тога дана, према немачким белешкама, изгубили преко 1500 људи.[733]

После ове борбе Срби су добро увидели слабе стране својих делиградских опкопа, те су их потом још боље утврдили. Тако је и даље остало средиште српске војске у Делиграду; десно крило наслањало се на Мораву и на шанац Топољак преко Мораве, а лево је допирало до Грабова под планином.

На Турке је овај пораз код Делиграда силно утицао. Они су мислили да им је снага врло слаба; број српске војске преувеличавали су, а осим тога како нису редовно снабдевани храном, како им комора није била готово никаква, трпели су глад и често пута бегали из војске. Најпосле глад је толико морила турску војску око Ниша, да су многи Турци, желећи до хране доћи, почели продавати Србима оружје и барут.[734]

Глас о победама код Пореча и на Делиграду брзо се разнео на све стране кроз Србију и јако је подигао дух у српске војске, како оне код Делиграда и код Миленка

тако и оне код Београда. Карађорђу је то дало маха да још јаче развије своју радљивост. Ако се могао поуздати у Миленка, Добрњца, Младена, Станоја Главаша, Вула Коларца и Вујицу на источној и јужној страни Србије као и у добра утврђења на Делиграду и у високе омољске и честобродичке планине, није се могао поуздати у војводе на западној страни, а нарочито због тога, што је од незаштићене Мачве био ширимице отворен пут Турцима од Шапца Београду и што су Турци из Босне и Херцеговине упорно нападали и храбрије се борили од оних с источне стране. Да би охрабрио ону војску и војводе, који су били према турској војсци на западној страни Србије, он пише проти Ненадовићу како су потучени Турци на Поречу и на Морави, да је он у Тополи, да купи војску по Шумадији и да се спрема њима у помоћ.[735] Осим тога нареди Јанку Катићу да с најбољом војском од Београда похита у помоћ западној војсци.

X

У исто време кад се турска војска од Дрине упутила Шапцу, Хаџи-бег од Сребрнице пређе с војском Дрину и дође на планину Рожањ према ваљевској нахији, попаливши неколико околних села. Намера Хаџи-бегова била је да с Рожња сиђе у Ваљево па низ Колубару у Палеж (Обреновац), где би се састао с главном босанском војском, која је требала да се спусти од Шапца низа Саву до Палежа, а одатле сједињене да пођу Београду.

Кад оно Турци дођоше под Шабац, Мачва и Поцерина беху се по невољи предале Турцима и почеле доносити храну турској војсци. Турци поиспостављају поједине од покорених Срба за кнезове и кметове, огрнувши их црвеним бињишима и давши им као неку врсту буљултија, утврђујући их на кнештво и кметовство. С. Милутиновић вели за Мачване овога времена:

«Мачванину л' све о длаци глава,
«Којој год се приклањао страни,
«Него ставши тек се каменио,
«Молећ' Бога за браћицу Србе,
«Турке л' добрећ' да пакосте мање,
«Пак и њему једа сванут' игда».[736]

Српска војска која се била повукла од Шапца испред Турака, начинила је шанчеве код Малога Дубоког на ушћу реке Вукодражи у Саву и на Власаници. У тим шанчевима остану прота Ненадовић, поп-Лука и Дабић, а Јаков оде даље низа Саву те на Забрежу више Палежа на београдском путу начини један шанац, где би се могла српска војска задржати ако је с Вукодражи и Власанице потисну Турци, докле не стигне Карађорђе са шумадијском војском. Међутим ваљевска војска под Луком и Протом Матијом, како види у даљини димове да Хаџи-бег пали села на граници сȍкȍске и ваљевске нахије, напусти ноћу шанчеве па похита у села да склања своје породице испред Турака у збегове. Лука кад то види пребаци хатове у Срем, попритегне опанке па у шуму. Јанко Катић стигне с најбољом војском од Београда и састане се с Јаковом где беше дошао и Лука Лазаревић. У то исто време стигне и Карађорђе на Бели Брод на Колубари с Гружанима, Јасеничанима, горњим крајем београдске нахије и Рудничанима под командом Обреновића: Милана и Милоша, а Прота Матија чим чује, похита брже боље њему. Изгледа да су неки људи били опали Проту код Карађорђа због онога његовог одласка с Чупићем у турски стан на Дрини, те га је Карађорђе врло рђаво предусрео, али кад је сазнао у чему је била ствар, ипак га прекори, зашто је сам ишао међу Турке говорећи му: „ја не кажем да си неверан мени и „народу, но кажем да си луд. Зар ти је мало других људи, „макар и војвода, да шаљеш, а не ти собом идеш сам".[737] Потом заповеди Проти да с његовим писаром Стевом напише писма на буљук-баше и мање старешине по ваљев-

ској нахији да одмах сваки своје људе, који год може пушку носити, скупи под заставу и одмах иде пред Хаџи-бега, и да се нико главом не шали, да остане код куће, јер је Карађорђе дошао са својом војском и топовима и спрема се да пође и сâм против Хаџи-бега. Осим тога заповеди да напише у сваком писму и ово: „да ће Карађорђе по„слати своје момке тајно преко сêлâ, и кога нађе код куће, „онде ће га убити и на точак метнути, а кућу запалити. „Ово ти тајно пишем за тајне момке, да не би кога код „куће застали.“ Таква писма послана су кнезу Пеји Вели-мировићу у Забрдицу, кнезу Миловану Грбовићу, Милићу Кедићу, Михаилу Недићу. Кад сутра-дан Карађорђе стигне са својом војском у Ваљево, добије вест да су сви поменути кнезови и буљубаше у скупу са својом војском пред Хаџи-бегом код Братачића. Трећи дан рано изјутра Карађорђе пошље Милана с његовом војском и с братом Милошем Обреновићем, Лазаром Мутапом и с Јованом Курсулом да иду у помоћ Кедићу, Грбовићу и кнезу Пеји. Трећи дан ујутру повиче Карађорђе: „хајте, спремајте се да идемо Братачићу!“ Прота Матија искупи главне људе те се договоре да моле Карађорђа да не иде пред Хаџи-бега говорећи му: „Господару, ми смо се сви договорили „да ти собом не идеш горе. Јер ако Хаџи-бег разбије нашу „војску, то је ништа, као једну чету, и опет ће се сва „војска овде око тебе скупити; ако ли ти идеш, пак, Боже „сачувај, да тебе разбије, а он више војске има него у „нас, онда би пукао глас, да је Хаџи-бег разбио Карађорђа, „и наша војска и народ где је год који, сви би наду из„губили а Турци се ослободили, и после коначна пропаст „свима кад глава страда“. — „Е, чича-Прото, одговори Ка„рађорђе Проти, тако је, то све и ја знам, али ће рећи: „не сме Карађорђе да изађе Хаџи-бегу на битку, а како „ће сутра везиру и свој Босни изаћи!“ Све старешине и главни људи, који су били ту, навале на њега и једва га задрже. Тада он посла у помоћ оној војсци пред Хаџи-

бегом Проту са 60 коњаника, а он остане у Ваљеву под Кличевцем. Међутим на Братачићу се отворила борба између српске војске и Хаџи-бегове, која већ беше потисла српску војску, кад стиже Прота Матија. Како стигне Прота с коњицом, изађе пред Турке, нападу вику и неколико пушака избаце. Турци помисле да је то каква велика и нова војска дошла, па се одмах врате своме шанцу. Српска војска, која је готово бегала, видевши Проту и оно мало коњаника, охрабри се, поврати се и нада се за Турцима те их сагна у шанац, и опколе га с две стране. Један део српске војске ухватио згодан положај на једном брегу у планини изнад турскога шанца и туче пушкама тако, да готово свако зрно погађа у шанцу Турке. После љуте борбе од пуна три сата турска коњица појаше коње и оде северозападу, заобиђу српски шанац и јуришем нападну уз један поток на Грбовића и на Милоша с леђа, а турска пешадија из шанца спреда. Српска војска под Грбовићем и под Милошем није имала куда него се кроз турску коњицу пробије изгубивши кнеза Пеју и многе друге. Српска се војска тада повуче Милановом шанцу, а турска се војска не усуди даље гонити Србе. У том се ухвати мрак. Ноћу дознаду Срби да се Хаџи-бег спрема да бега, с тога пошљу одмах Михаила Недића с 200 одабраних момака те нападну турско село Петрц близу Сокола и запале. Кад Хаџи-бег види пламенове од запаљених турских кућа у Петрцу иза својих леђа, брже боље остави шанац у Братачићу и нагне Рожњу. Велику војску Хаџи-бегову сад је могао да гони и сам Михаило Недић са својих 200 одабраних момака, тукући Турке и узимајући богату пљачку у стварима, оружју и коњима.[738]

Тако је одбијен 20-ог јула 1806 г. и овај трећи напад Турака на ваљевску нахију. После овога боја остали су према Соколу и Рожњу Грбовић, Кедић и Недић и пазили на Турке да наново не нападну на поменуту нахију, а остала се војска врати на Уб.

Докле се ово догађало у ваљевској нахији и на Братачићу, дотле се она турска војска, која је била пала у шабачко поље почетком јула, кренула негде у половини јула низа Саву под командом Сулејман-паше Скопљака, Синан-паше од Горажда и Хасан-паше Бањалучанина, негде у половини јула. Знајући за ово кретање турске војске Јанко Катић, Јаков и поп-Лука беху се ушанчили код Ушћа на Вукодражи, где су мислили задржати Турке. Сулејман-паша, као главни заповедник војске, која је силазила низа Саву, кад дође близу Ушћа, нареди Хасан-паши Бањалучанину да с неколико хиљада Турака удари споредним путем, који је ишао изнад главнога висовима преко Бељина, а он сам пође главним путем на Ушће.

Хасан-паша ударивши споредним путем на Светога Илију, 20-ог јула, избије на Дуге Њиве код воде Петковице у селу Крњићу, где га сусретну Јанко Катић, поп-Лука и Јаков, и изненада нападну са свију страна. Турци збуњени изненадним нападом бранили су се, колико су могли, али им Срби не дадоше да се приберу, већ су све жешће нападали тако, да нису знали ни где су ни с које их стране Срби нападају. С тога нагну натраг Шапцу у највећем нереду, а Срби су их бесно јурили и тукли, не дајући им никако да се приберу. Тукући тако Турке, који су бегали, Јанко Катић наиђе на некога старца Турчина коме повиче да се преда, казујући се ко је. Турчин чувши име Јанково, опали из некакве пушчице и Јанка на месту убије. Погибија Јанкова није збунила Србе, него су усхићени и даље гонили Хасан-пашу. У том дочују да су Сулејман-паша Скопљак и Синан-паша од Горажда са својом војском стигли у село Ушће код Саве и пали око речице Вукодражи, која дели ваљевску нахију од шабачке. С тога одмах оставе разбијенога Хасан-пашу, који је бегао Шапцу, па се врате овој другој војсци турској и застану је на конаку. Чим стигну нападну је из шуме пуцњем из пушака и тукли су је сву ноћ. Турци су одговарали ватром из пушака и

топова, бацајући непрестано на Србе ђулета и картече. Кад би у зору Срби се повуку дубље у шуму, јер је турска војска била много већа и имала топове, а Срби их нису имали. Сулејман-паша не знајући колика је српска војска, а видећи како га Срби ноћу упорно нападају и туку и кад му уз то стигне глас како су Срби страшно потукли Хасан-пашу, мане се пута Београду и 21-ог јула похита што пре Шапцу на старо место.[739]

После ових бојева српска војска прикупи се сва у шанчеве у селу Бељину где 22-ог јула дође и Карађорђе. Истога дана узме до 300 коњаника и отиде у заседу код Ћуприје на Думачи, где и сутра-дан предани; али Турци не наиђоше туда. Ту му дође Милош Стојићевић — Поцерац, с којим оде у село Грушић, где је наредио да се посеку двојица-тројица поцерских кнезова, који су се били почели предавати Турцима и доносити турској војсци храну и друге потребе. Тога истога дана (24-ог јула) у вече при вечери поставио је Милоша за војводу у Поцерини, пожелевши му да буде нови Обилић, а Поцерцима заповеди, да у свему имају слушати Милоша и испуњавати оно што им он наређи. Како Поцерци беху предали Турцима оружје, Карађорђе им нареди да узму секире и мотике: „Мени и „такви радници требају да шанчеве копају, а пушака имам доста“.[740]

Карађорђе вративши се из Поцерине опет у Бељин крене сву војску, упути се ближе Шапцу, носећи сваки војник по један или два прошца, које су уз пут узели пролазећи кроз село Жабаре и 28-ог јула дођу на Мишар. Напред пред војском беху послани Лазар Мутап и Петар Јокић с момцима, да виде има ли у околини, између Шапца и Мишара, Турака. Они наиђу на турске коњушаре, где су поиспрепињали коње, те једни косе траву и хране коње, а други се рвў и забављају. Јокић удари на ове а Мутап на предстраже турске, збуне их и растерају, одсеку неколико глава, и похватају многе коње па се упуте за оним

Турцима, који су побегли Шапцу. Други Турци дођу овима што су бегали, у помоћ, те се међу њима отвори чарка, докле их ноћ није раставила.

Док су се Јокић и Мутап прегонили и пушкарали с Турцима, дотле је Карађорђе с војском стигао на Мишар и одмах заповедио да се копа шанац. Наши војни учени људи, који су разгледали шанац на Мишару, веле да је био у облику великога-четвороугла и да је у њега могло стати до 7000 војника. Шанац је био израђен врло брижљиво и правилно. Ровови, с којима је био опточен, били су широки и сразмерно дубоки с брклачама на ивицама и кољем по дну. На угловима биле су сграђене табље за топове, а споља према рогљевима биле су засеке и курјачке јаме. Цео унутрашњи нагиб грудобрана и топовских табаља био је обложен лесама и згодним плетовима, а место (банкет) где су требали да се распореде војници, било је тако широко, да су се борци могли распоредити у два реда. Унутра у шанцу била су сграђена нарочита склоништа за муницију.[741]

Кад је шанац утврђен и укопан као што треба, онда се старешине покупе на вéће, да се посаветују како ће дочекати Турке. Од старешина и војвода поред Карађорђа били су на Мишару: Јаков и прота Матија Ненадовићи, кнез Сима Марковић, два Обреновића: Милан и Милош, поп-Лука, наместо Јанка његов брат Марко Катић, кнез Теодосије из Кнића, Лазар Мутап, Цинцар-Јанко и Цинцар-Марко, нови војвода Милош Стојићевић и Павле Поповић из Вранића. При саветовању како ће дочекати Турке све су старешине предлагале: да се затворе у шанац и да га добро утврде, па Турке да дочекају у шанцу топовском и пушчаном ватром, па кад им ратнике потуку или онеспособе за борбу, да учине јуриш. Карађорђе, који је као главни заповедник командовао целом војском, пристане на предлог, али дода још и ово: да сви коњаници изађу из шанца под заповешћу Луке Лазаревића и да отиду и сакрију се у

село Жабаре у шуму и тамо да чекају дотле, докле Турци не опколе српски шанац и докле не буду почели најжешће нападати. А кад настане најжешћа борба, да груну изненада свом снагом Турцима с леђа и с бокова. Како је уговорено и утврђено тако је одмах и извршено.

Међутим Турци у недељу 29-ог јула пошљу своју коњицу да потражи Србе и њихов шанац. Карађорђе тога дана не даде ником мањи из шанца, осим што на молбу пусти Цинцар-Јанка и Мутапа те изађу с нешто коњаника и дођу до реке Думаче и после кратке чарке и гоњења по пољу врате се. Затим ни у недељу до мрака ни у понедељак ни у уторак није било никакве борбе. Уторак пред вече сазнаду од гласника испреко Саве да ће Турци у среду 1-ог августа ударити и да су поручили Сремцима да гледају чуда како ће напасти Србе, похватати их живе и повезане поред Шапца потерати. Карађорђе тада у саму ноћ заповеди Луки да с Протом Матијом, кнез-Симом, Лазаром Мутапом, Петром Јокићем и коњицом од 2000 људи изађу из шанца и отиду селу Жабарима, Мишарском Пољу са стране. Они то учине, отиду и сакрију се у шуму између села Јеленче и Жабара.

У турској војсци, којом је у име босанскога везира заповедао Сулејман-паша Скопљак, било је још знаменитих паша, босанских и херцеговачких бегова, као: ћехаја босанскога везира, Кулин-капетан с Босанске Крајине, Синан-паша од Горажда, Хасан-паша Бањалучанин, Видаић од Зворника и још многи други. Они науме сутра ударити на Србе и били су уверени у победу. С тога су и позвали своје комшије испреко Саве да буду очевидци и сведоци.

Сутра-дан рано у шанцу се одслужи јутрење, затим Карађорђе раздели у два реда најбоље стрелце, а близу иза њих, на подножју усхода на банкет (место где су стајали ови стрелци), размести опет у два реда друге пешаке, који ће истрчавати на банкет, чим где на банкету малакше ватра, или ако који од бораца погине. Иза ових наместио је на-

рочиту резерву за сваку страну и сваки крај опкопа. Осим тога одређени су нарочити носачи, који ће склањати из убојнога реда погинуле и рањене и друге, који ће разносити и додавати муницију. Свако одељење и свака страна шанца имала је нарочите и засебне старешине, који су требали најмарљивије пазити да сваки најтачније врши оно што му је наређено и што му је дужност. У војсци је владао потпун ред и дисциплина. Сваки је знао да је Карађорђе у боју немилостив и да ће свакога, који не испуни што му је заповеђено, својом руком убити, а Карађорђе је ту иза њихових леђа у узаним чакширама и у његовом, сваком познатом, гуњу, с опанцима на ногама и црном шубаром на глави. За појасом му две пушке мале, о бедрима дугачка и права сабља. Идући кроз шанац поред распоређених редова војника, држећи штапић у руци заметнутој по озади, пратио га је момак носећи његову пушку крцалинку. Пролазећи поред људи надгледао је, да ли је све у реду, да ли је све спремно, уз то храбрио је и одушевљавао војнике.

Како Срби нису располагали великом количином муниције и како је Карађорђе желео да ниједан метак не отиде узалуд, заповедио је да се почне бити и пуцати тек кад Турци буду толико близу шанцу пришли, да их свако зрно може домашити а да се узалуд не пуца. Осим тога заповедио је да нико у шанцу не сме пушку изметнути докле сам Карађорђе својом крцалинком не да знак.

Кад је дан освојио, пре осам сати изјутра, опазе Срби како се недогледне масе Турака од Шапца гибају Пољу Мишарском и упутиле српском шанцу. Наскоро је било цело Мишарско Поље притиснуто турском пешадијом, артилеријом и коњицом. Топови турски почели су већ из даљине грувати, али њихова зрна нису доспевала до српскога шанца. Многе делије турске на бесним хатима истрчавале су испред турске војске, разигравале коње по равном Мишарском Пољу, бацајући се и играјући џилитима

и тиме храбрили своју војску, да одважно иде напред. Не видећи Србе нигде у пољу почео се проносити глас како су Срби побегли. Међутим Срби су ћутали у шанцу и очекивали.

Одједном, док су још Турци далеко били од домашаја српских пушчаних зрна, одјекну једна пушка у српскоме шанцу. „Ко је то, по души га?“ цикну Карађорђе и дохвати се свога пиштоља да смрћу казни онога, који је прекорачио његову заповест. „Не, Господару, ако Бога знаш!“ — узвикнуше некоје војводе и старешине. Карађорђе, видевши како пада с гране на грану високога бреста (који је био недалеко са стране од српскога шанца) некакав убијен Турчин, који је дотле белим јаглуком машући показивао турским тобџијама, да им метци не допиру до српскога шанца, врати пиштољ за појас говорећи ономе момчету, што је смакло Турчина: „срећа твоја, момче, што си га тако лепо згодио!“ Војници, који су били око момчета весели, што му је Карађорђе опростио, одговорише: „срећан знак и у добар час, Господару!“

После овога све се ућутало у шанцу, у свакога је срце живо куцало и сваки је са запетом пушком очекивао пуцањ Карађорђеве крцалинке. Пуцњава турских топова била је све јача и све ближа. Војска се турска примицала све ближе надомак српских пушака. Напред су јахали богати босански и херцеговачки бегови у китњастом оделу и на бесним хатима, а међу беговима налазиле су се паше с разних крајева Босне и Херцеговине, сви окружени многобројном свитом. За њима се кретала сва остала војска. За то време у српском шанцу сваки старешина обилазио је брзим корацима своје одељење и редом војницима дошаптавао да буду мирни и присебни и да на дâти знак добро и поуздано гађају.

Кад турска војска беше пришла шанцу надомак српских зрна, планула је Карађорђева пушка, која никад не промаша, а за њоме плануле су хиљаде из руку српских

војника. У редовима турских војника опазио се пролом, многи бегови и барјактари и многи други турски војници из првих редова укинути су и поваљени по земљи. После првога плотуна дошао је други, па трећи и то све поузданији за поузданијим. У том су настали грмети и српски топови и изблиза правили страшне проломе у турској војсци. Турци изненађени оваквим дочеком, застрашени првим проломима, за тренут су се зауставили, настало је таласање и колебање. Паше и бегови јурили су кроз војску и с исуканим сабљама повраћали ред и храбрили војнике, који охрабрени и прибрани као разјарени зверови појуре Мишарском Шанцу. Ни српске старешине нису седеле него су и оне јуриле с једнога краја на други храбрећи своје војнике који су стајали мирно и као машина бацали плотун за плотуном, а српски топови с табаља, пуњени крупним курјачарама, брисали су као ветар и проређивали турску војску, да се не може боље пожелети. Али кад Турци оптеку шанац и кад се надаху да ће Србе уђуткати, на дâти знак излети из шуме од Јеленче и Жабара поп-Лука, Мутап и Прота с 2000 коњаника и изненада груну као гром Турцима с леђа и с бока, секући и газећи све што им је до руке дошло и под коњске копите стигло.

Појава поп-Луке и српске коњице поразила је Турке као гром из ведра неба, они нису могли мислити, нису знали шта раде; није се знало ко заповеда ни ко слуша. Српске сабље и коњске копите сагнале су им у главу само једну мисао, а то је бежати што пре ма куд. И они су се као вихором понесени кренули к Сави и Шанцу. Карађорђе употреби и овај тренутак, заповеди да се отворе врата на утврђењу, искочи из шанца с најбољом војском и војводама и учини јуриш на Турке, гонећи их и тукући до мрклога мрака.

Тога дана његова храброст била је неодољива. Њоме је запојио сву војску своју. Његово тамно лице у битки постајало је светло; његов иначе танак глас грмео је као

оркан; његов високи стас, мало повијен, у страховитој битки исправљао се, а из његових светлих очију сипале су муње које спаљују непријатеља. У овој борби на Мишару повијеним стасом и тамним лицем својим оличавао је цео српски народ, који је повијен вековима сносио ропство и понижење, а исправивши се с озареним и светлим лицем, у тренутку најстрашније борбе, представљао Србина осветника, који се, исправљен, поносит, озарен надом на светлу будућност, бори као лав и свети за сва зла и муке, вековима подношене.

У шест сати у вече борба је била завршена с таквим турским поразом какав они нису доживели на тој страни од почетка устанка. Мишарско поље било је тамно и изривено топовским ђулади и пушчаним куглама, а трава разнесена коњским копитама, покривено лешевима изгинулих Турака и напојено људском и коњском крвљу.

Међу мртвим Турцима на бојном пољу нађени су дика Босанске Крајине Кулин-капетан, Синан-паша од Горажда, дервентски капетан, Видаић од Зворника и многи други. Према великим турским губитцима српски су били незнатни. Између рањених нађен је и поп-Лука, за кога су мислили да је, чинећи чуда од јунаштва, погинуо на бојном огрању.

У овом боју Срби су задобили доста оружја и муниције, лепа одела, новаца и добрих коња. Одушевљење и весеље Срба после ове битке било је неописано, и говорили су како би желели да им још који пут овакви гости дођу. Људи, који су из Срема прелазили и на Мишар долазили и састајали се с Карађорђем и другим старешинама и војводама веле, да Карађорђа никада нису веселијега видели, и ако се игде могла применити она изрека некаквога старога француског песника: „la guerre c'est la forge où se font les couronnes“ (војна је ковачница где се круне кују), то је и Карађорђе у овом боју сковао своју.

Кад су Турци дошли к себи, кад су погледали и пребројали своје губитке, они се већином повуку у шабачку

тврђаву, а други збију под саму тврђаву уза Саву, повлачећи лево крило свога стана, које се протезало до Думаче уза саму обалу савску. Њима је обладао неописан страх, бојећи се да Срби не нападну и на саму тврђаву и варош. Осим тога помрли би од глади да им храну нису пропуштале аустријске власти са сремске стране. Очевидац један, прелазећи из Кленка на Мишар, писао је 4-ог августа Стратимировићу: „Сваку ноћ Турци на ногама стоје и чувају „се српскога јуриша... живе у великом страху и да им се „храна одовуд не додаје, сви би се морали куд који раз„бећи... сада Турци не смеју ни у траву далеко (ићи), него „секу грање и њима коње хране.“

Карађорђе предвиђајући да се сва турска војска неће моћи дуго у Шапцу задржати и знајући да им је задао ударац без пребола, желео је да извуче све користи из мишарске победе. С тога одмах после боја на Мишару пошље Милоша Поцерца с 2000 војника у Китог проти Николи Смиљанићу и Стојану Чупићу да позатварају све пролазе, којима би могли Турци у Босну проћи. Желео је Турке Бошњаке тако заварчити да им скоро не падне на ум ударати на Србију. Чим стигне Милош у Китог и састане се с Чупићем и Смиљанићем, одмах поделе војску на троје. Прота Смиљанић остане у Китогу, Стојан Чупић ухвати стазе и пролазе од Китога до Саве, а Милош од Китога до под Цер. На свима стазама, пролазима и путовима, куда се могло проћи, поизобарају дебеле грмове, направе засеке и утврде заседе да ни пешак не би могао проћи, а камоли коњаник, и стану очекивати Турке.[742]

После пораза на Мишару међу Турцима настане распра и свађа. Дружина погинулога Кулин-капетана, срдита због смрти свога старешине, изађе из тврђаве и пође у Босну. Њој се придруже и многи други Турци, желећи, после оне страшне борбе на Мишару, да се што пре Босне докопају. У недељу, 12-ог августа, по одобрењу митровачкога команданта, пређе неколико знатних Турака у Срем да преко Митровице и

Раче оду у Босну. У исто време крену се Турци у великом броју од Шапца преко Китога за Босну, гонећи пред собом заплењену стоку, водећи и јашући добре коње. Прота Смиљанић, Поцерац и Чупић дочекају их на заседама, које у Китогу, које на Клењу и Дубљу а које код Орашца, и разбију их исто онако као и на Мишару (од 12—14-ог августа). Многе Турке побију, самих глава одсечено је преко 260, убијено је 200 коња а живих ухваћено 300; отето је 30 кола натоварених разним оружјем и богатим оделом, које су Турци носили собом од Шапца; поврате од Турака сву сиротињску марву, а уз то заплене око 15.000 гроша готова новца. У тим сукобима рањено је толико Турака да је преко Дрине прешло преко 100 кола рањеника. Прота Смиљанић дошао је у уторак, 14-ог августа, на митровачку скелу с 50 коњаника, који су сви били одевени у најлепше турско одело, на турским коњима с дивним турским оружјем. На самом Проти био је богат ћурак од 150 дуката који је, весео и поносит, говорио: „Шта сам блага ту задобио, нити сам кад имао нити мислим да ћу икада задобити... Турци су били богати, све сами бегови и капетани.“

Али се Срби ни на том нису зауставили, већ чувши за оне Турке што су отишли кроз Срем уза Саву, прећу на немачку страну, стигну Турке на води Босуту, нападну их, и Мутап одсече главу Хаџи-Мосту, а Цинцар-Јанко Остроч-капетану, па се врате натраг. Војвода Милош Поцерац, кад се вратио из Китога на Мишар, изашао је пред Карађорђа са својом дружином у најлепшем и најбогатијем турском оделу. „Под Милошем је, како казује П. Јокић, „коњ Кулинов, а на њему све, што је било Кулиново. Ту „су хатови, рахтови, оружје, одело, џебана и свакојаке „друге ствари...

„Господа́ру то бејаше врло мило, па рече:

„— Коекуде, ’ва́ла ти, млади војвода! Тако и треба! „Видите ли ви... шта уради наш Милош? Оваки се Срби „рађали, да Бог да́!“ [743]

Онај део Турака, који је остао против Срба код Шапца, покушао је 5-ог септембра да нападне на Србе, али ови их сузбију; 6-ог септембра покушају још јаче, али Срби их дочекају још боље него 5-ог септембра. Тукли су се до пред саму ноћ по мишарском пољу, а кад их Срби победе, гонили су их до самога њиховог стана. Ноћу између четвртка и петка (између 6-ог и 7-ог септембра) Турци се спреме и, рано у зору, оставе свој стан под Шапцем па се крену Босни преко Дреновца и Богатића са женама и децом шабачких Турака вичући један другом: „Хајде Мујо, хајде Ибрахиме!“ А они озади викали онима напред: „Ма лакше, ма причекај не гоне вас сад Србијанци!“ Али их Стојан Чупић стигне на Орашћу, више Козје Баре до самога села Дреновца, и нападне тако бесно и помамно да нису имали кад ни пушке избацити, већ су бегали и јурили да се што пре докопају Дрине и Босне, оставивши све, што су собом били понели. Срби такође нису пуцали, већ су их ножевима секли и гонили Дрини. У борби су Срби опет задобили много оружја, муниције, коња и готова новца.[744]

После ових догађаја остало је у шабачкој тврђави 5 до 600 Турака с 4 паше, и то: Сулејман-пашом Скопљаком, Хасан-пашом сребрничким, Каин-пашом травничким и Али-пашом Видаићем од Зворника, који су се држали у шабачкој тврђави, захваљујући једино петроварадинској команди, која им је додавала хлеба, брашна, јечма и других потреба, а која је не само забранила Србима ма што набављати у Срему и Банату, већ је затворила скеле на Сави и наредила да се сва нејач српска, која се налазила по збеговима у Срему, прогна на десну страну Саве.[745]

XI

За време ових великих напора и славних победа на западном крају Србије водила се очајна борба и на југу око Делиграда. Срби су у Делиграду и око Делиграда мо-

рали издржати дивовске напоре одбијајући војску румелијску.

Турска војска, потучена на Делиграду 4-ог јула, повукла се према Нишу. Али добивши један корпус од Једренета она се охрабри, прибере и почне се спремати на нову борбу. Како је војска, која је дошла у помоћ нишкој, била снабдевена добрим оружјем, обилатом муницијом и другим потребама, то се сва војска крене против Срба. Од тога времена настале су тешке борбе око Делиграда, које су трајале око шест недеља. Српска војска већ је почела малаксавати, али у том стиже им глас од Карађорђа о сјајној победи на Мишару, затим, да он главом хита с војском њима у помоћ. Ова вест заиста охрабрила је Србе у Делиграду да не може боље бити и они је намерно пусте међу Турке.

Карађорђе је оставио Шабац и кренуо се преко Палежа Београду, стигао је у Остружницу уочи Велике Госпође (14-ог августа), па пошто се причести (15-ог августа) и прегледа војску под Београдом, он се упути кроз Шумадију купећи другу војску, с којом се спремао у помоћ Делиграду. Докле се војска купила по његовој заповести, дотле се он сврати у Смедерево и нареди те се 19-ог августа напише Балкунову извештај о стању у Србији.

У овом извештају Карађорђе се жали Балкунову како немају још никаквога гласа од стране Русије и ако је прошло већ два месеца од како су послали последњу своју молбу преко Новокрштенога, тражећи помоћ у оружју и муницији. У исто време овај извештај доста јасно показује стање у Србији после мишарске битке а пре одсудних бојева на Делиграду и око Ниша: „Ми још нисмо добили „никаквога гласа, вели се у том извештају, који би могао „нас данас, у овим мутним приликама, утешити и будући „у недоумици нас оживети и овеселити. Од тога времена „(тј. од 18-ог јуна) беде су се наше с дана у дан умно„жавале тако, да ми данас с једне стране трпимо крајњу

„оскудицу у свему, што нам је потребно, па чак и храну „морамо набављати с тога што су погранични крајеви не„престаном војном опустошени а у унутрашњости су поља „и њиве остали необрађени, јер су људи готово цело ово „лето војном заузети; и тако беда и глад предстоје целој „земљи. А с друге стране подносимо такав напад Турака „са свију страна, какав никада пре тога није био, и то „напад Ибрахим-паше скадарскога од стране Ниша са 14 „својих подчињених паша[746] и с целом румелијском војском; „везир травнички с целом Босном и Пасван-оглу са све„коликом својом војском. Сви су се једнодушно на нас окре„нули и ми смо с њима имали већ многе битке на свима „крајевима, а најглавније у околини Шапца и Ниша и, „буди хвала Богу који нас чува и крепи, ми смо наше „непријатеље до данас срећно побеђивали и данас стојимо „под оружјем на границама и бранимо се од непрекидних „напада, полажући стално наду у Бога и на помоћ Русије.

„Ми В. П. покорно молимо, да ово наше стање, које „смо укратко изложили овде, представите Њ. Имп. Вели„чанству, нашем најмилостивијем заштитнику с најпокор„нијом молбом, да би нас Њ. В. очински помиловао и да „нас не остави саме, који од Њ. В. једино право спасење „и пуну утеху ослобођења непрестано очекујемо, мучећи се „нашом опаком судбом и молимо га да жељено уређење, „које је обећано, изради код Високе Порте и нама подари. „Међутим најпокорније молимо да нам се даде потребних „новаца, у којима највећу потребу имамо. Осим тога, ако „се удостојимо високе милости, молимо да нам се достави „оружја, муниције и хране доста. Све то могло би се преко „Дунава нам послати, јер се ми сада трудимо да Крајину „завојујемо и да тако имамо отворену везу с Влашком код „Фетислама (Кладова), којим путем и ово писмо вам ша„љемо“.[747]

Да је постојала заиста намера Срба да заузму Крајину види се и из тога, што је Миленко, нема сумње у

исто време кад се Карађорђе кретао од Смедерева Делиграду, био дошао у Рам, одакле је мислио поћи у Неготинску и Тимочку Крајину. На три-четири дана пред долазак Миленков у Рам дошла су ту била двојица аустријских официра, послани од темишварске генералне команде и предлагали српском заповеднику Рама, Васи Протићу, да се српске старешине обрате молбом бечком двору за помоћ, а у случају опасности да могу склонити своју децу и жене на аустријску страну. Колико је уверење било ондашњих Срба у своју снагу и с каквим су пожртвовањем водили борбу, лепо се види из онога, што је тај мали командант Рама одговорио аустријским официрима: „Ми заиста видимо, вели „Васа Протић, да је велики број Турака на нас навалио „и може бити да их има трипут више него нас Срба, „али ми имамо само једну намеру: ми смо дали један друго „ме веру борити се до последњега, и док сви не изги„немо не мислимо нашу децу расељавати по другим цар„ствима. У осталом ма да су Турци велики бројем, ипак „их се Срби нимало не плаше, само су много оскудни у „муницији, а Цесарско Величанство могло би се толико „смиловати да им допусти муницију и гвоздене ствари за „готове новце куповати, а Срби су вољни поштено платити „сваку ствар... јер Турци имају толико топова и кумбара „да само за једну ноћ по 600 кумбара у нашу војску баце, „а топовима ни броја нема. А сиромаси Срби ни пушака „довољно немају, па и опет храбро су се одржали и сву „силу турску и великог везира разбили и растерали по ми„лости Божјој“.[748]

Пошто је Карађорђе послао поменути извештај Балкунову, отишао је с покупљеном војском Делиграду.

Међутим Турци, чувши да се Карађорђе спрема Делиграду у помоћ, спреме се да покушају не би ли разбили Србе пре доласка Карађорђева. Срби извештени на време о намери Турака, своју војску поделе у четири колоне: прва је образовала десно крило под командом Младеновом,

у Топољаку, друга је била у Делиграду као средишту одбране под командом Добрњчевом, трећа је чинила лево крило под командом Станоја Главаша, а четврта постављена је иза главног утврђења да послужи као потпора у случају потребе. Августа 21-ог. уочи саме битке, када су Срби извештени да ће Турци сутра-дан напасти, издвоји се по један део војске од левога и десног крила, изађе из логора, па се један део упути Морави и сакрије у шуму а други отиде још даље и заузме положаје између Бање и Делиграда. Сутра-дан (22-ог августа) у пет сати Турци изађоше из својега логора и у две колоне пођоше према српским утврђењима. У шест сати стигоше до српских утврђења и нападну свом снагом. Топовска и пушчана паљба и с једне и с друге стране трајала је неколико сати. Срби су јуначки одбили све јурише; а кад су Турци видели, да не могу ништа учинити средишту српске војске, нападну на лево и десно крило, али и у тим правцима не постигоше никаквих успеха. У тренутку најжешће борбе оне две прикривене српске колоне крену се напред и нападну Турке с леђа. Турци опазивши српску војску с леђа одмах се поделе у две велике колоне. Једна од њих упути се према Србима који су их нападали с леђа, а друга према главном утврђењу делиградском. Борило се и с једне и с друге стране највећом жестином и огорчењем. Турска коњица одликовала се врло брзим и вештим кретањем. Задуго се није знало ко ће одолети и победити. Најпосле средиште српске војске под командом Добрњчевом пробије турски главни шанац и изазове велику забуну у турској војсци и наскоро задобије потпуну победу. Турци видевши пропаст са свију страна нагну бежати према своме главном стану код Алексинца. Срби их потисну и одатле заузевши 23-ег августа и њихов стан и неколико топова, муницију и војну благајницу.[749]

Према нашим извештајима и домаћим мемоаристима овим би била завршена борба између Делиграда и Ниша,

и Карађорђе би се вратио с половине пута. Али према страним извештајима борбе око Делиграда су вођене до краја августа.

XII

Из казивања наших мемоариста и према некојим записима Карађорђе је послао нарочитога човека у Делиград с поруком, да се од делиградске војске одвоји две до три хиљаде људи и да под заповешћу његовога старога друга и ратника (после Карађорђа најзнатнијега човека не само у Шумадији већ и у целој ослобођеној Србији) преко Крушевца, Јастрепца и Јанкове Клисуре упадне у Топлицу и тим заилажењем принуди Ибрахим-пашину војску на одступање од Делиграда Нишу. Ову заповест Карађорђе је послао пре знамените битке код Делиграда од 22-ог и 23-ег августа. При недостатку тачних података изгледа да је Станоје одмах, примивши ову заповест, узео собом 2500 одабраних пешака и 500 добрих коњаника и упутио се преко Крушевца и Јастрепца, и већ 26-ог августа у вече изненада напао на Прокупље, које је после упорне борбе ноћне освојио 27-ог августа. Турци, који су оставили Прокупље пошли су Нишу, водећи собом нејач и жене; али у путу наиђу на заседе, које је Станоје раније поставио. Заседе пропусте нејач, а на турску војску нападну с таквим огорчењем да је једва који промакао за Ниш. Како је ноћу за време борбе Прокупље запаљено, то је оно сагорело тако да га је Станоје 27-ог августа застао у згаришту с којега су се само још димови у вис подизали.[750]

С друге стране, по немачким белешкама, Ибрахим-паша, румелијски валија, чувши како су Турци зло прошли на Делиграду под предвођењем Шашит-паше, науми да од Софије удари преко Ћипровца и Лома, да стигне до извора Белога Тимока и тиме да српску војску нападне с левога бока, па или да их потисне с Делиграда или да их

одсече од средишта Србије. Вели се да је у то време и Карађорђе стигао с помоћном војском Делиграду у помоћ, па чувши за намере Ибрахим-пашине, сазове одмах ратни савет близу Бање и у ратном савету реше да се иде усусрет Ибрахиму. Да би се извршио план како је решено у ратном савету, то Карађорђе одреди Младена да удари на лево крило турско; Миленка одреди да с левим крилом од Гургусовца (Књажевца) изађе на висове између Градишта и Белграчика. Сам пак Карађорђе задржао је команду над средиштем српске војске.

У допису из Земуна, који је послан страним новинама 17 (5) септембра 1806 године, јавља се да је заповедник српске војске под Београдом добио извештај о боју који се десио 26-ог и 27-ог августа (7-ог и 8-ог септембра) 1806 године. Овај је извештај датиран 30-ог августа (11-ог септембра) и гласи:

„Пошто су стигле све војске, које су добиле заповест „да овамо пођу, дође ноћу, између 24-ог и 25-ог ов. м. „(5-ог и 6-ог септембра), врховни вожд Карађорђе у главни „стан српске војске код Ниша, и узме одмах команду над „целом војском. Сутра-дан скупе се код њега све старе„шине појединих одељења и пошто су се посаветовали о „нападу, српска војска била је подељена овако: *прво*, оде„љењем на десном крилу... заповедао је Младен (Милова„новић) и оно је заузело положај код Брака (?Brakny); „*друго*, средиште или главно, састојало се из 20.000 (?) „људи најодабраније војске и заузимало је положаје између „Ниша и Мипровца (Miproatz није ли Ћипровац?), а ко„мандовао је њиме сам Карађорђе; *треће*, лево крило било „је заузело положај између Градишта и Белграчика (gra„diska и Belgraika (није ли то некадашња Градашница „близу Бање?); и *четврто*, једно мање одељење да служи „као резерва. Турци под врховном командом Ибрахим-па„шином били су пред сами напад добили појачање и имали „су свега 42—45.000 војника. Топова су имали много више

„од Срба. Били су се врло јако утврдили и изгледало је „као да очекују нова појачања. Ноћу између 26-ог и 27-ог „августа (7-ог и 8-ог септ.) сва српска одељења добила су „заповест да нападну. Десно крило имало је да издржи „највећу борбу. Непријатељ се беше повукао ноћу у не„какву густу шуму недалеко од својега стана и посео то„повима све улазе; турска се мртва стража повуче у шуму „кад је опазила да се наши приближују; наши су ишли „напред целом линијом, и тек што су се приближили шуми, „одједном се обори на њих с неколико страна топовска „ватра, која је свакога тренутка постајала све јача да смо „се морали повући. Наши губитци у овој малој борби били „су доста велики. Кад смо изашли у поље, скупи Младен „опет своју војску, опколи део шуме с леве стране да би „могао непријатеља напасти. Тек што су дошли до шуме не„пријатељ их још жешће дочека топовском ватром. Мла„денова војска нападне и по други пут, али сузбијена „ужасном топовском ватром морала се у нереду повући. „Турци су је узастопце гонили и однели би победу да Ми„ленкова војска на левом крилу није била срећнија, јер је „Миленко, у исто време кад и ми, напао на десно крило „турске војске, а непријатељ је на оној страни био раз„ђељен на мања одељења, међу којима се налазила арти„љерија тако, да на ширем простору може оперирати. Ми„ленко је опазио шта непријатељ намерава, с тога подели „своју војску у две колоне, па се с једном креташе к де„сном а другом к левом крилу, те тиме нагна непријатеља „да промени положај. Док су Турци били заузети проме„ном положаја груне Миленко на њих, што је јаче и ве„штије могао, те ту дође до страшне борбе. Турци се не „могоше више одржати, јер им је, поред других недаћа, „био заузет и један део артиљерије, с тога одступише. Тек „у један сат навали Карађорђе са својом војском. Турци „су се томе надали и дочекаше наше кишом од танади. „Затим наша коњица навали на Турке и присили их да

„одступе. Међутим и Младену, којега су Турци гонили до „његова стана, у добри час стиже резерва, и он доведе војску „у ред, али никако није био у стању да и за стопу по„тисне Турке. На целој убојној линији борило се до мрака, „а силна топовска и пушчана ватра трајала је дубоко у „ноћ. Изјутра не видесмо ниједнога Турчина. С топовима „и другим справама који не падоше у наше руке, повукли „су се далеко. Ми смо тога дана имали знатних губитака, али „су и Турци морали имати велике, јер ма да су многе мртве „и рањене собом однели, ипак их је много остало на бојном „пољу. Том смо приликом задобили доста топова и муниције."

Српска војска, којом је командовао Миленко Стојковић, а нарочито њена мања одељења, ушла је била још у половини августа у област Пасван-оглову и крстарила између Неготина, Сврљига, Беле Паланке и Кладова, одсекавши Адакале од Текије и заузевши згодне положаје. А некоја одељења допирала су и близу Видина. За време борбе од 22-ог до 27-ог августа Миленкова војска била је заузела положаје на линији од Белграчика преко Сврљига до Бање. А после ове битке она се упути североисточно од Сврљига, где је најпосле сусретне војска Пасван-оглова и потисне до Сврљига (Исперлика Isferlik), где Миленку стигне потпора послана од Карађорђа.[751]

Док је српска војска постигла овакве успехе продирући кроз планине од Делиграда и Бање Белграчику и Ћипровцу, дохвативши се извора реке Лома, дотле је Станоје Главаш прокрстарио Топлицу, па се, гонећи Арнауте, кренуо Лабу и Брвенику и допӧо до Бањске крај Косова и до бањскога манастира, задужбине краља Милутина.[752]

После ових бојева Срби су се спремили и отпочели опсађивати Ниш.

XIII

Успеси српскога оружја и славне победе у августу 1806 године, одржане на свима странама против Турака,

буна јањичара у Једренету против низама, страшна борба између низама и јањичара, погибија низамскога заповедника Кади-паше[753] као и рад Петра Ичка у Цариграду, нагнали су Порту да сасвим попусти у питањима према Србима. Све то пак нагнало је Ибрахим-пашу да уговори с Карађорђем примирје на шест недеља. Уговор о примирју утврђен је 2-ог септембра и данас се може објавити само у оном облику, у каквом је послан страним новинама из Земуна 18 (30) октобра 1806 године:

„*Примирје уговорено између српских устаника и цар-*
„*ско-турске војске:*

„Чл. 1. Од данас па за шест недеља привремено ће „престати борба између Срба и царско-турске војске. Ако „за ово време стигне царски мухасил или ага-паша са фер-„маном, на основи којега може уговорити мир, пријатељ-„ски се пристаје да се примирје продужи још на две не-„деље, пошто се потребно време за коначан уговор мира „не може тачније одредити.

„Чл. 2. Да би се прекинуло даље проливање крви „послаће се још вечерас и ноћас заповести разним дивизијама да престану од непријатељстава чим заповести приме.

„Чл. 3. Опсада Ниша, коју су Срби започели, обуста-„виће се, а војска, која је опсаду отпочела, напустиће по-„ложаје које је заузела и за топове удесила, и повући ће „се за једну миљу од градске тврђаве.

„Чл. 4. Старешине српске војске пристају да испуне „одредбе члана 3. овога уговора, али под погодбом да се „веза Рецеп-аге с Текцјом и околином, коју је српска војска „пресекла, не може обновити, докле турска војска не преда „Србима положаје Превалу и Ћипровац. Чим буду српске „старешине извештене да су Турци напустили ова два „места, одмах ће, према овом члану, заповедити српској „војсци да у року од 9 дана напусти Малу Влашку (Кључ)... „а пошто као победиоци имају право остати на овој те-

„риторији, то задржавају нове позиције *Добру, Село и Ре-*
„*сову* (Dobra, Cello et Resova)[754] до потпуног уговора мира.

„Чл. 5. Да би се избегао сваки неред као и непове-
„рење, обе ће се стране потрудити и најоштрије забранити
„војницима да се удаљују од својих застава и прелазе из
„једнога логора у други. Онај, који би ову заповест по-
„газио, биће суђен као шпијун и кажњен по ратном закону.

„Потписано у главном српском логору у Ломњоју 2 (14) септембра 1806 године у три сата по подне.

Ђорђе Петровић,
врховни заповедник српске устаничке војске.

Ибрахим,
управник целе Македоније и Румелије и главни заповедник царско-турске војске.«

Овом уговору о примирју додат је још нарочити члан, који под именом царско-турске војске обухвата и Пасван-оглову војску, пошто је султан Пасван-оглу био заповедио, да се бори против Срба.[755]

Одмах после уговореног примирја Карађорђе је отишао Смедереву, где је очекиван Петар Ичко, а место себе оставио је Младена Миловановића, који се трудио да се потпуно изврше све тачке уговора о примирју. И он је већ 17-ог (29) септембра послао из *Ломњоја* извештај Управном Савету у Смедерево, којим је јављао Савету: „Извр-
„шујући погодбе примирја турска војска напустила је по-
„ложаје Превалу и Ћипровац (Prevala et Chipro). Чим сам
„то чуо заповедио сам нашим трупама, које су у малој
„Влашкој, да одмах оставе Текију (Tekia) Рилово (Rilova)
„Каменицу (Camenitza) и Бању (Pagna) и да заузму: Добру,
„Село и Ресову (Dobra, Cello et Resoba), што је извршено
„13-ог (25-ог) овога месеца (септембра).

Младен,
привремени главни заповедник војске«.[756]

И ако нема помена, али је вероватно да се том приликом и Станоје Главаш са својом војском вратио из Лаба и Топлице.

Примирјем између Карађорђа и Ибрахим-паше, учињеним у самом почетку септембра 1806 године, у главноме завршена је најславнија година ратовања у целом устанку, од почетка 1804 до под крај 1813 године. Ова, 1806, уједно је и најславнија година ратних успеха, јер су Срби не само на свима тачкама победили војску Турске Царевине него су продрли победоносно са својом војском до Косова, до Тимока и до Видина. Тиме је управо, оружјем на бојном пољу, заснована садашња Србија као целина државна.[757]

XIV

Осим победа на бојном пољу, осим рђавога стања у Турском Царству, овом примирју много је допринео и Петар Ичко својим радом у Цариграду.

Овај смеони депутат Српскога Народа кренуо се на пут за Цариград у почетку јула 1806 године, у тренутку кад је Србији грозила највећа опасност од Турске, чије су се војске нагомилале биле на граници и пошле да нападају са свију страна устанике. Дошавши у Букурешт око 18-ог јула није се хтео јављати ниједном од руских консула, ни Л. Кирику, ни јашком, Ип. Балкунову, који се у том тренутку налазио у Букуришту. Јавио се само кнезу Ипсилантију, али и њему није хтео тачно открити коме је послан и зашто. С тога је изгледао Ипсилантију као човек „малог поверења“, те га је, да се случајно не би компромитовао, препоручио патријарху, а саветовао обојици руских консула да известе рускога посланика у Цариграду, што су оба и учинили 18-ог јула, баш у исти дан кад се Ичко кренуо из Букурешта за Цариград, обележивши га уједно као сумњива човека.[758] Јасно је с каквим се тешкоћама морао Ичко борити у Цариграду, кад је код А. Италинскога, коме је носио од Савета и Карађорђа препоручно писмо, обележен као сумњив човек. Осим тога његов долазак у Цариград пада баш у оно време, кад је А. Италински био сав заузет испадима генерала Себасти-

јаница, француског представника на Порти, који тек што беше стигао и развио сву вештину и дипломатску окретност да према жељама Наполеоновим и упутима Таљерановим потисне утицај Русије.

Ичко, чим је дошао у Цариград, представио се Италинском с препоруком Карађорђевом и показао му своје пуномоћје. Али према извештајима које је добио од Л. Кирика и Балкунова из Букурешта, Италински је у прво време сумњао да Ичко није каква ухода. Али кад је видео да су потписи и печати, као и рукопис целога пуномоћја и писма Карађорђева исти, као и у молбама ранијим, особито у оним од 1 маја 1805 године, и кад је чуо да Ичко до појединости говори о посланству Беја Новокрштенога, уверио се да је Ичко заиста депутат српскога народа. И поред свега тога он се обратио руским консулима у Јашу и Букурешту да се поузданим путем обавесте код Карађорђа о Ичку.

Примивши Ичка као правог депутата српскога народа, а расејан збацивањем влашких кнезова, интригама француским и рђавом ситуацијом у Цариграду, Италински је мислио да је Ичков труд унапред осуђен на неуспех. Занимљиво је напоменути још и то да је Порта у Цариграду тада објављивала како је Србија већ покорена ратним успесима румелијскога валије Ибрахим-паше, скадарскога и босанскога новог везира Хозрев-Мехмед-паше.[759] Стање руских послова у Цариграду било је заиста такво, да се руски посланик није смео истакнути као заступник Срба и српскога питања на Порти у тренутку када је Себастијани по упутима Таљерановим и по писму Наполеоновом износио Порти да је Русија једини кривац за нереде у Србији. И тако је Ичко био остављен сам себи.

Шта је све Ичко употребио, чијим се препорукама послужио да дође до жељеног успеха у недостатку података, данас је тешко тачно рећи. Толико је само несумњиво, да је био необично окретан и да је искрено и с пуно љубави

заступао српску ствар. Сам је, вративши се у Србију, казивао, да је бавећи се у Цариграду сазнао, како је Порта на војну против Срба потрошила преко 12 милиона гроша и да је Ибрахим-паша после пораза код Ниша јавио Порти, да је он и сувише слаб да би могао предузети јаче мере против Срба. С тога је тражио од Порте још 6 милиона гроша да би могао наставити рат. Ту прилику, вели Ичко, употребио је и разложио Порти, која се налазила у недоумици, како су толики трошкови излишни и да се могу уштедети, јер су људи, против којих се ратује и онако поданици султанови, и да су сасвим вољни плаћати данак, а и иначе друго ништа не желе, него безбедност и удаљење злих Турака.[760] Једно неуспеси према Србији, друго, побуна јањичара око Једренета и треће, гурана од стране Француске у рат с Русијом, Порта је желела да се ма на који начин наравна са Србима. С тога је Ичко застао Диван сасвим расположен да што пре скине српско питање с дневнога реда, и Порта је пристала без устезања да задовољи српске захтеве. С тога је Ичку изложила начелне погодбе, под којима може пристати на мир са Србима, и одредила нарочитога мухасила, који ће с Ичком отићи у Србију да објасни Србима шта им Порта нуди па да се мир у земљи поврати.

Ичко се вратио преко Ниша у Србију с 5—6 Турака пре 10-ог септембра, јер се већ у шабачком српском стану и у Срему у Кленку 13-ог септембра знало да је дошао у Смедерево, а 12-ог септембра знао је мајор Митезер у Земуну и погодбе под којима би Порта пристала на мир са Србима.[761]

Одмах затим дошао је и Карађорђе у Смедерево (око 12-ог септембра). Ичко је пред Управним Саветом, Карађорђем и још неким старешинама, поднео усмено извештај о своме раду у Цариграду и јавио им, како је Порта једним ферманом, упућеним Ибрахим-паши, дала потпун опроштај за све оно што су дотле учинили и како је пристала,

да под извесним погодбама повери Србима у руке управу како над целом земљом тако и над тврђавама које су у њој. Осим тога јавио је, како ће одмах за њим доћи царски мухасил одређен од Порте, који ће са српским старешинама уредити ствар односно мира. И заиста око половине месеца септембра дође у Ниш мухасил Хасан-ага. Пред њега отиде Петар Ичко с оном петорицом Турака, који су били с њим дошли у Смедерево, и с још 24 одабрана коњаника. Кад се Хасан-ага, као царски представник, приближио Смедереву, пресретне га Карађорђе с најзнатнијим старешинама, многобројном војском, уз грмљаву градских топова, уз пуцањ пушака и с најсвечанијим одликовањем допрати у Смедерево. Али жељени ферман и предлоге које би требало тај ферман да садржи, он није донео собом, јер је ферман био упућен на Ибрахим-пашу у Ниш, а он у тај мах није био у Нишу већ је отишао Битољу и ферман је одаслан за њим. Мухасил је имао само упуте на основи којих би се остварили предлози који су у ферману. Осим тога мухасил је имао одређену цифру данка, коју би Срби плаћали Порти одсеком а која је износила од 720 до 800.000 гроша (око 80.000 дуката).[762]

Карађорђе је, у свом извештају руском консулу у Јашу Ип. Балкунову од 3 октобра 1806, укратко изнео шта је Порта преко мухасила захтевала, и вели да је Порта послала некога Хасан-агу као царева мухасила са заповешћу „да мухасил овај у нас буде, да ми њему царски данак „дајемо, који би годишње близу милиона износио; да у „тврђавама турски гарнизони буду; а у поље, у земљу и у „села да се Турци никако не мешају, већ да Срби сами „себе уређују, слободно пољем и земљом управљају и данак „скупљају. Ово нам је мухасил предложио, који се с два-„десет својих слугу овде међу нама налази“.[763]

Међутим чим је Ичко изнео у чему се састоје предлози Портини, многим разборитијим Србима никако није ишло у главу, да су ти предлози истинити, нити су веро-

вали да се то може лако извршити. Они су напред знали да се Гушанац неће никако склонити да преда Београд; затим данци су им се учинили сувише велики. А кад дође и мухасил без фермана, они су почели сумњати и мислити да их Порта вара, тим пре што је мухасил тражио да се положи половина одређенога данка (око 500.000 гроша). На овај мухасилов захтев Срби су, како вели Карађорђе у поменутом извештају од 3-ег октобра, одговорили: „Ми „смо свагда, као верни поданици султанови, готови његове „заповести испунити; али пре свега треба да се истера из „Београда наш и царски непријатељ Гушанац-Алија; затим „да се не може од народа, толиком војном изнуренога, „данак прикупљати, док се не утврди у нашој земљи пот-„пун мир, што пре не може бити, док се из земље не „истера Гушанац-Алија".[764]

Између Карађорђа и српских старешина с једне стране, и мухасила с друге, претресани су предлози Портини за мир онако, како су их изнели пред српске старешине Ичко и мухасил. На основи ондашњих извештаја и на основи писмених докумената, за време кнеза Милоша из 1818 године, ти предлози Портини могли су се састојати у овоме:

1. Срби се обавезују остати верни Порти и плаћати годишње 722.500 гроша данка и то:

За 20.000 породица, без промене, по 15 гр. на породицу	300.000
За 70.000 харача по 3 гроша сваки	210.000
За ћечит, то јест за све скеле и ћумруке осим београдског	80.000
За шабачки војводлук	80.000
За војводлук пожаревачки, смедеревски, јагодински и оне што од њих зависе	17.000
За неке скеле и ћечит ужички	3.500
За чибук	32.000
Свега	722.500

Полóвина овога данка плаћаће се о Ђурђеву а половина о Митрову-дне.[765]

2. У погледу спахија није ништа утврђено у Цариграду, већ је то остављено да се сврши у Београду између Срба и спахија. Међутим Порта је заповедила спахијама да морају пристати на уговор, по коме се од породице неће плаћати више од 10 гроша. Ту ће пак суму скупљати сами Срби и предавати алај-бегу, који ће је спахијама раздавати.

3. Србима се даје потпун опроштај за прошлост, праштa им се и заостали данак.

4. Све крџалије и њихове старешине као и јањичаре и Турке смутљивце Порта ће истерати како из Београда тако и из Србије. Осталим Турцима оставља се на вољу да и доцније остану у Београду и онде од зараде живе, али да се не могу наплаћивати за раније што ни с које стране. За чувара тврђава у Србији биће наименован паша по српској жељи (choix) с 500 људи турске редовне војске из Цариграда, који ће бити распоређени у Београду, Смедереву, Шапцу и Ужицу.

5. Срби ће поставити у Београду гарнизон од 500 момака своје војске.

6. Глава Србије признаје се за баш-кнеза (врховног кнеза) и биће наследан. Султан му из милости даје у наследство села: Рипањ код Авале, Обреж и Катун у јагодинској нахији. Врховни кнез седеће у Београду, а у свакој именоваће по једнога кнеза, који ће имати уза се петнаест оружаних људи, а и више ако буде потребе за скупљање данка и чување безбедности. Врховни кнез имаће уза се педесет оружаних људи и има право да носи самур-калпак. Он ће се с пашом договарати о пословима целога пашалука.

Кнезови по нахијама скупљаће данак и давати рачуна врховном кнезу или лицима која овај буде одредио да

управљају народним пословима. Овај ће новац бити предаван паши или човеку кога паша за то одреди.

7. Паша не сме слати по Србији бумбашире (комисаре). Његова се власт простире само на тврђаве. Осим тога потврда смртне казне зависи од паше. А ако би паша имао да изда неку наредбу, он то може учинити само преко врховнога кнеза.

8. Турци могу живети само по тврђавама. У унутрашњост земље по селима нити могу излазити нити се ма у што мешати. Кроз Србију могу пролазити само с пасошем врховнога кнеза.

9. Срби ће уживати потпуну слободу богослужења и могу слободно подизати богомоље и школе.

10. Да се паша у Београду често не мења, а ако се мења да се мења на жалбу Срба.

11. Од горње суме данка Порта је одредила 80.000 гроша за издржавање мезулана (пошта); 120.000 гроша за издржавање паше, и према томе паша не сме ништа више тражити од народа.

12. Срби се обавезују давати паши годишње по 1000 кола сена и дрва. И ништа више.[766]

XV

Српске старешине и ако су претресале ове Портине предлоге с мухасилом, ипак им нису поклањали веру. Да би се уверили у колико је мухасил вољан да испуни оно што је у име Порте предлагао и што је говорио да се налази у Портином ферману послатом Ибрахим-паши, тражили су да он поради да се Гушанац с крџалијама уклони из Београда и да се Београд с другим тврђавама преда. Мухасил пристане на то, па пошто је једнога курира, који је био дошао из Цариграда, вратио натраг, одмах с Карађорђем и с још неким старешинама оде из Смедерева у српски војни стан под Београдом и од 18-ог септембра до 3-ег октобра покушавали су трипут да наговоре Гушанца да

с крцалијама остави Београд. Али је било све узалуд. Одговор Гушанчев свагда је био исти: „Ако има какав фер„ман царски, то се он мора прочитати и објавити у цар„ском граду; и тако, ако је мухасил посланик царев, то „он треба да дође у град царски а не да стоји у логору „Срба, који би лако могли преобући и кога Јеврејина или „некога од попова својих да им представља мухасила“.[767] С друге стране сазнајемо да се Карађорђе у Земуну састајао 1 (13-ог) октобра с тадашњим београдским мухасилбејом и у два маха се разговарали, па се Карађорђе из Земуна врати у логор а мухасил-бој у Београд да каже Гушанац-Алији, шта је Карађорђе предлагао. Као одговор на Карађорђеве предлоге Гушанац је сутра-дан (2-ог октобра) изашао са својом војском и напао на Србе, али га ови дочекају и врате у град. У вече истога дана напишу се по заповести Карађорђевој три писма и по једном заробљенику пошљу у Београд: једно Гушанцу, друго мухасил-бејy, а треће Турцима грађанима. Писмо Карађорђево Гушанцу, како вели земунски дописник страним новинама, гласило је:

„Гушанац-Алија! Ја сам приспео овде у име султана, „твојега господара, чије је многобројне војске победила „моја храбра војска у Србији, у Бугарској и у Влашкој, а „освојена је већ половина ове области (не тиче ли се то Неготинске Крајине?). А дошао сам ево зашто: отишавши „из мога главног стана у Ломњоју после закљученога при„мирја са сераскером твојега султана, дођем у Смедерево „на скупштину. Ту ме застане један курир послат од Порте „с ферманом, у коме ме Порта моли да престанем с про„ливањем крви, да обуставим непријатељства и, у исто време „да те пријатељски позовем да предаш тврђаву Београд. „Ако не пристанеш... на ову вољу твојега господара, то „ми је Порта дала реч да нам неће уписати у кривицу „ново просипање крви и нове недаће, које настану ако ју„ришем заузмемо тврдињу.

„Позивам те, дакле, да одмах изиђеш из Београда и „обећавам слободан излаз из Београда и пролаз кроз Србију „како теби и твојим крџалијама, тако и јањичарима, који су „ушли у град после закљученог мира с Немачком, то јест „после 1792 године. Изузимам само *ерлије* и *сиахије*. Ти „пак можеш бити сигуран да ти се за време твога про„лаза кроз Србију неће учинити никаква ни сметња ни „неприлика од стране мојих ратника или од становника, „а тешко ономе, који учини ма и најмање зло.

„Дајем ти рок од петнаест дана да се размислиш, и „веруј ми, да се за то петнаест дана неће учинити ништа „против тебе, ако ти не покушаш што са своје стране про„тив нас. Мисли сад, шта ти ваља радити. Немој се поу„здати да можеш одолети мојој победоносној војсци, ако „јој заповедим да јуришем нападне, нити пак да јој можеш „умаћи.

„Очекујући од тебе одлучан одговор јесам:

Ђорђе Петровић
врховни српскога народа вожд«.[768]

После овога и Карађорђе и мухасил вратили су се у Смедерево, где су дошле и друге старешине и почели да се саветују како о предлозима Портиним за мир, тако и о томе шта да се ради с Гушанцем. Докле је Карађорђе чекао одговор од Гушанца, дотле су се српске старешине, саветујући се с мухасилом, у почетку решиле да пошљу депутацију у Цариград и то тројицу Турака из свите мухасилове и тројицу од Срба поред Ичка с потанким извештајем мухасиловим. Овима би била дужност да израде код султана и Дивана даље заповести како у погледу непријатељства посаде београдске тако и о остварењу Портиних предлога којима се тежило да се побољша будућа судба српскога народа и утврди безбедност. Али се од тога одустало, а у Цариград је послат само један татарин мухасилов с потанким извештајем. Тек што су послали тата-

рина у Цариград а Карађорђу стигне гласник од травничкога везира, по коме му је везир поручио како је добио ферман од султана и како је опуномоћен да изврши будуће уређење у Србији, те с тога позива себи српске старешине да с њима о тој ствари разговара. Ова је вест примљена с чуђењем међу српским старешинама и никако нису могли разумети како то може бити да је и овом паши послат ферман исте садржине као и Ибрахим-паши. Најпосле сви су мислили да је узрок томе тај што травнички паша, можда, није био подчињен Ибрахиму, кад је са западне стране ударао на Србију, па је с тога и њему од стране султана послат исти ферман као и Ибрахим-паши.[769] С друге стране могло би се рећи да је босански везир из зависти, што у то време није ништа било необично у Турском Царству, чувши шта је наређено Ибрахим-паши, похитао и сам да уреди мир са Србима и тиме се покаже што достојнији милости султанове.

При таком стању ствари Срби су нашли за потребно, да из своје средине пошљу само једнога повереника везиру у Травник, који би сазнао какве су то заповести, што их је везир добио и у чему се састоје, а у исто време да му јаве: како су они још пре него што је дошао његов гласник, послали татарина у Цариград и да им не замери што они у оваким приликама мисле да им ваља сачекати даље намере султанове.[770]

За све време док су се водили преговори за мир Срби се нису дали успавати надама, већ су се спремали на свима странама: утврђивали су шанчеве, прибављали су муницију и оружје и вежбали војску, а нарочито према Београду. Међутим трудили су се да одбију и најмањи изглед неповерења према мухасилу и осталим Турцима; понашали су се према царском изасланику што се може достојније.

Неповерење Срба у све те преговоре лепо се огледа у завршетку писма, које су Ненадовићи, Јаков и Матија, писали из Забрежа Стратимировићу 12-ог октобра и изве-

стили га укратко о предлозима Портиним за мир. Завршујући то писмо веле: „Ми смо за то благодарни Богу „и нашем светлом цару, чији смо поданици увек били. Али „се још не смемо на ту наредбу склонити не знајући је „ли потпуно (истинита), с тога као синови тражимо Ваше „архипастирске савете“.[771]

Непознато је шта је Стратимировић одговорио Ненадовићима, али је у то време послао Карађорђу Библију, доглед и кесу на дар и, нема сумње, савете било усмено или писмено, напоминући му колико је дужан свом народу, на што му је Карађорђе одговорио из Смедерева 17 октобра 1806 године:

„Примио сам са српском љупкошћу и срдачном захвал„ношћу дар Ваш: Библију, дурбин и кесу. — Библију сам „послао своме сину Алекси, који ће је, ако Бог да, с вре„меном читати и разумети; а дурбин и кесу ја ћу собом „носити, које ће ми ствари свагда напоминьати оно високо „поштовање, које је моје срце свагда грејало (осећало) „према Вашем високом лицу и које ништа и никада, докле „год жив будем, не може избрисати из срца мога. Ваша „милост и Ваша брижна љубав за род српски, његова права „и истиниту срећу, као и беспримерна ревност служиће и „мени и сваком правом Србину за правило у понашању. „— Ја осећам колико сам роду (народу) моме дужан, али „и просвећени (синови) рода, који све то боље знаду, нека „своје не забораве — то јест настављати и поучавати не„веште, помоћи својима, који помоћи требају и њима у „сиромаштву олакшати“.[772]

Међутим око 16-ог октобра Карађорђе је добио одговор од Гушанца онакав, какав је могао дати прави војник и витез. Гушанчев одговор гласио је, у колико се то може веровати једном допису из Земуна страним новинама, овако:

„Храбри Ђорђе! Твоје су победе заиста необичне и „дивне, и то је заиста једини пример да је раја победила „војске мојега султана и господара. Мој одговор на твоје

„писмо и одлучан је и кратак. Говорим ти оно, што ти је „већ одавно познато. Дакле знај: Ја се не могу никако „решити да напустим град ма под каквим погодбама, а још „мање под онаквим какве си ти предложио. Ја Београд „браним као своју имовину. Баш и кад би ти испунио „верно све оно, што ми у писму пишеш, ја сам уверен, „кад бих дошао у унутрашњост царства свога господара и „султана, и мене и моје људе исекли би моји земљаци. Ја „немам више од шездесет храбрих и верних људи, који „ме помажу, и ја ћу се с њима бранити до последње капи „своје крви. Ето, сад знаш моју одлуку: то јест, или да „владам и даље овим градом, или да умрем под његовим „зидовима.

Гушанац Алија
старешина крџалија«.[773]

После овога мухасил и Карађорђе оставе Смедерево и у пратњи 800 српских коњаника опет дођу у српски стан под Београдом, одакле мухасил и последњи пут покуша не би ли саветима уверио Гушанца да Београд преда, па 19-ог октобра напише писмо крџалијском старешини и преко двојице Срба пошље Гушанцу. У исто време обратио се царском двору у Беч да се забрани достављање хране побуњеницима у Београду.[774] Чим је овај примио мухасилово писмо у горњем граду, позове крџалије, прочита им писмо па се обрати њима речима: „храбри јунаци! Једино за„хваљујући вашој верној служби током више година, ја сам „данас жив. Вашим јунаштвом ви сте ме у највећим опа„сностима спасавали, па се надам да ћете ме својом хра„брошћу и данас спасти од опасности која ми прети. Ми „имамо брашна и жита за годину дана, само немамо дрва „и меса, али ћемо и то добавити. Место меса овнујског „и говеђег јешћемо коњско, јер још доста коња имамо; „дрва ћемо добити дижући кровове с кућа. Не верујте „пустим обећањима. Султан, мухасил и Срби гледају само „да нас преваре, да паднемо у замку и да пропаднемо.

„На сваки начин ми смо пропали, али хајте са мном да „се боримо до последње каши крви, па или да одржимо ово „место или да умремо с оружјем у руци.“

Крџалије су се одазвале на овај Гушанчев говор са: „живео Гушанац-Алија!“ и заклели се да су сви готови умрети како за свога старешину тако и за одбрану Београда. Одмах после овога Гушанац преко једнога свога официра пошље мухасилово писмо јањичарима у доњи град да их извести о одлуци крџалијској, претећи у исто време да ће пушкарати првога од њих, који се усуди покорити се заповестима мухасиловим. Јањичари, који су у почетку били готови да послушају заповести Портинога пуномоћника, после овога, а на представке својега аге, решили су да се придруже крџалијама и да бране град до последњега. Одмах по овоме јањичари отерају ону двојицу српских депутата,[775] који су донели мухасилово писмо.

Кад Гушанац ни после овога покушаја не пристаде да мирним начином преда Београд, мухасил и Карађорђе врате се у Смедерево, где су биле сакупљене и остале старешине, који су на Скупштини имали да реше, шта даље да се ради. На Скупштини примљени су у главноме Портини предлози за мир и одређени нарочити депутати, који су имали отићи у Цариград и коначно свршити посао. За депутате одређени су стари депутат Петар Ичко и Живко Константиновић — Параћинац. Од стране Скупштине упућен је акт Порти, датиран у Смедереву 5 новембра 1806, у коме јој Скупштина захваљује на царској милости као и на томе што је баш Хасан-агу одредила за мухасила, кога су Срби познавали као благога човека. Затим Скупштина јавља Дивану како опет шаље у Цариград Петра Ичка с кнезом Живком Константиновићем да утврди „твердо и конечно“ српске послове.[776]

После 5 новембра 1806 године Ичко се с другом кренуо за Цариград, а мухасил је остао у Србији.

XVI

Ратовање 1806 године донело је Србима заиста дивних и великих победа на бојном пољу. Они су постигли успехе који су изненадили свет, потукли ту толике турске војске на разним местима, које су биле боље наоружане, веће и боље снабдевене свима потребама како за ратовање тако и за храну. Али поред успеха на бојном пољу и поред славе, коју им је донело оружје и храбре мишице, 1806 година донела им је и једно зло, она је спремала целом народу у ослобођеној земљи глад. Велики део земље према граници био је опустошен и попаљен непријатељем, највећи део људске снаге био је заузет ратовањем на граници целога пролећа и лета; земљу није имао ко да обрађује, те је жетва била готово никаква и народ се налазио у великој невољи, очекујући зиму без хлеба и других најпречих потреба за живот. Један од сувременика описује тадашње стање у Србији овим речима: „Ове им је године живот био „нарочито тежак. Преко целе године узнемиривали су их „душмани на свима тачкама области њихове. С тога нису „били кадри ни поорати како треба земље своје, па ни „летину средити. Морају се дакле са страхом надати беди „за цео народ. Па им ту невољу појачава још и то, што „су се досад задужили преко 200.000 гроша (20.000 ду„ката), од којега су дуга свакако нешто отплатили и мар„вом. Али им поред свега тога морају лебдети пред очима „још и потребе за идућу годину.

„Толико су ништавна средства, што стоје на распо„ложењу Србима, да се морамо дивити како се овај народ „могао тако дуго одржати према онако моћном непријаТељу, и какве је изгледе могао имати на будућност".[777]

Тој великој невољи долази још и друга, која је још више погоршала несносно стање у Србији. Пограничне команде с аустријске стране, ради неутралности, забраниште, као што је раније поменуто, сваку везу са српском обалом и обуставиште сваки пренос хране. С тога су устаници тр-

пели велику оскудицу у храни. Док је напротив Турцима и у Београду и у Шапцу достављана храна.

Ову невољу Срби су највише осећали у месецу августу, после мишарске битке а пре славних победа на Делиграду, и на другим местима према југу и југоистоку. У овој великој оскудици, за време док су се војводе и старешине налазиле на граници по војничким становима и бојним пољима, Управни Савет покуша не би ли могао од Срба, који су били изван Србије, набавити новаца, како за набавку хране тако и оружја и муниције. С тога одреди Аврама Лукића и Јеремију Гагића и пошље их (7 августа 1806) богатим Србима трговцима у Трст с нарочитим писмом, у коме је позивао свакога Србина, који може и има ма што да приложи на олтар ослобођења, те да и они тиме буду учасници ослобођења и подизања своје — српске — отаџбине.

„Ми са много страна од вас, који се изван Србије, „слатке ваше отаџбине, налазите, разне гласове чујемо и „писма примамо, којима нас одушевљавате и обадравате: „да се храбро држимо и отаџбину бранећи крв своју про„ливамо. Ми из тога видимо колика је љубав ваша отаџ„бини, и како с радосним срцем и ви, као и ми, очекујете „онај предраги час, када ће сваки Србин, ма где био, „смети рећи: Ми Срби јесмо и ми нашу отаџбину имамо. „Србин храбри, расејан по туђим земљама, сваки погледа „жељним и веселим срцем да рече ове божанствене речи: „Ми имамо независну нашу отаџбину, самосталну отаџбину „— нисмо ми више турске слуге, нисмо бегунци из Турске, „већ смо слободни Срби где год смо, јер имамо своју сло„бодну отаџбину.“

За тим се наводи шта им све поручују Срби изван Србије, храбрећи их и одушевљавајући да се боре за срећу и спас отаџбине, па им Управни Савет вели: „Ми им и на „тим срдачним и похвалним речима захваљујемо, јер тако „храбрени радосно идемо и весело гинемо за општу славу „и вашу и нашу. Али те славе учасници сви можете бити;

„отворен пут имате, само ако хоћете. Неки пак и то нам „поручују: да се досад и више могло учинити за спа- „сење отаџбине, него што је учињено. И то је истина. Све „би било досад учињено што желимо, само кад би сваки „толико помогао отаџбини, колико благодетни људи при- „ватно један другом помажу. А принуђени смо вам казати „да је досад врло мало било племените наше — српске — „браће, који су ма чиме више помогли својој отаџбини осим „лепим речима, уздасима и исказивањем својих красних „жеља, а сваки зна да онде, где се иште храна, оружје, „барут и олово, од самих жеља и уздаха помоћи нема.

„Зато, предрага браћо, кад нам је преблаги Творац „дао, да баш ми, који сада живимо, имамо прилику за осло- „бођење отаџбине своје, коју наши стари нису имали а „потомци тешко да ће имати, јер обазрите се на сваку „страну сад, и гледајте шта се ради и шта ће бити. Хоће „ли ове прилике и ове среће кадгод још бити? Зато, кад „сте већ нас, који смо овде, на то побудили: да ми сви „сложно, докле је крви српске једна капља, непријатељу „нећемо попустити, нити ћемо се у туђу земљу закопати.... „време је да и ви један другог побудите и обадрите... да „и ви од ваше стране отаџбини, која се диже, помоћи дате, „која се сада онако колеба, као што се на Косову Пољу „колебала, само с том разликом, што смо ми досад, помоћу „Божјом, свагда мегдан над непријатељем одржали, а уве- „рени смо, у име Бога, да ћемо и одсада... ми од вас, „драги роде, не иштемо да с нама на војску идете, јер „и овде их има доста, који пушке ни у руке није узео. „Ми војске имамо доста, али још их доста има, који би „могли војевати, кад би оружја доста било. А друго, пре- „драга браћо, ви знате да смо ми за ово четири године, „војујући и лети и зими, пољске послове доста запустили, „те сад довољно хране немамо... ви нам можете помоћи до- „носећи нам оружје, муницију и храну... И то све отаџ- „бина ваша, која страда, не иште од вас да јој поклоните,

„— ако ко хоће од своје воље (може) — већ само као „људи богати да је кредитирате, као што разумни Енглези „сами своју отаџбину кредитирају и сами себи дугују, а „не туђину, па зато им отаџбина славно стоји и сваки је „утешан и срећан...“ [778]

На ову молбу Управнога Савета Срби родољуби у Трсту прикупили су 12.750 форинатa прилога, српски депутати донели су га у Топчидер и 8-ог октобра предали Карађорђу. Срби су га примили са захвалношћу, али према великим потребама та је сума била мала, и српске старешине морале су се бринути да и с друге стране нађу извора и подмире најпрече потребе. Запленивши доста новца од Турака, добивши онај новац из Трста, добијајући новчану помоћ из Русије, уз то приходима и ако незнатним од скеларине, од стоке, од шума и жиропаље, разрезом трошкова на цео народ према имућности, Срби су којекако везивали крај с крајем и подмиривали најпрече трошкове снабдевајући се најпречим потребама.

Стање српске војске у почетку октобра најбоље се види из поменутога Карађорђева извештаја у коме се вели: „број наше војске износи до 50.000, али сви нису потпуно „наоружани. Још толико има оних, који немају никаква „оружја. Наша артилерија врло је слаба. Топова којекаквих „старих и неопремљених било градских, било пољских и „гвоздених као и разних других у Србији нема више од „40. Артилериста само тројицу имамо, а у осталом саме „наше војнике употребљавамо и привикавамо да рукују то„повима“.[779]

Међутим како је настајала зима Срби су се морали борити с разним незгодама. Оскудица у храни владала је скоро у целој земљи, а требало је издржати како опсаду Београда и Шапца тако и војску по разним шанчевима на граници. Све то нагнало је Карађорђа да се обрати аустријском цару Францу II 3 (15) новембра 1806 године, износећи беде и невоље које устаници трпе свакога дана

на граници аустријској, наводећи како народ целога лета, заузет борбама, није имао када поља обрађивати, те сада трпи глад у многим крајевима, која му поред других невоља јако досађује. „Ми смо ову невољу предвидели, вели „се у молби, и више пута молили смо Петроварадинску и „Темишварску Генерал-команду, да нам допусти куповати „храну у Срему и Банату бар толико, колико би нам по„требно било, да сачувамо од глади наш народ. Али смо „свагда одбијени... И тако ми за готове новце и за добру „цену хране добити не можемо, него трпимо глад у су„седству богатога и пунога житом Баната, Бачке и Срема.

„Или нас је ко, Боже сачувај, облагао код В. Вели„чанства те ми на граници... морамо подносити такве не„пријатности, какве се само непријатељу могу чинити. Целу „годину дана ми по невољи и потреби држимо опкољен „Београд, а Земун му храну и потпору даје; и сад не гле„дајући на то што у Београду седи Гушанац-Алија, за ко„јега узвишена Порта заповеда да се из Београда и граница „(Србије) истера, као непокоран и бунтовник, који се онде „налази на штету оба царства, и који хоће својим бављењем онде наново велико крвопролиће да изазове... и поред „молбе мухасилове да се њему храна не даје, све једнако „му храну дају, и тако га у граду одржавају на пакост „нашу, нашега честитога цара и В. Величанства.

„Ово пријатељство, које се од граничне команде чини „нашем непријатељу, и ово гоњење и, можемо рећи, мучење, „које ми од њих трпимо, довели су нас већ до крајности... „Ми смо све ово до данас снисходљиво и покорно сносили, „само да љубав и пријатељство на граници сачувамо, а „сада смо крајње принуђени... помоћ и олакшице од В. „Величанства искати и ако су икада В. Величанству наше „и наших старих заслуге миле и драге биле, који смо то„лико пута своју крв за В. В. проливали, то најпокорније „молимо да најмилостивију заповест издате, да граничне ко„манде с нама пријатељски поступају и да Гушанац-Алији,

„нашем и блистателне Порте непријатељу у Београду, хране „више не дају, а нама допустите да ми у Банату храну „себи куповати можемо и на тај начин наш народ од глади „спасемо. (Хране нам допустите) ако не више а оно бар „толико за колико се годишње из наших крајева марве из„везе у државу В. Величанства".[780]

Ова молба поновљена је 8 (20) новембра 1806 године тиме, што је с нарочитим актом послан у Беч Јеремија Гагић, да се потруди измолити код ћесара оно што се у првој молби тражило.[781]

XVII

Устаници очекујући да виде: шта ће учинити депутати у Цариграду око мира и Гагић у Бечу за допуст увожења хране и брашна из Срема, Бачке и Баната, нису седели скрштених руку већ су, одушевљени ранијим успесима на бојном пољу, прегли свом снагом, подносећи велику оскудицу у храни да освоје два најзнатнија места од Турака, да ослободе Београд и Шабац. Ово им је требало учинити из два разлога. Први је да сасвим очисте северну границу од непријатеља и тиме стигну што ближе потпуном ослобођењу земље, а други: и Карађорђе и друге старешине мислили су да ће освајањем Београда, те знамените стратегијске тачке при улазу из средње Европе на Балканско Полуострво, нагнати Порту да потврди српске захтеве, и олакшати Ичку у преговорима за мир, јер су се уверили да с Турцима најбоље свршује онај, који сам сврши шта му треба, па после преговара. С тога одмах по одласку Ичковом у Цариград почну прибирати војску под Београд и опсадну линију све јаче стезати, приближујући се самом граду. Карађорђе, чим је стигао из Смедерева Београду, заповедио је капетану Радичу Петровићу да примакне српску војску много ближе граду и да је размести од Саве до Дунава свуда наоколо око Београда, што је одмах све извршено.

На левом крилу, поред Саве према градској Сава-капији, био је Милоје Петровић у свом шанцу у бари Венецији.

Десно од Милоја, на окомцима висоравни београдске, према Варош-капији, био је кнез Сима Марковић са својих 4000 војника.

На средини висоравни, од Таш-мајдана према Стамбол-капији, разместио је Васа Чарапић своју војску од 8000 људи.

Ниже Таш-мајдана, према Дунаву и Видин-капији на десном крилу, разместили су своју војску Станоје Главаш и Вуле Коларац.

Карађорђе је био у главном стану на Таш-мајдану.

Свеколика српска војна снага према Београду износила је до 25.000 војника и до 40 топова разне величине и облика. Кад се зна с коликом су војном снагом располагали принц Евђеније Савојски и Лаудан кад су освајали Београд, и упореди с овом српском војном снагом, одмах ће се видети како је ово била незнатна снага за освајање онакве тврђаве као што је Београд. Уз то треба знати да су и принц Евђеније и Лаудан располагали најсавршенијим оружјем и најбољом војском свога времена, а српска војска била је наоружана најразноврснијим оружјем, може се рећи од праћке и дреноваче до најбољих кривих турских сабаља. Тек тада се може замислити колико је смеона била устаничка мисао да с двадесет и неколико хиљада слабо наоружаних војника и с четрдесет старих и једва употребљивих топова заузму онакву тврђаву као што је био Београд. Али жеља за слободом не зна границе; борцима за слободу није ништа немогуће. Прегаоцу Бог даје махове.

Подграђе београдско било је, како вели Т. Дука, опасано шанцем дубоким три хвата, грудобран на шанцу био је висок хват тако, да кад војник иза њега стане, непријатељ га није могао спазити. Да би се могло пазити на

кретање непријатеља споља, сграђени су били по грудобрану чардаци или карауле с подрумима, у које су се склањали стражари. Осим тога шанац је био наоружан топовима.[782]

Осим београдскога становништва мусломанске вере, главни део војске за одбрану опсађенога Београда чиниле су крџалије Гушанац-Алије и јањичари, од којих су многи и сами били Београђани. Међу крџалијама нису били само мусломани него и хришћани из јужних балканских крајева, из којих су се купиле крџалије, као што је раније речено.[783] Ти су људи служили под платом, а било их је и с Гушанцем у Београду. Како је опсада Београда дуго трајала, то Гушанац није могао редовно плаћати своје крџалије, те су многи били с њиме незадовољни. Међу некима хришћанима крџалијама пробудила се мисао да пребегну Србима и да им помогну при освајању Београда. Међу таквима био је и неки Конда буљубаша, родом из Епира, из некога села у околини Јањине. Он још раније са својим момцима остави тâјом Београд и пређе Србима, који га врло радо дочекају. Живећи више од две године у Београду с крџалијама, познавао је готово свако место како у Београду тако и на целом опкопу, који је окруживао варош почевши од садашње велике царинарнице на Сави па поред великих степеница и Народне Гостионице, скрећући десно ишао све самом ивицом висоравни, која се ту стрмо спушта према Сави; затим садашњим Косанчићевим Венцем све до почетка поп-Лукине улице. Одавде Топличиним Венцем поред пивнице Руски Цар прелазио је на данашњи Обилићев Венац па на негдашњу Стамбол-капију (која је била на средини између споменика кнеза Михаила, Ђурића апотеке и Ђорића дућана), па одатле поред Позоришта Позоришном улицом, спуштајући се Душановој улици, скрећући десно од ње и кривудајући ближе Дунаву, водио до саме тврђаве. Конда је добро познавао сваку стра-

жару на овом шанцу, као и места на њему која су најслабије брањена и најподеснија за улазак Срба у град.

Познавајући добро свако место, Конда је крајем новембра, кад се водила жива паљба топовска и пушчана с обе стране, предлагао да се упадне у варош преко опкопа на месту између Сава-капије и Варош-капије, где је он раније, док је био у Гушанчевој служби, са својим момцима био на стражи, уверавајући да се ту најлакше може продрети у град. Карађорђе усвоји предлог Кондин и учини овакав распоред за напад: Конда ће поћи напред, ускочиће у град и отворити Сава-капију. Милоје Петровић са својим људима поћи ће полако за Кондом, и, чим Конда отвори Сава-капију, ући ће унутра. Сима Марковић раздвојиће своју војску у две колоне и с две стране напашће на Варош-капију, како би на тај начин поделио турску војску према себи и омогућио бар једној колони својој да продре кроз Варош-капију унутра. Васа Чарапић имао је да подели своју војску у три колоне, па би са средњом колоном сам ударио на Стамбол-капију с једне стране; Милосав Чамџија напао би другу страну исте капије, а трећа колона ударила би на бастионе ниже, између Стамбол-капије и Видин-капије. Најпосле Вуле Илић и Станоје Главаш поделиће своју војску такође на двоје, и сваки би с по једном колоном напао на Видин-капију, један с једне други с друге стране. Свима је пак било заповеђено, чим продру у град, да сваки гледа да отвори најближу градску капију, да би на тај начин што више устаника продрло у Београд.

За напад одређен је био 30-ти новембар, празник Првозваног Андрије, на два сата пред зору.

У српској војсци владао је примеран ред. Сваки је осећао да се спрема на велико дело, сваки је знао да ће се сутра-дан десити крупан догађај, који ће разнети славу српскога оружја и српскога јунаштва на све стране света. С преданошћу и љубављу сваки се српски војник спремао

на велико дело. Уочи тога дана до под саму ноћ већ је било изоштрено кремење на пушкама и пиштољима, потпрашено оружје, очишћени и добро изоштрени како јатагани тако и сабље, ко их је имао; војници су се међу собом љубили и грлили; заверавали се да један другога неће оставити.

XVIII

У одређено време Срби су се кренули на Београд.

На савској страни, далеко пред свима, хитао је Конда; с њиме су били јуначни буљубаша Узун-Мирко и још петорица храбрих другова: Драгић Стевановић, Младен, Петар Сремац, Никола Стамболија и Карловалија, сви добро наоружани. Петар је поред осталога оружја носио и велику секиру, да би имао чиме обити врата на Сава-капији. За њима је ишла једна чета добровољаца, а даље, иза њих, сва остала војска Милоја Петровића.

Конда и Узун-Мирко, с петорицом својих другова, прошли су срећно поред турскога хана на Сави (тамо где је сад главна царинарница). Хан је био пун Турака, али су Турци спавали, те су ови прошли неопажени и дошли до рова више Сава-капије. Лагано су се спуштали у ров, па се Конда успуза и пређе на другу страну рова; за њим то исто учини и Узун-Мирко, а за њиме и остала петорица. Исто су се тако лагано и неопажено попели на бедем, прескочили преко палисада и одмах пошли стражари на Сава-капији. И Конда и Узун-Мирко знали су добро турски, те су тако, издајући се за крџалије, мирно прошли мимо једну турску патролу и дошли до стражаре на Сава-капији. Стражаре пред стражаром нападну изненада и побију, па јурну у стражару и почну сећи и убијати остале турске стражаре. Узун-Мирка напао је јатаганом турски стражар, који је хтео изаћи из стражаре, те Мирко дохвати десницом за оштрицу јатагана, а левом опали пиштољ и свали стражара. Конда је био срећнији; он је радио само јатаганом и сва-

љивао једнога по једног стражара. За време док су се Конда и Узун-Мирко борили са стражарима, Петар Сремац с четворицом другова обијао је врата на Сава-капији. Отворивши капију, похитали су у помоћ оној двојици који су се по стражари клали и гушали с Турцима. За неколико тренутака и више није било ниједнога стражара жива у стражари, али су и Срби били ојађени. Конда је добио четири ране, Мирко две, а Петар Сремац и четворица другова остали су мртви код стражаре.

Дотле она чета добровољаца већ је била стигла и заузела Сава-капију, а за њима је стигао Милоје са својом војском, продро кроз Сава-капију у град и почео надирати Варош-капији да је отвори и пропусти у град Симу Марковића с његовом војском.

Све дотле Турци су у Београду ћутали и не слутећи шта се догађа на Сава-капији, јер како је освитао турски празник бајрам, то су Турци у граду мислили да се сами Турци веселе и пуцају из пушака. Али кад су почели Срби у гомилама надирати према Варош-капији, Турци су се пренули и латили оружја и то само Гушанчеве крџалије, које су се тукле са Србима, а остали Турци нагли су у београдску тврђаву, само да се спасу од српских сабаља и ножева. Крџалије на бедему око топова, како разаберу шта је, оборе топовима непрекидну паљбу, мислећи да непријатељ споља напада, али их Милојеви јунаци нападоше с леђа те се обавестише у чему је ствар. После овога у целом Београду настала је велика забуна. Турци, још необучени и боси, јурили су са женама и децом у тврђаву, гледајући да изнесу само главе на рамену, остављајући Србима варош, своје домове и свеколико богатство.

Васа Чарапић, ударајући са својим одељењима војске на Стамбол-капију и јурећи по рупљевитом земљишту, често се пута освртао и викао војницима за собом: „за мном те, браћо!“ Примакнувши се к шанцу, који је већ био осве-

тљен машалама, он се још једном окрене својим војницима који су се примицали за њим и узвикне: „За мном те, браћо“, али то му је било и последњи пут. Турчин с бедема при светлости од машала опази га и погоди у крста тако, да му је олово на трбух излетело.

— *Гле, изеде ме шас, закон му... Не бојте се! Ено пева Чамџија.*

И доиста, Милосав Чамџија, који је, према распореду који је био учинио Карађорђе, ударио с другом колоном Чарапићеве војске с леве стране од Стамбол-капије на шанац и продро (онде где је сад гостионица *Руски Цар*, као што се уочи тога дана био зарекао Карађорђу, узјахао је на турски топ на шанцу и запевао је колико га је грло доносило (а певао је, веле, као горска вила):

«Хај, браћо Срби, крила соколова!
«К мени, к мени, ја сам на ендеку.
«И Чамџија већ на топу седи!»

Тада је Карађорђе био на Варош-капији, код војске Симе Марковића, па чувши кроз мрак, како пева, рече: „— Коекуде, сверова Милосав, Бог и душа! Јуриш' те јунаци, да ми не будемо последњи!“

Ударивши на Варош-капију помоћу Узун-Мирка и Конде, који, чувши да Сима и Карађорђе иду капији, викну: „*Напред те, напред, ево нас Турцима за леђима!*“ Војници чувши узвике Кондине и Миркове и песму Чамџијину, појуре уз ров с обе стране Варош-капије, растерају Турке како из стражаре на капији тако и из оних оближњих кућа, у којима су се Турци и крџалије били утврдили и заиста упорно и јуначки бранили.

Дотле су већ били продрли у град са стране Видин-капије Станоје Главаш и Вуле Илић и ако су са својим војницима морали, пре него што су стигли до рова, да газе по барама и по сумузгама у дунавској мочарној равнини.

Заузевши тако све градске капије, цео ров који је опасивао Београд, и топове који су били на шанцу намештени између палисада, српској војсци било је лако заузети цео град све до саме београдске тврђаве. Око десет сати пре подне 30 новембра 1806 године, на Првозванога Андрију, био је цео град београдски у српским рукама.

Многе крџалије и јањичари као права војска Гушанчева, који су бранили градске капије, изгинули су или су испред српске навале побегли у тврђаву. Савременик, који је описивао овај догађај, вели: „Половина вароши заузета је таквом хитрином, да су тиме Срби надмашили чак и редовну војску, која би хиљадама жртава имала да се на овако што одлучи... У време оне забуне и збрке Турци се нису могли повући сви у тврђаву, већ су многи и нехотице остали у вароши, особито жене и деца, који су горко плакали за својим мужевима и очевима. Од немилосрђа војника многе су жене наге остале. Карађорђе је том приликом показао милосрђе, наредивши да се жене и деца склоне у две џамије.“ Исто тако кад је српска војска стигла до „Делијске чесме“ (до улице Вука Караџића — угао радње Ђукановића и „хотела Русије“), Карађорђе је зауставио војску, хотећи тиме дати времена оним Турцима Београђанима да се са што мање штете склоне у тврђаву, који дотле нису успели склонити се.

Васу Чарапића, рањена тешко код Стамбол-капије, војници су изнели из убојне линије на пушкама и однели под Карађорђев шатор на Таш-мајдану, где је после два сата издануо. Оданде је, по раније исказаној жељи његовој, однесен и сахрањен с леве стране манастира Раковице. Осим њега погинуло је приликом заузећа Београда још 50 Срба, а међу њима: обор-кнез Јевта Кисовић из Обрежа, Тома Бистодерац, Драг. Милутиновић, Драгић Стевановић, Младен, Петар Сремац, Никола Стамболија и Карловалија. Сви су они сахрањени у засебном гробљу, које се налазило на

падини мокролушкога потока, где им је касније кнез Александар Карађорђевић подигао скроман споменик.

Турски су губитци били много већи од 250—300, много рањено и осакаћено, а доста их је и заробљено.

Одмах после заузећа Београда Карађорђе је издао заповест под претњом смртне казне да више нико ништа не дира, нити у шта што је туђе, нити у турску имовину у граду; нарочито је наговештавао: да се нико не усуди да пљачка. Двојица, који су ову заповест, више пута поновљену, прекорачили, одмах су стрељани, рашчеречени и череци њихова тела обешени о градске капије за углед другима.

Размештеној турској нејачи и женама по џамијама, Карађорђе је наредио да се даје храна и друго, што је потребно, а и сам им је делио хлеб и месо.[784]

Како су се Турци повукли у београдску тврђаву, Срби, заузевши град, одмах су, истога дана у вече, почели копати шанац под управом капетана Радича, којим је опкољена цела тврђава од окомака према Сави па до падина са стране Дунава. Шанац се састојао из рова и насипа и сутра-дан, 1-ог декембра у зору, био је већ готов. Војска се разместила по рову а топови намештени на насипу. Турци из тврђаве, не видећи ниједнога Србина, пођу на ров, али их Срби дочекају ватром из топова и пушака и врате натраг. Од тога дана отпочели су Срби сипати топовску ватру с насипа на тврђаву, да Турци нису могли ни дању ни ноћу тренути до 7-ог декембра. Опкољени са свију страна у тврђави, почели су Турци страдати од глади и још једина нада остала им је била у Су-капију (водену капију) са стране Саве, кроз коју су чамцима свакога дана пролазили и из Земуна на лађицама храну доносили. Срби су увидели да би се заузеће тврдиње одуговлачило, ако они не би прешли на Ратно Острво и оданде не само пресекли Турцима доношење хране, већ и почели тући тврђаву од стране воде. Али бојећи се да то острво није аустријско, нису смели то учинити. Али

им један Турчин Београђанин докаже, да половина острва припада београдској тврђави. Чим Карађорђе дозна за то, одмах заповеди Милоју Петровићу и Вулу Илићу да оду на Ратно Острво с 500 људи и једним топом.[785] Ови то изврше ноћу између 8-ог и 9 децембра (између недеље и понедељника), пређу с војском по месечини и према самој Су-капији ископају шанчић и утврде онај топ. Сутра-дан, у понедељник, Турци су се пренеразили кад су пошли лађицом у Земун за храну а Срби их предусретну ватром из топа и пушака. Они се одмах врате у тврђаву и оданде почну сипати ватру из пушака и топова на оне Србе на острву. Јевта Лозовичанин тобџија одговарао им је топом, а остали пушкама.

Одмах после овога дошао је из Земуна командант да протестује шта ће Срби на оном острву. „Обрштер земун„ски, вели А. Протић, који је и сам био на том острву, „дође и на нас триста чуда, говорећи пред оноликом не„мачком господом: да смо ми хајдуци, као и наш предво„дитељ. Тако се извиче и отиде; кад бй то вече, чује се „на нашој стражи да виче стражар. Ја, који сам био код „топа, очекивао сам да видим ко је, кад ето ти нам обр„штера из Земуна. За њим је ишао један стражар, али „подалеко. Он ми назва: „— Добар вече, Србине! Чуваш „топ.“ Па онда загрли топ и пољуби, говорећи мени: „Чувај, „слатки роде! и немој данас моју псовку и вику примити „за зло; зашто сам у служби, и морам чинити по дужности, „а ви чините како вам ваш господар заповеда!“

Сутра-дан (10-ог децембра) пошао је ц. к. тумач (терџуман) из Земуна за тврђаву, па тако исто и 11-ог децембра, али га Срби нагнају топом да се врати. Обрштер је опет долазио и псовао. Доцније дођу Земунци и донесу доста хлебова. Тако су и Божић дочекали на овом острву. Завршујући годину 1806 у својим забелешкама А. Протић наводи: како су Земунци једне ноћи донели доста хлеба, свакојака печења, шунки, вина и ракије, па су провели целу

ноћ грлећи се и љубећи се. „Овде ми игра срце од ра-„дости, вели Протић, сећајући се како сам у оно време „радостан био; све ми се чини да полећем а не да ко-„рачам“.[786]

Кад је Гушанцу пресечен довоз хране, он је већ 10-ог децембра, видећи да се не може одржати, послао Карађорђу људе, тражећи да му под извесним погодбама преда Београд. Карађорђе је пристао на преговарање за предају Београда, која је уговорена 12-ог децембра под овим погодбама:

1. Тврђава ће се предати Србима 17-ог децембра (у понедељак).

2. Турски гарнизон изаћи ће из тврђаве с ратним почастима и отићи Дунавом за Видин. Карађорђе ће ради јемства дати Гушанцу свога синовца а Гушанац Карађорђу свога нећака, које ће измењати кад Гушанац са својима стигне у Видин.

Обе су тачке испуњене. Гушанац-Алија укрца се са својом војском на осам лађа и 17-ог децембра отиде низ Дунаво за Видин.[787]

Пошто је Гушанац отишао низ Дунаво Срби се спреме да уђу у тврђаву и да је заузму, али Сулејман-паша, управник Београда, који се дотле није нигде чуо, затвори капије на тврђавама, дигне мостове, који су били на рововима и јави Србима да их не може пустити у тврђаву, наводећи да је он прави, царски старешина у тврђави и да га се не тиче оно што су они уговорили мимо њега с царским одметником Гушанац-Алијом. Карађорђе и друге старешине оћутали су на то, пуни гњева и горчине. Али како су знали да Турци немају хране у тврђави, они су и даље држали опсаду и спречавали сваку набавку хране.[788] Али како се Сулејман истицао као законит представник султанове власти у Београду и како се Карађорђе, према уговору мира који је Ичко однео у Цариград на одобрење Порти, није хтео истицати као противник султанов, нити реметити оно што је уговорено између Срба и мухасила, то је послао свога

изасланика да пита Сулејман-пашу, зашто неће да преда тврђаву Србима. Сулејман-паша му је одговорио: да је он обавезан чувати тврђаву свога господара чак и онда, кад би му смрт претила; и да је не може предати Србима пре него што би за то добио заповест од султана, која би га разрешила од свију обавеза. Карађорђе по оваквом одговору Сулејман-пашином одмах оде у Смедерево и изнесе целу ствар пред Управни Савет, претећи пред мухасилом да ће напасти са свеколиком војском и силом заузети тврђаву. Мухасил царев увидео је да су разлози Сулејман-пашини потпуно основани, и да би избегао нову борбу и крвопролиће, а извршио опет поверене му заповести од стране султанове, напише паши београдском, да га, као султанов пуномоћник разрешава ранијих обавеза. Сулејман-паша с једне стране не имајући хране, а с друге, на основи мухасилова писма, пристао је да преда тврђаву. На тај начин на Светога Стевана, 27 декембра 1806 год. извршена је предаја Београда, али тек пошто су српски бећари увребали овлаш затворену водену капију на Сави, продрли кроз њу и заузели доњу тврђаву и тиме принудили Сулејман-пашу да отвори врата и горње тврђаве и да преда кључеве од капија. Сулејман-паши обећано је да ће га испратити до Цариграда.[789] Карађорђе, чим је Београд предат, поставио је за привременога команданта у Београду Младена Миловановића, а одатле отишао у Тополу.

После Београда на северној страни Србије остао је само још Шабац у турским рукама. У време кад су Срби освојили београдску варош, на Мишару пред Шапцем налазило се око 4500 људи, који су живели по земуницама и чували Шабац. У време преговора за мир с мухасилом, Карађорђе је слао нарочите изасланике у Травник, босанском везиру, тражећи да одобри пашама који су били у Шапцу, да предаду град Србима. Босански везир био је послао такву наредбу, али *усмено*, на коју босанске паше, затворене у Шапцу, нису могли пристати. Сад Срби потраже

од београдскога Сулејман-паше и од мухасила да нареде Турцима у Шапцу да предаду град Србима. Сулејман је учинио то и послао свога татарина у Шабац. На то паше из Шапца изађу у Тополик и позову 8-ог јануара Србе на договор. Турци кажу српским старешинама да су вољни покорити се везировој заповести, само желе да пошљу у Београд једнога Турчина везиру и мухасилу с писмом да их позову, да паша пошље своје људе и да мухасил дође па да им предаду град, кључеве и топове. Све је то учињено, али је јављено Карађорђу у Београд да се чува шпијунства од стране тога татарина. Око 16-ог јануара стигао је Шапчанима глас из Београда да се спремају за Босну, а 23-ег јануара састали су се у Тополику Скопљак-паша, Хасан-паша, ћаја босанскога везира и Али-паша с Јаковом, поп-Луком, Чупићем и Дабићем да се договарају о предаји града и били су готово све уговорили, али се нису погодили око талаца. Истога дана у вече дође и Карађорђе с Марком Катићем и Станојем Главашем, праћен с неколико коњаника, и сутра-дан (24 јануара) прегледају буруншију коју је београдски везир послао Турцима у Шабац. Они се увере да је Сулејман сасвим друкчије писао него што је с Карађорђем уговорио у Београду. Карађорђе тада одмах, тога истога дана, јави у Београд Младену, кнезу Сими и другим старешинама и поручи им да што више војске и у граду и у тврђави држе, да су стално на опрезу, да тврђаву што боље чувају и да се пазе од преваре, а према паши да се честито понашају и да му одају оно поштовање које заслужује по положају. Одмах затим оду у Тополик и у договору с турским пашама уговоре и заклетвама уговор потврде:

1. Да сви Турци и све паше изађу из града и оду у Босну.

2. Да у Шапцу остане јањичар-ага с диздаром, а осим њих да у Шабац уђе један српски кнез са својом свитом.

3. Да Срби даду 40 кола и лађе да се жене и деца турска испрате у Босну.

4. Топови и џебана да се предаду везирову и мухасилову човеку.

5. Робље српско, које је у Шапцу, да се врати; а Турке Срби да испрате до Дрине.

6. Одређен термин да се то испуни: субота, недеља и понедељак (26, 27 и 28 јануар).

На дан 26-ог јануара, у суботу, ради бољега веровања, измењани су таоци, кола и лађе дате су Турцима и они су око подне изашли из Шапца. А још у вече, 25-ог јануара, један од војвода с 42 друга ушао је у град и примио га; потом сва војска око подне, са својим старешинама: Карађорђем, Јаковом, Марком Катићем, Главашем, поп-Луком, Протом Матијом, ушла је у град, праћена добошима и свиркама, певајући и пуцајући из пушака и топова. У цркви се одслужила служба Богу на којој је владика певао: Тебе Бога хвалим.[790]

Освајањем Београда и Шапца Срби су постигли једну од давнашњих жеља својих. После толико стотина година Срби су и опет постали господари града који је чинио врата при уласку из средње Европе на Балканско Полуострво. Победе и ратни успеси на разним странама ондашње Србије крунисани су најпосле најсјајнијим успехом: освајањем Београда. Српска војска без довољно муниције и оружја, без потребна одела, често пута и гладна и жедна, подносећи нечувене жртве и напоре, постигла је такве успехе према турској војсци, да је задивила цео свет у Европи. Стране новине разнеле су славу српских победа и успехе српскога оружја на све стране. За Србе, о којима пре устанка нико није ништа знао, сад се знало у сваком граду европском, у који су стизале новине. Славу и успехе пробуђене снаге српскога народа нису могли потиснути ни потамнети велики светски догађаји, који су се у то време дешавали у Европи, изазвани великим успесима

славнога Наполеона. За Србе се у то време сазнало и у Паризу и у Лондону, у Бечу и у Берлину, у Москви и у Петрограду. Дипломати свију великих сила у свима својим комбинацијама које су се тицале Турскога Царства, морали су, хтели не хтели, водити рачуна о српском народу који се подизао из пепела на развалинама старе српске државе. А српски народ овим победама и успесима јасно је показао целој Европи да жели слободан живот, тражећи своја права и желећи да као слободан народ уђе у заједницу осталих европских народа у тренутку када се рађало питање о народности у опште, покренуто Великом Француском Револуцијом.

Освајање Београда имало је јак утицај и у Бечу, и у Петрограду, у Паризу и у Цариграду. Како су се чиниле велике припреме за знамените догађаје у Европи у тренутку када је Наполеон узлазио на врхунац своје славе, у распореду сила за војне које ће наступити, водило се рачуна и о српској снази и о српском оружју.

У великој борби која се спремала између Наполеона с једне стране и Русије с њеним савезницима с друге стране, Наполеон је гледао на устанак као на дело руске политике, с тога је непрестано и сâм, лично и преко својих представника, утицао на Турску да угуши устанак и да устаницима не да никаквих права. Баш у тренутку када је царски мухасил радио у Смедереву и под Београдом на миру између Порте и Срба и наговарао Гушанца да преда Србима Београд, Наполеон је писао султану Селиму 19 новембра (1 децембра) 1806 год. из Познања: како Пруске, руске савезнице, више нема, како јој је војску уништио и заузео градове; како је његова војска на Висли а Варшава у његовим рукама, тражећи од Селима да прогна бунтовне господаре влашке, а на њихово место да постави своје верне и поуздане људе, па између осталога вели: „Не дај Србима никаквих повластица, које од тебе траже „с оружјем у руци; заповеди својој војсци нека иде пут

„Хотина, а од Русије се немаш шта бојати. Своме посла-„нику наложио сам да утврди с тобом потребан уговор. „Ако си паметан ти ћеш увидети да ћеш даљим попушта-„њем Русији показати слабост и да ћеш изгубити царство“.[791]

Ово Наполеоново писмо могло је стићи у Цариград у оно време када је тамо стигао Петар Ичко с кнезом Живком Константиновићем да ради на миру који је уговаран између српских старешина и мухасила у Смедереву, и разуме се да је имало утицаја на решење Портино у погледу српских захтева.

И молба Карађорђева и његово посланство аустријском цару добили су друкчији значај, кад се у Бечу чуло да је Београд пао Србима у руке. Не желећи у опште да се на доњем Дунаву у непосредном суседству Срема и Баната заснује нова српска држава, Аустрија је желела да Србија, ако не може доћи у састав њене државе, остане и даље под Турцима у оном истом стању у коме је била по Свиштовском Миру. С тога се није одазивала жељама српских устаника. Гледајући и она, као Наполеон, у српском устанку руски утицај, а бојећи се рускога супарништва на Балкану, она не само што није подржавала устанике, већ им је чинила разне сметње, помажући Турке храном како у Шапцу тако и у Београду. Али кад је и поред свега тога Београд пао Србима у руке, она је у том чину српских устаника гледала опасност по своје интересе и разуме се да јој је политика државних интереса налагала да се држи још оштрије према Србима.[792] С тога кад стиже српска молба у Беч, и кад ју је Јеремија Гагић поднео цару, она је одбијена 10 (22) децембра 1806 године, а нарочито је цар Франц II био срдит, кад је чуо да су Срби прешли на Ратно Острво и тиме повредили неутралну област.[793] Карађорђе је, чувши за овај прекор од стране аустријске владе, похитао одмах да објасни ствар у погледу Ратнога Острва и у својој молби од 6 (18) јануара аустриј-

ском цару правдао се да су му Турци, који су из Београда пребегли у српски стан, тврдили да речено острво припада султану и да су Срби само на основи тога тврђења усудили се да га заузму, али су га одмах напустили чим су чули да припада Аустрији.[794]

Освајање Београда још је јаче последице имало на Порти и у Петрограду, о којима ће бити реч у даљој глави.

ГЛАВА ДЕВЕТА

ОД ОСВАЈАЊА БЕОГРАДА ДО ТИЛЗИТСКОГА МИРА

I — Политичке прилике у Европи крајем 1806 и почетком 1807 године. — Француски утицај на Турску. — Руска војска заузима Бесарабију, Молдавију и Влашку. — Прекид веза између Русије и Турске.

II — Ичкове погодбе мира с Портом. — Под утицајем руским Срби одбацују Ичкове погодбе мира.

III — Промена политике у Србији изазвана руским утицајем навела је Србе на сечу Турака у Београду и у Шапцу. — Ко је одговоран за ту сечу?

IV — Решења београдске скупштине од 26 фебруара до 6 марта 1807 године. — Последњи покушај мухасилов да задобије Србе за Порту и његов одлазак.

V — Аустрија према Србији у почетку 1807 године. — Русија у пролеће 1807 године. — Русија према Турској до Тилзитскога Мира.

VI — Турска под утицајем француског представника Себастијанија у пролеће 1807 год. и њена спрема против Срба.

VII — Рад српских депутата у Влашкој код Главне Команде.

VIII — Ратовање Срба у Крајини под Миленком Стојковићем. — Хајдук-Вељко и ослобођење Црне Реке. — Вељково ратовање на Горњем Тимоку 1807 године.

IX — Делиград и ратовање према Нишу до јуна 1807 године.

X — Догађаји и ратовање Срба на западној страни током пролећа 1807 године.

XI — Карађорђе и владика Петар I, њихове везе и њихови прогласи Херцеговцима и Босанцима. — Страдање њихових изасланика.

XII — Даље борбе на западној страни. — Ужице опкољено. — Борбе Срба с Турцима преко Дрине између Власенице, Зворника, Јање и Бељине. — Француска помоћ Турској у оружју и војсци и буна Сарајлија. — Даље борбе на Дрини и сузбијање Срба из Босне.

XIII — Карађорђе због опсаде Миленка одлази од Ужица Штубику. — Карађорђе побеђује Турке и ослобођава Миленка. — Спајање с руском војском. — Карађорђе незадовољан незнатном руском помоћу. — Славна победа српско-руског оружја на Штубику и Малајници. — Опсада Неготина. — Предаја Ужица.

XIV — Паулучи и његова мисија у Далмацији и у Србији. — Његов долазак у Београд. — Аустријске интриге. — Његова конвенција о Србији. — Значај те конвенције и њен утицај на Карађорђа.
XV — Утицај српскога устанка на Србе преко Саве и Дунава. — Тицанова буна.

I

У време доласка српских депутата у Цариград политичке прилике биле су се јако промениле. Та промена имала је непосредно велики утицај на ток српских послова. Наполеон је после битке код Јене (2 октобра 1806 г.) за осам дана поломио пруску војску и срушио пруску монархију, а 14-ог октобра свечано је ушао у Берлин и сместио се у краљевски дворац добијајући свакога дана кључе појединих градова с Везера, Лабе и Одре, који су се стидно предавали без борбе. Пруски краљ, предак данашњега цара Виљема, морао је с породицом бежати источним границама своје државе, тражећи да га Русија брани од Наполеона.[795] Наполеонов министар иностраних дела већ је 30 октобра (11 новембра) 1806 године известио султана Селима III о славним успесима француске војске,[796] а већ 19-ог новембра (1-ог декембра), као што смо видели, сам Наполеон писао је из војнога стана под Познањем султану Селиму, како је уништио руску савезницу Пруску и заузео јој градове, и тражио од њега да Србима нипошто не попушта, докле год траже с оружјем у руци своје захтеве и да пошље своју војску на Хотин против Русије.[797] Истога дана писао је Наполеон и своме заступнику на Порти Себастијанију: како је сад тренутак у коме Порта може повратити своју независност према Русији и овлашћивао је Себастијанија да с Портом потпише тајни уговор за одбрану и за напад, којим ће јој се јемчити целокупност њених области: Молдавије, Влашке и Србије. „Утичите на њу да скупи своју војску под Хотин, а ја се обвезујем да се нећу мирити с Русијом, докле се прво с њом не договорим“.[798]

С друге стране Руси као да су знали за све ове Наполеонове намере, те су још раније наредили заповеднику дњестарске војске да буде спреман за прелаз преко Дњестра и за заузимање Влашке и Молдавије, а у исто време да ступи у везе с Карађорђем и Србима. Све је то већ било испуњено у време кад је Наполеон писао поменута писма. Себастијани је међутим успео те се Порта завадила с Русијом, збацивши румунске кнежеве Ипсилантија и Мурузија, што није смела урадити без претходнога договора с Русијом према Кучук-Кајнарџијском Уговору и према хатишерифу од 1802 године.

Збацивање влашких кнезова и све јачи утицај француски на Порти, као и улазак Наполеонов у Варшаву, нагнали су Русију да пређе Дњестар у почетку новембра и главни заповедник руске дњестарске војске, генерал Михељсон, већ је 13-ог декембра заузео Букурешт. Исто тако били су заузети сви градови и утврђења између Дњестра и Дунава осим Ђурђева, Браиле и Измаила.[799] Заузеће Влашке и Молдавије нагнало је Порту те је 11-ог (23) декембра предала ноту руском посланику у Цариграду А. Италинском, у којој је изнела све оптужбе против Русије као: да је јавно газила пријатељске везе с Портом; да буни Србе и Грке против Турске, да ради да их придобије за се, да кришом помаже Србе итд. Портина нота завршивала се тиме, да она више не може трпети руског посланика у Цариграду и тражила је да он у року од три дана с целим посланством напусти Цариград, а кад Руси напусте Влашку и Молдавију и кад изведу војску, неће бити тешко да се дипломатске везе обнове између двеју царевина.[800]

Овом нотом прекинуте су дипломатске везе између Русије и Турске и тај прекид трајао је све до Букурешкога Мира 1812 године.

Руски посланик А. Италински по предлогу енглескога посланика укрцао се 13-ог (25) декембра на енглески брод

„Canopus“ са свим особљем посланства и отпловио за острво Малту. По одласку А. Италинскога Порта је издала 27-ог декембра, баш на дан кад су Срби узели београдску тврђаву, хатишериф, којим објављује Русији рат.[801]

II

У то време могао је стићи у Цариград и глас о заузећу Београда и сад, уочи објаве рата од стране Турске Русији, Порти је било стало више него икада да дође до мира са Србима, желећи тиме спречити да се руско десно крило војске не рашири преко побуњене Србије до Дрине и граница Босне. С тога је врло расположена била да се измири са Србима и зато је Петар Ичко у ово време био у много бољим приликама него кад је долазио први пут. Чак је и француски посланик Себастијани налазио да Србима треба учинити уступке, тим пре што је српски пуномоћник око 15 (27) јануара 1807 године уверавао Порту при преговарању за мир: „да Срби неће ступати никако у савез с Русима“, а Себастијани опет мислио је да ће Србе страх од Француза принудити да врате Порти Београд.[802] Петар Ичко већ је 16-ог јануара био завршио преговоре с Портом и спремао се да се кроз два-три дана крене за Србију, јер из једнога извештаја Себастијанијева од 28 (16) јануара маршалу Мармону у Дубровник видимо да су српски посланици обећали: да ће се Срби вратити својим кућама, да ће предати Београд и топове; затим се јавља како српски посланици с оваквим погодбама полазе кроз три дана за Србију.[803] Према томе српски депутати могли су се кренути из Цариграда за Србију око 20-ог јануара са свршеном погодбом за мир.

Међутим баш у то време, кад су српски депутати свршили погодбу с Портом и враћали се у Србију, извршен је преокрет у умовима српских старешина у погледу даљега ратовања с Турцима тако, да кад су депутати стигли у Србију, прилике су биле далеко од мира.

Тај преокрет међу устаничким старешинама изазван је утицајем Русије на овај начин:

Као што је раније напоменуто Русија се током целе 1806 године старала да што чвршће привеже за се Србе. А кад су Срби заузели Београд, устаничкој држави — истина неутврђеној и ни од кога признатој, порасла је снажно вредност, а нарочито војничка, у очима Русије. Према своме положају Србија је с ратоборним устаницима при ратним плановима против Наполеона у очима Русије имала особити значај. Петроградски кабинет још раније наредио је био заповеднику дњестарске војске да учини све што може да придобије и привеже Србе за Русију.

По повратку Беина Новокрштенога Михељсон га је послао у Петроград с извештајем цару и петроградском кабинету, у коме су изложене прилике у Србији и потребе народа, а у исто време Михељсон је наредио и самом Новокрштеном да објасни стање у Србији.[804] На ове извештаје министар иностраних дела А. Будберг одговорио је после месец дана (11-ог септембра) и пристао је на све оно што су предлагали како јашки консул Балкунов тако и заповедник дњестарске војске Михељсон, и о томе известио како Балкунова тако и Михељсона 11 септембра 1806 год., шаљући у исто време 13.000 дуката да се згодном приликом пошљу Србима као помоћ, која ће бити довољна за први случај. „А што се тиче барута и олова, вели „даље Будберг, у чему они оскудевају, то према данашњем „нашем положају не можемо их тиме снабдети. А ако Порта „не пристане да задовољи наше захтеве, међу које као „најглавнији долази: осигурање мира Србима, тада међу „општим мерама које ће се предузети с наше стране, биће „и та да Србе снабдемо војним потребама".[805] Михељсон је о томе известио Карађорђа 21-ог септембра писмом, и старао се да преко руских консула и српских повереника, који су долазили у Букурешт или Јаш, достави онај новац Србима.[806]

Колико су се год погоршавали односи између Порте и Русије толико су се обе трудиле да привуку Србе на своју страну: Русија да их одржи на ратној нози, а Порта излазећи насусрет њиховим захтевима да их умири.

Кад је рат већ био на прагу, кад је Порта прекинула дипломатске везе с Русијом а још рат не објавила, Русија је војевала с Французима. И у тренутку кад се после победе под Пултуском (14-ог декембра) у Петрограду расправљало питање ко ће бити главни командант противу Француза и славнога Наполеона, Русија је морала ратовати с Турском и то баш у тренутку кад је цар Александар писао дежурном генералу П. А. Толстоме 3 (15) јануара 1807 године: „Камо у нас човека, који се користи општим „поверењем, који би имао поред војног дара и потребну „оштрину у пословима командовања? Што се тиче мене ја „таквог човека не знам. Није ли то Михељсон, Г. Волконски из Оренбурга, Сергије Гаљицин, Георгије Долгоруки, „Прозоровски, Мејендорф, Сухељин, Кноринг или Татиш„чев? Ево их свију, и ни у једном од њих ја не видим „да има у себи спојене оне особине, које се траже за „главнога команданта; нешто више вреди од осталих гроф „Пален, али ко се може ослонити на њега после свију ње„гових понашања?“ [807] И већ сутра-дан, пошто је писао поменуто писмо П. А. Толстоме, цар Александар је морао саслушати представку свога министра иностраних дела А. Ј. Будберга о плану рата с Турском.

Док се у Петрограду мучило да се нађе погодан војсковођа против Наполеона, требало је отпочети нову војну с Турском, која се јавља као савезница Француске. У поменутој представци од 4 јануара 1807 године предлагао је министар иностраних дела, да линија за одбрану буде Дунав од Црнога Мора до Оршаве. У том плану намењена је нарочита улога и српском народу: „Када корпус ге„нерала Михељсона, вели министар иностраних дела, ге„нерал Будберг, буде распоређен на Дунаву, његово лево

„крило ослањаће се на тврђаве у Бесарабији и при Црном „Мору, а десно доћи ће у непосредан додир са Србима, „који тек што су заузели Београд. Пошто су заузели тако „знатно место, то је дата могућност овом храбром народу „да, тако рећи, усредсреди своју моћ, и ми бисмо њиховом „помоћу створили себи везе с Херцеговцима, Црногорцима „и нашом војском која се налази у оном крају тако, да „би се наша заштитна линија простирала од Црнога до Ја„дранскога Мора... Што се пак тиче Срба, то би најбољи „начин био, да их што јаче привежемо за нас, прогласити „Карађорђа за кнеза (возведеніе Чернаго Георгія въ кня„жеское достоинство) и обећати: да ће му се обезбедити „наследна управа у земљи, али као рускога вазала (также „въ качествѣ русскаго вассала)“.[808]

Цар је усвојио Будбергове предлоге и одмах по томе послате су заповести како Михељсону у Букурешт тако и Санковском у Црну Гору. Михељсону је писано 7-ог јануара, како се чује да је Порта објавила Русији рат, али да о томе још нема званичних извештаја, па му се ипак наређује да по могућности што јаче прикупи руску снагу на Дунаву и да заузме Ђурђево, Браилу и Измаил. А у погледу Срба наређено му је, да све употреби да с њима добије непосредну везу и тиме обезбеди лево крило руске војске. „Пошто су заузели Београд, вели се у депеши, њима „ће лако бити отворити везу с Херцеговцима и Црно„горцима као и с нашом војском која се налази у оном „крају. Тиме бисмо ми заузели целу личију од Црнога до Ја„дранскога Мора, и ви бисте имали непосредну везу с нашом „ескадром (на Јадранском Мору)..... Нимало не сумњам у „оданост Срба и у њихову вољу да с нама заједно војују, „само нам ваља непрестано подржавати у њима наду на „Њ. Царско Величанство“.[809]

Санковском и владици Петру I писано је да упадну у Херцеговину, да побуне херцеговачка и брђанска пле-

мена и да што пре отворе непосредну везу с Карађорђем, о чему ће се ниже говорити.

Међутим Михељсон је и према ранијим упутима радио и трудио се да створи што бољу везу са Србима и да их што боље привеже за Русију.[810] Он им је писао 19-ог децембра 1806 год. и по српском повереницу послао још 4000 дуката, тражећи од њих да пошљу кога у Букурешт, који би га могао известити о стању у Србији. Тек што је српски повереник Т. Демелић отишао, стигне у Букурешт Гаврило Вујановић и донесе извештај да су Срби заузели београдску тврђаву.[811]

Кад је Михељсон чуо да је Порта објавила рат Русима, пре него што је примио Будбергову депешу од 31 децембра 1806 год. а много пре оне од 7-ог јануара, он је, погађајући жеље петроградскога кабинета, послао Србима бојара и кључара Манолакија с писмом, у коме је између осталога тражио од Срба да упуте војску Неготину и Видину. Тиме је Михељсон желео да Срби што више турске војске привуку на се и олакшају операције левог крила и средишта руске војске.

Док су се крајем 1806 и почетком 1807 године Руси овако ужурбано спремали за рат с Турцима, не имајући добрих успеха с Французима и тражећи погоднога човека за војсковођу, дотле се и Наполеон трудио почетком 1807 године из Варшаве, из срца Пољске, да, придобивши Турке за савезнике, проведе своју војску из Далмације преко Босне и Србије на Дунав у Влашку, и да тако нападне Русе с бока. Разуме се, да би у тој прилици Срби били прегажени, ако би остали и даље као непријатељи Порте или ако би ступили у савез с Русима. Као што ће се видети од ових планова ниједан није остварен, али су и један и други имали утицај на Србе и судбу устанка. Јер ако су у својим комбинацијама ратним водили рачуна о Србима и Русија и Француска, прва желећи извесне помоћи од њих а друга бојећи се да јој не чине сметњу у извођењу рат-

нога плана, то су Срби много више морали водити рачуна како ће се и једна и друга према њима понашати.

Међутим послâнӣ од Михељсона кључар Манолаки стигао је у Земун 6-ог јануара. У почетку му Аустријанци нису дали да пређе у Београд да се састане с митрополитом Леонтијем и с Карађорђевим секретаром. Доцније, кад је Карађорђе дошао из Тополе, где се налазио спремајући војску да је поведе Шапцу, Манолаки се лично састане с Карађорђем око 12-ог јануара. Сазнавши од Манолакија да се Михељсон заједно с Ипсилантијем налази у Букурешту, јако су се обрадовали и захвалили Богу. У разговору Манолаки им је рекао да је жеља царева, да се Срби с војском крену на Видин, где ће, кад стигну, добити разних војних потреба и новаца. На то су му Срби обећали да ће то моћи учинити крајем месеца јануара, а пре нё с тога, што су заузети освајањем Шапца, који треба да се преда и куда треба да пође лично Карађорђе. Отуда пак Карађорђе треба да пође Нишу, јер су се у том крају хришћани дигли против Турака и тражили помоћи од Карађорђа. Уверавали су Манолакија да ће број побуњених хришћана у оном крају бити скоро 20.000. Тек кад уреде и ту ствар моћи ће се кренути Видину с 15.000, од којих ће 2000 упутити Кладову а 13.000 Неготину. Све ово испуниће они првих дана месеца фебруара.

Занимљиво је за даље понашање Срба према Сулејман-паши, београдском везиру и према београдским Турцима оно, што Манолаки вели у завршетку свога извештаја: „Да бих прекратио сваку везу између Срба и Турака *саветовао сам им да отерају пашу, који се још налази у Београду, и они су обећали да ће то учинити кроз осам дана по мом одласку*“.[812]

Карађорђе је поред овога усменога одговора послао по Манолакију Михељсону писмо од 13-ог јануара, у коме му је захвалио како на писму тако и на послатом аманету, препоручујући се и у будуће да погледа на њихове не-

достатке. Затим му јавља како морају слати војску Шапцу и према Босни. „У осталом и ваше савете према нашој „моћи врло ћемо радо испунити, вели Карађорђе у том „писму, само молимо да скорије испуните нашу жељу, те „да убрзо видимо међу нама нашу једнородну и једноверну „браћу као и ваше упуте за нас“.[813]

Михељсон, добивши одређеније заповести из Петрограда у погледу заједничкога ратовања са Србима још док се бавио Манолаки у Београду, спремио је проглас Србима 11-ог јануара, који је морао имати јак утицај на Србе, а који су они добили негде у Фебруару 1807 године. Тај је проглас врло значајан како за понашање Срба према Порти, тако и за везе између Срба и Руса скоро кроз цео устанак од 1807 године па даље, с тога наводимо га овде у целини. Михељсон је писао:

„Врло племенити и моћни вожду храброга српскога „народа, Карађорђе Петровићу!

„Вама, поштованом мом пријатељу, свима кнезовима „и војводама и целом Управном Српском Савету желим „здравља.

„Најпосле дошао је тренутак ратницима имена хри„шћанскога да збаце јарам турски, и поврате патничким „племенима хришћанским стару славу и благостање. От„манска Порта објавила је рат Русији због њенога старања „за срећу једноверних народа, због нашега зближења к вама, „драга једноверна браћо. Српски народ показује свету „пример шта може учинити јуначки дух одушевљен хри„шћанском вером и љубављу отаџбини. А нова победа Ру„сије над поноситим изазивачем немира у Европи, Бона„партом, који нема граница у својим најездама, показују „снагу рускога оружја. А кад се здружимо и ми и ви, шта „све можемо постићи?

„Мени је већ давно познато срећно заузеће Београда. „Ја вам то честитам, и опет честитам, а вама је такође по„знато да сам с повереном ми војском мога господара осво-

„јио градове: Хотин и Бендер, Акерман и Килију, покорио „Татаре у Буџаку, заузео сву земљу Молдавску, победио „велике војске крџалија, Мустафе Бајрактара, ослободио од „њихова дивљаштва Букурешт и готово целу земљу Влашку, „која се шири до дунавских обала и готов сам за даље „победе над непријатељем.

„Послао сам вам 19-ог прошлог месеца поред пређашњих „4000 још 4000 дуката и обећао сам још помоћи. Али ја „одавно од вас немам одговора, што ме јако узнемирује. „Ја имам за вас и боље помоћи сваке врсте и желео бих „ради заједничкога војевања што пре да се приближим вама. „Али не знајући ни снагу, ни намере, ни потребе ваше, не „знам како то да урадим. С тога похитајте и известите ме „о свему шта се у вас догађа; о вашој војсци каква је и „колика је, како је расположена и где се налази; о вашим „потребама у којима бих могао вас помоћи; о вашим на- „мерама, и на ком би месту могли имати поуздану везу. Ја „мислим да је после Београда Видин на реду. Освојивши „њега можете утврдити на вечна времена независност и „мир народу српском. Према томе да ли ви не бисте могли „кренути главну снагу вашу овом месту и да ли можете „превести преко Дунава и упутити Краљеву 4—5000 ваше „војске која би заједно с нама ратовала од ове стране? „Молим да ме о свему овоме најтачније и до појединости „поузданим путем известите. Порта притешњена видећи се „обманута у надама од Француза неће се уздржати а да „вам све не обећа, што од ње тражите, само да би вас „обманула и успавала. Али ви, вожд храброга народа, ваша „мудрост и сталност неће се тиме заслепети. Вама су по- „знате судбоносне последице таквих примирења. Народ „српски достојан је бити народом, коме је стидно да плаћа „данак Турцима. Није ли боље употребити те новце, које „би за данак давали, на војне потребе народа и на своје „ослобођење од ропства? Ја имам и за вас и знамените „ваше сараднике почасне знаке одликовања, којима је цар

„свију Руса изволео одликовати вас за славна дела ваша. „Али их остављам до боље прилике да вам их пошљем. За „војску коју овамо пошљете, овде је спремљена како храна „тако и артилерија. Будите неуморни, надајте се у Бога „и Александра I и примите нелицемерно уверење мога „пријатељства и поштовања".[814]

Ако се обрати пажња на прву измену мисли између Срба и главнога заповедника руске војске у Влашкој, а нарочито у жељама исказаним у овом Михељсонову прогласу и онима исказаним у Карађорђеву писму од 13-ог јануара, видеће се како су се јако размимоилазиле. Карађорђе као и већина српских старешина *очекују руску помоћ да дође у Србију да би је могли лакше очистити, раширити и обезбедити од Турака*, а главни заповедник руске војске као и петроградски кабинет, *без икаква обзира на домаће српске потребе, труде се да српској снази дају сасвим други задатак према својој потреби.*[815] И петроградски кабинет и главни заповедник у Букурешту траже од Срба и српске војске да изврше задатке просте кооперације у одређеним руским ратним операцијама, захтевајући да Срби пошљу четири хиљаде својих војника у Краљево у Влашку, за потребу руског десног крила и тиме разделе турску снагу, повукавши је с њенога десног крила на лево и олакшају успехе левом крилу и средишту руске војске, што се у осталом јасно види из рапорта Михељсонова министру иностраних дела од 25 јануара 1807 године, у коме се каже како је писао Миленку Стојковићу тражећи од њега да приступи Видину и да га по могућности притешњава, а поред тога да преведе у Краљево две или три хиљаде војника, те да што лакше изведе опсаду Видина. Михељсон изреком каже: „Намера је ових мојих веза у томе: „да скренем пажњу Турака а да не цепам своју војску, „спречавајући тиме Турцима из околине Видина да не на„падају на Влашку или да не шаљу помоћ другим местима „која ћу, може бити, морати да нападам".[816] На тај начин

представници руске моћи тражили су од Срба савез у раду, али су при том гледали нарочито своје користи, дајући Србима сјајна обећања. Тиме се отпочињао заједнички рад између Срба и Русије, па се у том правцу радило и доцније за све време устанка, као и у најновије време, у рату с Турском 1877-1878 године.

Ко је и кад је донео поменути Михељсонов манифест Србима, из преписке се не види. Поменути кључар Манолаки долазио је у Србију по други пут крајем месеца марта, а како је била отежана веза између Србије и Влашке од половине јануара, сва је прилика да је поменути проглас стигао у Београд Србима крајем фебруара, можда одмах по убиству Сулејман-пашином.

Заузеће Београда и Шапца, објава руско-турскога рата, долазак новца од главног заповедника руске војске у Влашкој и Молдавији, затим појачане српско-руске везе, долазак Манолакија као изасланика Михељсонова и кнеза Ипсилантија и обећање потпуне заштите рускога цара Александра I, имали су моћан утицај на духове у Србији, што је код већине људи учинило прелом у мишљењу. Већина је мислила да је ослобођење Србије потпуно извесна ствар, да ће се српско питање руско-турским ратом потпуно завршити и да ће Срби једном стећи своју потпуно независну државу, коју су сви родољуби давно изгледали и жељно ишчекивали. Али насупрот овој већини било је људи умеренијих, којима славне победе на бојном пољу, дивни успеси српскога оружја на свима тачкама и оснажене везе између Русије и Срба нису сасвим занели мозак. Они су стварније гледали на цело питање ослобођења и осећали су да се потпуно ослобођење још не може очекивати, него су мислили да се треба задовољити умереним турским попуштањем онаквим, какво су поверили у почетку новембра 1806 године Ичку при поласку у Цариград. Али овакви људи били су у мањини. Већина пак знајући с једне стране да Порта никад није била вољна попустити Србима, и да све

што је чинила при крају 1806 године, чинила је за време што је морала пред опасношћу руско-турског рата; а с друге распаљена успесима, пуна поноса и занесена надама у недоглед, мислила је да је стидно за српски народ да у тренутку, кад се тако лепа будућност осмева, баци оружје, да пристане на Портине предлоге па да и даље остане под врховном влашћу турском плаћајући Порти данак.

На тај начин у Србији су се онога времена јасно истакле две странке као представнице два сасвим противна мишљења. Ратоборна странка, којој је припадала већина војвода и ратничких старешина, и већина народа који је у ратовању имао користи, постајући господарем земаља које су раније биле у рукама спахија, однела је победу над мањином мирољубивих кнезова из народа, који су желели мира. У осталом тада у Србији нико није сумњао да ће у руско-турском рату који је настајао, Русија остати победилац, нити је ико могао помишљати ни рачунати на заплете и обрте у Европи, који су тада онако брзо настајали и за кратко време мењали не само политику већине држава,[817] него и карту целе Европе.

III

И у Београду и у Шапцу, пошто су се ови градови предали Србима, остали су још неки знаци турске власти. Турци су заједно са Србима управљали у тим местима, пошто је становништво било мешовито. А према погодбама, које су састављене у Смедереву на Скупштини (крајем октобра и почетком новембра) и према погодбама које је Ичко уговорио у Цариграду у половини јануара 1807 године, у градовима се и даље имала одржати по форми турска власт, као обележје султанова господарства над земљом.[818] Али као при свакој мешовитој власти, тако су и овде настала трвења, која су постајала све оштрија, а Сулејман-паша није имао никакве моћи да подржи углед

турској власти. Међутим по одласку Манолакијеву, који је из политичких разлога, потребних Русији, саветовао Србима да отерају Сулејман-пашу, овоме је било немогуће остати даље у Београду под оним погодбама које су настале кад је предао Србима београдску тврђаву. Он се покајао што је предао тврђаву, и још од 20-ог јануара почео се понашати превртљиво према Србима. После предаје Београда Срби су, као што је раније речено, били прегли да се преда и Шабац. На том послу радили су и Карађорђе и царски мухасил Хасан-ага. Са Сулејман-пашом уговорено је било да се Шабац преда. Он је о томе написао бујрулдију Турцима Шапчанима, коју је собом понео Карађорђе кад је пошао Шапцу. Дошавши под Шабац у вече (23-ег јануара), сутра-дан дозову Турчина који је знао турско писмо, и кад прегледају везирову бујрулдију, нађу да је „београдски везир писао Турцима да изађу сви, али „да остану две паше; уверавао их је и тврдио да ће им „од цара скоро помоћ стићи. Писао им је сасвим од друге „руке него што је казао и уговорио господар Ђорђе у „Београду“.[819] Овај догађај јако је ражљутио Карађорђа и друге старешине код Шапца. С тога је Карађорђе и послао заповест београдском команданту Младену Миловановићу, кнезу Сими и другим старешинама да што више војске држе и у тврђави и у граду београдском, да буду што опрезнији и да се чувају преваре од стране везира и Турака, али ипак да се према везиру држе онако како његово достојанство захтева.[820] Пошто је Шабац заузет и Срби почели уређивати своју власт како у Београду тако и у Шапцу делећи је у неколико с Турцима, Сулејман-паша почео је тајно радити да опет поврати како београдску тврђаву тако и своју власт у њој и да тиме поврати себи углед како пред Турцима ерлијама тако и пред јањичарима који су све више отимали маха у целом царству турском. Осим тога представници српске власти у Београду били су два најнезгоднија човека: Младен Миловановић и Милоје Петровић — Тр-

навац, оба из крагујевачкога округа, познаници још из времена турског, уз то кумови, људи богати, али којима никад није било доста и који нису бирали начин како да увећају своје богаство. Први је постао по освајању Београда командантом у њему, а други је био војвода над бећарима и Београђанима.[821] Кад је освојен Београд њих двојица докопали су се најбољих кућа и највећих имања. Осим тога Младен је, као заповедник и старешина Београда, ослањајући се на кума Милоја као војничког старешину Београда, отерао многе Јевреје из Београда, говорећи да неће трпети ниједнога човека ове народности не само у Београду већ ни у целој Србији. Јеврејску општину у Београду састављало је преко 1000 лица која су морала оставити Београд и преко Саве прећи у Срем, одакле су неки отишли у Босну а други остали у Угарској, тужећи се на Србе чак и руском посланику у Бечу, грофу Разумовском[822] због овакога поступка Младеновог и због тога што су заостали Јевреји у Београду морали дању у тврђави радити поједине послове Србима, као вити фишеке и лити танад. Понашање Младеново и Милојево нема сумње да је изазвало и огорчење у Турака који су се предали, и којима је зајемчен миран и безбедан живот. Можда је био још који узрок, за данас непознат, који је нагонио Сулејман-пашу да се опет ма којим начином докопа како београдске тврђаве тако и власти, те је с тога покушао да склопи заверу да се згодном приликом докопа београдске тврђаве и затвори у њу. Одређен је био и дан — опроштајне покладе 24-ог фебруара — када је требало напасти Србе за време самих поклада и докопати се тврђаве, као што је учињено о светом Николи 1805 године у Шапцу. Али Срби похватају нека писма везирова, те се тако сазна за заверу. Овај догађај довео је Србе до помаме, а у исто време и згодан изговор ратоборној странци да једном сасвим рашчисти питање о рату. Сам Сулејман-паша, видећи да му је осујећена и последња нада да поврати тврђаву и углед својој

власти, а не желећи да сачека повратак П. Ичка из Цариграда и долазак нових турских чиновника, смисли да што пре крене за Цариград. Он је потражио од Срба да га пусте кроз Србију да с миром прође заједно са заосталим у служби и у војсци Турцима. Договор о изласку свршен је 22 фебруара 1807 године, и Сулејман-паша имао се кренути 23-ег фебруара на пут за Ниш. И он се кренуо у суботу 23 фебруара око подне. Музика је свирала пред спроводом као обично кад паше путују. Тек што су измакли од Београда а војска, која их је пратила, нагрне на њих код Пашине чесме и све их исече. Било их је, како тврде белешке онога времена, око 250, а оружја имала је само пашина свита. Одмах затим букне са свију страна напад на заостале Турке у Београду и на њихове породице, не штедећи ни старо ни младо, ни мушко ни женско, осим оних који су пристали да се покрсте. Иста таква судба постигла је и заостале Турке у Шапцу, где је Лука Лазаревић убио диздара и Алај-беговића, а жене им и децу искрстио. Помамљени бећари у Београду учинили су толико нечовештва према Турцима, њиховим женама и деци, какво није учињено никада ни пре ни после тога и тиме нанели неизгладљиву срамоту српском оружју и окаљали ону светлу борбу за ослобођење, пуну јуначкога прегоревања и витешке племенитости коју су показивали према заробљенима и ухваћенима непријатељима и у самим најкрвавијим биткама.

Сви историци српскога устанка, као и сви мемоаристи онога времена осуђују овај поступак Срба, који пада не само на Младена и на Милоја већ и на све војводе, па ни сам Карађорђе, који је и при освајању града и при заузећу тврђаве не само штитио турску сиротињу, већ је био наредио да јој се свакога дана раздаје храна, старајући се, како вели Триандафил Дука, и за њену будућност,[823] није био далеко од тога ужасног и крвавог догађаја.

Ко је крив за овај нечовечан догађај који прља светлу борбу наших предака за ослобођење ?

Смедеревска Скупштина крајем октобра 1806 године саслушала је Портин предлог за измирење, саставила погодбе под којима би се Срби умирили, па их послала по Петру Ичку у Цариград. Порта је, како-тако, те погодбе примила, мир је био утврђен и Ичко се са свршеним погодбама за мир враћао у Србију. Међутим од одласка Ичкова у Цариград до половине јануара 1807 год. прилике су се знатно измениле. Русија, заративши с Турцима, чинила је све да Срби и даље остану на ратној нози. Већина Срба желела је то исто, али како да се одустане од онога што је дато Ичку да сврши у Цариграду и што је онај већ свршио ? Манолаки је, да ли по савету Михељсонову или сам на своју руку (то је свеједно јер је радио у име Русије), саветовао Србима, као што је на свом месту речено, да отерају Сулејман-пашу из Београда и из Србије. То признаје и сам Манолаки у свом извештају Михељсону од 28 јануара 1807. Питање је : да ли им није посаветовао и само убиство, па то не поменуо у свом извештају, или је то Манолакијево саветовање већина разумела да треба убити пашу? Српски мемоаристи веле да су Карађорђе и Срби наговорени да то учине.[824] Према француским извештајима погибија Сулејман-паше и сеча београдских Турака извршена је одмах по доласку тројице руских официра и једнога влашког бојара из Букурешта у Београд.[825] У руским актима први извештај о погибији Турака у Београду и у Србији налазимо у рапорту Михељсонову од 28-марта цару. Вест о убиству пашином и о сечи Турака Михељсон је унео у свој извештај према једном писму П. Н. Чардаклије, писаном из Пореча, за сада непознатом. Према том Михељсонову извештају убиство Сулејман-пашино и сеча Турака настали су тек онда када је откривена некаква завера њихова против Срба (по открывшемусь какому то ихъ злому умыслу).[826] У овом рапорту не види се осуда Срба за она-

кав поступак према паши и Турцима, него се вели: да тај поступак, ако је истинит, о чему ће се он ускоро известити, „уклања и последњу сумњу да би могло бити мира „међу њима“ (то јест међу Србима и Турцима), што наговешћује да се Михељсон, па дакле и руски кабинет, бојао да се Срби не помире с Турцима. Не само Михељсон већ ни министар иностраних дела А. Будберг, у својој депеши Михељсону од 21 априла 1807 год. у којој говори о овом догађају,[827] нема ниједнога прекора Србима за онакав поступак према Турцима, ма да је петроградски кабинет још 4 јуна 1805 године, кад му није требао отворен рат Срба против Турака, знао да су Турци у Србији браћа Србима по крви, чији су предци, заведени, веру променили.[828] И док ни министар Будберг ни генерал Михељсон немају ниједнога прекора Србима за приређену крваву београдску бању Турцима, дотле обојица умеју тражити од Срба да буду човекољубиви према Јеврејима, тражећи да се ослободе неки Јевреји затвора.[829] У поменутој депеши од 21 априла 1807 године А. Будберг, пишући Михељсону о поменутом крвавом догађају у Београду, вели: „Родофиникин „нас је такође известио о убиству београдскога паше, ње„гове свите и свих Турака који су се у Србији налазили. „Тај догађај још више отежава зближење између Срба и „Порте и тиме престаје свака сумња да ће Срби искрено „помагати наше војевање (дѣйствія)“.[830]

Кад се разгледа све што је наведено о погибији Турака у Србији крајем фебруара 1807 године, видеће се: да се ту послужила политика свима средствима да се ископа што дубљи јаз између Срба и Порте, који би потпуно онемогућио свако измирење између Срба и Турака. Исто тако јасно је и то: откуда је дошла Србима она страшна мисао да се убије паша, исеку Турци у земљи и да се турска нејач покрштава, и тиме нанесе неизгладљива мрља светлој српској борби за ослобођење.

Кад се десила ова погибија Турака Ичко се већ налазио у Нишу. Знајући да Ичко може врло рђаво проћи у Нишу, ако се тамо сазна за покољ Турака у Србији, Карађорђе му је писао да отуда излази што пре, а капетану Жикићу, који је као старешина чувао шанчеве око Делиграда и Алексинца, послато је још војске са заповешћу да буде на све спреман и да никога не пушта ни у Ниш ни из Ниша, докле отуда не изађе Петар Ичко, коме је већ и по други пут писано да се што пре креће из Ниша. Тада Петар изађе из Ниша и у пратњи Турака стигне у Алексинац, где га дочека капетан Жикић и јави му шта је било у Београду. Турску пратњу, која је била уз Ичка, вратио је Жикић натраг у Ниш.[831]

Од оних Турака који су иза Сулејман-паше остали у Београду, при нападу бећара на незаштићено турско становништво, некоји су се срећно спасли и измакли из Београда. Тако су њих петорица срећно приспели 9-ог марта у Кладово Гушанац-Алији, коме су јавили шта се десило с Турцима у Београду, а овај је то одмах јавио у Видин Мула-паши који је после смрти Пасван-оглове (15-ог) 27-ог јануара био узео сву власт у своје руке. Тако исто избегао је преко Срема и Славоније драгоман (преводилац, тумач) Сулејман-пашин и стигао у Травник босанском везиру.[832]

IV

Некако у то време, не зна се да ли пре или после покоља у Београду, Срби су добили онај знаменит проглас Михељсонов од 11 јануара. Због покоља Турака, због доласка Ичкова и због овога Михељсонова прогласа морала се састати Скупштина старешина те да се реши шта ће се даље радити. Старешине су се скупиле у Београду на Скупштину која је била после 24 фебруара а пре 6 марта 1807 године. На тој Скупштини прочитан је манифест Михељсонов, писмо Михељсоново Миленку Стојковићу од 24 јануара; затим је решено да се одбаце погодбе мира, које је

Ичко уговорио с Портом и да се у савезу с Русима настави ратовање с Турцима. Према прогласу Михељсонову главна је пажња обраћена источном крају Србије, линији од Соко-Бање до Мироча према Тимоку и Видину, али у исто време имало се напасти и на друге стране. Изгледа да су и ове године мислили да се држе онога плана у ратовању, којега су се држали у почетку 1806 године. За главнога команданта војске према источној граници једногласно је изабран Миленко Стојковић, коме је наређено да оде у Пореч и да спреми све што је потребно за војну на оној страни, затим да заузме Неготин и Кладово и да се упути Видину. Карађорђе је такође имао да обрати што већу пажњу источном крају Србије, да би се тако што пре отворила веза с Русима у Влашкој. Али исто тако решено је која ће се још места напасти и на којој страни. Тако, Вељко је требао да се упути Соко-Бањи према нахијама црноречкој и гургусовачкој; Добрњац Делиграду према Нишу; Јаков Ненадовић, Лука Лазаревић и кнез Сима Марковић имали су да изведу војску према Дрини од њеног ушћа у Саву до Сокола; у Карановац требао је да оде Антоније Ристић (Пљакић), а Милан Обреновић и Лазар Мутап према Ужицу и Вишеграду.

Како је Михељсон у поменутом прогласу тражио да Срби ступе у савез с Русима за заједничко ратовање, и да га известе о стању њихове војске и о најпречим потребама, то је Скупштина решила: да се пошљу нарочити депутати с упутима и пуномоћјем шта да представе главнокомандујућем о стању у Србији и шта да траже као помоћ. За депутате су изабрани: П. Н. Чардаклија, Аврам Лукић саветник и Јеремија Гагић, секретар Управнога Савета, који је дошао у Управни Савет пошто је Божа Грујовић још 16 фебруара због болести морао напустити Савет.[833] На Скупштини је још решено да се поправе зидови београдске тврђаве, да се у доњој тврђави подигне арсенал, заснује тополивница и радионица за оружје, за ливење та-

нади, савијање фишека, да се подигне ковачница за бајонете и копља. И заиста већ око 8-ог марта у радионици су ливена танад, ковани бајонети, савијани фишеци и спремано је што је било потребно за ливење топова. Управном Савету наређено је да спреми одговор Михељсону на његов манифест и на његово писмо Миленку Стојковићу од 24-ог јануара, као и да спреми пуномоћја за изабране депутате.[834]

Чим су донесена сва поменута решења, војводе су се разишле сваки на свој крај да изврши оно што је на Скупштини решено. Миленко се одмах упутио Поречу с војском из половине нахије подунавске, као што вели П. Јокић. Управни Савет напише одговор Михељсону и пуномоћје депутатима.

У одговору своме на Михељсонов манифест Карађорђе и Управни Савет захваљивали су руском војсковођи што се труди да избави и ослободи своју једноверну и сродничку браћу, чему су се они свагда надали и радују се из дубине душе, што је томе сад куцнуо час и што се моћна десница Александра Великога смиловала да подигне и узвиси Србију. „Ви нас позивате у савез и заједничко војевање, вели „Карађорђе и Савет, против насилнога тиранина имена „хришћанског, што смо ми од вас увек желели и од све„благог Творца молили: да се ви само приближите нама. „Ми смо увек нашу срећу у вашу непобедну мишицу по„лагали и у својим великим невољама утешили смо се и „окрепили вашим скорим доласком... Ми ћемо се поста„рати да испунимо ваше паметне савете и нећемо поште„дети крви наше за славу Словена. Ми умемо захвални бити.

„Добивши ову давно жељену прилику за избављење хриш„ћанства, подигли смо већ цео крај који је под командом „Миленковом и војска се већ приближује граници да при„тесни Видин и да се састане с војском која се налази „под вашом командом. Осим тога, ради тврдога савеза за „општи рад (ратовање), шаљемо вам људе, чланове Управ-

„нога Савета Народног, који ће вас о свему, што је у нас, „најтачније и до појединости обавестити.“

Истога дана (6 марта 1807 год.), кад је написан овај одговор Михељсону, спремљено је и пуномоћје депутатима. У пуномоћју се помиње да су према писму Михељсонову, у којем их позива да пошљу неке људе ради савеза и договора о заједничком раду, нашли за потребно послати поменуту тројицу депутата и „дајемо им пуну власт, вели се „у пуномоћју, да покажу све наше жеље и да према датим „упутима уговоре, вежу и уреде све, што нађу за потребно „ради среће и напретка Србијиног и хришћанског благо„частија. Ми се пак обвезујемо да ћемо све оно, што ови „наши посланици уговоре, свежу и уреде, чувати, бранити „и у свему испуњавати“.[835] Какви су упути дати депутатима, из њиховога пуномоћја не види се. Али то као да је остављено Миленку Стојковићу да им, кад пођу из Пореча, даде написмено, а њима је у Смедереву само усмено речено. Депутати су дошли у Пореч око 13-ог марта, а тога дана Миленко им је дао писмо за Михељсона, у коме се каже да је на Скупштини „по међусобном саветовању“ решено:

„1. Да пошљемо депутацију вама за уговор (о савезу), „а која ће вас уједно обавестити о свему и за све; и

„2. У том нашем саветовању одређен сам ја, да одмах „похитам са својом војском и освојим све крајеве низ Дунав „до реке Тимока. Због тога молим В. Превасходство да ви „по пријему овога писма ускорите с вашим силама Видину, „и Черњецу се приближите, како бисмо лакше спајање учи„нили и отворили сигурну везу (комуникацију). А што се „нас тиче, нама сад, као и што сами можете представити, „са свију страна грозе Турци, па ће на нас прво и отпо„чети нападе“.[836]

Кад су се војводе разишле на све стране, и кад је депутација отишла за Пореч, остао је Младен у Београду и трудио се у радионици око спреме војних потреба. Гонио

је становништво београдско а нарочито заостале Јевреје да лију танад и савијају фишеке, у чему су се они извежбали код Гушанца, док су Срби држали Београд у опсади. Младен је већ 8-ога марта послао велики транспорт оружја и муниције Делиграду.

Међутим Карађорђе је морао мењати у неколико како план свога кретања тако и план ратовања. Пошто је Миленко отишао Поречу и пошто су депутати пошли из Смедерева Миленку, стигао је глас да је дошла велика војска из Босне на Дрину, од које је један део отишао у Ужице а други се задржао на Дрини и све пролазе затворио. Карађорђе тада похита у Тополу и почне се спремати да пође на Ужице и на Босну.

За време ових догађаја у Србији не зна се шта је радио Хасан-ага, царев мухасил, који је дошао у Србију када се Ичко први пут вратио из Цариграда. Међутим Порта је по другом одласку Ичкову из Цариграда очекивала да сазна на што су се Срби решили: пристају ли на уговорени мир или не. У тренутку када су Турци војничком вештином француског посланика генерала Себастијанија одбили енглеску флоту од Мраморнога Мора и од Дарданела, упућен је из Цариграда нарочити татарин, који је носио нарочите заповести мухасилу, које су се тицале Срба, а које су унеколико биле другојачије од оних погодаба за мир, које је свршио Ичко у Цариграду. У борби, која је предстојала Турској с Русима и Енглезима, Порта се сетила српских предлога из 1805 године, а нарочито онога по коме би Срби помагали турску војску у рату с извесним бројем своје војске. Портин татарин стигао је у Смедерево 17-ог (29-ог) марта и предао мухасилу Портине заповести које су гласиле: да одмах остави Србију ако Срби не пристану да помажу Турску у њеном рату против Руса с 20.000 војника. Мухасил покуша и последњи пут код Управнога Савета да га увери, те да Срби пристану на Ичкову погодбу. Карађорђе није био тада у Смедереву, као ни многе друге

војводе, већ је, као што је речено, отишао био да скупља војску коју је требало кренути на Ужице. Управни Савет састане се у седницу 19-ог (31-ог) марта и после дугога већања остане при оним истим решењима, која је донела скупштина старешина првих дана месеца марта. Кнез Сима Марковић, који је председавао у Савету, у име целога Савета и у име народа одговорио је мухасилу: „Србија сматра „себе као независну државу; никаква данка не пристаје „дати, нити ће дизати оружја на своју једноверну браћу „и савезнике!“ [837]

Мухасил је одмах после овога оставио Србију, прешао у Аустрију и отишао Видину. Кад је стигао у Видин, отеран је отуда као издајник, и он преко аустријских земаља дође у Травник, где је бачен у тамницу као кривац што су Срби његовом помоћу заузели Београд и Шабац.[838]

Одласком мухасиловим свршен је и последњи чин којим се Порта старала да умири Србе, а тим уједно сасвим завршио и Ичков рад. Српски су устаници сасвим раскинули с Портом и Цариградом. Приставши на борбу с Русима противу Турске Царевине, постали су савезницима Русије искрено, одано, с надом да ће се како петроградски кабинет тако и цар Александар I заиста постарати да се обезбеди стална и мирна будућност како Србије тако и српскога народа. Али у тој нади као да је било нечега што је ипак, бар једном дȇлу устаничких старешина, давало неку бојазан да их Русија у каквом политичком обрту у Европи не остави. Та сумња могла је бити изазвана и писмима која су им из Цариграда писали влашки кнезови Мурузи и Александар Ханџарлија, саветујући их да пристану уз Порту; затим то као да се види из другога извештаја Манолакијева, који је по други пут долазио у Србију крајем марта, опет као изасланик Михељсонов и кнеза Ипсилантија.

Манолаки, дошавши у Земун, пређе у Београд, где застане Младена Миловановића, команданта Београда, и Леон-

тија митрополита, а можда је дошао још ко од чланова Управнога Савета из Смедерева.

„Ту сам им предао писма, пише Манолаки, која сам „носио и сви из једнога гласа моле да их Њ. В. Цар не „остави, заклињући се да ће вазда бити верни и одани Ру„сији. Ако их, не дај Боже, цар остави, ма да ће про„пасти, неће се никако подчинити Турцима, него ће се бо„рити до последње капи крви. Уверавали су ме да су били „добили из Цариграда писма у којима су их кнезови Му„рузи и Александар Ханџарлија наговарали да не верују „пустим обећањима Русије. Становници Мореје, веле они „у писмима, преварени су од стране Русије последњега „рата. Она их је оставила чим је задовољила своје инте„ресе. С тога вам се ваља бојати да не будете исте судбе... „Ви можете загладити вашу грешку и покорити се, а све „што сте тражили даће вам се по вашој жељи. Ви се не „можете ни на који начин избавити од апсолутне власти „и од велике моћи узвишене Отоманске Порте.

„Овим истим писмима позивани су Срби да војују с Портом „против њених непријатеља и обећавали су сваком Србину, „који хоће да ратује уз Порту под командом једнога од „српских старешина, по 20 гроша на месец и храну... Али „су и њима Срби одговорили као и Портином пуномоћнику, „да они више воле умрети него се одвојити од Русије.“

Али их је Манолаки уверавао, да их цар Александар неће никада оставити; подстицао их је да буду верни Русима и цару руском: „А ако се то и деси, што вам веле „у писмима ти кнезови (влашки), не заборавите да онај „народ (у Мореји) никад није био тако јак као што сте ви, „да се они нису одржали против Порте три године нити „су кад добили на бојном пољу таквих победа као ви“.[839]

На тај начин Срби су постали савезници Русије у њеном рату против Порте и Француске и судбина устаничка везана је била за судбину тога рата. Само се још сад мора поменути да је Русија, позивајући Србе у савез, гледала на

њих као на оруђе, које ће им помоћи десном крилу, скрећући војну Срба истоку и југоистоку Србије, а Срби су желели, помажући Русе, да и њима Руси помогну ослободити се Турака и створити независну државу. Међутим, као што се види из наведених депеша и рапората, у руским круговима, у чијим је рукама била државна власт, почевши од цара па до Михељсона, нико није мислио озбиљно да помогне у овом тренутку Србима да створе независну државу. Сипана су сјајна обећања и давана помоћ у оружју и у новцу зато, што је то налагао интерес руске државе у њеној борби против Наполеона и против Турске, и што би јој у тој борби побуњен српски народ од Тимока до Јадранскога Мора био од велике користи. У таквим приликама и руски цар и петроградски кабинет мислили су да могу прогласити Карађорђа за кнеза, обећати му чак и право наследства, али само као рускога вазала. И то је најдаље на што су у оно време петроградски владајући кругови помишљали, притешњени Наполеоном и ратом с Портом.

V

Освајање Београда и Шапца, улазак руске војске у Бесарабију, Молдавију и у Влашку, заузимање Хотина, Јаша, Букурешта и других градова по Молдавији и Влашкој покренули су Аустрију да и она ма што предузме у корист својих интереса. Држећи се стално договора склопљеног између Катарине II и Јосифа II у погледу деобе Турскога Царства, она је гледала на заузимање Влашке као на повреду својих интереса, а назирући везу између српских устаника у Србији и Руса, бојала се да се руски утицај не утврди у Србији. С тога је покушавала да дипломатским путем брани своје интересе у поменутим крајевима. Међутим брат царев, ерцхерцог Карло, као војни министар и главни заповедник војске, није се слагао с политиком министра иностраних дела грофа Стадиона, која се састојала у лављању између Русије и Француске, не пристајући отворено ни уз

једну ни уз другу. У погледу Турске Стадион је желео да одржи политику потпуне неутралности како у њеном сукобу са Србима тако и у њеном рату с Русијом. А у погледу Србије и сад као и досад стајао је на гледишту да она треба да остане као област турска кад не може бити аустријска. С тога се у Бечу никако није желело да Србија постане автономна кнежевина, а још мање као независна држава. Међутим надвојвода Карло није се слагао с политиком неутралности особито при крају 1806 године и почетком 1807, кад су Срби постали господари Београда и Шапца и кад је руска војска ушла у подунавске влашке кнежевине и заузела њихове престонице. С тога је, још за време бављења српског депутата Јеремије Гагића у Бечу, Карло предлагао савез с Наполеоном. Осим тога познавајући боље значај српскога устанка и од Стадиона и од Кобенцла израдио је план, по коме су требале аустријске трупе да заузму Београд под изговором да ће га одмах вратити Турској, чим се поврати редовно стање и мир у Србији. Како се Наполеон у то време, војујући с Русима, трудио да придобије Аустрију, то је, примивши аустријскога посланика барона Винцента врло ласкаво 27-ог децембра у Варшави и указујући му како на опасност која прети Аустрији од Русије, тако и на утицај који Русија има на православне у Турском Царству, рекао: како иде време када ће се он јавити пред Бечом с војском од 100.000, да брани Аустрију од најезде руске. Затим је у даљем разговору наговестио барону Винценту како он неће чинити никакве сметње Аустрији ако она предузме мере да штити своје интересе на Истоку. А кад је Винцент поменуо о Србији и Београду, Наполеон му је одговорио: да неће бити незадовољан ако Аустрија заузме ове врло знатне крајеве; али како постоје још узроци, због којих треба штедети турски понос, то Аустрија не треба јавно да заузима Београд, али може учинити путем преваре, преоденувши своје војнике у турско или српско одело.[840]

И поред оваквих Наполеонових наговештаја ни бечки кабинет ни двор нису се усудили да усвоје план надвојводе Карла о заузећу Београда, и цар га је одбио (4) 16 јануара 1807, бојећи се с једне стране да тиме не изазове нерасположење у Петрограду и не раскине пријатељске везе с Русијом, а с друге да тиме не даде Наполеону прилике за нове заплете. Надвојвода Карло није никако одустајао од својега плана и опет је предлагао (6-ог) 18-ог јануара да аустријска војска уђе у Београд, али тај је план остао само као предлог, а Аустрија, желећи да заштити своје интересе на Истоку, предложила је да посредује за мир између Русије и Француске.[841]

Међутим док је Михељсон свима средствима радио да привуче Србе у савез с Русима против Турака и док је надвојвода Карло предлагао савез с Наполеоном и кројио план да аустријска војска заузме Београд, дотле је Русија водила с променљивом срећом рат с Наполеоном.

После боја код Пултуска (15—27 децембра 1806) цар Александар наименовао је за главног заповедника руске војске против Наполеона барона Л. Л. Бенигзена. Овај охрабрен успехом код Пултуска почне наступати и 27-ог јануара (8-ог фебруара) дође до крваве борбе код *Јелаве*, у којој је пало које мртвих које рањених 27.000 руских војника. До пред само вече није се знало на чијој је страни победа. У вече око 10 часова Бенигзен је наредио да руска војска одступи Кенигсбергу, а Наполеон, задржавши се на месту борбе после тога девет дана, сматрао се за победитеља.

Битка код Јелаве била је страшна и за једну и за другу страну. Пуних дванаест сати непријатељи су уништавали један другога на сумрачном дану, на вејавици, обмотани снегом, чинећи чуда од јунаштва. И Наполеон и његова велика војска, навикнути на победе друге врсте, јако су осећали велике губитке тога дана. Војску, која је имала веру у себе и у свога даровитога војсковођу, ипак

је притискивала мучна туга. Сама околина Наполеонова, не знајући за преговоре отпочете с Аустријом, бојала се да их не изненади аустријска војска. Наполеон је исто тако знао какве последице може имати онаква крвава битка. Али вазда жив, досетљив, пун душевне снаге, крене мало војску напред, те се покаже као да гони непријатеља, и тиме је више прогласио своју победу него што је у ствари победио. Затим одступи Висли и стане се спремати за одбрану. Сва маневрисања, предузимана при опсади Данцига, призивање резерве итд. служили су само за заштиту леђа и за прикривање своје слабости. Али зато је отпочео преговоре на све стране. Не осећајући се сам доста јак, желео је да буде вешт и да путем преговора задобије победу коју му досад војска није могла дати. Не добивши одговора од Аустрије окренуо се Пруској, али је у исто време помишљао и на француско-руски савез. После боја код Јелаве Наполеон је добро оценио Русију и мислио је: само кад би му пошло за руком да се приближи Русији, то би му она боље него и једна друга држава помогла да задржи Европу под својом влашћу и да је подигне против Енглеске. И тако сутра-дан после јелавске битке јавила се у његовој глави мисао о француско-руском савезу. Познавајући доста добро карактер цара Александра, он је знао наћи и пут за ту своју мисао, па ипак да не изгледа да потиче од њега.[842]

Крајем марта месеца цар Александар упути се и сам својој војсци и уз пут се састане с пруским краљем Фридрихом-Виљемом, а 5-ог (17) априла стигао је у главни стан руске војске у Бартенштајн. Док је обилазио војску и прегледао је, дотле су министар иностраних дела Пруске, барон Харденберг и министар иностараних дела Русије, барон А. Ј. Будберг, водили преговоре и склопили конвенцију 14-ог (26) између Русије и Пруске. Уговором је утврђено да је намера рата против Наполеона да се човечанству поврати општи и трајан мир. И не победивши још На-

полеона они су мислили да униште Рајнски Савез, да нагнају Наполеона да повуче војску из Германије и да од Германије створе уставни савез под руковођењем Пруске и Аустрије. А на случај да овом савезу приступе Енглеска и Аустрија, предвиђено је проширење њихових држава. Русија за себе по овом априлском уговору није ништа тражила, а 12-ом тачком уговора *обезбеђивана је независност и целина Турскога Царства*, ма да је у то време руска војска, заузевши Бесарабију, Молдавију и Влашку, пруживши руку Србима и позвавши их у савез, војевала на Дунаву против Турака. Овакав договор био је осуђен на смрт у тренутку његова постанка, јер се није свидео ни Аустрији ни Енглеској у погледу његових одредаба за распоред држава у средњој Европи. Није био користан ни за Русију, а Србе је стављао у оно исто стање у коме су се налазили током 1806 године. Овај априлски уговор пропао је због оклевања Аустрије и због сјајнога успеха Наполеонова у битки код Фридланда.

И ако се цар Александар тврдо био решио да настави двобој с Наполеоном, у руској војсци све је више отимао маха глас у корист мира. Струји, која је тежила за миром, придружи се и царев брат Константин. Кад су се састали у Тилзиту (после 29-ог маја), царевић Константин ватрено је наговарао свога брата да ступи у преговоре с Наполеоном. Међу њима је дошло до бурних сцена. У разговору царевић је казао брату: „Господару! Ако нећете да учи„ните мир с Француском, добро, тада наредите сваком свом „војнику нека напуни пиштољ, и заповедите нека сваки „скреше себи у чело, па ћете добити исти резултат који „ће Вам дати нова и последња битка која ће широм отво„рити врата Ваше царевине досад увек победоносној фран„цуској војсци“.[843] Али је цар ипак остао непоколебљив при решењу да се рат настави и заповедио је царевићу да се врати војсци. Међутим стигла је из Русије резерва, али по самом Тилзиту разносиле су се зле вести, тамо је на-

стала права вавилонска пометња језика, где су се чули разни језици и још разноврснији осећаји. У исто време плашили су се и надали се, узбуђивали су се, распитивали и нису разумевали један другога. Нико није знао шта треба рећи, чему се надати ни куда поћи. Умукли су били гласови оних стратега који су говорили у почетку пруско-руског сукоба с Француском да ће рат, ако се и протегне, послужити као школа за Русију. Међу лицима која су се налазила у околини цара Александра, само је министар иностраних дела А. Будберг настојавао да се рат продужи. Међутим пре него што је царевић Константин стигао у војску, судба даљег ратовања била је решена. Страховита битка код Фридланда 2-ог (14-ог) јуна јасно је показала на чијој се страни налази победа. Бенигзена је Наполеон потпуно потукао; на бојном пољу пало је до 30.000 које мртвих које рањених руских војника и царевић Константин срео је у Инстербургу жалосне остатке руске војске, која је бежећи одступала за Њемен. Французи су заузели Кенигсберг где је био савезнички арсенал, а краљ пруски постао је потпуно краљем без земље. Цела Пруска од Везера до Њемена, осим Мемела, била је под влашћу Наполеоновом. Наполеон је 2-ог (14-ог) јуна задобио победу за којом је тежио већ шест месеци и која му је у два маха измакла из руку. Никаква сенка није пала на ову сјајну победу која чини један од најсветлијих тренутака у француској историји. Сјајна звезда Наполеонова, која је била почела залазити за облаке, опет је синула пуним блеском. Захваљујући овој победи биле су разбијене непријатељске намере Аустријине, Германија је била обуздана, на Југу је била обезбеђена послушност. Цела Европа после кратковремене сумње наново је признала како сталност француских успеха тако и да је Наполеон непобедан.

Сутра-дан после Фридланда, 3-ег (15-ог) јуна, одступивши руској граници Бенигзен је написао цару писмо, у коме је давао рачуна о поразу руске војске, а за оно што

није смео казати у писму, молио је великога кнеза Константина, царева брата, да пође господару и да му представи у правој светлости стање ствари. Цар је 4-ог (16-ог) јуна одговорио Бенигзену писмом пуним гњева и срџбе. Прекоравао га је што је бескорисно сатр̀о дивну војску; тражио је да му врати његову војску, али га је ипак при крају писма опуномоћавао да предложи примирје. Он је још мислио да се рат може наставити. Али кад се сâм лично уверио да му је војска сатрвена, да нема ниједнога пука који није претрпео страшне губитке и да у неким пуковима губитци долазе до четири стотине људи од пет стотина и двадесет; да је у војсци завладао неред, да је дисциплина потпуно пропала тако да се војници нису бојали, већ отимали на очи самога цара; он је видео да је Русија дотле непоколебљива сада сломљена, да се непробојан зид срушио у прах и пепео. Видећи свуда око себе како су сви клонули духом, како су границе Русије отворене, јер у Русији нема више војске за борбу, цар Александар, уплашивши се и сам изгубивши главу, одрекао се дотадашњега политичког правца и последњи у својој околини, приставши на мир, сад га је желео више но ма који други. Желео га је што пре, нарочито кад је сазнао из тачног извештаја рускога посланика у Бечу грофа Разумовскога, да не може рачунати на потпору цара Франца I и да би Аустрија пристала на борбу против Наполеона само у случају кад би јој се сигурно обезбедио успех. Себичност Енглеске и ценькање Аустрије потпуно су одбили Александра од правца пређашње политике и он је пошао насусрет Наполеону желећи такође савез с Француском.

Скоро у исто време (2-ог 14-ог јуна) Наполеон је добио два пакета депеша с разних страна, један из Цариграда, у коме су биле депеше о револуцији која је тамо планула 15-ог (27-ог) маја и о збацивању султана Селима с престола, а други из Беча, у коме су биле депеше у којима је Наполеон нашао потврде своме неповерењу према

Аустрији и које су га још јаче покренуле против ње. И он је као и Александар, само из других разлога, желео што пре не само мир с Русијом већ и савез. Како је у Цариграду с политичке позорнице нестало Селима, јединога човека који би могао оживети Турску и принудити је да ради према плановима француским, то је Француска изгубила тачку ослонца за ону политику коју је дотле развијала на десној страни Саве и Дунава, с тога је Наполеон узео Исток као основу свога договора с Русијом и тако је при преговорима за мир у Тилзиту истакнуто на прво место питање о деоби Турскога Царства.[844]

Отпочињући рат с Турском руски кабинет знао је да му није време, али се надао да ће како-тако придобити Аустрију као савезника против Наполеона и да ће се у савезу са Србима, рачунајући уз то покрет хришћана у Босни, Херцеговини, Црној Гори и Брдима, моћи носити с Турском докле не дође згодан тренутак да нагна Порту на мир онакав какав би годио интересима Русије. Али после крваве борбе код Јелаве и после свих узалудних покушаја да придобије Аустрију као савезницу, Русија је увидела да је слаба водити борбу и с Наполеоном а камоли још и с Турском, нарочито после узалудних покушаја да преко Црне Горе и владике Петра I подигне херцеговачка и брђанска племена против Турака. Пошто није успела да придобије Аустрију као савезницу против Наполеона, пошто је пропао покушај владике Петра I и Ст. Санковскога да дигну Херцеговину и Брђане противу Турака, не могући им доставити потребнога оружја и муниције,[845] Русија је била принуђена мирити се с Турцима у тренутку кад се развијала најјача борба између Срба и Турака.

Руски кабинет мислио је да ће притисак, који чини енглеска флота на Турску, нагнати Порту да се мири с Русијом, јер онда нико није мислио да ће се Порта усудити на отпор енглеској флоти, па чак ни сам Наполеон.[846] Надајући се да ће моћи закључити с Портом пробитачан

мир посредовањем енглескога посланика у Цариграду Арбутнота, руски је кабинет издао 9 марта 1807 године пуномоћје личном непријатељу Наполеонову, Корсиканцу Поцо ди Борго-у, човеку врло вештом, окретном, лукавом и необично смеоном.[847] Њему је наређено да се упути Средоземном Мору ескадри Сењавиновој, да ступи у везе с капудан-пашом (заповедником турске флоте) у Архипелагу и да му представи готовост Русије да ступи с Портом у преговоре за мир. У упутима датим овом приликом Поцо ди Борго-у вели се: „не гледајући на све оно што се дого-„дило у Цариграду за последње време ми смо уверени, да „начин мишљења султана Селима III одговара нашем миро-„љубивом расположењу и с тога се надамо да ће султан „пристати сад да закључи претходне погодбе на основи којих „би се могло приступити обнављању пријатељских веза и „трајнога мира између оба царства. С тога смо одредили, „наименовали и опуномоћили пуковника Поцо ди Борго-а „да ступи у преговоре с оним (или с онима) које султан „одреди.“

Затим се тражило од Порте да уклони из Цариграда Себастијанија као и све Французе који живе у Турској. У погледу Срба у поменутим упутима а у тачки 5. вели се ово: „Нарочити интерес који имамо према овом народу „како због једнакости вере тако и због тога да не обма-„немо њихова надања и преданост коју је тај народ свагда „показивао према нама, не допушта нам да их оставимо на „вољу државе која је у толико опаснија за њих у колико „је слабија и разривенија и због чега она неће знати за „границе својој мржњи и гоњењу према њима. Али ипак „ако наиђете на јак отпор од стране турских пуномоћника „при потписивању ове тачке и ако у исто време задоби-„јете уверење (изишете такое средство) да ове храбре „Србе неће бацити на жртву, то пристаните на све и уре-„дите тако како ћемо ми моћи сачувати наше везе с овим

„народом, помоћу којих бисмо могли опет на њих рачу-
„нати ако се за то према приликама јави потреба“.[848]

Мало доцније, 26-ог априла, министар иностраних дела у депеши својој Поцо ди Борго-у, тумачећи поједине тачке прелиминарија, вели како ће се лако погодити с Портом за прве четири тачке, али с петом није тако, и напоминьући му колико му је стало до тога да Срби не буду жртвовани приликом уговора прелиминарија, напомиње му, како је уверен: „да ћете употребити све напоре и потрудити се
„да добијете за њих све што можете, али за сваку слу-
„чајност навешћу некоје мисли које вам могу згодно доћи.
„Према последњим вестима Срби су уништили турски гар-
„низон у Београду и побили Турке по другим местима.
„После такве непоправљиве грешке и после свега онога
„што се догодило, немогуће је надати се да ће икада доћи
„у милост пред Портом (il ne faut pas se flatter qu'ils pu-
„issent jamais rentrer en bonnes grâces ouprès de la Porte).
„Не уговорити ништа у њихову корист, значило би предати
„их мржњи и освети једног режима који је у толико више
„неумољив у колико је слаб и ништаван (d' autant plus
„implacable qu'il est faible et avile). У крајњем случају
„желети је да се од Србије створи кнежевина по угледу
„на Влашку и Молдавију, која би плаћала данак Порти а
„стајала под заштитом Русије, а ако треба и под заштитом
„Енглеске“.[849]

Мисија Поцо ди Борго-а остала је без икаква успеха прво с тога, што је он доцкан стигао на острво Тенедос, где се у то време налазила руска ескадра под Сењавином, и друго с тога, што је беснела револуција у Цариграду и што је султан Селим већ био збачен.

Петроградски кабинет шаљући Поцо ди Борго-а преко Јадранског и Средоземнога Мора да отпочне преговоре с Портом, у исто време својом депешом од 8-ог априла наредио је и генералу Михељсону да отпочне преговоре с Турцима. Од њега је тражено да преко Мустафе Бар-

јактара или ма којим другим путем јави Порти како ће руски цар: „чим се Порта реши да уклони из Цариграда „Себастијанија, да обнови савез с Енглеском и да поврати „пуну снагу дотадашњим уговорима између Русије и Порте, „одмах не само заповедити војсци да напусти обе кнеже„вине, него ће се постарати што може више да скрене „Енглеску од њених намера да заузме ма који део Турске.“ Руски кабинет журио је с овим преговорима што се бојао, као што се из наведене депеше од 8-ог априла види, да Енглеска пре него што би дошло до општега мира, не заузме Дарданеле. Затим се даље наређивало Михељсону: „Ако би Порта пристала да преговара... непосредно с нама „и не чекајући долазак Поцо ди Борго-а, ви јој можете ја„вити при првом њеном одзиву, да ће Њ. Им. В. бити го„тово да пошље свога пуномоћника у Јаш или Букурешт, „који би у договору с В. П. што пре повратио мир ради „среће обадва царства“.[850]

Примивши ову депешу (19-ог априла) Михељсон је 28-ог априла одговорио А. Будбергу да ће учинити све што до њега стоји.[851] Али је у исто време и наставио борбу с Турцима, желећи да ратним успехом постигне боље резултате приликом преговора.

Ратовање руске војске на Дунаву у влашким кнежевинама није давало оне успехе којима су се Руси надали кад је рат отпочињао. Главна тежња ратовању 1807 године била је да се заузму тврђаве Измаил, Ђурђево и Браила, а нарочито се много придавало освајању Измаила. Али баш ту, при опсади Измаила, у почетку ратовање је било млитаво. Руси нису били спремни за овај рат, и поред свих напора Михељсонових у време Тилзитскога Мира Руси нису имали ниједан од поменутих градова у својим рукама и били су срећни што су, револуција у Цариграду и збацивање султана Селима III, за неко време задржали турску војску, која је требала да пређе у подунавске кнежевине и да се бори противу Руса. У осталом бољи се резултати

нису ни могли постићи, јер је Русија развлачила своје силе на разне стране. Ратујући с Наполеоном она је ратовала и с Персијом; не завршивши рат с Персијом она је према приликама морала заратити с Турском. Наполеон је свима силама радио крајем 1806 и почетком 1807 да створи савез између Турске и Персије против Русије. Због тога што је ратовала на три стране она није могла постићи жељене успехе ни на једној. А после битке код Фридланда и пораза руске војске цар Александар хитао је да уговори мир и с Портом.[852]

О свима овим догађајима на западној и на јужној страни Русије српске старешине нису ништа знале. Они су мислили да је снага Рускога Царства ненадмашна и веровали су да нема те силе која би је могла надвладати. Људи руски, који су имали веза са Србима, нису никада налазили за потребно да обавесте српске старешине о правом стању у Русији. Такво понашање руских представника имало је врло рђаве последице како за искрене везе између Срба и Руса тако и за развитак међусобне борбе међу Србима током 1807 и 1808 године.

VI

Турска је крајем 1806 године дуго оклевала да објави рат Русији. Унутрашње расуло Турскога Царства и самовоља појединих паша сметали су Порти да се спреми за рат, али је најпосле подлегла утицају Наполеонову и објавила рат Русији, за који није била спремна. С тога се журила што је брже могла да приготови војску против Русије трудећи се у исто време, као што смо видели, да се измири са Србима. Појава енглеске флоте у дарданелским водама изазвала је ужас у Цариграду, почевши од султана па до становништва по улицама. Али предузимљиви француски представник на Порти успео је да подигне дух како код султана тако и код осталих Турака и да спреми одбрану Цариграда од Енглеза тако, да се десило оно чему

се нико није надао. Турска је дала снажан отпор енглеској флоти и адмирал енглеске флотиле, лорд де-Куорт, морао је под страшним огњем из топова да се пробија кроз Дарданеле и одступи у воде грчкога Архипелага.

Овај успех турскога оружја под вештом управом француског посланика и француских официра изазвао је неописано одушевљење код Турака, које је прелазило у верски занос. Како је баш у то време стигао глас о погибији Турака у Србији и београдскога управника Сулејман-паше, лако је замислити какву је и колику мржњу изазвао код Турака против Срба. Француски посланик Себастијани наумио је био да се користи овим заносом Турака и да их што јаче подстакне како против Руса тако и против Срба. Под његовим руковођењем француски су официри израдили план ратовања. По том плану центар турске војске требало је да састављају 30.000 редовних војника извежбаних и дисциплинованих по пруском начину, затим 3600 цариградских јањичара и 13.000 резерве. За главни стан великога везира одређени су Рушчук и Никопољ. Лево крило под Сулејман-пашом (Скопљаком?) са 60.000 војника било је на Дрини око Смрдан-бање и Лознице, а десно крило од 20.000 изабране војске под Ага-пашом било је распоређено од Силистрије низ Дунав и заједно с резервом и Пеливанагом имало је за задатак да брани Измаил.[853]

У исто време предузете су најоштрије мере против устаника као савезника руских како од стране Дрине тако и од Ниша и Видина. Француски официри помагали су како Мула-паши у Видину, да се што боље утврди и припреми за борбу са Србима, тако и Мехмед-паши у Травнику, коме је генерал Мармон стављао на расположење не само спремне официре него и одреде војске, оружје и муницију. Како Порта тако и султан издали су заповести околним пашама да се спремају против Срба. Султан је послао у почетку априла босанском везиру ферман са својим потписом, којим Србе не сматра више за поданике који су залутали, већ

као непријатеље који су пуни вероломства и сверепости, недостојни ма какве милости због својих ужаса које су починили према Турцима у Србији.[854] Гњев Турака против Срба био је толики да је Диван, према страним новинарским вестима, био решио: да се развије против устаника највећа оштрина, да се у борби не штеди ни пол ни узраст и да се одводи у ропство све што би поштедео војнички бес.[855] Околне паше према издатим заповестима почеле су се спремати да нападну Србију одмах, што би неминовно и било да није планула јањичарска буна у Цариграду, која је оборила султана Селима III с престола а светина исекла поједине министре, и тиме задржали за неко време напад Турака на устанике.[856]

За време оних великих догађаја у Европи између Русије и Наполеона и за време ових турских припрема против Срба и Руса да видимо шта су радили српски депутати упућени Михељсону а шта устаници у Србији.

VII

Тројица српских депутата морали су се дуже време задржати у Поречу код Миленка с тога што је веза између Влашке и Србије била врло тешка, пошто су Турци имали своје посаде почевши од Оршаве до Видина како Дунавом тако и у Крајини и спречавали сваку везу између Срба и Руса. Послани из Смедерева још 6-ог марта они су стигли у Букурешт тек 24-ог априла и одмах су изашли пред главнога заповедника руске војске, Михељсона, предали му писма: од Карађорђа, Управнога Савета, од Миленка и своје пуномоћје, затим су изложили шта Срби траже од Руса. Потребе Срба устаника, које су депутати излагали пред Михељсоном, јасно показују стање у којем се налазила нова српска држава која се подизала из доскорашњега Београдског Пашалука у тренутку када су устаници требали да отпочну нову борбу као савезници руски, не одморивши се од прошлогодишњих великих на-

пора и бораба и не опоравивши се материјално, подносећи оскудицу у храни, у оружју, у муницији а без чврстих и сталних уредаба у земљи. Исто тако види се да су Срби врло добро познавали своје стање и с великим жртвама ступали у нову борбу с најбољим надама, као и то да су желели и покушавали да сами у земљи створе изворе за своје најпреће потребе, као нпр. израду барута, копање руда за топљење олова итд.; али за тај посао нису имали спремних људи.

Михељсон је одмах својим рапортом од 28-ог априла изложио цару Александру српске захтеве. Према томе рапорту Срби су преко својих депутата тражили једнога руског чиновника који би председавао у Управном Савету и помагао саветницима како да се уреди српска држава (который бы председательствовалъ въ ихъ Совѣтѣ и наставилъ ихъ какъ образовать сербское правительство). Затим су тражили инжињерских официра који би довели у поредак српске тврдиње (крѣпости) и утврђења и научили Србе како да се из њих бране; тражили су артилериста који би научили Србе топовском гађању, и рударских инжињера који би показали Србима како се руде копају и из њих топе метали, јер су нашли богатих рудника; али пошто немају спремних људи, не могу од њих имати користи које би се могле имати. Тражили су оружја до десет хиљада пушака и олова, јер су у томе трпели крајњу оскудицу, а да имају довољно оружја и олова, могли би своју војску појачати још с 20.000 бораца; тражили су новаца до 200.000 гроша, јер у њима трпе крајњу потребу, пошто се у току трогодишње борбе нису могли користити трговином, нити обрађивати земљу колико је било потребно, те су с тога били принуђени куповати своје потребе у Аустрији по највишој цени, због чега су и данас дужни. Новац су тражили да плате један део дуга, а остатак да употребе на набавку нових потреба.[857]

Из поменутога рапорта види се да је Михељсон на прве потребе Срба одмах дао српским депутатима 50.000 гроша, а што се тиче спремних артилериста то их је упутио да се обрате Миленку нека пошље један одред српске војске генералу Исајеву у Краљево у Влашку, где би га по заповести Исајева научили да рукује топовима.

После овога депутати су се обратили и сами цару Александру I, 5-ог маја, молећи га да се постави који од руских чиновника, који би у Савету председавао и завео потребан ред у земљи, а за време докле се такав чиновник не постави они су вољни примити г. К. К. Родофиникина.[858]

Сутра-дан по овом писму Михељсон је писао Карађорђу и у писму напомиње му како је цар Александар и досад узимао нарочити удео у судби српскога народа, али како је Русија била у савезу и пријатељству с Портом, то није хтео дати ни најмањег повода Турцима да буду незадовољни Русијом. С тога Срби нису могли добити стварне помоћи. Али како је Порта објавила Русији рат, то је дала право Русији да штити Србе и да им даје сваку помоћ да достигну своју намеру. „И први знак највише пажње према „српском народу, вели Михељсон, обраћени су на његовога „Врховног Вожда. Бранећи веру и отаџбину, ви сте обра„тили на се пажњу целе Европе. И сами непријатељи ваши „не могу да се не диве чврстини духа вашега, вашој па„мети и вашој одличној храбрости. Свевишњи видећи пра„ведност намера српскога народа и Ваших наградио их је „сјајним успесима, а Ви сте добили право на признање „Ваше Отаџбине. Али докле она добије своје уређење и „дође до тога да може показати своје признање јавним зна„цима, примите и опашите мач (сабљу) који Вам шаљем од „Господара Императора Александра I као награду с нат„писом: „браниоцу вере и Отаџбине“, те да буде пред целим светом доказ Ваших одличних особина“.[859]

И поменута новчана помоћ и ова сабља са сабљом за Миленка послати су по Јеремији Гагићу, који је требао

с генералом Исајевом да дође преко Мале Влашке на Дунав и да се састане са Србима. Карађорђе је ту сабљу добио тек око половине јуна и на горње писмо одговорио Михељсону 22-ог јуна, као што ће се то на свом месту поменути.

VIII

У почетку пролећа Срби су отпочели борбу у свима правцима — према Босни, према Нишу и према Видину — као год оно у почетку 1806 године. Разлика је само у томе, што је овом приликом главна пажња обраћена граници према истоку, то јест према Влашкој и према Видину, пошто је према прогласу Михељсонову на тој страни требало отворити везу с Русима и заједнички се борити противу Турака који су се прикупљали у Видину и у Бугарској.

Миленко Стојковић, коме је Карађорђе наредио да иде у Крајину, сиђе у Пореч с 5000 људи, пређе преко мирочких планина и упадне у Крајину, покоље многе Турке, подигне многа села, али војска, пошто је потрошила храну коју је собом понела, почне страдати од глади, пошто у Крајини није било жита, јер за време лета 1806 године због ратовања нису поља обрађивана. Незадовољни војници трпећи глад почну претити да ће се разићи својим кућама ако им се не набави храна. Миленко се обрати Управном Савету, тражећи хране, али ни Управни Савет није је могао набавити, пошто је граница према Аустрији била затворена и забрањен извоз хране из Срема и Баната, а у Србији није је имао одакле набавити, пошто је није било доста ни за храну нејачи која је остала код својих кућа. Како у то време беше стигао у Београд Манолаки, кључар Ипсилантијев и изасланик Михељсонов, то се Управни Савет обрати њему да се храна из Влашке набави. Манолаки се одазове молби Управнога Савета, и при повратку, српском повереннику који је с њиме пошао из Београда, даде по хиљаду товара брашна и ражи, што је овај све то доставио Миленковој војсци. Миленко, добивши хране за војску, на-

стави даље подизати појединa села у Крајини тако, да је око 5-ог априла стигао под Неготин, остављајући Адакале, Кладово и Брзу Паланку, наредивши левом крилу своје војске да пази на кретање Гушанац-Алије и Рецеп-аге, којима је Мула-паша поверио да чувају Кладово и Адакале и да спречавају прелаз Срба преко Дунава у Влашку. Како су Срби војевали у томе крају види се из речи родољубивога Тодора Демелића, који вели да Срби бију видинске Турке као свиње и сваки дан бедних Турака по 50 до 60 кола које мртвих које рањених догоне у Видин.[860] Чим је Миленко дошао под Неготин, одмах га је почео тући из топова (од 5-ог до 10-ог априла). Успеси Срба у ово време много су преплашили Турке Видинце, што се види из овога Демелићева казивања: „Имао сам част данас с Рецепом из Ада„кала разговарати, и тај ми је рекао да Русија моли Порту „за мир, али Порта неће.

„Из Ердеља и из Молдавије дошло је овде јуче (дакле „9-ог априла) двадесет Турака и прешли Турцима у Ада„кале и питали их шта је код њих и како Срби војују. Један „од видинских Турака одговорио им је: „Вала, кардаш, „Срби нису ни Немци ни Турци, нити знам каква су вера. „Они и на свога Бога куршумима гађају, и шта ћу још да „ти кажем.“ Тако су ови кардаши изгубили сву храброст“.[861]

Неготински Турци бранили су се упорно, али видећи да се не могу сами одржати, тражили су помоћи од видинског Мула-паше, кога је, по тражењу француског конзула у Видину Меријажа, Порта поставила за пашу. Овај пошље свога барјактара с 3500 војника, који се сукоби с Миленком, али није постигао никакве успехе. С тога Мула-паша морао је повући сву турску војску од Краљева из Влашке да би се и сам могао кренути против Миленка. Али како је и та војска била мала, јер је 2000 војника морао послати да заузму Велико Острво и да спречавају везу између Влашке и Србије, и како је морао свога хазнадара Ибрахим-пашу с једним одредом послати против Хај-

дук-Вељка, који је био допро до кланца Вратарнице, то је позвао раније познатога румелијског разбојника Дели-Кадри-агу, којега је чекао до 25-ог априла, а кад овај не дође, он се упути с оно војске што је имао под руком (око 4000) и оде у Неготин да се бори против Миленка. У то време прикупило се против Миленка у Неготину око 7000 Турака. Миленко се добро држао и борио до почетка маја, али пошто стиже и Дели-Кадри-ага с 3000 војника и придружи се Мула-паши, Миленко се повуче од Неготина и утврди на Штубику 25-ог априла где му дође у помоћ и Петар Добрњац. Тада Мула-паша заповеди Гушанцу да пође од Кладова против Миленка и Петра, а сам пође од Неготина и дође у Малајницу, где ископа шанчеве и утврди се. Од тога времена настави се свакога дана борба између Срба и Турака. Српским депутатима у Фокшане писали су Миленко и Петар 4-ог маја из Штубика: „Турци „су дошли у Малајницу и тамо су свој логор поставили. „У овај логор стигао је и сам Мула-паша с топовима и „гранатама и бисмо се непрестано топовима и пушкама и, „хвала Богу, ми смо свагда срећни били с тога, што су „Турци после свакога боја по 10 пуних кола мртвих и ра„њених Турака натраг (ваљда у Неготин) пошиљали.... На„дамо се у Бога да нам Турци ништа не могу учинити, „само се ви потрудите да се отуда, испреко Дунава, војска „што пре приближи према селу Прахову, да би се једанпут „открила веза и ми се сјединили (с Русима).“

Међутим жељно очекивана руска помоћ није стигла до 14-ог маја, а кад је Исајев стигао у Гогош према Великом Острву, Миленка су Турци већ били опколили са свију страна. Мула-паша држао је и даље утврђене шанчеве на Малајници према Штубику, а Гушанац-Алија с 1800 Турака посео је позиције око штубичке речице и с једне и с друге стране и пресекао Миленку сваку везу с Поречом тако, да му није могла стићи ни храна ни помоћ. Опсада је почела 13-ог (25-ог) маја и трајала је до 18-ог јуна,

кога су дана Карађорђе и Исајев потукли Турке и ослободили опсаде Миленка и Петра Добрњца.[852]

У исто време кад је Миленко почетком марта пошао Неготинској Крајини, Вељку је било наређено да пође с Петром Добрњцем Нишу и да на левом крилу Петрове војске обрати пажњу на Соко-Бању, на Црноречку и Тимочку Крајину. Међутим Вељко је желео да ослободи Црну Реку, с тога замоли Карађорђа и Управни Савет заједно с кнезом Милисавом Ђорђевићем из Ласова и попом Радосавом из Планинице да им даду помоћи у оружју, муницији и добровољцима, да би наново дигли устанак у Црној Реци. Карађорђе им то допусти, и поред оружја и муниције даде им заставу, под коју ће искупљати своје добровољце. Тада Вељко са својим друговима отиде манастиру Раваници и ту је под заставу искупио добровољце и уредио своју јуначку чету, с којом ће се прославити и стећи име најсмеонијега витеза у целом српском устанку.

Пошто је искупио онолико добровољаца колико је мислио да ће му бити доста, Хајдук-Вељко, на кога је тада, по признатом јунаштву, прешла улога војсковође у Црној Реци, пошао је с Милисавом, попом Радосавом и са скупљеном дружином преко Честобродице и Брезовице и планинским стазама приспео уочи Младенаца у Подгорац, где се био сместио Осман-бег с 38 Турака у једној кули, која је била ограђена јаким палисадима. Сутра-дан, на Младенце (9-ог марта), рано нападну на Осман-бега и његову кулу и пошто су сасекли палисаде и кулу почели палити, Осман-бег им је понудио предају коју је Вељко одмах и примио. Пошто је примио од Осман-бега оружје, муницију, храну, одело, коње и новац који су Турци имали, Вељко га је заједно с Турцима који су остали у животу, испратио до Сумраковца, и пустио их да одатле сами оду у Зајечар.

У сукобу Срба и Турака код подгорачке куле Срби су изгубили 12 друга а Турци само тројицу, али Вељко је ту задобио богат плен и новаца око 800 дуката. Оружје,

коње, муницију, хаљине и новац поделио је својим момцима, поставивши једнога за буљубашу а једнога за бимбашу, а њега његови момци почеше звати *госиодаром*. Од новаца послао је и део Управном Савету за народну касу.

После овога сукоба Вељко с друговима, међу којима су били поред Милисава и попа Радосава још Петар Ђорђевић звани Цода, Иван из Кривога Вира, Крста из Шљивова и Тоша из гургусовачке нахије, пође дизати поједина села на устанак. Петар Цода с неким Ђорђем из Подгорца отиде у Трешњевицу под планином Тупижницом и тамо уреди војнички стан за војску, одакле су поједине чете испадале у околна села гургусовачке и видинске нахије те гониле Турке и дизале народ на оружје.[863]

Ови покрети српскога народа у Црној Реци изазвали су Мула-агу (Хидриса), доцније пашу видинскога, да 11-ог марта спреми против црноречких устаника 2000 војника из Видина и да их пошље 14-ог марта нишким путем на Црну Реку.[864] Ова војска придружи се војсци црноречког ајана Ћор-Сулејмана у селу Бојници у Бугарској, одакле упадне у Црну Реку и нападне на нека побуњена села, неколико Срба побије и похвата око 30 живих и пошље у Видин, где су 23-ег марта (4 априла) погубљени.[865] У то време Вељко се налазио у селу Ласову, а Ћор-Сулејман дође у село Врбовац одакле поручи Вељку да га сутрадан чека на ручак у Ласово. Вељко скупи око себе старешине да се договоре како ће дочекати Турке. Док су други разбирали пут и начин како и тражили место где да дочекају турску војску, дотле Вељко, после краћег ћутања предложи: „кад ће они нама сутра на ручак, боље да ми одемо вечерас њима на вечеру.“

Сва се војска, што су је имали, убрзо спремила и у ноћ пошла тако, да је дубоко у ноћ избила око Врбовца и опколила га са свих страна. Турци су, и не помишљајући да ће им се Срби смети приближити, били поспали. Вељко, пошто одреди ко ће с које стране ударати, запали село и

пође јуришем на Турке. Турци изненађени виком избуде се и обузме их неисказан страх. Запрепашћени у највећој забуни почну тражити коње, докле разјарени Срби са све четири стране уз бесну вику на помамним коњима упадну међу њих и стану их сећи, обарати и коњима газити. Турци нису знали један за другога. Тек пошто су многи смлаћени, нагну бежати куд је ко знао пут Тимока и они, који су кроз тамну ноћ погодили пут Тимоку, зауставили су се тек на другој страни Тимока. Војници Вељкови и сељани села Врбовца налазили су и после овога боја на три дана Турке мртве гладне по шуми, трњацима и гудурама. Вељкови момци у овом боју задобили су добра оружја, добрих коња и дивног одела, да су их могли, изабравши себи најбоље, давати и сељанима села Врбовца, који су им помагали у овом боју.

После овога боја Вељкова се слава пронесе на све стране како по Тимочкој Крајини тако и по околним нахијама и Вељково име задавало је страх и трепет Турцима. Црна Река била је сва ослобођена од Турака. Устало је на оружје и старо и младо, а устаничке чете јављале су се по свима крајевима, па надајући се јачем нападу од Турака спремали су и утврђивали шанчеве за одбрану. Тада су постали српски опкопи на Вражогрнцу, у Грљану, у Кривом Виру, на Трешњеву и многим другим местима.

Ускоро после боја на Врбовцу Вељко је оставио у Црној Реци кнеза Милисава и попа Радосава а сам прешао у бањску и гургусовачку нахију, где се борио око Бање с Турцима заједно с П. Добрњцем, трудећи се да пресеку везу између Ниша и Видина. У почетку априла Добрњац и Вељко крену се с војском по нишком путу у правцу Видина, дођу до Берковице (Bergovitza près D'august-pass, autrement Belgralistza) недалеко од кланца Вратарнице (Меријаж га назива d' August-pass старо Passus Augusti) и околе га. Тада Мула-паша пошље свога хазнадара Ибрахим-пашу с једним одредом војске, који нападне Србе. Ови су издржали три јака

напада. Ибрахим, пошто је рањен, успео је да ослободи Берковицу од опсаде а Срби су се повукли.[866]

После ове борбе Петар Добрњац пође левом страном Тимока, силазећи с планина у помоћ Миленку (око 16-ог априла), а Хајдук Вељко удари на Гургусовац око Ђурђева дана, оставивши сасвим Црну Реку. П. Добрњац силазећи с плапина у помоћ Миленку имао је више сукоба с Турцима, у којима је имао и повећих губитака,[867] а Вељко дође Гургусовцу и опколи га. Како је Гургусовац био врло знатно стратегијско место на путу Ниш—Видин, то је био добро утврђен. Осим цитаделе унаоколо постојао је дубок ров који се завршивао јаким палисадима и бранио улаз унутра. Осим тога у граду је увек било по неколико топова мањега калибра којима је утврђење бранѣено. Вељко је нападао неколико пута на гургусовачко утврђење, али га није могао узети. Ту, нападајући на Гургусовац, ранио му се друг и пријатељ Милисав Ђорђевић. Кад је Вељко дигао опсаду од Гургусовца, Милисав се врати у Црну Реку, где је после остао као кнез и старешина све до краја устанка.

После опсаде Гургусовца Вељко се бавио у Сврљигу и око Бање докле га Карађорђе није позвао крајем маја да и он пође у помоћ Миленку, кога су Турци били опколили и притеснили у штубичким шанчевима.

IX

За време Миленкова и Вељкова ратовања по Крајинама, око Неготина и око горњега Тимока, ратовали су Срби и према Нишу.

У почетку марта, кад је Миленко отишао Неготинској Крајини, Петар Добрњац отишао је Делиграду где га је с капетаном Жикићем још боље утврдио, додавши оним шанчевима, подигнутим 1806 године, нове. Под влашћу Петровом с војском из својих крајева били су: Паул Матејић из Горње Млаве, Илија Стошић из Жагубице, Јован из

Омоља, кнез Момир из Лучице близу Пожаревца, Стеван Синђелић Ресавац, бимбаша Милован из Стењевца нахије ћупријске, Стеван Росић из Ћуприје, Илија Барјактаровић, војвода параћински, Ђорђе из Скорица из околине Ражња и Никола Перша из алексиначке.[868] Осим ових људи код Добрњца је био и Илија Стреља из Градишта више Власотинаца и Цветко Поповић из Јагодине.

Као год што су радили Миленко Стојковић, Хајдук-Вељко и Карађорђе на Дрини, тако је радио и Добрњац. Утврђујући шанчеве у исто време слао је поуздане људе, који су подизали народ у околини Ниша, Лесковца и Прокупља а подржавао оне који су се још у јануару побунили, кад је оно Манолаки први пут долазио у Београд. С тога рано у пролеће (марта) дошло је до сукоба између Срба и Турака према Нишу. Ускоци из околине Ниша и Топлице из војнога стана код Алексинца уђу у Топлицу и почну кретати народ у оном крају на оружје, као год што су радили и прошле, 1806, године. Одред устаничке војске крене се према Нишу и дође до близу Каменице и Матијевца тако, да су већ пре Благовести нападали Турке око Лесковца.[869] Тодор Демелић у поменутом писму од 24-ог марта вели: „Пришли су (Срби) Нишу за седам сати (значи ушли су преко границе турске за 7 сати) и разбили су Шашит-пашу лесковачкога. Лесковац су спалили и 35 кола разних ствари, девет богато украшених сребром коња са седлима пашиним узели су, као што се чује“.[870] Војска српска трудила се да опколи Ниш и да пресече долазак хране турској војсци у Ниш. У тој намери војвода Илија Стреља упадне у Масурицу и узнемиривао је Лесковац. Пут од Лесковца Нишу био је несигуран од Стреље и од устаника који су били са Стрељом. Војска под Стрељом чинила је десно крило Добрњчеве војске, а Цветко Поповић дође у Каменицу и у Матијевце и тамо подигне шанчеве. Он је ометао везу Турака између Ниша и Пирота и спречавао да Турцима у Нишу не долази ни

храна ни помоћ у војсци. Турци, желећи да отерају Србе с Матијевца, последњих дана месеца марта, изиђу из Ниша њих 2000 с два топа и нападну на Цветка. Борба је отпочела и с једне и с друге стране јаком ватром и очајно се водила. Најпосле су Турци тако били потучени, да су морали оставити и своје топове и осрамоћени у највећем нереду побећи у Ниш, а Срби су их читав сат гонили.[871]

После овога боја један део српске војске с устаницима из оних крајева, предвођен Илијом Стрељом, Петром Цидом и Момиром кнезом лесковачким, допро је био до Сићева. Онде су војници начинили шанац на путу који води од Пирота и Беле Паланке к Нишу. Овим су хтели пресећи везу Турцима с Пиротом и Софијом и спречити долазак хране и помоћи нишким Турцима. Овај успех Срба толико се био разнео, да је Т. Демелић 10-ог априла писао из Оршаве Гаврилу Вујановићу у Влашку, да је чуо од људи који су дошли из Видина и Крајине, „да су Срби „заузели Пирот и до Старе Планине дошли; Ниш заузели „и до Велеса, Али-пашине границе, на Вардару дошли“.[872] Међутим у то време пође од Софије Карафејза, знаменити румелијски харамбаша, у помоћ нишким Турцима и нападне Србе 8 априла 1807 године код Сићева с чела, а нишки паша од Ниша с леђа тако силно, да је мало који од Срба главу изнео.[873]

Нема сумње да се на овај бој односи оно што је 11-ог (23) априла француски консул у Видину писао своме министру иностраних дела Таљерану: „Срби су се повукли „од Ниша главном стану своје војске. Њих је напао нишки „паша, пошто је добио појачање од 3—4000 Турака, који „су дошли од Софије под заповешћу Карафејзе знамени„тога румелијског харамбаше. Војска Петрова (може се „разумети и Петра Циде) нагната је у бегство с губитком „од 200 људи и 4 топа. Међу погинулима познато је и 17 „Срба Нишлија, који су били прешли на страну устаника“.[874]

Пошто је Петар Добрњац добио заповест још пре 4-ог априла да преда команду у Делиграду капетану Жикићу а сам да похита у помоћ Миленку у Крајину,[875] то се поменуто повлачење и погибија тиче оне војске која је била у Сићеву под командом Петра Џиде и другова, као што то помиње и П. Јокић.

Ова победа над Србима у околини Ниша охрабрила је Турке и они науме да ударе на Србе у Делиграду тим пре, што у Делиграду није био П. Добрњац. Како је уз то настала била Страсна Недеља (од 7-ог до 14-ог априла), то су Турци мислили да ће већи део Срба отићи за Васкрс својим кућама и да ће том приликом моћи заузети Делиград. На Велику Среду (10-ог априла) они нападну изненада на прве шанчеве код Делиграда. Срби и ако се нису надали том нападу, ипак су храбро дочекали Турке и, после упорне борбе и с једне и с друге стране, одбију их. Затим изађу из шанца и стану их гонити за читава два сата (једну миљу). Али Турци, пошто су добили многобројну потпору, на Велики Петак (12-ог апр.) наново нападну Србе, и оне који су били изван шанчева, победе, многе побију, отму неколико застава, па се свом силом крену на Делиград. Али их Срби под командом капетана Жикића храбро дочекају. Пред великом капијом главнога делиградског шанца отворила се крвава борба. После многих узалудних напора и јуриша Турци су морали одступити оставивши у роововима и око ровова доста мртвих и рањених. У том одбијању Турака, за време самога боја, капетан Жикић показао је сву вештину ратничку, како се с мало људи одбија велика сила. Он је летео с једнога краја шанца на други, храбрио је своје борце и упућивао их да туку у најгушће редове. Кад су Турци почели одступати, Жикић изађе на бедем шанца и видевши да Турци одступају, повиче: „Не бојте се, браћо, утекоше Турци!“ Али баш у том тренутку некакав Турчин угледа га на бедему, згоди у прса те падне.

Дочек Турака на Делиграду био је и овога пута као и 1806, они се нису усудили ускоро ударити на Делиград.[876]

Из Делиграда капетана Жикића пренесу у манастир Светога Романа, где је умро на сами Васкрс 14-ог априла 1807 године.[877]

У то време нишки паша јако се осветио Србима из околине Ниша и Лесковца, који су били пристали уз устанике. Заставе и одсечене главе изгинулих и похватаних па посечених Срба паша је послао у Цариград као знаке својих успеха.[878]

После ових бојева вођених око Ниша пред ускршње празнике ни у писмима и записима онога времена, ни у мемоариста наших не помиње се више да је било битака све до почетка септембра 1807 године.

X

Пошто је заузет Шабац, онда су се српске старешине, које су биле према Соколу, обратиле Јакову Ненадовићу с питањем: шта да раде с Турцима, који су у Соколу, пошто једни одлазе а други долазе. Тада им из Шапца одговоре (31-ог јануара), да пусте свакога Турчина који хоће да одлази, нека иде, а који хоће да остане, нека остане, али да не допусте другим Турцима долазити у Сȍкȏ. А како Јадар и Рађевина нису припадали Београдском Пашалуку, то су 6-ог фебруара дошли кметови јадрански са својим игуманом Ј. Ненадовићу, изјавили да желе да се придруже ослобођеној браћи и тражили да им се постави један старешина, а сутра-дан (7-ог фебруара) дође Јакову писмо од рађевскога кнеза Крсте Игњатовића, у коме му јавља, како су Рађевци имали скупштину и како сав народ у Рађевини жели придружити се ослобођеној Србији. Јаков пошље Јадране с оним писмом рађевскога кнеза Карађорђу да нареди шта треба. Како је Карађорђе био у Тополи, то добивши писмо рађевскога кнеза Крсте и примивши Јадране, пошље заповест Јакову, који се у то време бавио

у Забрежу, да изађе у Јадар и Рађевину да изда потребне заповести народу у оним крајевима и да им постави старешине. Примивши ову заповест Јаков јави (25-ог фебруара) Јадранима и Рађевцима, да ће сам доћи у оне крајеве по заповести Карађорђевој, завести ред и поставити им старешине.[879]

Међутим одмах за овим стигла је Јакову заповест да, према решењима скупштине после погибије београдских Турака, с Луком Лазаревићем и осталим старешинама из западних крајева ослобођене Србије крене војску на Дрину. Јаков и Лука узму војску из ваљевске и шабачке нахије и упуте се преко Цера Јадру. У то време Анта Богићевић из Клубаца, близу Лознице, човек богат и виђен у оном крају, беше искупио до 800 Подринаца, сретне Јакова и Луку на путу, у селу Бадањи, и јави им како су Турци у оном крају већ сазнали да иде српска војска против њих и да су с тога готови да драговољно напусте Подриње, да се селе у Босну и да их зато моле да им на време јаве долазак српске војске, како би се дотле могли уклонити на другу страну реке Дрине. Јаков према заповести Карађорђевој, пошто 2-ог марта (на Тодорову Суботу) српска војска уђе у Лозницу, закопа онде шанац, постави Анту за старешину у Јадру и остави га са својим буљубашом Живком Дабићем у Лозници, а он отиде у Рађевину, закопа шанац у Крупњу и постави за кнеза Рађевини Крсту Игњатовића.[880] Међутим Турци, који су имали два мала утврђења на десној страни Дрине, не учине како су обећали, него преселе (1-ог марта) жене и децу на леву страну Дрине, а сами ратници остану у утврђењима и изјаве Србима да ће се борити докле и једног траје.[881] На ово их је могао наговорити Сулејман-паша Скопљак, који је од новембра месеца командовао заосталом турском војском на Дрини према Србији, пошто се босански везир Мехмед-Хозрев-паша вратио у Травник.

Погибија Турака у Београду и у Шапцу јако је утицала на Турке у Босни. Међу њима се осетио живљи покрет и они се стану прикупљати на Дрину, затворе све улазе у Босну и почну чинити насиља православнима по селима на левој страни Дрине. У исто су време имали везе с ужичким Турцима који су, знајући да лако могу добити помоћи из Босне и из Херцеговине, одбацили били онај утаначени уговор између њих и Срба од 20 јула 1805 године, по коме је извршена подела власти у граду, те је постојало засебно суђење Србима а засебно Турцима. Зато су почели чинити разна насиља и пакости Србима, који су то трпели до славних победа на Мишару и на Делиграду и до освајања Београда. После ових успеха Срби су помишљали да и Ужице сасвим очисте од Турака. Томе су се надали и Турци Ужичани, нарочито после погибије Турака у Београду и у Шапцу. С тога су њихове везе с Турцима у Босни биле врло живе, они су тражили помоћи од Босанаца и погазивши потпуно уговор од 20 јула 1805, затворе сасвим Ужице Србима. Један део Турака који се око 11-ог марта скупио на Дрини, по свој прилици из Вишеграда, спустио се у Ужице. Долазак Турака на Дрину, улазак њихов у Ужице и погибија многих устаничких присталица у Босанском Подрињу, учинили су, као што смо раније видели, те је Карађорђе одустао од намере да сам пође у Неготинску Крајину,[882] него је отишао у Тополу да спреми војску и поведе је на Ужице и на Дрину.

Докле је Карађорђе прикупљао војску и спремао се да пође на Ужице, дотле су Срби на Дрини истерали Турке из она два утврђења на десној страни Дрине и претерали их на леву некако око 18-ог марта, па се спреме да упадну у Босну. У то време отишао је с Дрине Сулејман-паша Скопљак по заповести везировој у Херцеговину с 8000 људи,[883] јер је тамо претила опасност Турцима од црногорскога владике да с Црногорцима не упадне у Херцеговину и не подигне народ на оружје, пошто му је то било

препоручено од стране Руса, и он поче радити на томе још од 20-ог фебруара.[884] Срби, спремајући се да упадну у Босну, у исто време послали су били своје потајне људе, који ће припремити народ да буде готов кад упадне војска устаничка. Пошто је све то било приуготовљено, Срби крајем марта пређу на два места Дрину. Једно одељење прешло је код Љубовије више Зворника а друго испод Лознице. Њима се одмах придруже нека села у Босанском Подрињу тако, да су се Турци почели бојати и за само Сарајево. Кад је стигла вест у Травник о преласку Срба у Босну, француски консул Давид писао је своме министру иностраних дела 4-ог (16-ог) марта: „Срби су прешли Дрину. Ево „их у Босни и за три до четири дана до Травника, жа„лосне али неминовне последице нашега оклевања и наше „узалудне формалности с обе стране...“ Они Срби који су прешли Дрину ниже Лознице, пођу с Босанцима у три колоне на Јању, где изненаде турске предстраже, исеку неколико усамљених породица, спале једну четвртину вароши, па се упуте право на Бељину. Међутим Али-паша (Видаић) од Зворника, чим је чуо за прелаз Срба преко Дрине, крене се с војском од Зворника за Србима и после усиљеног марша стигне ноћу и нападне на Србе. Ови су били изненађени, тим пре што Турци никад ноћу нису нападали. Али ипак су се храбро борили. Али-паша их разбије и нагна да се врате преко Дрине осим оних 500 који су се били утврдили у некаквој шуми. Од оних Срба које је турска коњица гонила пуна три сата, многи су, борећи се при повлачењу и прелазећи Дрину, изгинули или се утопили. Један део турске коњице пређе преко Дрине и пошто заплени нешто оваца и говеда, врати се натраг.[885] Међутим изгледа да је мали део Срба потиснут према Дрини и преко ње, јер према вестима француског консула Срби су, одбијени од Бељине, напали на Зворник, што значи да је на Зворник напала она српска војска која је била прешла код Љубовије. Али су им по-

кушаји били узалудни и они су се морали вратити натраг преко Дрине.[886] За све то време оних пет стотина Срба, утврђених у шуми, добили су потпору у 300 људи и борили су се храбро против Турака, али најпосле испред веће силе морали су се повући преко Дрине између Лознице и Лешнице. У повлачењу и при прелазу такође су погубили неколико друга, чије су уши Турци одсекли и послали у Травник везиру као знаке победе.[887]

За то време Карађорђе крене смедеревску нахију, од грочанске кнежину Марка Катића, Гружу и Јасеницу и рудничку нахију. Скупљена војска износила је 7 до 8000 људи. С њиме су били Марко Катић, Станоје Главаш, Вуле Илић и Сима Марковић. Дошавши у Брусницу 2-ог априла Карађорђе пише Јакову Ненадовићу да се креће с војском у ужичку нахију па да ће, пошто остави код Ужица 500 људи, ударити на мост код Вишеграда и упасти у Босну. Затим је наређивао Јакову да сву војску држи код Дрине, а Стојана Чупића с нешто војске да пребаци у Босну те да запали Јању и Бељину и да подигне села по Босни.[888] Међутим устаничка војска, која је била по шанчевима око Ужица, још пре доласка Карађорђева, успела је да заузме град Ужице, а Турци су се сви повукли и збили у ужичку тврђаву коју су Срби узалуд нападали.[889]

Кад је Карађорђе стигао Ужицу, разместио је војску и почео тући ужичку тврђаву из топова не би ли нагнао Турке на предају. У исто време пошље део војске под Миланом Обреновићем те заузме положаје према Босни и Херцеговини од Сокола до Нове Вароши. Милан је на тој страни ископао и утврдио више шанчева од којих су најглавнији били на Пониквама, на Кремнима, код Таламбаса, на Златибору и на Торнику.

Од доласка Карађорђева на Ужице па до Ускрса (14-ог априла) Срби су се непрестано трудили не би ли како заузели ужичку тврђаву тукући је из топова, а по другим

местима на Дрини за то време није било знатнијих бојева све до Ђурђева дана.

XI

Бавећи се под Ужицем Карађорђе је добио на сам Васкрс три писма од владике црногорскога Петра I, једно од 19 новембра 1806, друго од 26-ог фебруара, а треће од 9-ог марта 1807.

Како је, према раније поменутом плану петроградскога кабинета, Русија помишљала да нападне на Французе у Далмацији преко Србије и Босне, то је тражено од владике Петра и од Карађорђа да ступе у међусобну везу и да подигну народ у Босни и Херцеговини на Турке. И једна и друга страна трудила се да то изведе. Трудиле су се не само с тога што је то тражила Русија, већ и с тога, што је то њима самим било потребно у отпочетој борби за ослобођење од Турака. Воља је била и у Црногораца и у Србијанаца и код народа у Босни и Херцеговини, да се сви здруже и сасвим збаце ропски јарам, не питајући се претходно, ни они у Црној Гори ни они у Србији, ко ће бити владаоцем и господарем над новоствореном државом. Али што успеха није било, није њихова кривица. Ни велика царства, која трају по неколико стотина година, која су имала спремну војску, оружја и фабрике за оружје и муницију, не би била у стању да наоружају 100 до 150.000 људи спремних за оружје, колико их је тада могао дати српски народ од Косова и Тимока до Саве, Дунава и Јадранскога Мора, а камоли Србија и Црна Гора, које су једва дисале, не имајући довољно ни хлеба за своју војску а некмоли оружја и муниције на сву Босну и Херцеговину.

У почетку 1807 године Русија је, кад се нашла пред отвореним ратом на југу према Персији и Турској а на западу према Наполеону, обећавала српском народу више него што је била у стању учинити, не водећи много бриге

о томе какве ће последице имати такво њено обећање. Међутим српске старешине како у Црној Гори тако и у Србији, невешти и неискусни, не познавајући стварну моћ Русије, верујући сваком обећању руских представника и државника, мислили су да је Русија толико моћна, да све може учинити и с тога су се трудили да ураде више него што су били у стању.

И Карађорђе и владика Петар трудили су се да ухвате међусобну везу, слали су један другом поверенике и посланике, који су често пута падали Турцима у руке и губили главе; слали су преко својих повереника прокламације народу, Петар Херцеговцима а Карађорђе Босанцима, које су гдекад такође падале Турцима у руке, а њихови повереници губили живот под ударцем јатагана или на вешалима и у најљућим мукама. Босански везир из похватаних писама и прокламација дознавао је намере Србијанаца и Црногораца, гонио је, разоружавао је и све већма притискивао народ у Босни, у чему га је много помагао не само француски консул у Травнику него и војвода Мармон из Дубровника, стављајући му на расположење француску војску и француско оружје како против народа у Босни и Херцеговини тако и против српске војске.[890]

У поменутим писмима, а нарочито у оном од 26-ог фебруара и 9-ог марта владика Петар I тражио је од Карађорђа поред помоћи и веза за заједнички рад, још и да му јави у каквом се стању налазе устаници. Карађорђе му је одговорио на сами Ускрс (14 априла 1807 год.). Известио га је о пријаму писама, о напредовању руске војске у Влашкој и о стању у Србији. За нас је најзанимљивије оно што је Карађорђе рекао о стању устанка у Србији, с тога то и наводимо:

„Јављамо Вама у коме се стању данас налазимо: ве„лике војне против некрштених на све стране имамо и „велико крвопролиће непрестано трпимо:

„1. против Видина, Ниша и Пазара, то јест против „силе урумели-валиса;

„2. Ужице смо са свију страна умуасерили (опколили) „и једнако велики огањ на њ бацамо;

„3. Покрај Дрине свуда нашу војску држимо и ве„лику помоћ прекодринској браћи давати морамо, јер су „се и они опет побунили и од нас у свачему траже по„моћи а нарочито наших старих војника ради упућивања „и поучавања. А принуђен сам давати им и хришћански „род добро чувати, да не би преко мере у некрштене руке „у ропство запао. Али нису се само они тамо побунили „наново, већ више таквих случајева имаде (као) цео Ви„дински Пашалук а такође нишевачки, лесковачки и па„зарски. И толики род хришћански данас у свачему помоћи „тражи, јер је у невољи. Ми, колико смо у стању, дајемо „им помоћи, али и сами много у свачему оскудевамо, јер „ништа готово немамо, него што год нам је потребно, мо„рамо по скупе новце из Немачке узимати и то с вели„ким мољакањем, због чега смо у велико сиромаштво пали. „Али поред свега тога Богу морамо захвалити, и против „непријатеља до последње капи крви борити се морамо, и „ниједан не мислимо покорити се Турцима, нити пак мо„жемо. . .“[891]

У исто време, кад је Карађорђе писао наведено писмо владици Петру, Турци су ухватили на путу од Грачанице Маглају петорицу српских повереника, кад су хтели прећи реку Босну, и код њих нашли прокламацију Карађорђеву, упућену хришћанима у Босни да се дижу на оружје. Четворица су погубљени на месту где су ухваћени, а пети је доведен у Травник везиру и онде погубљен. Ове поверенике српске издао је некакав Србин Бошњак.

Како из прокламације тако и из похватаних писама и од својих ухода Турци су сазнали за везе између устаника и неколиких села у Босанском Подрињу, с тога науме да истребе та села и да побију старо и младо, мушко и жен-

ско. Али баш у време, када су то намеравали учинити, стигне везирова заповест којом је забрањивана сеча. Тада Турци опколе три села и кажу становништву да ће их све исећи, па чак и жене и децу, ако не издаду између себе све присталице устаничке. Становници означе њих 330, који се беху посакривали или по овим селима или по околини. Ово је изазвало неслогу међу самим становницима и они почну окривљивати један другога.[892] Да би се помогло овим несрећним присталицама, српске старешине на Дрини чешће су пута слале преко Дрине Стојана Чупића и проту Смиљанића с одабраним ратницима, те су у оним крајевима хајдучки нападали Турке и бранили становништво од турског насиља.

XII

Пошто су били узалудни сви напади на Ужице, јер Срби нису могли узети тврђаву борбом, то Карађорђе изда потребне заповести војводама на Дрини, остави Милана да пази на Златибору, како не би Турци из Вишеграда дошли у помоћ Ужичанима, одреди Петра Јокића и Милоја Петровића — Трнавца да чувају ужичку тврђаву и да гледају не би ли како нагнали Турке на предају,[893] а сâм похита у Тополу, пошто је чуо за смрт капетана Жикића и за навалу Мула-пашину на Миленка код Неготина.

Међутим око Ђурђева дана скупи се, што је могло више, српске војске на Дрини, и старешине реше да 25-ог априла (у четвртак) пређу Дрину по други пут, и да ударе на Босну,[894] док су српски ратници под протом Смиљанићем већ били продрли до Тузле, где у једном сукобу изгубе многе четнике и умало сам прота није платио главом.[895] У то време добио је и босански везир Ферман од султана, на основи кога је издао заповест свима нижим старешинама у земљи, да се крену на војску са својим јаничарима. Неки од ових старешина, а нарочито они у Сарајеву, одбили су испунити издану заповест везирову, наводећи да ће се они кренути на војску онда, кад се не-

пријатељ приближи њиховим огњиштима.[896] Покрет међу незадовољним јањичарима хватао је све више корена и био је у вези с општим покретом јањичара у целом царству, који је био наперен против европских новина, које је султан заводио у војсци, и против француског утицаја. Овај покрет који још није избио у најоштријем облику у Босни, добро је дошао Србима. И они 25-ог априла пређу Дрину на више места и упуте се Бељини. Вест о преласку Срба преко Дрине стигла је у Травник 4-ог маја, два дана по одласку везировом из Травника у Сарајево да принуди јањичаре да се крену на војску. У путу стигне га вест да су Срби прешли Дрину и да је оно што је прешло, само претходница много веће војске. Слутећи још при поласку свом из Травника на тако што, а немајући ни једнога војника из Босне осим своје пратње која се састојала из коњаника мамелука, он је понео собом доста босанских капа и турбана и два мала брдска топа, која му је поклонио генерал Мармон, па чим добије вест о преласку Срба преко Дрине, упути се одмах Дрини. Кад дође у Зворник застане буну јањичара против Али-паше Видаића, који нису хтели никако изаћи из Зворника и кренути се против Срба докле им не дође плата. Везир одсече главу јањичарском аги, а друге примора да се крену. Како су Срби били опколили 400 Турака у некаквој шуми на левој обали Дрине, то се везир упути ноћу на брдо близу те шуме, које је такође покривено густом гором. Не уздајући се у своју малобројну војску према српској и желећи да ослободи оно 400 опкољених Турака и придружи својој војсци, прибегне лукавству. За време ноћи нареди те се побију у једној линији копља у земљу и на свако намести по један турбан од оних које је понео собом из Травника. Затим постави у средину ових прилика она два француска брдска топа с неколико војника, па у сам расвитак дана нареди те се опали картечом из топова на српску војску. Срби изненађени топовском ватром с брега, а видећи многе турске тур-

бане кроз грање, мислили су да је ту велика турска војска. С тога се повуку и оставе оно 400 Турака, који се придруже везировој војсци. Турци охрабрени овим првим успехом, појуре да нападну на другу колону Срба, која је била с друге стране, али их Срби дочекају ватром из прикривене батерије, којом је руковао вешт тобџија Павле Поповић Новосађанин тако, да се везир са знатним губитцима морао повући.

Пошто је везир имао врло мало војске, није смео даље нападати на Србе. Очекивао је у логору на Спречи 12.000 војника из Сарајева и 12.000 из Босанске Посавине, који су требали да дођу према његовој ранијој заповести. Међутим у Сарајеву су се догодили знатни догађаји који су ишли у корист Србима.

У то време Турска Царевина била је у великој незгоди. Устанак Срба, рат с Русијом, окупација Бесарабије, Влашке, Молдавије и острва Тенедоса од стране руске војске, Александрије од стране Енглеза, сплетке кнеза Мурузија, раздор између паша, раздор у министарству, па чак и међу улемама, који су имали моћан утицај, чинили су те је султан био вољан да тражи оружану француску помоћ. Шта више Порта се у почетку маја обратила француском посланику у Цариграду Себастијанију, да генерал Мармон у Дубровнику стави на расположење босанском везиру 15 топова и 25 вештих тобџија под командом двојице спремних официра, који би се упутили на Србију да помогну војне операције Серез-бега, нишкога паше и босанскога везира противу Србије. Осим тога по извештајима француског посланика у Цариграду од 11-ог (23-ег) маја Порта је била вољна да потражи од Наполеона већу војску, која би из Далмације прешла преко Босне, ушла у Србију, заузела Шабац и Београд и уништила српски устанак.[897] Ова вест пролетела је муњевитом брзином кроз Турско Царство. Противници Селимових новина узели су ово као знак за борбу против султана Селима и његових министара.

Босански јањичари гледајући на Мехмед-пашу босанскога везира, као на присталицу султановим, нису га хтели помагати противу Срба, већ се побуне у Сарајеву и почну се тући с присталицама новúнâ и везировим. Међутим позиву везирову одазвало се само 500 Сарајлија, једно да избегну борбу с јањичарима у Сарајеву, а друго да се одазову дужности према султану и земљи. Није боље било ни с војском која је требала да дође из Босанске Посавине. Најзнаменитији међу посавским беговима, Осман-капетан из Градàшца с још четворицом-петорицом, одговори на позив везиров: да му не могу послати много војске, јер морају бранити своја огњишта ако Французи дођу у Босну. Сарајевски јањичари мислили су да их везир зато позива на Дрину, како би Французи лакше ушли у Босну и заузели Сарајево.[898] И тако босанском везиру није ништа друго остало, већ да се бори са Србима оном војском коју је имао на расположењу.

Докле се везир борио са Србима северно од Зворника између Бељине и Тузле и у једном бою добио рану од српске сабље по левој руци, дотле један корпус Срба пређе јужно од Зворника на земљиште власеничкога краја, па се упути Зворнику. „И тако, пише француски консул у Травнику, „сада се Зворник налази између две непријатељске војске. „Како је ово кључ Босне, ако га Срби заузму, онда нема „сигурности ни Сарајево ни Травник“.[899] Пошто се и сам везир бојао да тако знатан босански град не падне у руке Србима, од кога би могла зависити даља судба Босне, то је оставио српску војску, која је била на северу од Зворника, па се кренуо против оне на југу и у исто време позвао од Сенице свога ћехају Ибрахим-пашу, да му са својом војском дође у помоћ.[900] Осим тога везир је посекао једанаест јањичара бунтовника, негде око 20-ог маја, да би тиме заплашио друге. Овом оштром казном заиста је постигао жељени успех. Већина јањичара покорила се везировој заповести и придружила осталој војсци, која се бо-

рила против Срба. Око 24-ог маја везир је располагао војском од преко 20.000 људи, која је требала сва да се баци на Србе. Уз то та војска имала је француске топове и 400 француских пушака с бајонетима. Средиштем ове војске заповедао је сам босански везир; десним крилом код Зворника од 4000 војника Али-паша Видаић, а левим од 12.000 војника код Бељине Ибрахим-паша. Овако распоређена турска војска отпочела је нападати Србе и борбе су биле врло често. Испред веће силе Срби су уступали док нису дошли до Дрине и почели се утврђивати на прудовима код Бадовинаца и с једне и с друге стране Дрине. Шанац на десној и шанац на левој страни Дрине били су у вези, јер је оба могла бранити једна батерија с острва. По страним извештајима борба се развила између Срба и Турака 27-ог маја (8-ог јуна) у понедељак. Везиров ћехаја заобишао је српски шанац, а везир је напао с лица. Дошло је било до живе и очајне борбе; лешеви изгинулих били су покрили Дрину на дугом одстојању. Најпосле 6—8000 Срба није могло одолети турској сили од 20.000 и француској артилерији. Они су се морали повући из оба шанца шуми према Шапцу, а Турци су прешли Дрину и улогорили се у њихову шанцу. После овога боја Турци су се дуго задржали на Дрини, и знатније битке није било све до пред крај јуна, а мање чарке ретко који дан да се нису дешавале.

XIII

Пошто је Карађорђе оставио Ужице дошао је у Тополу крајем априла. Међутим стизале су му све невеселије вести из Неготинске Крајине. И он, као и остале војводе, мислио је да је већ одавно требала руска војска да стигне под Неготин или под Видин према обећању Михељсонову у јануару месецу. Одговарајући владици Петру у поменутом писму од 14-ог априла напомиње му како је за кратко време од Михељсона неколико писама добио, како је руска војска

у Букурешту и како је град Ђурђево на Дунаву опколио „и његова је намера амо к нама се приближити, а такође „и сами желимо с руском војском што скорије састанак имати“.[901] Како је турска сила почела јако да навађује са свију страна на Србију, а руска помоћ још не беше стигла, то је Карађорђе био узнемирен и бојао се да не изложи земљу опасности, јер није знао узроке зашто руска војска већ није стигла у Србију. Кад је добио вести од Миленка да су га Турци јако напали и са свију страна опколили, писао је Петру Јокићу под Ужице (16-ог маја), да одмах крене војску крагујевачке нахије од Ужица, да поведе собом 600 коњаника, који су под његовом командом и да одмах дан и ноћ хита у Крајину, јер су Миленка опколили Турци са свих страна. А Милан Обреновић и Милоје Петровић нека чувају Ужице.[902] Послављи то писмо Јокићу сам остави Тополу и с нешто војске покупљене у Јасеници и Лепеници пође у смедеревску нахију да диже све што може пушку носити. Петар Јокић похита са 600 коњаника и с војском крагујевачке нахије и застане Карађорђа у Смедереву, где укрцава пешадију у лађе (негде око 20-ог маја). Пошто опреми Вујицу Вулићевића и Петра Јокића да иду сувим с осталом војском, Карађорђе Дунавом стигне у Пореч, а Јокић и Вулићевић сувим. Пошто се састану дође им Хајдук-Вељко, Добрњац и Петар Ђода, те се тако у Поречу скупи до 5000 војника, с којима је требало сићи у Крајину у помоћ Миленку.[903] Сва прикупљена војска крене се из Пореча низ Дунаво до Поречке Реке, затим уз ову реку па преко Клокочевца и планина сиђе у Крајину у место Плану 24 маја 1807, два сата југозападно од Миленка.

Занимљиве су везе између Руса и Срба у пролеће 1807 године, као и наде које су једни на друге полагали. Руска војска борећи се на Дунаву с Турцима није показала онакве успехе какве је очекивао петроградски кабинет. Михељсон је још у јануару тражио да три до четири хиљаде Срба пређу у Малу Влашку и да се придруже Ру-

сима. Међутим тај захтев, као што смо видели, није се могао извести. Срби су се, сишавши у Крајину, надали руској војсци да им дође у помоћ против Турака. Тукући се по Крајини и око Неготина с Турцима, нису могли ни помишљати на прелазак преко Дунава у Влашку, јер су пролаз бранили Турци из Адакала, из Кладова и с Великога Острва, где су се били утврдили по плану француског команданта Меријажа, који је свима силама радио да омете везу између Срба и Руса на Дунаву у Крајини. И тако Срби су се надали руској помоћи а Руси српској. Очекујући је и једни и други они су почели бивати неповерљиви једни према другима.

По плану Михељсонову Срби су требали крајем фебруара или почетком марта да приступе Видину и да превезу неколико хиљада војника на леву страну Дунава и да их упуте Краљеву. Срби, ушавши у Крајину, приступали су Видину, али у Влашку нису могли ући и због тога, што је горња Влашка остала без одбране и Турци су могли на разним местима прелазити Дунав и пленити влашка села. С тога је Михељсон тек у половини априла послао генерала Исајева с 1000 војника и два топа на десну страну реке Олте, који је 27-ог априла заузео Краљево. Овде је његова војска требала да добије појачање у пандурима, које је требала да прикупи и наоружа Влашка. Али то је била гомила од 300 људи, међу којима је било 100 коњаника, готово без оружја. С овом војском требао је Исајев да отвори везу са Србима и он је заиста успео да дође до Чрњеца на Дунаву према Кладову 10-ог маја, желећи да отвори везу с Миленком Стојковићем, који је у то време стајао код Штубика, то јест око 16 километара од Чрњеца. И Исајев је чуо пуцањ српских топова у борби на Штубику против Турака. Али како је Миленко био опкољен, то није могао изаћи насусрет Исајеву, који је чекао које у Чрњецу које у Гогошу до 24-ог маја, а тога дана, пошто је послао неколико весника Миленку, па не добивши ни-

каква одговора, није знао шта је с Миленком, и бојећи се јаче турске силе, одступи од Дунава Краљеву.[904] Међутим Карађорђе је баш истога дана, кад је Исајев одступио с Дунава, дошао у Плану и примио писма, упућена Миленку. Примивши поменута писма Карађорђе је одмах одговорио Гагићу писмом од истога дана — 24-ог маја: „...дајем ти на „знање, како ево сад у Плане (Плавна?) дођох, то јест „близу Миленка два сата. И како с коња сјаха тако срећу „имадох ваше писмо а такође и господина генерала у исти „час примити, из којих писама разумедох да су се Руси, „наша браћа, к Острву приближили и ради су да бисмо ми „похитали и с њима састанак имали, а то и ми од свега „срца желимо. Но будући да је г. Миленко мало у муа„серу запао (опкољен), зато сам с војском амо похитао и „како војску разредим и Миленку пут отворим, и Турке „како притесним и војску осигурам, тако ћу онда сам по„хитати и тамо на састанак доћи и то се уздам у поне„дељак (дакле 27-ог маја) тамо доћи".[905]

Чим је Карађорђе послао ово писмо Гагићу у Гогош, одмах се почне спремати да нападне Турке. Међутим Миленко је био опкољен, као што смо напоменули раније, још од 15-ог маја и Турци су га тукли из кумбара и топова дању и ноћу. Миленко и браћа Шљивићи (Живко и Јован) држали су се беспримерним јунаштвом против Турака, храбрећи опкољену војску и гладну и жедну, коју су Турци засипали танадма, гранатама и бомбама. С тога и пева С. Милутиновић:

Од како је гавран поцрнио
Нису Срби мухасеру жешћу (блокаду)
Ни тјеснију, нити чемернију
Прекужили, него тада овде
На Штубику према Малајници,
С' мало друштва, прикрмом (храном) оскудна.

Исто тако за браћу Шљивиће вели С. Милутиновић, да су се и под грдним ранама, задобивеним за време опсаде, опет храбро борили:

Та чусте се по свој Румелији,
Ка' но негда болани Дојчине
Под' ранам' сте вас (двојица) значила више
Нег' другије наоколо много;
Турке бити Вељка научисте,
Озбиљисте Миленка достојност,
Разгласисте Срба миш'цу с нова
Уздигосте име Карађорђа...[906]

Карађорђе, чим је стигао близу Миленкова шанца, послао је поуздане људе, који су се ноћу прокрали кроз Турке и јавили опкољеним Србима, да им је Карађорђе дошао у помоћ. Ова вест још је више охрабрила храбре борце. Они су се последњих дана борили с храброшћу очајника, који је осуђен на смрт и жели да што боље главу замени. А сад су отпочели борбу као човек коме је уочи погибије синула нада на спасење. Одушевљени и охрабрени доласком Карађорђевим овима јунацима све претрпљене муке и задобивене ране изгледале су као играчка.

Карађорђе, чим је 24-ог маја распоредио војску, одмах сутра-дан (25-ог маја) напао је Турке. Отворила се била жива борба и с једне и с друге стране и трајала је више од 24 сата; 26-ог маја дође и сам француски консул из Видина, пуковник (adjudant-commandant) Меријаж у шанац Мула-пашин. То је био човек који се одликовао како дипломатском вештином тако и тактичком и стратегијском спремом, те је својим саветима помагао Мула-паши.[907] Карађорђе је напао на Гушанац-Алију и Дели-Кадрију, који су се бранили и једва издржали први напад. У том стигне од Видина Ибрахим, хазнадар Мула-пашин, и нападне с 500 коњаника на десно крило Срба и примора их одступању. Тако је Миленко и даље остао опкољен Турцима.[908] После овога боја од 25-ог и 26-ог маја Карађорђе је поновио напад на Турке, 5-ог јуна много силније него први пут и успео је не само да ослободи Миленка опсаде, већ и да опколи Гушанац-Алијине шанчеве, а према шанчевима Мула-пашиним и Дели-Кадријиним да подигне јака утврђења.

После тога Карађорђе је одвојио 600 пешака и 1000 коњаника и послао их на Брзу-Паланку, где су се тукли цели дан, али турско утврђење нису могли узети, већ се врате натраг у логор на Штубику.[909]

Писмо, које је писао Карађорђе Гагићу, дошло је Исајеву до руку. Он је сазнао да помоћ, која је дошла Миленку, сједињена с Русима, може разбити Турке исто тако и да се може прећи преко Дунава код Острва које се налази између Прахова и Гогоша. У исто време Срби су обећали да ће спремити лађе за прелаз. На те вести Исајев се крене из Краљева 2-ог јуна и стигне у Гогош 8-ог јуна, растера Турке, који су се били упутили Острву да спрече везу између Срба и Турака. Међутим и Карађорђе је био одредио Миленка Стојковића и Вула Коларца да с пет стотина коњаника отиду на Велико Острво и да се састану с генералом Исајевом. Одређена војска провуче се између Турака с Миленком и Вулом и сиђе Дунаву према Острву. Козаци 8-ог јуна дотерају једну шиклицу на коју седну Миленко, Вуле и писар А. Протић, пређу преко Дунава и састану се с генералом Исајевом. На овом састанку решено је како ће се извршити прелаз Руса преко Дунава, па су се потом Миленко, Вуле и писар А. Протић вратили. Изгледа да је Карађорђе одмах по преласку Миленкову и Вулову преко Дунава и сам пошао Острву и да је сачекао повратак Миленков од Исајева. Срби су још раније преко својих депутата тражили од Михељсона: да им се пошље један чиновник, који би председавао у Управном Савету, војни чиновник, који би био уз Карађорђа и помагао му својим знањем војничке вештине. Затим да им се пошље инжињерских официра и артилериста који би учили српске војнике топовском гађању, до десет хиљада пушака, олова, у чему Срби трпе велику оскудицу, до двеста хиљада гроша да плате дугове људима у Аустрији, и најпосле двојицу рударских официра. Место свега тога дошао је с малим одредом војске само генерал Исајев, и

он, видећи колика је турска војска у Крајини, није се усудио одмах да пређе, како су Срби тражили, зато је Карађорђе био врло нерасположен и онако љут нареди те се напише с Острва 9-ог јуна писмо двојици српских депутата у Влашку ове садржине:

„Поздрављам вас брат-Петре и брат-Авраме, а наро-„чито извештавам вас како смо се састали с г. генералом „Исајевом и склањали га да пређе нама и да нам помогне „у садашњој невољи, али како је његова војска слаба, то „је он на Дунаву остао. Ја сам принуђен био Босну оста-„вити и доћи у Крајину да ослободим браћу. По одласку „моме Турци су се у Босни осилили, прешли (преко Дрине) „и заузели наша места, а чујем да су и Французи тајно „дошли у Зворник.[910] Сад не знам куда пре да се обрнем: „овде или онамо? А када немамо ни олова ни барута, ни „хране, а Немци ни за новац ништа не даду, шта да радим „сад? Знате ли ви зашто сте послани тамо? Знате ли „какве су наше потребе? Зашто не вршите своју дужност? „Зар хоћете све нас до пропасти да доведете? Немојте се „главом шалити, него гледајте што скорије да нам дође у „помоћ редовна војска; исто тако и чиновник за управу. „Јер ако то што скорије не буде и ако (Турци) не оду „из Крајине кроз осам дана, од нас ништа бити неће и „пропашће нам цео крај од Босне и непријатељ ће освојити „до самога Београда и онда нећемо бити у стању ни овај „други крај одржати. Гледајте да што скорије дође барут, „топовска зрна трофунтовна и разне врсте мајстори за руде „и справе потребне за то. Чекам од вас што скорији од-„говор хоћу ли ја то добити или не?“[911]

После овога писма састао се Карађорђе с генералом Исајевом 11-ог јуна, али тај састанак био је врло карактеристичан и с Карађорђеве стране толико хладан, да је изненадио Исајева. На тај хладан пријам од стране Карађорђа Исајев се жалио генералу Михељсону у свом извештају од 12-ог јуна. „Врховни командант српске војске,

„Карађорђе, пише Исајев, јуче је прешао преко Дунава, „био је на Великом Острву у утврђењу, где сам га при„мио с почастима које припадају његовом чину, и очеки„вао сам да потврди договор о спајању поверенога ми од„реда војске с његовом војском, који сам уговорио с Ми„ленком... Али он од почетка самога састанка не само о „томе већ ни о чем није хтео са мном говорити. Прегле„давши утврђења отишао је дунавској обали, и тамо је са „својима: митрополитом и чиновницима, застао у хладу др„вета. Видевши његово незадовољство и пошто се он уда„љио од мене, ја сам се вратио у утврђење. Не знајући „свему томе узрока, морао сам послати њему преводиоца „Лигатовића да види шта то значи, који ми је предао од „речи до речи његов одговор: „Мени себе није жао, али „ми је жао оне многе хиљаде народа, јер сам ја крио го„тово четири године, и никоме другом нисам говорио, до „онима, који су требали да знаду о мојим везама с Руси„јом. Ове године прилике су ме нагнале да откријем Ау„стријској Царевини да се налазим под заштитом рускога „цара, и према обећању руске господе очекивао сам много „и много веће помоћи у свему. Место тога не налазим је „ни у чему па чак ни у војсци у то време, када се сва „турска сила кренула на мене. Аустријски двор, срдит због „тога на мене, најоштрије је забранио да се мојој војсци „ни за новац храна не пропушта, у чему ја и војска тр„пимо највећу оскудицу.“

„После овога одговора послао ми је команданта Ми„ленка да преговара са мном, који ме је у име његово „молио да се придружим српској војсци а да оставим пре„ђашње своје положаје до повратка тако, да од њихове „војске оставим у утврђењу на острву 500 и у Гогошу 500 „са по два топа од оних које сам за њих донео. Осим „тога на десној обали Дунава да оставим 500 ради сло„бодне везе... Због тога сам данас прешао Дунав и пошто „се спремим кренућу се штубичком логору“.[912]

Михељсон је одговорио Исајеву 22-ог јуна и у одговору наводи како му је чудновато понашање Карађорђево с тога, што он има све несумњиве доказе у колико су брзо биле предузете мере о снабдевању српске војске свима могућим потребама за први случај при првим извештајима о стању њихову, исто тако познате су и предузете мере за спајање с њиховом војском. Затим наводи како је новац више пута слат, како је с депутатима наново послат новац, артилерија, барут и олово и како је наређено да се пошље још већа количина барута и олова, а затим како ће и Родофиникин доћи с повећом сумом новаца, као и део војске грчке скупљен од добровољаца по Влашкој, да се придружи Србима. „Све ово треба да докаже српском народу колико „је велика жеља царева да га заштити и ја нећу пропу„стити да учиним све што могу да бих испунио вољу узвише„нога императора. Али напомените храбрим војводама да „ми не можемо оставити незаштићено Краљево с тога, што „из овога краја после жетве треба и њима послати хране.“

Заиста, све ово што помиње Михељсон, било је учињено, само с том разликом, што сва та помоћ, коју је био послао Михељсон Србима, није била стигла у Србију до доласка Исајева на Дунаво, а Срби о тим припремама и послатој помоћи нису имали никаквих вести. Од новца, који су раније добили, нису могли учинити употребу, јер нису имали где куповати ни храну ни муницију, пошто је Аустрија то забранила куповати у Срему и у Банату. И кад би Михељсон то све знао, онда му не би било чудновато понашање Карађорђево, који је очекивао обимну помоћ у редовној војсци, у оружју, у муницији, у артилерији и у спремним људима како у војној вештини тако и у рударству. Али главни је узрок свему томе тај, што је руска моћ на Дунаву била слаба, особито кад је дошла војска великога везира у Бугарску према Дунаву, што и сам Михељсон признаје у својим наредбама Родофиникину од 22-ог јуна, у којима се каже како треба што пре да оде у Ср-

бију да увери Карађорђа: да „кад је дошла везирска војска „против нас, то и за нас наше силе нису довољне, а дѐлити „је, тешко је (то и намъ пока не подойдутъ наши силы, „дѣлиться трудно)“.[913]

Исајев, пошто се спремио и пошто је барутом и оловом снабдео Србе, у колико је могао, оставивши за заштиту везе између Србије и Влашке 500 Срба под командом потпоручника Поздњакова, преведе војску преко Дунава (од 15-ог до 17-ог јуна) и упути се штубичком логору, не само да се одазове жељи Карађорђевој и помогне Србима против видинских Турака, већ и с тога што се био пронео глас да ће се видински Турци, ако би имали слободан излаз из тврђаве, придружити везировој војсци и поћи на Букурешт. С тога их је требало задржати у Видину и тиме ослабити убојну силу турску на главном попришту борбе према Русима.

Исајев са 600 пешака, 200 козака под командом свога сина Александра, и 200 бећара званих „пангалоза“ под капетаном Ђорђем Јоргаћем, дође 18-ог јуна под Штубик и придружи се српској војсци. Један од наших мемоариста, који је и сам био ту, казује: „Кад су Руси стигли међу „Србе, који су их дочекали парадно, било је ту грљења и „љубљења, као да су то два брата била изгубљена, па се „тек ту видела и познала“.[914]

Увече, 18-ог јуна, Исајев се договори с Карађорђем да сутра-дан нападну на Мула-пашине шанчеве као најглавније. Сутра-дан, 19-ог јуна, чим је почело да свиће, крене се Миленко Стојковић с 1500 Браничеваца и Вујица са 600 Смедеревaца наоколо, да остали турски логори не би опазили кретање српске војске. За Србима пођу Руси са своја два топа, а Карађорђе с коњицом за њима да пази како не би Турци из осталих логора напали с леђа. Пред сами излазак сунца, пошто је поромињала кишица, Срби јурише на Мула-пашин шанац, где се отвори борба. Пошто руски топови оспу ватру, Срби почну скакати у шанац. Турци, изненађени нападом, почну се бранити, али кад су

сазнали да су са Србима и Руси, потпуно изгубе главу и нагну бежати без икаква реда. Кад то виде Турци у Дели-Кадријиним шанчевима, нагну такође бежати. Карађорђе заповеди да коњица јуришем нападне на оне Турке који су бежали из Дели-Кадријиних шанчева. Како су Турци бежећи морали пролазити на 50 хвати поред Миленкова и Хајдук-Вељкова шанца, то су Срби, који су остали у шанчевима, сипали плотун за плотуном на гомиле Турака. Гушанац-Алија, кад то види, нагне и сам бежати, али га Срби пресретну и врате у његове шанчеве. Тако је завршена ова битка на Штубику 19-ог јуна, која је освештала заједницу и браство између Руса и Срба, где се први пут пролила српска и руска крв у борби српскога народа за слободу и независност.[915]

Колико је Карађорђе био поносит и усхићен овом победом савезничкога оружја, види се из његових извештаја које је послао српским војскама на разне стране: према Дрини, Нишу и Новом Пазару, као и из писма писаног српским депутатима у Влашкој. Овде наводимо извештај, који је 21-ог јуна писао Јакову Ненадовићу на Дрину:

„Што смо од Бога желели, то смо и добили. Браћа „премила и предрага, Москови, у вторник, то јест 18 ов. м. „увече, дођоше к нама, а у среду ујутру ударисмо на турске „шанчеве. Турке из осам шанчева победисмо и побисмо; по „шанчевима и напољу до 1500 на месту је остало, окром „што је рањено; што је живо остало, не зна се куд је који „побегао. Мула-(паша) на једној влашкој кобили са 10 Ту„рака у Видин (је отишао) и живот свој сачувао. Отесмо „онде њихове хатове и рахтове и све што су год имали „тако, који су утекли, с голом су душом утекли. Један пун „сандук дуката, 25 ока челенки и остало благо, топове и „кумбаре, што су имали, све освојисмо.

„Гушанца смо затворили са 500 Турака у четири шанца, „и сад га бијемо с њиховим кумбарама и топовима. Са свију „страна тако смо га опколили, да се уздамо с Божјом по-

„моћу за три дана жива га из рупе извући. Од наше стране „на том страшном боју пало је 200 момака, од Москова 130. „Хвала Богу, с толиком штетом душмана надбисмо — онакву „силу, што је на нас пошла била.

„Те вам новине од овога краја јављам, да изволите свој „браћи христијанској на знање дати — сви да се веселе, „радују, да Богу благодаре за његову милост, да се храбре и „кураже све боље и боље на душмане".[916]

Новац, задобивен у борби, подељен је међу војницима.

Мула-паша није побегао Видину, него се задржао у Неготину, где је скупљао разбијену и разбеглу војску. Међутим Срби су опет напали истога дана на Гушанца и он је издржао три јака напада. Одмах после ових напада нашао је пута да пошље весника Мула-паши у Неготин с писмом, у коме је било неколико речи: „Ја сам још у „свом логору. Непријатељи су ме напали, али су нашли „смрт. Кад примите овај лист хартије опалите пет топов„ских метака и молите се Богу за мене!" Јуна 22-ог стигла је Гушанцу помоћ од 600 до 1000 Турака и он одмах нападне Србе. Младен Миловановић, београдски командант, јављајући 30-ог јуна о овој битки Луки Лазаревићу на Дрини вели: „Ту је била нова битка и још страшнија за „Турке него она Мулина, јер само што је неколико коња„ника утекло, а пешаци су сви изгинули, и све што је „било у логору нашима је у руке пало, ништа није није„дан однео." Срби су мислили да је и Гушанац погинуо, али он је некако успео да побегне с оно мало коњаника, што је избегло крчећи себи пут сабљом у руци.[917] Бежећи сусрео се ноћу између 22-ог и 23-ег јуна с Мула-пашом, који му је био, прибравши остатке своје разбијене и разбегле војске, пошао у помоћ. Саставши се обојица, похитају Неготину да се бране од Срба и Руса, који су се заиста били кренули 23-ег јуна у недељу Неготину, оставивши 500 Срба да чувају штубичке шанчеве. На Ивањ-дан приступе Неготину и опколе га. Решено је било да се

Неготин узме јуришем, али се то није могло учинити просто с тога, што је Неготин био добро утврђен. Тврђава је била опкољена високим каменим зидом, уз то још појачана одвојеним утврђењима. Осим тога у Видин је било стигло 15.000 Турака под Измаил-бегом, од којих је део хитао Неготину у помоћ и с тога се није могао предузети јуриш који је могао свакојако испасти. Зато су се и Срби и Руси задовољили само опсадом.[918]

Међутим Турци у Прахову, чим су сазнали да је српска и руска војска отишла с Острва, крену се на 12 чунова да заузму Острво. Али их Срби под командом потпоручника Поздњакова дочекају топовским метцима, утопе им један чун, а два покваре тако, да су се морали вратити Прахову, које, чим чују да је Неготин опкољен, оставе и оду низ Дунаво, а Прахово заузму Срби.[919]

Још 22-ог јуна Карађорђе, пошто је примио сабљу с писмом, које му је по депутату Гагићу послао Михељсон почетком маја, захвалио је писмом руском главном команданту, известивши га у исто време о победи над Мула-пашом. При крају писма износи како је од Босне навалила велика војска против Срба и како се нада да ће их помоћу Божјом и узвишенога заштитника Александра I победити, напоминьући у исто време како је Србима сада од свега најпотребније најмање 4000 руске редовне војске „да „охрабри народ и да увери стране државе да је Русија „заиста заштитница српска била, да јесте и да ће бити“.[920]

Од одласка Карађорђева од Ужица Срби су непрестано притешњавали Турке у ужичкој тврђави, не би ли их како принудили на предају и тврђаву узели. Али Турци су трпели глад и борили се упорно. Најпосле се обрате босанској војсци, која је била на Дрини, за храну и за помоћ, наводећи да се иначе не могу дуже држати без хране. Како је босански везир после боја од 27-ог маја добио вести о буни у Цариграду и о збацивању султана Селима III, оставио је бојно боље на Дрини и отишао у

Травник, где је добио ферман од нове турске владе, којим му се заповеда да скупи велику војску и као главни заповедник те војске да је поведе против Срба.[921] Она војска пак, што је остала на Дрини, није више покушавала да нападне Србе.

На молбе Ужичана крене се повећи део босанске војске с Дрине у помоћ Ужицу, поневши собом доста хране. Али га Марко Катић дочека на Златибору и тако разбије и растера, да се разбегне на све стране. Срби су одсекли 107 глава, запленили 400 коња натоварених храном, осим коња за јахање.[922] После ове победе Срби су још храбрије почели нападати на Ужице. У једном од тих напада опасно је рањен Милош Обреновић у прса. Најпосле Турци, приморани глађу, пошто су појели и коње који су били у граду, реше се да се предаду. На предаји Турака најуспешније је радио Никола Милићевић Луњевица. На сами Петров-дан, 29-ог јуна, Турци су се предали под овом погодбом: да слободно распродаду Србима своју покретност; да их Срби слободне на миру допрате до Дрине и превезу на ону страну, што је све и испуњено.[923]

После овога остала је српска војска на Дрини и око Сокола. Турци више нису навирали из Босне. Међу Србе ушло је одушевљење због веселих гласова и победа на све стране. Осим тога и жито је добро понело као никад пре тога, с тога су српске старешине с Дрине пустиле инокосне људе кућама да сабирају храну.[924]

XIV

Молба Срба поднесена преко српских депутата генералу Михељсону 24-ог априла, извештаји Михељсонови и молба депутата цару за именовање једнога чиновника који би председавао у Управном Савету Српском, нису застали цара Александра у Петрограду. Он је већ био отишао руској војсци која се борила против Наполеона и налазио се у Бартенштајну заједно с министром иностраних

дела А. Будбергом. Пре битке код Фридланда и пре промене руске политике у Тилзиту и цар Александар и руски кабинет мислили су, да се могу Французи напасти у Далмацији преко Србије и Босне. Тога ради слат је из Србије капетан Радич Петровић да прегледа путове кроз Босну к Јадранском Приморју, којима би се та руско-српска војска могла провести и довести у везу с Црногорцима и руском војном флотом, која се налазила у јадранским и средоземним водама.[925] Нарочито тога ради послан је из Бартенштајна у Далмацију и у Србију пуковник маркиз Паулучи с нарочитим упутима и с писмом Карађорђу од стране министра иностраних дела.

Маркиз Паулучи био је раније у француској служби и познавао је прилике у Далмацији. Према упутима, које је Будберг дао Паулучију 11-ог маја, овај је имао преко Беча да отиде у Трст и да сазна: колика је француска војска у Далмацији; како је распоређена; где су и какви су магацини; какве су потпоре назначене, а какве се очекују; шта желе и чему се надају становници Далмације, Босне, Херцеговине и други од Француза. А пошто сврши све то, да се крене преко Угарске Београду најпогоднијим путем, гледајући гредом да дозна каквим средствима располаже Угарска и какво је расположење Мађара према свом цару. „А кад дође у „Београд, да види: у каквом се стању налази овај град; ко„лики је српски гарнизон; како је расположено београдско „становништво, и најпосле да разгледа све што вреди раз„гледати. Наћи ћете београдскога митрополита Леонтија, „који по свом положају ужива велико поверење у народу(?), „затим команданта места и видећете како су сви располо„жени према нашем узвишеном господару. Испитујући све „ово предочићете им у какву би неприлику дошли, ако би „се подчинили Французима. Уверићете их да се увек могу „поверити Русији и ослонити на њену помоћ, пошто је „руски народ истога порекла и исте вере (као и Срби). „Митрополиту можете засебно рећи: ако и даље буде ра-

„дио као досад, да ће у скором времену добити знак цар-
„ске милости и признања (marque de l'approbation de l'Em-
„pereur). Потрудите се да задобијете његово поверење и да
„преко њега или којим другим путем дознате све што
„треба о броју Срба који се налазе под оружјем, о распо-
„ложењу, шта их одушевљава, колико су одани Русији; о
„њиховим везама које су имали с Французима и о оним,
„које би ускоро могли имати; затим о плану њихових вој-
„них операција и правцу који могу дати тим операцијама;
„о начину и путу како се може створити веза између њих
„и руске војске на Дунаву с једне стране, и између њих и
„Црногораца с друге; о њиховим потребама у оружју, новцу
„итд. У погледу оружја, ако можемо рачунати на Србе,
„ви ћете их уверити, да ћемо их одмах снабдети колико
„год то буде могућно и у погледу новца (рећи ћете им) да
„нема тешкоћа да их снабдемо колико им год треба. Лич-
„ностима, с којима дођете у додир, рећи ћете да царски
„двор ништа неће пропустити да подржи Србе свима сред-
„ствима, која му стоје на расположењу, само ако можемо
„бити уверени да ће стално радити у правцу, који одго-
„вара нашим интересима (dans le sens qui nous convient).

„После тога, пошто се познате с разним стварима и
„предметима о којима сам говорио, упутићете се Карађорђу
„и даћете му приложено писмо у оригиналу и у преводу,
„па према начину како вас прими и према утисцима које
„покаже, износећи вам своје планове и своје погледе, ви
„ћете одредити у колико му се можете поверити. Потру-
„дићете се да и од њега сазнате све оно, што сам вам
„препоручио да сазнате у Београду; гледајте да вас упозна
„у појединостима с војним стварима као и о томе како
„Карађорђе мисли да се може ратовати офансивно; затим
„шта му је најпотребније за спајање с руском војском као
„и о свему што вас може занимати.

„Кад то све свршите, ви се вратите у Букурешт.“

У додатку овим упутима наређено је Паулучију да сазна

што боље, чим дође у Београд, како стоје међу собом Карађорђе и митрополит Леонтије, да ли имају један у другом поверења. Ако немају један према другом поверења, онда какав и колики утицај има митрополит на народ; нама је потребно то тачно да знамо... Ако су у рђавим везама, наређивано је Паулучију, да покуша измирити их, износећи користи које би народ имао од њихове слоге. „Говорите и једном и другом о доброчинствима, којима ће их наш Господар обасути“.[926]

Истога дана, кад су издани ови упути Паулучију, А. Будберг јавио је Михељсону о његовој мисији с тим, да ће по свршетку свога посла Паулучи доћи њему у Букурешт, те га препоручује његовој пажњи.[927]

Паулучи је отишао на пут некако после 21-ог маја и свршивши своју мисију у погледу Далмације и Италије, послао је први извештај А. Будбергу из Трста 6-ог јуна, други из логора под Измаилом 7-ог јула по одласку из Србије, трећи и четврти од 18-ог јула из Римника и најпосле пети о Београду и о Србији такође из Римника од 18 јула 1807 године.[928]

Пошто је свршио посао у Трсту, онда преко Славоније и Срема дође у Земун, одакле је желео да пређе у Београд. Међутим земунски командант чинио му је свакојаке сметње и одвраћао га од преласка у Србију, наводећи тешкоће које ће имати путујући кроз Србију за Влашку. Паулучи је најпосле дошао до уверења да земунски командант има тајну заповест да омета колико год може прелаз страним лицима у Србију, а нарочито лица из оних држава, на која се сумњало да желе имати политичких веза с овом земљом. Најпосле кад је Паулучи изјавио команданту да ће се жалити руском посланику у Беч, командант га је пустио и он је стигао у Београд 18-ог јуна, дакле у исти дан кад је стигао и Исајев с руском војском у штубички логор. У Београду је примљен с почастима које доликују царско-руском изасланику; али се понашање Срба, а наро-

чито београдскога команданта М. Миловановића нагло изменило према њему. Узрок томе био је тај, што је дошло из Земуна неколико трговаца, а међу њима познати лиферант устанички Милош Урошевић и тајни агент царскоаустријске канцеларије *Емерик Млинарић*, који су рекли Младену, да је Паулучи француски изасланик, а руски пасош да му служи само зато да затури траг. Младен се тада обрати земунском команданту, који му такође одговори да је Паулучи некаква варалица. С тога је Младен хтео бацити Паулучија у Небојшу кулу у тамницу.[929] Најпосле брат умрлога Боже Грујовића, Михаило, секретар саветски и Младенов, предложи Младену да се Паулучи отпрати под стражом Карађорђу, на ће се тамо, где је и руски генерал Исајев, тачно дознати ко је и шта је он. Тако је и учињено. Михаило Грујовић са шесторицом оружаних људи укрца Паулучија 20-ог јуна у један каик, и пођу низ Дунаво. Њима се придружи, нема сумње по жељи земунскога команданта, Милош Урошевић, а ради царскобечке канцеларије Емерик Млинарић и дођу водом до Смедерева, а одатле сувим преко Хомоља и на Иван-дан, 24-ог јуна, стигну у српски логор под Неготином. Грујовић одведе Паулучија Исајеву, кога Паулучи замоли да га представи Карађорђу. За то време успео је Милош Урошевић и Млинарић да доставе Карађорђу све шта је било с Паулучијем како у Земуну тако и у Београду, трудећи се свакојако, сваки према своме задатку, да изазову у Карађорђу сумњу према Паулучију, и разуме се, да су у том послу унеколико успели. А то им није било тако тешко.

Из свију писама којима се Карађорђе обраћао, било руском цару, било Михељсону или представницима руским у Јашу и Букурешту, док су они били тамо, или из писама српским депутатима, видела се јасно његова тежња. *Он је желео да помоћу Руса ослободи своју отаџбину од Турака и да је учини независном.* С тога је и пристао у фебруару 1807 године: да се одбаци погодба Ичкова; да

се побију Турци у Београду и у Шапцу и да се наново зарати с Турцима. Ту своју жељу најлепше је исказао и самом Паулучију на растанку с њиме говорећи му: „*Знајте, „Господине, да ја не желим ништа друго, него да видим „своју отаџбину ослобођену од Турака тако, да никад више „не страхује од њиховога јарма. Онда би се одрекао свега и „вратио својем плугу*“.[930] Међутим у овом рату, као што је раније поменуто, руски представници, почевши од руског кабинета па до Родофиникина, мислили су само да се користе покретом Срба против Турака и Наполеона, обећавајући све, не мислећи да ли ће се то моћи испунити и не гледајући на крајње последице које могу постићи Србе, ако се све, што је обећано, не испуни, и ако се устаници нађу сами према, истина, разривеној, али за њих врло моћној Турској Царевини. Све то Карађорђе, и ако није знао, осећао је, као што смо то видели из његова писма српским депутатима у Влашкој од 9-ог јуна и његова одговора генералу Исајеву кад га је овај питао: зашто га је онако хладно предусрео на Великом Острву 11-ог јуна.

Осим тога од њега је током последње две године неколико пута тражен извештај о стању ствари у Србији. Он је свакад, било преко својих и саветских писама, било преко Михељсонових и Ипсилантијевих изасланика, или преко народних депутата, давао тачна обавештења о свему што се догађало у Србији и сад, у тренутку, кад је требало да је дошла свеколика обећана помоћ како у новцу, оружју и муницији, тако и у редовној војсци, долази опет један изасланик да се обавести о стању у Србији, о српској војсци и о њеним потребама. И другоме, а камоли њему, као простом човеку, морало је пасти на ум: или да раније извештаји нису стигли до цара, кад их наново тражи, или се не мисли на озбиљну помоћ.

Из тих разлога, појачаним још сплеткама аустријским, Карађорђе је примио врло хладно Паулучија, који му је предао раније поменуто писмо руског министра А. Буд-

берга. У писму, које је прво од стране рускога министра и пуномоћника царевог упућено Карађорђу, говорило се врло ласкаво о њему и о успесима српских устаника. Карађорђе је назван „добрим пријатељем“ руским, топло је поздрављан и опет обећавана свака помоћ против непријатеља, колико се то може према приликама.[931] Међутим то је све већ неколико пута поновљено Карађорђу од стране руских представника и војсковође. Паулучију је било врло тешко стећи Карађорђево поверење, нарочито после онога што је Карађорђе о њему чуо од М. Урошевића и Млинарића. Најпосле Паулучију је пошло за руком да преко М. Грујовића и Гагића унеколико расположи Карађорђа те да ступи с њим у поверљивији разговор, у коме се Карађорђе тужио на руски и аустријски двор како нису испунили своја силна обећања која су дали, осим рускога, који им је послао слабу помоћ, а српски народ водећи већ четири године борбу, налази се у крајњој исцрпености. Урошевић, чим је видео да је Карађорђе почео поверљивије разговарати с Паулучијем, упне се из петних жила да поколеба у Карађорђу веру у Паулучија и у Русе у опште, и у једном дугом разговору с Карађорђем уверавао га је, да се не поверава Паулучију, да се Русија налази у врло опасном и сумњивом стању, да је Данциг заузела француска војска, сводећи цео свој разговор на то, да српски народ нема ни од кога очекивати помоћи осим од аустријскога двора. И Карађорђе је пустио Урошевића да отиде само с извесним обећањима која су била пробитачна за Аустрију. Али Карађорђе је то учинио једино из тога разлога, што се надао да ће тим обећањима задобити Аустрију да бар колико-толико пропусти хране преко границе и да спасе народ од глади, од које су страдали становници у већини округа, а што му је Урошевић обећао да ће израдити код аустријских власти. Овај поступак Карађорђев није се свиђао Миленку ни Добрњцу, који су се сматрали као ватрене присталице Русије. Паулучи се тада

обрати Миленку и с њиме заједно отиде Карађорђу и стане га уверавати да не треба да има веза са страним дворовима осим с руским и доказивати да српски народ може имати стварне користи само од рускога двора. „Ја знам, рекао је он, сва под„бадања аустријска и њихове плетке, и надам се да не желите „бити обманути и да нећете поверовати двору који је, да би при„нудио твој народ да ради по његовој жељи, допустио да тај „народ умире од глади; чијом су кривицом у исто време „Французи овладали Далмацијом и спремили план да дођу „у Србију, подчине народ и наново баце под тирански „јарам турски. . . . Ја знам да је Аустрија у прво време ва„шег покрета против Турака помагала вас разним потребама, „али по необично високој цени, а с друге стране потпуно „сам уверен да вас она не може јавно помагати.“ Ослабивши мишљење, које је Карађорђе имао у корист Аустрије, „ја сам представио у правој слици искреност нашега „двора; говорио сам о истоветности вере и језика, обичаја „и навика као и самога рата, који Руси и Срби заједно „воде против Турака и о узајамним користима; најпосле „и о доброчинству, које је наш узвишени владалац учи„нио Србима, што се најбоље, без сумње, огледа у спајању „наше војске с њиховом, помоћу које је ослобођен и Ми„ленко Стојковић из штубичкога логора, у коме је био „затворен 17 дана.“

У свом извештају вели Паулучи даље, како је својим говором побудио Карађорђа да најсвечаније обећа, да неће имати никаквих веза с Аустријом и да се потпуно повери заштити рускога цара.[932]

Овде се мора напоменути једно: Карађорђе је, као што раније рекосмо, радио што је боље умео и могао да ослободи своју отаџбину и све што је знао употребио је на то; желео је да његова ослобођена отаџбина постане слободна и независна држава, а никако област било руска или аустријска. И ако необразован и без културе, опет је природном бистрином ума свога могао схватити: да ни

Русија ни Аустрија неће учинити никакве користи српскоме народу без својих користи; знао је тако исто колико су тешка обећања која је давао то једној то другој сили за све време устанка, а особито у тешким тренутцима; али ма ко да је био на његову месту и у онаким политичким приликама, није могао друкчије радити.

И овом приликом, оно што је преко М. Урошевића обећао Аустрији, као и оно што је радио с Паулучијем, чинио је онолико, колико је то морао и колико су то захтевали интереси народа, на чијем је челу стајао у тренутку највећега вртлога у светској политици, кад су за неколико дана читаве моћне државе падале и нове се подизале. Он је често пута тренутно морао жртвовати што од својега уверења, а по гдекад учинити понешто што се није слагало с поносом народа који се диже из гроба и ослобођава, који се труди да створи слободну државу и обезбеди потомству бољи и срећнији живот.

И ако је Карађорђе добио од рускога министра писмо, и ако је назван „добрим пријатељем,“ и ако му је Паулучи објаснио последице његових веза, ако би их било, с Аустријом, а предочио све користи од руске заштите, ипак је Карађорђе желео да има слободне руке како према једном тако и према другом. И баш то је био узрок те га је Аустрија сматрала као рускога човека, а Русија опет често пута као аустријског. Ни једна ни друга у оно време нису могле или нису хтеле гледати у њему човека и војсковођу, који пре свега српски мисли и српски осећа, и који жели да се из покренутог устанка створи српска независна и слободна држава. Он је био готов поверити се свакоме, који би ту његову жељу, уједно и жељу народа, помогао да се оствари, и баш с тога он је изгледао неисправан у очима аустријске и руске дипломације.

Тек што је Паулучи изнео опасност која грози Србима од Француза преко Босне у савезу с турском босанском војском, стигне вест од Јакова Ненадовића, да је

многа турска војска, помогнута Французима, прешла из Босне преко Дрине, потисла српску војску и кренула на Ужице, а тако исто и од Милана Обреновића о преласку турске војске преко Дрине код Вишеграда, која се упутила такође на Ужице. Од Карађорђа је тражена помоћ.[933] Паулучи се користи и том приликом да Карађорђа увери колико је потребан узајамни договор и савез између Срба и Руса.

У приликама кад је народ страдао од глади,[934] и логорима лежао по Врачару, желећи да се отвори граница и добије хране испреко Саве; кад је турска војска, помагана Французима, надирала преко Дрине Ужицу; када је Нишу хитала нова турска војска и када је у Видину стајао Измаил-бег с 15.000 војника, готов да дође у помоћ Мула-паши, Карађорђе се можда тренутно склонио на све оно што му је саветовао Паулучи, само да једанпут добије давно обећану од стране Михељсона и петроградскога кабинета, и давно жељену од стране Срба, помоћ руску.

У таквим приликама рађена је и израђена за четири сата позната конвенција од 28 јуна 1807 године у војном стану под Неготином, у тренутку кад се у Србији ништа није знало шта је било између Наполеона и цара Александра у Тилзиту, шта је уговорено, већ под претпоставком да још траје рат између Русије и Француске.

Међутим Карађорђе се, размишљајући о предложеној конвенцији, почео колебати, осећао је да у њој има нешто што је против њега и онако слободне земље, како је он замишљао слободну Србију. Не желећи да сасвим одбије Паулучија, а не желећи ни да потпише онакву конвенцију, он је ноћу, како изгледа, између 27-ог и 28-ог јуна, оставио војни стан под Неготином и с половином војске отишао, изговарајући се да су му дошла писма како су Турци навалили од Ниша и да тамошње старешине траже помоћи.

Написана конвенција, која је већином дело Гагићево и Паулучијево, а унеколико и Миленково (јер су и Гагић и Миленко желели награда, одликовања и чинова од Ру-

сије, као што напомиње Паулучи), остала је непретресена и непотврђена. То су довршили с Паулучијем Миленко и Ј. Гагић. О овоме Млинарић изреком вели: „По изне„надном одласку Карађорђевом предузео је даље догова„рање с Паулучијем Миленко, такође с неповерењем и „с уздржљивошћу и предложио му 13 тачака... и у исто „време предложио да с њим пођу и двојица изасланика „од српскога народа: *Чардаклија*, некадашњи капетан у „аустријско-царској служби и *Јеремија Гагић*, раније тр„говачки помоћник у Земуну".[935]

Конвенција гласи:

„Договор (собесѣдованіе) учињен између вожда сло„вено-српскога народа Ђорђа Петровића Црнога и пуков„ника Њ. Царског Величанства маркиза Паулучи, посланог „од његовог в. пр. г. генерала од инфантерије министра „иностраних дела и носиоца разних ордена Андрије Буд„берга.

„1. Пре свега прва је жеља српскога народа да буде „под заштитом Њ. Ц. Вел. Александра првога.

„Српски народ најпонизније моли да Њ. Ц. В. одреди „што пре спремнога за управу земљеуправитеља (землѣ„управителя), који би довео народ у потребан ред, земљу „српску уредио и према животу и обичајима народним из„радио устав (конституцију), који треба да буде одобрен и „објављен у име Њ. Вел. Александра првога.

„2. Пошто се српски народ поверава заштити и од„брани Њ. Имп. Вел., то очекује (од Русије) све што му „је потребно (всѣ нужныя необходимости) и жели да се у „Србији никада не може ни најмањи део земље дати коме, „то јест да у Србији никада не може бити спахија и да тим „путем нико не може доћи у ропство.

„3. Постављање разних лица, осим Грка, за чиновнике „у Србији, како војне тако и грађанске, вршиће се у име „Њ. Ц. Величанства.

„4. Ради веће сигурности и боље управе у свакој срп-„ској тврђави потребна је посада од једнога гарнизона „руске редовне војске и у свакој тврђави, која је данас „у српским рукама и у будуће, која се руском војском за-„узме, наименоваће се по један руски командант.

„5. Да се од руске редовне војске у Крајину према „видинској граници за одбрану и напад пошље 3000 ре-„довних пешака, два ескадрона кавалерије и један козачки „пук, а од српске стране овој војсци, кад буде затребало, „да се дода 20.000 војника.

„6. Српскоме народу врло је потребно да се утврди „према Босни и да створи везу с Црногорцима, те да се „тако француско-турске намере на тој страни осујете и „оном крају обезбеди мир, да се учини милост (од стране „руске владе) и поред горе поменуте војске пошљу још „3000 пешака, два ескадрона коњице и један пук Козака, „којима се за успешно ратовање у Босни и спајање с Цр-„ногорцима има додати од стране Срба војска од 15.000, „а границу према Босни има да чува српска војска.

„7. Српски народ војујући с непријатељем четири го-„дине потрошио је све што је имао, и с тога трпи велику „оскудицу у новцу за издржавање војске и набавку оста-„лих потреба. С тога је потребно „земљеуправнику,“ који би „био назначен Србима, дати знатну суму новаца, која би „се оставила у благајницу. Благајница да буде у Београду, „где је место становања и „земљеуправника.“

„8. Да би се поправио велики број покварених топова „који се налази у Београду и по другим тврђавама, по-„требни су добри мајстори како за ливење топова тако и „за топовска зрна и за барут.

„9. Срби врло много оскудевају у баруту и олову, а „данас у томе трпе највећу оскудицу, с тога је потребно „да се у Београду уреди магазин, а топови се не траже „с тога, пошто смо уверени да их руска редовна војска има.

„10. За београдски магазин потребно је имати до „10.000 пушака војничких, на случај да се српска војска „увећа.

„11. Ради образовања српске војске потребно је да се „пошљу шест артилеријских и инжињерских официра.

„12. Потребно би било да се пошље једна чета пио„нера и једна артилериста, међу којима би били и бом„бардири.

„13. Сироти српски војници кад се рàнē, леже без „помоћи, пошто нема ни доктора̂ ни апотека̂, с тога су по„требни доктори и пољске болнице, а нарочито да се у „Београду уреди главна болница и апотека.

„За све ове наведене тачке нама врло потребне, као „и за друге, које засад не можемо знати, најпонизније „молимо и препоручујемо се великој очинској милости „Њ. Ц. В., најмилостивијега нашег заштитника и браниоца „Александра првога“.[936]

На овако стапање Србије у руску државу у оно време нити је мислио Карађорђе нити Срби, а ни сам цар Александар није тако мислио. Она је постала с једне стране сувишном ревношћу рускога пуномоћника, који је мислио да ће га то препоручити код њихових старешина и код цара, а с друге стране она је производ српских домаћих интрига[937] и постала таква утицајем оних старешина који су се јавили као супарници Карађорђевој власти, и који су желели, заслепљени домаћом борбом, да Србија постане област Рускога Царства, као што ће се то видети доцније, кад се буде говорило о унутрашњем уређењу Србије за време Првога Устанка и о домаћој борби између старешина.

На оригиналу ове конвенције налази се само печат Миленков и печат Јеремије Гагића, а цела је написана руком Гагићевом, која је потписала такође Карађорђа и Миленка. Па ипак она је веома значајна за Први Устанак на по се, а за везу између Срба и Руса у опште. Њоме су се први пут у јасним тачкама постављале основе руске поли-

тике у Србији, по којима је доцније радио Родофиникин за све време свога бављења у Србији као представник Русије. Она има у главноме, као што се види из ње саме, два дела: политички и војнички. Војничка страна ове конвенције оснивала се на руско-француском непријатељству, и она је изгубила свој значај онога тренутка кад је постала, јер се француско-руско непријатељство — главна основа конвенције — претворило Тилзитским Миром у француско-руски савез. Политички део задржао је свој значај само толико колико се Родофиникин доцније трудио да изврши уређење земље, и колико је овом конвенцијом изречена први пут мисао да се Србији даде устав, као основни закон земље, којим би се ограничила Карађорђева лична власт.[938]

Карађорђе, пошто је оставио логор под Неготином 27-ог или ноћу између 27-ог и 28-ог јуна, с 800 коњаника (већином Смедеревaца), пошао је у помоћ српској војсци на Дрини. Прешавши преко Мироча, низ Поречку Реку, поред Пореча па преко Мајдан-Пека и Пожаревца, стигне у Смедерево 30-ог јуна или 1 јула, где се задржи да одмори војску. Међутим стигне гласник од Милана Обреновића, да су ону турску војску, која се кретала од Дрине Ужицу, на Златибору разбили и многи плен задобили. Карађорђе нареди те се та победа над Турцима огласи пуцњавом топова са смедеревске тврђаве, а народ и војска стану се веселити. После тога Карађорђе отиде у Тополу, а војску која је била с њиме, распусти кућама са заповешћу да буде готова у свако доба.[939]

И Паулучи, по одласку Карађорђеву, крене се на пут за Влашку 29-ог јуна с Јеремијом Гагићем и 3-ег јула стигну у Букурешт. У Букурешту су дознали да је у Тилзиту углављен мир између Александра I и Наполеона, те Гагић по савету Милорадовића остане у Букурешту, а Паулучи се упути логору руском под Измаилом где се налазио Михељсон,[940] камо је стигао 7-ог јула.[941]

Јеремија Гагић, чим је стигао у Букурешт и решио се, по савету генерала Милорадовића, да остане у Букурешту, написао је молбу Михелсону да му допусти да у име Карађорђа и Управнога Савета отиде лично цару и да му усмено потврди оно, што су они преко маркиза Паулучија изјавили и написано послали. Из актова и ондашње преписке, који су ми долазили до руке, не види се да је Гагић на ово имао одобрење, већ ако то све није радио на основи онога општега пуномоћја изданога депутатима још у почетку марта 1807 године, или према усменим упутима од стране Карађорђа. Осим тога занимљиво је да се Михелсон у први мах на то сагласио, али је од тога одустао и већ 19-ог јула писао Родофиникину да тај поступак Гагићев не може одобрити док о томе не добије пристанак од Карађорђа.[942]

XV

Поменуто је раније с коликом су пажњом Срби с леве стране Саве и Дунава пратили устанак своје браће с десне стране Саве и Дунава против Турака, поменуто је и колику су им помоћ указивали. Али колико се устанак развијао, колико је постизао успех за успехом, толико је у своје браће под Аустријом будио лепе наде за будућност и жељу да се давно опевана тежња за јединством једанпут и оствари. Међутим давнашња тежња Аустрије да долином Мораве продре ближе Белом Мору, нагна бечки двор и бечку владу да буду против ослобођења Србије, тако исто и да се боји покрета и међу оним Србима које је она имала под својом влашћу. Она се бојала да мисао о народности и јединству народа не заталаса српски устанак и не изазове кретања, којима би се у оно време користила Русија или Француска. Баш из тих разлога она је оштро пазила како на кретање устаника тако и на везе Срба с леве стране Саве и Дунава с устаницима.

Бојећи се свега што би могло будити народну свест у Срба, она је обратила нарочиту пажњу на кретање образованијих Срба и на њихове литерарне саставе; гонила је све списе и слике, које су говориле о прошлости народној или узносиле славна и јуначка дела устаника; спречавала је и бранила да се такви списи и слике растурају по народу не само у крајевима који су под њеном влашћу, него је забрањивала да се преносе у Србију. Још 18 јуна 1805 Доситеј се жалио у једном писму писаном у Трсту, како је забрањено његове списе растурати по Банату.[943] Нарочита је пажња била обраћена „Стематографији“ Христифора Жефаровића, која је изашла 1741 у јесен, а у којој су се налазили ликови некојих српских светаца и српских владалаца, а нарочито слике грбова појединих српских покрајина. Уза слике штампана су тумачења прво у стиховима, затим у прози. Забрањена је била песма Гаврила Ковачевића, земунскога књиговесца, о бољу устаника с Турцима од почетка 1804 године, која је штампана негде у новембру 1804; затим списи Николе Стаматовића, особито његови похвални стихови српском роду; песма Доситеја Обрадовића о српском устанку, у којој велики философ слави устанак у Србији и њене храбре витезове; забрањен је календар за 1807 годину, намењен госпођама и госпођицама, а на крају кога се налазила песма: „На славу српских јунака.“

Од слика највише су забрањивали слику цара Душана, на којој је Душан представљен како јаше на коњу, чије ноге газе по грбовима свију земаља које су некад припадале српском царству; доцније гоњена је слика Карађорђева, коју је донео поменути календар за 1808 год., издан крајем 1807.

Цар Франц био је заповедио да се све књиге, које славе прошлост Србинову или устаничку борбу против Турака, не смеју растурати у народ, а ако се где нађу у књижара или у приватнога лица, да се одузму и њихова

вредност дотичном лицу исплати. Тако су 1807 године све књиге, које су славиле прошлост Срба или устаничку борбу и устанике, одузете од поменутога књиговесца и књижара Гаврила Ковачевића.[944]

Бојећи се да ови литерарни покрети не поколебају привржености сремских, бачких и банатских Срба према аустријској монархији и хабзбуршкој династији, аустријске власти пазиле су све оштрије на кретања прекосавских Срба и на оно шта они говоре. У почетку 1807 године, дакле у време кад су и у Бечу тачно знали о везама између Срба и Руса, већ је обраћена пажња на панчевачкога свештеника Арсенијевића, што се у некој свечаној прилици молио Богу за здравље и дуг живот Карађорђа и Станоја Главаша и за срећан успех српскога оружја; аустријским властима изгледало је да се јавља неко живље кретање с превратним намерама међу Србима и Власима око Беле Цркве; изгледало им је да то долази од чешћега додира трговаца из оних крајева с устаницима. Власти су дознале чак и да су прекосавски Срби „Швабама" претили отворено, како ће се на пролеће латити оружја и урадити с њима оно што и с Турцима у Србији. Вели се у ондашњим извештајима, да су ове претње учестале нарочито од онога времена откад су Срби заузели Београд, и да су граничари јавно говорили: како ће они, чим их почну мобилисати, сви пребећи у Србију, и да неће више да се боре за ћесара.[945]

Извештаји који су о овим покретима стизали из Баната (Беле Цркве и Темишвара) и Срема, изазвали су не мали немир у Бечу, и ма да је цар Франц узимао ове вести као претеране, ипак је наредио своме брату надвојводи Карлу да предузме оштре мере и да ма и најмањи покрет међу граничарима предупреди. Надвојвода је у овом смислу одмах издао заповести граничарским командама.

У почетку пролећа (крајем марта и првих дана априла) јави се међу сељацима у Срему, а нарочито на спахилуцима:

илочком и румском, покрет противу спахија, који пређе у отворену буну. Сељаци вогањске општине с оружјем и с развијеном заставом отиду манастиру Врднику. У исто су време вођи покрета послали писма становницима околних села, у којима су најоштрије претили људима, ако се не придруже буни, а у којима се још говорило како је дошло време да се боре за веру и за крст.

Вођ овога покрета био је *Теодор Аврамовић Тицан* из Јаска, којега су сви изабрали и по коме се овај покрет у Срему и назвао *Тицанова Буна.*

Сличне тежње покрету, али које још нису прешле у буну, јавиле су се у Војној Граници и у Бачкој. Управа Срема јако је била изненађена овим покретом и одмах је потражила помоћи од Петроварадинске Команде, на што се командант Генејн брзо одазвао и послао одред војске у побуњени крај. И сам митрополит Ст. Стратимировић упути се у Врдник, пошто је прво био послао неколико архимандрита. Ни архимандрити ни митрополит не успеше да умире побуњене сељаке, који прокрстарише целу околину нагонећи народ да се буни. Тада војска опколи цео крај, сужавајући све јаче круг. Најпосле кад сељаци виде да је немогућно помишљати на даљи отпор, на саветовање митрополитово и на обећање: да ће се њихово стање испитати, да ће се кулук и работе олакшати, пусте оне које су били у буни похватали и у шуму одвели, па се врате у село. Војска их је пустила да у редовима прођу, само је задржала некоје коловође. Најпосле је 6 (18) априла дата свима бунтовницима царска милост осим Тицану, којега су сви држали за главнога вођа и покретача буне.[946]

Кад је завршен покрет и буна угушена, аустријске и мађарске државнике јако је занимало да сазнаду откуда је поникао покрет. Митрополит Стратимировић, у свом извештају од 7-ог априла палатину Јосифу у Будим-Пешту, изнео је као узрок понашање власти према народу, спахијске работе и кулуке; али власти аустријске тражиле су том по-

крету други узрок. Оне су ту хтеле да нађу старешине српскога устанка у Србији, а преко њих Русију. С тога, и ако је буна била угушена, и ако је царска милост даровања свима сељацима умешаним у буну, опет је истрага вођена преко целе године. Резултат те истраге можда је испао онако како је власт тражила. Према архивским документима, који су били приступачни В. Калају, а чија се вредност засад не може проверити, аустријске су власти за овај покрет окривиле некоје српске војводе, а нарочито Луку Лазаревића, за којега се тврдило да је послао добро наоружане људе по мачвански богато одевене, који су изазвали покрет и буну.[947] Чак су устанички вођи из Србије окривљени, како се то види према актима бечких архива, да су раније поменуту слику цара Душана, коју су аустријске власти биле забраниле да се растура, узели као симбол и 1807 године преко тајнога изасланика растурили у народ по Војничкој Граници.[948]

Раније везе појединих виђенијих људи с леве стране Саве и Дунава с вођима устанка у Србији, доведене у везу с овим догађајима, затим са савезом који је постојао између Срба и Руса од почетка 1807 године, учиниле су да су аустријске власти почеле сумњати у привржености православних Срба у Славонији, Срему, Бачкој и Банату Њесару, и с тога су биле врло оштре према онима, који су имали ма какве везе с устаницима у Србији. Кад се при истрази врдничкога покрета сазнало да су некоји од знатнијих учесника у буни пребегли у Србију и да су сремски пастири опет послали двојицу својих изасланика у Србију, тада је Палатин 28 маја (9 јуна 1807) заповедио, те се две коњичке регименте (Фердинандови хусари и виртембершки драгони) и две пешачке (Јелачића и Вењовска) пошљу на границу према Србији.[949]

Осим тога на све људе од прекосавских Срба, који су и даље одржавали везе са Србијом и устаницима у њој, аустријске власти гледале су као на издајнике према цару,

што се најбоље види из извештаја аустријскога уходе Емерика Млинарића, који се у половини јуна 1807 год. бавио у Земуну, затим у Београду. У том извештају између осталога он вели: *како је после више дневнога бављења у Земуну могао пратити издајничку радњу тамошњега становништва (Срба).* Затим је у извештају именовао главније личности које се налазе у Бечу, Пешти, Новом Саду, Карловцима, Земуну и још неким местима. За све личности које помиње у извештају, не изузимајући ни митрополита Стратимировића, Млинарић вели: *да само чекају миг од Карађорђа па да се, како они тако и њихови повереници, не само у Земуну већ на целој граничној линији до Оршаве, придруже Србима.*[950]

У осталом неоспорно је да је устанак у Србији имао јак утицај на Србе у Срему и Банату, и није чудо ако су у дубини душе сви гајили наду на бољу будућност српскога народа у тренутку кад су се дешавали они велики догађаји у Европи који су често пута мењали њену политичку карту. Те су наде бивале све јаче, а нарочито откако се појавила руска војска у Влашкој, ближе граници аустријској, ми их налазимо јасно истакнуте у једном писму у време Тилзитскога Мира, а пре примирја у Слобозији, које су писали Михељсону у Букурешт некоји људи из Баната, а у коме се између осталога вели: „Ми вама јављамо да „желимо бити под руским двором и да хоћемо сви једно„гласно да устанемо против Немаца... за које ви знате да „су стари издајници. Најпосле знајте, а и сами ћете уви„дети, да су Немци од старине подли, нечасни и непосто„јани. Немац ће све наше земље са селима продати пле„мићима, како би уништио српску Војну Границу с изго„вором да не ради то он него Мађар, како би Срби мрзили „на Мађаре а не на Аустријанце. Ма колико да Турци „желе зла Србима с тога што су саплеменици Русима, „ипак их у томе превазилазе Немци“.[951]

ГЛАВА ДЕСЕТА

ПОСЛЕДИЦЕ ТИЛЗИТСКОГА МИРА ЗА РУСИЈУ И СРБИЈУ

I — Стање у руској војсци пред Тилзитски Мир. — Тилзитски преговори и Тилзитски Мир.

II — Спрема за преговоре с Турцима. — Срби за време тилзитских преговора нису нигде споменути. — Михељсон скреће цару пажњу на судбу Срба. — Руско заузимање и турско мишљење о Србима за време преговора у Слобозији. — Сви напори руски за Србе остају без успеха и Срби остају без примирја. — Потпис и ратификовање уговора. — Петроградски двор и кабинет према уговору у Слобозији.

III — Српски депутати траже руског представника у Србији. — Откуда та мисао? — Ко је Родофиникин. — Зашто је желео доћи у Србију? — Жеље Родофиникинове поклапају се с политичким тежњама Русије. — Инструкције дате Родофиникину. — Писма Управном Савету и Карађорђу. — Мржња Срба на Грке у опште и Гагићеве интриге.

IV — Стање у Србији током јула 1807. — Аустријске плетке. — Саветско писмо од 16-ог јула Миленку. — Миленкове везе с Русима. — Спрема Турака на Србију.

V — Стање Карађорђево у јулу и узроци његова неповерења према Русима и Родофиникину. — Особине руских представника на Балканском Полуострву. — Особине Родофиникинове. — Дочек Родофиникина у Смедереву и Београду. — Састанак Карађорђев с Родофиникином. — Први кораци руског представника у Србији. — Његов незгодан положај. — Његов рад супротан ономе што је урађено у Влашкој. — Управни Савет Главној Команди у Влашкој. — Мисија Ивана Југовића. — Рад Родофиникинов да умири и задовољи Србе.

VI — Догађаји на Дрини септембра и октобра.

VII — Осуда и уговора у Слобозији и његових твораца с руске стране. — Срби без примирја остају ипак на миру за све време примирја.

I

Нико у свету, а камоли у Србији, није могао почетком 1807 године предвидети, како ће се свршити борба

између Наполеона с једне, Русије и њених савезника с друге стране. За време док су почетком јуна вођене упорне борбе између Срба и Турака на Дрини, на Ужицу и у Неготинској Крајини, док су Срби полагали све своје наде на цара Александра I и на Русију, а Турци на Наполеона и на Француску, одиграли су се на Њемену према Балтичком Мору догађаји, који су изненадили цео свет и променили положај у Европи од дна до врха.

Поменуто је како је било зло стање у руској војсци после боја код Фридланда и како се Русија налазила у тешком положају. То стање најбоље је оцртао сам Александар I у разговору с тадашњим својим бечким послаником, кнезом Александром Борисовићем Куракином. Баш онога дана (10 јуна 1807) кад се његов пуномоћник кнез Димитрије И. Лобанов састао у Тилзиту с Наполеоном и повео разговор о примирју између Русије и Француске, Александар се разговарао у месту Шавли с Куракином и наводио му узроке, који су га нагонили да се мири с Наполеоном: „Ми смо изгубили ужасно велики број официра „и војника; сви наши генерали, а нарочито бољи, рањени „су и болесни; у војсци нема свега пет до шест генерала, „који, као нпр. Горчаков, Уваров и Гаљицин, немају ни „искуства ни војничкога дара, па према томе у нас нема „заповедника зналаца, спремних да командују војскама и „оделитим корпусима. Ја не могу сам ратовати без савез„ника. Енглеска се рђаво понашала од самога почетка, а „данас даје ништавно обећање да изведе незнатан кор„пус војске у 10—12.000 људи, не одређујући тачно време кад „ће и то испунити; а и кад стигне та војска, биће сасвим „доцкан. Лорд Говер, који је донео ту вест о војсци, ре„као је такође: да Енглеска не може дати већу годишњу „помоћ за потпору својих сувоземних савезника од 2,200.000 „фуната стерлинга (око 55,000.000 дин.), па и ту потпору „треба поделити између Русије, Пруске и Аустрије. То је и „сувише мала потпора. Мислим да Француска неће тра-

„жити коју од руских покрајина, нити ће повредити руске „границе а да би повратила Пруској њене земље; ја се „могу одрећи од земаља које је заузела наша војска: Мол„давије, Влашке и Јонских Острва. *Најпосле дешава се та„кав стицај прилика, када треба мислити једино о самом „себи и управљати се једино према добру и срећи своје „државе*“.[952]

При оваквим политичким приликама и у оваком расположењу цара Александра, када је готов да напусти и Влашку и Молдавају, само да би дошао до мира и повратио у живот своју савезницу Пруску, која је већ била на умору, чему се могао надати српски народ како у Србији тако и у Црној Гори? И у таквим приликама Паулучи закључује поменуту конвенцију, и у име цара даје сјајна обећања Карађорђу и Србима.

После 10-ог јуна дошао је састанак цара Александра I и Наполеона, 13-ог јуна, на једном сплаву на реци Њемену, затим састанци у Тилзиту; а сви ти састанци како на Њемену тако и у Тилзиту завршили су се Тилзитским Миром, који је потписан 25-ог јуна (7 јула) а ратификован 27 јуна (9 јула) 1807 године.

Тилзитски Мир, који је толико изненадио свет онога времена и испреметао од дна до врха дотадашње политичке везе између појединих држава и савезника, а створивши нове којима се нико није надао, био је потребан и Александру I и Наполеону.

Наполеону је потребан био мир и савез с Русијом да би могао водити борбу с Енглеском, која је, одступањем Русије, остала усамљена, и да би имао одрешене руке ради својих намера према Шпанији, затим према Немачкој, Аустрији и Италији. Цару Александру, који је, као што смо видели, био незадовољан својом дотадашњом савезницом Енглеском због њене себичности, потребан је био мир с тога, да би спасао што се може више земаља своме савезнику, краљу пруском, чију је државу Наполеон скоро целу

освојио и уништио; и да би заштитио руске интересе у пољском и источном питању.[953] Осим тога, после свега онога што се догодило до Фридланда, била је сумњива популарност рускога цара, како у Петрограду тако и у осталој Русији, поред свих његових племенитих и привлачних особина. Један од француских посланика, још пред догађаје 1806 и 1807 године, писао је својима претпостављенима: „У Петрограду владари више но игде стоје на вулкану".[954]

За време преговора у Тилзиту између Наполеона и Александра I много је говорено о Источном Питању и о деоби Турскога Царства. И ако је то питање било истакнуто на прво место, ипак о њему нису донесена никаква одређена решења, нити су унесена у уговор о миру. Ти су разговори остали између царева и били су доцније узрок њихову размимоилажењу.[955]

Што се тиче Турске, у члану 21-ом Тилзитскога Уговора речено је: „Сва непријатељства између Русије „и Турске, како на води тако и на суву — на свима ме„стима, докле стигну вести о овом потписаном уговору, „имају одмах престати. И једна и друга висока страна без „оклевања послаће нарочите курире да известе, што се „може брже, генерале и команданте." У чл. 22. пак: „Ру„ска војска напустиће Влашку и Молдавију, али зато сул„танова нема права да поменуте области поседне, докле се „не измењају потврђени уговори о потпуном миру између „Русије и Порте." А у чл. 23.: да цар руски прима посредовање Наполеона за вођење преговора и углављивање пробитачнога и часног мира за обе царевине. Њихови пуномоћници отићи ће у место, одређено за то обема заинтересованим странама, да отпочну и воде преговоре.[956] Међутим у разговору је Наполеон нагласио Александру, да он не навађује толико на то да руска војска напусти Влашку и Молдавију.[957]

Осим тога у тајној и посебној конвенцији чланом првим уговорено је, да руска војска преда француској Боку Которску, другим, да се Јонска Острва уступају у потпуну

својину и владање цара Наполеона, и најпосле трећим, Наполеон се обвезао да неће узнемиривати никога од Портиних поданика, а нарочито Црногорце, нити их окривљивати непосредно или посредно за оно што су ратовали с Французима док је рат трајао.

По овом уговору Русија је требала да напусти Влашку и Молдавију, да преда Французима Боку Которску и Јонска Острва, а за све то добила је само обећања на рачун будућих преговора с Турцима, или на рачун будуће деобе Турскога Царства.[958]

II

Пошто је утврђено примирје у Тилзиту, спремљена су два значајна акта 15-ог јуна за Михељсона и то царево писмо (рескрипт) и Будбергово с којим Михељсону спроводи царско писмо, тражећи у исто време да га саопшти и Родофиникину, који се спремао за Србију. Цар Александар јављао је Михељсону: да је углављено примирје између Француске и Русије, па с тим да је у исто време уговорено да се прекине и ратовање у Бесарабији, Молдавији и Влашкој док се не уговори мир између Порте и Русије, и наређује му, да се уздржава од нападања на Турке, само у случају, ако би Турци напали, да се брани, гледајући да не узму превагу у борби. Иста таква заповест издата је у погледу корпуса рускога који је ратовао под Исајевом у Србији, као и војсци која се налази на суву и на мору под Сењавином.[959]

Пошто је већ утврђен Тилзитски Мир цар Александар својим писмом од 28-ог јуна известио је о томе Михељсона, шаљући му извод из уговора и наређујући му да поведе преговор с великим везиром о примирју, и ако се Порта склони на посредовање Француске и пристане да углави мир, то да изведе војску из Влашке и Молдавије и да по свом нахођењу заузме најбоље позиције на левој страни реке Дњестра. А у случају да велики везир не пристане на обележене погодбе, то да остане на својим позицијама с војском, како му је наређено писмом од 15-ог јуна.

У исто време цар га је извештавао да с куриром, који носи царско писмо, долази и француски пуковник Гиљемино (Guilleminot), који има заповест од Наполеона да потпомогне предлоге Михељсонове великом везиру, као и то, да је одређен за пуномоћника који ће водити преговоре с Турцима, тајни саветник Сергије Лашкарев. У писму цар је нарочито истакао како жели да Лашкарев буде употребљен у преговорима чим се они отпочну између Михељсона и великог везира, тражећи од њега да Лашкарева, чим стигне у војни стан Михељсону, снабде потребним упутима на основи овога писма.[960]

Истога дана цар је послао своја писма вице-адмиралу Сењавину и команданту руске војске у Боки Которској, који је заступао Сењавина. У писмима се јављало о миру с Француском и наређивало да се Јонска Острва и Бока Которска предаду Французима.[961]

Пошто су све заповести издате и послови завршени, Наполеон је отишао за Париз а Александар за Петроград.

Међутим Михељсон је добио царско писмо од 28-ог јуна пре него што је дошао Лашкарев у Букурешт и одмах је по нарочитом официру послао великом везиру, који је био у Силистрији, своје пуномоћје за вођење преговора и писмо упућено везиру. Одређени официр отишао је у стан великога везира заједно с пуковником Гиљемино. Осим тога Михељсон је 14-ог јула из села Фурценешти послао цару рапорт.

У свима преговорима и у актима о уговору мира у Тилзиту нигде се не говори о Србима устаницима, који су се целе прве половине 1807 године борили с Турцима као савезници, тако исто ни у царском писму од 28-ог јуна, упућеном Михељсону да преговара примирје с Турцима. А како је сав посао, који се тицао савеза са Србима, ишао преко Михељсона, и како је Михељсон, разуме се по жељи царевој и по заповестима петроградскога кабинета, позвао Србе у савез против Турака, то је он нашао за по-

требно да у поменутом рапорту од 14-ог јула скрене цару пажњу на Србе:

„Усуђујем се такође, свемилостиви господару, напоме„нути о српском народу, који је показао толико вере, стал„ности и наде на скиптар В. И. В. Племенитост и милосрђе „В. И. В., дајући мир и добро другим народима, неће нај„после оставити овај народ да буде жртва своје оданости „Русији. При потпуном уговору мира с Турцима може се „и њихова судба решити, јер ако би остали изван уговора „нашега с Портом, могу бити изложени погибији. С тога „сам се усудио напоменути француском пуковнику Гиље„мино, да се при преговорима постара да уговор о при„мирју обухвати и овај народ.“

На овај рапорт Михељсон није добио одговора, ма да је он примљен у Петрограду 28-ог јула.[962]

Међутим и ако није дат Михељсону никакав упут у погледу Срба царевим писмом од 28-ог јуна, он је могао знати шта цар жели за српске устанике из оних упута датих још у марту месецу Поцо ди Борго-у, јер је то јасно одређено у тачки 5., као што је то раније поменуто.

Велики везир, по доласку француског пуномоћника Гиљемино и по добивеном писму Михељсонову, обрати се султану за одобрење да може водити преговоре за примирје, па ако може, то је молио султана да одреди пуномоћнике. Султан је пристао да се преговори воде и за тај посао одредио је Мехмет-Саит-агу Галиб-ефендију. Михељсон, извештен од стране везира да је одређен Галиб-ефендија за преговоре, одмах је, према писму цареву, издао потребне упуте тајном саветнику С. Л. Лашкареву и послао га у Слобозију, место близу Рушчука и Ђурђева, на левој обали Дунава, одређено за вођење преговора.[963]

Немајући никаквих нових инструкција од петроградскога кабинета у погледу Срба, Михељсон је, на основи инструкција датих Поцо ди Борго-у при давању упута Лашкареву односно Срба, напоменуо:

„Такође да се обустави војевање и на граници Србије „како с руским корпусом, који је тамо, тако и са Србима, „пошто су они ратовали заједно против Турака с руским „корпусом“.[964]

Као што се види од стране Руса при првим преговорима у Слобозији за примирје тражено је да се обустави војевање само у Неготинској Крајини према Неготину и Видину, а за остале границе према Нишу, Новом Пазару и према Дрини не помиње се ништа.

Тајни саветник, Сергије Лазаревић Лашкарев, познат је још израније. Он је 1791 године заједно с грофом Безбородко уговорио Јашки Мир. Добивши упуте, који су се у главном оснивали на онима датим још у месецу марту Поцо ди Борго-у, он је могао тачно знати: како жељу цареву тако и жељу петроградскога кабинета у погледу Срба, јер су оне јасно изложене у тачки 5. поменутих упута. Али у овом тренутку Лашкарев није био на висини повереног му задатка. Кад је дошао у Слобозију 31-ог јула, састао се с француским пуномоћником Гиљемино и с турским Галиб-ефендијом, и 1-ог августа отпочели су преговоре. При првом разговору, вођеном пре подне, преговори су ишли доста лако и примано је готово све што је и с једне и с друге стране предлагано. Али по подне на састанку, пошто је утврђено оно што је пре подне претресано, Галиб-ефендија дотакао се питања о Србима овим речима: „Војска ваша „неминовно мора бити изведена из Србије, јер се Срби нису „само једанпут показали неверни султану, него су војевали „против њега, узимали градове и убијали градске старе„шине. Ми их не сматрамо ни за Влахе ни за Молдоване, „већ за непријатеље и као такви они не могу бити обу„хваћени уговором о примирју.“

„Али свуда, одговорио је Лашкарев, где се налази „руска војска, примирје мора бити примењено у истој мери.

„— Али ни султан ни велики везир никако на то не „могу пристати. Ако мимо очекивања заповеђено буде од

„стране великога везира, да наша војска уђе у земљу ових „издајника и почне их убијати, зар ће им ваша војска по- „магати?

„— Шта ће из тога изићи, ја вам одговорити не могу, „али ви можете причекати докле ја на то питање не до- „бијем одговор.

„— Зар је могуће да се због тога питања дође до „новога рата? Запитао је Галиб-ефендија.

„— И на то не могу одговорити, али би то врло не- „пријатно било; најпосле ми и тако четири сата седимо и „све о том питању говоримо, није ли боље да се ви обра- „тите своме господару или везиру, да сам ја тражио да и „Срби буду обухваћени уговором о примирју?“

После овога разговора с Галиб-ефендијом Лашкарев се обрати француском пуномоћнику пуковнику Гиљемино о истом питању, на које му овај одговори, да примирје треба да се распростре и на Србе.

Лашкарев је о свему овоме одмах написао извештај како А. Будбергу тако и Михељсону,[965] на што му је овај одговорио одмах 2-ог августа: „Депешу В. П. добио сам „ноћас и сад је шаљем у Петроград. Искрено вас поздрав- „љам с тако добрим почетком преговора и желим тако добар „свршетак. Нарочито сам вам захвалан за ваше заузимање „у погледу Срба. Гледајте да би сад остали на миру, а после „нека буде што им Бог да.“

На састанку од 3-ег августа утврђено је да, после ратификације примирја, Влашку и Молдавију напусти како руска тако и турска војска; а у другој тачки уговора утврђено је, да ако се и не дође до мира, то ипак примирје да траје до 3-ег априла 1808 године. Лашкарев је о свему томе известио Михељсона, који му је 4-ог августа одговорио: „Хитам да одговорим на ваше писмо од 4-ог августа. „На првом месту (треба да знате), докле примирје не обу- „хвати и Србе, дотле се не може рачунати да примирје „постоји, јер се наш корпус тамо налази, који не могу

„повући без примирја; ово најпосле тражи и част оружја „нашега узвишеног господара.“ Затим је у P.S. додано руком самога Михељсона: „И опет захваљујем Вам за брзо „привођење посла крају; али потребно је ма што урадити „за Србе, како би и мени олакшали, те да без стида могу „извести нашу војску одонуд. Мени се чини кад се уради „да се и онамо примирје распростре, све после остаје до „њих самих, нека после ураде како за најбоље нађу. (Мнѣ „кажется когда датъ подъ рукою почуствовать что сдѣлавшій „и томъ перемиріе все послѣ останется въ волѣ ихъ посту- „пать какъ заблагоразсудятъ). Све ово пишем вам одвојено „као своје мишљење, а ви у осталом урадите како најбоље „знате, и ја бих рад био да ме и изгрде, него оставити без „одговора; али ја сам на то већ навикао (а я бы радъ былъ „чтобъ лучше меня побранили какъ остатся безъ отвѣта, но „я къ сему уже привикъ)“.[966]

Одмах сутра-дан, 5-ог августа, Михељсон је послао рапорт цару, у коме га је о свему известио. Јављао му је да су Турци пристали на све што је тражио Лашкарев само не на примирје са Србима. „И ако нисам примио од- „говор, вели се даље у рапорту, на моју представку од „14-ог јула, али управљајући се чашћу оружја В. И. В. ја сам „се решио јавити тајном саветнику Лашкареву да насто- „јава и на примирју за Србе, представљајући пуномоћни- „цима да без примирја ми не можемо наш корпус одонуд „повући“.[967]

На трећем састанку пуномоћника од 7-ог августа дошло је до крупнијих речи између Лашкарева и Галиб-ефендије. Први је тражио од другога да измоли у великога везира одобрење да се од Србије уклони турска војска до наименовања пуномоћника за преговоре о миру. Али Галиб-ефендија на то није хтео пристати и одговорио је: да су Срби бунтовници и Русија нема никакво право да се меша у њихова посла. Осим тога напоменуо је: ако руска војска хоће, то могу у Србији отпочети ново ратовање, јер су

Турци намерни да туку Србе и да их казне, због чега је и послато 6000 против њих под Измаил-бегом.[968]

И о овом састанку Лашкарев је 7-ог и 8-ог августа писмима известио Михељсона, на што му је овај одговорио 9-ог августа: „Примио сам од В. П. писма од 7-ог и 8-ог с при„ложеним чланом, који сте ви предложили у погледу Срба, „а тако исто и онај који су Турци предложили. Отпор је „Турака велики, и ако они баш никако не пристану да се „примирје распростре на целу Србију, то је потребно да „примирје обухвати онај део Србије, где се налази наша „војска, како бих могао кренути одонуд корпус Исајева „без срамоте за наше оружје. Нека се утврди да рато„вање до потпунога уговора мира престаје на свима тач„кама где се само наша војска налазила и ратовала, па ћу „и тим бити задовољан и заповедићу корпусу Исајева да „пође овамо. Иначе како ће нама бити да гледамо, ако Турци, „тако рећи пред нашим очима, почну уништавати наше са„везнике“ ![969]

Овим одговором Михељсоновим, и ако се он тада већ на смрт разболео био, била је решена судба Срба устаника што се тиче примирја. Они су остали изван уговора, остављени својој судби и вољи Турака. Уговор о примирју потписан је 12-ог (24-ог) августа у Слобозији од стране сва три пуномоћника и у уговору нема ни помена о Србима. Само на неодступно тражење Лашкарева Турци су пристали, те је написан засебан члан којим се примирје распростире на околину Видина и Кладова, дакле крај где је руска војска помешана са српском, па и то само дотле, докле не дођу пуномоћници од обе стране да уговарају мир.[970]

Сви чланови уговорени о примирју и потписани у Слобозији, показују као да су Руси били у борбама побеђени а не Турци. Да примирје испадне тако стидно по руско оружје и тако жалосно по српска надања, има више узрока. Један је од тих тај, што је Михељсон за све време пре-

говора био болестан на смрт и што је већ на шест дана по потпису примирја преминуо (19-ог августа); други је тај, што је француски пуномоћник Гиљемино, као посредник по упутима Наполеоновим, имао да штити интересе турске и француске; трећи у томе, што сам Лашкарев није показао ону вештину, коју је показао при уговору Јашкога Мира 1791 године и тиме није оправдао поверење царево ни наде петроградскога кабинета; четврти и за Србе готово по најглавнији узрок је тај, што ни цар ни петроградски кабинет нису не само дали каквих нарочитих упута, који би се тицали Срба, него нису одговорили ни на она питања, која је Михељсон у погледу Срба поставио у свом рапорту цару још 14-ог јула.

У писму Лашкаревљеву од 12-ог августа Михељсону, у коме му јавља да је уговор потписан, вели се: „Хвала Богу, „што се и овако свршило. Да сам сâм преговарао с Турцима, „боље бих урадио, а тешко је имати дадиљу.“ Овим је мислио на Гиљемина. Осим тога и сâм Лашкарев био је необазрив. Он је са својим сином на самим седницама пред свима отворено разговарао, разуме се руски, колико је Русији потребан мир, мислећи да их нико неће разумети. Међутим секретар француског пуномоћника, који је рођен у Москви и знао добро руски, чинио се као да ништа не разуме. Од њега су Турци сазнали зашто Русија хита с миром и зато су онако упорни били.“[971]

Док су се у Петрограду мало помало трезнили од заносних речи Наполеонових у Тилзиту, и, срачунавајући губитке и добитке Тилзитскога Уговора, увидели, да их је Наполеон својим обећањима, која нису ушла у уговор, обмануо и користио се позитивним руским уступцима, који су ушли у уговор, дотле је учињена и друга грешка: закључен је онако штетан уговор по руско оружје у Словозији. И да би та грешка била што већа, уговор, кога ни цар ни петроградски кабинет не би утврдили, ђенерал Мајендорф, примивши по смрти Михељсоновој привремено

главно заповедништво над дунавском војском, не само што је по незнању потврдио 25-ог августа, већ је наредио да се поруше утврђена места и шанчеви и да се војска повлачи, као што се у уговору наређивало. Међутим он нити је имао пуномоћја ни права да потврђује уговор, а још мање да га извршује докле га не би и цар утврдио, што се најбоље види из писма кнеза А. Прозоровскога, писанога 28-ог августа Мајендорфу, у коме се између осталога вели: „Ма да је тајни саветник Лашкарев „уговорио примирје, дужан је био да га ратификује покојни „Михељсон као лице, које је Господар Император почаствовао поверењем. Да ли Ваше пр.-ство има такво пуномоћје, не знам. Ма да сте по војном закону као најстарије лице после Михељсона примили команду, та се ваша „власт распростирала само на војна дела а никако и на „политичка. Та се дела поверавају лицима која су нарочито за то одређена".[972] А у другом писму, писаном Лашкареву 14-ог октобра 1807 год., Прозоровски назива тај мир *срамним*, пребацујући Лашкареву што га је онаквог примио и потписао.[973]

Пре него што је стигла у Петроград вест о потписаном примирју, тамо су већ били схватили потпуно тежњу Наполеонову, па су настали да унеколико ослабе Тилзитски Уговор и да начине што пробитачнији уговор примирја с Турцима надајући се, да он још није потписан. Цар Александар примио је предлог министра иностраних дела А. Будберга, којим се наређивало Михељсону: да и поред две уговорене тачке у примирју о повлачењу војске, не повлачи војску из места на којима је; а како о Србима још ништа није било уговорено (разуме се да се ово пише према извештају Михељсонову од 5-ог августа, који је стигао у Петроград 18-ог августа), то је Будберг писао Михељсону 20-ог августа: „Главна тачка примирја треба „да се састоји у томе, да ратовање треба да буде свуда „обустављено и да се одмах затим приступи преговору о

„коначном миру. Две тачке примирја, које су пуномоћници „већ потписали, за које је В. пр-во јавило, све то обухва- „тају. Желети је врло (желательно весьма) да на томе „остане и сам акт примирја и Господар Император то на- „рочито препоручује вашем усрдном старању. Само треба „дати шири обим првој тачки, како би примирје обухватило „и Србе, или саставити о томе нарочити члан; о повлачењу „војске с обе стране желети је да се прећути из наведених „узрока: нека турска војска остане у местима где је била „до примирја, само да бисмо ми задржали заузета места, па „макар то било и с умањеним бројем војске која се тамо „налази. Али ако је у том погледу већ што утврђено и „потписано, (што би било врло за жаљење) и не би било „могућно изменити, то се потрудите најпосле, да под видом „разних згодних изговора и предлога, колико је год могућно, „одложите повлачење наше војске док се мир потпуно не „уговори, што је за нас врло потребно".[974]

Ова депеша министра иностраних дела стигла је доцкан (31-ог августа), јер је, као што је речено, примирје не само било потписано (12-ог августа), већ и ратификовано (25-ог августа) и наређено повлачење војске (27-ог августа). Лако је замислити како су били изненађени у Петрограду, кад су стигле вести о потписаном и ратификованом примирју и о повлачењу војске из Србије, Влашке и Молдавије. Исто тако може се претпоставити у каквом је незгодном положају био Мајендорф, кад је 31-ог августа добио поменуту депешу министра иностраних дела.

Пошто је у министарству написана и послата поменута депеша, обраћена је пажња извештајима Паулучијевим, оној конвенцији потписаној у логору под Неготином а која је била изнесена пред цара, као и молба Срба из данашње Аустро-Угарске.[975] Поводом те молбе из Баната и оне конвенције утврђене под Неготином, састављен је нарочити мемоар како о Србима тако и о Словенима јужним и западним. Тај мемоар састављен је 27-ог августа. У њему се говори

„како цар није могао читати без узбуђења последњу молбу „од стране Срба упућену ђенералу Михељсону. „И заиста, „вели се даље у том мемоару, историја нам не пружа ништа „племенитије од потпунога поверења с којим се они пре„дају вољи царевој, решени да вежу своју судбу са судбом „Русије, на коју гледају као на своју мајку отаџбину (comme „leur mère patrie), тражећи од ње потпоре у својем пре„дузећу и тежећи да се у договору са Србима у Банату „и Срему ослободе турског и немачког јарма.

„Смелост овога предлога, који је, како изгледа на први „поглед, писан са страшћу, а кад се добро испита, не само „да није противан већ врло користан за Русију.

„Цело европско копно, као што се често опажало, по„дељено је између две расе врло различите међу собом — „између Словена и Француза. Сви други народи или су под„чињени или ће скоро бити подчињени, осим Шведа. Фран„цуска је велико средиште, која спаја Талијане, Шпањолце, „Батавце и Германце. Русија је морално средиште Сло„вена, који, стењући свуда под туђинским јармом, пуштају „уздахе загушене страхом и чекају само генија ослободи„оца. У исто време Русија, која је врло слаба према моћ„ном савезу којим владају Французи, тражи да обезбеди „свој опстанак новом политиком и новим савезима. И заиста „у судару интереса, који се природно приближују, шта може „бити боље него снази Русије додати моћ Словена...“

Затим описује у неколико речи карактерне црте Словена и њихову издржљивост и отпорну снагу према туђину. Опоре црте у карактеру Словена поуздан су му знак за будућу слободу Словена. Затим вели како би Словени, ако не добију помоћи од Русије, могли малаксати, што би била толика штета за Русију, која се не би могла накнадити. Износећи велику оданост Словена Русији, истиче колике би користи Русија имала од ње... „Дакле јасно је, да је од „велике користи за Русију, да чува словенске интересе, „било за садашњост, било за будућност.

„Поверење, које ови племенити народи према нама по-
„казују на сваком кораку, јесте света ризница, чији кључ
„треба оставити нашим потомцима, ако прилике не допу-
„штају да се ми њоме послужимо како треба.

„Ако природа догађаја, који се одигравају пред нашим
„очима, тражи да се створи савез (éxige la formation d'une
„alliance fédérative) заснован на здравијим интересима и
„бољој заштити, него што је то урађено досад, то савез
„Словена изгледа да је најприроднији и једини који може
„створити добру границу Русији, која тежи да истави ма
„какву препону необичном ширењу и снажењу Француске. У
„овом случају предлог Срба, који је потекао из страха од
„судбе која их очекује, могао би се врло лако извести, и
„тако би се могло рачунати на успех (si ce plan eut été
„combiné d'avance). А ако не, онда је најбоље одржати их
„у добром расположењу према Русији, јер не треба сум-
„њати ако се турска ствар сврши неповољним начином за
„Србе, или их мало задовољи, онда ће они бити изгубљени
„за Русију а задобивени за Француску, која ће се потру-
„дити да се користи овим догађајем и да утврди и обез-
„беди своје тековине на Јадранском Мору; тада ће она
„својим гиганским силама придодати још једну знатну снагу,
„којом ће саломити једно за другим Порту и Аустрију,
„не тражећи за то ништа више, већ само да се послужи
„мржњом којом дишу Срби и Словени према Турцима и
„Немцима, као оруђем потпуно испитаним.

„При претпоставци, да предузеће Срба помажу и шире
„њихова браћа и да стварају покрет у Угарској, Хрватској
„и Трансилванији, тешко је предвидети и одредити после-
„дице, које би могао опшги устанак Словена унети у по-
„литичку систему Европе. У сваком случају ове промене
„не би биле неповољне за Русију, увећавајући постепено
„њен савез с милионима људи решених да стеку политички
„опстанак под њеном заштитом.“

Затим се у предлогу излаже, какав би положај заузеле остале силе, а нарочито шта би радио Наполеон у случају да Русија отпочне борбу и помогне Србима и другим Словенима да се ослободе Турака и Немаца и да створе слободан савез словенских држава под заштитом Русије.[976]

На жалост овај мемоар, као и онај Стратимировића из 1804 године, остао је готово без икаквих последица. Цар је тада и сувише био заузет с једне стране обећањима, која је добио при тилзитским састанцима од Наполеона, а с друге стране васкрсавањем пруске државе из мртвих, која данас, претворена у Немачку Царевину, стоји као највећи непријатељ и Словена и Русије.

Докле су се водили преговори и уговарало незгодно примирје и предузимане мере да се поправи оно што је потписаним уговором утврђено а цар није одобрио, да видимо шта се у Србији догађало после одласка Паулучија и после оне конвенције потписане у неготинском стану.

III

У историји устанка, како за унутрашње везе између старешина тако и за спољашње, а нарочито за везе између Русије и Србије од друге половине 1807 до друге половине 1809 године, имао је врло јак утицај Константин Константиновић Родофиникин. Његова појава у Србији и његов рад међу Србима били су врло судбоносни и врло значајни за везу између Срба и Руса у тренутку, кад се стварала из Београдскога Пашалука нова српска држава. Од 1806 па до појаве Сретењскога Устава 1835 године, овај је човек стицајем прилика на разним положајима у руском министарству иностраних дела непрестано био уплетен у српске послове и имао јак утицај на везе Срба с Русијом.

Из писама и актова 1807 године не види се да ли се и кад се појавила жеља код Срба устаника да имају међу собом једнога рускога чиновника или министра, како га је Карађорђе назвао у свом писму српским депутатима од

21-ог јуна, писаном у Штубику. Међутим, по В. Ст. Караџићу, српске старешине, одредивши депутате за руски главни стан у Влашкој, наложиле су им између осталога и то, да ишту једнога рускога министра, да га доведу у Србију, „једно да се народ увери, да су се Руси заиста примили „Србије, а друго, да их којешта поучава и да се с њим „о свачему могу договарати“.[977] Али ово Вуково казивање не види се из пуномоћја издатога 6-ог марта српским депутатима, па ипак прва је тачка међу захтевима српских депутата, кад су били представљени Михељсону 24-ог априла, била та: да се од стране Русије пошље један чиновник, који би председавао у Управном Савету и помагао саветницима, како да се уреди нова српска држава.[978] Треба упамтити још и ово: да је Михељсон у свом рапорту цару од 28-ог априла, износећи ову жељу српских депутата, додао још и ово: „Колико сам могао опазити, они желе „више свега имати у Савету нашег чиновника, како би „Савет имао већу власт но њихове војводе, којих се боје. „По овом њиховом захтеву усуђујем се напоменути: да „би и за нас, без сумње, боље било да имамо међу Србима „човека, који би њиховим умовима окретао како нама треба „(дѣйствующаго умами ихъ по нашему направленію)“.[979] Осим тога депутати су написали и упутили нарочиту молбу цару 5-ог маја, у којој су између осталога тражили за Србију и једнога спремног министра: „али на случај, вели се даље, „да се такав не може одмах одредити и отуда послати да „уведе што скорије потребан ред у земљи нашој, ми за „време примамо и г. генерала Константина Константиновића „Родофиникина. Ипак ми желимо за министра човека, који „би за нас најбољи био. Ми се ослањамо на В. И. Величан„ство и примићемо онога, кога В. И. В. нађе да ће за нас „најподеснији бити“.[980]

Ову молбу Михељсон је одмах упутио цару уз свој рапорт од 6-ог маја, на коју је одговорио А. Будберг из Тилзита 21-ог маја: „Што се тиче молбе о назначењу стат-

„ског (државнога) саветника Родофиникина, коју су српски „депутати послали на име царево, то цар оставља вама, „па ако ви при садашњим приликама нађете, да би његово „бављење тамо или само и његов одлазак тамо, био користан, „то га можете послати с писмима упућеним Управном Са„вету и Карађорђу с напоменом да одашиљање овога чи„новника треба да послужи као нов доказ царске милости „и искрене жеље, да, у колико је могућно, задовољи њихова „тражења, као и то да се труди сазнати њихове потребе и „наћи начин како да им се помогне.“

Осим тога овом се депешом наређује Михељсону да пошље Србима 5000 дуката да могу исплатити и подићи 4500 пушака, које су Срби наручили земунским трговцима, па, немајући новаца, нису их могли подићи.

Као што се види, српски су депутати тражили једнога спремнога чиновника, који би помогао Управном Савету да уреди државу, која се ствара, и обраћајући се цару тражили су, да докле не буде одређен погодан „министар“, они пристају да за време буде послан К. К. Родофиникин. Откуда је дошло то, да српски депутати траже Родофиникина ма и привремено да буде као чиновник од стране Русије у Управном Савету, који би био у стању да заведе потребан ред у земљи. Најпосле ко је тај човек? Откуда је и какве народности?

Он је родом Грк. Отац (или дед) му је дошао однекуда из Грчке (В. С. Караџић вели с Родоса) у Русију и населио негде на југу Русије; у осамнаестој години ступио је у козачки перејаславски пук, као добровољац; доцније ступио је у службу на флоти, где је 1788 године постао капетаном, одатле је 1789 године изашао због болести с чином мајора. Доцније је опет ступио у службу и већ 1803 године 23 априла постављен у Министарству Иностраних Дела за старешину канцеларије Државнога Канцелара; а године 1805 постављен је за дипломатскога агента при „Првој Дејствујућој Армији“, и у тој служби налазећи

се, био је уз цара Александра I, а био је уз цара и у боју на Аустерлицу. Године 1806 цар га је послао са својим личним упуствима у Цариград, одакле се вратио у јесен у Влашку и налазио се уз Михељсона у оно време, кад је тамо долазио српски повереник Тодор Демелић, а позније и Доситеј Обрадовић.[981]

У првој половини 1807 године Родофиникин је са својом дипломатском службом при Главној Команди спојио и службу администратора обеју кнежевина, затим службу главнога секретара и надзорника радње влашкога и молдавскога дивана (савета). А то је, као што се види, врло висок и врло знатан положај. Осим тога познато је да се он никад није одрицао своје народности и ако је био у руској служби, као год што се зна да је био у врло добрим везама с кнезом Ипсилантијем. Међутим кнез Ипсиланти, као познати грчки родољуб, носио се мишљу да споји под своју управу Бесарабију, Молдавију и Влашку. С покретом устанка у Србији и тежњом Срба да добију аутономију, какву су имале Влашка и Молдавија, јавила се мисао у Ипсилантија, да замишљеној целини од три поменуте покрајине придружи и Србију.[982] То је у осталом и био узрок оном његовом великом интересовању и заузимању за устанак. Ова мисао Ипсилантијева не само није била непозната Родофиникину, него је он и теглио кнезу Ипсилантију и ако врло обазриво. То се лако даде извести из оних веза које је Родофиникин, дошавши у Србију, имао с београдским митрополитом Леонтијем, а несумњиво је да је овај митрополит био не само познат с тежњама Ипсилантијевим, него да их је и помагао за све време устанка и после њега све до грчког покрета 1821 године.

У време доласка српских депутата у Влашку 1807 године Родофиникин је био дошао у сукоб с генералом Милорадовићем. А пошто је овај код главнога команданта, генерала Михељсона, својим саветима пресуђивао, Родофиникин је изгубио поверење и код генерала Михељсона.

С тога му се ускоро одузму послови који су му у почетку поверени били, а он остане при команди без одређене службе. У таквом стању налазио се Родофиникин у време кад су српски депутати дошли у Влашку и кад су у Букурешту изложили генералу Михељсону српске жеље и захтеве. Међу депутатима, као што је раније речено, налазио се и Петар Новаковић Чардаклија, који се, по свој прилици, познавао с Родофиникином још од 1804 године, кад је као депутат ишао с протом М. Ненадовићем у Петроград, што тврди и Вук Ст. Караџић.[983] Како је Родофиникин видео да у Главној Команди, због сукоба с генералом Милорадовићем, не може даље остати, па је, бојећи се да не изгуби скок у служби, тражио друго подесно место, на коме би могао остати близу источнога бојишта, јер су га источни догађаји веома занимали, пошто је добро познавао већину балканских народа и добро знао поред рускога и францускога језика још свој матерњи — грчки — и турски, затим влашки. Пошто се могао надати да ће баш ти источни догађаји донети и најбољи напредак у служби, то је, нема сумње, од њега и потекла мисао да се у Србију пошље руски чиновник, који би председавао у Управном Савету, као и то да он буде баш тај чиновник, који ће бити председник и саветодавац у српском Управном Савету. Као човек врло углађен и окретан, а желећи да у Србији задобије скоро исти положај, који је у Влашкој изгубио, умео се вешто понудити српским депутатима и они су ту понуду примили: П. Чардаклија с тога, што га је још раније познавао; а Гагић, као раније земунски трговачки помоћник, брзо је прорачунао, да ће оно, што он у овој прилици учини Родофиникину, овај њему стоструко вратити, у чему се нимало није преварио, јер је доцније (1815 године), и ако с врло мало спреме, постао руским консулом у Дубровнику. Депутати су примили понуду и тражили, као што је напред поменуто, и од цара и од Мпхељсона, да се Родофиникин пошље у Србију.

Кад се сабере све што је досад речено, о припремама и доласку Родофиникинову у Србију, добија се ово:

Родофиникин је, бавећи се при Главној Команди, познавао врло добро српске ствари, пошто су већим дѣлом (крајем 1806 и почетком 1807 год.) пролазиле кроз његове руке, као врховнога дипломатског чиновника и изасланика Министарства Иностраних Дела при Михељсону. Он је у Влашкој поред своје дипломатске службе био још администратор кнежевина, главни секретар и надзорник радње молдавскога и влашкога дивана. Али је све то због сукоба с генералом Милорадовићем изгубио; уз то још изгубио повереље код генерала Михељсона. Бавећи се без одређене службе при Главној Команди, а бојећи се да не изгуби напредак у служби, тражио је погодно место. Баш у то време, кад је тражио подесно место за се, дошли су српски депутати. Како се П. Чардаклија још раније познавао с њиме и како је он још руковао српским пословима при Главној Команди, то српска депутација није могла а да му се не јави. Испитујући српске депутате о приликама у Србији, о положају Карађорђеву и других војвода, о стању Управнога Савета итд., могао је лако сазнати, шта жели Управни Савет, шта Карађорђе а шта Миленко и П. Добрњац. Осим тога треба знати да је Родофиникин, по оцени генерала Ланжерона (који је, служећи под Михељсоном у руској војсци на Дунаву, Родофиникина добро познавао), био човек веома углађен и врло лукав, али у исто време пакостан, и готов на подвале као сви Грци; да је духовит и да добро познаје мусломанску политику и фанариотске интриге; да уме да разгледа и процени политичке околности, и да се у интригама влашких бојара боље налазио од генерала Милорадовића.

Таквом човеку зар је тешко било придобити српске депутате, који су сваком руском чиновнику све веровали, и уверити их да српским захтевима додаду онај о руском чиновнику, који би председавао у Управном Савету. Како

се у опште веровало у успех рускога оружја, и како је у руском ратничком плану било и то, да се дигну све српске области од Тимока до Јадранскога Мора, зар Родофиникину није могла синути мисао да у Србији и у Београду добије опет исту службу као што ју је имао при Главној Команди у Влашкој? Зашто не би и у Београду у Управном Савету био администратор земље, главни секретар Савета и надзорник не само његова рада већ и рада Карађорђевога и осталих војвода. Тиме би са својим личним користима везао и користи руске државе бар у оном смислу, како их је генерал Михељсон одредио у свом рапорту цару од 28-ог априла: како би за Русију корисно било да међу Србима имају човека, који ће њиховим умовима окретати онако како треба Русији? И зар се у Београду, где су се сударали интереси Француске, Аустрије, Русије и Турске, где су се при стварању нове државе српске јавиле страсне међусобне борбе и трвења око власти између војвода, није отворило широко поље рада за човека онако вешта, лукава, пакосна, готова на подвале и за најразноврсније интриге, као што је био Родофиникин? Њему је требао напредак у служби и примена његовога дипломатскога дара и других душевних сила, а Русији користан и вешт дипломата међу Србима, који ће тамо, на ставама Саве и Дунава, докле то буде требало, умети сузбијати тежње Аустрије, Француске и Турске, бранити користи руске и одржавати оданост, поверење и одушевљење народа према Русији и руском цару.

Занимљиво је још и то што је то све удесио Родофиникин (и пред Михељсоном и пред царем), као да то не потиче од њега, већ од српских депутата, па дакле и од српскога народа, у чије су име требали депутати да говоре.

Главни командант примио је поменуту депешу министра иностраних дела 30-ог маја, а већ 1-ог јуна одговорио: „да по његову мишљењу не само неће бити бескорисно, „него према садашњим приликама за ток послова на овом

„крају само може донети стварне користи бављење нашега „пуномоћног чиновника у Србији. Њих ће то још више „храбрити, а служиће у њиховим очима као доказ племе„нитога царевог расположења према њима".[984] По одговору на ово писмо Михељсон је наредио да се спреме упути за Родофиникина, писма за Карађорђа и Управни Савет и 5000 дуката за исплату набављенога оружја у Земуну. Међутим како у то време још није била отворена веза између Влашке и Србије, Родофиникину је наређено да се задржи у Фокшанима поред кнеза Ипсилантија;[985] а пошто је веза отворена, после победе Срба над Турцима, кад је ослобођен Миленко Стојковић, и после доласка генерала Исајева на Острво, Родофиникин је добио заповест да, пошто прими у логору под Измаилом 5000 дуката и у Јашу других 5000, узме собом српске депутате и упути преко Букурешта и Фокшана за Србију, а упутства ће се послати одмах за њиме тако, да ће га стићи у Букурешту или у Фокшанима.[986] Затим су написане 16-ог јуна инструкције за Родофиникина, писмо за Карађорђа и Управни Савет и послани. Родофиникин их је добио у Фокшанима.

Из тајних инструкција јасно се види какав је био задатак Родофиникинов у Србији.

На првом месту у упутима је да Родофиникин полази у Србију по одобрењу самога цара и да његово бављење међу народом толико оданом Русији треба да послужи као најбољи доказ искрене жеље цареве, да њихове потребе задовољи колико се то може; да је он назначен по властитој молби депутата Михељсону посланих. Затим му се напомиње да се, и ако он сам зна од колике је вредности Србија у политичким намерама рускога двора при ондашњим приликама, ипак налази за потребно да му се каже јасније: у чему се састоји његова дужност у прво време његова бављења у Србији и на које ствари треба да обрати нарочиту пажњу, као на предмете, који занимају цара, и то:

„1. Први корак ваш треба да буде да отидете у ме-
„сто становања Карађорђа и Управнога Савета. По царе-
„вој заповести ја ћу вам дати писма за врховнога вожда
„Карађорђа и за Савет, којима се извештавају о доласку
„и живљењу вашем међу њима, што и сами можете видети
„из приложених преписа.

„2. Вама се не одређује место становања, већ се то
„оставља вама да ви према тамошњим приликама или одете
у место где Карађорђе живи, или да станујете где живи
Управни Савет.

„3. Бављење ваше у Срба има у осталом и тај задатак
„какав је изложен у тачкама депутатске молбе, коју сте
„ми ви послали, то јест помоћи оном народу да уреди своју
„унутрашњу управу. Према томе ви имате да се занимате
„предметом врло знатним, и што по томе урадите или бу-
„дете намерни урадити, ви ћете бити дужни јављати министру.

„4. Једна од најглавнијих ваших дужности у Србији
„биће та: да преко непосредних веза ваших с Карађор-
„ђем или с Народним Саветом или најпоузданијим путо-
„вима, које ваше искуство и умешност нађу, прикупите нај-
„тачније податке, образложивши их својим напоменама, о
„броју људи, који су наоружани као и оних, који могу бити
„наоружани; о правом расположењу, којим се највише
„Срби руководе у оданости Русији; о везама посредним
„или непосредним, које су Срби могли имати раније с
„Французима, као да ли их и сад немају; сазнати тачно
„шта мисле и шта даље намеравају при даљем раду и опе-
„рацијама својим; о средствима за добру и сталну везу
„(комуникацији) с једне стране с руском војском а с друге
„с Црногорцима; какве су им потребе у оружју, у новцу
„или у другим помоћним средствима. Састав ваших оба-
„вештења и напомена о свима поменутим појединостима треба
„да обухвати све пространство земље српске (все про-
„странство края сербскаго), према чему се и оставља
„вашем нахођењу бавити се и у Београду и по другим ме-

„стима, где ви за корисно нађете. Задобијајући свуда по„верење народа трудићете се да им предочите све беде и „зла, којима би се подвргли за увек ако би их мимо оче„кивања победила и подчинила Порта, или ако би се уло„вили у чаробне мреже француске; уисто време уливајте „наду српским првацима у стварност руске заштите као „према народу, који је једне вере с Русима.

„5. Што се тиче помоћи Србима у оружју, то, ако се „према вашем опажању може рачунати на потпуну њихову „оданост, можете их уверити да ће се без оклевања све „предузети да им се та помоћ даде колико год буде мо„гућно, исто тако да ће им се и помоћ у новцу дати ко„лико им год потребно буде. Једном речју да цар неће „превидети никакво средство, које се може предузети, само „да их потпомогне, чим се увери да се они у својем преду„зећу и раду неће удаљавати од онога, што се слаже с „подвизима Руске Царевине, а што се, као што је целом „свету познато, клони завођењу општега добра. Не треба „да вам напоминьем да ћетеви бити толико отворени „према српском вожду и у опште према свима колико „они буду поверљиви и отворени према вама. У осталом „према своме искуству и „благоразумију“ ви ћете то боље „схватити, него што се може овде рећи.

„6. Изложене појединости претходне тачке од великога „су значаја за кретања и употребу оружја Његовога Цар. Ве„личанства у овим крајевима и с тога су нарочити предмет „пажње и интереса Господара Императора. Зато вам се „и препоручује да се потрудите и што боље проникнете „у свеколику опсежност намера и планова ратних операција „Срба а поглавито: на којима местима мисли Карађорђе „да се држи дефансиве (оборонительно), а на којима наступати, „и на који начин он мисли да је најлакше спојити се с руском „војском, па о свему томе до појединости известите ме.“

У седмој тачки ових упута говори се о пошиљци некаквих грчких добровољаца у Србију, о пошиљци барута,

олова, као и шест топова, које је код себе имао генерал Исајев. У осмој пак говори се како је за Србе боље да пошљу 1000 до 2000 људи у Влашку да војују с генералом Исајевом, него да Исајев прелази к њима; али ако они баш и не би прешли на ову страну Дунава, то неминовно да им се пошље одређена количина барута, олова и број топова.

У деветој тачки говори се о помоћи у новцу од 100.000 гроша (10.000 #), из које суме треба да се исплати оних 4500 наручених пушака у Земуну и да се тајно пренесу у Србију.

„10. За време вашега бављења у Србији што год опа„зите да може појачати усрдност и преданост Русији или „ма што, што би било потребно да охрабри народ, ви ћете „то јављати мени, што ћу се ја, колико се год буде могло, „трудити да испуним, или ћу слати на увиђај цару.

„11. При том је висока воља царева: да бих ја, чим се уверим о тачној оданости Срба руском престолу, могао што боље располагати и руковати повереном ми војском, то треба да, ступивши у везу с Карађорђем, ступим преко њега у везу с руском војском у Далмацији и на Јонским Острвима“ итд. Најпосле дванаеста тачка упута садржи готово оно исто, што се налази, у 7. и 8. тачки.[987]

У исто време, кад су написане ове инструкције, написана су и два писма, једно за Управни Савет а друго за Карађорђа. И једно и друго скоро су исте садржине. У њима је извештаван Карађорђе и Управни Савет да је Родофиникин послат по жељи царевој; а на тражење српских депутата, да је тим цар желео да покаже колико му је стало до тога, да се као заштитник српскога народа тачно обавести о свима његовим потребама и да сазна колико се могу задовољити њихове молбе; затим се напомиње како је наређено Родофиникину да се потруди што боље може да заведе потребан ред у управи српске државе, који желите ви (Карађорђе и Управни Савет) за добро вашега народа. Затим је мољен Карађорђе и Управни Савет да имају пуну веру у Родофиникина, да му се поверавају у погледу свију потреба и да приме

од њега сваки савет, који би се клонио добру народа и победи над непријатељем.[988]

Као што се види и упути и писма написани су према правцу и потребама руске политике и рускога ратовања до Тилзитскога Мира. Промена политике после овога мира свакако је морала донети промену у везама између Србије и Русије, а нарочито после онако уговореног примирја у Слобозији, којим је скоро цела Србија остављена својој судби и турској увиђавности.

Како су догађаји у Тилзиту били још непознати у Влашкој, то се Родофиникин из Фокшана упути у Србију и дође у стан под Неготином 1-ог јула, дакле после одласка Карађорђева и Паулучијева из стана, где се састао с генералом Исајевом и с Миленком Стојковићем.[989] Изгледа да га је ту застало Гагићево писмо, којим је јављано Миленку да је Русија закључила мир с Наполеоном и да за Србе није ништа уговорено. С тога се Родофиникин наново вратио у Краљево, где је очекивао због промењених прилика Тилзитским Миром нове заповести од главног команданта и 16-ог јула већ се спремао на пут, пишући како ће се кроз четири дана кренути за Београд.[990] Не добивши никаквих упута ни објашњења, како ће се због нових прилика понашати у Србији, он се крене на пут и 2-ог августа стигне у Београд.

Именовање Родофиникина за руског представника међу устаницима као и његов долазак у Србију, пали су у врло незгодно време. Карађорђе је био незадовољан Русима што су оклевали послати онакву помоћ какву су Карађорђе и остале старешине замишљали да ће добити. Та зловоља Карађорђева повећана је, као што је раније речено, кад је Исајев дошао на Острво с онако малом војском. Срдњу Карађорђеву повећале су плетке између самих депутата.

Везе између Срба и Грка у опште нису биле добре. Понашање фанарских владика према Словенима у опште, и према Србима на по се, учинило је те су и Срби и Бугари

на Балканском Полуострву мрзили Грке. Међутим и начин како је дошао београдски митрополит Леонтије на архијерејски положај, и његово понашање према устаницима у почетку устанка, учинили су, те га Срби нису радо гледали. Како је Леонтије био не само у добрим везама с кнезом Ипсилантијем, него помагао његову тежњу да поред влашких кнежевина дође и Србија под његову руку, то као старешина цркве у Србији, никад није могао, а није се ни трудио, да стече љубав српских старешина и Карађорђа. Он је и тада и доцније, за све време свога живота, остао при томе, да на Балканском Полуострву треба да се обнови Грчко Царство, у које би ушле Влашка, Молдавија, Србија и Грчка. У ово време он је био истих мисли с Ипсилантијем. Да ли је Карађорђе знао за ту његову тежњу, не зна се, а да Леонтије није волео српске старешине и у опште да није желео оснивање српске државе, показује свеколико његово понашање како према Карађорђу тако и према осталим старешинама. Мржња Срба на београдске Грке и на митрополита Леонтија била је позната.

По злој срећи десило се да је први руски представник међу Србима не само био родом Грк, него се као Грк осећао и није био далеко од тежња Ипсилантијевих. Уз то, као што је речено, имао је пуно одлика фанарских Грка. Само то што је Грк, било је доста, па да буде неповољно примљен међу Србима. Али томе је доливено још нешто.

Кад су српски депутати свршили свој посао у Букурешту код генерала Михељсона, овај их је обдарио извесном сумом новаца и дао им на дар три прстена с драгим каменовима. Прстење поделе тако, што сваки узме по један, а новац поделе Аврам и Чардаклија, давши нешто и Гагићу као своме писару. Међутим Гагић је рачунао на раван део. Кад Гагић дође с Исајевом на Острво и кад се састане с Карађорђем, он, срдит на Аврама и на Чардаклију што су оне новце по њега криво поделили, каже Карађорђу, да Аврам и Чардаклија воде Грка за рускога ми-

нистра у Србију, и да је он говорио да га не воде, него да ишту каквога правог Руса, па они нису хтели да га послушају.[991] Карађорђу, који није волео Грке, разуме се, да није било право што долази Грк за представника Русије међу устанике, с тога је и писао у поменутом писму од 21-ог јуна Авраму и Чардаклији односно Родофиникина: „Гледајте, што скорије можете, да посао свршите и овамо „оправно да дођете. Министра доведите, макар како било, „јер је врло потребан, а особито поради немачке стране. „Но због владике (Леонтија) и других, које ви знате, није „ми никакав Грк мио, тако министра Грка немојте да ми „доведете, јер много су нам пакости и „предајства“ учи„нили, и никако неће да нам пријатељују“.[992]

IV

После овога долазак Паулучијев и склапање оне конвенције, којом се насртало на Карађорђеву врховну власт, и вест о миру између Русије и Француске, коју су могли аустријски људи разгласити много пре по Србији него што су о њему стигли ма какви гласови из рускога главног стана с Дунава, учинили су да се међу појединим старешинама почела колебати вера у искрену помоћ Русије српским устаницима.

Међутим Аустрија није пропуштала ниједну прилику да поколеба руски утицај у Србији чак ни онда, кад сама није могла, и да је хтела, указати ма какве помоћи устаницима. Поменуто је како су развијане интриге у Београду приликом доласка Паулучијевога. У том се правцу радило и даље. Бечки кабинет јако се узнемирио кад је тамо стигла вест о спајању српске и руске војске и о њихову заједничком војевању, а нарочито кад му је стигла лажна вест да је Карађорђе од стране рускога цара именован за рускога генерала. Бечки је кабинет још више изненадио договор у Тилзиту, и аустријске дипломате трудиле су се свима начинима да дознаду садржину Тилзит-

ског Уговора. Ма да им ни крајем јула није пошло за руком да проникну у тајне тилзитских погодаба, они су сазнали да у тим погодбама ништа нема о Србима. Знајући даље да ће Срби, остављени тилзитским погодбама без основице за ма какав мир, тешко доћи до мира и приликом преговора између Русије и Порте, агенти аустријске политике покушају да развију радњу против Русије и рускога утицаја међу самим Србима. Не знајући погодбе између Русије и Француске приликом тилзитских састанака Аустрија, бојећи се за се, почне прикупљати војску а преко агената, на жалост Срба, који су живели на рачун аустријски и сејали интриге међу Србима, почну ширити лажне гласове по Србији. Срби лаковерни, као увек готови сваку плетку примити за истину, а немајући никаквих вести из Влашке ни од својих депутата ни од главнога команданта о ономе шта је урађено између цара Александра и Наполеона, поверовали су свима гласовима. С тога 16-ог јула пише Управни Савет Миленку Стојковићу: „Не можемо пропустити да „вам, који сте ту поближе пријатеља наших, не јавимо но„вине, које се овде чују, а ви ћете тамо, може бити, побоље „знати, или барем моћи ћете г. генерала московскога испи„тати, зна ли он... Пише нама из Цесарије (Аустрије) један „пријатељ и човек господар, који се свуда меша с господом „и с великим официрима, а нама је прави пријатељ: у Це„сарији се бере војска на Дунав, заира и цели округ за „војску се спрема, и хоће у Србију да пређе, и то поради „тога узрока, што кажу да је турски цар дужан био цесару „80 милиона (гроша) и да је за тај дуг цесару сада дао „Србију и Босну, а цесар питао Бонапарту францускога: „је ли му слободно узети то, што цар даје, и Бонапарта је „потписао да узме. То тако нам пријатељ наш пише, а ми „не знамо како је, јер од московске стране ни књиге ни „абера немамо, да знати можемо: шта се ради и шта ли „се угађа. Пише ли што Чардаклија и Аврам. Но како било „да било, ми без г. министра московскога нећемо моћи ништа

„угодити, јер слабо се тко с нама разговара, а бојимо се „да се г. Родофиникин, чекајући где ће се састати с госпо- „даром Ђорђем, не задоцни, па ће, може бити, доћи кад „буде све свршено. Онда ће бити бадава договарати се и уга- „ђати. Зато гледајте да нам пише Родофиникин шта се ради, „на коју ли руку, да и ми знамо за раније, ако не може још „доћи, зашто ми сада стојимо као у мраку.

„Како може турски цар нас за дуг свој давати, кад „ми нисмо његова раја? — Како ли мисли цесар овамо „прећи без знања московскога, кад смо ми друзи и савез- „ници московски. То Москов мора знати најпре, и с њиме „и с нама мора се угодити најпре; пак где били да били, „само да је с нашим договором, да нам толика мука не „буде бадава.

„Где је Јеремија (Гагић) и Гаврило (Николајевић)? „Зашто они не испитају господу генерале за сваки крај, „и да нам пишу, а ми бисмо им на свашта одговорили, како „и шта може бити".[993]

Овакве вести, разуме се, да су јако узнемириле српске старешине, и они су се, као савезници руски, зачуђено питали: откуда је то и зашто? Стрепећи за будућност свога народа, а бојећи се да им сва мука и труд не буду узалуд и да се после толике борбе и толико проливене крви све не сврши само променом јарма, они су се, онако лаковерни, бојали свега. С тога се Миленко, примивши ово писмо, састане 19-ог јула с генералом Исајевом, прочита му га, па разговарајући се с њим о ономе што се у писму говори, ожалошћен заврши свој разговор: „Боље би за нас било „да имамо Господара једне вере с нама — рускога цара, „него остати под оним који нас је продао, или под оним „који нас је купио; обојици нисмо ради." А у свом писму од 20-ог јула, којим је главном заповеднику Михељсону спровео саветско писмо, молио је овога да га извести: је ли то урађено са знањем Русије или без њенога знања „да „бисмо и ми штогод знали шта се с нашим народом ради. Ако

„и то буде у ствари, боље је нашем народу сасвим у воду „удавити се (пропасти) него ли бити цесарским подаником“.[994]

Овакве сплетке од стране аустријских сплеткаша могле су наћи погодно земљиште код лаковерних српских старешина, брзих да одмах приме све за готово, само с тога, што руски представници у Влашкој нису налазили за потребно да своје савезнике, које су увукли у нову борбу с Турцима, обавесте о свему ономе што се догађало у Тилзиту а што се и српске коже тицало.

Док су аустријски агенти овакве вести ширили међу Србе, дотле су стизале вести са свију страна, како се турска војска гомила по границама Србије. И заиста током месеца јула и првих дана августа Турска се спремала да што јаче нападне Србију; са свију страна. Из појединих извештаја онога времена зна се да је дошао из Цариграда у Травник 12-ог јула царски капици-баша и донео босанском везиру ферман, којим му се заповедало да крене што више војске на Србију, а 13-ог јула стигло је у Травник оружје, које је вице-краљ Италије послао босанском везиру, да га употреби против непријатеља, разуме се, на првом месту против Срба.[995] Међутим босанске војске и онако је још доста било на Дрини, с којом су Срби имали мање чарке. У једној таквој чарци прве половине месеца јула рањен је Јаков Ненадовић у ногу.[996] С друге пак стране војска се турска прикупљала у Нишу, и нишкоме паши такође је било наређено да нападне што јаче Србе од стране Ниша. Како се према Видину у Неготинској Крајини налазила српска војска, спојена с оно мало руске војске коју је довео генерал Исајев, то је Порта највише војске оправила на ту страну. Сила турска, која је претила Србији од Видина, постајала је из дана у дан све већа. У Видину под Мула-пашом налазило се 10.000 људи; у Неготину с не малом војском држао се према Србима Гушанац-Алија; турски сераскер-паша (général en chef) налазио се утврђен у шанцу код Брегова на Тимоку с војском већом од 10.000;

Исмаил-бег од Сереза стајао је крајем јула према Русима такође близу Видина с 4000 војника, а доцније располагао је војском од 15.000; Дели-Кадри-паша стајао је у шанцу код Раковице на ушћу Тимока у Дунав с 800 војника, а Кара-Фејза иза Исмаил-бега стајао је с 4000 војника. Доцније је био одређен за Кладово.[997] На тај начин само око Видина и Тимока налазило се турске војске око 45.000 људи.

V

Док су Србима и српским старешинама с једне стране стизале вести о прикупљању турске војске са свију страна, а с друге проносили се, разуме се, луди гласови о уступању Србије и Босне Аустрији, дотле из главнога рускога стана Срби нису имали никаквих вести ни од Михељсона ни од српских депутата, нити је Родофиникин долазио у Србију. Ни Карађорђе ни српске старешине нису могли знати шта је томе узрок, а невешти дипломатским пословима, простодушни и лаковерни, а носећи свеколику одговорност пред народом који су повели у борбу, пред потомством и пред будућношћу, бојали су се свега, па и најмањега ветра, који би им могао уништити дотадашње тековине, стечене крвавом борбом и претешким напорима, јер су знали да све оно што је дотле урађено, није сигурно док се то не би утврдило каквим уговором међународнога значаја. С тога су и пристајали уз Русију, надајући се једино да ће њеном помоћу доћи до таквога уговора.

Ако су до тога времена све старешине поднеле много труда, заиста нико се није могао мерити с Карађорђем. Његов је углед био највиши у народу и он га је стекао на бојним пољима на свима странама Србије, почевши од Дрине до Тимока и од Београда до Делиграда. С његовим угледом и положајем који је заузимао, стајала је упоредо и његова страховита неограничена власт, које се сваки бојао, а којој се једино може захвалити што је у борбама и одбрани од Турака било јединства. Али ако је Карађорђе

био свестан тога свога угледа и страховите неограничене власти, исто тако био је свестан и оне велике одговорности, коју има као врховни вожд пред народом и пред будућношћу. И с тога је био врло осетљив према свакоме који је хтео с њиме да дели власт али не и одговорност пред народом.

Оклевање Руса током целога пролећа да пошљу помоћ, коју је Михељсон обећавао још у јануару, незнатна помоћ коју је довео Исајев у јуну, долазак Паулучија као рускога пуномоћника који није знао руски, његова обећавања и уверавања која су остала неиспуњена, задржавање Родофиникина читав месец дана и више, одсуство ма каквих извештаја о погодби између царева у Тилзиту, — све то учинило је да се и код Управнога Савета и код појединих војвода (па чак и код Миленка) почне колебати она снажна и топла вера српскога народа у праву помоћ Русије и у њене искрене намере према устаницима, као према својим савезницима. Можда оваквим радом и понашањем руских представника у Влашкој нико није јаче погођен него Карађорђе баш с тога, што је он носио највећу одговорност пред народом.

То Карађорђево колебање ми смо видели из његових раније наведених писама, видели смо из извештаја генерала Исајева приликом његовога првога састанка с Карађорђем на Острву. Па ипак све би се то још којекако изгладило после оних славних победа српско-рускога оружја на Штубику и Малајници, које су Карађорђа као храброг ратника и јунака заносиле и опијале, да нису дошли они наивни и готово смешни захтеви маркиза Паулучија, на које се Карађорђе чинио као да пристаје, али које није хтео довести до краја. Тај акт Паулучијев учинио је, да се Карађорђево дотадашње колебање претвори у неповерење према Русима. Може бити и то не би толико сметало добрим везама између Карађорђа и Родофиникина, да се Карађорђе десио под Неготином 1-ог јула кад је Родо-

финикин први пут дошао у Србију. Али ваљда је зла судба тако хтела да се Родофиникин први пут састао код Неготина с Миленком Стојковићем и Петром Добрњцем, као с људима којима је Карађорђева власт најтежа била, а који су мислили да је представник рускога цара једини човек који њима може помоћи против Карађорђа и власт његову ограничити.[998]

Пошто је Карађорђе знао да је Миленко, радећи с Гагићем на оној конвенцији, имао доста удела у тежњи да се сузбије власт Карађорђева; пошто је знао да је Родофиникин Грк, као и то да је Родофиникин првих дана јула био с Миленком и Петром Добрњцем, то је могао с разлогом мислити да ће Родофиникин, кад дође у Србију, тражити оно што је 28-ог јуна у конвенцији изнео маркиз Паулучи. А тиме би се, разуме се, насрнуло одмах на власт његову. Да везе између Карађорђа и Родофиникина буду још неповољније, десило се да Карађорђе није био ни у Београду кад је Родофиникин дошао, те се пре свога састанка с Карађорђем састао с митрополитом Леонтијем, који није тежио због познатих разлога ни Карађорђу ни Србима, а којега су како Карађорђе тако и сви Срби као Грка мрзили.

Све то учинило је, за велику несрећу устаника и искрених веза између Срба и Русије, те Карађорђе није имао вере у Родофиникина. С друге стране, још је раније поменуто, Родофиникин је био човек веома лукав, пакостан, готов на подвале, духовит, добар познавалац мусломанске политике и фанариотских интрига; умео је да процени политичке прилике, да се користи њима и да себе што боље уздигне и препоручи својима претпостављенима. Поред тога ваља напоменути још једну особину руских консула у опште на Истоку. Русија је у почетку XIX столећа имала врло велики утицај на Истоку као једина заштитница хришћана Балканскога Полуострва. Она је сама заштићавала права влашких кнежевина, неограничено располагала Црним Морем, пропуштала своје бродове поред сараја и слободно прола-

зила заливима за Средоземно Море; затим на сваком острву Архипелага имала је свога консула који је тамо играо улогу вице-краља; груписала око својих агената на хиљаде људи, које је заштићавала под знаменитим именом „источно-православних“, подстичући их често пута на устанак.[999] Такву исту улогу вице-краља играли су руски консули у Јашу и у Букурешту, затим Санковски у Црној Гори, Мазуровски и Ивелић у Котору, Фонтон у Дубровнику, па, као што ћемо видети, такву улогу хтео је да игра, а на жалост Срба играо је, Марко Ивелић у Србији 1812 године. Ови консули у сувишној ревности тражили су често пута од народа, у чијој су околини служили, и оно што од њих није тражио ни цар ни петроградски кабинет, само да се препоруче својима претпостављенима ради унапређења и ради којега ордена или другога одликовања. Разуме се да и Родофиникин није изостајао иза њих, тим пре што је био паметнији, вештији, лукавији од многих, и што је врло добро познавао све путове којима се служила мусломанска и фанариотска политика на Балкану. И он је као и сви други желео да се својим радом на Истоку препоручи цару и министрима, и њему је пред очима лебдео велики положај, који је желео постићи у петроградском Министарству Спољашњих Послова, а који је, како је био паметан и вешт, достигао и више пута управљао Министарством Иностраних Послова.

Према томе стање Србије, опкољене са свих страна турском војском, расположење Карађорђево према Русији и Грцима, особине Родофиникинове као и тежња његова да у Србији игра ону исту улогу коју је имао у Влашкој и Молдавији, учинили су да је морало у самом почетку доћи до сукоба између Родофиникина, као рускога представника међу Србима, и оних старешина, које су највише тежиле да Србија постане самостална и независна држава, на челу којих је стајао Карађорђе са својом неограниченом влашћу. Може бити да би се многе непријатности избегле, а многе

сплетке остале без утицаја, да су се везе између Карађорђа и Родофиникина отпочеле одмах, при првом доласку Родофиникинову у Србију, брзо и непосредно. А извесно је да би за српске устанике, а нарочито за уређење унутрашње управе нове државе и за међусобне везе међу старешинама, било много боље да су и Карађорђе и Управни Савет и Родофиникин становали у једном месту, па било то у Тополи или у Београду.

Кад је Родофиникин прешао из Влашке у Србију, састао се опет с Миленком Стојковићем и дао му од новца, који је собом носио, 3000 дуката, затим наставио пут преко хомољских планина и стигао у Смедерево 1-ог августа. Чим је стигао отишао је у Управни Савет, где је разговарао са саветницима око три сата. Сутра-дан рано кренуо се с двојицом саветника за Београд, и Младен Миловановић, командант Београда, изашао му је с војском усусрет и допратио га у Београд. Дочекан је с највећим почастима уз пуцањ топова с тврђаве београдске и одсео је у дому командантову, где је све било спремљено за њега.[1000] С Родофиникином је била свита од 20 лица, међу којима се налазио Петар де Пизани, „надворни саветник“ (le conseiller de cour VII-e clas.), титулирани саветник Маснер, влашки бојар Расти, придодат Родофиникину од кнеза Ипсилантија за турску преписку, и колешки регистратор Поповњенков.

Одмах по доласку Родофиникинову Младен је послао нарочитога гласника Карађорђу, и овај је стигао у Београд 4-ог августа. Како су баш у то време били стигли гласови о прикупљању Турака на Дрини, око Сокола и према Златибору, затим око Ниша и око Видина, Карађорђе је, видећи место руске помоћи у војсци и војним потребама, само Родофиникина, Грка са својом свитом, која је њему врло чудна изгледала, и још раније рђаво расположен према Грцима, не само што је био хладан према Родофиникину, већ и врло љут. Родофиникин пошље бојарина Расти да га поздрави. Расти је био обучен као што се носе цариградски

Грци и влашки бојари. Карађорђе, видевши овога Родофиникинова изасланика у оној великој цариградској тантули, у црвеним шалварама, жутим меставама и папучама, одмах му све оно дође на памет, што је раније чуо о Родофиникину, па онима око себе рече: „Та ми оваке гонимо између себе.“ Онако једак и на Русе и на Родофиникина, није скривао своју срдитост, већ је, примивши овога Родофиникинова човека, казао између осталога и ово: „Све „би вас требало исећи; мени треба војска, а ње не видим. „Шта ми је хасна од тога што су ми га послали? Што је он дошао?“ Бојарин Расти пренеразио се од овакога пријама и, како сам Родофиникин пише, вратио се полумртав.[1001]

Тада се окупе око Карађорђа сви саветници који су били у Београду, и други, те разјасне Карађорђу да није требао тако да прими Родофиникинова изасланика у време када сва њихова судба зависи од Русије; саветовали су му да прими Родофиникина као представника Русије. Али Карађорђе и после тога није хтео отићи Родофиникину, на што се овај крене сам Карађорђу, који га прими врло хладно. Родофиникин је у некојим својим писмима заиста оправдао оцену, коју је о њему изрекао генерал Ланжерон, да је и уман и пакостан, јер је оцртао и Карађорђа и многе друге онако, какви они нису, и описао често пута неверно оно што се дешавало између њега и Карађорђа. У разговору, нема сумње, да је Карађорђе рекао Родофиникину све оно што је Србима било обећано од стране Руса, а што је и сам Родофиникин знао. Исто тако изложио му је опасност која је претила Србији од Турака са свију страна, за коју Родофиникин није знао док није дошао у Београд, као што се то види из његова писма Михељсону од 5-ог августа. И заиста, немајући никаквих упута од стране Михељсона о томе, шта му је ваљало радити у Србији после Тилзитскога Мира, Родофиникин се нашао у врло незгодном положају, јер је морао увидети колико су били

оправдани и Карађорђева љутња и његови прекори. Он је морао употребити сву окретност свога духа да Карађорђа умири и да му на свој рачун улије неке наде и одобровољи за даљи разговор. У том послу је и успео. Он му је обећао да ће писати босанском везиру да, за време док се не сврше преговори о примирју, остави Србе на миру; обећао је тражити од Главне Команде још праха и олова осим онога што је послато Миленку, као и то да ће писати руском посланику у Беч да поради код Бечкога Двора не би ли Аустрија одобрила Србима куповати у њеним земљама прах и олово. И све што је обећао испунио је! Писао је босанском везиру, Михељсону, генералу Исајеву, а за руског посланика очекивао је вест кад ће се вратити из Русије у Беч, па да и њему пише.[1002] Ово је за дан за два умирило Карађорђа, те је издао заповести пограничним командантима, да је настало примирје између Руса и Срба с једне и Турака с друге стране, и да нико више на Турчина пушке избацити не сме до даље заповести. Али ако би Турци на њих ударили, да гледају да их добро дочекају и разбију. Осим тога Срби су знали да се у Влашкој воде преговори за примирје и Карађорђе, и ако је издао заповест пограничним командантима да обуставе борбу, опет је заповедио да се војска на свима тачкама прикупи и да буде спремна на случај да би, ако се примирје не би закључило, могли одмах на Турке ударити.[1003]

Из писама Родофиникинових данас се не види шта је он све обећао Карађорђу и другима који су били при том разговору; али се види да су Срби с тим обећањем били задовољни и надали су се да ће при уговору мира између Русије и Турске бити сва Србија очишћена од Турака, а под речју Србија они су разумевали не само оне крајеве докле је допирала у то време српска војска, већ, као што у поменутом писму од 5-ог августа Родофиникин пише, они су подразумевали и крајеве где се налазе тврђаве Сòкô, Ниш и Скопље, које су у то време биле у турским рукама.

Како се у Тилзитском Уговору говорило да се имају вратити Турцима сви градови и места које је руска војска заузела, то је требало вратити и Крајину и Острво. То је морао Родофиникин напоменути Србима при разговору; али су му они одговорили да то не могу учинити, јер би с предајом Острва морали прекинути свеколику везу с Русима.

Како је Родофиникин према опоме што је удесио са српским депутатима, кад је желео доћи за рускога представника у Србију, истакао као прву своју дужност: *да их научи како треба управљати земљом, како уредити власти и како треба сваки да врши своју дужност,* то је још раније, пре доласка у Србију, морао израдити известан *нацрт о уређењу* и извести ону мисао о „конституцији“, која је, како мислим, преко Гагића и Легатовића опет од стране његове убачена у Паулучијеву „конвенцију“ од 28-ог јуна. Сад, чим је дошао и поменутим радом умирио Карађорђа, који је био готов све заборавити и опростити само ако се јамчи да ће народу бити обезбеђена будућност, одмах је, како сам Родофиникин вели: „дошло до уређења њихове „земље. То су тражили како Карађорђе, тако и остале ста„решине, да виде чега им се треба бојати.“ А по нашем мишљењу Родофиникин је желео: да давањем основнога уређења задовољи, па разуме се и задобије, све старешине, а нарочито оне које су биле против Карађорђа. Знајући да гвожђе ваља ковати док је вруће, радио је што брже да свој нацрт спроведе, да га усвоје Срби, а нарочито Карађорђе, и да доцније у очима Срба изгледа то као њихово властито дело, као што је урадио и са српским депутатима, наместивши им да у молбама својим траже и од Михељсона и од цара оно што он сам жели. Паметан и окретан, користио се тренутним расположењем Карађорђевим, јер је овај, после онога првога састанка и после онога што је Родофиникин учинио да се обуставе турски напади, сваки дан долазио њему, питао га о свему и тражио од њега савета.

Користећи се тиме створена је нека врста одбора који је радио први Устав Србији, и ако је она још далеко била од тога да постане аутономна. У том одбору од стране Русије били су: Родофиникин, П. Пизани и бојарин Расти: од стране Срба: Карађорђе, Младен Миловановић, два члана Управнога Савета и саветски секретар.[1004] Сав рад око Устава свршен је за два дана (6-ог и 7-ог августа). Тек што је било све углављено, и требало потписати оно што је секретар саветски имао да препише начисто, а стигне писмо од Миленка Стојковића, у коме је извештавао како је Исајев добио одлучну заповест да остави Србе и Крајину, да пређе преко Дунава и отиде у Краљево у Влашку. У исто време јављао је да ће, кад Исајев отиде а он остане сам у Крајини, постати жртва Турака, с тога је молио да му се помоћ пошље.[1005] „Та вест, вели Родофиникин. „узбунила је народ до крајности, и просто мисли да смо „га ми обманули и задржали да не прими корисне погодбе „које им је Порта нудила у почетку рата с Русијом, па „га сада остављамо на жртву непомирљивом непријатељу".[1006]

И сам Родофиникин увиђао је колико су били оправдани прекори народа. С тога је чинио све што је могао да умири народ и старешине. Писао је Михељсону и молио га да остави Исајева с његовом војском код Миленка на месту где је. Изнео му је колика опасност прети Србима од Турака у опште, а нарочито од стране Босне: „Данас „су стигли извештаји из Босне, да је тамо свуда оглашен „мир с Русијом, а затим сваки мусломанин позван да се „лати оружја и да похита на истребљење Срба. Ова земља „од стране Босне налази се у крајњој опасности тако, да „нагони све старешине овдашње да у име народа замоле „В. П. да оставите генерала Исајева на месту на коме је. „У војним потребама такође трпе највећу оскудицу и за„иста сада се немају надати помоћи ни с које стране осим „од Русије." Осим тога Родофиникин је тражио од Срба да

пошљу Миленку помоћ од 1000 људи, и то је одмах извршено.[1007]

У исто време, 7 августа 1807, писао је Карађорђе црногорском владици Петру, јављао му о доласку Родофиникина и жалио се што се на Србију спремају Турци особито из Босне, молећи владику да он одонуд удари, да би Србији помогао.[1008]

Умиривши овим унеколико старешине и Карађорђа и обећавајући: да их Русија неће оставити, Родофиникин је добио пристанак Карађорђев да једини од свију српских старешина 8-ог августа потпише уређење државе српске („Основаніе правительства сербскаго"). Колико је Карађорђе, дајући пристанак и ударајући свој печат на ово уређење, претпостављао општу срећу народа својој власти, види се из тога, што је овом Уставу (уређењу) у свему дат облик погодан старешинама и руским чиновничким (бирократским) погледима, а Карађорђу, осим што је дата титула *светлога Кнеза* (свѣтлѣйшій князь), одузето је све друго што је дотле имао у рукама. Али о свему томе говориће се на другом месту.

Међутим стање за Србију постајало је све теже. Догађаји, који су се дешавали у Крајини и Влашкој међу Русима и Турцима, били су сасвим супротни ономе што је Родофиникин говорио и обећавао Србима, чему, разуме се, није крив Родофиникин, јер немајући извештаја од Главне Команде из Влашке, а као представник Русије међу Србима, говорио им је оно што је нашао да ће бити корисно и за њих и за Русију. Срби су опет, видећи се у незгодном и потпуно неодређеном положају, то схватали с гледишта својих интереса, час и сувише верујући Родофиникину, час сумњајући у све оно што им је он говорио и обећавао у име Русије, према вестима које су добијали од Миленка и Петра Добрњца из Крајине. Тако, сутра-дан (9-ог августа), пошто је Карађорђе потписао поменути Устав, стигла је вест од команданта Острва, Петра Добрњца (који се још држао

на Острву док се Исајев, који је одступио од Неготина 19-ог јула, налазио у Гогошу према Острву): да је свака веза с Влашком прекинута, да с великом опасношћу могу пролазити гласници с писмима у Влашку и да Острво мора оставити пошто га не може бранити; али тада би морао оставити и топове, које не може собом узети. Осим тога јављао је (свакако достављену му вест аустријских интриганата) да је Русија пристала да аустријски двор придружи Србију својој држави.

Ове су вести јако узбуниле Србе. Родофиникин је чинио све да их умири. Тражио је од Карађорђа да пише Добрњцу, да се у случају опасности повуче у Влашку заједно с топовима; трудио се да сузбије ону вест о уступању Србије Аустрији. Истина тиме их је унеколико умирио али не потпуно.[1009] Карађорђе, знајући од колике је вредности Острво за везу између Руса и Срба, заповедио је Добрњцу да се утврди што боље може и да га од непријатеља брани.[1010] У то време међу старешинама настала су обична пребацивања; међу некима се јавила мисао да се обрате Наполеону и потраже његову заштиту, пошто је он не само срећно свршио рат него Француску увећао добитком Далмације и Боке Которске, и пошто им је ближи пре им може помоћи пружити него Русија. Родофиникин, који је био задобио Карађорђева секретара и неколико старешина, чим је то сазнао, одмах се потрудио да ту злу мисао по Русију сузбије и стојећи на земљишту руских потреба писао је министру А. Будбергу: „За Русију је, „по мом мишљењу, врло потребно да сачува свој утицај у „овом крају, који по положају свом на случај рата одвлачи „од нас половину турске силе; и ако снабдемо Србе до„вољном количином праха и олова, и ако садашње њихове „сасвим неподесне топове прелијемо у подесне, тада ни„каква сила не може упасти у њихове земље, а они ће „непрестано својим сталним упадима бити опасни околним „крајевима“.[1011]

Међутим опасност је постојала све већа, а из Влашке никаквих извештаја о примирју није добијао ни Родофиникин ни Срби. Турци се не само спремаху да са свих страна нагрну на Србију, него су на појединим местима отпочели нападати. Од стране Ниша прокраду се 3000 Турака поред српскога корпуса и упадну дубоко у села, почну пленити и робити. Срби их, дознавши за то, при повратку нападну и тако потуку, да су не само многе побили, него 12 живих ухватили и 200 коња отели, повративши заплењену стоку и поведено робље. Исто тако осмелио се и Гушанац Алија, те је испадао из неготинског логора и залазио дубоко у крајинска села да плени; затим слао је летеће одреде Кладову и Адакалу да ометају везу између Срба и Руса. Баш у то време Аустрија изда још оштрију наредбу да се у Србију ништа не пропушта.[1012] Карађорђе тада заповеди Миленку да поред послате му помоћи скупи војску, која је под његовом командом и да се одмах упути Неготину и заузме пређашње позиције, а сам остави Београд, отиде у Тополу, одакле се одмах потом упути Делиграду, пошто је издао заповест да се скупе сви ратници, који се још код кућа налазе и крену према Нишу.[1013] Да би узбуђење достигло врхунац, стигло је од Добрњца с Острва писмо пуно очајања. Добрњац је писао 19-ог августа Миленку Стојковићу: „Писмом ти јављам да је вече„рас дошао од Мула-паше курир генералу Исајеву, коме „је говорио: „шта чекате? Што не идете одатле? Зар не „знате да је утврђен мир и да Влашка и Молдавија остају „наше. Ако ли мени то не верујете, вама ће сутра од ва„шега генерала доћи писмо и ви ћете одавде отићи.“ Да„нас ми је дошао од генерала (Исајева) Стеван Ковачевић „и рекао ми генералову поруку: „Иди на Острво Петру „Тодоровићу и реци му нека иде с Острва; а ако се нада „да се може сам одржати против Турака, то нека остане.“ „Јер је јавио генерал да је сасвим готов поћи за Буку„решт, само очекује заповест.

„Што је год било руске војске у Калафату, сва се по„вукла а Турци су тамо завладали и узели десетак... Сад „остајем сам на Острву и Турци ме могу опколити са свих „страна, и већ на Прахову шанац граде, а стигла је тамо „и војска на лађама, већ, брате, гледајте да по пријему „овога писма скупите најмање две хиљаде добрих бораца „и да дођете до Крста, па чим од мене примите друго пи„смо, то одмах да будете на дунавској обали те да спасете „нас, наше топове и барут. Генерал је и друго говорио, „да могу на Острву с топовима и са стотину момака остати „још, па у случају да ме Турци опколе, то би ме преко „Ћесарије послао у Србију.

„Али, брате, ти добро разумеш, шта то значи, то јест „видим да ми данас сасвим пропадамо, нас остављају на „грабеж Турцима с тога, што су они углавили мир с Тур„цима, а нама мира нема; то је већ јавно да ће се сва „сила турска на нас слегнути. Тешко нашим душама што „смо толики народ и познато име узели на нашу главу, а „данас се сасвим друго преобрнуло. Пиши, брате, на све „стране, како ми данас под Турцима остајемо и пропадамо „и јавите свима нашим старешинама, како би се потрудили „и потражили лека у спољашњим приликама, како не би „полако пропали. Спреми десет теретних кола за барут и „олово... и спреми за 8 коња амове, коње имам овде го„тове. Одговори на писмо што пре, а ја очекујем свакога „тренутка извештај из Букурешта. Ви будите готови и не„можте се шалити, јер знате да ја немам обичај да се ша„лим и узалуд пишем....

„Баш у тренутку кад ово пишем Турци заузимају Брзу „Паланку и намерни су сасвим опколити ме. С тога неми„новно треба сутра у вече да сте овде.“

Ово писмо Миленко је послао, чим га је примио, Управном Савету у Београд и оно је изазвало силан утисак и узнемирило народ до крајности. Родофиникин се трудио да умири како Управни Савет тако и народ; али му то није

пошло за руком све донде докле није пристао да се пошље нарочити депутат у Влашку у главни стан, да се тачно обавести о стању ствари, пошто су се Петар Чардаклија и Аврам Лукић били вратили из Влашке заједно с Родофиникином, а од Гагића, који се у то време налазио у Влашкој, нису имали никаквога извешћа, као што ни Родофиникин није имао све до 30-ог августа. За депутата је био изабран секретар Савета Иван Југовић, за кога Родофиникин вели да је један од најпоштованијих и најугледнијих међу онима Србима, који су тада имали ма каквога значаја и били у Београду.

У каквом се стању у то време налазила и Србија и Управни Савет и какав је дух вејао у Управном Савету, најбоље се види из писма, које је Савет по Југовићу, 27-ог августа послао Михељсону, за кога нису знали да је умр̈о већ 19-ог августа. Савет је писао:

„Крајње очајање у коме се наш народ налази, прину„дило је нас овим писмом узнемиривати В. Впр. Жалосна пи„сма беднога стања наших команданата из Острва и Кра„јине узрок су томе.

„Тако, сада људи мисле да смо ми њих само варали „оним говором, што смо им говорили да ће нас Русија по„кривати и бранити. Зато јарост целога народа сад пада „на нас: како смо ми криви целом злу, у које народ ми„сли већ да је пао. А шта смо ми томе криви? Истина „је, да би народ досада могао бити спокојан, да смо оне „доста приличне предлоге примили, које нам је лане сул„тан чинио. Али ми из љубави према отаџбини и народу „њих одбацисмо, како смо примили извештаје изнесене у „писмима г. Родофиникина и од нарочитих његових људи, „да је руска војска ступила у Молдавију. Сви људи, који „су нама слâти, давали су нам наду да ћемо скору помоћ „добити. Најпосле нас је удостојило В. В. П-ство својим ма„нифестом, којим сте нас смело позивали да се решимо и „дигнемо против непријатеља вере и обећали сте нам сваку

„помоћ, заштиту и утврђење наше слободе. До тога времена „ми смо се борили само с турским бунтовницима, а кад „смо добили манифест, почели смо војевати против самога „султана. И ма да је Босна и Албанија на нас сву своју „силу кренула, ми нисмо оставили а да према моћи на„шој и у Крајину војску не пошљемо, како би се што ско„рије спојили с војском вашом. Бог је благословио све „дело наше и сви су утешни били, док се није почело го„ворити о миру. Од тога времена народ се све једнако у „великој смутњи налази с тога, што добија неповољне ве„сти а нарочито с тога, што зна да су се велике силе тур„ске скупиле к Нишу и од стране Босне; и што је из Ниша „нам писао Хуршид-паша да он сад иде да сасвим истреби „род наш.

„Народу нашем врло је мучно, што види да је гра„ница од Немаца затворена а чује да Русија нас оставља „у такво време, када ми оскудевамо у оружју, праху и „олову. Премда смо ми мирни и нимало се не бунећи оче„кујемо нашу судбу, уверени да ће се све испунити, што „је нама од нашега свемилостивога покровитеља обећано, „пошто је Њ. Пр-ство г. Родофиникин нама дошао. Али да „не бисмо пали од слепе јарости простога народа принуђени „смо В. В. Пр-ству ово писмо послати и вас молити да би „Ви, ради утехе овога народа, заповедили г. генералу Иса„јеву да се приближи Острву и нашој страни, ради охра„брења, а у случају потребе и помоћи нашој војсци до утвр„ђења примирја с Турцима. Пошто ће то примирје и нас „обухватити, то ће Турци нас оставити на миру и чекати „шта ће се свршити и какав ће се мир утврдити.

„Тога ради шаљемо ми нарочитога свог човека, Ивана „Југовића, од стране Народног Савета, с којим В. В. Пр„ство може слободно о свему и за све разговарати“.[1014]

Међутим истога дана, кад је ово писмо писано, генерал Исајев одступио је из Смрдешта Краљеву, а Петар Добрњац напустио је Острво, које су Турци одмах заузели,

и повукао се Миленку у Пореч.[1015] Тиме је опет прекинута свака непосредна веза између Влашке и Србије и отежана преписка с Главном Командом. Напустивши Крајину Срби су после толико бојева остали опет на оној истој граници према Видину, на којој су били у почетку рата 1807 године. А свеколика узбуна Срба и напуштање Крајине потекло је прво из онога неспоразума који је владао између петроградскога кабинета и Главне Команде за време вођења преговора за примирје а о коме смо раније говорили; друго, из забуне која је настала у Главној Команди после смрти Михељсона; и треће, у исто време за Србе и најглавније, што ни Родофиникин ни Срби нису били обавештени о ономе шта се и како радило у Слобозији.

Родофиникин је тек 30-ог августа добио извештај од генерала Мајендорфа (писан 22-ог августа) о смрти Михељсоновој, о примирју између Турака и Руса и о оној засебној тачки која се тицала примирја између Срба и Турака у околини Видина и Фетислама. Али како се морао изненадити, кад је видео да у утврђеном примирју нема ни речи о обустављању ратних операција на граници Србије према Нишу и према Босни! Знајући све шта је рађено да се Срби задобију за војну у јануару и фебруару, и шта им је обећано, а познавајући добро прилике у Петрограду, није могао мислити да је с оваквим примирјем завршено ратовање између Турске и Русије, па ипак се нашао у врло незгодном положају, те с тога у једном писму од 30-ог августа министру иностраних дела обележава како своје стање у Београду тако и стање у Србији: „Моје „стање постаје из дана у дан све теже. Међу Русијом и „Портом закључено примирје; у Србији седи руски чинов„ник, а војна се међу Србима и Турцима не прекида. И „Турци и друге државе с потпуним правом могу мислити „да Русија не мисли искрено на мир с Портом. Уклонити „се одавде јавно не могу, јер ме Срби при данашњем „стању никако не би пустили. И тако морам остати овде

„и чекати угодну прилику, да под згодним изговором (подъ „благовиднымъ предлогомъ) оставим Србију, а међутим надам „се да ћете ме дотле удостојити Вашим заповестима (шта „да радим)“.[1016]

Осим тога Родофиникин је, видећи колика опасност прети Србији од Ниша и од Босне, не гледајући што се засебна тачка примирја у Слобозији о Србима ограничава само на Крајину, писао Хуршид-паши, команданту турске војске у Нишу 30-ог августа: како је од главнога команданта из Влашке и Молдавије добио вест да је утврђено примирје између Русије и Порте, по коме треба да престану сва непријатељства, док се не утврди сталан мир којим ће се решити и судба Срба. С тога је обратио пажњу Србима да ништа не предузимају против Његове Светлости, и како су му они обећали да ће се уздржавати од свега, што би пореметило примирје, па с тога, да би се избегло узалудно проливање крви, молио Хуршида да заповеди трупама своје војске да не нападају Србе, докле траје утврђено примирје, а уверава га да ће бити миран од стране Срба.[1017]

VI

Како је Карађорђе био отишао војсци према Нишу, није знао шта је утврђено у Слобозији, па је с тога био спреман да дочека нишкога пашу. Тако исто била је спремна и она војска на Дрини да одбије сваки напад Турака. Међутим и ако је Хуршид-паша одговорио Родофиникину да српски послови немају везе с руско-турским примирјем, да је Порта једина у праву да расправља послове са Србима и он ће, по заповести коју је добио, наставити ратовање противу Срба,[1018] ипак са стране Ниша није дошло до бојева за све време од краја августа до краја децембра 1807 године. Али није тако било са стране Дрине. Босански везир, примивши раније поменуто Родофиникиново писмо од 4-ог августа, јако се расрдио и показао га француском

консулу Давиду. Овај му је, кад је сазнао шта Родофиникин пише, рекао, да њему ништа не смета да нападне на Србе, како му се укаже згодна прилика. Везир је пристао на овај савет француског консула; али, пошто је велики везир спремао војску од 40.000 да удари на Србију, то је очекивао само знак, па да се и сам придружи овој војсци и с босанским трупама да удари на Србију од стране Босне.[1019] И ако се војска прикупљала према Дрини, до краја месеца септембра није било напада.

Српске старешине на западној страни мало су знале шта се ради у Београду. До њих су стизале разне и врло супротне вести. Пошто је Родофиникин добио од Главне Команде да је утврђено примирје и пошто је 30-ог августа писао поменуто писмо Хуршиду, Савет је јавио болном Јакову Ненадовићу у Шабац, да је учињен мир с Турцима до 1 априла 1808 године; да је тај мир обухватио и Србе; али је ипак наређивао да војска остане где је, да не напада Турке, него да је у реду и увек готова да их одбије, ако би што предузели. Јаков је 12-ог септембра писмом наредио проти М. Ненадовићу у Лозницу, да то јави војсци, али у исто време вели му: „препоручује се вама да добро „војску у реду држите, да им јаку заповест издате да ни„какве досаде Турцима не чини, а Турцима дајте на знање „како је примирје учињено, да се не би усуђивали преко „Дрине прелазити...

„Но стражу добру поред Дрине да држите, не верујте „Турцима, јер су пасје вере, да како превару не учине.

„Ово су речи Синода. Али при свем том Турком ве„ровати није. По заповести Синода можете Турком јавити, „но при том... војска сва нека је у гомили, не распуштајте „је...“[1020]

Крајем септембра Јаков је опет јављао Проти у каквом се стању налази српска граница на истоку и југу и шта све Карађорђе предузима да одбије Турке, ако би га изненада

напали. У исто време опоминьао је Проту да старешине добро држе војску у реду и чувају је од душмана.

Раније смо напоменули да се руска дипломација трудила поправити оно што је Лашкарев покварио својим уговором у Слобозији. Исто тако трудила се да се примирје рашири на целу Србију. За све то Срби су тачно сазнали тек онда, кад је из Влашке дошао Јеремија Гагић (18-ог септембра) и све им јасно изнео, шта је у Главној Команди рађено у погледу Срба. Карађорђе је видео да је све оно што је урађено, на грани гуњ, па је предузео, што је могао, да се спреми за борбу. С тога и пише Јаков Проти: „...и велики је страх доле свуда и у Београду, зло су се забринули и ономад дошло је писмо од господар-Ђорђа у Београд, да се диже где год жив човек има".[1021] Исто тако по Гагићеву извештају ипак су се Срби надали нечем, јер Јаков вели: „Јеремија је ономадне дошао оздо из Бу„куреште, и (за) који дан очекују оздо исправку, шта ће „и како ће бити... а г. Чардаклија, како што дође из Бу„куреште или из Петербурга, писаће на мезулу (поштом) „за вас. А за сад ваља нам чекати и добро се чувати".[1022]

Ова опрезност Срба на Дрини према Турцима потпуно је била на свом месту, јер су они према утоци Јадра и према Ранитовачком Пољу прикупили под командом Солимана, Ћаин-, Али- и Измаил-паше до 5000 људи, па у недељу ноћу 29-ог септембра пређу преко Дрине, прокраду се између српских шанчева и у свануће стигну близу манастира Петковице, у осоју Цера планине, ударе на околна села пљачкати и купити робље. У то време стигну о томе гласови српским старешинама у Лозницу и Прота се Матија, како је војска ваздa била спремна, одмах крене за Турцима, стигне их код села Липолиста и одмах удари на њих. У том и Милош Поцерац удари с друге стране и заметне се борба која је трајала два сата, докле нису Турке у равницу стерали и тукући их дотерали до села Прњавора, где их сасвим опколе и разбију тако, да нагну Дрини, како је

који могао. Гоњени, на обали дринској нису се имали кад задржавати ни тражити брода ни превоза, већ како је који стизао, у Дрину је скакао. Који је имао добра коња, тај се докопао босанске обале, а који није имао, њега је прогутала брза Дрина. Осим подављених и рањених Срби су нашли на бојном пољу преко стотину убијених, одсекли су до 60 глава и донели у лознички шанац.

Међутим била је стигла у лознички шанац, Проти Матији, вест да је друга већа турска војска (од 15.000 људи) исте ноћи под заповешћу Хасан-паше сребрничкога и Хаџибега прешла Дрину на Сикирић-скели према Соколу и потисла Србе из три шанца, у којима су се налазили. Затим су спалили многа села, многа сена и жита. Срби ма колико да су се трудили под командом архимандрита Мелентија Стевановића да одрже своје згодне позиције, нису могли одолети већем броју непријатеља, већ, пошто изгубе преко четрдесет храбрих ратника и једнога калуђера, повуку се. Глас о навали Турака од Босне пролетео је муњевитом брзином на све стране по Србији, и ускоро храбри Срби под командом својих старешина похитају у помоћ својој браћи на Дрину. Међу Србима био је и капетан Илија Новокрштени (Угричић — Требињски), који је још 1806 год. долазио Србима као изасланик генерала Михељсона, а који је сада, по жељи српској, пошао на Дрину. Новокрштени, чим стигне (12-ог октобра) српској војсци, која је бројала 12.000 људи, раздели је на три дела, па један у договору са српским старешинама пошље да заобиђе око брда и да ниже Сокола пређе преко Дрине у Босну, па чим пређе да запали села турска; други пак имао је да нападне Турке с бока, чим види да се диже дим и пламен од запаљених села, а трећи и главни део требао је да нападне на средиште турске војске. План је био згодно смишљен и тачно изведен. Турци, који су се били утврдили поред Дрине, видевши 14-ог септембра (на Крстов-дан) за леђима запаљена села а пред собом са свих страна српску војску, која се брзо кретала

правце њима, и не сачекавши је, ударе у бегство и навале прелазити Дрину, једни на лађама, други на сплавовима, а трећи на коњима. Срби стигну многе, који нису успели прећи, те их не само разбију него многе побију и у Дрину подаве, уз то заробе 28 живих. Оно одељење Срба које је прешло на ону страну, наиђе на један турски шанац, исече све Турке у њему, заплени један топ с муницијом, а пошто попали села, заплени 1500 волова и крава, 1000 оваца, 300 коња, па се поврати с неколико стотина хришћанских породица, које су желеле преселити се у Србију са својом имовином и стоком и прође преко Дрине. Турци, који су прешли на ону страну Дрине, затворе се у шанчеве, који су још раније били спремљени и нису смели одонуд ни носа помолити. Пошто су Турци кажњени за напад и истерани из Србије, Срби на најзгоднијим местима с десне стране Дрине ископају шанчеве и утврде се, те тако сасвим пресеку везу између Сокола и Босне. Срби Сôкô нису могли освојити због његовога згодног положаја, ма да у њему није било више од 200 Турака подобних да носе оружје, јер су били снабдевени храном, оружјем и муницијом и могли су издржати опсаду за дуже време.[1023]

Карађорђе, чим је чуо за прелазак велике турске војске преко Дрине, кренуо се био с једним одредом војске од Делиграда Дрини, па добивши у путу глас, да су Срби срећно потукли Турке и пребацили преко Дрине, врати се и оде у Тополу.

За срећне успехе на свима странама Родофиникин је писао 20 октобра 1807 год. кнезу А. Прозоровском у Главни стан у Влашкој и предложио да се Прота Матија и архимандрит Мелентије одликују златним духовним крстовима, а Карађорђу да се пошље огртач од дабровине.[1024] Осим тога по други пут писао је босанском везиру, молећи га да узалуд не узнемирава и не напада на Србе, јер су сви напади, као што и сам види, на штету Турака. Исто тако саветовао је и Србе да се мâхну даље освете Турцима за

њихове упаде и да их оставе на миру. Босанска војска, да ли застрашена последњим поразом или поводом Родофиникинова писма босанском везиру, оставила је Србе на миру и није више покушавала да пређе Дрину све до краја 1807 године.

VII

Као што смо видели раније, исходом примирја у Слобозији нису били задовољни ни Карађорђе, ни старешине, ни српски народ. Цар Александар не само што није био задовољан утврђеним примирјем, већ је, чувши шта је урађено у Влашкој, тражио од новопостављенога команданта руске војске на Дунаву кнеза А. Прозоровскога, да се уговор измени, да се казне: Лашкарев, што је онаково примирје уговорио, и заступник Михељсонов, генерал Мајендорф, што је без овлашћења онакво примирје утврдио и наредио да се војска руска повлачи из Србије и Влашке. И ако су личне везе између Мајендорфа и новога команданта А. Прозоровскога биле одличне, ипак му је Прозоровски 30-ог септембра написао оштро писмо, из кога се јасно види, како су и петроградски двор и кабинет били расположени према уговореном примирју:

„Ако се велики везир чуди што се ми и до данас на„лазимо овде, то се ја још више чудим како се могао тајни „саветник Лашкарев усудити да уговори примирје онако „*срамно* (постидно) за Русију, и на основи чега сте могли „ви себе назвати царским пуномоћником тада, када се по „правима народним у целој Европи такво владалачко пове„рење даје нарочитом лицу а не чину и положају, које неко „носи. Лако може бити главним командантом једно лице, „а пуномоћником за грађење ма каквих уговора сасвим „друго, што зависи једино од царске воље и од царског по„верења. Још је више за чуђење, како сте се могли ви ре„шити, према савету г. Лашкарева, да утврдите примирје „онако срамно за нашу отаџбину, којим је понижена: ве-

„личина и значај царевине; славна успомена и успеси како „прећашњих тако и данашњих победа постигнутих руским „оружјем над Турцима, у коме су све одредбе у корист Ту„рака а на штету Русије, те се тиме целом свету показује „као да ми нашу отаџбину подчињавамо мусломанима. Пре„гледајте историју свих просвећених народа средњих и нових „времена и нигде нећете наћи примера где би трофеји за„добивени људском крвљу, као што су бродови, које смо ми „задобили, враћени били при уговору примирја или чак и „мира. Каква је то крајност или каква је то несрећа на„шега оружја, која је могла довести до толико понижава„јућих погодаба?

„Смрт генерала Михељсона пружала вам је најбољу „и најподеснију прилику да не потврдите тако стидне тачке „уговора, већ да их пошљете на оцену Узвишеноме Двору.

„Говоре да је генерал Милорадовић то хтео и учинити, али „ви сте нашли за потребно одузети његове депеше од улака „и послати своје, поменуто примирје утврдити и тиме нанети „срамоту нашем оружју, која се сада врло тешко може спрати.

„Похитали сте да изведете војску из Влашке, Молда„вије и Бесарабије, да разорите поправљена и новосагра„ђена утврђења, да напустите наше најглавније војне по„зиције како на суву тако и на мору, ма да сте имали „заповест Узвишенога Двора од 20-ог августа упућену покој„ном генералу Михељсону, да докле Турци не пристану на „промену стидних за нас тачака примирја, не креће војску, „а нарочито да је не преводи за Дњестар, а ви, добивши „ту заповест, нисте се освртали на њу, већ сте почели пре„возити војску преко Дњестра, што сам дознао из изве„штаја војних команданата.

„Замислите само од свега тога какве несрећне после„дице могу бити за Србе, наше савезнике и једнокрвну „браћу? Али о томе нећу да говорим“.[1025]

Оправдање Мајендорфово није било никакво и он је по царевој наредби био опозван с дужности, а Лашка-

рев не само опозван већ послан у своје село, одакле се није смео кретати никуда све до 1810 године, када му је одобрено да може долазити у обе престонице.[1026]

Ма колико да се кнез Прозоровски трудио да поправи оно што је уговором у Слобозији покварено и да обухвати примирјем целу Србију, објашњујући одмах турским пуномоћницима да је примирје погрешно утврђено, Турци о томе нису хтели ништа чути. Они су се држали утврђеног уговора, а што је он погрешно утврђен, то их се није тицало. Истина, они су ћутке и околишним путем чинили све да задовоље не само Русе већ и Србију. За руску љубав велики је везир обуставио нападе на Србију; али није хтео одустати ни од једне тачке примирја закљученога у Слобозији. Турски државници и дипломати нарочито су се чували да писменим актом између Русије и Порте признаду Србе као учеснике у користима, којима би се као савезник ратничке странке имали да користе, јер су врло добро знали какав би међународни значај имао такав акт и такво признање.[1027]

НАПОМЕНЕ

1 Гласник IV, стр. 118. — Казивање Љубисава Радојичића. (Државна Архива у Београду, Мин. Просвете. 1841 год. Ф. II Рег. бр. 47).

2 Ј. Ђурић. Гласник IV, стр. 118—122.

3 Јаничије Ђурић казује да је по заповести Карађорђевој написао из Даросаве 5-ог фебруара неколика писма те их послао по трговцу Петронију и по игуману Василију у ваљевску и шабачку нахију. Сумњиво је да су писма писана, али су извесно учињене поруке појединим виђенијим људима у поменутим нахијама. Мислим да Карађорђе није писао писма 5-ог фебруара по томе што Гаја Пантелић — Воденичаревић помиње да је прво писмо написано из Јагњила 10 фебруара Мојсилу Ранитовићу из Трешњевице. (Види Забелешке Исидора Стојановића. Архив Срп. Краљ. Академије Наука. Бр. 1417, примедба 51). Осим тога и прота М. Ненадовић вели да су они о свему ономе што је радио Црни Ђорђе на Сибници и Дрлупи знали по речима људи, а нити је Ђорђе њима што писао нити они њему. (Мемоари. 1893. Стр. 83).

4 Карађорђе I. Стр. 272—273. — Споменик Срп. Кр. Академије. Књ. XIV. Стр. 9. — Г. Ковачевић. Пѣснь. 1804. Стр. 15. — Г. Пантелић. Гласник II. Стр. 258. — М. Сарајлија. Сербианка I. Стр. 83. итд.

5 *Мата* калуђер родом је из Жабара (округ крагујевачки), где је раније поповао, а кад му умре попадија закалуђери се и добије име *Максим,* па отиде још за времена Лауданова у Београд, где је био при митрополији и имао парохију. Ма да је био калуђер и звао се Максим, опет су га његови познаници и пријатељи из околине Жабара звали *поп-Матијом.* Имао је сина попа *Александра,* који је венчао Карађорђа (Види Карађорђе. Књ. I. Стр. 46, затим напомену 71 на стр. 339. — Забелешке Исидора Стојановића у Архиву Срп. Краљ. Академије Наука Бр. 1415 и Бр. 1417, примедба 47).

6 Гласник IV. Стр. 126. — Ст. Новаковић, Устанак на дахије. Стр. 88.

7 На истом месту. — О овој дахијској поруци Карађорђу преко калуђера Мате не говоре подједнако сви наши мемоаристи. Вук Ст. Караџић никако је и не помиње. Гаја Воденичаревић помиње дахијску поруку, али не вели преко кога је испоручена. Г. Ковачевић пева:

„Кад то чуше у граду дахије,
„Да се дижу све редом нахије
„Они диван о том учинише,
„Међу рају таки поручише:

„Немојте се ви рајо бунити
„И немира међ' собом имати;
„Што је било више бити неће,
„Него од сад мирно бити хоће,
„Од сад мирно можете живети
„А ми у вас нећемо дирати."

(Пѣснь. Стр. 12)

Међутим фелдмаршал-лајтнант ***Роткирх***, који је написао често пута у првој књизи „Карађорђе" поменьани чланак: „Geschichte der Ereignisse in Serbien in den Jahren 1804—1812," а који је штампан у „Oesterr. milit. Zeitschrift" за 1821 год. а преведен у „Летопису Матице Српске" Књига IV—VIII; помиње да су дахије слале Србима двапут владику Леонтија (види Летопис Матице Српске V. Стр. 21); међутим зна се да је Леонтије само једном слат у тој мисији и то у Хасан-пашину Паланку. Штета што ни Г. Ковачевић ни Роткирх не помињу време кад је био овај први покушај за мир. Гаја Воденичаревић — Пантелић и П. Јокић веле да је калуђер Мата долазио у Тополу пре састанка у Орашцу, дакле баш одмах после сече кнезова и за време оних првих покрета у Тополи и Јасеници. (Гласник II. Стр. 258 и 259. — Споменик Срп. Краљ. Академије. Књ. XIV. Стр. 15). Ј. Ђурић узима да је калуђер Мата с четворицом Турака дошао Карађорђу у Тополу у недељу 7-ог фебруара (Гласник IV. Стр. 126), а по њему узео је то и Баталака у својој Историји Срп. Устанка (стр. 77). Судећи према току догађаја и времену, у коме су се ти догађаји десили, ми мислимо да су дахије могле послати Ђорђу поменутога калуђера Мату и оне Турке тек после избора у Орашцу, пошто се народ дигао на оружје и пошто је Ђорђе истакнут за старешину и војводу Устанку.

8 О ослобођењу Младена из крагујевачкога затвора нешто мало друкчије казује Гаја Пантелић. Гласник II. Стр. 258—259. — Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 1417, напомена 48. — Гласник II. Стр. 259.

9 Г. Ковачевић. Пѣснь. 1804. Стр. 13—18.

10 Мислим да је договор између дахија, када је решено да се Аганлија пошље међу устанике, био 8-ог фебруара с тога, што Г. Ковачевић износећи поменуте предлоге вели:

„Кад у јутру бео дан постаде,
„Аганлија порано устаде,
„Пак он узе шесет јаничара
„И отиде он преко Врачара,
„Пак се спусти доле у Србију."

(Пѣснь. Стр. 17)

Међутим тачно се зна да је Аганлија пошао 9-ог фебруара из Београда, као што сам то навео у I књизи (Карађорђе. I. Стр. 304—305).

11 Српски Књижевни Гласник. Књ. XVII. Стр. 769. — Немачки текст гласи: ... die Raja zu beruhigen, in der That aber wo möglich die Flüchtlinge, die sie nun Räuber nannten, zu zerstreuern und zu vernichten.

12 Лазар Арсенијевић — Баталака. Историја Српскога Устанка. 1898. Стр. 80.

13 Рукопис писар-Лазе Поповића у Архиву Академије Наука. Бр. 207.

14 Писмо проте земунскога М. Пејића митрополиту Стратимировићу, које је стигло у Карловце 23 фебруара. Архив Академије. Бр. 388.

15 Забелешке Исид. Стојановића у Архиву Академије Наука. Бр. 1417, напомена 51.

16 Споменик Академије Наука. Књ. XIV. Стр. 21.

17 Гласник IV. Стр. 129.

18 Споменик Академије Наука. Књ. XIV. Стр. 21—22.

19 Гласник IV. Стр. 130.

20 На истом месту. Стр. 131.

21 П. Јокић не помиње да су вођени преговори, али их је несумњиво било, јер их још 1804 године помиње Г. Ковачевић у својој песми, која има вредност кронике. — (Ст. Новаковић. Устанак на дахије 1804. Београд. 1904. Стр. 17 и 90).

22 Споменик XIV. Стр. 22.

23 Гласник IV. Стр. 131—132.

24 Споменик XIV. Стр. 22—23.

25 Ст. Новаковић. Устанак на дахије. Стр. 93.

26 Гаврило Ковачевић цео догађај описује: као савременик по вестима, које је слушао у време кад су се дешавали ови догађаји, и по ономе што је сазнао позније, кад је писао песму. Занимљива је једна напомена Ковачевићева, јер вели кад је пуцањ пушака са стране прекинуо разговор између Карађорђа и Аганлије, да је то учинило само осам момака, као за опкладу на Турке ударило, а после су и други доспели (Пјесн. 1804. Стр. 17—20).

Прве вести, које су о догађају у селу Дрлупи стигле у Земун и одатле послате страним новинама и Ст. Стратимировићу биле су увеличане и претеране (Види Ст. Новаковић. Устанак на дахије. Стр. 92—94). Међутим занимљиво је како је влашки кнез Инсиланти известио 7 марта 1804 год. руског посланика у Цариграду, пишући му о немирима у Србији и о догађају у Дрлупи. Он између осталога пише:

Le triumvirat a envoyé des troups pour etouffer l'insurrection à force armé. Cette mesure n'a fait qu'aigrir d'avantage les espits, et augmenter le nombre des insurgés: ils se sont armés; ils ont attaqué les troupes triumvirables, les ont battues, leur ont enlevé etendars, canont et bagages ... (Инсилантијево писмо налази се уз рапорт А. Италинског од 16 марта 1804 министру ин. дела. Глав. Архив Мин. Иностр. Дела у Петрограду).

27 Рукопис Лазе Поповића. У Архиву Академије Наука. Бр. 207. Стр. 5.

28 Und dieser erste glückliche Versuch fachte an in ihnen den Muth zu ihren weiteren Unternehmungen (Архив Срп. Крал. Академије

Наука. Бр. 389, превод у Срп. Књижевном Гласнику. Књ. XVIII. Стр. 768). Готово исто тако и Митезер 29/17 маја 1807 (K. K. H. u. St. Archiv у Бечу. Исписи д-ра Владана Ђорђевића у Академији Наука лист 256—261.

29 Ст. Новаковић. Устанак на дахије. Стр. 101.

30 В. С. Караџић. Грађа I. Стр. 20.

31 Moniteur. 1804. Бр. 190. Допис из Земуна од 23 фебруара. Аугзбуршке новине (Српска Независност 1903 год. бр. 3) имају сличан допис.

32 Архив Академије Наука. Бр. 388.

33 Српска Независност. 1903. Бр. 3. из Augsburgische Postzeitung.

34 Записки букурестскихъ и задунайскихъ извѣстіи. Од год. 1804, јануара месеца. Ове записке или забелешке махом су прилагане уз писма руских агената или консула из Букурешта или из Јаша. Налазе се с осталим рапортима у Архиву Министарства Иностраних Дела у Петрограду, одакле сам исписивао узимајући само она, која се тичу ондашњих покрета у Београдском Пашалуку и околним областима.

35 Ibid. од 28 марта 1804 год.

36 Ст. Новаковић. Устанак на дахије. Стр. 100.

37 Moniteur 1804. Бр. 190. Допис из Земуна од 23 фебруара. — Роткирх Oesterr. Milit. Zeitschrift. 1821. I. превод у Летопису Матице Српске за 1826 год. II. частица. Књ. V. Стр. 21—22. — Гаврило Ковачевић: Пѣснь. Стр. 20—21.

38 На истом месту. Г. Ковачевић, Пѣснь. Стр. 28.

39 Ову депутацију за мир помињу сви наши мемоаристи, само се не слажу у именима лица. Најстарији помен као да се види у писму М. Пејића Ст. Стратимировићу, које је писано око 20-ог фебруара а стигло у Карловце 23-ег фебруара. Затим земунски дописник Moniteur-a у свом допису од 2-ог марта помиње да се депутација, коју су састављали: православни митрополит, четворица великаша с везирова двора и петнаесторица најугледнијих београдских Турака, вратила из Хасан-пашине Паланке не свршивши ништа. (Moniteur 1804. Бр. 195).

Да је у овој депутацији поред митрополита Леонтија био и стари Фоча поред наговештаја у поменутом писму Пејићевом (Архив Академије, бр. 388) помиње то у својој стихованој историји и Триандафил Дука, наводећи како је од стране Турака пошао стари Фочо и још њих тројица (Ст. Новаковић. Устанак на дахије. Стр. 101). О овој депутацији говори Г. Ковачевић. Пѣснь. Стр. 21—22. — Роткирх (Летопис М. Српске. V. Стр. 21). — Ј. Ђурић (Гласник IV. Стр. 132—134). — П. Јокић (Споменик XIV. Стр. 23—24). У *Бечким Новинама* (K. K. Privilegirte Wiener Zeitung) а у допису из Турске (№ 31. од 18 априла 1804) налази се таман траг о овој депутацији у изразима како је београдски митрополит утекао у Хасан-пашину Паланку (Види Драгутин Костић. Извештаји о Српском Устанку под Карађорђем у новинама онога доба. Београд. 1904. Стр. 6). — Вук Ст. Караџић такође помиње изасланство у коме је био митрополит Леонтије, али он помиње да је пре њега и после Аганлије излазио Фочић Мехмед-ага, те покушавао

не би ли како узео на веру и умирио устанике. (Грађа I. Стр. 14). Вук је овде помешао Фочић Мехмед-агу са старим Фочом и од једнога изасланства замислио два.

40 Кретање устаника од 13 до 21 фебруара узето је према казивању П. Јокића (Споменик XIV. Стр. 23).

41 Гласник IV. Стр. 134.

42 На истом месту. Стр. 135.

43 О овим преговорима за мир најстарија је белешка земунскога дописника **Moniteur**-у из Земуна од 2 (14) марта. № 195 од 1804 год., само што она говори о повратку депутације у Београд, наводећи да посао о миру није свршен. Г. Ковачевић op. cit. Стр. 22—23.

О предлозима ове депутације поднесеним Карађорђу и устаницима поред Ј. Ђурића говори и Триандафило Дука у својој Историји. (Ст. Новаковић. Устанак на дахије. Стр. 101—102). Исто тако и П. Јокић зна да је поред мира нуђено Карађорђу да он буде обор-кнез над целим пашалуком и још да ће му они извадити од цара бујрултију за обор-кнештво (Споменик XIV. Стр. 23).

44 Ст. Новаковић. Устанак на дахије. Стр. 101.

45 Споменик XIV. Стр. 24.

46 Српски Књижевни Гласник. Књ. XVIII. Стр. 657—658.

47 Летопис М. С. 1826. II. 21—22. — Ст. Новаковић. Устанак на дахије. Стр. 106.

48 Да је састанак турске депутације с Карађорђем и устаницима био 21 фебруара (4 марта) 1804 забележио је у својој расправи Роткирх (Летопис М. С. 1826. II. Стр. 21). Затим Г. Ковачевић помиње да је тај састанак био у Паланци у време када је турски јунак Дели-Ахмет прешао с протом М. Ненадовићем из Земуна у Београдски Пашалук и отишао ваљевској устаничкој чети (Пѣснь. 1804. Стр. 23). А прота М. Ненадовић забележио је да је с Дели-Ахметом прешао на Забрежу 18 фебруара (Мемоари. 1893. Стр. 76—77). У писму земунскога проте М. Пејића карловачком митрополиту Ст. Стратимировићу, које је стигло у Карловце 23 фебруара 1804 године, помиње се о овом Дели-Ахмету ово:

„Овде у Земуну имаде један Турчин, који је код убијенога Мустафа-паше *бимбаша* био, то јест као мајор титула, а он је протерат из Београда од оних дахија. Тако сада хоће да пређе на ону страну да се к Србљима прилепи и против Турака војује. Ово је један човек јунак на очима, што му мало пара имаде.“ (Архив Академије Наука. Бр. 388).

49 Moniteur. 1804. Бр. 195.

50 Забелешке Исидора Стојановића у Архиву Академије Наука. Бр. 1417, напомена 51.

51 На истом месту.

52 На истом месту.

53 Архив Академије Наука. Бр. 369. — Ово је писмо писао по својој прилици земунски прота М. Пејић карловачком митрополиту Ст. Стратимировићу.

54 О доласку војске устаничке у Маслошево и околна села, као и о пециву хлеба и спремању меса за Карађорђеву војску приповедао ми је 1906 год. чича Радован Прокић из Маслошева, а њему је то приповедао његов деда Проко, који је у том послу помагао своме оцу Јанку. Осим тога слушао сам то и од пок. Милоша Скерлића, трг. из Београда, кад ми је казивао и о мегданима свога деде Јевте Павловића — Скерле из села Липовца у Јасеници.

55 Забелешке Исидора Стојановића. Архив Академије Наука. Бр. 1417. Напомена 51.

56 Гласник IV. Мемоари Ј. Ђурића. Стр. 137.

57 Гласник IV. Мемоари Ј. Ђурића. Стр. 138. — Ст. Новаковић. Устанак на дахије. Стр. 109—110.

58 Гласник XXXIV. Опис Рудничког Округа од Ј. Мишковића. Стр. 218—220. — Годишњица XIII. Генерал К. С. Протић: Ратни догађаји из првога Српског Устанка. Стр. 110—111 (Засебно одштампано. Стр. 34). — Лицејка. 1862. Чланак Косте Поповића: Стари Рудник и Острвица. Стр. 48—57.

59 Казивање Радована Прокића из Маслошева (међу мојим белешкама).

61 Споменик XIV. Стр. 24—25.

62 Забелешке Исидора Стојановића у Архиву Академије Наука. Бр. 1417. Напомена 51 и 52. — Овај разговор између Карађорђа и Токатлића могао је бити за време док су Станоје и његови људи гонили оне разбијене Чолак-Алијине Турке, па како је са Станојем Главашем био и Петар Јокић, то га није чуо, те га и не спомиње у својим мемоарима, докле га — истина различито спомињу Ј. Ђурић (Гласник IV. Стр. 140) и Г. Пантелић — Воденичаревић, само овај последњи од речи до речи, докле онај први вели само да је Карађорђе пристао на оне погодбе уговорене првога дана.

63 Споменик XIV. Стр. 26.

64 Гласник IV. Стр. 140.

65 Забелешке Исид. Стојановића у Архиву Академије Наука. Бр. 1417. Напомена 52.

66 Гласник IV. Стр. 141. — Ст. Новаковић. Устанак на дахије. Стр. 111—112.

67 Споменик XIV. Стр. 26.

68 Архив Академије Наука. Бр. 369.

69 Г. Ст. Новаковић у својој књизи Устанак на дахије јасно је утврдио кад је заузет Рудник и одредио дан. (Стр. 112—114).

70 Гласник IV. Стр. 142.

71 На истом месту. Само дане, које помиње Ј. Ђурић треба помакнути за седам дана унапред.

72 Роткирх који наводи у својој „Историји догађаја у Србији од 1804—1812 године“ погодбе које су Срби послали дахијама, вели да дахије не само што их не примише него не хтедоше Србима ни одговорити (Летопис М. С. 1826, Књ. V. Стр. 22).

73 Писмо у Архиву Академије Наука. Бр. 369.

74 Г. Ковачевић. Пѣснь. Будим. 1804. Стр. 24—25.

75 Moniteur. 1804. Бр. 208.

76 Писмо у Архиву Академије Наука. Бр. 369.

77 На истом месту.

78 На истом месту.

79 Мемоари. 1893. Стр. 166 и 98.

80 Мемоари. 1893. Стр. 98.

81 Moniteur. 1804. Бр. 221.

82 Пѣснь. Будим. 1804. Стр. 11.

83 Види Гласник LXI. Топографски Речник Јагодинскога Округа под именима: Збег и Збеговиште. — Насеља Српских Земаља. Књ. I, II и III у прегледима географских имена.

84 О изласку Кучук-Алијином из Београда и о његову нападу на Карађорђа у Врбици говори се у земунским белешкама (Архив Академије. Бр. 369). Затим у Moniteur-у. 1804. Бр. 221. — П. Јокић. Споменик XIV. Стр. 26. — М. Ненадовић. Мемоари 1893. Стр. 98 и 166. — Гласник IV. Стр. 142—143. — Г. Ковачевић. Пѣснь. 1804. Стр. 30. — Казивања Љубисава Радојичића Срп. Крал. Државна Архива. Год. 1841. — Што се тиче дана кад је Кучук-Алија напао на Карађорђа утврдио га је г. Ст. Новаковић. Устанак на дахије. Стр. 120. Ми смо видели према несумњивим земунским белешкама да је Кучук-Алија изашао из Београда у недељу 13-ог марта. П. Јокић казује да су они заноћили на чисти понедељник у Врбици, а Турци да су напали у чисти уторак, а то је немогуће просто с тога, што је чисти понедељак био 7 марта а уторак 8 марта 1804 године. Према томе што је Кучук-Алија изашао 13, и 14 провео на путу, напао је на Борђа уторак **15 марта**, а то није био *чисти* већ *начисти уторак*, а П. Јокић могао је сасвим лако преметнути у казивању та два дана са сличним именима.

85 М. М. Вукићевић. Карађорђе I. 1907. Стр. 245—256.

86 Гласник IV. Стр. 116—117.

87 Пѣснь. 1804. Стр. 11.

88 Српски Књижевни Гласник XVIII. Стр. 768.

89 Летопис М. С. 1826. IV. Стр. 38.

90 Да се Илија Бирчанин презивао Михаиловић види се из натписа једне иконице, која се налази у генерала Ј. Атанацковића. (Види Стари Срп. Записи и натписи. Књ. II. Стр. 312).

91 Да се ваљевска нахија није дигла на оружје док није Карађорђе устао, види се из казивања проте Матије Ненадовића (Мемоари 1893. Стр. 71—72). — Прота то тврди и на другом месту (види забелешке у првом издању Мемоара. 1867. Стр. 274).

92 Мемоари. 1893. Стр. 71—74.

93 Oesterreich. Milit. Zeitschrift. 1821. I. 12. Летопис М. С. 1826. IV. Стр. 39. — Ово је једина белешка о заузећу Палежа. Роткирх на поменутом месту вели: „Die Serbier, bereits auf 3000 Mann verstärkt, hatten indess am 21 Februar die Palanka Palex erobert."

94 Oesterreich. milit. Zeitschrift. 77—83.

95 Грађа. I. Стр. 16—17.

96 Прота Матија вели да је овај бој у селу Бељину био 23 фебруара 1804 године (Мемоари. Стр. 83). Али Протини датуми нису увек тачни. Засад немамо начина да овај датум потврдимо било каквим документом било каквом другом забелешком.

97 Грађа. I. Стр. 17—18.

98 Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 369.

99 Прота Матија вели да је битка у Свилеуви била истога дана, кад и борба на Руднику и на Ваљеву, и забележио је да је то све било на покладе 28 фебруара 1804 године. (Мемоари. Стр. 89). Покладе, кад је пао Рудник и кад је узето Ваљево, биле су 6 марта 1804; али то су Беле Покладе. Међутим бој у Свилеуви био је пре 2 марта, јер је тога дана датирано поменуто писмо Јакова Ненадовића некаком проти Луки, у коме се говори о победи у Свилеуви. (Академија Наука. Бр. 369). Према томе бој на Свилеуви, у коме су разбијени Турци, био је на месне покладе 28 фебруара, што је прота Матија лако могао помешати, пишући много позније своје мемоаре.

100 Вук. Грађа. I. Стр. 18—19.

101 Мемоари 1893. Стр. 85—89.

102 Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 369.

103 Ibid.

104 Роткирх, у својој расправи (види Летопис М. С. 1826. V. Стр. 28—29). — Поменуто земунско писмо од 14 марта 1804. (Архив Академије Наука. Бр. 369). — Казивања о догађајима од 1804—1813 Уроша Панића из Добрића, Павла Богићевића и Павла Марковића из Цуљковића (види у Државној Архиви. Год. 1841. Министар. Просвете. Фасц. II. № 47). — Вук Ст. Караџић. Грађа. I. Стр. 19. — Moniteur. 1804. Бр. 210.

105 Казивање Уроша Панића (види на поменутом месту у Државној Архиви).

106 Писмо од 14 марта 1804. Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 369.

107 В. Караџић. Грађа. I. Стр. 19—20.

108 Пјесн. 1804. Стр. 29.

109 Види казивање Јована Ристановића у Државној Архиви у Београду 1841. Минист. Просвете. Фас. II. № 47. — Истина, онај, који је бележио ово казивање записао је да је овај бој био на Чачку уочи Благовести 1806 год., али сам показивач вели да се после овога боја војска распустила и отишла кућама и да је тако остало до другог Ускрса, па по Ускрсу да је дошао Милић Дринчић и Перишa Савић из Миоковца, те се тукли с Турцима који су ишли од Ужица селу Глумчу (пожешки крај) где одбију Турке, па се врате и до Илијина-дне није било борбе, а тада дође Карађорђе, преноћи па изјутра оде на Ужице где варош запале и освоје Ужице. Према овоме лако је одредити кад су били догађаји које помиње Ј. Ристановић. Зна се да је Ужице заиста освојено о Светом Илији 1805 године. Онај први сукоб на Глумчу био је 29 јуна 1805. Други Ускрс, који помиње казивач Јован био је 9 априла 1805 год. а бој на Чачку, дакле уочи Благовести, био је 24 марта 1804 године, што се слаже с казивањем Г. Ковачевића и с излагањем Бата-Лакиним. (Историја Срп. Устанка. Стр. 88—89).

110 Грађа. I. Стр. 50.

111 Споменик Срп. Краљ. Академије XIX. Ант. Протић: Повесница од почетка времена вожда српског Карађорђа Петровића. Стр. 5. — Ст. Новаковић. Устанак на дахије. Стр. 124.

112 Гласник IV. Стр. 203.

113 Др. А. Медовић вели да је све ово било месец дана по светом Трифуну (Гласник IV. Стр. 203).

114 Гласник IV. Стр. 203—206.

115 Казивање .Љуб. Радојичића из Раниловића (Државна Архива 1841. Ф. II. Мин. Просвете. № 47). — Гласник IV. Стр. 143.

116 Споменик XIV. Стр. 19—20. — Ј. Ђурић. Гласник IV. Стр. 143.

117 Moniteur. 1804. Бр. 221. — Ђурић Јанићије у својим мемоарима вели да је овај сукоб између београдских Турака и устаника био 6 марта. Међутим дан тај није тачан, Ђурићеви датуми тачни су од 1 до 14 фебруара, а после их треба корегирати. Он вели да је Рудник освојен 21-ог Фебруара, а ми смо видели да је то било 6-ог марта; то је разлика у 14 дана. Ј. Ђурић вели да је бој у Врбици био 1-ог марта, а ми смо видели да је био 15-ог марта: опет разлика за 14 дана. Он вели да је горе поменути бој на Врачару био 6-ог марта, а ми смо видели према допису из Земуна, да је био 20-ог марта: опет иста разлика у *14 дана*. С тога је потребно Ђурићеве датуме проверити, ако је могуће још каквом забелешком, али их никако не треба сасвим одбацити. Још нешто да напоменемо, у земунском допису мисли се за онога старешину турског, што је погинуо 20-ог марта на Врачару да је Фочић Мехмед-ага, а ми смо по Ј. Ђурићу видели да је то био крагујевачки муселим Хасан-ага.

118 Гласник IV. Стр. 144.

119 Moniteur. 1804. Бр. 221.

120 „ „ „ 226.

121 Роткирх је навео заиста тачно дан, кад је Ђорђе стигао у Крагујевац. Он је навео, нема сумње по неким ондашњим белешкама, 4 април (23 март) као дан доласка Ђорђева у Крагујевац (Oesterreich. Milit. Zeitschrift. 1821. I. 21. Срп. превод у Летопису М. С. 1826. V. Стр. 30).

122 Бата-Јака. Историја Срп. Устанка 126.

123 Moniteur. 1804. Бр. 226. — Иста вест и у Allgem. Zeitung (види „Срп. Независност" 1903. Бр. 3.

124 Гласник IV. Стр. 144.

125 Гласник IV. Стр. 144. — Г. Ковачевић. Пѣснь. 1804. Стр. 32.

126 М. М. Вукићевић. Карађорђе I. Стр. 164—166.

127 „Записке задунајскихъ и букарестскихъ извѣстіи." У тим „Запискама" има доста вести о Кара-Феизи и Гушанац-Алији.

128 Иречекъ Исторія Болгаръ. 1878. Стр. 641.

129. „Записки задунајскихъ и букарестскихъ извѣстіи" за мај 1802 год.

130 Ibid. за јануар 1803 год.

131 „ за мај 1803 год.

132 „ за октобар 1803 год.

133 „ за фебруар 1804 год.

134 Да су дахије тражиле помоћи од Пасван-Огла, види се из дописа земунскога кореспондента Moniteur-у (види 1804 год. Бр. 195). Исто тако зна и Роткирх. (Oesterr. Milit. Zeitschrift 1821. I. 13). А помиње то и Рашид-беј. (Споменик XXIII. Стр. 10).

135 Архивъ Мин. Иност. Дела у Петрограду. Constantinople 1804. № 127. Прилог под В. Копија писма кнеза Ипсилантија посланику А. Италинском у Цариград од 7 марта 1804. Mon opinion sur les intentions du pacha de Widin, me paraît d'autent plus juste, qu'il a permis à Koutchiantz-ali et consors d'aller au secours du triumvirat, bien qu'il dise qu'ils y ont été invités et qu'il n' a pu les en empecher.

136 Главни Архив Министр. Иностр. Дела у Петрограду. Извештај К. Фацарди-а Министру Иностр. Дела од 28 јула 1804 године.

137 Ibid. Извештај А. Жерве од 3 новембра 1804 год. из Јаша кнезу А. Чарторијском.

138 Главни Архив Министар. Иностр. Дела у Петрограду. Записки Букарест. и Задунај. Извѣстіи. 28 јануар 1804 године.

139 Moniteur. 1804. Бр. 195.

140 Српска Независност. 1903. Бр. 3.

141 Oesterreich. Milit. Zeitschrift. 1821. I. 13. (превод у Летопису М. С. за 1826. Књ. V. Стр. 21).

142 Према поменутом писму влашкога кнеза К. Ипсилантија од 7 марта 1804, а према извештају Пасван-Огловом зна се да је Гушанац отишао из Видина, а Гав. Ковачевић забележио је да је Гушанац дошао на Мораву 8-ог марта (Пѣснь. 1804. Стр. 27). — Вук вели да је било 900 крџалија. (Грађа. I. Стр. 16).

143 Државна Архива у Београду. Казивање Милутина Радојковића. Минист. Просвете 1841, фасц. II. Бр. 47.

144 Г. Ковачевић. Пѣснь. 1804. Стр. 28. — Вук Ст. Караџић. Грађа. I. Стр. 16.

145 Сербианка I: 91—92. — Г. Ковачевић. Пѣснь. 1804. Стр. 28. — Анта Протић опет вели да је Стојко Кривокућа ухваћен у *Грабовачком Потоку*. (Споменик XIX. Стр. 5). Није ли то *Дубоки Поток* у селу Грабовцу у Ресави? Мени се све чини да је Кривокућа раније ухваћен у неком сукобу а не у борби с Гушанцем.

146 Moniteur. 1804. № 210. — Дописниково казивање да је крџалије прва српска стража пропустила, поклапа се с оним што каже Г. Ковачевић:

Кад на прву чету наиђоше,
Пуцат' Срби на њих не хтедоше,
А на другу како наступише,
Таки онда сложно опалише,
Пак на Турке јуриш учинише...

147 Државна Архива Београд. Казивање Милутина Радојковића из Ратковића. (Минист. Просвете 1841 год. фасц. II. Бр. 47).

148 Сербианка. I. Стр. 92—93.

149 Пѣснь. 1804. Стр. 30.

150 Државна Архива у Београду. Казивање Милутина Радојковића. (Минист. Просвете 1841, фасц. II. № 47).

151 Гласник IV. Стр. 145. — Ст. Новаковић. Устанак на дахије, 138.

152 О овој непажњи Тодосијевој на Липару и њеним рђавим последицама поред Ј. Ђурића, (Гласник IV, 145) говори и Г. Воденичаревић (Гласник II. Стр. 263). О овој непажњи Тодосијевој и о његовој смрти писао сам у „Делу" за 1904 год. Књига за септембар. Стр. 329—332.

153 Гласник IV. Стр. 145—146. — О овом боју на Баточини скоро исто овако казују и П. Јокић (Споменик XIV. Стр. 27) и Љуб. Радојичић (Државн. Архива у Београду. Минист. Просвете 1841, фасц. II. № 47).

154 Споменик XIV. Стр. 27.

155 Држав. Архива у Београду. Минист. Просвете 1841, фасц. II. № 47. Казивање Љуб. Радојичића. — Г. Ковачевић. Пѣснь. 1804. Стр. 33.

156 Moniteur. 1804. Бр. 245. — Земунски дописник вели да је „борба трајала неколико часова", а Љуб. Радојичић вели да је трајала пет часова. Осим тога дописник вели да је ту погинуло од стране Срба 300 људи; али тај је број увеличан.

157 Г. Ковачевић. Пѣснь. 1804. Стр. 32—33.

158 Ми смо у тексту поменули да је овај бој на Баточини био 26 марта 1804 године у суботу. Али пошто је већ био штампан пети табак, дошао нам је до руке 23 и 24 број „Босанске Виле“ 1910 год. у коме је др. В. Глушац штампао неколико врло занимљивих писама из 1804 године. У једноме од тих писама (датирано у Баточини 2 априла 1804) вели се да је Баточина опкољена и затворена 30 марта, и да до тренутка, кад је писмо писано — 2 априла — Баточина није била освојена. Освојена је одмах затим најдаље до 5 или 6 априла пошто је био први бој на Јагодини.

159 Споменик XIV. Стр. 27.

160 Ibid.

161 Гласник IV. Стр. 146—147. — П. Јокић. Споменик XIV. Стр. 27—28.

162 Споменик XIV. Стр. 28.

163 Гласник IV. Стр. 147. Међу изгинулима беху храбри јунаци: Благоје Маринковић из Маслошева, Јанић и Милован Ђурић из Страгара.

164 Г. Ковачевић. Пѣснь. 1804. Стр. 34—35. У напомени Ковачевић вели такође да је много Срба изгинуло, кад су унутра на јуриш ударили.

165 Мемоари М. Ненадовића. 1893. Стр. 98. — Што се тиче дана, кад је био овај први бој на Јагодини, њега је утврђивао г. Ст. Новаковић у свом делу: „Устанак на дахије 1804“ (стр. 148—150) према писму, које је митрополит Стратимировић писао М. Ненадовићу 29-ога марта, велећи да је тај бој био 31-ог марта или 1-ог априла. Тако излази и према данима, које сам сâм утврдио пратећи Карађорђа од боја на Руднику (6-ог марта) па до онога писма, што га је писао из Левча Младену и које је Младен добио 30-ог марта. На основи мојих истраживања овај је бој на Јагодини *био 31 марта*.

166 Вук. Грађа I. Стр. 16. — Да је 9-ог априла био Гушанац у Београду, види се из једнога земунског дописа страним новинама од 11 априла 1804 (Moniteur. 1804. Бр. 143).

167 Мемоари М. Ненадовића. 1893. Стр. 98. — Вук. Грађа I. Стр. 16.

168. Вук Ст. Караџић. Грађа. Стр. 16. — K. K. Privilegirte Wiener Zeitung. 1804. № 45. Col. 2234—2235. — Српски превод од проф. Драг. Костића: „Извештаји о срп. устанку под Карађорђем у новинама онога доба.“ Београд. 1804. Стр. 8.

169 Г. Ковачевић, Пѣснь. 1804. 35—36. С. М. Сарајлија такође пева о бој на Јагодини, али у њега су оба боја опевана као један. И он зна да је Младен попузнуо, те је Кучук-Алија промакао и отишао (Сербианка. II. Стр. 72). — Г. Ковачевић вели у напомени на стр. 35. да су се у овом другом боју на Јагодини храбри показали многи Срби а особито брат Стевана Јаковљевића Јован. Осим тога напомиње да је Јагодина онда тако изгорела да се није могло парче дрвета наћи.

Да је овај бој био 16-ог априла утврђивао је на поменутом месту Ст. Новаковић (Устанак на Дахије 151). Пошто је штампан опис бојева на Јагодини видео сам писма о тим догађајима изнесеним у „Босанској Вили“ за 1910 год. бр. 23—24. Опис боја у писму од 16 априла 1804. (Стр. 361).

170 Ј. Ђурић. Гласник IV. Стр. 148.

171 Гласник II. Стр. 263. — П. Јокић. Споменик XIV. 28.

172 П. Јокић каже да је то било на *Цвети*, а Цветн су 1804 год. биле 17 априла. (Споменик XIV. Стр. 28).

173 Споменик XIV. Стр. 29.

174 Казивања Марка Јовановића налазе се у Државном Архиву у Београду. Година 1841. фасц. II. № 47. — Ј. Ђурић прича да је Чарапић стигао на бусију у Лештане само са 70 војника и да је убио 60 Турака и добио 26 коња (Гласник IV, стр. 149). — Гаврило Ковачевић вели да је Чарапић ту задобио 90 коња и доста оружја, а тачно пева о самом догађају исто онако као што казује П. Јокић и Ј. Ђурић. (Пјесн. 1804. Стр. 36—37). — Исто тако и Сима Милутиновић пева о овом боју на Лештанима. (Сербианка II. Стр. 72 и 73).

175 Споменик XIV. Стр. 30. — Сам П. Јокић каже да је битка на Лештанима била на *велики понедељник* 1804. год. А велики понедељник те године био је *18 априла*.

176 *Ἱστορία τῶν Σλαβενο Σερβων... ὑπὸ Τριανδαφυλλου Δβκα*. Пешта. 1807. Стр. 24.

177 Сербианка II. Стр. 73.

178 Moniteur. 1804. Бр. 252.

179 Роткирх у часопису Oesterreich Militairische Zeitschrift 1821. I. Стр. 18—19. (Исто у срп. преводу Летопис V. Стр. 26—27). О овим догађајима код Шанца има извесних детаља у извештају који је из Земуна поднесен карловачком митрополиту Стратимировићу, где је и сам Стратимировић ставио своје забелешке. Архив Академије Наука Бр. 369.

180 Вук Ст. Караџић. Грађа I. Стр. 19.

181 Moniteur. 1804. Бр. 210.

182 Г. Ковачевић. Пјесн. 1804. Стр. 37.

183 *Ἱστορία...* Стр. 27.

184 Вук Ст. Караџић. Грађа I. Стр. 21.

185 Да је дошло до свађе између Јакова и браће Недића гледај: „Записе Тодора Мојића“ о погибији на Чокешини. „Дневни Лист“ 1889. Бр. 192. Дамњановић Панта, који се помиње у песми, сестрић је браће Недића („Днев. Лист“ 1889. Бр. 192).

186 У народној песми помиње се „виш' Врањевца дубока потока“, а запис Тодора Мојића вели, да је то било на Липову Потоку, па како их је Тодор и сахранио, то више треба поклонити вере Тодорову запису него гуслару и певачу у овој прилици. („Дневни Лист.“ 1889. Бр. 189. — Отаџбина за 1891. Књ. XXIX. Стр. 217).

187. Тодор Мојић записао је да је Јаков, пошто се завадио с Недићима, побегао у планину. Међутим прота М. Ненадовић записао је да је Јаков истога дана — дакле 16-ог априла — стигао у војни стан код Шанца око 4—5 сáти ноћи (Мемоари. 1893. Стр. 102) што значи да је Јаков оставио бојно поље пред саму ноћ, јер од Чокешине до Шанца биће 5—6 сати.

188 Вук Ст. Караџић. Грађа I. Стр. 22—23.

189. Дневни Лист. 1889. Бр. 192. — На овоме месту да поменемо имена ових рањеника, како их је забележио Тодор Мојић: *Јован Десиотовић*, *Станко Илић* и *Димитрије Игњатовић* из Каменице; *Петроније Ненадовић* и *Крста Драгутиновић* из Осечине; *Спасоје Симеуновић*, *Илија Драгојевић* и *Марко* из Шљивове (округ подрински). Недићима је презиме *Младеновић*, а на застави је написано **Млађановичъ**, а по матери после прозвати су Недићи тако, да се већ Глигоријев брат Михаило у току устанка презивао *Недић*. Њихова застава налази се у „Народном Музеју“ у Београду.

190 Гав. Ковачевић. Пѣснь. 1804. Стр. 37.

191 Мемоари. 1893. Стр. 101.

192 Allgemeine Zeitung — Српска Независност за 1903. Бр. 6. — Прота М. Ненадовић и ако је сам уговарао с Турцима и ако сâм помиње овај уговор, не наводи га у својим мемоарима. Уговор је, и према току догађаја и према ономе што казује у својим мемоарима, закључен 15 априла — на Цветни Петак — 1804 год.

193 О овоме види мемоаре проте М. Ненадовића 1893. Стр. 101. Да је у овоме измирењу посредовао пуковник Стојићевић види се из представке аустријскога кабинета цару Францу II о устанку у Србији од 25 (13) маја 1804. (В. Богишић. Разборъ сочиненія Н. А. Попова „Россія и Сербія“. СПб. 1872. Стр. 33). Исто тако и из писма аустријског министра иностр. дела аустријском интернунциусу у Цариград од 18 (6) маја 1804, које сам имао добротом д-ра Мих. Гавриловића, управника Државне Архиве. Исто тако говори се о том посредовању једнога аустријског официра и у рапорту руског посланика у Цариграду А. Италинског руском министру иностр. дела А. Чарторијском од 3 јуна 1804: Les succès de Serviens se maintennent cependant, et Mr l'Internonce a comminiqué à la Porte la nouvelle de la reddition de Sabache sur la Save et la capitulation dans la quelle un générale autrichien est intervenu. (Исписи из петроградских архива М. М. Вукићевића).

194 Мемоари. 1893. Стр. 101—102.

195 Из наведеног акта А. Италинскога А. Чарторијском од 3-ег јуна то се такође јасно види, јер се за гарнизон шабачки вели:

La garnison a obtenu de se rendre à Belgrade et a été escortée en passant la Save par un regiment autrichien. Les femmes ont été transportées en Bosnie, sous l'escorte de Serviens.

196. Г. Ковачевић. Пѣснь. 1804. Стр. 38, у напомени. — Триандафил Дука вели: „О да је било видети оне аге намргођена лица, који предадоше тврђаву у руке Јакову (*Ἱστορία*... Стр. 27—28).

197 Мемоари. 1893. Стр. 102.

198 Ibid. Стр. 103.

199 Г. Ковачевић. Пѣснь. 1804. Стр. 44—45. Осим тога Ковачевић у напомени вели да су Срби запленили од Турака 800 оваца на римски ускрс. — Сима Милутиновић у Сербианки II. 74—75 такође пева о оскудици и о глади, које су сносили, опкољени у Београду, Турци. — О оскудици у храни за људе и за стоку види се и из дописа, који су слани страним новинама. (Augsb. Post Zeitung. — Срп. Независност. 1903. Бр. 3). Кад је из Београда 28-ог марта пребегао у Земун митрополит Леонтије, прешао је с њим и велики број хришћана и они су јавили да у Београду влада велика оскудица у храни. Moniteur. 1804. Бр. 226).

200 Moniteur. 1804. Бр. 228.

201 „ 1804. „ 244.

202 „ 1804. „ 244.

203 Сербианка II. 74—75.

204 Allg. Ztng. (Српска Независност 1903. Бр. 4.

205 Г. Ковачевић. Пѣснь. 1804. Стр. 45.

206 Wiener Ztg. 1804. № 45. (Срп. превод од проф. Драгутина Костића: Извештаји о српском устанку под Карађорђем у новинама онога доба. Београд 1904. Стр. 8—9).

207 Moniteur. 1804. Бр. 244.

208 Moniteur. 1804. Бр. 245. — Wiener Ztg. 1804. Бр. 45. (Драг. Костић. Извештаји... Стр. 9).

209 П. Јокић у Споменику Срп. Краљ. Академије XIV. Стр. 31.

210 Moniteur. 1804. Бр. 252.

211 Писмо аустријског министра ин. дела аустријском посланику на Порти Штирмеру од 18 (6) маја 1804 год.

212 Гласник IV. Стр. 149—150.

213 Moniteur. 1804. Бр. 252.

214 „ 1804. „ 254.

215 Имена личности, која су била присутна на Ускршњој Скупштини 1804 године, сва су узета из појединих докумената, која су писана на тој Скупштини или потписана на оном протоколу, који је састављен у Земуну 28 априла (10 маја) 1804 године.

216 Државна Архива у Београду. Година 1841. Фас II. № 47. — Марко Јовановић овако казује о смрти Тодосија Мариђевића:

„После тога кренемо се и отидемо уочи воскресенија из Лештана у село Пећане, и ту смо на воскресеније ручали с Карађорђевом тевабијом. У том ће доћи писмо у ордију из Кленка да се узети барут плати. Онда ће рећи Тодосије Карађорђу:

— Ти си старешина сада и овој побуни узрок, па зато и тај узети барут да платиш ти.

У тој речи одмах коња појаше и један другога напред истерује. У том одмах се посвађаше и један другог с коња свалише. Тада То-

досије потегне пиштољ и опали у прса Карађорђу, и не погоди га. По том ће Карађорђе узети пушку од Станоја Главаша, потегне и на место убије Тодосија. (Више о смрти Тодосијевој писао сам у „Делу“ за 1904 годину, септембар. Стр. 328—332). О смрти Тодосијевој пева и С. Милутиновић—Сарајлија. Сербианка II. 45—52 и 53—60.

217 Овде се мисли на ферман од 1793 год.; његову садржину види у првој књизи овога дела, стр. 143—160.

218 Мемоари проте М. Ненадовића. Издање Љ. П. Ненадовића 1867 год. Стр. 288—290.

219 О овим преговорима у Земуну сачуван је протокол, који се налази у Архиву Срп. Краљ. Академије под Бр. 371, а који је штампао у српском преводу г. Ст. Новаковић у својој књизи „Устанак на дахије.“ 1904. Стр. 203—208. — О овом састанку говори и Вук Ст. Караџић (Грађа. I. Стр. 23—24), Сима Милутиновић — Сарајлија (Сербианка. II. Стр. 65—66). А помиње га у напомени и Гаврило Ковачевић (Пјесн. Стр. 25). — Исто тако казује неколике појединости о овим преговорима и прота М. Ненадовић (Мемоари. 1893. Стр. 105), а помињу се и у неким новинама онога времена (Moniteur. 1804. Бр. 259).

220 Архив Минист. Иностр. Дела у Петрограду. Vienne. 1804. № 70. — В. Богишић. Разборъ сочиненія Н. А. Попова „Россія и Сербія.“ С. Петербургъ. 1872. Стр. 32—36, а превод у „Отаџбини.“ Књига XV. Стр. 422—425.

221 Молба српских старешина руском посланику у Цариграду А. Италинском од 3 јуна 1804 г., приложена уз рапорт А. Италинскога. Молба је штампана у првој књизи овога дела. Стр. 402—405.

222 Moniteur. 1804. Бр. 272.

223 Поменуто писмо срп. старешина А. Италинском од 3 маја 1804 год. О томе како је од стране дахија послан у Цариград пређашњи мухасил Сулејман-ага, помиње и Триандафил Дука у поменутој својој књизи, стр. 30—31. И С. Милутиновић. Сербианка II. 76—77.

224 Голубица V. Стр. 293—297. Ова молба Земунцима датирана је 15-ог маја 1804 год. у Топчидеру, а потписало ју је преко шездесет највиђенијих старешина и других лица.

225 Мемоари М. Ненадовића. 1893. Стр. 106. — Moniteur. 1804. Бр. 262. Допис с границе Турскога Царства од 4 маја. — Augsb. Ztg. (Српска Независност. 1903. Бр. 6).

226 Причања П. Јокића. Срп. Краљ. Споменик XIV. Стр. 32. — Moniteur. 1804. Бр. 266.

227 Ibid. Стр. 32.

228 Moniteur. 1804. Бр. 262.

229 Мемоари. 1893. Стр. 108—109.

230 Moniteur. 1804. Бр. 266.

231 Мемоари. 1893. Стр. 109—110. — П. Јокић. Споменик XIV. Стр. 32—33.

232 Казивање Марка Јовановића. Срп. Краљ. Држав. Архива. 1841 год. Мин. Просв. Фасц. II. Бр. 47.

233 Moniteur. 1804. Бр. 266.

234 Ibid. Бр. 270.

235 Мемоари. 1893. 111. — Споменик XIV. Стр. 31. — Moniteur 1804. Бр. 270.

236 Роткирх у поменутој расправи у Oesterreich. Militair. Zeitschrift. 1821. I. 25. (Српски превод у Летопису за 1826. Књ. V. Стр. 34).

237 Мемоари. 1893. Стр. 111.

238 Moniteur. 1804. Бр. 270.

239 Гласник IV. Стр. 206—207.

240 Архив Академије Наука. Бр. 375, писмо земунскога проте М. Пејића карловачком митрополиту Ст. Стратимировићу.

241 Moniteur. 1804. Бр. 280.

242 Мемоари. 1893. Стр. 113. — Прота вели да је Пожаревац освојен између 16 и 20 маја (стр. 113), а Г. Ковачевић 17-ог маја (Пѣснь. 1804. Стр. 40). Г. Ст. Новаковић усвојио је дан 17 мај. (Устанак на дахије. Стр. 173). Међутим сâм сам узео *12 мај* 1804 као дан кад је освојен Пожаревац с тога што је тај дан забележио у свом извештају прота земунски Мих. Пејић, који је писан 25 маја 1804 год. карловачком митрополиту Стратимировићу и што се у Земуну 25-ог маја могло тачно знати којега је дана заузет Пожаревац. У извештају М. Пејић вели: „Како что сѣмо поднешени репорти свидѣтел-„ствуютъ есть Пожаревацъ дне 12 маіа капитѵлірать и Сервіанцемъ „предать“ (Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 375). Осим овога податка о дану кад је освојен Пожаревац знаде однекуда и Роткирх у својој расправи о ондашњим догађајима у Србији, да је Карађорђе Пожаревцу отишао 12 (24) маја с 1500 људи и 4 топа (— међутим он је одвео само 1 топчић). Die Besatzug unterhandelte und erhielt, nachdem sie 200 Beutel (100.000 Guld.) in die serbische Kriegskasse bezahlt, frei Abzug nach Niss und Widin 29 (17) mai (Oesterreich. Militair. Zeitschrift. 1821. I. 24. — Српски превод Летопис V, стр. 34).

243 Гласник IV. Стр. 207.

244 Moniteur. 1804. Бр. 283.

245 Мемоари. 1893. Стр. 113.

246 Ibid.

247 Пѣснь. 1804. Стр. 42—43.

248 Moniteur. 1804. Бр. 330.

249 Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 384.

250 Мемоари. 1893. Бр. 112.

251 Moniteur. 1804. Бр. 270.

252 Ibid. 275.

253 Архив Академије Наука. Бр. 375.

254 О испаду Турака 4-ог јуна из Београда види код Роткирха у Oesterreich. Militair. Zeitschrift. 1821. I. Стр. 26 (Летопис V. Стр. 36), а да су Срби били обавештени о турским испадима и нападима види Мемоаре 1893. Стр. 114.

255 Да је Јаков заиста тада стигао види се из његова писма Димитрију Пуљевићу, које је писао Прота Матија 2 јуна 1804 год. (Мита Петровић. Финансије и Установе. Кн. I. Издање од 1901 год. Стр. 70).

256 Писмо К. Јовановића пензион. капетана од 15 јуна 1804. Архив Академије Наука. Бр. 378.

257 Роткирх. Oesterr. Milit. Zts. 1821. I. 26. (Летопис V. Стр. 36).

258 Цео опис доласка Бећирова мухурдара и борбе 15-ог јуна налази се у писму К. Јовановића пенз. капетана из Кленка карловач. митрополиту од 15 јуна 1804 год. Архив Академије Наука. Бр. 378.

259 Писмо М. Пејића Стратимировићу из Земуна од 16 јуна 1804 год. Архив Академије. Бр. 379.

260 Moniteur. 1804. Бр. 286. — Г. Ковачевић. Пѣснь. 1804. Стр. 49.

261 Архив Срп. Крал. Академије. Бр. 379. — Записки Букурестскихъ и Задунайскихъ извѣстіи 27 Іюня 1804 (М. М. Вукићевић. Исписи из петроградских архива).

262 Роткирх у Oesterreich. Militair. Zschrift. 1821. I. 27. (Лѣтописъ. V. 37).

263 Види писма писана Ст. Стратимировићу у Карловце од 15 и 16 јуна. Архив Академије Наука. Бр. 378 и 379.

264 Мил. М. Вукићевић. Карађорђе. Прва књига. 1907 год. Стр. 224—229.

265 Ibid. Стр. 258 и 365, напомена 439.

266 „Записки букурестскихъ и задунайскихъ извѣстіи“ од 28 марта 1804. (Међу мојим исписима из петроградских архива).

267 Грађа. I. Стр. 20—21.

268 Мемоари. 1893. Стр. 75—77.

269 Архив Срп. Крал. Академије. Бр. 388.

270 Moniteur. 1804. Бр. 208. — Г. Ст. Новаковић у својем делу: „Устанак на дахије“ стр. 187 наводи овај ферман по немачком извору.

271 Роткирх вели: ... welche ihm aus Stambol am 6 März zurückgekehrten Abgeordneten überbrachten (Oesterreich. Militair. Ztschf. 1821. Стр. 14. — Лѣтописъ V. Стр. 22).

272 Мемоари. 1893. Стр. 78.

273 Moniteur. 1804. Бр. 244.

274 *Ἰωαννης Φιλήμων. Δοκίμιον ἱστορικων περὶ τῆς ελληνικῆς επαναστάσεως. Ἀθῆναι.* 1859. II. 34.

275 Ст. Новаковић. Устанак на дахије. 1904. Стр. 192.

276 Гласник III. Стр. 173.

277 *Ἱστορία των Σλαβενο-Σέρβων. Ἐν Πέστῃ.* 1807. Стр. 25. Говорећи Триандафил Дука о успесима устаника вели: ниједно место не оставише где су Турци с хришћанима живели, само су Ужице поштедели, јер се и оно њима придружи да заједно против њих ратује; зато су и одредили познатом Дели-Ахмету да га брани. Овај беше јуначина човек и одвећ веран, али тиранима љути непријатељ. Исти је велике услуге учинио Србима, помажући им да сатру оне тиране. — Годишњица Н. Чупића. V. Стр. 293. Ст. Новаковић. Устанак на дахије. 1904. Стр. 193.

278 Државна Архива. Молба је од 25 маја 1844. 516/1844. Регистар. Аган Плавић.

279 М. Ненадовић. Мемоари. 1893. Стр. 59—62.

280 Вук Стеф. Караџић. Грађа I. Стр. 22—23.

281 Ibid. Стр. 8. — Ст. Новаковић. Устанак на дахије. Стр. 188.

282 Споменик. Књ. XXIII. Рашид-беја историја чудноватих догађаја у Београду и Србији. Стр. 10 и 11. — О писму Бећир-пашином Јакову и Јаковљевом одговору види: Вукова преписка. Књига II. 1908. Београд. Стр. 360—363.

283 Moniteur. 1804. Бр. 190.

284 Писмо проте земунског Михаила Пејића, које је стигло у Карловце 23 фебруара 1804 год. Архив Срп. Краљ. Академије. Бр. 388.

285 Moniteur. 1804. Бр. 254. — За ову вест зна од некуда и Роткирх у поменутој расправи Oesterreich. Militair. Ztschrft. 1821. I. 25.

286 Oesterr. Militair. Ztscht. 1821. I. Стр. 2. — Српски Летопис. V. Стр. 32. И руски извори знају да је било наређено урумелијском везиру да испод руке помаже устанике (А. Италинскога рапорт Министру Иностр. Дела у Петроград од 18 априла. Међу мојим исписима).

287 Роткирх Oesterreich. Milit. Ztschft. 1821. I. 25.

288 Мих. Пејић, прота земунски у једном писму Стратимировићу вели: „Нашим Србима довољно се доноси барута и олова и све ар-„наути по читаве товаре фишека и кремења све по 24 паре туце „продају“ (Архив Академије Наука. Бр. 388).

289 Г. Ковачевић. Пѣснь. 1804. 27.

290 Писмо кнеза Ипсилантија од 7-ог марта приложено уз рапорт руског посланика на Порти А. Италинскога од 16 марта 1804 године (Архив Министар. Иностраних Дела. Constantinople. 1804. № 127. Међу мојим исписима из петроградских архива).

291 Букурест. и задунајскія извѣстіи од 28 марта 1804.

292 Ibid. од 13 маја 1804.

293 Ibid. од 30 априла 1804.

294 Moniteur. 1804. Бр. 258.

295 Букурест. и задунај. извѣстіи од 27 јула 1804 године. — То исто и у писму видин. руског консула Фацардија од 28 јула 1804 год. (М. М. Вукићевић. Неиздати списи из петроградских архива).

296 Писмо земун. проте Мих. Пејића, писано око 20 фебруара 1804. Архив Срп. Кр. Академије. Бр. 388.

297 Moniteur. 1804. Бр. 190.

298 Писмом својим од 7 априла 1804 год. влашки кнез Ипсиланти обавестио је руског посланика у Цариграду да су Срби писменим актом обавестили Порту зашто су устали на оружје: „Les Serviens, d'après mes insinuation, ont ecrit à la Sublime Porte, qu'ils avaient pris les armes pour defendre leurs proprietés, leurs femmes, leurs enfants, leur propre existance contre les vexations barbars et journalières des daïs, mais que toujours fidéle à leur légitime souverain, ils reclamaient avec instance l'assistance de la Hautesse. (Писмо међу мојим исписима из петроградских архива). — Исто то налази се и у извештају руског посланика у Цариграду А. Италинског од 18 (30) априла 1804 године, поднесеном министру иностраних дела у Петрограду. (Такође међу мојим исписима под Constantinople. 1804. № 144).

299 Рапорт А. Италинског од 18 априла 1804.

300 *Staatsarchiv*, 11 маја 1804. Штирмер гроФу Колореду. — Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду (Constantinople. 1804. № 147. писмо А. Италинскога од 2/14 маја). — B. Kállay. Geschichte des serbischen Aufstandes 1807—1810 s. 74—75 и напомена 78 стр. 464.

301 Ibid. Рапорт тумача Тесте Штирмеру од 24 (12) јуна 1804 г.

302 Писмо устаника кнезу Ипсилантију с краја јула и почетком августа 1804 год. приложено с осталим писмима уз извештај А. Италинскога кнезу Чарторијском од 3 септембра 1804. (Међу мојим исписима. Constantinople. 1804. № 208).

303 Посланица у немачком преводу. Архив Академије Наука. Бр. 372.

304 Букарест. и задунайскія извѣстіи од 31 маја 1804: „24-го (маія) извѣщено что Бекиръ-паша боснійскій имѣетъ отъ Порты препорученіе помирить Сербовъ съ бѣлградскими Турками.“

305 Moniteur. 1804. Бр. 275.

306 Голубица. V. Стр. 131.

307 Ibid. Стр. 132—133.

308 Bašagić, Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine. Sarajevo. 1900. Стр. 119.

309 Моји исписи из петроградских архива. (Constantinople. 1804. № 170. прилог А).

310 Moniteur. 1804. Бр. 286. Допис из Цариграда од 31 маја (12 јуна).

311 Међу мојим исписима из петроградских архива. Писмо Морачана од 7 јуна 1804.

312 Голубица. V. Стр. 130—131. — Мемоари. 1893. Стр. 115.

313 Вук Ст. Караџић. Грађа. I. Стр. 25. Да је Бећир-паша стигао у Зворник 2-ог јуна види се из рапорта Штирмерова Колореду од 10 јула (28 јуна) писаног у Цариграду, где се вели: „По извештајима

генералне команде Бећир је 14 (2) јуна стигао у Зворник с 5000 коњаника и 5 пољских топова." (Staatsarchiv). О броју Бећир-пашине војске, коју је собом повео налази се нешто података и у поменутом Хаџи-беговом писму: „А ако ме за везирову војску питате, с њоме су „босанска четири алајбега и 3000 заима и спахија, те везирове и „капетанске војске (има) 4600" (Голубица. V. Стр. 130).

314 Писмо К. Јовановића Стратимировићу од 15 јуна из Кленка. Архив Академије Наука. Бр. 378.

315 К. Јовановић у поменутом писму Стратимировићу вели: „Јуче је, тј. 14 јуна дошао везир с његовом војском у Шабац и рас„пели около 500 шатора у пољу" (Архив Академије Наука. Бр. 378). Иста вест и у Allgem. Ztg. од 25 јуна 1804 (Српска Независност. 1903. Бр. 7).

316 Staatsarchiv. Штирмер Колореду 10 јула 1804 год.

317 Moniteur. 1804. Бр. 313. — Овај ферман објављен је у страним новинама дописом из Земуна од 22 фебруара. Не може се претпоставити да је текст овога фермана потпуно тачан. Али је садржина, по нашем мишљењу, тачна.

318 Moniteur. 1804. Бр. 313. Допис из Земуна од 4 јула (22 јуна) 1804 год.

319 Moniteur. 1804. Бр. 313. — Могло би се сумњати у тачност овога Бећир-пашина писма, али се оно потпуно поклапа с оним Хаџи-Сали-беговим писмом, које смо раније навели, а у коме се говори како Срби да дочекају Бећир-пашу.

320 *Ст. Новаковић.* Васкрс државе српске II издање. Стр. 26.

321 Писмо К. Јовановића од 15 јуна 1804. у Архиву Срп. Краљ. Академије. Бр. 378. — Мемоари М. Ненадовића: II издање. Стр. 115—116.

322 Мемоари. II издање. Стр. 115—116.

323. Moniteur. 1804. Бр. 323.

324 Ibid. Бр. 313.

325 Г. Ковачевић вели: Његово је путовање трајало два месеца, у томе је он добар шпекулант био. (Пјесн. Будим. 1804. Стр. 48).

326 Moniteur. 1804. Бр. 323. — М. Ненадовић. Мемоари. Стр. 116.

327 Moniteur. 1804. Бр. 323. Допис из Земуна од 5 јула.

328 Ibid. Бр. 327. Допис из Земуна од 8 јула.

329 Ibid. Бр. 330. Допис из Земуна од 11 јула.

330 Ibid. Бр. 332. Допис из Земуна од 14 јула.

331 Бата-Лака, Историја српскога устанка. — Архив Академије Наука. Бр. 380. Писмо од 15 јула 1804. — Архив Минист. Иност. Дела у Петрограду (I. 8. 1804—6 № 2) писмо Карађорђево бачком владици Ј. Јовановићу од 15 јула 1804 год. (штампано у I књизи Карађорђа. Стр. 407).

332 Архив Академије Наука. Бр. 380. — Архив Минист Ин. Дела у Петрограду, поменуто Карађорђево писмо од 15 јула.

333 С. П. Гл. Арх. Мин. Иност. Дела. Vienne 1804. № 271. први прилог писму руског посланика грофа Разумовског од 19-ог августа (извештај лајтнанта Леретића из Старе Оршаве од 6 августа 1804 год. фелдмаршалу генералу грофу Серо). — Архив Акад. Наука. Бр. 384. — Moniteur. 1804. Бр. 335, 341, 348 и 352. Дописи из Земуна од 18-ог јула; с граница Турске од 29-ог јула, и из Аугзбурга од 19-ог августа. Вук Ст. Караџић, Грађа 33. — Мемоари проте М. Ненадовића. 1893. Стр. 116—117. — Бата-Лака. Историја Устанка. Стр. 145—148.

334 Вук. Грађа I. 33. — Бата-Лака Истор. Срп. Уст. Стр. 149.

335 Мемоари проте М. Ненадовића. 1893. Стр. 116.

336 Архив Академије. Бр. 384. — Архив Мин. Иност. Дела у Петрограду. (Vienne № 271. Писмо лајтнанта Леретића од 6 августа 1804 год.). — Мемоари проте М. Ненадовића 116—117. — Гаврило Ковачевић, Пѣснь. Будим. Стр. 52—53. — С. Милутиновић, Сербианка II. 85.

337 Вук. Грађа I. 33. — Мемоари М. Ненадовића. 1893. Стр. 117. — Да је Бећир-паша ушао у град 21 јула види Moniteur 1804. Бр. 352. Да је датум тачан судим по томе што је цео допис тачан, јер се садржина дописа слаже с поменутим извештајем Леретића из Старе Оршаве од 6-ог августа (25 јула) и с поменутим извештајем земунскога проте Пејића Стратимировићу од 1 августа 1804 о погибији дахија.

338 Архив Академије Наука. Бр. 380. — Moniteur. 1804. Бр. 352.

339 Архив М. Ин. Дела у Петрограду (Vienne № 271. прилог писму Разумовскога под **d**). На овој молби потписано је 14 старешина између осталих и Миленко Стојковић, и ако је он био одсутан. Молба Срба цару Фрању писана 20 јула 1804, штампана у Гласнику Срп. Уч. Друштва II. Стр. 221—222.

340 Мемоари М. Ненадовића 1893. Стр. 118 и 119.

341 О погибији дахија у Адакалу говори се у неколико дописа у Moniteur-у од 1804 год. (види бр. 348, 352 и 357). О томе дају неколике податке и Вук у Грађи. Књ. I. стр. 34. и Прота Матија у Мемоарима. 1893. стр. 116 и 117. А најверније описе о погибији дахија налазимо у извештају лајтнанта Леретића из Старе Оршаве од 25 јула (6 августа) дунавском кордон-команданту фелдмаршалу грофу Саро (Архив. Мин. Ин. Дела у Петрограду под Vienne № 271. прилог под **a**); затим у извештају земунскога проте М. Пејића карловачком митрополиту Ст. Стратимировићу од 1 августа 1804 год. (види Архив Академије Наука у Београду. Бр. 384). О томе види и Г. Ковачевића. Пѣснь. Будим 1804. Стр. 53—54. — Триандафил Дука *Ιστορία*. Пешта. 1807. Стр. 37—38. — С. Милутиновић. Сербианка. 1826 II. Стр. 85—86.

342 О томе види рапорт београдскога Сулејман-паше Порти од 26 октобра 1804 год. (Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Constantinople. 1804. № 241 прилог под °/.).

343 Архив Акад. Наука. Бр. 384. — Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду (Vienne № 271. прилог с, извештај митровачког мајора Стојићевића од 12 августа (31 јула) 1804 год.).

344 Рапорт мајора Тамерлина Петроварадинској команди од 9 авг. (Vienne № 271. прилог в. Архив Мин. Ин. дела у Петрограду).

345 Арх. Мин. Ин. Дела у Петрограду (Vienne № 21, прилог с. Рапорт мајора Стојићевића из Митровице од 31 јула (12 августа) 1804 год.).

346 Архив Академије Наука. Бр. 384.

347 Ibid. — Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Поменути Тамерлинов извештај.

348 Ibid. Рапорт Стојићевића од 12 августа. — Прота М. Ненадовић, Мемоари. 1893 год. Стр. 120 и 121. Гласник Срп. Слов. Књ. II. Стр. 223. Писмо из збега од 21-ог августа. О овим војевањима на Дрини по Рађевини и Поцерини опширно пише Вук Ст. Караџић, Грађа I. Стр. 27—30.

349 Прота М. Пејић у извештају Ст. Стратимировићу од 1 августа помиње да су Срби очекивали долазак новога везира Сулејман-паше. Архив Академије. Бр. 384.

350 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду (Vienne. 1804. № 271. прилог с. Одговор Генејна Србима од 12 августа (31 јула) 1804).

351 Архив Акад. Наука.

352 Да су Срби заиста тражили слична аутономна права као што су их имали Влашка и Молдавија, острво Крф или Мореја, види се из молбе Срба руском посланику на Порти А. Италинском од 3 маја 1804 године (Карађорђе I. Стр. 402—406) и из Мемоара проте М. Ненадовића. 1867. Стр. 290. Каква су била та права, изложио их је Ст. Новаковић у својој књизи: „Турско царство пред српски устанак“ 1906. (за Морејy Стр. 162—170; за Влашку и Молдавију Стр. 244—252).

353 Moniteur. 1804 Бр. 13. од 23 септембра (5 октобра). Допис из Земуна од 31 августа.

354 Писмо српских старешина из логора под Београдом херцеговачким главарима. (Види прилог О.).

355 А. Италински кнезу Чарторијском од 18/30 августа 1804 год. (Архив Минист. Ин. Дела у Петрограду. Constantinople 1804. № 203).

356 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Извештај Сулејман-паше вел. везиру од 26 октобра 1804. (Constantinople 1804. № 248. прилог О.).

357 Ј. Хаџић однекуда зна да је Сулејман-паша дошао у Београд 29/17 августа. У једном допису из Беча зна се још 26 августа да је Сулејман стигао у Београд пре неки дан.

358 Архив. Мин. Ин. Дела у Петрограду. (Constantinople. 1804. № 208. Прилог Ипсилантијевога писма од 18 августа 1804).

359 Moniteur. 1804. Бр. 26. Допис из Земуна од 10 септембра.

360 Ст. Новаковић, Васкрс државе српске. 1904. (Задруг. издање). Стр. 28.

361 Moniteur. 1804. Бр. 25. Допис из Земуна од 8 септембра. — Бр. 26. Допис из Земуна од 10 септембра.

362 Ibid. Бр. 26. Допис од 10 (22) септембра.

363 Архив Акад. Наука. 387. На облигацији је потписано 26 српских старешина и кнезова.

364 Гаврило Ковачевић. Пѣснь. 1804. Стр. 55. — Ст. Новаковић op. cit. 29. Ковачевић вели да је Бећир-паша отишао у Босну 16 октобра; исто је усвојио и г. Новаковић. Али у свом рапорту Порти Сулејман-паша вели да је Бећир изашао из Београда 26 октобра. То тврди и прота М. Ненадовић у својим мемоарима. 1893. Стр. 157. С тога сам и сâм задржао тај дан. — Moniteur 1804. бр. 82. Допис из Земуна од 3 новембра. О одласку Хасан-аге у Бендер види прилог уз рапорт А. Жерве-а, руског консула у Јашу од 16 октобра 1804. (Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. I—9 1802—5. № 7.).

365 Архив Мин. Иност. Дела у Петрограду. (Constantinople 1804. № 248. прилог О.).

366 Мемоари М. Ненадовића. Стр. 153.

367 Архив Мин. Ин. Дела, Петроград. Записки Букурест. и Задунай. Извѣстіи од 11 августа и 12 новембра 1804.

368 Moniteur 1804. Бр. 70 и 77. Допис из Земуна од 21 и 28 октобра.

369 Архив Мин. Ин. Дела Петроград. (Constantinople. 1805. № 99. Rap. A. d. Italinsk. 4/16 fevr. прилог под Е). — Moniteur 1804. Бр. 82. Допис из Земуна од 15/3 новембра.

370 *Ι. Φιλημονος Δοκιμίον ἱστορίκον περί τῆς ελλενικης ἐπαναστάσεως. Αθῆναι.* 1859. II. Стр. 35.

371 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Constantinople. 1804. № 185. (Рапорт А. Италинскога од 17/29 јула и информације кнеза Ипсилантија од 16/28 јула).

372 Архив Академије Наука. Бр. 384.

373 Ibid. Букарест. и задунай. извѣстіи од 11 августа 1804 год.

374 Ibid. Constantinople 1804. № 288. (Писмо Срба кнезу Ипсилантију.

375 Ibid. Ипсилантијево писмо А. Италинском од 13/25 августа 1804 год.

376 Ibid. Букарест. и зад. извѣстіи од 14 септембра.

377 Ibid. Constantinople. 1805. № 78. Писмо Италинскога кнезу Чарторијском од 2 (14) јануара 1805. год.

378 Ibid. Букарест. и задун. извѣстіи. од 30 јан. 1805 год. у којима се вели: Возвратились сюда посланные отъ Господаря Ипсилантія въ Землинъ особы для узнанія поступковъ бѣлградскихъ Турокъ и состояніе Сербовъ.

379 Ibid. Constantinople. 1805. № 99. Уз рапорт А. Италинскога од 4 (16) фебруара налази се извештај Ипсилантијев писан између 28 јануара и 4 фебруара.

380 Карађорђе. Књ. I. Стр. 117. — Ст. Новаковић, La Serbie régénérée et ses historiens y Archiv für Slavisch. Philologie XXXII. Стр. 197 и 198. (Српски превод Стр. 11—12).

381 Мемоари М. Ненадовића. 1893. Стр. 75 (а од 1867. Стр. 61). — Голубица V. Стр. 293.

382 Рапорт мајора Брњаковића из Панчева команди граничне бригаде од 8 марта (25 фебруара) 1804 год. K. K. Haus-Hof u. St. Archiv у Бечу (исписи д-ра Влад. Ђорђевића у Кр. Срп. Акад. Наука лист 5).

383 Мемоари. 1893. Стр. 91—93.

* Напомена стр. 158. Писмо Карађорђево са Симом, Јанком и Милованом датирано 19-ог марта, штампано је у „Босанској Вили" за годину 1911. Стр. 362. Тамо је штампано и Карађорђево писмо Митезеру од 2-ог априла, затим од 16-ог и од 21 априла 1804 године.

384 Мемоари. Стр. 96.

385 Мемоари. Издање од 1867 год. Стр. 286—287. Да је заиста Протина молба изнесена пред аустријскога цара види се из акта, који је свакако Ст. Стратимировић писао српским свештеницима и народу 18 маја 1804 год. Архив Академије Наука. Београд. Бр. 372.

386 Оба писма наведена, и Карађорђево и Протино, у поменутом броју „Босанске Виле". Год. 1910. Стр. 361 и 362.

387 Benjamin von Kállay, Die Geschichte des serbischen Aufstandes. 1807—1810. Übersetzt von Stephan Beigel. Wien. 1910. S. 76—77.

388 Богишић В., Разборъ сочиненія Н. А. Попова „Россія и Сербія". Санктпетербургъ. 1872. Стр. 34—35. B. Kállay, Geschichte der Serben. I. 1878. S. 420—421.

389 Кад је В. Калај писао прву књигу Историје Срба, онда на основи извештаја поднесеног цару Францу II о устанку Срба, а који је штампао Богишић на поменутом месту, навео је овај предлог Карађорђев. Али кад је писао Die Geschichte des serbischen Aufstandes 1807—1810, а која је објављена после смрти његове — 1910 године, Калај је нашао оригинал поменутога извештаја заједно с царевим решењем у Државној Архиви у Бечу (види Die Geschichte des serbischen Aufstandes 1807—1810. Стр. 466—467). — A. Beer, Die orientalische Politik Oesterreichs seit 1774. Leipzig. 1883. S. 184—185.

390 Тако питање поставља и сам В. Калај у II књизи (1910). Стр. 78, који је расправљао понашање Аустрије према устаницима с аустријскога гледишта. — Босанска Вила. 1910. Стр. 361.

391 B. Kállay. op. cit. Стр. 68.

392 Богишић. Разборъ ... Стр. 34. — Отаџбина. Књига XV. Стр. 424—425.

393 Архив Академије Наука у Београду. Бр. 372. Стратимировић српским свештеницима и народу 18 маја и бр. 381. Ерцхерцог Карло Стратимировићу од 17 (5) јула 1804.

394 Kállay. Geschichte des serb. Aufstandes. 1910. Стр. 466—467. — Богишић. Разборъ ... 35. Отаџбина. XV. Стр. 234—235.

395 Kállay. op. cit. 78—79.

396 Архив Мин. Иностр. Дела у Петрограду L'Autriche. 1804. № 70 с прилозима (штампано у В. Богишића, Разборъ ... Стр. 30—36).

397 B. Kállay, Geschichte des serbischen Aufstandes. 1807—1810. Стр. 79—80.

398 Др. Мих. Гавриловић, управник Државне Архиве мисли да је то био личан покушај Карађорђев и Јакова Ненадовића. (Српски Књижевни Гласник 1901. Књига III. Стр. 197).

399 Архив Академије. Бр. 377.

400 Гласник Срп. Уч. Друштва. Књ. II. Стр. 321—322.

401 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду (Vienne 1804. № 271. прилог d.).

402 K. K. Hof- u. Staatsarchiv у Бечу. Stürmers Bericht v. 25 Juni. — (Исписи д-ра Владана Ђорђевића у Акад. Наука. Лист 49—53). — B. Kállay. Geschichte des serb. Aufstandes. 1910. Стр. 53 и 469. напом. 85.

403 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Constantinople. 1804. № 231. Рапорт Италинскога од 17 (29) октобра.

404 Ст. Новаковић, Турско царство пред српски устанак. 1906. Стр. 404. Исто тако види и Новаковићев чланак: La Serbie régénérée et ses historiens у Archiv-y für slav. Philologie. Књ. XXXII. Стр. 197. Исти чланак и у Годишњици XXX на српском језику.

405 О развијању веза између Русије и српскога народа види: Стеван Димитријевић: *Одношаји пећских патријараха с Русијом у XVII веку* (У Гласу Срп. Краљ. Академије. Књ. LVIII. Стр. 201—289 и Књ. LX. Стр. 153—203). Серг. Жигаревъ: *Русская политика въ восточномъ вопросѣ. Томъ I. Стр. 113—117.* П. А. Заболотскій: *Очерки русскаго вліянія въ славян. литературахъ новаго времени.* I. Стр. 30 и даље. Др. Ј. М. Скерлић: *Српска књижевност у XVIII веку.* Стр. 146 и даље.

406 Л. Ранке, Србија и Турска XIX века. Превод Ст. Новаковића. 1892. Стр. 56.

407 Ст. Новаковић, Турско царство пред српски устанак. Стр. 9.

408 О уговору у Кучук-Кајнарџи, види: Полное собран. зак. № 14164. — *Martens.* Recueil des traités I ed. t. 1. p. 507. t. IV. 607. — *Юзефовичъ.* Договоры. Стр. 24 и даље. *Ф. Мартенсъ.* Современное международное право цивилизованныхъ народовъ. Изданіе IV. С. П. Б. 1900. т. II. Стр. 128—129.

409 Ф. Мартенсъ. Современное международное право II. Стр. 129.

410 Исторія Россіи въ XIX вѣкѣ. Часть I. 1909. Стр. 511. (Чланак М. Н. Покровскаго).

411 Ст. Новаковић. La Serbie régénérée et ses historiens (Archiv für slav. Philologie XXXII. Стр. 206). — О овом савезу између Аустрије и Турске ваља видети: Joseph II und Katharina von Russland. Ihr Briefwechsel herausgegeben von Alfred Ritter von Arneth. Wien. 1869. — Adolf Beer. Die orientalische Politik Oesterreichs seit 1774. Prag—Leipzig. 1883. S. 30--100. — Ст. Новаковић. Васкрс државе српске. Издање С. К. Задруге. 1904. Стр. 8—9. и Турско царство пред српски устанак. Стр. 7—23.

412 Архив Мин. Иностр. Дела у Петрограду. Constantinople. 1802. Извештај руског посланика Тамаре № 64 и 67. — Л. Ранке: Србија и Турска XIX века. Стр. 88. — С. Жигаревъ: Русская политика въ восточномъ вопросѣ. Т. I. 1896. Стр. 258.

413 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Constantinople. 1804. № 164. Рапорт А. Италинскога од 3-ег јуна с приложеном молбом Срба. Штампану молбу види у мојој књизи Карађорђе I. Стр. 402—406.

414 М. Ненадовић. Мемоари. 1893. Стр. 120. Ту Прота Матија помиње како су он и његов стриц у почетку слали у Црну Гору владици и Ивелићу Дамјана из Кутешице. Да је заиста у јуну месецу био у Црној Гори један српски изасланик види се из писма од 30 јуна (12 јула) 1804 руског консула у Дубровнику Charles-a Fonton-a грофу Разумовском, руском посланику у Бечу (La première de toutes m'est fournie par l'arivée sur le Monténégro d'un deputé des Serviens insurgés, qui a porté des lettres au metropolite). Писмо је у збирци писама, која се налазе у Архиви Мин. Ин. Дела у Петрограду под 1—9. 1804. № 1. лист 19.

415 Мемоари. Стр. 114—115 и 119.

416 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду (I. 8. 1804—6. № 2). Међу мојим исписима из петроградских архива.

417 Мемоари. Стр. 123—129. — Архив Мин. Иностр. Дела у Петрограду. Рапорт А. Жерве-а, руског консула у Јашу од 14 септембра 1804 год. А. Чарторијском (I. 9. 1802—1805. № 7. Из мојих исписа). Прота вели да су стигли у Букурешт 14 септембра. Датум није тачан. У Букурешту су били раније неки дан, а 14-ог септембра били су у Јашу, јер А. Жерве у рапорту од 14-ог септембра вели: „Aujours d'hui s'est presenté chés moi le nommé Pierre Novakovicz dit Czardakli, Servien de nation...“

418 У Каменец-Подољском прими их царев брат Константин, распита се ко су и куда иду? Пожели им срећан пут. А војни губернатор подољски Есен (Эссенъ) извести 27 септембра министра унутрашњих дела о проласку ових депутата кроз Каменец-Подољски (Рапорт Есенов у Архиви Минист. Ин. Дела у Петрограду под I. 8. 1804—6. № 2. свежањ 1. лист 10. Исто у препису међу мојим исписима из петроградских архива.

419 О путовању депутације у Русију врло је занимљив опис Проте Матије (Мемоари. 1893. Стр. 124—145). А наведено писмо или пуномоћје, писано за Т. Филиповића налази се у Архиву Мин. Ин. Дела у Петрограду. (I. 8. год. 1804—6. Свежањ 1. лист 22). Исто у препису међу мојим исписима.

420 Мемоари. Стр. 144—145.

421 Архив Мин. Иностр. Дела у Петрограду. Vienne. 1804. № 39. Извештај Аншетета Мин. Ин. Дела грофу Воронцову од 10 (22) фебруара 1804. ... En Servie le feu de la revolte a eclaté de nouveau; et les environs de Belgrade sérvent de théatre au brigandage et à tous les genres de cruautes.

422 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Constantinople. 1804. № 127. Рапорт А. Италинскога од 16 марта с писмом кнеза Ипсилантија од 7-ог марта. — Извештај из Јаша А. Жерве-а од 17 марта (под I. 9. 1802—1805. № 7). — Записки Букурестскихъ и Задунайскіхъ извѣстіи до 28 марта уз рапорт А. Жерве-а од 2 априла 1804 год.

423 Ibid. Извештај Ипсилантијев од 7 марта. Je crois que cette affaire aura de grandes consequences; car il est connu que les Serviens sont en état de former une armé de cinquante mille hommes au moins.

424 Н. Дубровинъ. Сербскій вопросъ при императорѣ Александрѣ I. Русскій Вѣстникъ. 1863. № 7. Стр. 90. — С. Гординовъ. Босфоръ и Дарданелы. С. Петерсбургъ. 1907. Стр. 3—4.

425 С. Жигаровъ. Русская политика въ восточномъ вопросѣ. 1896. Т. I. 254—258.

426 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Vienne. 1804. № 392. Рапорт грофа Разумовскога од 8 (20) марта, у коме су и извештаји о Црној Гори Молија (de Mollia) од 25 декембра 1803 год.

427 Ibid. I. 13. 1804—7. № 4. Писмо М. Ивелића из Рисна од 29 фебруара 1804 године пивском архимандриту Арсенију Гаговићу.

428 Мемоари М. Ненадовића. 120.

429 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Constantinople. 1804. № 61.

430 Ibid. № 303.

431 Ibid. № 77.

432 Ibid. (I. 9. 1802—1805. № 7. лист 18—21. Писмо од Мин. Ин. Дела А. Жерве-у у Јаш од 18 септембра 1804 год.).

433 Ibid. Constantinople. 1804. № 231.

434 Ibid. № 79.

435 Ibid. (I. 8. 1804—6. № 2. Свежањ I. лист 2—3).

436 Ibid. Лист 16—18. Молба пуномоћника српских (П. Чардаклије, М. Ненадовића, Ј. Протића и Т. Филиповића) министру иностраних дела А. Чарторијском од 3 новембра 1804 год. Цела је молба писана руком Т. Филиповића.

437 Како је српске посланике примао А. Чарторијски опширније износи М. Ненадовић у својим мемоарима. Види издање од 1893. Стр. 145—150.

438 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. (I. 8. 1804—1806. № 2. Свежањ 1. лист 11—15).

439 Ibid. Решење о издавању 3000 холандских дуката на истом акту од 28 новембра. Уз тај акт налази се и признаница, коју су потписали П. Чардаклија и Т. Филиповић 11 декембра о пријаму 4200 дуката холандских (Лист 23).

440 Ibid. Constantinople. 1804. № 95.

441 Ibid. (I. 9. 1804—6. № 5. Част I. Депеша Балкунову од 17 декембра 1804).

442 Мемоари. 152—153.

443 На оригиналном пасошу П. Н. Чардаклије, који је у мојим рукама, изданом у Петрограду 14 декем. 1804 год. а потписан кнезом А. Чарторијским на полеђини стоји записано: да се јавио у дубасирској пограничној царини и записан у књигу под бр. 86. и пуштен преко границе 11 фебруара 1805 године.

444 У сведочанству изданом од Карађорђа и Управног Савета Тодору Филиповићу 16 фебруара 1807 године вели се да је дошао Тодор у Србију марта месеца. А Прота Матија вели у априлу месецу (Мемоари. 1893. Стр. 164). Ја сам више веровао званичном акту (копија тога акта у Архиву Мин. Ин. Дела у Петрограду под П. 6. 1824 год. № 1, лист 9—10).

445 Архив Мин. Ин. Дела. Депеша А. Чарторијскога И. Балкунову од 17 декембра 1804. (I. 9. 1804—6. № 5. Част I).

446 Кад је изашло посмртно дело Венијамина Калаја: Geschichte des serbischen Aufstandes 1807—1810, то г. В. Јагић замоли г. Новаковића да напише за Archiv für slavische Philogie оцену. Г. Новаковић је тада био у Ловрани (Lovrana) и тамо отпочне писати свој чланак: La Serbie régénérée et ses historiens, који је довршен у Београду и штампан у XXXII књизи Archiv für slavische Philologie. Стр. 189—227. Поменуто место на стр. 207.

447 Бачки владика Ј. Јовановић много је радио на помоћи устаницима и много се заузимао за њих на сваком месту. Поменута његова молба руској Цару налази се у Архиву Мин. Иностр. Дела у Петрограду (I. 8. 1804—6. № 2. Свежањ 4, лист 6—9).

448 Мени је радећи у Архиви Министарства Иностран. Дела у Петрограду дошао до руку по свој прилици оригинал овога мемоара Стратимировићевог на славено-српском језику писан на хартији онога времена, табацима много већега формата од обичних табака, а уз њега и кратак извод на руском језику писан у Бечу у руском посланству, одакле је и једно и друго спроведено Мин. Иностр. Дела у Петроград (налази се под именом: Intérieur reception. Samborsky. 1804. № 85). Исто тако дошао ми је до руке и препис писма проте Самборскога у препису једно од 14 јуна 1804 год. на рускога цара, у коме прота Андреј Афанасијевић Самборски, исповедник и васпитач велике кнегиње Александре Павловне, удате за угарскога палатина ерцхерцога Јосифа (а која је некако баш у то време умрла), тврди да је мемоар Стратимировићев, али да га он није потписао само из политичких разлога, бојећи се да не изгуби главу. Писмо се налази у поменутом Архиву под. *Samborsky.* Transmission d'un projet pour l'érection de la souverainite de la Serbie. 1804. № 85. Пројект Стратимировићев је штампао В. Ламански у „Чтенія въ Императ. обществѣ Исторіи и древностей россійскихъ при Москов. универзитетѣ 1868. Генварь — мартъ. Књига I. 228—236. (Види Ст. Новаковић. Устанак на дахије 1804 год. Београд 1904. Стр. 12—15).

449 Споменик XIV. Стр. 12.

450 Ст. Новаковић. Васкрс државе српске. 1904. (зад. изд.) 38

451 Мемоари. Стр. 257 и 260.

452 Архив Мин. Иностр. Дела у Петрограду. Рапорт грофа Разумовскога од 30 јуна 1804 год. (I. 9. 1804. № 1. Лист 19).

453 Moniteur. 1804. Бр. 253. Допис са границе Турскога Царства од 24 априла (6 маја).

454 Ibid. Бр. 313. Допис из Земуна 22 јуна (4 јула).

455 Архив Минист. Иностр. Дела у Петрограду. (I—13. 1804—7 год. № 4. Лист 25). Писмо архимандрита Аксентија и општег збора од 7 јуна 1804 год.

456 Ibid. Лист. 26. Писмо дробњачкога игумана и војводе Стојана, кнезова и главара од 20 јуна 1804 године.

457 Moniteur. 1804. Бр. 335. Допис из Земуна од 6 (18) августа 1804 год.

458 Препис с оригинала у мојим рукама. Штампао ово писмо у руском преводу гроф Григорије Милорадовић у „Чтенія въ Императ. обществѣ исторіи и древностей россійскихъ при Москов. Универзитетѣ. 1880. Књ. IV. Стр. 24—26.

459 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Прилог извештаја Молијевог уз рапорт грофа Разумовскога од 8 марта 1804 год. (Vienne, 1804. № 392). Овај прилог Молијев гледао је Разумовски као врло поверљиву ствар (très secret).

460 Упуства Ивелићу дата види у мојој књизи Карађорђе I. Стр. 389—396.

461 О овом раду Марка Ивелића и о раду владике Петра I на утишавању покрета и сузбијању народних тежња за ослобођењем налази се богата грађа међу мојим исписима из петроградских Архива а која се налази у Архиву Минист. Иностр. Дела у Петрограду под I—13. 1804—7. № 4., где је преписка Ивелићева и владичина.

462 Такав је случај био с неким Ожеговићем и с Радмиловићем. (Преписка о томе у Архиву Министар. Иностр. Дела у Петрограду под I—13. 1804—12. № 6). Истина, Ожеговић је по нешто радио на своју руку, али је, као што се види из преписке, заиста био у српском стану под Београдом и да су Срби по њему послали онај позив Херцеговцима.

463 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Молба Петра I цару Александру од 16 августа 1804 год. (I—13. 1804—7. № 4. Лист 3—4).

464 Извештај А. Италинскога А. Чарторијском од 2 (13) децембра 1804 год. (Архив Мин. Иностр. Дела у Петрограду. I—13. 1804—7. № 4. Лист 13 и 23).

465 Ibid. Лист 27, 28, 29 и 30.

466 Ст. Новаковић, Васкрс државе српске. Стр. 38—39.

467 Moniteur. 1804. Бр. 88. Допис из Земуна од 10 новембра. — Роткирхен у преводу Летописа Матице. Књига V. Стр. 51 и VI. 13.— Вук Ст. Караџић. Грађа I. Стр. 38.

468 Ibid. Бр. 88. Допис из Земуна од 10 новембра.

469 Роткирх. Летопис М. Српске. VI. 11—12.

470 М. Ненадовић. Мемоари. 160—161.

471 Moniteur. 1805. Бр. 113. Допис из Брина од 2 (14) декембра.

472 Ibid. Бр. 123. Допис од 1 јануара 1805. Бр. 151. Допис из Земуна од 13 јануара и 156. Допис од 16 (28) јануара.

473 Записки букурестскихъ и задунайскихъ извѣстіи од 30 јануара 1805 године. — Вук Ст. Караџић. Грађа I. Стр. 47. — Бата-Лака, Историја устанка 157—159.

474 Записки од 30 јануара.

475 Moniteur. 1805. Бр. 129. Допис из Земуна од 2 (14) јануара. Бр. 151. Допис из Земуна 13 (25) јануара.
„ 156. „ „ „ 16 „
„ 159. „ „ „ 18 „
„ 162. „ „ „ 26 „
„ 170. „ „ „ 29 „
„ 179. „ „ „ 8 фебруара.

476 Записки од 5 марта. В. Ст. Караџић. Грађа I. Стр. 48. — Антоније Протић. Повјестница. Стр. 6. Бата-Лака, Историја устанка. Стр. 158—159.

477 Записки од 5 марта 1805. — О дану кад су Срби побили ове Арнауте и крџалије изгнане из Београда српски мемоаристи не слажу се. Прота Матија вели да је то било око 10 или 12 јануара (Мемоари. Стр. 156). Вук Ст. Караџић вели да је то било у почетку месеца фебруара 1805 године. (Грађа I. 48). За десети или 12 јануар рано је, јер о томе би што поменули изасланици влашкога кнеза, који су се вратили из Србије у Букурешт око 28 јануара, а они помињу буну Арнаута против крџалија.

478 Немачке белешке помињу 500.000 гроша. (Роткирхен у Летопису Мат. Срп. VI. Стр. 15). П. Јовановић вели 50.000 гроша, али је то погрешка, јер је оно узео из поменуте немачке белешке. (Историја најважнијих догађаја у Србији од 1459—1815. Стр. 22). А Н. Попов вели 71.428 дуката цесарских. (Србија и Русија. I. Стр. 35).

479 Мемоари. Стр. 156.

480 Moniteur. 1805 год. Бр. 192, допис из Франкфурта по угарским новинама; бр. 205. допис из Земуна од 12 (24) марта; бр. 210. допис из Земуна од 14 (26) марта. 218. опет из Земуна од 12 априла (31 марта).

481 Ово писмо уз извештај рускога консула С. Санковског од 24-ог априла. (Архив Мин. Иностр. Дела у Петрограду. Картон под I—5. 1805—1821. Лист 42—46).

482 Ibid. Извештај је писао Санковски 24 априла 1805 год. у Станьевићу, а француски консул у Дубровнику у свом билетену од 28 (16) маја вели да је Санковски већ од 4 маја (22 априла) у Црној Гори (др. Мих. Гавриловић. Грађа за историју. Исписи из парисских архива. Београд, 1904. Стр. 12).

483 Поменути извештај Санковскога.

484 Ibid. Извештај Санковскога од 24 априла.

485 Архив Мин. Иностр. Дела у Петрограду. Депеша министра иностраних дела руском консулу Иполиту Балкунову у Јаш од 17 декембра 1804 год. (Картон под I. 9. 1804—1806. №. 5. део I).

486 Голубица. Књ. V. Стр. 134—135. Писмо П. Н. Чардаклије од 8 марта 1805 год. из Букурешта.

487 Депеша А. Италинског Ип. Балкунову од 17 марта 1805 год. Архив Мин. Ин. Дела. (Constantinople 1805. Прилог № 117. као и сам извештај А. Италинскога мин. ин. дела од 18 марта).

488 Ibid. Картон П. 6. 1824. № 1. лист 9. Уверење Карађорђа и Управнога Савета издано Божи Грујовићу 26 фебруара 1807 год. о његовој служби у Србији.

489 Moniteur. 1805. Бр. 218. допис из Земуна од 31 марта (12 априла). Бр. 223. допис из Беча од 16 (28) априла.

490 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Извештај рускога консула Ип. Балкунова од 28 маја (у Архиву под I. 9. 1804—1806. № 5. Часть I).

491 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Депеша А. Италинскога А. Чарторијском од 2 (14) јуна 1805 год. (Constantinople. 1805. № 147).

492 Ibid. Писмо Б. Грујовића на француском језику као прилог уз извештај И. Балкунова од 15 маја (међу мојим исписима и у Архиву под I. 9. 1804—1806. № 5. Част I). Да је избор депутата за Цариград извршен 17 априла, а то ће рећи првога дана скупштинскога састанка, тврди запис, који је записао сам прота Алекса Лазаревић. (Голубица V. Стр. 285—286).

493 Мемоари. Стр. 158. Старо издање. Стр. 132 и 269—270).

494 Овај завршни рачун, који је назван „Шпецификација о издржању, које је поднео српски народ за паше и остале турске чиновнике у Београду“, приложен је уз поменути извештај јашкога консула Ип. Балкунова од 28 маја 1805 године, а наводи га и Вук Ст. Караџић. (Грађа I. Стр. 50).

495 Архив Мин. Иностр. Дела у Петрограду. Записка из тајнога писма, које је влашки кнез Ипсиланти писао консулу Луки Кирику, а која је као прилог под 5 уз извештај Ип. Балкунова А. Чарторијском од 23 априла.

496 Ibid.

497 Извештај јашкога консула Ип. Балкунова од 27 и од 31 марта. — М. Ненадовић, Мемоари. 158. и забелешке у старом издању. Стр. 270. — В. Ст. Караџић, Грађа I. Стр. 50. — Бата-Лака, Историја устанка. 166.

498 Мемоари. Стр. 158—159.

499 Moniteur. 1805 године. Бр. 246. допис из Земуна од 5 маја (23 априла); бр. 256. допис од 9 маја (27 априла) и бр. 262. допис од 16 (4) маја. — Затим депеша Ип. Балкунова кнезу Чарторијском од 28 маја из Букурешта.

500 Ова је молба приложена уз депешу Ип. Балкунова А. Чарторијскому од 15 маја као прилог под бр. 5. (Архив Мин. Иностр. Дела под I. 9. 1804—6. № 5. Часть I).

501 Ibid. под I. 8. 1804—6 № 2. Лист 24—25, свежањ под 1.

502 Сва поменута писма налазе се као прилози уз поменуту депешу консула Ип. Балкунова од 15 маја А. Чарторијском.

503 Да је Мурузов посланик сејао сплетке види се из писма јашкога консула Ип. Балкунова од 30 јуна 1805. год. (Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. I. 9. 1804—6. № 5. Часть I). Исто то помиње и Триандафил Дука у својој песми (стр. 44—45).

504 Вук Ст. Караџић. Грађа I. Стр. 51. — Ст. Новаковић, Васкрс државе српске. Стр. 40—41.

505 Др. М. Гавриловић. Исписи из париских архива. Стр. 12.

506 Архивъ Мин. Ин. Дела у Петрограду. Записки Букурест. и Задунай извѣстіи од 16 фебруара 1805.

507 Ibid. Записка од 19-ог и 28-ог априла.

508 Драг. К. Јовановић. Из Тимочке Крајине. 1889. Стр. 26—28.

509 Записки Букурест. и Задунай. извѣстіи од 28 маја 1805 године. (Међу мојим исписима).

510 Moniteur. 1805. Бр. 256. Допис из Земуна од 27 априла 1805 године.

511 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Писмо Карађорђа и старешина кнезу Ипсилантију од 13 јула 1805 год. примљено уз извештај Ип. Балкунова од 29 јула 1805. Мин. Иностр. Дела. (Дѣло под I. 9. 1804—1806 № 5. Часть I).

512 Ibid. Број 269. Допис из Земуна од 16 маја и 295. Допис из Пресбурга од 13 јуна. — Архив Мин. Иностр. Дела у Петрограду. Молба Срба султану од 30 новембра 1805 уз писмо Балкунова од 14 јануара 1806 (под I. 9. 1804—1806 № 5. Часть II).

513 Бечки Држ. и Двор. Архив. Писмо Карађорђа и других старешина од 10 фебр. 1805. (Исписи д-ра Влад. Ђорђевића у Архиву Академије Наука у Београду. Лист 91—94).

514 Бечки Држ. и Двор. Архив. Депеше Министра Иностр. Дела барону Штирмеру у Цариграду од 4 декем. 1804 и од 1 марта 1805 године; извештаји Штирмера бечком кабинету од 11 октобра 1804, од 25 јануара, 9 фебруара, 9 и 26 марта 1805 год. (преписи д-ра Влад. Ђорђевића у Академији Наука). — Benjamin von Kállay, Die Geschichte des serbischen Aufstandes 1807—1810. Wien 1910. Стр. 87—88. — О тражењу да се изда капетан Радич и Чардаклија помиње Божа Грујовић у писму Чардаклији од 1 маја 1805 (прилог извештају Балкунова од 15 маја 1805).

515 Ibid. Молба Срба Ерцхерцогу Карлу од 5 марта 1805 год. (Исписи д-ра Влад. Ђорђевића).

516 На истом месту.

517 На истом месту. — A. Beer. l. c. Стр. 188. — Превод с немачког. Отаџбина. XV. 237—238.

518 Беч. Држ. Арх. Рапорти Штирмера од 25 априла, 10 јуна и 25 јула 1805 год.

519 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Извештај А. Италинскога од 4 (16) априла 1805 (Constantinople. 1805 год. № 126).

520 С. М. Горяиновъ, Босфоръ и Дарданеллы. 1907. Стр. 4—5.

521 Correspondance de Napoleon I. 8298. — Альбертъ Вандаль. Наполеонъ и Александръ I. Том I отъ Тильзита до Эрфурта. С. Петербургъ. 1910 (превод с франц. издања В. Шиговај). Стр. 8.

522 Ibid. Стр. 9.

523 Архив Мин. Иностр. Дела у Петрограду. Депеша министра спољних послова А. Италинском од 4 и од 17 маја 1805 год. (Constantinople. 1805. № 23 и 29).

524 Ibid. Депеша Министарства од 4 маја 1805. (I. 9. 1804—6 № 5. Часть I).

525 Ibid. Депеша помоћника министра иностр. дела од 4 јуна 1805 године.

526 Ibid. Извештај А. Италинскога од 17 (29) марта 1805 год. (Constantinople. 1805. № 117).

527 Ibid. Извештај А. Ипсилантија од 4 априла (Constantinople. 1805. № 126).

528 B. Kállay. Geschihte des serbischen Aufstandes 1807—1810. S. 89—90. — Извештај барона Штирмера од 10 авг.

529 Да је Хафис-паша за новац добио положај београдског везира и да га је у томе највише помагао хазнадар румелијскога беглербега, разуме се за новац, види се из извештаја А. Италинскога од 3 новембра 1805 год. (Архив Мин. Иностр. Дела у Петрограду. — Constantinople. 1805. № 217).

530 Тајно писмо Л. Кирика Ип. Балкунову од 3 августа 1805 године као прилог извештају Ип. Балкунова од 10 августа 1805.

531 Др. Мих. Гавриловић. Исписи из париских архива. Стр. 20.

532 Ibid. Стр. 22.

533 Архив Мин. Иностр. Дела у Петрограду под 1. 9. 1804—6. № 5. Часть I. Карађорђево писмо од 1 маја уз извештај И. Балкунова од 15 маја.

534 Ibid. Писмо Боже Грујовића датирано је 1 маја у Остружници.

535 Ibid. Извештај букурешког консула А. Италинском у Цариград од 11 маја, а извештај Балкунова од 15 маја.

536 Ibid. Писмо Л. Кирика од 11 маја 1805.

537 Оригинал Ипсилантијева писма српским старешинама од 17-ог маја у заосталим хартијама М. Ненадовића у Државној Архиви. Кн. I. Лист 29.

538 А. Италински у свом извештају министру иностр. дела од 2 (14) јуна вели за српске депутате: „Ces députés ont été logés chez le Patriarch et quoi qu'il y ait déjà près de huit jours qu'ils sont en cette capitale...“

539 Извештај А. Италинскога од 2 (14) јуна 1805 (Constantinople. 1805. № 147).

540 Писмо Л. Кирика од 3-ег августа (види напомену 530).

541 Ibid. Constantinople. 1805. № 158. Извештај А. Италинскога од 18 (30) јуна.

542 Ibid.

543 Ibid. Извештај од 2 (14) јула 1805. (Constantinople. 1805. № 163).

544 Ibid. Извештај Италинскога од 18 јула 1805 год. (Constantinople. 1805. № 164).

545 Поменуто писмо Л. Кирика од 3-ег августа.

546 Ibid. Извештај А. Италинскога од 17 (29) августа (Constantinople, 1805. № 173).

547 Ibid. Прилог уз горњи извештај.

548 У Голубици V. Стр. 286, стоји да су стигли у Петроград 13 октобра, међутим с друге стране сазнајемо да су они били у Петрограду већ неколико дана пре 12 октобра (види: Сборникъ Импер. Русскаго Истор. Общества. 82. Стр. 172 писмо Пизани-а Чарторијском од 12 (24) октобра).

549 Писмо Карађорђево и других старешина кнезу Ипсилантију од 13 јуна 1805 год. (Архив Мин. Иностр. Дела као прилог уз писмо јашког консула Ип. Балкунова од 29 јула) и писмо српских старешина српским депутатима у Цариград од 8 јула 1805 год. (прилог извештају Балкунова од 20-ог септембра у истом Архиву под 1—9. 1804—1806. № 5. Част I).

550 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Записки букур. и Задунай. Извѣстіи од 28 јуна 1805.

551 Бечки Архив. (Haus-Hof. St. Archiv). A. Beer, Die Oriental. Politik. Oesterreichs. Стр. 188. На молби су потписани: Карађорђе, Сима Марковић и Јанко Катић.

552 Једна од тих застава налази се и данас у Народном Музеју у Београду, а о натпису на њој знало се чак и у Дубровнику, јер је у половини маја 1805 године јављено оданде Министарству Иностр. Дела у Париз: Les drapeaux portent une inscription slave dont le sents est: *Soumettez — vous langues et nation, Dieu tout — puissant est avec nous.* Др. Мих. Гавриловић. Исписи из париских архива. 1904. Стр. 12). — О заставама говори и Божа Грујовић (види Мемоари М. Ненадовића 1867. Стр. 298).

553 М. Ђ. Милићевић. Кнежевина Србија. 681.

554 Ове догађаје на Карановцу описао је Божа Грујовић у свом дневнику (види Мемоаре проте М. Ненадовића 1867. Стр. 298—304).

555 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Миленково писмо уз извештај Балкунова од 29 јула 1805 год. Исто тако само нешто краће говоре и српске старешине у свом писму од 8 јула писано српским депутатима у Цариград, а које је приложено уз извештај Балкунова од 20 септембра 1805 год.

556 Роткирх. Die Ereignissen... — Летопис Матице. Књ. VI. Стр. 17—18.

557 Држ. Архива у Београду. Казивање Јована Ристановића (1841. Ф. II. № 47).

558 Мемоари. Издање 1867. Стр. 304 а од 1893, стр. 213.

559 О овом стању у Ужицу у време освајања Карановца и после тога дознајемо највише из писма, које су писале српске старешине српској депутацији у Цариград 8-ог јула из логора у ужичкој нахији (Архив Мин. Иностр. Дела у Петрограду, писмо као прилог извештају Балкунова од 20 септембра 1805). *Чамџијама* звали су се они Турци, који су возили откривене лађе с дрвима и грађом из Босне низа Саву за Београд. Они су били скоро голи без кошуље, само су имали добро оружје. Где дођу у село, бесплатно једу и пију. Њих је у почетку XIX столећа било на стотине око Саве и Дунава и пристајали су уз дахије или другога кога пашу одметника. У Босни око Дрине и Саве они су били оно што крџалије у Румелији и Бугарској, само што су крџалије биле све коњици и врло су се лепо одевали, а чамџије су биле пешаци и слабо су марили за лепо одело, али им је оружје — дуга пушка, два пиштоља и велики нож — било врло добро, чисто и свакад у реду. (Мемоари проте М. Ненадовића. 1867. Стр. 265—266. — Вук Ст. Караџић. Рјечник под речју *чамџија*).

560 Поменуто писмо српских старешина од 8 јула 1805 год.

561 Мемоари М. Ненадовића. 1893. Стр. 214.

562 Ibid. 216—217.

563 О освајању Ужица види: Писмо К. Јовановића из Кленка Ст. Стратимировићу у Карловце од 4 августа 1805 год. (Архив Академије Наука. Бр. 390). — Moniteur. 1805. Бр. 355. Допис из Земуна од 10 (22) августа. — С. Милутиновић. Сербианка I. Стр. 99—102. Први поход на Ужице. — Вук Ст. Караџић. Грађа I. Стр. 51 до 53. — М. Ненадовић. Мемоари. 1893. Стр. 214—221. Казивање Јована Ристановића из Ракове (Државна Архива у Београду. 1841 год. Ф. II. № 47). — Л. Ранке. Србија и Турска у XIX веку. Стр. 90—91. — К. Протић. Ратни догађаји из првога српског устанка. 1893. Стр. 93—97.

564 H. H. u. Staats-Archiv, у Бечу под Serbica H. Memoranda. 1807—1814. Лист 1—48. Извештај ц. к. тумача из Земуна Dombay-a аустријској влади с краја 1806 год. (Штампао га Драгутин Костић професор 1904 год. у септемб. свесци „Дела“. Стр. 333—358).

565 О значају задруге за нашу борбу за ослобођење види моју књижицу: „Улога задруге у нашој борби за ослобођење. 1892 год.“

566 Moniteur. 1805. Бр. 297.

567 О раду Карађорђевом на спреми против Хафис-паше види Мемоаре М. Ненадовића. Стр. 221. — Ант. Протић. Повесница. Стр. 6.

568 Ово писмо српских старешина први пут наишао сам у „Историји Грчкога устанка“ од Јована Филемона (књ. II. Стр. 271) одатле је преведено и штампано међу осталим писмима у Споменику Срп. Крал. Академије Наука, затим нашао сам оригинал српски у Петрограду као прилог уз писмо Ипол. Балкунова кнезу Чарторијском од 14 јануара 1806. Архив Министар. Иностр. Дела у Петрограду под I—9. 1804—1806. № 5. Част I). Доцније, 1907 године штампао га је у „Делу“ А. Кумануда.

569 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Миленково писмо од 13 јула 1805 године приложено је уз извештај Иполита Балкунова кнезу А. Чарторијском од 29-ог јула.

570 О дисциплини у војсци баш у то време и о издатим заповестима о одржавању реда види писмо К. Јовановића с Кленка С. Стратимировићу од 4 августа 1805 (Архив Академије у Београду. Бр. 390).

571 Мемоари. 221.

572 О овом догађају у Смедереву види поменуто писмо К. Јовановића Стратимировићу од 4 авг. 1805 год. — Опширан опис у писму Карађорђа, Катића и С. Марковића Реџеп-аги од 7 септембра 1805 (прилог уз извештај Ип. Балкунова од 29-ог септ. А. Чарторијском). — Moniteur. 1805 год. № 341, допис из Београда од 14/2 јула (мислим да треба августа). — Вук Ст. Караџић. Грађа I. Стр. 56 (али му није тачно ни време Ћушине погибије ни начин како је погинуо). — Мемоари. Стр. 230—231. — А. Протић. Повесница. Стр. 6. — А најбољи опис даје Милићевић, који се слаже с поменутим савременим извештајима понајвише (Поменик, Стр. 76—77). Дан сукоба у Смедереву између Срба и Турака забележио је по немачким белешкама Роткирх. (Види Oesterreich. Militär. Zeitschrift. (Превод у Срп. Летопису. Књ. VI. Стр. 20).

573 Поменуто писмо К. Јовановића од 4 августа (Архив Акад. Наука. Бр. 390).

574 Роткирх на поменутом месту. Стр. 19.

575 Писмо Ип. Балкунова од 29 јула и 20 септембра 1805 и уверење Управнога Савета од 12 априла 1806 год. (у Збирци писама Иполита Балкунова. Картон I—9. 1804—1806, № 5. Часть I и II).

576 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Извештај некаквог кореспондента на грчком језику од 30-ог јуна из Земуна Л. Кирику руском консулу у Букурешт. (Прилог уз рапорт Балкунова од 29 јула).

577 Ibid. Записки од 15-ог јула и 14-ог августа. (Прве уз рапорт Балкунова од 19 јула а друге од 17 августа 1805 год.).

578 H. H. und Staatsarchiv у Бечу. Извештај Домбајев од 1806 год. крајем октобра. — Записки од 1805 год. 15 јула (Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду).

579 Број Хафисове војске не зна се тачно, колики је био. Балкунов у свом извештају од 20-ог септембра вели око 15.000. Српски мемоаристи веле до 30.000.

580 Мемоари. Стр. 221—222.

581 Сувремених извештаја о боју на Иванковцу нема осим неколико кратких вести у запискама букурешких и задунавским извештајима од 14-ог августа до 17-ог септембра приложених уз извештаје Балкунова од 17 августа и од 29 септембра 1805 год. Затим у извештају Балкунова од 20 септембра 1805 год. и у молби Срба султану од 30 новембра 1805 год. (све то у Архиву Мин. Ин. Дела у Петрограду) и у Moniteur-у за 1805 год. бр. 26. (од 18 окт.) допис из Земуна од 24 (12) септембра и бр. 30 (од 22/10 окт.) допис из Франкфурта. О самом боју опширно говоре наши мемоаристи: Вук Ст. Караџић (Грађа I, стр. 54—56), М. Ненадовић (Мемоари 221—223), А. Протић (Повесница. Стр. 6—7), Јован Станишић (Гласник III. Стр. 158—170), Петар Јокић (Споменик XIV. Стр. 40—42), Бата-Лака (Историја Српског Устанка. Стр. 179—182). Осим тога о том боју говори Роткирх (Срп. Летопис VI. Стр. 22) и С. Милутиновић (у Сербианки I. Стр. 96).

582 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. — Молба 37 српских старешина и свештеника султану од 30 новембра 1805 године из Смедерева (као прилог уз Балкуновљев извештај А. Чарторијском од 14 јануара 1805 г.).

583 Ibid. Извештај руског букурешког консула Ип. Балкунову од 3 августа 1805 (прилог уз Балкуновљев извештај кнезу Чарторијском од 10-ог августа).

584 Ibid. Извештај Балкунова од 20 септембра 1805.

585 Ibid.

586 Мемоари. Стр. 225. дан састанка скупштине у Борку није тачно одређен. — Ст. Новаковић. Устанак... Стр. 15. — П. Јовановић, Исторія найважніи догађаја. Стр. 25.

587 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Писмо срп. старешина Рецепу од 7 септ. као прилог уз извештај Балкунова од 29 септембра 1805 год.

588 А. Протић. Повесница. Стр. 7.

589 Ibid. — П. Јокић. Причања (у XIV Споменику Академије. Стр. 43).

590 О освајању Смедерева мало има сувремених података осим дописа у Moniteur-у за 1805 год. бр. 90, у коме је допис из Земуна од 21 (9) новембра. — Од наших мемоариста доста опширно говоре А. Протић—Смедеревац (Повесница. Стр. 7. и Гласник III. Стр. 172—173), П. Јокић (Споменик XIV. Стр. 43), М. Ненадовић (Мемоари 231). Затим Роткирх (Летопис VI. Стр. 24—25). — Коста Протић (Ратни догађаји. Стр. 108—109) и Вук Ст. Караџић (Грађа I. 56). Што се тиче дана кад је Смедерево заузето било је досад спорно. Ја сам узео 8 новембар с тога, што тај дан узимају и А. Протић и дописник

Moniteur-ов, који је пишући 21 (9) новембра свој допис у Земуну знао за заузеће Смедерева, као о свршеној ствари.

591 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Извештај А. Италинскога кнезу Чарторијском од 3 (15) октобра 1805. (Constantinople. 1805. № 199).

592 Ibid. Извештај Балкунова од 5 новембра 1805 год.

593 Ibid. Извештај А. Италинскога Чарторијскому од 17 (29) октобра 1805. (Constantinople 1805. № 213). — Извештај Ип. Балкунова од 5 новембра 1805. — Писмо Боже Грујовића Ипол. Балкунову од 2 јануара 1806 (као прилог уз извештај Балкунова од 4 фебруара 1806).

594 Ibid.

595 Ibid. Писмо Ст. Живковића од 5 декембра 1805 год. П. Н. Чардаклији (као прилог уз извештај Ип. Балкунова од 14 фебруара 1805 год. А. Чарторијском).

596 Ibid. Извештај Балкунова од 5 новембра 1805. — Извештај А. Италинскога од 3 октобра 1805. (Constantinople 1805. № 19).

597 Ibid. Српска молба султану од 30 новембра 1805 године из Смедерева (уз извештај Балкунова од 14 јануара 1806 г.).

598 За рад и решења Смедеревске Скупштине види: Moniteur. 1806. Бр. 20. од 20 (8) јануара. Допис из Земуна од 15 (3) декембра 1805 год. — Роткирх. Oesterreich Militär. Zeitschrift. (Превод у Летопису Матице Српске. Књ. VI. Стр. 25—26). — Писма Божидара Грујовића од 2 декембра 1805 год. Стевана Живковића од 5 декембра 1805 године.

599 Патријархово писмо налази се као прилог писму Л. Кирика од 3-ег августа, а оба као прилог уз писмо Ип. Балкунова Министар. Ин. Дела у Петроград од 10 августа 1805 године.

600 Писмо председништва Управнога Савета Балкунову од 30-ог новембра; затим Божа Грујовић П. Н. Чардаклији 2 декембра 1805 год. из Смедерева (прилози извештају Балкунова од 14 јануара 1806).

601 Стеван Живковић П. Чардаклији и проти Алекси Лазаревићу 5 декембра 1805 (уз извештај Балкунова од 18 јануара 1806).

602 Архив Мин. Ин. Дела Петроград. Иполит Балкунов Чарторијском 5 нов. 1805 год.

603 Ibid (уз извештај Балкунова од 14 јануара 1806 прилог под В.

604 Ibid.

605 Ibid. Писмо Б. Грујовића Балкунову од 2 јануара 1806 (уз извештај Балкунова од 4 фебруара 1806).

606 Ibid. I—8. 1804—6. № 2. Свежањ 2. лист 7. и 8, молба датирана у Смедереву 30 новембра 1805 год.

607 Ibid. Писмо председништва Управнога Савета Балкунову 30 новембра 1805 год. (уз извештај Балкунова од 14 јануара 1806).

608 Ibid. Писмо аустријскога отправника послова у Петроград кнезу А. Чарторијском од 16 (4) јануара 1806 (под: L' Autriche. 1806. № 28). — Експозе А. Чарторијскога цару од 11 (23) јануара 1806 год.

(Ministère, 1806, 63/13). Штампао га проф. А. Трачевски у „Сборнику Император. русск. Историческаго Общества.“ Том. 82, стр. 275—278. Kállay B. Geschichte des serbischen Aufstandes. 1807—1810. Стр. 484, напомена 122.

609 Поменуто писмо Ст. Живковића П. Чардаклији и А. Лазаревићу од 5 децембра 1805 год.

610 Ibid.

611 Moniteur. 1806 год. Бр. 24 и 36. Дописи из Земуна од 25 (13) децембра 1805 и од 1 јануара 1806 (20 децембра 1805). — Роткирх. Летопис. VI. Стр. 28.

612 Архив Академије у Београду. Бр. 394. Писмо К. Јовановића Стратимировићу од 8 јануара 1806 год. — Moniteur. 1806. Бр. 24. Роткирх на поменутом месту. Стр. 27.

613 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Писмо Б. Грујовића Балкунову од 2 јануара 1806 год. (уз извештај Балкунова од 4 фебруара).

614 Голубица V. Стр. 135—142. На молби су потписани: Карађорђе, Матија Ненадовић, Сима, Лука, Миленко, Вујица, Стеван кнез пазарски, Јевта Кисовић из јагодинске, Алекса Кукић, кнез ужички и Новак кнез сòкôски.

615 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. (Под 1—8. 1804—6. № 2. Свежањ 2, лист 14—16).

616 Пуномоћје од 11 јануара 1806 године налази се фотографисано међу исписима д-ра Владана Ђорђевића из Бечкога Државног и Дворског Архива (данас у Срп. Краљ. Академији Наука) лист 127. — Мемоари М. Ненадовића. 1893. Стр. 169. Осим тога у старом издању на стр. 271. — Архив Акад. Наука. Бр. 395. — Писмо представника Управнога Савета из Смедерева од 11 априла 1806 год. (уз рапорт Ип. Балкунова од 10 маја 1806 (Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду).

617 О овим догађајима у Европи види: Записку Чарторијскога у почетку 1806 год. (Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Ministère 1806. 63/1) коју је штампао проф. Трачевски у Сборнику Импер. Рус. Истор. Общества. Том 82. Стр. 200—214. — Петровъ А. Война Россіи съ Турціей 1806—1812. Томъ I. 14—23. — Шильдеръ Н. Императоръ Александръ Первый. Томъ II. Стр. 124—144. — Исторія Россіи въ XIX вѣкѣ. Вын. 7. Чланак Покровскаго Н. М. Внѣшняя политика Россіи въ первыя десятилѣтія XIX вѣка. Стр. 508—519.

618 А. Вандалъ. Наполеонъ и Александръ I. Томъ. I. 1 10. Стр. 10—11 (тамо и извори).

619 А. Петровъ. Война Россіи съ Турціей 1806—1812. II. Стр. 24. — С. Горяиновъ, Босфоръ и Дарданеллы. 1907. Стр. 5—6 — о утицају Француске на Турску види Ed. Driault, La politique orientale de Napoléon. Sebastiani et Gardane (1806—1808). Paris. 1904. Стр. 20 и 55. — А. Вандалъ, Наполеонъ и Александръ I. Стр. 10—12.

620 Записка кнеза Ад. Чарторијскога од 11 јануара 1806 год. штампана у Зборнику Импер. Руског Истор. Друштва. Књ. 82. Стр. 252 до 264. Поменуто место на стр. 263.

621 A. Beer. Die orientalische Politik Oesterreichs. 1883. Стр. 189 до 191. — B. Kállay. Geschichte des Serbischen Aufstandes. Стр. 105—106, а предлози грофа Стадиона на стр. 484—486 напомена 122 и 123.

622 Др. Мих. Гавриловић. Исписи из париских архива. Стр. 30.

623 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Писмо Управнога Савета од 11 априла 1806 Балкунову (прилог уз извештај Балкунова од 10 маја 1806 године).

624 A. Beer. Die orientalische Politik Oesterreichs. 191. — H. H. und Staatsarchiv in Wien Vortrag Stadions, 27 Februar 1806.

625 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. — Извештај А. Италинскога од 31 марта (12 априла) 1806. (Constantinople. 1806. № 129).

626 Архив Мин. Ин. Дела. Поменуто писмо Управ. Савета од 11 априла 1806 год. Балкунову.

627 Др. Мих. Гавриловић. Исписи. Стр. 32—35.

628 Kállay B. op. cit. 1910. Стр. 108.

629 Писмо надвојводино штампано у Голубици V. Стр. 145—146. Само што је с погрешним датумом 7 маја место 7 марта. Француски текст писма у Исписима д-ра Мих. Гавриловића. Стр. 31—32. — Архив Срп. Краљ. Акад. Наука. Међу исписима из бечких архива проф. Драгутина Костића. Лист 17.

630 Исписи Драг. Костића, Лист 18—19.

631 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Поменуто писмо Управнога Савета од 11 априла Балкунову.

632 Ibid. фебруарска молба српских депутата од 1806 г. из Беча. (Прилог извештају Балкунова од 10 маја 1806 године.

633 Haus-Hof-u. Staats-Archiv in Wien. Рескрипт цара Франца Стадиону од 8 априла (27 марта) 1806 год. — Kállay op. cit. Стр. 109 и 487, напомена 124.

634 Ibid. Стр. 109 и 487, напомена 125.

635 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду Ministère. 1805. № 107. Пизани Чарторијском 12 (24) окт. 1805. (Штампано у Сборнику Имп. Рус. Ист. Общества. Књ. 82. Стр. 172—173).

636 Ibid. I—8. 1804—6. № 2. Свежањ 2, лист 10—11. Молба срп. депутата А. Чарторијском од 7 дек. 1805.

637 Петар Новаковић био је отишао раније из Петрограда, а прота Алексије и Г. Вујановић с писмом из Мин. Иностр. Дела од 1 марта на Ип. Балкунова отишли су 1 или 2 марта (види Архив Мин. Ин. Дела. I—9. 1804—6. № 5. часть II. Писмо Мин. Ин. Дела од 1 марта 1806 Балкунову). Они су стигли у Јаш 25 марта а 26 преко Сучаве и Трансилваније отишли за Србију. (Ibid. Писмо Балкунова мин. ин. дела од 27 марта 1806).

638 Шильдеръ Н. Императоръ Александръ Первый. Кн. II. 1897. Стр. 144 и 285, напомена 238.

639 Записки Л. Н. Энгельхардта. — Москва 1867. Стр. 221. — Шильдеръ Н. op. cit. Стр. 145.

640 Та мишљења разних политичких људи у Русији онога времена штампана су у „Сборнику Императ. Руск. Истор. Общества". Томъ 82. Стр. 214—244.

641 Ibid. 242—243.

642 Ibid. 252—264.

643 Ibid. 275—278.

644 Ibid. 265—275, нарочито 270.

645 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Чарторијски А. Италинском 3 фебруара 1806 год. (Constantinople. 1806. № 16. — Ове инструкције штампао је према оригиналу, који се налази у Москов. Главном Државном Архиву, др. Мих. Гавриловић у својим исписима. Стр. 25—28).

646 Ibid. (Costaniinople. 1806. № 17).

647 Ibid. Депеша товар. Мин. Иностраних Дела Балкунову од 18 фебр. 1806.

648 Ibid. Писмо Балкунова Проти Ненадовићу од 7 марта 1806 год. (као прилог уз извештај Балкунова од 8 марта).

649 Ibid. Писмо Управног Савета од 11 априла 1806 год. Балкунову (као прилог извештају Балкунова од 10 маја 1806).

650 Ibid. Извештај А. Италинскога од 16 марта (Constantinople 1806. № 124).

651 Ibid. Депеша А. Италинскога од 31 марта 1806 с прилозима (Constantinople. 1806. № 129).

652 Сборникъ Имп. Русск. Истор. Общества. Томъ 82. Стр 315. Замѣчанія Чарторижскаго на счетъ Турціи 23 феб. 1806.

653 О утицају Наполеона на Порту види: Ed. Driault: La politique orientale de Napoléon. 1904. p. 55—60. — Албертъ Вандалъ. Наполеонъ и Александръ I. 1910. Стр. 12—13. — С. Горяиновъ: Босфоръ и Дарданеллы. 1907. Стр. 5—7. — А. Петровъ: Война Россіи съ Турціей. 1806—1812. Томъ I. Стр. 24—33. — Л. Ранке: Србија и Турска XIX в. срп. превод Новаковића 1893. Стр. 127—129.

654 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Извештај А. Италинскога од 31 марта (12 апр.) 1806. (Constantinople. 1806. № 129).

655 Ibid. Нота Портина Италинском од 7 сефера 1221 (14 априла 1806) као прилог уз извештај А. Италинскога од 18 априла 1806. (Constantinople. 1806. № 146).

656 Извештај Италинскога од 2 (14) јуна 1806. (Constantinople. 1806. № 178).

657 Ibid. Извештај од 16 и 31 марта (Constantinople. 1806. № 124 и 129).

658 Correspondance de Napoléon I. Tom. XII. Бр. 10.346. Стр. 554. — Др. Мих. Гавриловић. Исписи. Стр. 62—63.

659 Ibid. Tome XII. Бр. 10.382. Стр. 580. — Исписи. Стр. 56—66.

660 E. Driault. op. cit. 62—63. — Др. Мих. Гавриловић. Ичков Мир. 1806—1807. Београд 1903. (Одштампано из Срп. Књижевног Гласника). Стр. 10.

661 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Извештај А. Италинскога од 3 новем. 1805 год. (Constantinople. 1805. № 217).

662 Ibid. Извештај А. Италинскога од 4 јануара 1806. (Constantinople. 1806. № 88).

663 Српски Књижевни Гласник. 1905. Књ. XIV. Стр. 29. Чланак Г. Баласчева: „Неиздати турски документи о Српском Устанку."

664 Ibid. Стр. 30.

665 О одузимању оружја види записник задунай и букарест. извѣст. од прве половине фебр. 1806 (уз извештај Балкунова од 26 фебруара 1806). — Г. Баласчев: Неиздани турски документи (Срп. Књижев. Гласник од 1905. Књ. XIV. Стр. 31).

666 Записки уз извештај Балкунова од 26 фебр. — В. Богишић: Разборъ Сочиненія Н. А. Попова „Россія и Сербія. СПБ. 1872. К. Инсиланти А. Чарторијском 15 фебр. 1806. Стр. 38—39. Moniteur. 1806. Бр. 77. допис из Земуна од 6 (18) фебр. 1806.

667 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Извештај А. Италинскога од 16 (28) марта (Constantinople. 1806. № 124). — Драг. Костић: Извештаји о српском устанку под Карађорђем у новинама онога доба (по „Бечким Новинама"). Београд. 1904 год. Стр. 27.

668 Г. Баласчев у поменутом чланку. Срп. Књ. Гласник. 1905. Књ. XIV. Стр. 31—34. Само ваља поменути да поменута бујрултија никако није из 1805 године, као што је у Срп. Књ. Гласнику поменуто на више места, већ из 1806, пошто су Срби места, која се тамо помињу (Параћин, Ћуприја, Ражањ, Алексинац и Крушевац), заузели почетком 1806 године и што маја месеца 1805 године није био румелијски валија Ибрахим-паша скадарски већ Бећир-бег.

669 St. H. H. Archiv у Бечу. Исписи д-ра Владана Ђорђевића у Срп. Краљев. Академији Наука. Лист 164 и 167.

670 Поменуто писмо Боже Грујовића од 2 децембра 1805 год. (уз извештај Ип. Балкунова од 4 фебр. 1806 год).

671 Драгутин Костић. Извештаји... Стр. 23.

672 Извештај А. Италинскога од 31 марта 1806 год. — Исписи д-ра М. Гавриловића. Стр. 50 и 53.

673 Др. М. Гавриловић: Исписи. Стр. 68 и 74—75.

674 Ст. Новаковић. Васкрс државе српске. 1904. Издање Српске Књижевне Задруге. Стр. 46.

675 Писмо Ст. Живковића од 5 децембра 1805 године „из Смедерева града" (уз извештај Балкунова од 14 фебруара 1806 г. Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду).

676 Moniteur. 1806. Бр. 66. Допис из Земуна од 26 јануара (7 фебруара).

677 С. Милутиновић: Сербианка. I. Стр. 108.

678 Државни Архив у Београду. Министар. Просвете. 1841. Фасц II. № 47. Казивање Милутина Радојковића. — Сербианка I. 110.

679 Архив Академије Наука у Београду. Бр. 398. Ј. Ненадовић. К. Јовановићу у Кленак. 20 фебр. 1806.

680 Ibid. Бр. 394. К. Јовановић Ст. Стратимировићу од 8 јануара 1806.

681 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Извештај И. Балкунова од 19 јануара 1806.

682 Ibid. К. Инсиланти кнезу А. Чарторијском од краја јануара 1806 год. (штампао га В. Богишић у „Разборъ сочиненія Н. А. Попова. Стр. 41). Записки Букарест. и Задунай. новостей до 15 генваря. (уз писмо барона Мејндорфа од 29 јан. 1806. Богишић стр. 65). Moniteur. 1806. Бр. 66, допис из Земуна од 26 јануара (7 фебр.). — С. Милутиновић. Сербианка I. 103—104.

683 Записки уз писмо Ип. Балкунова од 26 фебруара 1806 год. (Штампао их В. Богишић. op. cit. стр. 63). — Писма Инсилинтијева Чарторијском од 31 јануара, од 15 фебруара и од 4 марта 1806. (Штампао их Богишић. op. cit. 41, 39 и 44). — С. Милутиновић. Сербианка I. 103—104.

684 О освајању Параћина, Ражња и Алексинца види: писмо К. Јовановића Ст. Стратимировићу од 7 фебруара 1806 год. (Архив Акад. Наука. Бр. 399). — С. Милутиновић, Сербианка I. 108—109. — Казивања старих људи а понајвише Милоша Милисављевића о свом оцу кнезу Милисаву (Гласник LIV и отале засебан отисак чланка Црна Река од Д. К. Јовановића. Стр. 28 и 29). — Moniteur. 1806. Бр. 101. О освајању Крушевца поменуто писмо К. Јовановића од 7 фебруара; затим казивање Милутина Радојковића који је рањен у боју на крушевачком пољу у недељу 7 јануара на Св. Јована (Државна Архива Мин. Просвете 1841. Фасц II. № 47). — С. Милутиновић, Сербианка I. Стр. 110—112. — Герасим Георгијевић, Знаменити Догађаји новије српске историје. Београд. 1838. Стр. 5. О победи над Арнаутима код Куршумлије поред депеше из Цариграда од 19 (7) марта штампане прво у Франкфуртском Журналу, затим у Moniteur-у 1806. Бр. 109, помиње и сам Карађорђе у своме писму владици Петру I. од 29 маја 1806 (Милаковић, Историја Црне Горе. Стр. 280—284. — Бата-Лака, Историја Срп. Устанка. Стр. 235—237).

685 Оригинално писмо капетана Радича, писано 9 фебр. 1806 у Калудрији у рукама писца ових редова.

686 Архив Академије Наука. Бр. 399, писмо К. Јовановића Стратимировићу од 7 фебруара 1806; бр. 398. Ј. Ненадовић К. Јовановићу 20 фебруара 1806. — Државна Архива у Београду. Минист. Просвете. 1841. Фасц. II. № 47. Казивање Павла Ђорђевића. — Moniteur. 1806. Бр. 77. — Герасим Георгијевић, Знаменити догађаји. Стр. 5—9. — Бата-Лака. Историја устанка. 197.

687 Записке из Букурешта уз писмо Балкунова од 26 фебруара. — Moniteur. 1806. Бр. 101. Допис из Земуна од 19 (7) марта. — С. Милутиновић. Сербианка I. Стр. 113—115. — Д. К. Јовановић, Црна Река. Стр. 29—30. — Ст. Новаковић, Васкрс државе српске. Стр. 47.

688 О миру између Срба и Пасван-огла помиње се у допису из Цариграда у Moniteur-у за 1806 год. Бр. 121. А најтачнији помен о томе у Карађорђеву писму од 29 маја 1806 год., владици Петру I. (Препис у Архиву Мин. Ин. Дела у Петрограду. Штампао га Миловић у својој Историји Црне Горе. Стр. 280—284. и Бата-Лака у Историји Срп. Устанка. Стр. 235).

689 Архив Акад. Наука. Бр. 397. К. Јовановић Стратимировићу 23 фебр. 1806. — Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Божо Грујовић Чардаклији од 12 априла 1806 (уз извештај Балкунова од 10 маја).

690 Moniteur. 1806. Бр. 162. Допис из Цариграда од 29 (17) априла. — Државна Архива у Београду. 1841. Мин. Просв. Ф. II. 47. Казивање Павла Ђуровића. — Г. Георгијевић. Знаменити догађаји. Стр. 10—19.

691 Архив Академије Наука. Бр. 394. К. Јовановић Стратимировићу 8 јануара 1806.

692 Ibid. Бр. 395. К. Јовановић Стратимировићу 21 јануара 1806 године. — С. Милутиновић, Сербианка I. Стр. 116—119. — О бојевима на Дрини с Бошњацима опширно се говори у Голубици V. Стр. 1—10.

693 Ibid. Бр. 396 и 399. Писма К. Јовановића Стратимировићу од 30 јануара и 7 фебруара 1806. — Мемоари М. Ненадовића. Стр. 170—171. — С. Милутиновић, Сербианка. I. Стр. 120—121. — П. Јокић. Споменик XIV. Стр. 48.

694 Ibid. Бр. 399. К. Јовановић Стратимировићу, 7 фебруара. Бр. 398. Ј. Ненадовић К. Јовановићу 20 фебруара из Вукошићског логора. Бр. 397. — К. Јовановић Стратимировићу 23 фебруара 1806. — М. Ненадовић, Мемоари. Стр. 171. А. Протић. Повесница (Споменик. XIX, 8).

695 Архив Академије. Бр. 397, 401, 402 и 404. (Писма: К. Јовановића од 23 фебруара, проте Савковића од 12 фебруара, Тодора Бајића и другова од 2 марта Ст. Стратимировићу и Ст. Стратимировића Т. Бајићу од 5 марта 1806 год.

696 Јован Хаџић, Устанак српски под Црним Ђорђем. Н. Сад. 1862. Стр. 64.

697 Ibid. Стр. 64. — А. Протић, Повесница. Стр. 8 и 9. Не зна се тачно дан ове битке на Салашу. Али је несумњиво била на који дан пред Благовести.

698 Moniteur. 1806. Бр. 140. Допис из Земуна од 28 (16) априла. — С. Милутиновић, Сербианка I. 121—123. Милутиновић вели да је од Чучуга до Дрине изгинуло више од 3000 Турака. — Мемоари М. Ненадовића. Стр. 171—174. — Јов. Хаџић. Устанак Срб. Стр. 65—67.

699 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. — Писмо Српскога Управног Савета Балкунову од 11 априла 1806 (уз извештај Балкунова од 10 маја).

700 Ibid. Божа Грујовић П. Чардаклији 12 априла.

701 Сборникъ Импер. Русск. Историч. Общества. Кн. LXXXII. Стр. 265—275. Записка А. Чарторижскаго од 11 (23) јануара 1806. — Исто тако и „записка“ од 9 (21) априла 1806. Стр. 344—350, као и прилог тој „записци“ од истога дана. Стр. 351—352.

702 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. А. Чарторијски Ст. Санковском 28 септембра 1805 године (Картон 1—5. 1805—21. I. Лист 213—217).

703 Ibid. Владичино писмо од 15 фебруара као прилог извештају Ст. Санковскога од 12 маја 1806 (I—5. 1805—21. Картон II. Лист 24—25). — Види и мој чланак: Везе између Црне Горе и српских устаника од 1804—1806, штампан у „Трговинском Гласнику“ за 1904. Број од 10 септембра.

704 Ibid. Уз извештај Санковскога од 12 маја 1806. Лист 26—28. — Ово писмо штампао сам у „Искри“ за 1904 год. Број од септембра. Стр. 269—271.

705 Ibid. Уз извештај Санковскога од 12 маја 1806. Лист 31—32.

706 Милаковић, op. cit. 280—284. — Баталака, op. cit. Стр. 235.

707 Архив Академије Наука. Београд. Бр. 415. Писмо К. Јовановића од 24 маја 1806 Стратимировићу, бр. 416. Писмо проте Савковића из Митровице од 25 маја 1806 Стратимировићу, и бр. 419 Савковић Стратимировићу 30 маја.

708 Ibid. Бр. 419. Савковић Страгимировићу 30 маја 1806.

709 Навалу Сарајеваца помиње Карађорђе у наведеном писму владици Петру I од 29 маја 1806. — Помен о овом боју у ужичкој нахији налази се у народној песми: Кнежевина Србија. Стр. 694—697. Помиње је и дописник с границе турске у Moniteur-у за 1806. № 208. Допис од 30 (18) јуна, у коме се вели да је на бојном пољу остало 2—300 мртвих и рањених. — Летопис Срп. Матице VII. Стр. 8 према Роткирховом чланку.

710 Ibid. Бр. 420. Писмо К. Јовановића Стратимировићу од 1 јуна 1806 и бр. 421 проте Савковића од 16 јуна. — М. Ненадовић, Мемоари. Стр. 174—178.

711 Мемоари. Стр. 176—177, 179—193.

712 Архив Академије. Бр. 422. Писмо К. Јовановића из Кленка од 6 јула 1806 год. Стратимировићу.

713 Ibid. Поменуто писмо К. Јовановића од 6 јула. — Мемоари. Стр. 176. — Голубица V. Стр. 16.

714 Moniteur 1806. Бр. 57. — Мемоари. 169. Ј. Хаџић у Голубици V. Стр. 4—5 и у Устанку. Стр. 58.

715 Летопис Матице Српске. Кн. VII. Стр. 1—2. Moniteur. 1806. Бр. 77.

716 П. Јокић, Споменик. XIV. Стр. 45.

717 Летопис. VII. Стр. 4.

718 Јокић П. Споменик. XIV. Стр. 43.

719 Moniteur. 1806. Бр. 168. Допис из Земуна од 11-ог (23) маја 1806. — Летопис. VII. Стр. 10.

720 Ibid. Бр. 177.

721 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Извештај Балкунова од 3 јуна 1806.

722 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Campagnes Turquie. Michelson. 1805—1806. № 73. — Moniteur. 1806. № 208 и 211. — А. Протић. Повесница. Стр. 9—10.

723 Ibid. Молба Срба цару од 18 јуна 1806 (под I—8. 1804—6. № 2. Свежањ 2). — На истом месту од истога дана Карађорђево писмо Чарторијском. А писмо Карађорђево Михељсону од 18 јуна такође у истом Архиву Campagnes Turquie. Michelson 1805—6. Један део штампао је А. Петровъ у свом делу: Война Россіи съ Турціей 1806—1812. I. Стр. 218—219.

724 Ibid. Извештај Балкунова од 18 јула.

725 Ibid. Campagnes Turquie. Michelson. 1805—6. № 73. Михељсон цару 13 августа.

726 Ст. Новаковић. Ичков Мир. Покушај непосредног измирења Србије и Турске 1806—1807. На по се штампано из LXVI Гласа Српске Краљ. Академије. Београд 1903. Стр. 30—32. Др. Мих. Гавриловић. Ичков Мир. На по се штампано из Српскога Књижевног Гласника. 1903. Стр. 10—11.

727 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Пуномоћје од 1-ог јула налази се уз извештај А. Италинскога од 2 (14) августа 1806 (Constantinople. 1806. № 229).

728 Ibid. Уз поменути извештај А. Италинскога и уз извештај Ип. Балкунова од 14 августа 1806.

729 Ibid. Балкунов Чарторијском, из Букурешта од 18 јула 1806.

730 Опис Делиграда у појединостима, види у Гласнику Српскога Ученог Друштва. Књ. XLVIII. Стр. 193—196. На крају књиге нацрт Делиграда.

731 М. Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија. Стр. 792—793 и 803. — К. Протић. Ратни догађаји из првога српског устанка. Стр. 116—117.

732 К. Протић. Ратни догађаји. Стр. 136.

733 Moniteur. 1806. Бр. 216 и 236. (Допис из Земуна од 26 (14) јула. — Летопис Матице Српске. VII. Стр. 19. — Једном за свагда да напоменем да је чланак у Oesterreich. Militär. Zeitschrift-у за 1821 год. под називом: „Geschichte der Ereignisse in Serbien in den Jahren 1804—1812“, писао аустријски фелдмаршал-лајтенант Роткирх, који је био између 1818 и 21 год. чиновником у H. H. St. Archiv-у у Бечу. Тај чланак недовршен у Oesterreichisch. Militär. Zeitschrift-у за 1821 год., а у Летопису Матице Српске није преведено све ни оно, што је

штампано на немачком језику, већ само до краја 1809. Међутим чланак је Роткирх довршио до 1813 године а штампано до краја 1810, а од 1811 до 1813 због некаквих политичких разлога није штампан. Ми смо га из Бечког H. H. u. St. Archiv-а добили у препису. Грађа за тај чланак црпена је како се чини из поменутога Архива а из аката, којих данас већим делом нема, а која су, можда при познијем уређењу поменутога Архива, касирана.

Поменута борба Миленкова поменута је у Роткирховом чланку (Летопис Мат. Срп. VII. Стр. 19), а помиње се и у Moniteur-у за 1806. Бр. 219. Допис с граница турскога царства од 12 јула (30 јуна), бр. 236. у допису из Земуна од 26 (14) јула.

734 Роткирх у Летопису. Књ. VII. Стр. 20—21. — Moniteur. 1806. Бр. 265. Допис из Земуна од 16 (28) августа.

735 Роткирх, op. cit. 21.

736 Мемоари. Стр. 195.

737 С. Милутиновић. Сербианка I. Стр. 128.

738 Мемоари. Стр. 198—199. Од овога се доцније пронео глас с оне стране Саве, како су Прота Матија и Јаков хтели одузети од Карађорђа врховну власт, па их Ђорђе с тога бацио у тамницу. Тај глас био је стигао чак и до митрополита Стратимировића, те му с тога 22 јула 1806 год. пишу Прота Матија и Јаков да је све то неистина и да се они не боре за власт већ за добро отаџбине. (Види писмо у Архиву Академије Наука. Бр. 423).

739 О борби на Братачићу и победи над Хаџи-бегом говори прота Савковић у писму Стратимировићу од 4 авг. 1806, као и К. Јовановић у писму од истога дана. (Види Архив Академије Наука бр. 425—426). — Затим М. Ненадовић у Мемоарима. Стр. 196—205. — Ј. Хаџић. Устанак. Стр. 67—69. — Исти у Голубици. V. Стр. 16—18. П. Јокић. Споменик XIV. Стр. 34.

740 Поменуто писмо К. Јовановића од 4 августа. — Мемоари. Стр. 206—207. — Ј. Хаџић. Устанак 72.

741 Све што се догађало после боја на Крнићу и Ушћу од 21—27 јула описали су врло опширно М. Ненадовић у Мемоарима. Стр. 208 до 210 и П. Јокић; Споменик XIV. Стр. 34—36.

742 Опис Мишарскога Шанца од Ј. Мишковића, Гласник XLVIII. Стр. 203—206. — К. Протић, Ратни догађаји из првог устанка. 128.

743 Архив Академије Наука. Бр. 425. Писмо проте митровичког Савковића Стратимировићу од 4 авг. 1806. Бр. 426. К. Јовановић с Кленка Стратимировићу од 4 авг. 1806. — С. Милутиновић. Сербианка I. 136—148. П. Јокић у Споменику XIV. Стр. 37—38. — Гласник Срп. Уч. Друштва III. Стр. 131—134. — Ј. Хаџић. Устанак. 75—78. — К. Протић. Ратни догађаји. Стр. 129—134.

744 Ibid. Бр. 128. Савковић Стратимировићу 14 авг. 1806. Бр. 429. Исти истом од 15 августа 1806. Бр. 430. К. Јовановић Стратимировићу 18 авг. 1806. Бр. 431. Шабачки владика Антим из Митровице Стратимировићу од 21 авг. 1806 год. — Осим тога у горе поменутим делима на истим странама.

745 Ibid. Бр. 434. Прота Савковић Стратимировићу 8 септембра 1806. — Бр. 435. Владика Антим истом од 9 септембра и бр. 437. — К. Јовановић истом од 13 септембра 1806 год.

746 Ibid. Бр. 437 поменуто писмо К. Јовановића од 13 септембра 1806 год.

747 Занимљиво је скренути пажњу како се овај број подчињених паша Ибрахим-паши, које помиње Карађорђе, потпуно поклапа с бројем паша, које именује народна песма о боју на Делиграду. У овој песми помињу се:

1. Шашит-паша, који се борио против Срба код Алексинца,
2. Мемед-паша од Гусиња,
3. Бег од Каваја сетрић Ибрахим-пашин,
4. Бег од Топтана покрај мора града,
5. Тепеленли Али-паша стари,
6. Ђул-бег од Гусиња, шура Ибрахимов,
7. Раман-паша од Пећи пријатељ Ибрахимов с Дервиш-пашом и Етем-бегом Ибрахимовим сестрићима,
8. Мустај-паша од Ђаковице,
9. Саип-паша од Призрена,
10. Малић-паша од Приштине,
11. Мемед-паша Врањалија,
12. Налазар, царев већил у Кратову,
13. Кара-Фејза,
14. Осман-паша Пасван-оглу.

И још један пример где се народна песма потпуно поклапа с документом.

748 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Писмо Карађорђево уз извештај И. Балкунова од 24 септембра.

749 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Рапорт Васе Протића из Рама од 20-ог августа уз извештај Балкунова од 24 септембра 1806 године.

750 Опис ове битке на Делиграду узет је из Moniteur-а, бр. 275 а по допису из Земуна само с том разликом што је дописник Moniteur-ов забележио 18 (30) август као дан битке, а ми смо узели 22 август према извештају кленачкога капетана у пензији К. Јовановића Стратимировићу од 28-ог августа (види Архив Академије Наука у Београду бр. 433). О тој битки говори и С. Милутиновић, Сербианка II, стр. 1—9; и Триандафил Дука, на грчком језику. Стр. 61—72. (Превод у „Просветном Гласнику“ 1910. Књ. 1. Стр. 495—499).

751 О упаду Станојевом у Топлицу говори А. Протић. Повесница. Споменик XIX стр. 10. — А. Гавриловић у књижици: Црте из историје ослобођења Србије 1904 год. Стр. 43—71.

752 Moniteur. 1806. Бр. 296 (други допис из Земуна). — Исто овако готово описује ову борбу само под другим датумом и Роткирх. Летопис VII. Стр. 28—29. — Да је Миленкова војска пре овога боја била у Крајини и тимочкој области тврди и руски изве-

стилац у својим запискама букурешт. и задунајских извештаја од 12-ог и 22-ог августа, у којима се вели да су Срби нападали на Кладово, на Паланку, Адакале и да су се приближавали Неготину. (Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду, прилози уз извештаје Балкунова крајем августа). А да је српска војска допирала близу Видина види се такође из извештаја К. Родофиникина А. Будбергу од 16-ог септембра у коме се вели: „Део Срба, који је долазио до Видина спалио је неколико „магацина и воденица у околини па се вратио натраг.“ (В. Богишић, Разборъ... Стр. 69).

753 О четовању Главашевом по Топлици, Лабу и по Бањској види А. Гавриловића, Црте из Историје ослобођења. Стр. 62—69. — Пуквиљ у чланку Ст. Новаковића: Ка години 1807 српске историје (Годишњица Н. Чупића. Књ. II. Стр. 276—277).

754 Буна јањичара против Кади-паше и низама у Једренету била је у месецу јулу 1806. (Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Извештаји А. Италинскога министру иностраних дела А. Будбергу од 17 (29) јула 1806. Constantinople 1806. № 218 и № 228. — В. Богишић, Разборъ... Стр. 70 писмо К. Родофиникина Будбергу од 16 септембра 1806. — Ed. Driault. La politique orientale de Napoléon. Paris. 1904. p. 37—38).

755 *Добра*, која се помиње у овом уговору или се тиче Добре, села на граници између крајинског и пожарев. округа на Дунаву, или кога згодног стратегијског положаја између Пореча и Адакала. Није ли то где око Добринске почиваљке на Дунаву; *село* мислим да је *Петрово Село* у Кључу, а *Resova* да ће бити такође неко место близу Адакала или Кладова, али које — не знам.

756 Moniteur. 1806. Бр. 326.

757 Ibid. Бр. 326.

758 Ст. Новаковић. Васкрс државе српске. 1904. Издање Срп. Књиж. Задруге. Стр. 50.

759 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Извештај Балкунова од 18 јула. — Писмо Л. Кирика Италинском такође од 18 јула. — Др. М. Гавриловић. Ичков мир. 1903. Стр. 11.

760 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Constantinople. 1806. № 229. Извештај А. Италинскога барону А. Будбергу од 2 (14) августа. — Др. Мих. Гавриловић. П. Ичко. Стр. 12.

761 Hof-Haus-und Staats-Archiv у Бечу. Извештај аустријској влади Dombay-a ц. к. тумача из Земуна, писан негде друге половине октобра 1806 год. Преписао га, превео и штампао Драгутин Костић у „Делу.“ Књ. XXXII. Стр. 333—358. Место, које се помиње, на стр. 354.

762 Архив Академије у Београду. Бр. 437. Писмо К. Јовановића Стратимировићу од 13 септембра 1806 под тачком 3 и бр. 443. Извештај мајора Митезера из Земуна од 13 (25) септембра 1806 год.

763 Дело. Књ. XXXII. Стр. 353—354. Извештај Домбајев од краја октобра 1806. — Сима Милутиновић, Сербианка II. Стр. 106.

Др. Мих. Гавриловић, Ичков Мир. Стр. 15—17. — Ст. Новаковић. Ичков Мир. 1903. Стр. 104—105.

763 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Писмо Карађорђево као прилог уз извештај Балкунова од 22 октобра 1806.

764 Ibid. — Извештај Домбаја (Дело. XXXII. Стр. 353).

765 Сума данка разно је забележена. У извештају земунског мајора Митезера од 12 септембра и земунскога тумача Домбаја она износи 600.000 гроша; у Карађорђевом извештају од 3-ег новембра близу 1,000.000; у Вука Ст. Карацића (Грађа I. Стр. 116) 500.000; у А. Протића. (Повесница. Стр. 11). 806.000.

766 О Ичковом Миру писали су: Ст. Новаковић у књизи: Ичков Мир. Покушај непосредног измирења Србије и Турске 1806—1807. Београд. 1903. Поводом те књиге писао је др. Мих. Гавриловић свој чланак: „Ичков Мир“, а затим и реферат на књигу Ст. Новаковића у „Српском Књижевном Гласнику“ 1903 (и на по се штампано). Наводећи предлоге Портине за мир са Србима у септембру и октобру 1806 год. који су доцније познати били под именом „Ичкова мира“, напомињем да се сви записи о њему не слажу. Први помен о Портиним предлозима Србима за мир наводећи их у 12 тачака, навео је земунски мајор Митезер у свом извештају од 25 септембра 1806 год. (Архив Академије. Бр. 443); затим помиње у неколико те предлоге Карађорђе у поменутом извештају Балкунову од 3-ег октобра; затим у неколико Прота Ненадовић и Ј. Ненадовић у свом писму Стратимировићу од 12-ог октобра (Архив Академије. Бр. 446); тако исто ц. к. тумач у Земуну Домбај у свом извештају о стању у Србији с краја октобра 1806 год. (Дело. Књ. XXXII. 353). За времена Милошева постоји писмо Ст. Живковића од 14 јула 1818 год. и грчки текст на коме су напомене Михаила Германа, за који др. Мих. Гавриловић вели да је „без сумње најаутентичнија садржина Ичкова Мира“ (види поменуту Гавриловића расправу Ичков Мир стр. 16—18) а чију сам садржину и сам узео за основу Портиних предлога.

767 Извештај Домбајев. Дело. XXXII. 355.

768 Да је мухасил Хасан-ага долазио под Београд у српски логор и наговарао Гушанца да остави Београд, види се из извештаја Карађорђева од 3-ег октобра; из извештаја Домбајева (поменута књига „Дела“); из извештаја Митезерова од 25-ог септембра, у ком се вели да ће мухасил доћи у српски стан 18-ог (30) септембра. (Академија Наука. Бр. 443. — Извод у књизи Ст. Новаковића, Ичков Мир. Стр. 108—109). О доласку Карађорђевом у Земун и о његовом писму Гушанцу Moniteur. 1806. Бр. 315 и 319.

769 Извештај Домбајев. Дело. XXXII. 356.

770 Ibid.

771 Архив Академије. Бр. 446.

772 Ibid. Бр. 448.

773 Moniteur. 1806. Бр. 326. Допис из Земуна од 30/18 октобра. — Што Гушанац вели да нема више од 60 људи, који га бране, треба разумети да су то најватреније његове присталице, а јањичари,

Турци делије и присталице везирове били су вољни да се покоре заповестима мухасиловим.

774 Карађорђе цару Францу II, 3 нов. 1806 (Архив Академије). — Moniteur. 1806. Бр. 340.

775 Moniteur. 1806. Бр. 340 и 342. Дописи из Земуна од 29 и 31 октобра.

776 Др. Мих. Гавриловић, Ичков Мир. Стр. 12—13.

777 Dombay. Дело. XXXII. Стр. 341.

778 Управни Савет Србима у Трсту 7 августа 1806 (Архив Академије. Бр. 427).

779 Карађорђе Балкунову 3 октобра 1806. (уз извештај Балкунова од 22 октобра).

780 Архив Академије. Бр. 453.

781 Ibid. Молба од 8-ог (20) новембра под бр. 451, а писмо Ј. Гагићу од 11-ог новембра под бр. 45.

782 Триандафил Дука, op. cit. Стр. 90. Превод овога одељка о освајању Београда од Ст. Новаковића у „Трговин. Гласнику“ од 30 новембра 1906 год.

783 М. М. Вукићевић, Карађорђе I. Стр. 163—166.

784 О освајању Београда налази се доста спомена непосредно из онога времена. Тако имамо извештај проте земунскога М. Пејића од 3 декембра 1806 Стратимировићу (Архив Академије. Бр. 461); извештај Милоша Урошевића од 2 декембра истом (Архив Академије. Бр. 459). — Извештај непознатога такође од првих дана декембра 1806 год. (штампан у Голубици. Књ. IV. Стр. 268—273). — Врло кратак извештај Карађорђев од 9 декембра 1806. Балкунову (међу мојим исписима из Архива Военно-ученного гл. Штаба у Петрограду. Дѣло 258. лист 103—104). — Moniteur. 1807 год. Бр. 9. Допис из Земуна од 3 (15) декембра и бр. 13. Допис из Земуна од 5 (18) декембра 1806. — Т. Дука, op. cit. Стр. 94—103 (превод Ст. Новаковића у Тргов. Гласнику од 3 нов. 1906). — Осим тога описују освајање Београда као учесници у самој борби П. Јокић, Споменик XIV. Стр. 44—45, и А. Протић, Повесница. Стр. 11. Служио сам се још лепим послом К. Протића, Знаменити догађаји првога устанка. Стр. 156 и 164. У овом Протићевом раду употребљена је грађа из приповедања самога Узун-Мирка о заузећу Београда.

785 Триандафил Дука, op. cit. Стр. 104. А. Протић, Повесница стр. 11—12. — Moniteur. 1807. бр. 22. Допис из Земуна 18 (30) декембра 1806.

786 А. Протић, Повесница. 12—13.

787 Архив Академије Наука. Бр. 465. Прота земунски М. Пејић Стратимировићу 16 декембра 1806 јавља како је однео у Београд свето миро и како се састајао с Карађорђем, како је Карађорђе у послу око предаје тврђаве, што ће се извршити сутра (17) и како је Карађорђе ради тврђе вере послао Гушанцу свога синовца, а овај Ђорђу

свога нећака. — Moniteur. 1807 год. Бр. 22. Допис из Земуна 18 (30) децембра 1806. — Т. Дука, op. cit. Стр. 105—106. — К. Протић, Ратни догађаји. Стр. 166—167.

788 Moniteur. 1807. Бр. 34. Допис из Будима од 29 децембра 1806. — К. Протић op. cit. 167.

789 О предаји београдске тврђаве јављено је страним новинама из Земуна 31 децембра 1806 и 5 јануара 1807 год. (Moniteur. 1807. Бр. 40 и 42). — А. Протић, Повесница. Стр. 13. — К. Протић, op. cit. 168—169. — Ст. Новаковић, Васкрс. 57—58.

790 О предаји Шанца види Дневник догађаја око Шанца за јануар и фебруар 1807 год. штампан у „Слоги“ за 1862 год. стр. 36—45. — Moniteur. 1807. Бр. 7. — К. Протић, op. cit. 175. — Ст. Новаковић. Васкрс. 59—60.

791 Correspondance de Napoléon I. XIV. № 5. (Превод тога писма дао је В. М. Г. Медаковић у књизи: Устанак Српски од 1806—1810, II, стр. 258). — Др. Мих. Гавриловић, Исписи из париских архива. 1904. Стр. 88.

792 Своју наклоност према Порти Аустрија је показала тиме, што је забранила увоз хране у Србију. „Gegen die Aufständischen erwies sich Wiener Kabinett schon strenger“, вели Калај у својој књизи: Geschichte des serbischen Aufstandes. 1910, стр. 128.

793 Ibid. Стр. 128 и 496 напомена 143. Гроф Стадион реферишући 8 и 24 децембра цару о Карађорђевој молби од 3/15 новембра допуњеној с оним од 8/20 истог месеца изнео је разлоге како се према приликама, у којима се Аустрија налази, српске молбе не могу задовољити и одбијају се. У исто време постарао се да молитељу објасни како то одбијање није учињено из зле воље високога двора према Србима. У исто време представио је цару како је српском изасланику, Јеремији Гагићу, речено како због последњих догађаја на ратном острву не може бити ни речи о српским молбама.

794 Ibid. Стр. 497.

795 Н. К. Шильдеръ, Императоръ Александръ Первый. Томъ II. Стр. 154.

796 Driault Ed. Politique orientale de Napoléon. 68.

797 види напомену 791.

798 Др. Мих. Гавриловић, Исписи. 88. Correspon. de Napoléon, XIV. 11.337. — Ed. Driault. Napoléon. p. 72—73.

799 Сборникъ Импер. Русск. Истор. Общества. Томъ 88. стр. 3. Докладъ Будберга цару од 4 (16) јануара 1807 год. — А. Петровъ. Война Россіи съ Турціей 1806—1812. I. Стр. 81—122.

800 Депеша А. Италинскога од 11 (23) децембра 1806. (Constantinople. 1806. № 201).

801 Депеша А. Италинскога 14 (26) децембра 1806. (Constantinople. 1806. № 202). — А хатишериф, којим Порта објављује Русији рат од 27 децембра 1806 год. налази се и у Архиву Мин. Ин. Дела и у Војно Ученом Архиву Глав. Штаба. Штампао га је А. Петру у I књизи Война Россіи съ Турціей. 1806—1812. Стр. 399—405.

802 Себастијани Наполеону I 28 (16) јануара 1807. (Др. Мих. Гавриловић. Исписи. Стр. 101—102). — Ст. Новаковић, Васкрс. 59.

803 Mémoires du maréchal Marmont, duc de Raguse. III. Paris. 1867, p. 94 и 95.

804 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Рапорт Михељсонов пару од 13 августа 1806 год. (Campagnes Turquie 1806. № 73).

805 Ibid. А. Будберг Михељсону 11 септембра 1806 и Балкунову (Campagnes Turquie 1806. № 35; а Балкунову под I—9. 1804—6. № 5. Часть II. А. Будберг Балкунову 11 септ.).

806 Ibid. Михељсон А. Будбергу 22 септ. (Camp. Turquie 1806. № 116). — Архивъ Воен. Ученый Глав. Штаба. Дѣло № 258. Лист 88. Михељсон Карађорђу 21 септ. 1806. — Михељсон Балкунову од истог дана. Лист 95.

807 Н. К. Шильдеръ, Императоръ Александръ Первый. Томъ II. Стр. 160 и 288 (напом. 271).

808 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. (Ministère, 1807. № 3. — Штампао га А. Трачевски у Сборнику Императ. Русск. Истор. Общества. Књига 88. С. Петербургъ. Стр. 1—6).

809 Ibid. Campagnes Turquie, 1807. №. 9. Будберг Михељсону 7-ог јануара.

810 Михељсон је то радио на основи ранијих упута а у јануару према Будберговој депеши од 31 декембра 1806 (Архив Мин. Ин. Дела. Campag. Turquie, 1806).

811 Воен. Учен. Архив Глав. Штаба у Петрограду (Дѣло 258. Лист 100 и 82. Писмо Михељсоново Карађорђу од 19-ог декембра и рапорт цару од 23 декембра 1806 год.).

812 Архив Мин. Ин. Дела. Манолакијев извештај од 28 јануара уз Михељсонов рапорт цару од 29 јануара 1807. (Camp. Turquie. 1807. № 66. — Воен. Учен. Архив Глав. Штаба. Дѣло 258. Лист 170).

813 Ibid. № 66. Карађорђево писмо штампао А. Петровъ op. cit. I. 223—224. — О доласку некаквога бојера, без сумње Манолакија и његовом састанку с Карађорђем као и о неком скупоценом ножу, који је донесен за Карађорђа, налазимо спомена и у допису из Земуна страним новинама од 26 јануара (7 фебруара) 1807 године (Moniteur. 1807. № 62).

814 Ibid. Camp. Turquie. 1807. Прва половина овога Михељсонова прогласа српском народу и Карађорђу налази се уз рапорт од 18 јан. № 61, а друга опет уз други рапорт Михељсонов од 18 јан. под № 90. — Цело писмо штампао је Дубровин 1863 год. у Русскомъ Вѣстнику. Кн. XLVI. Стр. 114—116.

815 Ст. Новаковић, Ичков Мир. Стр. 130.

816 Воен. Учен. Архивъ Глав. Штаба у Петрограду. Дѣло № 257. Лист 70—71. Михељсон Будбергу 25 јануара 1807 (исто и у Архиву Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie. 1807. № 93).

817 Ст. Новаковић. Ичков Мир. Стр. 131—132. — Васкрс. Стр. 63—64.

818 Ibid. Ичков Мир. Стр. 131.

819 Емил Чакра, Слога. Забавник за годину. 1862. Нови Сад. Стр. 42 (ово је из „Журнала от различних дела и писама вилаетских а нарочито ваљевске нахије од лета 1807).

820 Ibid. Стр. 42.

821 Вук Ст. Караџић. Грађа I. Стр. 72 и 254. — Ст. Новаковић, Ичков Мир. Стр. 132 и 133.

822 О гоњењу Јевреја у Београду Moniteur. 1807. Бр. 74. Допис из Земуна од 8 (20) фебруара. — Њихова жалба грофу Разумовском и последице те жалбе у писму Михељсонову Карађорђу од 13 априла 1807 год. из Букурешта. (Академ. Наука. Штампао га Бата-Лака. Истор. Срп. Устанка. Стр. 251).

823 Триандафил Дука op. cit. на стр. 114—120 опширно описује овај догађај. О погибији Турака и Сулејман-паше; о завери Сулејмановој против Срба поред Т. Дуке говори и С. Милутиновић, Сербианка II. 133, а помиње је и Михељсон и у свом рапорту цару од 28 маја 1807 год. (Военно-Ученый Архивъ Глав. Штаба. №. Дѣло. 1314. отдѣл. II. Рапорт Михељсона цару од 28 марта 1807 год. Овога рапорта нема у Главном Архиву Мин. Ин. Дела међу другим рапортима под Campagnes Turquie 1807 као ни многих других од 14 фебр. до маја 1807).

824 Сима Милутиновић вели (у Сербианки II. Стр. 127):

„На страшноме л' одговар'о суду
Тко је Вожда криво упутио,
И чрез хотњу покрштати Турке...

У казивањима Гаје Воденичаревића (Гласник. II. Стр. 235). Карађорђе жалећи 1813 године што нису Срби примили Ичкову погодбу а нарочито што су убили пашу, исекли Турке, оборили џамије и искрстили турске жене и децу, запитан зашто су то чинили, одговорио је: „Преварише нас други — преварише, брате..." А Бата-Лака изреком помиње како је Карађорђу саветовао да тако учини с пашом Новокрштени (Ист. Срп. Устанка. Стр. 224). Само што Новокрштени тада није долазио у Србију, колико је мени познато, већ Манолаки.

825 Др. Мих. Гавриловић. Исписи. Стр. 115. Командант Меријаж из Видина мин. иностр. дела 10 (22) марта 1807. Стр. 127 и 129 генерал Виљоли министру војном од 1 (13) априла 1807. О погибији Сулејман-пашиној говори се у књизи: „Путешествіе въ Молдавію, Валахію и Сербію. Москва 1810." Од колешкога асесора Д. Б. Каменског у писму XX описан како по чувењу за време његова бављења у Србији тако и по опису у француским новинама 1807. L abéille du Nord. (Писма Каменскога о Србији превела је 1901 год. на српски Јелена М. Вукићевића и штампала у „Звезди", одакле је и засебно одштампано). Осим тога Вук Ст. Караџић у својим историјским списима често се пута освртао на овај догађај (Грађа I. Стр. 71, 117, 205—6). Ст. Новаковић, Ичков Мир. Стр. 132—135; Васкрс државе српске. Стр. 64—65.

826 Военно-Учен. Архив Гл. Штаба. (Види напомену 816).

827 Архив Мин. Иностр. Дела у Петрограду. Campagnes Turquie 1807. № 36. Депеша А. Будберга Михељсону од 21-ог априла.

828 Види напомену 525 и 254 страну ове књиге.

829 Бата-Лака. Ист. Срп. Устанка. Стр. 251, где је наведено писмо Михељсоново Карађорђу од 13 априла 1807 год. у коме се главнокомандујући заузима за Јевреје.

830 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Campagnes Turquie. 1807. № 36.

831 Триандафил Дука. op. cit. Стр. 121—124. — С. Милутиновић, Сербианка. II. 133—134. — Ст. Новаковић, Ичков Мир. 136; Васкрс. 64.

832 Др. Мих. Гавриловић. Исписи. 115 и 146. О смрти Пасваногла извештај Меријажов у „Гласнику Земаљ. Музеја за Босну и Херцеговину“ за 1905. Стр. 211.

833 Архив Мин. Ин. Дела. Под II—6, 1824. № 1. а на листу 9 и 10 налази се „свидетелство“, издано 16 фебруара 1807 Б. Грујовићу од стране Управнога Савета и Карађорђа о његовој служби у Управном Савету. Божа је умро 26 марта 1807 године у Каменици близу Новог Сада а сахрањен близу олтара велике новосадске цркве саборне (Ibid. Лист 11 сведоџба о смрти Божиној).

834 О скупштини, коју су старешине држале у Београду крајем фебруара и првих дана месеца марта налази се помена у пуномоћју издатом у Смедереву 6 марта 1807 год. као и у писму Миленка Стојковића од 13 марта 1807 год. (Архив Мин. Ин. Дела Campagnes Turquie 1807. № 113. — Оригинал тога писма у Военно Учен. Арх. Глав. Штаба. Дело под № 258. Отдел. I. Лист 161 и 269); затим у писму митрополита Леонтија влашком кнезу Ипсилантију од 4 априла 1807 год. (Штампано у Филемоновој Историји Грчкога Устанка. II књ. Стр. 273. Српски превод у Споменику Срп. Краљ. Академије. Књ. XXXVII. Стр. 136—137); у казивању П. Јокића од 1841 год. (које сам штампао у „Делу“. Књ. XXXII. Стр. 323). О завођењу радионице и арсенала у доњој тврђави београдској Moniteur. 1807. Бр. 126. Допис из Земуна од 2 (14) априла.

835 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Camp. Turquie 1807. № 113 и пуномоћје и одговор Михељсону од 6-ог марта у препису а оригинали В. Уч. Арх. Главног Штаба. Дело № 258. Лист 161 и 162.

836 Ibid.

837 Роткирх. Oesterreich. Militär. Zeitschrift. 1821. (превод у Срб. Летопису 1827. Стр. 18—19). — Moniteur. 1807. Бр. 126. Допис из Земуна од 2 (14) априла.

838 Др. Мих. Гавриловић. Исписи из париских архива. Стр. 175; затим Ичков Мир. Стр. 15.

839 Архив Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie 1807 уз рапорт Михељсонов Будбергу од 28 априла. №. 114.

840 A. Beer, Zehn Jahre oesterreichischer Politik. 268. — B. v. Kállay, Geschiche des Serb. Aufstandes 1910. Стр. 138—139. — А. Вандалъ, Наполеонъ и Александръ I. Томъ I. СПБ. 1910. Стр. 29—30.

841 О предлозима надвојводе Карла да аустријска војска заузме Београд говори на основи докумената бечких архива B. v. Kállay. op. cit. Стр. 133—137 и 499—500.

842 Альб. Вандалъ. op. cit. Стр. 32—38.

843 Сборникъ Императ. Русскаго Историческаго Общества. Томъ 89. Стр. XV. — Альб. Вандалъ. op. cit. I. 51.

844 За ток догађаја, који су се развијали између Русије и Француске у првој половини 1807 год. види: Н. К. Шильдеръ, Императоръ Александръ I. Кн. III. Стр. 164—174; — А. Вандалъ, Наполеонъ и Александръ I. Томъ I. Стр. 47—56.

845 О покушају упада Црногораца у Херцеговину у почетку 1807 године налази се доста грађе у Архиву Мин. Ин. Дела у Петрограду под I—5. 1805—1821. Картон 3. Лист 112, 113, 122, 136, (Санковски Михељсону 22 фебруара) 200, 215, 216, 223 итд. Руски консул Ст. Санковски растурио је проглас међу Херцеговце и позвао их да устану; владика Петар израдио је био план 23 фебр. 1807 како да се упадне у Херцеговину (горе поменуто Дѣло I—5. 1805—1821. Лист 111—113). Херцеговцима је обећано да ће доћи помоћ у оружју и муницији, у исто време помишљало се на везу са Србима, и владика Петар I тражио је писмом од 26 фебруара 1807 године (на поменутом месту лист 137) да Карађорђе пошаље у сретање Црној Гори део војске, али од свега тога није било ништа, јер потребну помоћ у оружју и муницији Руси нису могли дати Црногорцима и Херцеговцима. О тога је Санковски писао 24 априла 1807 године Михељсону: да се експедиција пројектована противу Турака у Херцеговини с намером да се придружи Црном Ђорђу, није могла ни досад остварити, пошто није нашла код Херцеговаца ни воље ни енергије да збаце с врата отомански јарам (ni zèle ni energie necessaire pour secouer le jaug turce). Херцеговци су тражили да се што пре упадне у Херцеговину ако се мисли рачунати на њихову помоћ (ibid. лист 200) али ни владика ни Санковски то нису могли учинити пошто је већи део руске поморске силе, која се налазила у јадранским водама, а на коју су рачунали владика и Санковски, био отишао са Сењавином у грчки Архипелаг код Тенедоса, због енглескога покушаја на Цариград.

846 А. Вандалъ. Наполеонъ и Александръ I. Томъ I. Стр. 43.

847 Име Корсиканца Поцо ди Борго уплетено је у све распре онога времена. Тражећи попришта за борбу против свога земљака, којега је сматрао за свога личног непријатеља, он је успео доћи чак до Петрограда, где је нашао згодно земљиште за борбу против Наполеона. Даровит, гипка ума, смеон и дубоко предан послу, за који се лати, Поцо ди Борго умео се користити сплеткама и употребити их у борби као ретко ко (Victor Cherbulier, Revue des Deux Mondes du 1-er mai 1890. — А. Вандалъ, op. cit. Стр. 19).

848 Архив Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie 1807. № 214, као додатак уз Михељсоново писмо.

849 Ibid. Camp. Turquie. № 218. Депеша А. Будберга из Бартенштајна.

850 Ibid. № 33. Будберг Михељсону 8 априла 1807 из Бартенштајна.

851 Ibid. № 115. Михељсон Будбергу 28-ог априла.

852 Ратовање Руса с Турцима по Влашкој и Молдавији 1807 год. описао је А. Петровъ (Война Россіи съ Турціей 1806—1812. Томъ I. Стр. 122—163 и 174—214, а догађаји с Персијом на стр. 325 и даље).

853 Ed. Driault, op. cit. 162.

854 Др. М. Гавриловић, Исписи. 146.

855 Moniteur. 1807. № 170.

856 Ed. Driault, op. cit. 186 и даље.

857 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Camp. Turquie. 1807. № 113. Рапорт Михељсонов од 28 априла цару и 4-ти прилог уз овај рапорт Записка требованіи сербскихъ депутатовъ.

858 Ibid. Молба депутата од 5-ог маја уз писмо Михељсоново Будбергу од 6-ог маја (Camp. Turquie. 1807. № 122).

859 Ibid. Помиње се уз писмо Михељсоново од 26 маја 1807. А концепт овога писма налази се у Военно-Учен. Архиву Глав. Штаба. Дѣло № 258. Лист 154.

860 О овом кретању Миленкове војске од Пореча кроз Крајину Неготину ваља видети писма Тодора Демелића од 24 марта (Военно-Учен. Архивъ Глав. Штаба. Дѣло. № 258. лист 68—69) и од 10 априла Гаврилу Вујановићу као и извештај Манолакијев од 22-ог априла Михељсону (Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Camp. Turquie. 1807. № 114 као прилози уз Михељсоново писмо Будбергу од 28 априла) потом Младеново писмо од 2 априла Михељсону (Camp. Turquie. 1807. №. 110 уз рапорт Михељсонов од 19 априла 1807), затим писмо Митрополита Леонтија кнезу Ипсилантију од 4-ог априла као и његов извештај о распореду српске војске (Споменик XXXVII. Стр. 136—138) и д-ра Мих. Гавриловића: Исписи. Стр. 106, 111, 115 и 121—123.

861 Поменуто писмо Демелићево из Оршаве од 10-ог априла Гаврилу Вујановићу (види напомену 860).

862 Кретање Турака из Видина и борбе Миленкове у априлу и мају до опсаде види: д-ра Мих. Гавриловића, Исписи. Стр. 142—143, 144, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 178—181; затим писмо Миленка Стојковића и П. Добрњца од 3-ег маја из Крајине са Штубика Беину Новокрштеном од 4-ог маја српским депутатима у Фокшане (Войн. Уч. Арх. Глав. Штаба. Дѣло № 258. Лист 125 и 131).

863 О овом кретању устанка у Црној Реци говори Вук Ст. Караџић на више места у својим списима, а нарочито пишући о животу Хајдук-Вељкову (Грађа I. стр. 226—228); затим Петар Јокић (Споменик XIV, стр. 54 и у Делу за 1904. књ. XXXII, стр. 309 и 324). А најопширније по предању старих људи (поглавито Милоша Милисављевића, сина кнеза Милисава Ђорђевића) о устанку у Црној Реци писао је Д. К. Јовановић у Гласнику књ. LIV. У засебном отиску

стр. 32—40. Затим генерал К. С. Протић: Ратни догађаји из првога српског устанка. Стр. 189—192.— Бата-Лака, Историја Српскога Устанка Стр. 291—295. Казивање поменутих мемоариста често се пута, чак и у времену, као што ћемо видети, слажу с познатим досад рапортима француског консула у Видину, команданта Меријажа француском министру иностраних дела Таљерану.

864 Др. Мих. Гавриловић, Исписи. Стр. 142.

865 Ibid. Стр. 121.

866 Ibid. Стр. 142.

867 Ibid. Стр. 150.

868 Казивање П. Јокића од 1841. „Дело" Књ. XXXII. Стр. 323.

869 Др. Мих. Гавриловић. Исписи. Стр. 117 и 125.

870 Писмо Т. Демелића од 24-ог марта, види напомену 847.

871 Извештаји београд. митрополита Леонтија влашком кнезу Ипсилантију од 4 априла 1807 год. (Споменик XXXVII. Стр. 137—138).

872 Под напоменом 860 поменуто писмо Т. Демелића Г. Вујановићу од 10-ог априла.

873 Погибију на Сухову помиње с неколико речи П. Јокић. Дело. XXXII. Стр. 324, за долазак Карафејзе види д-ра Мих. Гавриловића. Исписи. 142. А да је то било 8-ог априла види Љ. Стојановића: Записи и натписи. II. Стр. 336, запис 3854.

874 Исписи. Стр. 142—143.

875 Митрополит Леонтије 4-ог априла помиње да је Добрњац пошао у Крајину (Споменик. Књ. XXX. Стр. 137). А. Меријаж у свом рапорту од 24 (12) априла франц. мин. ин. дела Таљерану вели: да је српска колона под Петром, која је одбијена од Ниша, пошла у правцу Тимока силазећи низ ову реку. (Мула)-паша послао је против ње војску. (Исписи д-ра Мих. Гавриловића. Стр. 145). Као што се види П. Добрњац заиста је по заповести пошао Тимоку и Видину, готово у исто оно време, кад су Срби под Петром Ђодом, Стрељом и Момиром потучени у близини Ниша.

876 О овом боју казивање Кара-Павла Симоновића (Гласник Др. Срп. Словесн. Књ. III. Стр. 155); затим Moniteur. 1807. Бр. 152 и 156. Допис у броју 156 потпуно се поклапа с извештајем Меријажа из Видина од 29 (17) априла министру Таљерану (д-ра Мих. Гавриловића, Исписи стр. 150). А то значи да су вести француских консула с времена на време објављивани у овим званичним новинама француским. У поменутом извештају вели се: Le pacha de Nissa dans la victoire qu'il a remportée contre les Serviens a pris six drapeaux et tué 400 hommes, les drapeaux et les têtes sont envoyés à Constantinople. Ово се налази од речи до речи у поменутом Монитерову допису из Видина од 5 маја (23 априла) 1807 године, претпоследња алинеја тога дописа (Moniteur. 1807. Бр. 156).

877 О години смрти капетана Жикића расправљао је Анд. Гавриловић још раније у Годишњици Н. Чупића. XX. Стр. 196. Доцније, 1904 год. своја истраживања о „Жики Капетану" штампао је с

осталим чланцима у књижици: „Црте из Историје Ослобођења Србије“ (стр. 97—101). Истраживања су му о години смрти капетана Жикића тачна. Он је заиста умро 1807 године о Васкрсу. А како је те године Васкрс падао 14-ог априла, то је тога дана била и смрт његова. До овога г. Гавриловићева истраживања држало се да је Жикић умро о Ускрсу 1808 године, дакле 5 априла (М. Ђ. Милићевић. Поменик. 168).

878 Moniteur. 1807. Бр. 156. — Др. Мих. Гавриловић. Исписи. 150 и 160.

879 Емил Чакра, Слога. Забавник за 1862 год. Журнал нахије ваљевске. Нови Сад. Стр. 46—48.

880 Вук Ст. Караџић. Грађа I. Стр. 207 и 252. — Стојан Обрадовић, Живот и радња заслужних Срба. Стр. 8—9. — К. Протић, Ратни догађаји. Стр. 177—178.

881 По предању Срби су заузели Лозницу на Тодорову Суботу 2 марта 1807 године (К. Протић, op. cit. Стр. 178. — Стојан Обрадовић, Живот и радња заслужних Срба. Стр. 9). По извештајима франц. консула у Травнику од 23 (11) марта два утврђења на десној страни Дрине била су остала у рукама Турака (д-ра Мих. Гавриловића, Исписи. Стр. 116 и 118).

882 Споменик XXXVII. Стр. 136.

883 Д-ра Мих. Гавриловића, Исписи. Стр. 125 и 152.

884 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Дело под I—5. 1805 и 1821. Карт. III. лист 112—113 и писмо Ст. Санковскога Михељсону од 24-ог априла 1807 год. лист 200.

885 Д-ра Мих. Гавриловића, Исписи. Стр. 133 и 134.

886 Ibid. Стр. 138.

887 Ibid. Стр. 137, 146—147.

888 Споменик. XXXVII. Стр. 137. — Дело. XXXII. Стр. 309. — Голубица V. 147—148.

889 Д-ра Мих. Гавриловића, Исписи. 124.

890 Ibid. Стр. 119, 125, 136, 140, 145 и 147.

891 Ово писмо Карађорђево налази се међу другим хартијама, које се тичу руских односа с Црном Гором (Архив Мин. Ин. Дела. Дело I—5. 1805—1821. Карт. III. уз писмо Ст. Санковскога од 30 маја 1807 год. мин. иностр. дела. Лист. 254).

892 Д-ра Мих. Гавриловића, Исписи. 147.

893 Казивање П. Јокића, Дело. 1904. Књ. XXXII. Стр. 309—310.

894 Архив Академије Наука. Бр. 471. Писмо К. Јовановића из Кленка Ст. Стратимировићу од 23 априла 1807 год.

895 Д-ра Мих. Гавриловића, Исписи. Стр. 161. — М. Ђ. Милићевић, Додатак Поменику од 1888 у Београду. 1901. Стр. 189. — Ст. Новаковић, Васкрс државе српске. Стр. 69.

896 Ibid. Стр. 163.

897 Ibid. Стр. 161.

898 Ibid. Стр. 163—164.

899 Ibid. Стр. 174.

900 Ibid. Стр. 175.

901 Види напомену 891.

902 Дело. 1904. Кн. XXXII. Стр. 310.

903 Ibid.

904 О кретању генерала Исајева од Краљева Чернецу види А. Петрова, Война Россіи съ Турціей. I. Стр. 224—229. — Затим писмо депутата Јеремије Гагића из Гогоша од 22 маја 1807 депутатима А. Лукићу и П. Новаковићу Чардаклији у Фокшане. (Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Campagnes Turquie 1807. № 136, прилог уз Михељсоново писмо од 2 јуна 1807).

905 У наведеном писму Карађорђе вели да је дошао у Плане, а на завршетку писма вели „код Плане у логору.“ Међутим недалеко од Штубика и Малајнице на југозапад налази се село *Плавна*. Мени се чини да је Плавна и Плана Карађорђева писма једно исто место, пошто не знам ни за које место у околини Штубика да се Плана зове.

906 Архив Академије Наука у Београду. Бр. 474.

907 Сербианка. III. Стр. 58, и за браћу Шљивиће види стр. 57.

908 О Меријажу види д-ра Мих. Гавриловића, Исписи. Стр. XVI—XIX. — О његовом бављењу у Мула-пашином стану стр. 183.

90 Ibid. 183.

910 Архив Мин. Иностр. Дела. Camp. Turquie. 1807. № 248. (прилог) Михељсон Родофиникину 7 јуна 1807 год. Дело. 1904. Кн. XXXII, Стр. 310.

911 Према ондашњим извештајима Французи нису дошли у Зворник, већ је само генерал Мармон био послао босанском везиру прво два топа и четири стотине француских пушака с бајонетима, које су употребљене против Срба на Дрини (Исписи д-ра Мих. Гавриловића. Стр. 176), а доцније око 25-ог маја 600 тобџија с официрима и топовима, који су се задржали у Травнику (Исписи стр. 182). Долазак ових Француза у Травник и употреба француског оружја против Срба на Дрини код Зворника могли су разнети вест да су Французи дошли у Зворник.

912 Военно-Учен. Архив Глав. Штаба. Дѣло № 258. Лист 147.

913 Архив Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie. 1807. № 152.

914 Ibid. оба писма Михељсонова, и Исајеву и Родофиникину, налазе се као прилози под 2 и под 3 уз горњи рапорт његов министру ин. дела од 25-ог јуна под бр. 152.

915 А. Протић, Повесница. (Споменик Академ. Наука XIX). Стр. 14.

916 О бoју на Штубику и на Малајници говоре наши мемоаристи А. Протић (Повесница. Стр. 14) и П. Јокић (Дело. Кн. XXXII. Стр. 310 и 311), затим А. Петровъ op. cit. Кн. I. Стр. 232—234. Ту је и план борбе на Малајници. Осим тога извештаји Карађорђеви Ј. Ненадовићу, српским депутатима у Влашкој и Михељсону (види напомену 902).

917 Наведено писмо Карађорђево у Архиву Академије Наука. Бр. 479. Скоро исти овакав опис ове битке налази се у писму Карађорђеву такође од 21-ог јуна српским депутатима П. Н. Чардаклији и А. Лукићу у Влашкој, а много краћи у писму Михељсону од 22 јуна (Архив Военно-Уч. Главнога Штаба. Дѣло. № 258. Лист. 175).

918 О борби с Гушанац-Алијом поменуто писмо М. Миловановића од 3-ег јуна из Београда Л. Лазаревићу на Дрину (Архив Акад. Наука. Бр. 472). — П. Јокић (Дело XXXII. Стр. 311). — А. Протић. Повесница. Стр. 14. — Д-ра Мих. Гавриловића, Исписи. Стр. 203.

919 А. Петровъ op. cit. I. Стр. 236.

920 Ibid. Стр. 235.

921 Военно-Учен. Архивъ Глав. Штаба. Дѣло № 258. Лист 175—176.

922 Д-ра Мих. Гавриловића, Исписи. Стр. 201.

923 Архив Акад. Наука. Бр. 472 и 473. Млад. Миловановић Луки Лазаревићу 30 јуна и К. Јовановић из Кленка 1 јула 1807 Стратимировићу у Карловце. — А. Протић, Повесница 14.

924 Архив Акад. Наука. Бр. 475. К. Јовановић Стратимировићу 6-ог јула.

925 Ibid.

926 С. Милутиновић, Сербианка II. 147. — Ст. Новаковић, Васкрс 70.

927 Архив Мин. Ин. Дела у Петрограду. Cатр. Turquie. 1807. № 42 (прилог уз писмо Будбергово Михељсону од 21 маја из Тилзита, које је штампао В. Богишић, Разборъ. Стр. 76—77). Исто и под № 208.

928 Ibid. № 40, затим № 42 (Богишић, Разборъ, 76).

929 Ibid. № 209 (с три прилога) 210, 211, 212 и 213 (с једним прилогом). Све ове извештаје штампао је Богишић, Разборъ. Стр. 77—110.

930 Архив Академије Наука у Београду. Исписи д-ра Влад. Ђорђевића из Бечкога Архива. Млинарић цару 12 октобра 1807 године. У овом извештају Млинарић опширно пише о својим везама с Паулучијем у Београду. О мисији Е. Млинарића опширније сам писао у „Полицијском Гласнику“ за 1911 годину под насловом: „Аустријски ухода Млинарић, листак из аустријске шпијунаже од 1807 године.“ Бр. 36—39.

931 Паулучи у свом извештају А. Будбергу од 18 јула 1807 год. из Римника вели: „Je ne pourrai jamais oublier les dernieurs mots „qu'il me dit au moment qu'il prit congé de moi: „Rappellez Vous, Mon„sieur, que je ne desire autre chose, que de voir ma patrie libre de „toute crainte de se voir derechef saus le joug ottoman; alors je renon„cerai à tout, pour aller à ma charrue“. (Архив Мин. Ин. Дела. Cатр. Turquie. 1807 год. № 213. Штампао га Богишић, Разборъ. Стр. 105).

932 Архив Мин. Ин. Дела. Cатр. Turquie 1807 год. № 42. (Штампао га Богишић, op. cit. 75—76. — Исто тако и у Грађи I. В. Ст. Караџића као додатак на крају књиге).

933 Ibid. (Богишић, Разборъ. Стр. 102).

934 Ibid. Стр. 102. — А. Протић, Повесница. Стр. 14.

935 О глади, која је владала у Србији и логорима гладнога света на Врачару види: „Животопис Павла Поповића.“ Стр. 14—15. (Рукопис у Архиви Срп. Краљ. Академије у Београду. Бр. 207).

936 Извештај Млинарића међу исписима д-ра Влад. Ђорђевића (види мој чланак у Полицијском Гласнику 1910. Види напомену под бр. 929).

937 В. Богишић у поменутој својој књизи вели, да није могао наћи оригинал у Архиву Мин. Ин. Дела у Петрограду, већ ју је преписао из Военно-Учен. Архива Главнога Штаба, а ту је штампао и Дубровин у Рускомъ Вѣстнику 1863 јула. Међутим оригинал се налази у Архиву Мин. Ин. Дела под Camp. Turquie 1807. № 75 (као прилог).

938 Ст. Новаковић. Васкрс. 73.

939 Ст. Новаковић, Уставно питање и закони. Стр. 23—24. — Васкрс. Стр. 73—74.

940 А. Протић, Повесница. Стр. 14. — Богишић. Op. cit. 104.

941 Дневник Ј. Гагића (Бата-Лака, op. cit. Стр. 272).

942 Богишић. Op. cit. 89. — Архив Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie. 1807. № 75. Рапорт Михељсонов цару од 7 јула 1807 год.

943 Военно-Учен. Архив Главнога Штаба. Дѣло. № 257. На листу 33 написан је концепт писма, којим се одобрава да Гагић иде царском двору у име Управнога Савета, али тај је концепт прецртан, па је на листу 34 написано писмо Родофиникину од 19-ог јула, у коме се не одобрава Гагићу да иде цару, докле о томе не каже своје мишљење Карађорђе. — Архив Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie. 1807. № 158. Михељсон Будбергу 7-ог јула.

944 Споменица Доситеја Обрадовића. Издање Српске Књижевне Задруге (мој чланак, „Последњих пет година живота и рада Д. Обрадовића“). Стр. 100. — Домаћа писма Д. Обрадовића. Издање Српске Књижевне Задруге. Стр. 89.

945 О забрани књига и слика онога времена види: В. Kállay. Geschichte des serbischen Aufstandes 1807—1810. Vien 1910. Стр. 363—366. — Ignaz Soppron. Manographi von Semlin und Umgebung. Semlin. 1890. Стр. 496. — И мој поменути чланак у Доситејовој Споменици. Стр. 102—103.

946 В. Kállay, op. cit. Стр. 346 и напомена 345 на стр. 524.

947 Овај покрет у Срему опширно је описао на основи архивских докумената В. Калај у поменутом делу стр. 347—352 (види и напомене у Калајевој књизи стр. 524—526 бр. 347—362). — Један део грађе о Тицановој буни штампан је у Летопису Матице Српске. Књ. 119. Стр. 188—207. — Нешто мало дотакао се тога покрета Анд. Гавриловић у својој књизи Доситеј Обрадовић. Београд. 1900. Стр. 187 и даље. — Дотакао сам се и сâм тога покрета говорећи о последњим годинама живота Д. Обрадовића (в. Споменица Д. Обрадовића. Стр. 100—101).

948 В. Kállay, op. cit. Стр. 355—359.

949 Ibid. 364.

950 Ibid. 361.

951 Архив Академије Наука. Исписи д-ра Влад. Ђорђевића из Бечког Архива. Млинарић цару 12 октобра (30 септембра) 1807 год. — Аустријски ухода Е. Млинарић (мој чланак у Полицијском Гласнику. 1911 бр 36—9). — Споменица Д. Обрадовића. Стр. 101—102.

952 Главни Архив Мин. Ин. Дела. Campagnes Turquie. 1807. Рацортъ Михельсона од 3 авг. 1807. — А. Петровъ. Война Россіи съ Турціей. I. Стр. 246—247.

953 Сборникъ Императ. Русскаго Историч. Общества. Кн. 89. Стр. XXIII и XXIV. — С. Соловлѣвъ, Императоръ Александръ Первый. С. П. Б. 1877. Стр. 150—151. — А. Петровъ Война Россіи съ Турціей. I. 261—262.

954 С. Соловлѣвъ. Императоръ Александръ Первый. Стр. 152—153.

955 А. Вандалъ, Наполеонъ и Александръ I. Стр. 36 и 79.

956 Преговори и разговори на састанцима Александра I и Наполеона у Тилзиту описани су до појединости на основи грађе из Архива код А. Вандала: Наполеон I и Александар I. С. П. Б. 1910. Стр. 57—110.

957 Француски текст уговора у Тилзиту види у Сборнику Императ. Русск. Истор. Обшчества кн. 83. Политическая переписка генерала Савари. С. П. Б. 1893. Стр. 273—278.

958 А. Вандалъ. Op. cit. Стр. 104 — Ed. Driault. La politique orientale de Napoléon. p. 208.

959 Сборникъ Имп. Русск. Ист. Общ. 83. Стр. 279. — А. Вандалъ, op. cit. на руски преведени сви акти уговора у Тилзиту. Стр. 503—513. Дотични чланци стр. 508—509.

960 Архив Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie 1807. № 5. Рескрипт Михељсону од 15 јуна.

961 Архив Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie 1807 (штампан је царев рескрипт од 28 јуна у Сборникъ-у Импер. Русск. Истор. Общества. Кн. 89. Стр. 131—132).

962 Ibid. — Сборникъ Импер. Русск. Истор. Общества. Кн. 89. Стр. 137—142.

963 Ibid. Camp. Turquie. 1807. № 74. Рапорт Михељсонов цару од 14-ог јула. У Петроград стигао 28-ог јула. Занимљиво је напоменути да је на овај рапорт написан одговор 1-ог августа у дворцу на Каменом Острву, али само у колико се тиче Влашке и Молдавије. О Србима ни помена. Одговор је апробиран, али није послан Михељсону. На њему је написано: „не состоялся“ (Camp. Turquie. 1807. № 53).

964 Ibid. Camp. Turquie. 1807. № 81. Извештај Михељсонов из Римника од 19-ог јула А. Будбергу.

965 Ibid.

966 Ibid. Camp. Turquie. 1807. № 173. Лашкарев Будбергу од 1-ог авг. — № 262 Прозоровски А. Румјанцову од 20 септембра.

967 Ibid. № 262.

968 Ibid. № 86.

969 Ibid. Camp. Turquie. Лашкарево писмо од 8 авг. 1807 год.

970 Ibid. № 263.

971 Сборникъ Имп. Русск. Ист. Общества. Кн. 83. Стр. 93—97. — Др. Мих. Гавриловић, Исписи. Стр. 219—220. — А. Петровъ, op. cit. I. Стр. 275—276 и 405—408. — Ст. Новаковић, Васкрс државе српске. Стр. 75.

972 А. Петровъ, op. cit. I. Стр. 277.

973 Архив Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie 1807 прилог № 347.

974 Ibid. № 356. Прозоровски пише Лашкареву „...заключенное вами посрамительное для васъ перемиріе воздумали вы принять за настоящій миръ.“ Лашкарев је због овако уговореног примирја доцније био кажњен тиме, што је одаслат у своје село одакле није смео излазити све до 1810 године, када му је одобрено да може долазити у обе престонице (Архив Мин. Ин. Дела. Службени лист Сергија Лазаревича Лашкарева).

975 Ibid. № 54. Будберг Михељсону 20-ог августа (Писмо штампано у Сборнику Император. Русск. Истор. Общества. Кн. 89. Стр. 133—134. види још и стр. 86. Барон Будберг цару Александру I. од 19 августа).

976 Ibid. Молба Срба налази се као прилог уз Михељсонов рапорт цару од 3 августа 1807 (Camp. Turquie. 1807. № 200); један део те молбе штампао А. Петровъ, op. cit. I. 246.

977 Ibid. под I—9. 1807—1813. № 9. Лист 3—10. Ко је писао овај мемоар за министра ин. дела не зна се. При дну писаљком је доцније записано: „Записке Браневскаго.“

978 Види напомену под бр. 847.

979 „ „ „ „ 848.

980 Архив Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie 1807. № 113.

981 Архив Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie. 1807. №. 44.

982 Сви податци о Родофиникину узети су из књижице Ст. Новаковића, Константин Константиновић Родофиникин. Београд. 1908. (Исто и у Годишњици Н. Чупића. Кн. XXVII. Стр. 259—280). Све податке, које је г. Новаковић навео о Родофиникину из Архива Мин. Ин. Дела у Петрограду, а које му је послао г. Е. М. Аргиропуло, упоредио сам октобра 1910 у самом Архиву. Већина података лично о Родофиникину узета је из: Формулярный списокъ о службѣ дѣйствительнаго тайн. совѣтника К. К. Родофиникина.

983 A. J. Odobescu, Documente, Suppl. I, vol. II. Bucareste. 1887. Стр. 382—383.

984 Вук Ст. Караџић, Грађа I. Стр. 76.

985 Архив Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie. 1807. № 132. Ово је писмо Михељсоново стигло у Шавни у стан цара Александра оног дана кад

је он преживљавао најтеже тренутке после пораза у Фридланду, дакле 10-ог јуна.

986 Ibid. № 248, прилог писма Михељсонова Родофиникину од 7-ог јуна.

687 Ibid. Писмо Михељсоново Родофиникину од 11 јуна 1807 год.

988 Ibid. Прилог № 243. исто као прилог и № 145. Инструкције је ове потписао Михељсон 16-ог јуна у стану под Измаилом.

989 Ibid. № 243 (као прилози). Штампао их В. Богишић, op. cit. Стр. 112—114.

990 Ibid. № 256, прилог в. Тај свој састанак помиње Родофиникин у писму грофу А. Куракину од 16 јуна 1807 писаном у Краљеву. Помиње га и Бата-Лака по Гагићевом дневнику. Op. cit. Стр. 273.

991 Ibid. Писмо Родофиникиново од 16-ог јула. — Затим његово писмо од 12-ог августа (Богишић. Op. cit. Стр. 114).

992 Ibid. № 126. Михељсон Будбергу 26 маја 1807 год. У овом писму Михељсон помиње само три прстена дата депутатима на дар, а новац не помиње. О томе опширније говори В. Ст. Караџић. Грађа. I. Стр. 76—77.

993 Карађорђево писмо од 21-ог јуна имамо у препису пок. Архимандрита Кирила Јовичића.

994 Архив Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie. 1807. № 76 као прилог Михељсонову рапорту цару од 31-ог јула.

995 Ibid. И писмо Миленково од 21-ог јула и рапорт Исајева од 19-ог јула као прилози Михељсонову рапорту од 31-ог јула.

996 Д-ра Мих. Гавриловића. Исписи. Стр. 207.

997 Архив Академије Наука. Бр. 477. К. Јовановић из Кленка Стратимировићу 15-ог јула.

9 8 Д-ра Мих. Гавриловића. Исписи. Стр. 213 и 233—234.

999 Ст. Новаковић, К. К. Родофиникин. Београд. 1908. Стр. 271.

1000 А. Вандалъ. Op. cit. Стр. 8.

1001 Moniteur. 1807. Бр. 256. Допис из Земуна од 21-ог августа.

1002 О првом састанку Карађорђеву с Родофиникином говори В. Ст. Караџић (Грађа I. Стр. 77); затим Родофиникин у својим писмима од 5 августа 1807 год. (Военно-Учен. Архивъ Глав. Штаба. Дѣло. № 257, лист 30—31) и од 12 августа (Архивъ Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie. 1807. № 249. — Ово последње штампао Богишић. Op. cit. Стр. 114—118). — Ст. Новаковић, К. К. Родофиникин. Стр. 271—272.

1003 Родофиникиново писмо од 4-ог августа босанском везиру и од 5-ог августа Михељсону (Архивъ Воен. Учен. Глав. Штаба. Дѣло. № 257, лист 29, затим 30 и 31).

1004 Архив Академије Наука. Бр. 482. К. Јовановић из Кленка 7-ог августа Димитрију Крстићу у Крушедол.

1005 Moniteur. 1807. Бр. 272. Допис из Земуна од 26-ог августа (7 септембра).

1006 Воен. Учен. Архивъ Гл. Штаба. Дѣло. №. 257, лист 27. Писмо Родофиникиново од 7-ог августа Исајеву.

1007 Ibid.

1008 Ibid. Родофиникин Михељсону од 7-ог августа.

1009 Ст. Новаковић, Васкрс. Стр. 77.

1010 Воен. Учен. Архивъ Родофиникин Михељсону од 9-ог августа. Дѣло. 257. Лист 23—24. (О вести да је Србија уступљена Аустрији види и писмо Родофиникиново А. Будбергу од 12-ог августа Архив Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie. 1807. № 251. Штампао га Богишић. Op. cit. 122—124).

1011 Ibid. лист 70—71. Добрњац Исајеву 16-ог августа.

1012 Родофиникин Будбергу од 12-ог августа. (Богишић. Op. cit. 123—124).

1013. Родофиникин Михељсону 19-ог августа. (Воен. Учен. Архивъ Гл. Штаба. Дѣло. 257, лист 14—15).

1014 Родофиникин Будбергу 30-ог августа. (Богишић. Op. cit. 127—128).

1015 Архив Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie. 1807. № 199. к писму барона Мајендорфа од 8-ог септ.

1016 А. Петровъ. Op. cit. I. Стр. 260. -- Родофиникиново писмо од 30-ог августа. (Богишић, op. cit. 127).

1017 Богишић, op. cit. 129.

1018 Ibid. Стр. 129—130.

1019 Воен. Учен. Архивъ Глав. Штаба. Дѣло. № 257, лист 18 (одговор Хуршидов од 19 реџепа 1222 турске године).

1020 Д-ра Мих. Гавриловића, Исписи. 226 и 231.

1021 Голубица V. Стр. 148—149.

1022 Ibid. Стр. 150—151. Јаковљево писмо Проти у Лозницу од 23-ег септембра. Да је Ј. Гагић заиста дошао 28 септ. из Букурешта у Београд, види се и из његова „Дневника“ (Бата-Лака. Историја. Стр. 276).

1023 О овим бојевима на Дрини крајем септембра и прве половине октобра 1807 године говори у свом писму К. Јовановић из Кленка од 4-ог октобра Ст. Стратимировићу, и шабачки владика Антим из Митровице, такође 4-ог октобра Ст. Стратимировићу (Архив Академ. Наука. Бр. 485 и 483); затим Родофиникин у својим писмима руском посланику у Беч кнезу Алекс. Борисовићу Куракину од 4 и од 20 октобра (Архив Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie 1807. № 256 (bis) a, в, с etc. писма Родофиникинова кнезу А. Б. Куракину) и у свом писму кнезу А. А. Прозоровском од 20-ог октобра (Архив Мин. Ин. Дела. Camp. Turquie 1807 год. Исто и у Воен. Уч. Архиву Глав. Штаба. Дѣло.

№ 257. I. лист 30—33). — А. Петровъ, op. cit. II. Стр. 18—19. — Д-ра Мих. Гавриловића. Исписи. Стр. 248 и 251.

1024 Воен. Уч. Архивъ Гл. Штаба. № 257. I. лист 34.

1025 А. Петровъ, op. cit. Стр. 7—9.

1026 За Лашкарева види напомену под бр. 951 а за Мајендорфа А. Петрова, op. cit. II. Стр. 11.

1027 Ст. Новаковић. Васкрс.